

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Αρχιμ. Μαξίμου Σ. Μητράρα

**Ἡ Συμβολή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
στὶς Διορθόδοξες Σχέσεις
κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 2020

Αρχιμ. Μαξίμου Σ. Μητράρα
Πτυχιούχου Θεολογίας, ΜΑ.

Ἡ Συμβολή τῆς Ἐκκλησίας τῆς
Ἑλλάδος στίς Διορθόδοξες Σχέσεις
κατά τόν Κ' αἰώνα

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Τό παρόν πόνημα ἀφιερῶται
στήν ἱερά μνήμη,
τῶν ἀλησμόνητων γονέων μου,
Σαράντη καί Σμαράγδα
γιά ὅσα ἀπλόχερα μοῦ χάρισαν
ἀπό τοῦ λίκνου μου,
καί τῆς ἐκδημήσασας
ἀδελφῆς μου **Μαρίας**
γιά ὅσα μοιραστήκαμε
καί εὐλογηθήκαμε νά ζήσουμε.

Πρόλογος

Ἡ Ὁρθοδοξία, ὡς ὑπεριστορικό, πνευματικό καί οἰκουμενικό μέγεθος καλεῖται ἀπό τή φύση της νά λειτουργεῖ αἰείποτε ὡς ἓνα ἐνιαῖο καί καθολικό Σῶμα. Ὡστόσο, κατά τούς νεώτερους χρόνους, ἡ πορεία τῆς Ὁρθοδοξίας σηματοδοτήθηκε —σέ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμό— ἀφ' ἑνός μὲν ἀπό τίς ραγδαῖες πολιτικές, κοινωνικές καί ἐκκλησιαστικές μεταβολές στή ζωή τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀπό τίς εὐρύτερες ιδεολογικές καί πνευματικές ζυμώσεις τοῦ κόσμου. Οἱ μεταβολές αὐτές διαμόρφωσαν ὄχι μόνο τά ἀγωνιώδη αἰτήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ἀλλά καί τό ἰδιαίτερο περιεχόμενο τῆς σύγχρονης ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ τραγική διαπίστωση τῆς διαιρέσεως τῶν Χριστιανῶν ὀδήγησε κατά τόν 20ῦ αἰῶνα στήν προσπάθεια γιά κοινή χριστιανική μαρτυρία σέ μιά σειρά ἀπό σημαντικά γιά τήν ἀνθρώπινη συμβίωση ζητήματα. Αὐτή ἡ προσπάθεια μέ τή σειρά της βοήθησε στήν προετοιμασία τοῦ ἐδάφους γιά τήν οἰκοδόμηση τῆς χριστιανικῆς ἐνότητας. Ἄλλωστε, θά ἦταν ἄτοπο νά ζητᾶ μιά ομάδα τήν καταλλαγή τοῦ κόσμου, διατηρώντας —τουλάχιστον σέ ψυχολογικό ἐπίπεδο— ἐστίες συγκρούσεων καί διαχωρισμοῦ στούς κόλπους της.

Ὡς ἐκ τούτου, ἐν ὄψει τῶν ὀξέων καθεστωτικῶν, πολιτικῶν καί πολιτιστικῶν καταστάσεων παγκοσμίως ἀλλά καί τῶν νέων γεωπολιτικῶν καί κοινωνικῶν ἐξελίξεων, ἀνελήφθησαν —μέ τήν πρωτοβουλία καί τόν συντονισμό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς πρωτοθρόνου καί μητέρας Ἐκκλησίας, ἔχοντας τό προβάδισμα μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν— πολλές καί ἀξιόλογες προσπάθειες ἀπό συλλογικούς (πρβλ. Πανορθόδοξη Κίνηση γιά τή χριστιανική ἐνότητα) ἑλληνικούς καί ξένους κοινωνικο-πολιτικούς φορεῖς, σωματεῖα, τοπικές Ἐκκλησίες κ.λ.π. πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς ἀδελφικῆς ἐπανασυνδέσεως τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀπώτερος στόχος τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, εἶναι ἀφ' ἑνός ἡ διάσωση τῆς ἐνότητας καί ἀφ' ἑτέρου ἡ σύγκληση τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, γιά τήν ὁποία ἔχουν ἤδη συσσωρευτεῖ, ὡς χρήζοντα ἄμεση καί ἐπιτακτική ἐπίλυση, ἀρκετά διοικητικά καί ποιμαντικά θέματα-προβλήματα.

Ἡ ὁμόνοια τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν ἀποτελεῖ κάτι παραπάνω ἀπό ἓνα αἶτημα, καθὼς λόγω τοῦ ἀγαπητικοῦ ὄντολογικά συνδέσμου τῆς Μιᾶς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, θά ἔπρεπε νά μὴν τίθεται κἂν ὑπό ἀμφισβήτηση, ἀμφιβολία ἢ ἀκόμα καί συζήτηση. Τό αἶτημα αὐτό οἰκοθεν προϋποτίθεται, ἐν ὄψει τῶν διαφορῶν διαχριστιανικῶν καί διαθρησκειακῶν διαλόγων πού πραγματοποιοῦνται σήμερα διεθνῶς, ὅπου οἱ θέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας θά πρέπει νά ἐκτίθενται ἐνιαῖα.

Σκοπός τῆς παρουσίας ἔρευνας εἶναι ἡ ἀναζήτηση τοῦ βαθμοῦ καί τοῦ εἶδους τῆς συμβολῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στίς προσπάθειες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου γιά σύσφιγξη τῶν διορθοδόξων σχέσεων. Γιατί, εἶναι γεγονός ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως, ἔχει διαδωθεῖ εὐρέως ἢ ὄχι παντελῶς ἀδικαιολόγητη ἐντύπωση, ἐκ μέρους τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (γιά ἔθνικο-πολιτικούς, ἐκκλησιαστικούς ἢ ψυχολογικούς λόγους) λειτούργησε ὡς πρὸς τό ζήτημα τῶν διορθοδόξων σχέσεων παθητικά, ἢ ἀκόμη καί —μερικές φορές— ἀρνητικά.

Στό προειρημένο ὄντως ἀμφιλεγόμενο, πολυδαίδαλο, ἀλλά καί λεπτό ζήτημα ἐπιχειρεῖ, κατά τό δυνατόν, νά παράσχει ἐλάχιστη συμβολή τό πολυσχιδές παρόν ἔργο. Τυγχάνει δέ σημαντικό ἔνδιαφέροντος ἡ ἐν λόγω ἔρευνα, καθὼς δέν στοχεύει μόνο στήν ἱστορική ἐπιστημονικά ἐξεύρεση τῆς ἀλήθειας, λόγω τῆς ἤδη δεδομένης

ἀρνητικῆς γνώμης γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά, στήν αὐτεπίγνωση καί ἐμβάθυνση τῆς αὐτο-συνειδησίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ ὠφέλειες ἀπό τή γνώση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας εἶναι πάντα δεδομένες καί πολλαπλές. Κατ' ἀρχάς, ἀποσοβεῖται ὁ κίνδυνος στρεβλώσεων καί μυθοπλασιῶν, λόγῳ μακροχρόνιων ἐχθρικῶν στάσεων καί προκαταλήψεων, τόσο ἀπό τή μεριά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (λόγῳ μιᾶς πύο ἐντονης συντηρητικῆς τάσης πού ἐπικρατοῦσε) ὅσο καί ἀπό τίς λοιπές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἢ καί ἀντίστροφα. Ἐπειτα, δημιουργεῖται ἕνα θετικό καί συναινετικό κλίμα ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καί «ἐν Χριστῶ» ἀγάπης μεταξύ ὄλων τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, καί ὄχι μόνο (συμπεριλαμβανομένων λ.χ. ἐθνικο-πολιτικῶν δυνάμεων). Δημιουργεῖται δηλαδή ἕνας διορθόδοξος ἄξονας (Ρωσίας, τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, τοῦ Εὐξείνου Πόντου καί τῆς Α. Εὐρώπης) πού, κατά τόν Ρουμάνο συγγραφέα C. Andreescu (βλ. Περιοδ. Religio, Μάιος 1936) ἀνέκαθεν λειτουργοῦσε στήν Ὁρθοδοξία ὡς ἕνα εἶδος «ὁμοσπονδίας Πατριαρχῶν», καί πού ἀναπόφευκτα (λόγῳ τῆς κανονικῆς τάξεως καί τῆς ἱστορικῆς Παραδόσεως) διέρχεται ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ὡς κοινῆς «συνισταμένης» (Μάξιμος Ε΄ 1956- Ἀγγελόπουλος, 1987- Βαρθολομαῖος, 1990, σ. 28), μέ ἔσχατο στόχο τήν ἐνότητα πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τόσο στή θεωρία (δόγμα, Κανονικό Δίκαιο κ.λ.π.), ὅσο καί στήν πράξη (κοινοί ἐορτασμοί, κοινά λατρευτικά ἤθη καί ἔθιμα κ.λ.π.).

Τέλος, ἡ ἐνότητα (ὁμοψυχία) τῆς διορθόδοξου «οἰκουμένης» ἀποκαλύπτεται ἀκόμα καί μέσα ἀπό τήν ποικιλομορφία (Clement, «Ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς», σ. 185· Γιαννουλάτος, Παγκοσμιότητα καί Ὁρθοδοξία, σ. 131), γεγονός ἀκρως ἀναγκαῖο καί ἀπαραίτητο τόσο γιά τήν ἄρτια κοινωνία μετά τοῦ λοιποῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ὅσο καί γιά τή δημιουργία ἄριστων ἐντυπώσεων ἀλλά καί ὁμαλῶν σχέσεων μέ τοὺς ἑτεροδόξους καί ἑτεροθρήσκους. Γιατί, βεβαίως, δέν ἀρκεῖ ἡ ὑπαρξη τῆς ἐσωτερικῆς (δογματικῆς) ἐνότητας τῶν διαφόρων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἀλλά χρειάζεται καί ἡ ὁμαλή λειτουργία τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῆς ἐνότητας (ὁμοφωνία στήν λήψη ἀποφάσεων ἀναφορικὰ μέ ποικίλα ζητήματα πρακτικοῦ – διοικητικοῦ χαρακτήρα), μέ σκοπὸ τήν ἀποφυγὴ τῆς ὑπαρξης ἐσφαλμένων ἐντυπώσεων καί ἀμφιβολιῶν ὡς πρὸς τήν διασφάλιση αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητας.

Οἱ δυσκολίες, πού ἀντιμετωπίζει ὁ ἐρευνητῆς τέτοιων θεμάτων, εἶναι ἀρκετές. Ἐκτός τῆς εὐρέσεως καί τοῦ δαμασμοῦ τῆς ἀχανοῦς καί δαιδαλώδους ἐν πολλοῖς ὕλης, θά πρέπει νά ἐνεργήσει ἀπροκατάληπτα καί ἀντικειμενικά, δεδομένου ὅτι τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πρωτογενοῦς τουλάχιστον ὕλικου του (ἀποφάσεις, ἐπιστολές, ἐγκύκλιοι κ.λ.π.) προέρχεται, κατά βάση, ἀπό προσωπικές (ἢ καί συλλογικές) ἀπόψεις, ἐκτιμήσεις, γνωματεύσεις καί προπάντων ψυχολογικές στάσεις καί διαθέσεις, πού ἔχουν συσσωρευτεῖ ἀπό μακροχρόνια ἱστορικά, πολιτισμικά, ἐθνικά, ἀκόμα καί πολιτικο-στρατιωτικά σύνδρομα, στερεότυπα καί προκαταλήψεις.

Τελευταία, ἀλλά ὄχι ἐλάχιστα, αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκη νά ἐκφράσω τίς βαθύτατες εὐχαριστίες, τήν μεγάλη εὐγνωμοσύνη ἀλλά καί τόν πηγαῖο θαυμασμὸ μου πρὸς τὸν κ. Ἐμμανουήλ Καραγεωργούδη, Καθηγητῆ τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καί Θερησκευολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ καί ἐπιβλέποντα τῆς παρούσας διατριβῆς γιά τήν ἀγάπη του πρὸς τήν ἀναξιότητά μου, τήν παρότρυνσή του κατά τήν ἐπιλογή τοῦ θέματος τῆς παρούσας διατριβῆς, ἀλλά καί τήν ἀνεκτικότητα του κατά τήν ἀνάγνωση τοῦ παρόντος πονήματος· ὅπως ἐπίσης, τὸν εὐχαριστῶ γιά

τὴν πραγματοποίηση τῶν διορθώσεων στὸ κείμενο τῆς διατριβῆς, διορθώσεις οἱ ὁποῖες πραγματοποιήθηκαν μὲ τὸν ἰδιαίτερο τρόπο εὐγένειας καὶ ἀρχοντιᾶς, ἡ ὁποία πάντοτε τὸν χαρακτηρίζει.

Χρέος ἱερό καὶ καθῆκον ἐπιτακτικό, μοῦ ἐπιβάλλουν στό σημεῖο αὐτό νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ προσπάθεια συγγραφῆς τῆς παρούσας διδακτορικῆς διατριβῆς δὲν θὰ εἶχε περατωθεῖ, ἐὰν ἡ Χάρις τοῦ Ἁγίου Θεοῦ δὲν εἶχε ἐκδηλωθεῖ διὰ μέσου πολλῶν προσώπων μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλον τρόπον. Πρῶτα ἀπ' ὅλους τὸν Θεοφιλέστατο Ἐπίσκοπο Ἀβύδου κ.κ. Κύριλλο, Καθηγητὴ τῆς Δογματικῆς καὶ τῆς Συμβολικῆς Θεολογίας, γιὰ τὴν ἀρχική του σκέψη καὶ καθοδήγηση. Στὴν ἀνάληψη αὐτῆς τῆς προσπάθειας, εἶναι ἀλήθεια, ὅτι χωρὶς τὴν δική του παρουσία, χωρὶς τὴν δική του ὄθηση, ἐνθάρρυνση καὶ καθημερινὴ ἐνασχόληση, ἡ συγγραφή αὐτῆς τῆς ἐργασίας δὲν θὰ εἶχε φθάσει στὸ τέλος της.

Τὸν κ. Μιχαὴλ Τρίτο, διατελέσαντα Κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος μὲ πολλὴ χαρὰ καὶ ἀγάπη, δέχθηκε νὰ συμπεριληφθεῖ ὡς μέλος τῆς τριμελοῦς συμβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἡ καθοδήγησή του, οἱ σοφές του ὑποδείξεις, ἡ ἐπιστημοσύνη του καὶ ἡ ἀπλότητα τῆς πηγαίας Θεολογίας του, ἦταν αὐτὰ πού συνετέλεσαν στὸ νὰ γίνει ἀρτιότερη.

Ἐπίσης πρέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐκφράσω τὴ βαθιὰ μου εὐγνωμοσύνη καὶ τὸ ἀνεξόφλητο χρέος τῆς νιοπρεποῦς ἀγάπης μου, στὸν Πανοσιολογιώτατο κ. Marcel Metzger, Σύμβουλο Καθηγητὴ τῶν μεταπτυχιακῶν μου σπουδῶν στὸ Στρασβούργο. Θὰ θυμᾶμαι πάντοτε τὴν εὐγένεια, τὴν συναδελφικότητα, τὴν ἐπιστημοσύνη, τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀπροσμέτρητη ἀγάπη πού ἐπέδειξε κατὰ τὴν ἀποδημία τῶν μεταπτυχιακῶν μου σπουδῶν καὶ κατὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς προσπάθειας ἐκεῖ ὅταν πραγματοποιοῦσα δειλὰ, προσεκτικὰ βήματα στοὺς διαδρόμους τοῦ ἐπιστημονικοῦ προβληματισμοῦ.

Θὰ ἦταν μεγάλη παράλειψη καὶ ἀγνωμοσύνη, ἐὰν δὲν μνημόνευα τὴν πολύτιμη βοήθεια, τὴν ἀμέριστη συμπαράσταση ἀλλὰ καὶ τὶς σοφές ὑποδείξεις τῶν Ἑλλογιμωτάτων Καθηγητῶν κ. Ἀθανασίου Ἀγγελοπούλου καὶ ἀειμνήστου κ. Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, Ὁμοτίμων Καθηγητῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ Γρηγορίου Λιάντα, Ἐπικούρου Καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐνθυμοῦμαι τῆς πρώτης μου σταδιοδρομίας στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο, τῆς εἰσαγωγῆς μου στὴν λειτουργικὴ προσευχὴ καὶ τὴν εὐλογία τῆς παραμονῆς μου στὸ Ἁγιώννυμο Ὅρος τοῦ Ἄθω, ὡς μαθητοῦ καὶ ἱεροσπουδαστοῦ στὴν περίφημη Ἀθωνιάδα Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία. Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ συνεχίστηκε μὲ τὴν εἰσαγωγή μου, μὲ τὴν φοίτησή μου καὶ τὴν ἀποφοίτησή μου, τοῦ ἐγκεντρισμοῦ μου στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πρὸς τὴν ὁποία ὀφειλετικῶς ἐκφράζω τὴν εὐγνωμοσύνη μου. Ποτὲ δὲν θὰ εἶχα φτάσει στὴν ὀλοκλήρωση αὐτῆς τῆς προσπάθειας ἐὰν δὲν μὲ συνόδευαν οἱ προσευχὲς τοῦ Αἰδεσιμολογιωτάτου Πρωτοπρεσβυτέρου π. Ἀγαπίου Παπαδόπουλου πνευματικοῦ μου πατρός, ὁ ὁποῖος μὲ κατέστησε ὄχι μόνον πνευματικὸ του υἱὸ ἀλλὰ τρίτο παιδί του.

Εἶναι ἱερό χρέος στὸ παρὸν σημεῖο νὰ τονίσω ὅτι υἱϊκὲς εὐχαριστίες ὀφείλω στὴν Α.Θ.Π. τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο, ὁ ὁποῖος ἐφ' ὀρμώμενος ἀπὸ τὴν μέριμνα καὶ τὸ ἀνύστακτο πατρικὸ ἐνδιαφέρον, ἐπέβλεψε ἐπὶ τὴν ἐλαχιστότητά μου τόσο κατὰ τὴν διάρκεια τῆς διακονίας μου εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Ἱερισσοῦ, Ἁγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἐξάμηνη παραμονή μου εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Ἁγίας Τριάδος (Θεολογικὴ Σχολὴ) Χάλκης ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκεια

τῶν μεταπτυχιακῶν μου σπουδῶν εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Γερμανίας· ὅστις ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καὶ ἀποστολικὴ καθέδρα τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας – τὸ μαρτυρικὸ Φανάρι, καταβάλλει πολλές προσπάθειες γιὰ τὴν διατήρηση τῆς ἐνότητος, τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης μεταξύ τῶν ὁμοδόξων πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων καὶ τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Οἰκουμένης.

Ἐπιπροσθέτως, υἱϊκὲς εὐχαριστίες ὀφείλω καὶ πρὸς τὸν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Ἱερώνυμο Β', ὅστις ἀπὸ τὴν Παύλειο Ἀποστολικὴ Καθέδρα τῶν Ἀθηνῶν μεριμνᾷ καὶ ἀδιαλείπτως ἐργάζεται διὰ τὴν προαγωγὴν καὶ παραγωγὴν ἐπιστημονικῶν καὶ ἱστορικῶν, θεολογικῶν καὶ συνάμα ἐπικοινωνητικῶν συγγραμμάτων, διὰ τὸ πατρικὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν θερμὴν μὲ τὴν ὁποία περιέβαλλε τὴν ἀναξιότητά μου κατὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς παρούσας διατριβῆς. Ἰδιαίτερος δέ, τὸν εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ὑψηλὴ τιμὴ τὴν ὁποία ἐπιδαψίλευσε πρὸς τὸ πρόσωπό μου, διὰ τῆς τοποθετήσεώς μου εἰς τὰς διοικητικὰς ὑπηρεσίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰδικότερα εἰς τὴν Συνοδικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τῆς Ἀρχιγραμματείας, εἰς τὸ Γραφεῖον Ἐπικυρώσεων.

Παράλληλα, θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω εὐχαριστίες πρὸς τὴν διεύθυνση τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαίτερος πρὸς τὸν ὑπεύθυνον αὐτοῦ, κ. Βασίλειο Τζέρπο, γιὰ τὴν ὀλοπρόθυμη προσφορὰ τοῦ ἀρχεϊακοῦ ὑλικοῦ γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς παρούσας διδακτορικῆς διατριβῆς. Ἀπὸ καρδιάς εὐχομαι ὁ Κύριος νὰ τοῦ χαρίζει ὑγεία καὶ δύναμη στὴν ἐπιτέλεση τοῦ σπουδαίου ἔργου τῆς διαφύλαξης καὶ ἀνάδειξης πρὸς τὸ ἐρευνητικὸ καὶ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῶν ἱστορικῶν ἀρχείων τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας.

Εἶναι καθῆκον μου νὰ ἀποδώσω λόγο τιμῆς καὶ εὐχαριστίας καὶ πρὸς τὴν ἀλήστου μνήμης δυναμικὴ καὶ συνάμα εὐγενικὴ φυσιογνωμία τοῦ Μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χριστοδούλου Α' (Παρασκευαΐδη), ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἀγάπης του εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἱστορικοθεολογικῆς ἔρευνας καὶ τῆς μελέτης ἀκανθῶδων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, προέτρεψε τὴν ἐμὴν ἀναξιότητα ἵνα ἐντρυφήσω εἰς τὴν διερεύνησιν καὶ ἀντικειμενικὴ προσέγγιση ζητημάτων ἀφορώντων τὴν ἱστορικὴν πορείαν τῆς Ἀυτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Τέλος εὐχαριστίες ἐκφράζω τόσο στὴν ἀδελφὴ μου Ζηνοβία ὅσο καὶ στὰ ἀνήψια μου Μαρία, Σαράντη καὶ Σμαράγδα, πού εἴτε κοντὰ, εἴτε μακριὰ τὰ ἀδέλφια μοιράζονται τὴν ἴδια καρδιά.

Ἑορτὴ τῆς Κατὰ Σάρκα Γεννήσεως
τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ
Ἀθήναις 25.12.2019

Ἀρχιμ. Μ. Σ. Μ.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	5
Συντμήσεις	12
Εισαγωγή	13

Κεφάλαιο Α'

Η Εκκλησία τῆς Ελλάδος καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο

A. Η διαμόρφωση τῶν σχέσεων κατὰ τὴν περίοδο 1833 ἕως 1947	
1. Τό Αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος	20
2. Τό καθεστῶς τοῦ Ἁγίου Ὄρους	50
3. Τό καθεστῶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης καί τῶν Δωδεκανήσων	54
B. Η στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου στίς διορθόδοξες σχέσεις καί στίς Πανορθόδοξες Διασκέψεις.	
1. Γενικά	58
2. Οἱ ἀδελφικές σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο	64
3. Ἄλλες Βαλκανικές Συνδιασκέψεις	68
4. Ἡ ἀρωγή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρός τίς χειμαζόμενες Ὀρθόδοξες Ἀδελφές Ἐκκλησίες, Πατριαρχεῖα, Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες	76
5. Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τοῦ Π.Σ.Ε.	82
6. Ἡ Εὐρωπαϊκή Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ὀρθοδοξίας	100

Κεφάλαιο Β'

Η Συμμετοχή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σέ Διορθόδοξες ἢ Πανορθόδοξες δραστηριότητες καί ἐκδηλώσεις

A. Η Διορθόδοξη Ἀλληλογραφία τῶν ἐτῶν 1902-1904	
1. Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1902	104
2. Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1904	106
B. Οἱ Προκαταρκτικές Ἐπιτροπές τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν	
1. Ἡ Προκαταρκτική Ἐπιτροπή τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν (Ἄγιον Ὄρος, 1930)	110
2. Ἡ Α' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή (Chambésy καί Bonn, 1971)	112
3. Ἡ Β' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή (Chambésy, 1986)	114
4. Ἡ Γ' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή (Chambésy, 1990)	116
5. Ἡ Δ' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή (Chambésy, 1993)	116
Γ. Διορθόδοξα Συνέδρια καί Συμπόσια	
1. Τό Α' Διορθόδοξο Θεολογικό Συνέδριο (Ἀθήνα, 1936)	117

2. Διορθόδοξο Συμπόσιο Θεολογίας (Θεσσαλονίκη, 12-16/9 1972)	118
3. Τό Β' Συνέδριο Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν (Ἀθήνα, 1976)	119
4. Διορθόδοξο Θεολογικό Συνέδριο (Ρόδος, 1988)	120

Δ. Οἱ Προσυνοδικές Διασκέψεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν

1. Ἡ Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1976)	120
2. Ἡ Β' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1982)	126
3. Ἡ Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1985)	128
4. Ἡ Δ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1994)	130

Ε. Πανορθόδοξες Διασκέψεις

1. Ἡ Α' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος, 1961)	132
2. Ἡ Β' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος, 1963)	134
3. Ἡ Γ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος, 1964)	137
4. Ἡ Δ' (Προσυνοδική) Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Βελιγράδι, 1966)	138
5. Ἡ Ε' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1968)	139

ΣΤ' Πανορθόδοξες Προσυνοδικές Συνάξεις, Συναντήσεις, Συσκέψεις, Συνέδρια καὶ Συμβούλια

1. Τό Α' Πανορθόδοξο Συνέδριο (Κωνσταντινούπολη, 1923)	145
2. Α' Διεθνῆς Συνάντηση Ὁρθοδόξων Γυναικῶν (Agarìa, 1976)	148
3. Σύναξη Προκαθημένων (Κωνσταντινούπολη, 1992)	149
4. Β' Διεθνῆς Σύσκεψη Ὁρθοδόξων Γυναικῶν (Κρήτη, 1990)	151
5. Γ' Διεθνῆς Συνάντηση Ὁρθοδόξων Γυναικῶν (Agarìa, 1994)	152

Ζ. Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στοὺς Πανορθόδοξους Ἑορτασμούς

A. Γενικά	152
1. Γιά τὰ 1.600 χρόνια ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (1925)	153
2. Γιά τὰ 1.500 χρόνια ἀπὸ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (1931)	154
3. Γιά τὰ 1.500 χρόνια ἀπὸ τὴν Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (1951)	154
4. Γιά τὰ 1.900 χρόνια ἀπὸ τὴν ἔλευση τοῦ Ἀπ. Παύλου στὴν Ἑλλάδα (1952)	154
5. Γιά τὴ χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Ὄρους (1963)	155
6. Γιά τὰ 1.100 ἔτη τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου (1966)	156
7. Γιά τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 (1971)	157
8. Γιά τὰ 1.600 χρόνια ἀπὸ τὴ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (1983)	158
9. Γιά τὰ 1.200 χρόνια ἀπὸ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (1987)	158
10. Γιά τὰ 900 χρόνια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πάτμου (1988)	158
11. Γιά τὰ 1.900 χρόνια ἀπὸ τὴ συγγραφὴ τῆς «Ἀποκαλύψεως» τοῦ Ἰωάννου (1995)	158
12. Γιά τὴ χιλιετηρίδα ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξενοφώντος τοῦ Ἁγίου Ὄρους (1999)	159
13. Ἐτήσιος διορθόδοξος πανηγυρικός ἑορτασμός τῆς «Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας» (Ἀθήνα)	159
14. Κοινὲς συνεδριάσεις Ἱερᾶς Συνόδου καὶ Θεολογικῶν Σχολῶν κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Φωτίου	160

Κεφάλαιο Γ'

Α) Η σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τά Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα καί τίς Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες

1. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας	161
2. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας ..	169
3. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων	172
4. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας	174
5. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας	185
6. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας	190
7. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας	194
8. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας ..	198
9. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου	199
10. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας	201
11. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας	203
12. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας	206

Β) Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες

1. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί ἡ σχέση της μέ τίς «Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες»	210
---	-----

Κεφάλαιο Δ'

Μείζονα Προσκόμματα στήν πρόωθηση τῶν Διορθοδόξων σχέσεων καί ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

A. Γενικά	218
B. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τοῦ Ἡμερολογιακοῦ Ζητήματος	219
Γ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τοῦ Ἐθνοφυλετισμοῦ	226
Δ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τοῦ προβλήματος τῆς Οὐνίας	232
E. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς	233
ΣΤ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τοῦ ζητήματος τῆς συγκλήσεως Πανορθόξου Συνόδου	243
Ἐπίλογος	251
Παράρτημα	255
Βιβλιογραφία	299

Συντμήσεις

ΑΚΕΔ	Αρχεῖον Κανονικοῦ, Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου
ΔΒΜ	Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν
ΕΕΕ	Ἐκπαιδευτική Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια
ΕΕΘΣΠΑ	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
ΕΕΘΣΠΘ	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
ΕΘΣΠΘ/ΤΟ	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τμῆμα Ποιμαντικῆς
ΕΠΕΘΧ	Ἐπιστημονική Παρουσία Ἐστίας Θεολόγων Χάλκης
ΕΣΣΔ	Ἐνωση Σοβιετικῶν Σοσιαλιστικῶν Δημοκρατιῶν
ΘΗΕ	Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια
ΘΣ	Θεολογικός Σύνδεσμος
ΙΣΕΕ	Ἱερά Σύνοδος Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
ΛΚΕ	Λεξικό Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν
ΜΟΧΕ	Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανική Ἐγκυκλοπαίδεια
ΠΛΜ	Πάπυρος Λαροῦς Μπριτάνικα
ΠΣΕ	Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν
SCC/CA	Standing Conference of the Canonical Orthodox Churches in Australia
SC/BA	Standing Conference of the Canonical Orthodox Bishops in America
χ.χ.	Χωρίς χρονολογία
στ.	Στίχος

Εἰσαγωγή

Δικαιολογημένα ἔχει γραφεῖ ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῶν διορθοδόξων σχέσεων (δηλ. τῆς ἀδελφικῆς καί ἔμπρακτης ἀγάπης καί τῆς μυστηριακῆς «κοινωνίας» τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μεταξύ τους) ἀποτελεῖ τό κυριώτερο γνώρισμα τῆς Ὁρθοδοξίας κατά τόν 20ό αἰώνα.¹ Πράγματι, αὐτό τό διορθόδοξο ἔργο εἶναι θεολογικά καί ἐκκλησιολογικά ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Ἐκκλησία εἶναι ὄνομα «*συστήματος καί συνόδου*», ὅπως ἐπιγραμματικά παρατηρεῖ ὁ ἱερός Χρυσόστομος,² μέ συνέπεια ἡ ἐκκλησιαστική «σύνοδος» καί ἡ ἐπακόλουθη «κοινωνία» (τῶν μετεχόντων σέ αὐτήν τήν σύνοδο) νά θεμελιώνεται κατ' ἐξοχήν στήν Θεία Εὐχαριστία.³

Ὡστόσο, τό ζήτημα τῆς ἐπανασυνδέσεως τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν προέκυψε οὐσιαστικά ὡς παρεπόμενο τῆς αὐτοκεφαλίας τους. Τό Αὐτοκέφαλο *pér se* δέν συνιστᾶ «ἀμάρτημα»,⁴ καθ' ὅτι, προκύπτει ἀπό τούς Ἱερούς Κανόνες: 9ο τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου,⁵ 2ο τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου,⁶ 3ο τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς,⁷ 39ο τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς⁸ καί τούς 34,⁹ 35,¹⁰ 37ο¹¹ καί 39ο¹² τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.¹³ Οἱ

¹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου (1985) στήν πρόοδο τῶν Διορθοδόξων σχέσεων στήν Χερσόνησο τοῦ Αἴμου, Κατερίνη 2003, σ. 9. Πρβλ. Χ. Κ. Παπαθανασίου, Διορθόδοξα καί διεκκλησιαστικά θέματα, Κατερίνη 2000.

² Ἰω. Χρυσόστομος, Εἰς Ψαλμ. ΡΜΘ', ΡΓ 55, 493.

³ Περί τῆς θεμελίωσης στήν Θεία Εὐχαριστία τῆς ἐνότητος τῶν ἐπισκόπων ὅπως αὐτή ἐκφράζεται σέ μιᾶ ἐκκλησιαστική «σύνοδο» κατά τούς πρώτους αἰῶνες τῆς Ἐκκλησίας, βλ. Ι. Ζηζιούλα, Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεία Εὐχαριστία καί τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνες, Αθήνα 2009.

⁴ Γιά τό αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γίνεται ἀναλυτικός λόγος στό 1ο Κεφάλαιο τοῦ παρόντος.

⁵ Ράλλη – Ποτλή, Σύνταγμα τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, τ. Γ', σσ. 140-141 «Τοὺς καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόπους εἰδέναι χρῆ τὸν ἐν τῇ μητροπόλει προεστῶτα ἐπίσκοπον, καί τὴν φροντίδα ἀναδέχεσθαι πάσης τῆς ἐπαρχίας, διὰ τὸ ἐν τῇ μητροπόλει πανταχόθεν συντρέχειν πάντας τοὺς τὰ πράγματα ἔχοντας. Ὅθεν ἔδοξε καί τῇ τιμῇ προηγεῖσθαι αὐτόν, μηδὲν τὲ πράττειν περιττόν τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους ἄνευ αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἀρχαῖον κρατήσαντα ἐκ τῶν Πατέρων ἡμῶν κανόνα· ἢ ταῦτα μόνα, ὅσα τῇ ἐκάστου ἐπιβάλλει παροικία, καί ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις. Ἐκαστον γὰρ ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχει τῆς ἑαυτοῦ παροικίας, διοικεῖν τὲ κατὰ τὴν ἐκάστῳ ἐπιβάλλουσιν εὐλάβειαν, καί πρόνοιαν ποιεῖσθαι πάσης τῆς χώρας τῆς ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ πόλιν· ὡς καί χειροτονεῖν πρεσβυτέρους καί διακόνους, καί μετὰ κρίσεως ἕκαστα διαλαμβάνειν· περαιτέρω δὲ μηδὲν πράττειν ἐπιχειρεῖν, δίχα τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου, μηδὲ αὐτόν ἄνευ τῆς τῶν λοιπῶν γνώμης».

⁶ Ράλλη – Ποτλή, Σύνταγμα τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σσ. 169-170 «Τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν ἐπισκόπους ταῖς ὑπερορίοις ἐκκλησίαις μὴ ἐπιέναι, μηδὲ συγγεῖν τὰς ἐκκλησίας· ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας, τὸν μὲν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον οἰκονομεῖν· τοὺς δὲ τῆς Ανατολῆς ἐπισκόπους, τὴν Ανατολὴν μόνον διοικεῖν· φυλαττομένων τῶν ἐν τοῖς κανόσι τοῖς κατὰ Νίκαιαν πρεσβείων τῇ Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίᾳ· καί τοὺς τῆς Ἀσιανῆς διοικήσεως ἐπισκόπους, τὰ κατὰ τὴν Ἀσιανὴν μόνον διοικεῖν· καί τοὺς τῆς Ποντικῆς, τὰ τῆς Ποντικῆς μόνον· καί τοὺς τῆς Θράκης τὰ τῆς Θρακικῆς μόνον οἰκονομεῖν. Ἀκλήτους δὲ ἐπίσκοπος ὑπὲρ διοίκησιν μὴ ἐπιβαίνειν ἐπὶ χειροτονία, ἢ τισιν ἄλλαις οἰκονομίαις ἐκκλησιαστικαῖς. Φυλαττομένου δὲ τοῦ προγεγραμμένου περὶ τῶν διοικήσεων κανόνος, εὐδὴλον ὡς τὰ καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν ἢ τῆς ἐπαρχίας σύνοδος διοικήσει, κατὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ ὠρισμένα. Τὰς δὲ ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἔθνεσι τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας, οἰκονομεῖσθαι χρῆ κατὰ τὴν κρατήσανσαν συνήθειαν τῶν Πατέρων».

⁷ Ράλλη – Ποτλή, Σύνταγμα τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σ. 496 «Εἰ δὲ τινὲς τῶν ἐν ἐκάστη πόλει, ἢ χώρα, κληρικῶν, ὑπὸ Νεστορίου, καί τῶν σὺν αὐτῷ ὄντων, τῆς ἱερωσύνης ἐκωλύθησαν διὰ τὸ ὀρθῶς φρονεῖν, ἐδικαιώσαμεν καί τούτους τὸν ἴδιον ἀπολαβεῖν βαθμόν. Κοινῶς δὲ τοὺς τῆς ὀρθοδόξου καί οἰκουμενικῆς συνόδου συμφρονούντας κληρικούς, κελευόμεν τοῖς ἀποστατήσασιν, ἢ ἀφισταμένοις ἐπισκόποις, μηδὲ ὅπως ὑποκεισθαι κατὰ μηδένα τρόπον».

⁸ Ράλλη – Ποτλή, Σύνταγμα τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σσ. 395-396 «Τοῦ ἀδελφοῦ καί συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰωάννου, τοῦ τῆς Κυπρίων νήσου προέδρου, ἅμα τῷ οικεῖῳ λαῷ, ἐπὶ τὴν Ἑλλησπόντιον ἐπαρχίαν, διὰ τὲ τὰς βαρβαρικὰς ἐφόδους, διὰ τὲ τὸ ἐθνικῆς ἐλευθερωθῆναι δουλείας, καί καθαρῶς τοῖς σκήπτροις τοῦ χριστιανικωτάτου κράτους ὑποταγῆναι, τῆς εἰρημένης μεταναστάντος

κανόνες αὐτοὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ κατανοήσουμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο οἱ ἔθνικες διαφορές, ὅταν καθίστανται ἀφορμὴ διενέξεων μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν, πρέπει νὰ ἐπιλύονται μὲ βάση τὴν ἱερατικὴ καὶ συνοδικὴ ἀρχή. Ἐντούτοις, ἡ ἐκχώρηση τοῦ αὐτοκεφάλου ὡς ἀπότοκο ποικίλων ἔθνικο-πολιτικῶν καὶ κοινωνικο-οικονομικῶν συμφερόντων, διαστρεβλώνει τὴν ἀκραιφνῶς ἐκκλησιολογικὴ θεολογικὰ φύση του, μὲ συνέπεια (τὸ αὐτοκέφαλο) νὰ ἐκτρέπεται σὲ ἐργαλεῖο ἔθνικιστικῶν διεκδικήσεων.¹⁴

Πράγματι, πολλές ἱστορικές καὶ προσωπικές συγκυρίες συνέβαλαν, κατὰ καιροὺς, στὴν τραγικὴ διάσπαση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.¹⁵ Μεταξύ τῶν κύριων αἰτιῶν τοῦ θανάσιμου αὐτοῦ τραυματισμοῦ τῆς Πανορθοδόξου ἀδελφότητος συγκαταλέγεται ἡ ἐμφάνιση τῆς Ἀρχῆς τῶν Ἐθνοτήτων (ἐπακόλουθο αὐτῆς τῆς θεσμοθέτησης ἦταν πολλές ἐκκλησίες, ὅπως τῶν Ἀρμενίων, Σύρων, Κοπτῶν, Ἀβησσυνῶν κ.ἄ., νὰ ἐξωθηθοῦν ἀκόμα καὶ πρὸς τὴν αἴρεση)¹⁶ ὡς ἀπότοκο τῶν ἰδεῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ.¹⁷ Δυστυχῶς, οἱ

νήσου, προνοία τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, καὶ μόχθῳ τοῦ φιλοχρίστου καὶ εὐσεβοῦς ἡμῶν βασιλέως, συνορῶμεν, ὥστε ἀκαινοτόμητα διαφυλαχθῆναι τὰ παρὰ τῶν ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρότερον συνελθόντων θεοφόρων Πατέρων τῷ θρόνῳ τοῦ προγεγραμμένου ἀνδρὸς παρασχεθέντα προνόμια, ὥστε τὴν νέαν Ἰουστινιανούπολιν τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ καθιστάμενον θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον, πάντων προεδρεύειν τῶν τῆς Ἑλλησποντίων ἐπαρχίας, καὶ ὑπὸ τῶν οικειῶν ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι, κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Τὰ γὰρ ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ ἔθι, καὶ οἱ θεοφόροι ἡμῶν Πατέρες παραφυλάττεσθαι διεγνώκασιν, τοῦ τῆς Κυζικηνῶν πόλεως ἐπισκόπου ὑποκειμένου τῷ προέδρῳ τῆς εἰρημένης Ἰουστινιανουπόλεως, μιμήσει τῶν λοιπῶν ἀπάντων ἐπισκόπων, τῶν ὑπὸ τὸν λεχθέντα θεοφιλέστατον πρόεδρον Ἰωάννην, ὅφ' οὐ, χρείας καλούσης, καὶ ὁ τῆς αὐτῆς Κυζικηνῶν πόλεως ἐπίσκοπος χειροτονηθήσεται».

⁹ Ράλλη – Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σ. 45 «Τοὺς ἐπισκόπους ἐκάστον ἔθνους εἰδέναι χρῆ τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον, καὶ ἡγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν, καὶ μηδὲν τί πράττειν περιττὸν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης· ἐκεῖνα δὲ μόνον πράττειν ἕκαστον, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικίᾳ ἐπιβάλλει, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώρας. Ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτω τί. Οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἔσται, καὶ δοξασθήσεται ὁ Θεός, διὰ Κυρίου, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι· ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα».

¹⁰ Ράλλη – Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σ. 47 «Ἐπίσκοπον μὴ τολμᾶν ἔξω τῶν ἑαυτοῦ ὄρων χειροτονίας ποιεῖσθαι, εἰς τὰς μὴ ὑποκειμένας αὐτῷ πόλεις, καὶ χώρας· εἰ δὲ ἐλεγχθεῖ τούτο πεποικῶς, παρὰ τὴν τῶν κατεχόντων τὰς πόλεις ἐκείνας, ἢ τὰς χώρας, γνώμην, καθαιρεῖσθαι καὶ αὐτός, καὶ οὐς ἐχειροτόνησεν».

¹¹ Ράλλη – Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σ. 50 «Δεύτερον τοῦ ἔτους σύνοδος γινέσθω τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἀνακρινέτωσαν ἀλλήλους τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας, καὶ τὰς ἐμπιπτούσας ἐκκλησιαστικὰς ἀντιλογίας διαλυέτωσαν· ἅπαξ μὲν, τῇ τετάρτῃ ἑβδομάδι τῆς Πεντηκοστῆς· δευτέρου δέ, Ὑπερβερεταίου δωδεκάτῃ».

¹² Ράλλη – Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σ. 54 «Οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ διάκονοι, ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ἐπιτελείτωσαν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ πεπιστευμένος τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου, καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν λόγον ἀπαιτηθόμενος».

¹³ Α. Σ. Αλιβιζάτου, «Ἐκκλησία, Πολιτεία καὶ ἔθνος ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937), σσ. 68-97.

¹⁴ Α. Αγγελόπουλου, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸν καθεστὼς τῶν μητροπόλεων τῆς Βορείου Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ 1913 μέχρι σήμερον», Μακεδονικά 10 (1970), σσ. 38-39.

¹⁵ Ι. Καλογήρου, «Ἡ ἐνόησις ἐν τῇ οἰκουμηνικότητι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τὰς θεμελιώδεις ἐκκλησιολογικὰς ἀρχάς», Πανηγυρικός τόμος ἑορτασμοῦ τῆς 600ῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης 1359-1959, Θεσσαλονίκη, 1960.

¹⁶ Ι. Καλογήρου, «Ἐννοια τῆς οἰκουμηνικότητος τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἔθνικας Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας», ΕΕΘΣΘ 19 (1974) · Πρὸβλ. Γ. Μπασιούδη, «Μιά πτυχή ἀπὸ τὸ σύγχρονο ἐκκλησιολογικὸ προβληματισμό: Τὸ αὐτοκέφαλο καὶ ὁ τρόπος ἀνακηρύξεως του», Καθ' ὁδόν 10 (1995), 100-101.

¹⁷ Α. Νανάκη, Ἐκκλησία, γένος, ἑλληνισμός, Κατερίνη, 1993, σ. 17.

πρῶτοι διδάξαντες τὴν αὐτοκεφαλία ὑπῆρξαν οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες.¹⁸ Τό παράδειγμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θά μιμηθοῦν ἀργότερα ὅλα τὰ κράτη τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.¹⁹

Ἔτσι, τό ξεκίνημα τοῦ 20οῦ αἰῶνα θά βρεῖ τὴν Ὁρθοδοξία μέ τεράστια προβλήματα ἐνότητας.²⁰ Εἶχε προηγηθεῖ, τόν Ἰούλιο τοῦ 1831, τό αὐτόνομο ἐκκλησιαστικό καθεστῶς τῆς αὐτονόμου Σερβικῆς Ἡγεμονίας,²¹ μέ τίς εὐλογίες τῆς Μητρός Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατ'ἀκολουθία τῆς Φωτειῦ κανονικῆς ἀρχῆς τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀρίων ἀναλόγως μέ τίς ἐκάστοτε πολιτικές μεταβολές.²² Ἄλλοι ἐξωγενεῖς παράγοντες πού ἐπέτειναν τὴν ἐκκλησιαστικὴ διαίρεση καὶ αὐτονομία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, εἶναι ἡ συγκεκριμένη σέ κάθε ἐθνότητα πολιτιστικὴ (ἴδια τοπικά ἦθη καὶ ἔθιμα) καὶ κρατικὴ δομὴ, ὀρισμένα κρίσιμα ἱστορικά γεγονότα, οἱ διάφοροι πόλεμοι, οἱ ποικίλες βλέψεις τῶν ὁμόρων κρατῶν, νεωτεριστικὲς τάσεις πού φέρουν δῆθεν τό ἔνδυμα τῆς ἀνακαινίσεως ἢ ἀναγεννήσεως, ἢ ρωμαιοκαθολικὴ Οὐνία,²³ ὁ προτεσταντικὸς προσηλυτισμὸς,²⁴ οἱ ποικιλῶνυμες αἰρέσεις πού συνέβαλαν τὰ μέγιστα στὴν ἐξάπλωση τοῦ πνεύματος

¹⁸ Κ. Μανίκα, Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα, Αθήνα 2008, σσ. 65-68. Πιο συγκεκριμένα, ὁ Αδαμάντιος Κοραῖς (ὡς ἐκφραστής τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ) ἐξέφραζε ἀνοικτὰ τὴν ἀρνητικὴ του στάση ἀπέναντι στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ τὸν κληρὸ τῆς. Στὸ σύγραμμά του «Παραινέσεις πολιτικαὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας», στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ὀκτώ του ἄρθρα, εἰσηγείται τὴν «ἄμεση, αὐθαίρετη καὶ ἀντικανονικὴ διοικητικὴ αὐτονόμηση τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο». Πρβλ. Α. Κοραῖ, Ἄπαντα, Α1, σ. 308.

¹⁹ Γ. Κονιδάρη, «Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, 1930-1935 καὶ 1945», ΕΕΘΣΠΘ 1 (1953) 98 · Παντελεήμονος (Ροδοπούλου), «Ὁρθόδοξος διασπορά ἀπὸ ἐκκλησιολογικῆς καὶ κανονικῆς ἀπόψεως», Τιμητικὸν Αφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρον Βαρνάβα, Αθήναι 1980, σ. 329 · Γ. Μεταλληνού, Ἑλλαδικὸ Αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα, Αθήνα 1983, σ. 22.

²⁰ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρον Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π. σ. 23. Πρβλ. Α. Ἀγγελόπουλου, Ὁ Κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας στὰ Βαλκάνια σήμερα (1992), τ. Β'. Ἡ ἑτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ, κατὰ τὰ «ἔγγραφα Πατριαρχικά καὶ Συνοδικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος 1852-1873», Θεσσαλονίκη 1995.

²¹ Περὶ τῆς Αὐτονομίας τῆς Σερβικῆς Ἡγεμονίας (1831) βλ. Δημ. Β. Γόννη, Ἱστορία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καὶ Σερβίας, Αθήνα ^(c)2001, σσ.239-241.

²² Ράλλη – Ποτλῆ, Σύνταγμα Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τ. Α', σσ. 82-114. «Τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ μάλιστα γὰ τὰ περὶ τῶν ἐνοριῶν δίκαια [δηλαδὴ ὀρίων διοικήσεως], ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατεῖαις καὶ διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι εἴωθε». Ράλλη – Ποτλῆ, Σύνταγμα Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σσ. 258-263. Ὁ ιζ' κανόνας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἔχει ὡς ἐξῆς: «Τὰς καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν ἀγροικίας παροικίας ἢ ἐγχωρίους, μένειν ἀπαρασαλεύτους παρὰ τοῖς κατέχουσιν αὐτάς ἐπισκόποις, καὶ μάλιστα εἰ τριακονταετῆ χρόνον ταῦτα ἀβιάστως διακατέχοντες ὠκονόμησεν. Εἰ δὲ ὄντως τῶν τριακοντα ἐτῶν γεγέννηται τις, ἢ γένοιτο περὶ αὐτῶν ἀμφισβήτησις, ἐξεῖναι τοῖς λέγουσιν ἡδικεῖσθαι, περὶ τούτων κινεῖν παρὰ τῆ συνόδῳ τῆς ἐπαρχίας. Εἰ δὲ τις ἀδικοῖτο παρὰ τοῦ ἰδίου μητροπολίτου, παρὰ τῷ ἐξάρχῳ τῆς διοικήσεως, ἢ τῷ Κωνσταντινουπόλεως θρόνῳ δικαζέσθω, καθὰ προεῖρηται. Εἰ δὲ καὶ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις, ἢ αὐθις καινισθεῖη, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἢ τάξις ἀκολουθεῖτω.» Ράλλη – Ποτλῆ, Σύνταγμα Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων, τ. Β', σσ. 392-395. Ὁ ΛΗ' κανόνας τῆς Πενθέκτης ἔχει ὡς ἐξῆς: «Τὸν τῶν Πατέρων ἡμῶν τεθέντα κανόνα καὶ ἡμεῖς παραφυλάττομεν, τὸν οὕτω διαγορευόντα. Εἰ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις, ἢ αὐθις καινισθεῖη τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ ἢ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τάξις ἀκολουθεῖτω.»

²³ Βλ. Φ. Βιτάλη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι δρᾶσις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ἐν Αθήναις 1963.

²⁴ Ἰ. Καλογήρου, «Ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ εἰς βάρος αὐτῆς προσηλυτισμὸς», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τ. 46 (1963), σ. 53 · Ὁρθόδοξος Ακαδημία Κρήτης, πρώτη δεκαετία (1968-1977), σ. 25. Ἰδιαίτερα, ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων (Οἰκουμενικά, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 22) ξεκαθάρισε στοὺς Προτεστάντες κατὰ τὴ συνέλευση τοῦ Amsterdam, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν μπορεῖ νὰ ἀνεχτεῖ τὸν προσηλυτισμὸ.

τῆς χαλαρώσεως τοῦ Ὁρθοδόξου ἤθους,²⁵ ὁ ἀπόλυτος καί σχετικός ἀριθμὸς πιστῶν, ἢ πιθανὴ ἔλλειψη ἰδίων ἀναφορῶν στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση, ἢ ἀδυναμία ἐπαρκoῦς θεολογικῆς καταρτίσεως τοῦ Κλήρου, τὸ ὀλιγάριθμο τῶν μοναστικῶν κλίσεων κ.ἄ.²⁶ Πάντως, οἱ περισσότερες Ἐκκλησίες, οἱ ὁποῖες ἀνακηρύχθηκαν αὐτοκέφαλες, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἀναγνωρίσεώς της ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, σύρθηκαν πολιτειοκρατικά πίσω ἀπὸ τὸ ἄρμα τῶν πολιτικῶν ἡγεσιῶν τῶν χωρῶν τους, φθάνοντας στό σημεῖο ὄχι μόνο νὰ ἀποξενωθοῦν μεταξύ τους ἀλλὰ καί νὰ ἔλθουν σέ ρήξη, ἔτσι ὥστε, ἐν τέλει, νὰ ἀποδυναμωθοῦν.²⁷

Οὐσιαστικά, οἱ Ἐκκλησίες αὐτές ὀδηγήθηκαν στὸν ἄκρατο σοβινισμό καί ἔγιναν τὰ ἐκτελεστικά ὄργανα γιὰ τὴν ἐπιδίωξη κοσμικῶν σκοπῶν²⁸ καί ἀλυτρωτικῶν ἐθνικῶν ἐπιδιώξεων.²⁹ Ἡ πρώτη Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία δὲν ἀντιμετώπιζε, βέβαια, τέτοιου εἴδους προβλήματα, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔστερεῖτο ὄχι μόνον ἐνός ἐνιαίου ὑποβάθρου, ὅπως τοῦ μετέπειτα λεγομένου «χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ»³⁰ ἀλλὰ καί μιᾶς αὐστηρῆς διοικητικῆς ὀργανώσεως. Οἱ ἐλλείψεις αὐτές ὀδήγησαν στὴν ἐμφάνιση πολυἀριθμῶν ἐθνικιστικῶν σχημάτων³¹ σχίσματα καί αἰρέσεις. Ὁ κυριότερος λόγος τῆς ἐμφάνισής τους, μολοντί οἱ Ἀπόστολοι ἢ καί οἱ Ἀποστολικοὶ Πατέρες ἦσαν ἀκόμα ἐν ζωῇ, ἦταν κυρίως λόγω τοῦ σχετικὰ μικροῦ καί φυλετικὰ ἐνιαίου χαρακτήρα τῆς ἰουδαιο-χριστιανικῆς Κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἐπομένως, οἱ αἰρετικοὶ διακρίνονταν ἀμέσως καί ἀποκόπτονταν ἀπὸ τὸ Ἐκκλησιαστικὸ Σῶμα, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ Ἀπόστολοι ἢ καί οἱ Ἀποστολικοὶ Πατέρες νὰ ἀποφαίνονται αὐθεντικά γιὰ τὴ γνησιότητα ἢ μὴ μιᾶς διδασκαλίας ἢ μιᾶς Παραδόσεως. Ἀλλὰ καί μετέπειτα, ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἐξαπλώθηκε στὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης καί ἔγινε οἰκουμενικὴ καί καθολικὴ, ἢ κοινωνία τῆς μιᾶς Πίστεως —ἀνεξάρτητα ἀπὸ φυλὴ, ἔθνος καί φύλο³²— ἦταν δεδομένη, τουλάχιστον μέχρι τὸ πρῶτο μεγάλο Σχίσμα μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία (9ος αἰ.).³³

²⁵ Μεθοδίου Φούγια, Αρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας Θεολογικαί καί Ἱστορικαί Μελέται, Ἀθήναι 1987, σ. 13.

²⁶ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαί σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τὸν Κ' αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 15.

²⁷ Γ. Μεταλληνού, Ἑλλαδικὸ Αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα, Ἀθήνα 1983, σσ. 19, 21.

²⁸ Α. Αγγελόπουλου, Ὁ Κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας στὰ Βαλκάνια σήμερα (1992), τ. Β'. Ἡ ἑτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ, κατά τὰ «ἔγγραφα Πατριαρχικά καί Συνοδικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος 1852-1873», Θεσσαλονίκη 1995, σ. 588.

²⁹ Γ. Κονιδάρη, «Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, 1930-1935 καί 1945», ΕΕΘΣΠΘ 1 (1953), σ. 99 Πρβλ. Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὄ.π., σ. 22.

³⁰ Ε. Troeltsch, The Social Teaching of the Christian Churches, τ. 1, London 1931, σ. 246.

³¹ Σ. Αγουρίδη, «Ἡ Ἀποστολή τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων μέσα σέ μιὰ διωκόμενη Ἐκκλησία», ΔΒΜ 17 (Ἰαν.-Ἰούν. 1998), σ. 24.

³² Γαλ. 3, 28. Πρβλ. Α. Σ. Αλιβιζάτου, «Ἐκκλησία, Πολιτεία καί ἔθνος ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937), σ. 91 Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότης τῆς Ὁρθοδοξίας: Προβλήματα καί προοπτικὲς στὴ μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 14 κ. ἔξ.

³³ Περὶ τοῦ «Φωτιανοῦ Σχίσματος» βλ. F. Dvornik, The Photian Schism (History and Legend), Cambridge, ©2008 · Β. Στεφανίδης, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήνα, ©1978 Βλ. Ι. Φειδᾶς, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀπὸ τὴν Εἰκονομαχίαν μέχρι τὴν Μεταρρύθμιση, τ. Β', Ἀθήνα, (2)1994 Τοῦ ἰδίου, Ὁ Θεσμός τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, Ἀθήνα τ. ΙΙΙ (2012) · Ι. Καραγιαννόπουλος, Τὸ Βυζαντινὸ Κράτος, Θεσσαλονίκη ©1996 G. Ostrogorsky, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τ. 2, (μτφρ. Ἰωάννη Παναγοπούλου), Ἀθήνα ©1997 Δ. Γόνης, Ἱστορία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καί Σερβίας, Ἀθήνα, ©2001 Δ. Μόσχος, Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τ. Α', Ἀθήνα, 2010. Τὸ «Φωτιανὸ Σχίσμα» ἦταν καρπὸς τῆς διαμάχης μεταξύ τοῦ ἐν ἀγίοις Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου μὲ τὸν πάπα Ρώμης Νικόλαο Α'. Ἡ διαμάχη αὕτη εἶχε ὡς ἀφετηρία τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς στὸν Θρόνο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἐκπτώτου Πατριάρχου Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος εἶχε

Ωστόσο, κάθε μερική ή ολική διακοπή ή διάσπαση, για ποικίλους λόγους, της διορθοδόξου επικοινωνίας της εν Χριστώ αγάπης μεταξύ των κατά τόπους εκκλησιών δεν μπορεί να προκαλέσει έφησυχασμό σε κάθε ορθόδοξη ψυχή. Από την άλλη μεριά, η Ορθόδοξη Έκκλησία δεν διαθέτει άλλο μέσον προς επανάκτηση της πλήρους ενότητας πλὴν τοῦ Θείου λόγου καὶ τῶν ἀνεξιχνίαστων ἐνεργειῶν τῆς Θείας Χάριτος. Ἡ Ορθοδοξία, λοιπόν, ὀρθῶς διαλέγεται καὶ ὀφείλει διηνεκῶς νὰ διαλέγεται τόσο μὲ τούς ἐκτός αὐτῆς, ὅσο καὶ μὲ τούς ἐντός αὐτῆς.³⁴

Ὅπως σημειώνει ἡ Εὐαγγελία Α. Βαρέλλα,³⁵ ἡ γενικότερη ἔννοια τοῦ διαλέγεσθαι ἢ ὅποια καὶ χαρακτηρίζει τούς λαούς τῆς Ανατολῆς καὶ βεβαιώνεται ἀπὸ τὴν μακροαίωνα ἑλληνοχριστιανικὴ παράδοση ἔδωσε στὴν Ορθόδοξη Έκκλησία τὴν ὠθηση νὰ διαλεχθεῖ μὲ τούς ὑπόλοιπους χριστιανούς. Ἡ παραδεδομένη ἀπὸ τούς ἀρχαίους Ἑλληνες φιλοσόφους καὶ διδασκάλους κλασσικὴ διαλεκτικὴ φιλοσοφία, ὡς ὑψιστὴ ἔκφραση τῆς ἐλευθερίας τοῦ προσώπου, καὶ μέγιστο ἐπίτευγμα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος πού λειτουργεῖ «ἐν κοινωνίᾳ», ἔρχεται νὰ συνδιαλεχθεῖ μὲ τὴν καταγεγραμμένη (στὴν βιβλικὴ θεολογία καὶ γραμματεία) ἀποδοχὴ τῆς

ἀπομακρυνθεῖ λόγω τῆς σύγκρουσής του τόσο μὲ τὸν καίσαρα Βάρδα (ὁ Ἰγνάτιος ἀρνήθηκε τὴν Θεία Κοινωνία στὸν αὐτοκρατορικὸ ἐπίτροπο λόγω φημολογούμενων ἀνήθικων σχέσεων μὲ τὴν σύζυγο ἀποθανόντος υἱοῦ του) ὅσο καὶ μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Συρακουσῶν Γρηγόριο Ἀσβεστά. Ἡ παράταξη τῶν «Πολιτικῶν» ἀποφάσισε νὰ ἀποδομήσει τὸν Ἰγνάτιο καὶ νὰ τὸν ἐξορίσει στὴν νῆσο Τερέβινθο τὸν Ἰούλιο τοῦ 858. Ἡ ἀδυναμία στὴν συνεννόηση μεταξύ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γιὰ τὴν ἐκλογή νέου Πατριάρχου ὀδήγησε τὸν πρωτασηκρήτη τοῦ παλατιοῦ, Φώτιο, νὰ ἐκλεγεῖ στὸν Θρόνο τῆς Έκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Φώτιος χειροτονήθηκε κατ' «ἄθροον», δηλαδὴ μέσα σὲ λίγες ἡμέρες πέρασε καὶ ἀπὸ τούς τρεῖς βαθμούς τῆς ἱερωσύνης. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ παραιτηθέντος Ἰγνατίου στράφηκαν ἐναντίον του καὶ παράλληλα ὁ πάπας Ρώμης Νικόλαος Α' (858-867) ἀποφάσισε νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ τὴν ἀναταραχὴ αὐτὴ μὲ σκοπὸ νὰ προωθήσει τὶς παπικὲς ἀξιώσεις. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἀντιδράσεων αὐτῶν, ὁ Φώτιος συνεκάλεσε σύνοδο στὸν ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἢ ὅποια ἀποκλήθηκε «Πρωτοδευτέρα» (861) λόγω τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συμμετεχόντων ἀρχιερέων (318 ἀρχιερεῖς ὅπως καὶ στὴν Πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο). Ὁ Φώτιος δικαιώθηκε ἀλλὰ ὁ πάπας Νικόλαος ἐξέφρασε τὶς ἀντιρροήσεις του ἐπεὶδὴ δὲν ἀσκήθηκε, ὅπως εἶχε τὴν προσδοκία, «ἐκκλητο» πρὸς τὸν παπικὸ θρόνο ὥστε νὰ δικαιωθοῦν οἱ παπικὲς διεκδικήσεις πού εἶχαν ὡς περιεχόμενο ὅτι ὁ πάπας κρίνει ὅλη τὴν Έκκλησία. Ἐπόμενο σημεῖο τριβῆς μεταξύ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἦταν τὸ ζήτημα τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Βουλγάρων. Ὁ Βούλγαρος ἡγεμόνας Βόρις (τὸ 864 εἶχε βαπτιστεῖ χριστιανὸς λαμβάνοντας τὸ ὄνομα Μιχαήλ) ἐπιδίωξε νὰ ἀποκτήσει τὴν ἐκκλησιαστικὴ του ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Βούλγαρος ἡγεμόνας ἀρχικὰ ὑποστήριξε τὴν ὁργάνωση τῆς Βουλγαρικῆς Έκκλησίας ἀλλὰ δὲν τὸν ἱκανοποιούσε τὸ γεγονός ὅτι ἡ νεοσύστατη Έκκλησία ἔπρεπε νὰ ὑπάγεται στὴν Έκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατόπιν τῆς ἀρνήσεως τοῦ Φωτίου νὰ παραχωρήσει ἀνεξαρτησία στὴν Έκκλησία τῆς Βουλγαρίας, ὁ Βόρις στράφηκε στὴν Δύση. Ὁ πάπας Νικόλαος, ὡστόσο, δὲν εἶχε πρόθεση νὰ ἱκανοποιήσει τὸ αἶτημα τοῦ Βόριδος. Ἀντίθετα, διέβλεψε ὅτι ἦταν μιὰ καλὴ εὐκαιρία γιὰ νὰ μειώσει τὸ κύρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἔστειλε στὴ Βουλγαρία τούς ἐπισκόπους Ποπουλανίας Παῦλο καὶ Πόρτο Φορμόζο μὲ κληρικούς καὶ μοναχοὺς. Τὸ ἔργο τῆς παπικῆς ἀποστολῆς ἦρθε σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ἀντίστοιχο ἔργο τῶν βυζαντινῶν καθὼς οἱ παπικοὶ καταπολεμοῦσαν τὰ λειτουργικὰ ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ φυγὴ τῆς βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς κατέστησε φανερό τὸ γεγονός ὅτι ὁ πάπας Νικόλαος εἶχε βρεῖ τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιβάλλει τὴν παρουσία του στὸ Ἀνατολικὸ Ἰλλυρικὸ, ἀναγκάζοντας τὸν Φώτιο νὰ ὑποστῆ μιὰ προσωπικὴ ἤττα. Ἀπὸ τὴ πλευρὰ τοῦ ὁ Φώτιος ἐνημέρωσε μὲ ἐπιστολὲς τούς Πατριάρχες τῆς Ανατολῆς γιὰ τὶς αὐθαιρεσίες τοῦ παπικοῦ θρόνου. Ἐπόμενὴ του ἐνέργεια ἦταν νὰ συγκαλέσει στὴν Κωνσταντινούπολη σύνοδο τὸν Αὐγουστο τοῦ 867, στὴν ὅποια καθαίρεσε τὸν Νικόλαο γιὰ τὶς ἀντικανονικὲς του ἐνέργειες, ἀποδοκιμάστηκαν οἱ παπικὲς διεκδικήσεις στὴ Βουλγαρία, ἢ προσπάθεια τῆς ἐπιβολῆς τῶν λατινικῶν ἐθίμων καὶ καταδικάστηκε ἡ διδασκαλία τοῦ filioque.

³⁴ Αναστασίου Γιαννουλάτου, Αρχιεπ. Τιράνων, Δυρραχίου καὶ πάσης Ἀλβανίας «Σχέσεις τῆς Ορθοδοξίας μὲ τίς ἄλλες Θρησκείες», Ζωντανὴ Ορθοδοξία στὸν Σύγχρονο Κόσμο, Ἀθήνα 2001, σσ. 51-52.

³⁵ Ε. Βαρέλλα Διόρθοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα Θεσσαλονίκη 1994 σ. 197.

δυνατότητας προσωπικής και ζώσας επικοινωνίας του ανθρώπου, ακόμα δέ και του Έωσφόρου, μέ τον Θεό και την Εὐαγγελική της διεύρυνση μέ την πρακτική (έφαρμογή αὐτῆς) ἀπό τον ἴδιο τον Ἰησοῦ Χριστό.

Τοιοτοτρόπως, οἱ ὅποιασδήποτε ὑφῆς διάλογοι ἔλκουν τήν καταγωγή τους ἀπό τήν παλαιότατη προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἑνός μέν νά διαφυλάξει ἀκέραια τόν «ἄρραφο χιτῶνα» τοῦ Χριστοῦ μέ τήν ἔγκυρη καί αὐθεντική ἔκφραση τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ἐντός τῶν ὅρων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί τή συνακόλουθη ἀποδυνάμωση τῶν αἰρετικῶν δοξασιῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ νά διασώσει τά πλανηθέντα τέκνα της, ὑποδεικνύοντάς τους τήν ἀλήθεια μέ τήν ἐπιμελῆ ἔκθεση τῶν στοιχείων τοῦ ὀρθοῦ δόγματος καί τήν διαλεκτική κατάρριψη τῆς ἐπιχειρηματολογίας τους.

Ἔτσι, ἡ Ὁρθόδοξη Ἀνατολική Παράδοση ἐνέμεινε ἀπαρέγκλιτα στό πλαίσιο αὐτό, σεβόμενη καί τιμώντας τήν ἐλεύθερη βούληση τοῦ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θείου Λόγου πλασθέντος ἀνθρώπου, καί ἀντιμετωπίζοντας τό Σχίσμα καί τήν αἴρεση μέ ἄοκνες θεολογικές διαβουλεύσεις.³⁶ Ὅπως εἶναι φυσικό, ἡ ὅλη πρωτοβουλία γιά τό πολύ σημαντικό ἔργο προπαντός «τῆς τῶν ὀρθοδόξων πάντων ἐνώσεως» ἀνήκει στόν φυσικό ἔκφραστή-συντονιστή τῆς ἐνότητος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως.³⁷

Παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολη ἔπαυσε νά εἶναι ἡ Βασιλεύουσα στήν πολιτική καί τήν καθόλου ἐγκόσμια Ἱστορία, ἐξακολουθεῖ νά πρωτοστατεῖ στήν ἐκκλησιαστική Κίνηση.³⁸ Ἰδιαίτερα, μετά τή δεκαετία τοῦ '60, οἱ προσπάθειες τῆς Πρωτοθρόνου Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως γιά τήν πραγμάτωση τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου ἔφθασαν στό ζενίθ τους, ἀφοῦ χάρη στήν ἀνάπτυξη τῶν διορθοδόξων σχέσεων, ὀδεύουμε βῆμα-βῆμα πρὸς τήν ἐπίτευξη ὁμογνωμίας τόσο σέ πανορθόδοξο, ὅσο καί σέ διαχριστιανικό ἐπίπεδο,³⁹ παρά τήν διχοστασία πού καταγράφεται στήν οἰκουμενική Ὁρθοδοξία λόγω τῆς παραχωρήσεως τοῦ τόμου αὐτοκεφαλίας στήν Ἐκκλησία τῆς Οὐκρανίας καταβάλλονται ἐναγωνίως προσπάθειες γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς διαταραχθείσης σχέσεως μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας.

Εἶναι γεγονός ὅτι, ἀπό τήν ἑναρξη τῶν προσπαθειῶν γὰ τήν ἐπίτευξη τῆς συγκλήσεως τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου ἕως καί σήμερα, παρατηρεῖται μία τεράστια (ἐλληνική καί ξένη) ἔρευνα, ἀρθρογραφία καί βιβλιογραφία σχετικά μέ τή στάση πού ἐπέδειξαν καί ἐπιδεικνύουν ἀλλά καί μέ τόν ρόλο πού διαδραμάτισαν καί διαδραματίζουν γενικότερα ὅλες οἱ Ὁρθόδοξες Χριστιανικές Ἐκκλησίες ὅσον ἀφορᾷ στήν κατ' ἐπίγνωση ἀδελφική μεταξύ τους ἀγάπη καί τήν ἐδραίωση τῶν

³⁶ Ε. Βαρέλλα, *Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικάί σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν Κ' αἰῶνα*, ὁ.π., σ. 197. Κάθε χρόνο, συνήθως στό Ἱερό Προσκύνημα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσου, στό Ν. Προκόπι Εὐβοίας, πραγματοποιοῦνται — ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος καί μέ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος — πανορθόδοξες Συνδιασκέψεις ἐντεταλμένων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί Ἱερῶν Μητροπόλεων γιά θέματα αἰρέσεων καί παραθρησκείας. Στίς Συνδιασκέψεις αὐτές συμμετέχουν ἑπτὰ Ὁρθόδοξες Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες καί οἱ Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μέ ἐιδικούς Ἐντεταλμένους γιά θέματα αἰρέσεων.

³⁷ Β. Αναγνωστοπούλου, «Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ ἐνότης τῆς Ὁρθοδοξίας κατά τόν 20ό αἰῶνα», *Ἐκκλησία – Θεολογία* 2 (1981)914. Πρβλ.Ε. Βαρέλλα, ὁ.π., σ. 197 ἔξ.

³⁸ Βαρνάβα Τζωρτζάτου, «Ματιές στήν θρησκευτική πορεία τῆς Ἀθήνας», *Νέα Ἔστια* 1379 (1984),σ. 32-33.

³⁹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π.,σ. 36. Πρβλ.Σ. Κ. Τσιτσιγκου, «Ἡ εἰκόνα τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερα», *Κοινωνία* 1 (2007) 9-24 καί 2 (2007)140-151.

διορθόδοξων σχέσεων. Αντίθετα, αναφορικά με την στάση και τον ρόλο της Έκκλησίας της Ελλάδος ως προς τη Διορθόδοξη Κίνηση, απουσιάζει ένα εφάμιλλο ειδικό και συστηματικό ενδιαφέρον. Ειδικότερα, αναφορικά με την Διορθόδοξη Κίνηση της Έκκλησίας της Ελλάδος, ελάχιστα στοιχεία υπάρχουν, και αυτά εύρισκονται εγκατεσπαρμένα είτε σε Πατριαρχικά και Συνοδικά κείμενα, είτε σε σχετικές μονογραφίες. Τό κενό αυτό καλείται νά καλύψει, εν τινι μέτρω, ή παρούσα έρευνα.

Μέ τον όρο «διορθόδοξες σχέσεις», έννοοῦμε τήν πλήρη, σέ πλάτος και βάθος, έπι-κοινωνία [θεολογική/δογματική, διοικητική/κανονική (αὐτοκεφαλία, Διασπορά), έκκλησιολογική/έκκλησιαστική (Δίπτυχα), λατρευτική/μυστηριακή (Άγιο Μύρο, άναγνώριση Αγίων) και πρακτική/ποιμαντική] όλων τών Αὐτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Έκκλησιών μεταξύ τους και προς τήν Μητέρα Έκκλησία Κωνσταντινουπόλεως συντονιστή της πανορθόδοξου ένότητας, μέσα σέ ένα άμοιβαίο πνεῦμα άγαπητικῆς και άδελφικῆς ένότητας.

Συγκεκριμένα, στήν παρούσα έρευνα, μέ βάση τό αρχειακό κυρίως ὑλικό αλλά και ποικίλα βοηθήματα (ειδικές μονογραφίες), εξετάζουμε α) τίς σχέσεις της Έκκλησίας της Ελλάδος μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχείο και μέ τίς κατά τόπους Ὁρθόδοξες Έκκλησίες, β) σημαντικά διορθόδοξα προβλήματα, κυρίως πολιτικῆς και διοικητικῆς ὑφῆς, τά όποια έχουν προκύψει ιστορικά⁴⁰ και γ) τίς άμφίδρομες έπιδράσεις αὐτῶν τών διορθόδοξων προβλημάτων τόσο προς τίς ίδιες τίς έπιμέρους Έκκλησίες όσο και προς τίς λοιπές Ὁρθόδοξες άδελφές Έκκλησίες, συμπεριλαμβανομένης της Μητρος Έκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Η χρονολογική προσέγγιση τών ένοτήτων γίνεται αὐστηρά στόν Εἰκοστό (Κ') αἰώνα.

⁴⁰ Βλ. Κ. Μπόνη, «Διορθόδοξα διεκκλησιαστικά και παγκόσμια προβλήματα. ΙΔ'. Τά Συμπεράσματα», Έκκλησία (1973) σ. 325.

Κεφάλαιο Α΄ Η Εκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο

Α. Η διαμόρφωση τῶν σχέσεων κατὰ τὴν περίοδο 1833 ἕως 1947

1. Τό Αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Στό Κεφάλαιο αὐτό δέν θά παραθέσουμε, βέβαια, ὀλόκληρη τὴν ἱστορία (γένεση, αἷτια, ἀποτελέσματα κ.λ.π.) τῆς αὐτοκεφαλίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ κάτι τέτοιο ἀποτελεῖ ἀπό μόνο του ἀντικείμενο πολλῶν εἰδικῶν μελετῶν.⁴¹ Τό ἑλλαδικό Αὐτοκέφαλο θά μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ ἀναφορικά μὲ τὰ γεγονότα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέκυψε, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐπηρέασε τὶς ὑπόλοιπες Ἐκκλησίες τῶν Βαλκανίων (π.χ. τὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας) ὡς πρὸς τὴν κίνησή τους νὰ ζητήσουν τὴν «ἀνεξαρτησία» τους ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί, τέλος, μὲ σκοπὸ νὰ ἐρευνήσουμε τὴν δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν διορθοδόξων σχέσεων.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀείποτε, ἀλλ' ἰδιαίτερα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ '21, ὅπως ἀκόμα καί μετὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, εἶχε ταυτισθεῖ μὲ τοὺς ἐθνικούς πόθους καί τὰ ἐθνικά ἰδανικά. Ὅπως παρατηροῦν σχετικά οἱ ἀρμόδιοι ἱστορικοί (Δ. Κόκκινος,⁴² Γ. Θεοτοκάς,⁴³ G. Finley⁴⁴ κ.ἄ.), οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες συνδέονταν μετὰξὺ τους καί ξεχώριζαν ἀπὸ τὸν κατακτητὴ μὲ τὴ θρησκευτικὴ πίστη, μὲ τὸν Σταυρό. Ἐθνικός ἀγώνας, κατὰ τὰ ἔτη τῆς δουλείας, δέν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν διμέτωπο ἀγώνα τὸν ὁποῖον διεξῆγε τότε ἡ Ἐκκλησία· τὸ ἕνα μέτωπο αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα ἀφοροῦσε τὸν «ἐξισλαμισμό» ἀπὸ τὸν ὁποῖο χειμαζόταν τόσο ἡ Ἑλλάδα ὅσο καί οἱ ὑπόλοιπες χῶρες οἱ ὁποῖες βρισκόνταν ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, τὸ ἄλλο μέτωπο ἀφοροῦσε τὶς πολλὰ καί ποικίλες δολιοφθορὰς καί ἐπιβουλὰς τῶν Δυτικῶν δυνάμεων.⁴⁵ Συνεπῶς, ἡ συγκρότηση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐγίνε μὲ βάση τὴ δημιουργία μιᾶς πολιτείας ὑποκειμένων, πού πίστευαν στὸν Ἰησοῦ Χριστό.⁴⁶

⁴¹ Βλ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου, τῆς συγκροτηθείσης ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ Σωτήρος χιλιοστῶ ὀκτακοσιοστῶ πεντηκοστῶ, ἐν μηνί Ἰουνίῳ, Ἰνδικτιῶνος Η΄, περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Ἀνακλήρυξις τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 29 Ἰουνίου 1850) · Στ. Γιαννόπουλου, Συλλογὴ τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος - Ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1901, ἐν Ἀθήναις 1901 Χ. Παπαδόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1920 τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ 1934, Ἀθήνα ©2000 Εὐ. Κουρίλα - Λαυριώτη, Πατριαρχικὴ ἱστορία: τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἀγών ὑπὲρ τῶν προνομίων - θέσις. Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἡ πολιτειαρχία-ἄρσις, ἐν Ἀθήναις 1951·π. Γ. Μεταλληνού, Ἑλλαδικὸ αὐτοκέφαλον Παραλειπόμενα, Ἀθήνα 1983, 1989 ·τοῦ ἰδίου, «Πρόβλημα ἢ πρόφασις», Περιοδικὸ Ἄρδην, (Δεκέμβριος 2003)· Ἐμ. Ἰ.Κωνσταντινίδη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν καί τὴν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὀθωνος μεταβατικὴν ἐποχὴν: 1821-1833, ἐν Ἀθήναις 1970. Τοῦ ἰδίου, Ἡ ἀνακλήρυξις τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας (1850) καί ἡ θέσις τῶν Μητροπόλεων τῶν «Νέων Χωρῶν» (1928), Ἀθήνα 2008·Κων. Ι. Μανίκα, Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καί Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα (1821-1852), Ἀθήνα 2008 · Ch. A. Frazee, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία 1821-1852, Ἀθήνα 2005·Βλ. Ι. Φειδᾶ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Γ΄, Ἀθήνα 2014.

⁴² Δ. Κόκκινου, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, τ. Α΄, Ἀθήνα 1957.

⁴³ Γ. Θεοτοκά, Ἡ Ὁρθοδοξία στὸν καιρὸ μας, Ἀθήνα 1975.

⁴⁴ G. Finley, Ἱστορία τῆς τουρκοκρατίας καί τῆς ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1958.

⁴⁵ Σ. Ἀγουρίδη, «Ἀθανασίου τοῦ Παρίου», Ἐκκλησία 1 (1/1/1964), 21.

⁴⁶ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, ἄρθρο 3.«1. Ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἐν Ἑλλάδι εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, κεφαλὴν γνωρίζουσα τὸν

Ωστόσο, ή Βαυαρική Προτεσταντική αντιβασιλεία [βλ. Προτεστάντη Georg Ludwig Maurer (1790-1872),⁴⁷ υιό Προτεστάντη πάστορα, καθηγητή τής Ιστορίας του Γερμανικού και Γαλλικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου] του Ρωμαιοκαθολικού βασιλιά Όθωνα, προέβη στην ανακήρυξη τής «αυτοκεφαλίας» τής Έκκλησίας (διάταγμα 23 τής 1ης Αυγούστου 1833) του Έλληνικού Βασιλείου,⁴⁸ κατά τά πρότυπα τής Έκκλησίας τής Ρωσίας,⁴⁹ χωρίς τή σύμφωνη γνώμη του Οικουμενικού Πατριαρχείου, τό όποιο είχε νομίμως τό κανονικό δικαίωμα χορηγήσεως του αυτοκεφάλου,⁵⁰ μέ αποτέλεσμα τήν επί μακρόν αποφυγή τών έπαφών μέ τήν Ίερά Σύνοδο τής Έκκλησίας τής Ελλάδος.⁵¹

Κύριον ήμων Ιησούν Χριστόν, ύπάρχει άναποσπάστως ήνωμένη δογματικώς μετά τής έν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης και πάσης άλλης όμοδόξου του Χριστου Έκκλησίας, τηρούσα άπαρασαλεύτως, ως εκείναι, τους ιερούς άποστολικούς και συνοδικούς κανόνas και τας ιεράs παραδόσεις. Είναι Αυτοκέφαλος και διοικείται υπό τής Ίεράs Συνόδου τών έν ενεργεία Αρχιερέων και τής έκ ταύτης προερχομένηs Διαρκούς Ίεράs Συνόδου, συγκροτουμένηs ως ό Καταστατικός Χάρτης τής Έκκλησίας όρίζει, τηρουμένων τών διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου τής κθ' (29) Ιουνίου του έτους 1850 και τής Συνοδικής Πράξεως τής 4ης Σεπτεμβρίου 1928. 2. Τό ύφιστάμενον εις ώρισμέναs περιοχάs του Κράτους εκκλησιαστικόν καθεστώς δέν αντίκειται εις τας διατάξεις τής προηγουμένηs παραγράφου. 3. Τό κείμενον τής Αγίας Γραφής τηρείται άναλλοίωτον. Η εις άλλον γλωσσικόν τύπον επίσημος μετάφρασιs τούτου, άνευ έγκρίσεως τής Αυτοκεφάλου Έκκλησίας τής Ελλάδος, και τής έν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης του Χριστου Έκκλησίας, άπαγορεύεται». Πρβλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Η Οικουμενικότητα τής Ορθοδοξίας, σ. 74.

⁴⁷ Περί του Georg Ludwig Maurer βλ.Π.Α.Π., τ. 40, Αθήνα 1996, σσ. 282-283.

⁴⁸ Κ. Οικονόμου, Τά Σωζόμενα εκκλησιαστικά συγγράμματα, τ. Β', σσ. 177-184 «Διακήρυξιs Περί τής άνεξαρτησίας τής Έλληνικής Έκκλησίας. ». Πρβλ. Π. Ματάλα, Έθνος και Ορθοδοξία: Οί περιπέτειες μιáς σχέσεως, Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002, σσ. 45-149.

⁴⁹ Κ. Μανίκα, Η διαμόρφωση τών σχέσεων Έκκλησίας και Πολιτείας στη Νεώτερη Ελλάδα, Αθήνα 2008, σσ. 65-68. Πρβλ. Α. Κοραή, Άπαντα, Α1, σ. 308. Η πραξικοπηματική και αντικανονική ανακήρυξη του Έλλαδικου Αυτοκεφάλου έγινε κατά τό πρότυπο τής Έκκλησίας τής Ρωσίας επειδή ό Αδαμάντιος Κοραήs, ήδη από τό 1822, ύποστήριζε τήν ανάγκη άποκοπής από τής Έλλαδικής Έκκλησίας από τό Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ο Κοραήs θεωρούσε ότι ή ελεύθερη Ελλάδα δέν μπορούσε να διοικείται εκκλησιαστικά από μιá αρχή που εύρισκόταν σε τουρκικό έδαφος για να καταστήσει ισχυρότερη τήν άποψή του, προέβαλλε τό πρότυπο τής Έκκλησίας τής Ρωσίας. Η Έκκλησία τής Ρωσίας ήταν ένα όρθόδοξο και ήδη εφαρμοσμένο πρότυπο εκκλησιαστικής διοικήσεως. Ο Κοραήs πίστευε ότι ή προβολή αυτού του προτύπου θα καθιστούσε τις άπόψεις του εύκολότερα άποδεκτές από τόν ελληνικό λαό. Έπομένως, ή «αυτοκέφαλη» Έκκλησία τής Ελλάδος θα έδιοικείτο «άπό σύνοδο ιερέων, εκλεγμένην ελευθέρως από ιερείs και κοσμικούς, καθώς έπρασεν ή αρχαία εκκλησία, και πράσσει εκ μέρους σήμερον άκόμη τών όμοθρήσκων Ρώσων ή εκκλησία...».

⁵⁰ Ράλλη - Ποτλη, Σύνταγμα Θείων και Ίερών Κανόνων, τ. Β', σσ. 246-250, 392-395. Κανών ΙΒ' (Δ' Οικ. Συνόδου) «Ηλθεν εις ήμάs, ως τινές παρὰ τους εκκλησιαστικούς θεσμούς προσδραμόντες δυναστείας, δια πραγματικών (1) τήν μιάν έπαρχίαν εις δύο κατέτεμον, ως έκ τούτου δύο μητροπολίταs είναι έν τή αυτή έπαρχία. Ώρισε τοίνυν ή αγία σύνοδος, του λοιπού μηδέν τοιούτον τολμάσθαι παρὰ έπισκόπου (2): επει, τόν τοιούτο επιχειρούντα εκπίπτειν του ίδιου βαθμού. Όσαι δέ ήδη πόλεις δια γραμμάτων βασιλικών τώ τής μητροπόλεως έτιμήθησαν όνόματι, μόνης άπολαυέτωσαν τής τιμής, και ό τήν εκκλησίαν αυτής διοικών έπίσκοπος, δηλονότι σωζομένων (3) τή κατ' αλήθειαν μητροπόλει τών οικείων δικαίων». Κανών ΑΗ' (Πενθέκτη Σύνοδος) «Τόν έκ τών Πατέρων ήμών (1) τεθέντα κανόνα και ήμεις παραφυλάττομεν, τόν ούτω διαγορεύοντα. Ει τις έκ βασιλικής έξουσίας εκαινίσθη πόλις, ή αυθις καινισθειή, τοίς πολιτικούς και δημοσίους τύποιs και ή τών εκκλησιαστικών πραγμάτων τάξιs ακολουθείτω». Πρβλ. Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα(Τζωρτζάτου), Οί βασικοί θεσμοί διοικήσεως τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Αθήνα 1977, σ. 20 · Α. Αγγελόπουλου, Ιστορία τών δομών διοικήσεως και ζωής τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 24-28, 44· Π. Τζουμέρκα, Η συμβολή του Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα, ό.π., σ. 22 · Κωνσταντινίδη Έμ. Ι., Η ανακήρυξιs του Αυτοκεφάλου τής έν Ελλάδαδι Έκκλησίας (1850) και ή θέσιs τών Μητροπόλεων τών «Νέων Χωρών» (1928), Αθήνα 2008, σσ. 21-22.

⁵¹ Κ. Χαραλαμπίδη, «Η Έκκλησία τής Ελλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 627-628. Πρβλ. Έμ. Ι. Κωνσταντινίδη, Η ανακήρυξιs του Αυτοκεφάλου τής έν Ελλάδαδι Έκκλησίας (1850) και ή θέσιs τών

Ἡ ἀποσύνδεση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀπὸ τῆ θρησκευτικῆ πίστη μεταλαμπαδεύθηκε, ὅπως προαναφέραμε στὴν Εἰσαγωγή, ἀφ' ἑνός μὲν ἀπὸ λογίους ἐμποτισμένους μὲ τίς ιδέες τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ λόγω τῆς πολιτικῆς τῆς πλήρους ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τίς κατακτητικὲς βλέψεις τῆς Γείτονος, ἐνισχύοντας ἔτσι πρωτίστως τὴν ἐθνικὴ συνοχή.⁵²

Ἐντούτοις, τὸ ὄφελος τῆς ἐθνικῆς συνοχῆς μοιραῖα συνυπάρχει μὲ τῆ θρησκευτικὴ ἀπομόνωση καὶ ἀποκοπὴ τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον ἀπὸ τίς ἐπιρροές τῆς ρωμαιοκαθολικῆς προπαγάνδας⁵³ ἢ τῶν Προτεσταντῶν μισσιοναρίων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν τότε σοβιετοποιημένο «ὀρθόδοξο κόσμο».⁵⁴

Ἦδη, κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας —μὲ πρωτοστατούντα τὸν διδάσκαλο τοῦ Γένους, Ἀδαμάντιο Κοραῖ (1748-1833)⁵⁵— φάνηκε σαφῶς ἡ τάση γιὰ δημιουργία μιᾶς ἐθνικῆς - κρατικῆς καὶ ἀνεξάρτητης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία θὰ συνέβαλλε ἀποφασιστικὰ στὴν ἐκπλήρωση τοῦ προγράμματός του γιὰ μιὰ ιδεολογικὴ καὶ πολιτικὴ ἀναμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.⁵⁶ Προτοῦ ἐξετάσουμε τὸ ἐνδεχόμενο ἡ τάση γιὰ ἀνεξαρτητοποίηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νὰ βρῆκε ἀνταπόκριση στὶς τάξεις τοῦ κλήρου τῶν ἐπισκοπῶν ὅσων περιοχῶν ἐλευθερώνονταν σταδιακὰ ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, ἄς ἐπισημάνουμε ὀρισμένα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση τοῦ κλήρου στὴν Ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα.

Μετὰ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ἐπικοινωνία τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν τῶν ἐπαναστατημένων ἐπαρχιῶν μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο κατέστη ἀδύνατη. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔπρεπε νὰ διορθωθεῖ σύμφωνα μὲ τὴν κανονικὴ τάξη τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, καθὼς ὑπῆρχε κίνδυνος δημιουργίας σχίσματος μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν περιοχῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας στὴν ὁποία ἕως τότε ἄνηκαν. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο λόγω τῶν συνθηκῶν ἀδυνατοῦσε νὰ συμπράξει στὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος, χωρὶς ὡστόσο αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε ἀπωλέσει τὴν κανονικὴ τῆς δικαιοδοσία σὲ αὐτὲς τίς ἐπαρχίες. Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ δὲν νομιμοποιοῦσε τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναλάβει αὐτοδικαίως καὶ μονομερῶς πρωτοβουλίες γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων πού εἶχαν ἀνακύψει στὸν ἐκκλησιαστικὸ χάρτη τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας. Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς συναλληλίας καὶ τῆς ἰσότητις συνε-

Μητροπόλεων τῶν «Νέων Χωρῶν» (1928), Αθήνα 2008, σ. 13· Γ. Μεταλληνού, Ἑλλαδικὸ αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα, Αθήνα, (2)1989, σσ. 29, 125-132.

⁵² Κ. Μανίκα, Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα, Αθήνα 2008, σσ. 65 -68. Πρβλ. Α. Κοραῖ, Ἄπαντα, Α1, σ. 279· Γ. Μεταλληνού, Ἑλλαδικὸ αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα, Αθήνα 1983, 1989, σσ. 17-26· Ἐμ. Ι. Κωνσταντινίδη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν καὶ τὴν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὀθωνος μεταβατικὴν ἐποχὴν: 1821-1833, ἐν Αθήναις 1970, σσ. 110-115.

⁵³ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρο. Σάμου «Ἡ Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ αἱ ξένοι προπαγάνδαι», στό: Μητρο. Σάμου Εἰρηναίου, Μελετήματα Διάφορα, Αθήναι 1960, τ. Α', σσ. 167-179. Πρβλ. Α. Παπαδόπουλου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γενναδίου στὶς διορθόδοξες καὶ διαχριστιανικὲς σχέσεις καὶ στὴν καταπολέμηση τῶν ξένων θρησκευτικῶν προπαγανδῶν», Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος Αλεξιάδης (1912-1951), Κέντρο Ἱστορίας τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης 1992, σσ. 61-71

⁵⁴ Π. Ματάλα, Ἔθνος καὶ Ὀρθοδοξία: Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσεως, ὁ.π., σ. 50.

⁵⁵ Γ. Μεταλληνού, Ἑλλαδικὸ αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα, ὁ.π., σ. 10 ἔξ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι Πανεπιστημιακοὶ Καθηγητὲς τῆς Θεολογίας τοῦ 20οῦ αἰ. (Δ. Μπαλάνος, Ν. Δαμαλάς, Κ. Μπόνης κ.ἄ.) ἐνσωμάτωσαν ἀντιλήψεις τοῦ Α. Κοραῖ ὡς πρὸς τίς θεολογικὲς τοὺς ἀπόψεις γιὰ τὴ θεωρία καὶ τὴν πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (βλ. Φ. Ἡλιοῦ, Ἰδεολογικὲς χρήσεις τοῦ Κοραϊσμοῦ στὸν 20όν αἰώνα, Αθήνα 1989, σσ. 81, 83).

⁵⁶ Κ. Μανίκα, Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα, Αθήνα 2008, σ. 67. Πρβλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς, Αθήνα 1999, σ. 416.

γασίας τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας δὲν παρεῖχε κανένα δικαίωμα στὴν πολιτικὴ ἡγεσία τῆς Ἐπαναστάσεως νὰ ἐπέμβει στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ἡ μοναδικὴ πρωτοβουλία τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ποὺ θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθεῖ λόγῳ τῆς Ἐπαναστάσεως, θὰ ἦταν καρπὸς πρόσκλησης ἀπὸ τὴν ἐλλαδικὴ ἱεραρχία. Ἡ πρόσκληση αὐτὴ δὲν θὰ παρακώλυε καμία ἀπὸ τὶς συνοδικές-διοικητικές λειτουργίες τῆς Ἐκκλησίας, θὰ εἶχε τὸν χαρακτήρα ἐπικουρικότητας καὶ, τέλος, θὰ ἀπέβλεπε μόνο στὴν παροχὴ ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς συνδρομῆς στὴν ἱεραρχία γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ προβλήματος τῆς διαταραχθείσας κανονικῆς τάξεως.⁵⁷

Ἡ ἀπόδειξη ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα δὲν ἀπασχολοῦσαν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία καὶ ὅτι ἡ ρύθμιση τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων παρέμενε ἀποκλειστικὴ ἀρμοδιότητα τῶν κατὰ τόπους Ἐπισκόπων σύμφωνα μὲ τὴν «ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν», προῆλθε ἀπὸ τὴν σύγκληση τῆς ἐπίσημης τοπικῆς ἐπαναστατικῆς διοικήσεως τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας.⁵⁸ Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς, οἱ ὄργανοι δὲν αἰσθάνθηκαν τὴν ἀνάγκη νὰ ἀσχοληθοῦν εἰδικά μὲ τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου ρυθμίσεως τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ὡστόσο, ὅπως ἤδη ἔχουμε ἀναφέρει παραπάνω, ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Ἀδαμάντιος Κοραῆς, διαφωνοῦσε μὲ τὴν διάκριση αὐτὴ τῶν ἐξουσιῶν. Ὡς μέσο ἔκφρασης τῆς διαφωνίας του αὐτῆς χρησιμοποίησε τὴν διδασκαλία καὶ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο. Ὁ Κοραῆς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπέφευγε συστηματικὰ νὰ ἀσκεῖ κριτικὴ καὶ νὰ ἐπιτίθεται στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ὡστόσο, στὰ προεπαναστατικὰ κείμενά του, ἔκανε κάποιες ἔμμεσες ἀναφορὲς στὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ θεσμικῶν ἀλλαγῶν στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ὁ Κοραῆς θεωροῦσε ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ριζικὴ ἀναμόρφωση ἐνταγμένη στὸ πλαίσιο τῆς ἠθικῆς ἀναγέννησης τοῦ ἔθνους. Ἡ ἐπιτυχία τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀναμόρφωση τῶν Ἑλλήνων θὰ προέρχονταν, ἀρχικά, μέσα ἀπὸ τὴν «μεταβολὴ» τῆς θρησκείας. Αὐτὴ ἡ «μεταβολὴ» ὑποχρεωτικὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν ἀνευ ὄρων ὑποταγὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν πολιτικὴ ἐξουσία.⁵⁹

Μέσα ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ αὐτὴ θὰ ἐπιτυχανόταν ἡ «κάθαρση» τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα δεισιδαιμονίας, ἀπὸ ποικίλλες περιπτώσεις ἠθικῆς ἐκτροπῆς τοῦ κλήρου μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ἐπιστροφή στὴν ἀγνότητα τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς θρησκείας.⁶⁰ Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ἐπιτυχανόταν ἡ ἀπόλυτη ὑποταγὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν πολιτικὴ ἐξουσία ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὸν Κοραῆ σὲ ὀκτῶ ἐκτενῆ ἄρθρα. Κύριο περιεχόμενο τῶν ἄρθρων αὐτῶν ἦταν ἡ ὀλοκληρωτικὴ κατάργηση τῶν κανονικῶν ἀρχῶν τῆς Ὀρθόδοξης Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ θεσμοθέτηση ἑνὸς νέου συστήματος σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Τὸ νέο αὐτὸ σύστημα στήριζε τὴν λειτουργία του σὲ δύο βασικοὺς ἄξονες: α) στὴν ἄμεση, αὐθαίρετη καὶ ἀντικανονικὴ αὐτονόμηση τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως καὶ β) στὴν ὑπαγωγή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ στὴν ἄμεση ἐποπτεία καὶ τὸν πλήρη ἔλεγχο τῆς ἐλληνικῆς Πολιτείας.⁶¹

⁵⁷ Κ. Μανίκα, Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα, Αθήνα 2008, σσ. 28-32.

⁵⁸ Ὁ.π., σσ. 34-35. Ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία προῆλθε ἀπὸ τὴν Συνέλευση τῶν Καλτεζῶν (26 Μαΐου 1821), ἡ ὁποία συγκροτήθηκε ἀπὸ ὀπλαρχηγούς, προκριτοὺς καὶ τὸν κλῆρο. Πρβλ. Απ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Μεγάλῃ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση (1821-1828), τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1980, σ. 611.

⁵⁹ Κ. Μανίκα, Ὁ.π. σσ. 61-63.

⁶⁰ Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς, Αθήνα 1999, σσ. 408-416.

⁶¹ Κ. Μανίκα, Ὁ.π., σσ. 65, 68.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Α' Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου (1822), οὔτε οἱ πρῶτες πολιτικὲς τοπικὲς ἡγεσίες τῆς Ἐπαναστάσεως οὔτε οἱ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες Ἱεράρχες εἶχαν ἐκφράσει κάποιου εἶδους ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν πεποιθήσεων τοῦ Κοραῆ.⁶² Οἱ Μητροπόλεις τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος ἐξακολουθοῦσαν νὰ παραμένουν στὴν ἀρμοδιότητα τῶν κατὰ τόπους κανονικῶν ἐπισκόπων σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ τάξη.⁶³ Ἡ τάση αὐτὴ ἐκφράστηκε μέσα ἀπὸ τὴν πρόθεση τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας τῆς Ἐπαναστάσεως νὰ ἐμφυσησιεῖ στὶς καταστατικὲς δομὲς τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους τὴν δυτικοκεντρικὴ προβληματικὴ τοῦ Κοραῆ στὴν τοπικὴ Συνέλευση τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος (15-20 Νοεμβρίου 1821)⁶⁴ στὴν Ἄμφισσα. Τὸ κείμενο ποὺ συντάχθηκε καὶ ἔλαβε τὴν ὀνομασία «Νομικὴ Διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος» ἢ «Ὄργανισμὸς τοῦ Ἀρείου Πάγου», περιελάμβανε μιὰ σειρὰ ἀπὸ διατάξεις οἱ ὁποῖες μὲ ἄμεσο ἢ ἔμμεσο τρόπο ἀναφέρονταν σὲ θέματα τῆς θρησκείας.⁶⁵

Οἱ διδασκαλίαι τοῦ Κοραῆ βρῆκαν πρόσφορο ἔδαφος κατὰ τὸν δεύτερο χρόνον τῆς Ἐπανάστασης, ὅταν καὶ εἶχαν ἀποτύχει ὅλες οἱ προσπάθειαι ὥστε ἡ βυζαντινὴ νομοθεσία νὰ ἀντικατασταθῇ ἀπὸ κώδικες ἐμπνευσμένους μὲ βάση τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ εἶχε ὡς ἀπώτερον σκοπὸ τὴν ἀφαίρεση ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ πρωταγωνιστικοῦ τοῦ ρόλου στὴν λειτουργία τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Οἱ ιδέαι τοῦ Κοραῆ φανέρωναν ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ μιὰ ριζικὴ ἀνατροπὴ τοῦ παραδοσιακοῦ συστήματος τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Προκειμένου νὰ συντελεσθῇ

⁶² Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 36.

⁶³ Κ. Οἰκονόμου, Τὰ Σωζόμενα ἐκκλησιαστικά συγγράματα, τ. Β', σ. 8 «Τοῦ πολέμου τοίνυν ἤδη καταστάντος, καὶ πάσης τῆς ἐπαναστάσεως Ἑλλάδος συγκινουμένης, αἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι διωκούντο ὑπὸ τῶν κανονικῶν αὐτῶν ἐπισκόπων κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν». Πρβλ. Κ. Μανίκα, Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα, Αθήνα 2008, σσ.34, 36-37.

⁶⁴ Περὶ τῆς συνελεύσεως αὐτῆς βλ. Ἀπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐπανάστασι (1821-1829), τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1980.

⁶⁵ Α. Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν, τ. Α', σσ. 43, 46, 78-79, 98-101. Πρβλ. Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 80-81· Ἀπ. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαι, Αθήναι 1966, τ. Α', σσ. 236-237, 252-253· Ἐμ. Ι. Κωνσταντινίδη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν καὶ τὴν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος μεταβατικὴν ἐποχὴν: 1821-1833, ἐν Αθήναις 1970, σσ. 16-18.

Οἱ διατάξεις περὶ τῶν θεμάτων τῆς θρησκείας ἦταν οἱ ἑξῆς:

«Τμῆμα Α'.

Κεφάλαιο πρῶτον.

ἄρθρ. α': ὅσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν εἶναι Ἕλληνες.

ἄρθρ. β': ὅσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος δὲν πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν, εἶναι μέτοικοι.

ἄρθρ. σπ': ἂν καὶ ὅλας τὰς θρησκείας καὶ γλώσσας δέχεται ἡ Ἑλλάς καὶ τὰς τελετάς καὶ χρῆσιν αὐτῶν κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἐμποδίζει, τὴν Ἀνατολικὴν ὅμως τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καὶ τὴν σημερινὴν γλώσσαν μόναν ἀναγνωρίζει ὡς ἐπικρατοῦσας, θρησκείαν καὶ γλώσσαν τῆς Ἑλλάδος.

Κεφάλαιον Δεύτερον.

Δικαιώματα, ἄρθρ. στ', § α': Ὁ Ἕλλην δὲν ἐνοχοποιεῖται διὰ τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ του φρονήματα.

ἄρθρ. στ', § β': Ὁ Ἕλλην χρεωστεῖ νὰ ὑποφέρῃ ὅλα τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ φρονήματα τῶν ὁμοίων του.

Τμῆμα ΣΤ'.

Κεφάλαιον πρῶτον, Αποπλήρωμα.

ἄρθρ. α': Ὁ Ἱερὸς κλῆρος τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος εἶναι εἰς χρέος νὰ λάβῃ μέρος, μὲ ὅποιον τρόπον καὶ ὁ λοιπὸς τῆς Ἑλλάδος κλῆρος εἰς ὅσα μεταγενέστερα τὸν Ἱερὸν κλῆρον τῆς Ἑλλάδος ἀποβλέπουσι γενικῶς καὶ ἐν εἰδήσει τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς.

ἄρθρ. β': Ὅποιαν μεταγενεστέραν διάταξιν λάβῃ ὁ Ἱερὸς Κλῆρος, ἂν ἐπικυρωθῇ ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν Βουλὴν, ἀνεξετάτως δέχεται ἡ Ἀνατολικὴ Χέρσος Ἑλλάς».

αυτή ή άνατροπή, ή πολιτική ήγεσία έπρεπε νά δημιουργήσει μηχανισμούς έλέγχου του έκκλησιαστικού σώματος.⁶⁶

Ο Κοραής, θέλοντας νά διατυπώσει με συστηματικότερο τρόπο τις άπόψεις του σχετικά με την άμεση έκκλησιαστική μεταρρύθμιση πού ως συνέπεια θά είχε και την έξασφάλιση τής έπιτυχίας τής Έλληνικής Έπαναστάσεως, στις 10 Ιανουαρίου 1822 συνέταξε έπιστολή πρòς τους προκρίτους τής Πελοποννήσου, ζητώντας έπιτακτικά την θρησκευτική μεταβολή με ριζοσπαστικό, για τά έλληνικά δεδομένα, τρόπο ως καταλυτικό παράγοντα για την έπιτυχή έκβαση τής Έπανάστασης.⁶⁷ Ο Κοραής είχε διατυπώσει και σε άλλα συγγράμματά του την θεωρία του για την κάθαρση τής Όρθόδοξης Έκκλησίας από στοιχειά δεισιδαιμονίας και από τις ήθικες έκτροπές του κλήρου. Στην παρούσα έπιστολή αποφασίζει νά έξαπολύσει ευθεία επίθεση κατά του κλήρου, παραγνωρίζοντας ήθελημένα την θυσιαστική προσφορά του κλήρου στον Αγώνα. Στις παραπάνω γραμμές έγινε άναφορά στα δύο έπιχειρήματα του Κοραή άναφορικά με τις σχέσεις τής Έκκλησίας τής Ελλάδος τόσο με τò Οικουμενικό Πατριαρχείο όσο και με τò νεοσύστατο Έλληνικό Κράτος. Ο Κοραής θεωρούσε ό-τι τò Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν τò πιò σοβαρό εμπόδιο στην προτεινόμενη ριζική άναδιαμόρφωση του έκκλησιαστικού σώματος και στην ένταξη του στις δομές του νέου έλληνικού κράτους. Για τόν Κοραή, ή έλληνική κοινωνία έπρεπε νά είναι φιλελεύθερη και πλήρως έναρμονισμένη με τά ευρωπαϊκά πρότυπα εκείνης τής έποχής. Στο ιδεολογικό όραμα του Κοραή, ή νέα αυτή κοινωνία θά έπρεπε νά αντιμετώπισει την Έκκλησία ως έναν κρατικό όργανισμό πού δέν θά είχε κάποιο θεσμικό και ουσιαστικό ρόλο στην κοινωνία. Στην αντίληψη αυτή προστίθεται ή δεύτερη άπαιτήση του Κοραή για τόν πλήρη έλεγχο τής Έκκλησίας από την έλληνική Πολιτεία. Η αντίληψη αυτή έδειχνε και τις προθέσεις τών ευρωπαϊκών Δυνάμεων· τά ευρωπαϊκά κράτη έπιθυμούσαν τόν πλήρη έλεγχο (πολιτικό και οικονομικό) του βαλκανικού χώρου και για νά έπιτευχθεί αυτό έπρεπε τò έκκλησιαστικό καθεστώς τών Βαλκανίων νά κατακερματιστεί.⁶⁸ Οί ιδέες του Κοραή άφ' ένòς ήταν ξένες και αντίθετες πρòς την κανονική παράδοση τής Όρθόδοξης Έκκλησίας άναφορικά με τò ζήτημα τής χορήγησης τής αυτοκεφαλίας σε κάποια Έκκλησία (τò αυτοκέφαλο χορηγείται από την Μητέρα Έκκλησία τής Κωνσταντινουπόλεως),⁶⁹ άφ' έτέρου δέν ύλοποιήθηκαν άμεσα. Η πραξικοπηματική άνακήρυξη τής αυτοκεφαλίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος μπορεί νά θεωρηθεί ότι ύπηρεξε καρπòς τών θέσεων του Κοραή άλλά φανέρωσε τους στρατιωτικούς και πολιτικούς άνταγωνισμούς τών ευρωπαϊκών

⁶⁶ Κ. Μανίκα, ό.π., σσ. 51-54.

⁶⁷ Α. Κοραή, Αλληλογραφία, τ. Δ', Αθήνα 1982, σ. 324 «Την άπροσδόκητον ταύτην μεταβολήν τής κοινής ήμών πατρίδος, αν έπιθυμήτε νά γένη μεταβολή εις τò καλόν, πρέπει νά την θεωρήσετε όχι μόνον ως πολιτικήν, αλλά και ως θρησκευτικήν. Ναί φίλοι όμογενείς, την θρησκείαν μας (νά μεταβάλομεν), όχι όμως τά ιερά της δόγματα. Αυτά είναι όρθά, και δι' αυτά όνομαζόμεθα και όρθόδοξοι. Αλλ' ή θρησκεία δέν στέκει μόνον εις τά δόγματα. Ο στερεώτερος αυτής θεμέλιος είναι ή πρòς άλλήλους αγάπη, ή εις τους αυτούς νόμους χωρίς προνόμια κοινή πάντων ύποταγή. Όταν αυτή λείπη, ή οικοδομή τής θρησκείας σαλεύεται, ως οικοδομή κτισμένη εις την άμμον και όχι εις την πέτραν». Πρβλ. Κ. Μανίκα, ό.π., σσ. 62-63.

⁶⁸ Κ. Μανίκα, ό.π., σσ. 64-68.

⁶⁹ Περì τής διαδικασίας χορήγησης τής αυτοκεφαλίας βλ. Βλ. Ι. Φειδᾶ, Τò «αυτοκέφαλον» και τò «αυτόνομον» εν τῇ Όρθοδόξῳ Έκκλησίᾳ, εν Ιεροσολύμοις 1979, σ. 21 κ. έξ. Πρβλ. Σ. Τρωϊάνου, «Παρατηρήσεις επί τών τυπικών και ουσιαστικών προϋποθέσεων τής άνακηρύξεως του αυτοκεφάλου και του αυτόνομου εν τῇ όρθοδόξῳ Έκκλησίᾳ», Τιμητικόν Αφιέρωμα εις τόν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν επί τῇ 25ετηρίδι τής αρχιερατείας του, Αθήνα 1980, σσ. 337-348.

Δυνάμεων.⁷⁰ Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου, ὁ Κοραῆς ἀποστέλλει τὶς προτάσεις τοῦ στοὺς κατοίκους τῆς Χίου μὲ ἐπιστολή του στίς 12 Ὀκτωβρίου 1822. Στὴν ἐπιστολή αὐτή, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ προέβαλλε ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐκλογή τῶν ἀρχιερέων τὴν συναίνεση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.⁷¹

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κοραῆ, γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς πρόθεσης τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας νὰ ὑποτάξει καὶ νὰ ἐλέγξει τοὺς Ἕλληνας κληρικούς, ἐργάστηκαν καὶ ἄλλες προσωπικότητες, ὅπως ὁ Θεοδόσιος Νέγρης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791-1865). Ὁ Νέγρης ἦταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε τὸν ὄρο «ἐπικρατοῦσα θρησκεία»⁷² στὸ Προσωρινὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου (1822) ὅσο καὶ στὸν Νόμο τῆς Ἐπιδαύρου τῆς Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ Ἄστρου (1823), ἐκφράζοντας οὐσιαστικὰ τὴν θέληση τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας τῆς Ἐπαναστάσεως νὰ ἐμφυτεύσει στίς δομὲς τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους τὴ δυτικὴ προσέγγιση στὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.⁷³ Ὅπως εἶδαμε καὶ προηγουμένως, ἡ διακοπὴ τῆς ἀπ' εὐθείας ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τροφοδότησε τὴν σύγκρουση μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ὁ Θ. Νέγρης στὸ κείμενο τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος προσπάθησε ἔμμεσα νὰ θεμελιώσῃ τὸ συνταγματικὸ δικαίωμα γιὰ τὴν νομοθετικὴ ρύθμιση τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.⁷⁴ Οἱ διατάξεις δὲν συμπεριλήφθησαν μὲ αὐτὴν τὴν διατύπωση στὰ ἐπαναστατικὰ συντάγματα, ἀλλὰ ἐγκρίθηκαν καὶ ἀπὸ ἐκκλησιαστικούς ἀνδρες ὅπως οἱ: Ταλαντίου Νεόφυτος, Μενδενίτζης Διονύσιος, Λιδωρικίου Ἰωαννίκιος, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀνθιμος Γαζῆς, ὁ Ἱεροδιάκονος Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Προηγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Θεοδόσιος, ὁ Ἡγούμενος τῆς αὐτῆς Μονῆς Εὐγένιος καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀπλοὺς κληρικούς. Ὁ Νέ-

⁷⁰ Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 68 – 74. Πρβλ. Α. Κοραῆ, Ἄπαντα, Α1, σσ. 307-309. Οἱ ιδέες τοῦ Κοραῆ περὶ τῆς διοικήσεως τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας περιγράφονται σὲ ὀκτῶ ἀρθρα. Τὸ πρῶτο ἀρθρο περιέγραφε μὲ λεπτομέρεια τὸ νέο σύστημα διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο ἔπρεπε νὰ συνίσταται ἀπὸ σύννοδο ἱερέων, τοὺς ὁποίους θὰ ἐξέλεγαν ἀπὸ κοινοῦ κληρὸς καὶ λαὸς σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Τὸ δεῦτερο ἀρθρο περιέγραφε τὸν τρόπο ἐκλογῆς τῶν κληρικῶν ὄλων τῶν βαθμῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν λαὸ καὶ τοὺς προεστῶτες. Τὸ τρίτο ἀρθρο ἀναφέρεται στὴν δημιουργία ἰκανῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν μόρφωση καὶ τὴν πνευματικὴ κατάρτιση τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν. Στὸ τέταρτο ἀρθρο γίνεται λόγος γιὰ τὴν διὰ νόμου κατάργηση τῆς συντήρησης τῶν κληρικῶν ἀπὸ τὰ τυχερὰ καὶ τὴν καθιέρωση (ἐπίσης νομοθετικὰ) τῆς μισθοδοσίας τῶν κληρικῶν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία. Στὸ πέμπτο ἀρθρο ὁ Κοραῆς θίγει τὸ ζήτημα τοῦ ὀρίου ἡλικίας τῶν νέων κληρικῶν ἐπισημαίνοντας ὅτι ἡ Πολιτεία πρέπει νὰ θεσπίσῃ (νομοθετικὰ) ὄριο ἡλικίας γιὰ τὴν ἐκλογή καὶ τὴν χειροτονία τῶν νέων κληρικῶν. Οἱ ἔγγαμοι κληρικοὶ ἀπασχολοῦν τὸν Κοραῆ στὸ ἕκτο ἀρθρο του καθὼς, σύμφωνα μὲ τὶς ἀντιλήψεις του, ἡ Πολιτεία πρέπει νὰ δίνει μόνο στοὺς ἔγγαμους κληρικούς τὴν δυνατότητα νὰ ἐκλέγονται ὡς ἱερεῖς-ἐφημέριοι στίς ἐνορίες καὶ νὰ ἀπαγορεύεται στοὺς ἄγαμους κληρικούς νὰ ἐξέρχονται ἀπὸ τὰ μοναστήρια τους. Στὸ ἕβδομο ἀρθρο ὁ Ἕλληνας Διαφωτιστὴς ἀπαγορεύει στοὺς κληρικούς νὰ συμμετέχουν στίς πολιτικὲς ὑποθέσεις καὶ στὴν ἀνάληψη πολιτικῶν ἀξιομάτων καὶ στὸ ὄγδοο ἀρθρο του ζητᾶει τὸν αὐστηρὸ ἔλεγχο (ἀπὸ τὴν πολιτεία) τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκλεγόμενων κληρικῶν. Ἐπίσης, στὸ ἴδιο ἀρθρο, ἐπιθυμεῖ οἱ ἀνεγειρόμενοι ναοὶ νὰ μὴ εἶναι πολυδάπανοι καὶ μεγαλοπρεπεῖς.

⁷¹ Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 68 – 74.

⁷² Ἀπ. Δασκαλάκη, Κείμενα – Πηγαί, τ. Α', Αθήναι 1966, σ. 283 «Ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· ἀνέχεται ὁμως ἡ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος πάσαν ἄλλην θρησκείαν καὶ αἰ τελεταὶ καὶ ἱεροπραγαίαι ἐκάστης αὐτῶν ἐκτελοῦνται ἀκαλύτως».

⁷³ Α. Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν Αναγέννησιν, τ. Α', σ. 43 ἐξ. Πρβλ. Κ. Μανίκα, ὁ.π., σ. 80.

⁷⁴ Ἐμ. Ι. Κωνσταντινίδη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν καὶ τὴν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὁθωνος μεταβατικὴν ἐποχὴν: 1821-1833, ἐν Αθήναις 1970, σ. 17 «ὁ Ἱερός κληρὸς τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος εἶναι εἰς χρέος νὰ λάβῃ μέρος, μὲ ὅποιον τρόπον καὶ ὁ λοιπὸς τῆς Ἑλλάδος κληρὸς εἰς ὅσα μεταγενέστερα τὸν Ἱερόν κληρὸν τῆς Ἑλλάδος ἀποβλέπουσι γενικῶς καὶ ἐν εἰδήσει τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς». «ὁποῖαν μεταγενεστέραν διάταξιν λάβῃ ὁ Ἱερός κληρὸς, ἀν ἐπικυρωθῇ ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν Βουλὴν, ἀνεξετάστως δέχεται ἡ Ἀνατολικὴ Χέρσος Ἑλλάς».

γρης προχώρησε επίσης στην θεσμοθέτηση του «Έφορου της Λατρείας» για την έποπτεία του ιερού Κλήρου της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος. Πρώτος γενικός «Έφορος της Λατρείας» στον Άρειο Πάγο διορίστηκε ο Επίσκοπος Αθηνών Διονύσιος ενώ στις αντίστοιχες τοπικές έφορείες διορίστηκαν διάφοροι κληρικοί.⁷⁵

Ός προς την Γερουσία της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος συνέστησε και καθιέρωσε τον θεσμό του «Μινίστρου της Θρησκείας». Ο Μαυροκορδάτος, επίσης, «διόρισε» τον Μητροπολίτη πρώην Ναυπάκτου και Άρτης Πορφύριο ως Αρχιεπίσκοπο της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος στις 25 Φεβρουαρίου 1822. Ο διορισμός αυτός έθιγε ευθέως τὰ δικαιώματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου και έδινε την ώθηση στην πολιτική έξουσία να διακηρύξει άφ' ενός τον ίωνει διορισμό του Πορφυρίου ως «Μινίστρου της Θρησκείας» και άφ' έτέρου την «έκλογή» του σε «θείω έλέει Αρχιεπίσκοπο της έλευθέρας Δυτικής Ελλάδος».⁷⁶ Η πράξη αυτή ήταν άντικανονική και παράνομη, άφου ο Πορφύριος δέν ήταν Μητροπολίτης Άρτης και έπιπλέον τὸ Οικουμενικὸ Πατριαρχεῖο είχε ήδη εκλέξει τὸν Άνθιμο ως Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Άρτης, με συνέπεια για μεγάλο χρονικό διάστημα να υπάρχουν δύο Μητροπολίτες στην ίδια έπαρχία και ή Μητρόπολη να είναι, αυθαίρετα και κατόπιν πολιτικής παρεμβάσεως, διχοτομημένη.⁷⁷

Μετὰ τὰ γεγονότα στην Μητρόπολη Ναυπάκτου και Άρτης, ο θεσμός του «Μινίστρου της Θρησκείας» θεσμοθετήθηκε στο πρώτο έπαναστατικό Σύνταγμα, τὸν Ιανουάριο του 1822. Τὰ καθήκοντα του «Μινίστρου της Θρησκείας» δέν θά είχαν καμία διαφορά με τὰ αντίστοιχα του προγενεστέρου «Έφορου της Λατρείας», εκτός από την λεκτική διατύπωση. Πρώτος εκκλησιαστικός άνδρας που θήτευσε στην θέση αυτή ήταν ο Επίσκοπος Ανδρούσης Ιωσήφ. Ο Ιωσήφ παρέμεινε στην θέση αυτή μέχρι τὸ 1825 όποτε και αντικαταστάθηκε από τὸν Επίσκοπο Δαμαλῶν Ιωνά. Ο «Μινίστρος της Θρησκείας» κλήθηκε να αντιμετώπισει ζητήματα όπως α) ή χηρεία τῶν αρχιερατικῶν θρόνων, β) ή άταξία που προκλήθηκε σε πολλές έπαρχίες από τις άντικανονικές έέργειες του ένοριακού κλήρου, γ) ή συγκέντρωση τῶν εκκλησιαστικῶν εισοδημάτων και ή έξασφάλιση του έλέγχου της εκκλησιαστικῆς περιουσίας από την Πολιτεία, δ) ή διαχείριση τῶν εκκλησιαστικῶν υποθέσεων στις όποιες ο Ανδρούσης Ιωσήφ έγινε μάρτυρας τῶν άντεγκλήσεων μεταξύ Έκτελεστικού και Βουλευτικού σώματος και ε) τὸ ζήτημα της χορήγησης άδειῶν για την χειροτονία κληρικῶν σε διάφορες εκκλησιαστικές έπαρχίες.⁷⁸

Άπέναντι σε αυτήν την έξαρση τῶν πολιτειακῶν διεκδικήσεων στάθηκε ο Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ο όποιος και επέδειξε αυξημένη ευαισθησία για την εύρυθμη λειτουργία του εκκλησιαστικού σώματος. Σε ένα είδος άπομνημονευμάτων του, χαρακτηρίζει τούς προκρίτους του Έθνους ως «άνθρώπους χωρίς ευλάβεια και καταφρονητές της θρησκείας και του ιερατείου», αναφερόμενος πιθανῶς στους Μαυροκορδάτο και Νέγρη. Ο Γερμανός, μέσα από τὰ δύο νομοσχέδια του Βουλευτικού τὸ 1822, ζητούσε την επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος κινούμενος σε δύο

⁷⁵ Κ. Μανίκα, ό.π., σσ. 148-150. Ο «Έφορος της Λατρείας» θά είχε ως καθήκοντα να: «1. Εκτελεί τὰς προσταγὰς του Αρείου Πάγου όσαι άνάγονται εις την έφορείαν του. 2. Φροντίζει δια την ευταξίαν τῶν Εκκλησιῶν και τῶν Μοναστηρίων. 3. Φροντίζει δια την καλήν διαγωγήν τῶν Τερέων και Μοναχῶν. 4. Φροντίζει να διακηρύττεται εις τὸν λαόν σέβας εις τούς νόμους, και ευπείθεια εις τούς Διοικητάς. 5. Φροντίζει δια την σύστασιν Πνευματικῶν και Ίεροκηρύκων. 6. Εις κάθε δυσκολίαν του αναφέρεται εις τὸν Άρειον Πάγον».

⁷⁶ Κ. Οικονόμου, Τά Σωζόμενα, τ. Β', σ. 21. Πρβλ. Κ. Μανίκα, ό.π., σσ. 151-155.

⁷⁷ Β. Ατέση, Έπισκοπική Ίστορία, τ. Α', σ. 27. Πρβλ. Κ. Οικονόμου, Τά Σωζόμενα, τ. Β', σ. 23 · Κ. Μανίκα, ό.π., σσ. 158.

⁷⁸ Κ. Μανίκα, ό.π., σσ. 158-178.

ἄξονες: α) στὴν ἐσωτερικὴ ὀργάνωση καὶ λειτουργία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος μὲ τὴν θεσμοθέτηση ἑνὸς προσωρινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ διοικητικοῦ ὀργάνου καὶ β) στὴν ἐνεργοποίηση τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ μὲ τὴν σύγκληση ὅλης τῆς ἑλλαδικῆς ἱεραρχίας γιὰ τὴν κανονικὴ διοργάνωση τῆς ἐν Ἑλλάδι τοπικῆς Ἐκκλησίας στὰ πλαίσια τῆς διαμορφωθείσας νέας πολιτικῆς πραγματικότητας. Ἡ δεύτερη πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων διὰ τῆς πολιτικῆς ὁδοῦ προήλθε ἀπὸ τὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας (1826). Στις 7 Ἀπριλίου 1826, ἡ Ἐθνοσυνέλευση συνέστησε μιὰ διαρκὴ ἑπταμελὴ ἐπιτροπὴ «ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν», τὴν ὁποία ἀποτελοῦσαν οἱ ἐξῆς: ὁ Πανοῦτσος Νοταρὰς ὡς πρόεδρος καὶ ὡς μέλη τῆς (κληρικοὶ κυρίως καὶ ἓνας λαϊκός) οἱ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, Κορίνθου Κύριλλος, Ἄρτης Πορφύριος, οἱ Πρωτοσύγκελλοι Γεράσιμος καὶ Λεόντιος Καμπάνης καὶ ὁ λαϊκὸς Ἀναγνώστης Διδασκάλου. Ἡ διακοπὴ, ὥστόσο, τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης καὶ ὁ θάνατος τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ (10 Μαΐου 1826) ἀνέκοψαν τὸ ἔργο τῆς Ἐπιτροπῆς.⁷⁹

Ἡ ἔλευση τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια, ὡς τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς ἀπελευθερωμένης Ἑλλάδος, φανέρωσε μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐνέργειες στὶς ὁποῖες προέβη ὁ Κυβερνήτης μὲ σκοπὸ τὴν ρύθμιση τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων. Εὐθέως μετὰ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του, συνέστησε μιὰ εἰδικὴ πενταμελὴ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ», ἡ ὁποία ἦταν ἐπιφορτισμένη μὲ τὸ ἔργο νὰ ἐνημερώσει τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀναφορικὰ μὲ τὴν πραγματικὴ κατάσταση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χώρου ὥστε ἡ Κυβέρνηση νὰ προβεῖ σὲ ἄμεσες διορθωτικὲς παρεμβάσεις. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ χωρίστηκε σὲ δύο κλιμάκια καὶ περιόδευσε τὶς ἐκκλησιαστικὲς περιοχὲς μὲ σκοπὸ τὴν ἀποτίμηση τῆς κατάστασης. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ δὲν εἶχε διοικητικὲς – συνοδικὲς ἀρμοδιότητες μὲ συνέπεια τὴν διάλυσή της, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε ὀλοκληρώσει τὸ ἔργο της. Ὁ Καποδίστριας ἐπιθυμοῦσε τὴν διευθέτηση τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ἀρχικὰ μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο (σεβόμενος τὴν ὀρθόδοξη παράδοση καὶ τοὺς ἱεροὺς κανόνες) καὶ ἐν συνεχείᾳ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Πρὸς τὴν ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ, ἀποφάσισε τὴν ἀποστολὴ στοῦ Φανάρι ἑνὸς ἔμπιστου προσώπου, τοῦ Ἐπισκόπου Ρέοντος καὶ Πραστοῦ Διονυσίου Παρδαλοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνατέθηκε ἡ προετοιμασία τῶν συζητήσεων. Ὁστόσο, τὸ σχέδιο αὐτὸ δὲν καρποφόρησε λόγω τῆς δολοφονίας τοῦ Καποδίστρια.⁸⁰

Ἡ ἀκύρωση, ἀπὸ μέρος τοῦ Καποδίστρια, τοῦ σχεδίου τῆς Γ' Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας (1826), τὸ ὁποῖο προέβλεπε τὴν δημιουργία διαρκοῦς ἑπταμελοῦς ἐπιτροπῆς «ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν», συνέβαλε στὴν διατήρηση τῆς ὑπάρχουσας ρευστότητας καὶ ἀβεβαιότητας στὸν ἐκκλησιαστικὸν ἄνωγο. Ὁ Καποδίστριας ἐπιθυμοῦσε τὴν ρύθμιση τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων μὲ μονομερεῖς ἐνέργειες καὶ ἀποφάσεις, ἔχοντας ὡς γνώμονα τὰ πολιτικὰ κριτήρια γιὰ τὴν λήψη τους καὶ ἀγνόηση τῶν κληρικῶν. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ καταστεῖ σαφὲς ὅτι ἡ «ἀνεξαρτησία» τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως δὲν μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ παρὰ μόνον μέσα ἀπὸ τὴν πλήρη ὑποταγὴ τῆς στοῦ Κράτους. Οἱ ἐνέργειες αὐτὲς ἀπεδείκνυαν ἔμπρακτα ὅτι ὁ Καποδίστριας ἐπιθυμοῦσε τὴν ἐφαρμογὴ τῶν δυτικοκεντρικῶν πολιτικοκρατικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.⁸¹

⁷⁹ Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 179–185.

⁸⁰ Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 19–22.

⁸¹ Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 22–25.

Από τὰ παραπάνω προκύπτει ὅτι ὁ περίφημος ἐναγκαλισμός Κράτους-Ἐκκλησίας ξεκίνησε ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς «ἐκσυγχρονιστικῆς» πολιτικῆς.⁸² Τὸ Ἑλλαδικὸ αὐτοκέφαλο κατέστη παράδειγμα γιὰ τὶς ἄλλες χῶρες τῶν Βαλκανίων, ὅταν θὰ ἀπελευθερώνονταν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ χρησιμοποιώντας τὴν ἴδια ἐπιχειρηματολογία μὲ τὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση, νὰ ἀπαιτήσουν τὴν λήψη τῆς αὐτοκεφαλίας τους ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.⁸³ Ἡ πολιτικὴ τοῦ Καποδίστρια ἀπέναντι στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, παρὰ τὶς φαινομενικὰ ἀγαθὲς προθέσεις του ὡστε νὰ μὴν κινδυνεύσει νὰ διαμελισθεῖ ἱστορικά, πνευματικά, θρησκευτικά καὶ ἔθνικα ὁ Ἑλληνισμός,⁸⁴ ἀνέδειξε ἓνα μοντέλο ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τὸ ὁποῖο παρέπεμπε σὲ μιὰ πολιτειοκρατεία σύμφωνη μὲ τὸ πρότυπο τῆς «πεφωτισμένης δεσποτείας», πρότυπο τὸ ὁποῖο ἐπικρατοῦσε ἐκείνη τὴν χρονικὴ περίοδο στὴν Εὐρώπη.⁸⁵

Μετά τὸν θάνατο τοῦ Καποδίστρια ἐπικράτησε ἀναρχία καὶ ἡ νέα πολιτικὴ κατάσταση ἢ ὁποία ἐπῆλθε στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο μὲ τὴν ἄφιξη τοῦ βασιλιᾶ Ὁθωνα, δὲν εὐνόησαν τὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο. Ἐνῶ τὸ ζήτημα τῆς αὐτοκεφαλίας ἄφηνε ἀδιάφορο τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἑλληνορθοδόξου ποιμνίου,⁸⁶ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτητοποιήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τασσόταν ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους, κορυφαῖος Νεοέλληνας διαφωτιστής, ἀγωνιστὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, λόγιος Κληρικός, «πολιτικός θεολόγος» καὶ πρωτοπόρος δημοσιογράφος, Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784-1860) ἢ κατὰ κόσμον Θεοχάρης Φαρμακίδης, ἀπὸ τῆς Νιμπρέγλερ (Νίκαια) τῆς Θεσσαλίας.⁸⁷

Ἐπὲρ τῆς αὐτοκεφαλίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σὲ συνεννόηση μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἦταν ἕτερος διδάσκαλος τοῦ Γένους (ιδρυτὴς καὶ καθηγητὴς τοῦ περίφημου Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Σμύρνης), ἐκπρόσωπος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, λόγιος «καθολικός ἱεροκῆρυξ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ πασῶν τῶν ὀρθοδόξων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους Ἐκκλησιῶν», μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, σύνεδρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἁγίας Πετρούπολεως καὶ τῆς Γενικῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας, παρασημοφορηθεὶς μάλιστα ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας καὶ τὸν βασιλιᾶ τῆς Πρωσσίας, Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων (1780-1857) ἀπὸ τὴν Τσαριτσάνη τῆς Θεσσαλίας.⁸⁸

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος γεννήθηκε στὴν Τσαριτσάνη στὶς 27 Αὐγούστου τοῦ 1780 καὶ ὁ πατέρας του ἦταν κληρικός ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ ὄφρικο τοῦ οἰκονόμου. Ἡ ζωὴ του δύναται νὰ διακριθεῖ σὲ τέσσερις φάσεις: α) ἀπὸ τὴν γέννησή του (τὸ 1780) μέχρι τὴν μετάβασή του στὴν Σμύρνη τὸ 1809, β) ἀπὸ τὸ 1809 ἕως τὸ 1819 ὅποτε παρέμεινε στὴν Σμύρνη ὡς Διδάσκαλος καὶ Σχολάρχης τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου, γ) ἀπὸ τὸ 1819 ἕως τὸ 1834 ὅποτε εὐρίσκεται στὴν Ρωσία καὶ δραστηριοποιεῖται πρὸς ὄφελος τοῦ ἀγωνιζόμενου Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ δ) ἀπὸ τὸ 1834 ἕως τὸ 1857 ὅποτε εὐρισκόμενος πλέον στὴν Ἑλλάδα, ἐνεργεῖ διαφυλλάτοντας τὰ δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ

⁸² Π. Ματάλα, Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία: Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσεως, ὁ.π., σ. 49.

⁸³ Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 68.

⁸⁴ Χ. Παπαδόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τ. Α', Αθήναι 1920, σ. 36 · Γ. Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Β', Αθήναι 1972, σ. 230 · Γ. Μεταλληνού, Ἑλλαδικὸ Αὐτοκέφαλο Παραλειπόμενα, Αθήνα 1983, σσ. 15, 21 · Κ. Μανίκα, ὁ.π., σ. 68.

⁸⁵ Κ. Μανίκα, ὁ.π., σ. 30.

⁸⁶ D. Dakin, Ἡ ἐνοποίηση τῆς Ἑλλάδος 1770-1923, Αθήνα 1982, σ. 388.

⁸⁷ Νικ. Ε. Τζιράκης, «Φαρμακίδης Θεόκλητος», Θ.Η.Ε. 11 (1967) 999-1004.

⁸⁸ Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 628. Ὁ Π. Ματάλας (Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία: Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσεως, ὁ.π., σ. 133) χαρακτηρίζει τὸ ἔργο καὶ τὴ δράση τοῦ Κ. Οἰκονόμου «θεμελιώδη γιὰ τὴν περίφημη σύνθεση ἑλληνισμοῦ καὶ ὀρθοδοξίας».

Πατριαρχείου στην πραξικοπηματικά ανακηρυχθείσα Αυτόκεφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.⁸⁹

Ἀμέσως μετά τήν πραξικοπηματική ἀνακήρυξη τοῦ Ἑλλαδικοῦ αὐτοκεφάλου, ἡ κατάσταση ἢ ὁποία προέκυψε δέν ἦταν καθόλου εὐχάριστη. Ἡ ἔνταση, ἢ ὁποία προέκυψε μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δέν ἱκανοποιοῦσε καμία ἀπό τίς δύο πλευρές. Γιά δεκαεπτὰ συναπτά ἔτη (1833 - 1850), τό ζήτημα τῆς Αυτόκεφαλίας κατεῖχε τήν πρώτη θέση στίς στήλες τῶν ἐφημερίδων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.⁹⁰ Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὡς ὁ σφοδρότερος πολέμιος τῆς ἀντικανονικῆς καί αὐτογνωμόνου ἀνακηρύξεως τοῦ Αυτόκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑποστήριζε ὅτι ἡ μοναδική λύση γιά τήν ἀποκλιμάκωση τῆς ἔντασης μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἦταν διευθέτηση τοῦ ζητήματος διά τῆς κανονικῆς ὁδοῦ.⁹¹ Ὁ Φαρμακίδης καί οἱ θιασῶτες τῆς Αυτόκεφαλίας ὑποστήριζαν ὅτι τό ζήτημα αὐτό εἶχε ἤδη λήξει τελεσίδικα. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης **Κωνστάντιος Α'** ὁ ἀπό Σιναίου (1830-1834), δέν προέβη στήν ἐπίσημη καταδίκη τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας, παρά τίς πολλαπλές πιέσεις τίς ὁποῖες δεχόταν.⁹²

Ἀπό τό 1834 ἕως τό 1850 σημειώθηκε μιᾶ σειρά ἀπό ἀποτυχημένες ἀπόπειρες προσέγγισης καί ἀποκατάστασης τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ἔως τό 1839, ὅπου καί σημειώνεται ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Θεόκλητου Φαρμακίδη ἀπό τήν θέση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, ὁ Οἰκονόμος ἐνεργεῖ παρασκηνακᾶ ὥστε τό ζήτημα τοῦ Ἑλλαδικοῦ Αυτόκεφάλου νά ἐπανεξεταστεῖ ἀπό τήν βάση του. Ὁ Οἰκονόμος δέν διαφωνοῦσε μέ τοὺς ἀντιπάλους του γιά τήν ἀναγκαιότητα τοῦ αὐτοκεφάλου, ἀπλῶς δέν δέχθηκε ποτέ τήν πραξικοπηματική καί ἀντιβαίνουσα ὡς πρὸς τοὺς ἱεροὺς κανόνες ἀνακήρυξή του. Οἱ ἐνέργειες τοῦ Οἰκονόμου εἶχαν ὡς γνώμονα τήν ἄρση τῆς ἀντικανονικότητας καί τήν πρόληψη τῶν συνεπειῶν αὐτῆς γιά τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Τό 1835 ὑπέβαλε στὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἰάκωβο Ρίζο - Νερουλό ἓνα «Ψήφισμα Συνοδικὸν ἐν Γ' ὅροις», κείμενο τό ὁποῖο εἶχε ἤδη, ἀπὸ τό 1830, ἀποστείλει στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Κωνστάντιο Α', ἔχοντας πληροφορηθεῖ τίς διαβουλεύσεις τοῦ Καποδίστρια. Ὁ Οἰκονόμος κινδύνευσε ἀρκετὲς φορὲς νά κατηγορηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του γιά ἀνατρεπτική πολιτική δράση καί ρωσόφιλη πολιτική. Ἐντούτοις, δέν δίσταζε νά ἐνθαρρύνει παρασκηνακᾶ κάθε ἐνέργεια ἢ ὁποία θὰ ἀποδυνάμωνε τό κύρος τοῦ «Καταστατικοῦ» τοῦ 1833.⁹³

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὑποστήριζε ὅτι ἡ Πολιτεία ἔπρεπε νά προστατεύει καί νά ἐνισχύει τήν Ἐκκλησία, κάτι τό ὁποῖο ἴσχυε καί στό Βυζάντιο. Ὁ Οἰκονόμος τόνιζε ἐπίσης τὸν συνεκτικὸ ρόλο τὸν ὁποῖο εἶχε γιά τό Ἔθνος τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καί ἐπέμενε ὅτι ἡ ἀνακήρυξη τῆς Ἑλλαδικῆς αὐτοκεφαλίας

⁸⁹ Δ. Χατζηλέεκα, «Προσφώνηση» στό Κοινότης Τσαριτσάνης, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Πρακτικά Συνεδρίου (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Αθήναι 1998, σσ. 9-10. Πρβλ. Αθ. Γερομιχαλοῦ, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Θεσσαλονίκη 1958.

⁹⁰ Γ. Μεταλληνοῦ, Ἑλλαδικὸ Ἀὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα, Αθήνα 1983, σσ. 123-125.

⁹¹ Βλ. Ἰ. Φειδᾶ, «Ἡ Ρωσικὴ Πολιτικὴ καί τό Ἀὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» στό Κοινότης Τσαριτσάνης, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Πρακτικά Συνεδρίου (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Αθήναι 1998, σ. 19.

⁹² Γ. Μεταλληνοῦ, ὁ.π., σσ. 123-125.

⁹³ Κ. Μανίκα, ὁ.π., σσ. 50-55.

ύποχρεωτικά ἔπρεπε νά φέρει τήν συγκατάθεση τοῦ Πατριαρχείου.⁹⁴ Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀνθιμος Δ' ἐξαίρει τήν δράση τοῦ Οἰκονόμου σέ ἐπιστολή του μετά τήν ἀνακήρυξη τοῦ αὐτοκεφάλου τό 1850. Μέ βάση τό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, ὁ Οἰκονόμος ἐμφανίζεται ὡς ἡ «πρώτη πηγὴ» ἀπὸ τήν ὁποία τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐνημερωνόταν γιά τήν κατάσταση στήν Ἑλλάδα. Παράλληλα, ὁ Οἰκονόμος ἀναδεικνύεται ὡς ὁ πρωτεργάτης καί δημιουργός τῶν κατάλληλων συνθηκῶν γιά τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, καθὼς ἀποτελοῦσε τόν διάμεσο γιά τήν ἐπικοινωνία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μέ τήν Ἑλλάδα. Σέ ἀναφορά του στό Πατριαρχεῖο τό 1848, ὁ Οἰκονόμος ἀναδεικνύει τό ζήτημα τῆς ἔλλειψης νέων ἀρχιερέων στήν Ἑλλαδική Ἐκκλησία καί τονίζει τήν ἀνάγκη γιά τήν χειροτονία νέων Ἐπισκόπων, γεγονός τό ὁποῖο ἀνάγκασε τοὺς Ἑλλαδικούς νά ἀναθεωρήσουν τήν στάση τους καί νά ἀναζητήσουν τήν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος.⁹⁵

Ἀπὸ τὰ παραπάνω μπορούμε νά ἄγουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι στὰ πρόσωπα τῶν Θεοκλήτου Φαρμακίδη καί Κωνσταντίνου Οἰκονόμου συγκρούστηκαν δύο κοσμοθεωρίες, ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ καί ἡ θεοκεντρικὴ. Ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ κοσμοθεωρία πρότεινε τὸ πρότυπο ἐνὸς αὐτόνομου ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ θεοκεντρικὴ κοσμοθεωρία πρότεινε τὸ πρότυπο ἐνὸς χριστιανοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θ. Φαρμακίδης πρότεινε τὴν βίαιη ἀποκοπὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ του κληρονομιά μέ τὴν ἐπιβολὴ τῶν νέων ιδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐνῶ ὁ Κ. Οἰκονόμος ἐστίαζε τὴν προσοχὴ του στὴν ἐκκλησιοκεντρικὴ ἀξιοποίηση τῶν νέων ιδεῶν μέσω τῆς προσλήψεώς τους ἀπὸ τὴν ἑλληνοχριστιανικὴ παράδοση μέ ταυτόχρονη ἐξασφάλιση τῆς συνέχειας τῆς πνευματικῆς κληρονομιάς τοῦ Ἑλληνισμοῦ.⁹⁶

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Θ. Φαρμακίδη, στίς 5 Ἰουνίου 1840, ἡ Σύνοδος ὑπέβαλε ἔγγραφο πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, τονίζοντας τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐναρξῆς τῶν ἐπαφῶν μέ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ ὑπόθεση τῆς καταδίκης τῶν κακοδοξιῶν τοῦ Καΐρη ἔγινε τὸ κατάλληλο πρόσχημα ὥστε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά ἀποστείλει ἐπιστολὴν στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μέ σκοπὸ τὴν ἐπίτευξη ἀπάντησης ἀπὸ μέρους τοῦ Πατριάρχου. Τὸ τέχνασμα δὲν ἐστέφθη ἀπὸ ἐπιτυχία, μέ συνέπεια νά ἐπαναληφθεῖ τό 1850 μέ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μιχαὴλ Ἀποστολίδη πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο – τέχνασμα τό ὁποῖο πάλι ἀπέτυχε, καθὼς ὁ Πατριάρχης ἀρνήθηκε νά ἀποδεχθεῖ τὴν ἐπιστολὴ μιᾶς Συνόδου τῆς ὁποίας δὲν ἀναγνώριζε τὴν ὕπαρξη.⁹⁷ Ἡ δυσπιστία καί ἡ δυσφορία τὴν ὁποία ἐπέδειξε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀνθιμος Δ' ὡς πρὸς τὴν ἐπιστολὴ τῆς πραξικοπηματικῆς ἀνακηρυγμένης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, φέρνει στήν ἐπιφάνεια τὸ ζήτημα τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐμπιστοσύνη ἡ ὁποία διαρκῶς κλονιζόταν κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησε νά θεραπεύσει μέ ἀποτελεσματικὸ τρόπο αὐτὴν τὴν δυσπιστία καί δυσφορία μέ τὴν Πατριαρχικὴ Ἐγκύλιο τοῦ 1920 πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στήν ὑπέρβαση

⁹⁴ Βλ. Ἰ. Φειδᾶ, «Ἡ Ρωσικὴ Πολιτικὴ καί τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» στό Κοινότης Τσαριτσάνης, Κωνσταντίνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Πρακτικὰ Συνεδρίου (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Αθήναι 1998, σσ. 20-21.

⁹⁵ Γ. Μεταλληνοῦ, ὁ.π., σσ. 132-158.

⁹⁶ Βλ. Ἰ. Φειδᾶ, «Ἡ Ρωσικὴ Πολιτικὴ καί τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» στό Κοινότης Τσαριτσάνης, Κωνσταντίνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Πρακτικὰ Συνεδρίου (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Αθήναι 1998, σ. 22.

⁹⁷ Γ. Μεταλληνοῦ, ὁ.π., σσ. 125-127.

κάθε δυσπιστίας και δυσφορίας με σκοπό την προσέγγιση και την κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν.⁹⁸

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1843 κατήργησε συνταγματικὰ τὴν ὀθωνικὴ ἀπολυταρχία καὶ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὴν Ἱερὰ Σύνοδο νὰ ὑποβάλει αἴτηση στὴν Ἐθνοσυνέλευση τῶν Ἀθηνῶν ὅπου ζητοῦσε τὴν διόρθωση τοῦ Πραξικοπήματος τοῦ 1833. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ὑπέβαλε στίς 23 Δεκεμβρίου 1843 «Σχέδιον Ἐκκλησιαστικοῦ Καταστατικοῦ Νόμου» με σκοπὸ τὴν ἐπίλυση τῆς δυσχεροῦς καταστάσεως. Παρὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη ὡς πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἡ κατάσταση παρέμεινε μετέωρη ἕως τὸ 1849, ὅποτε καὶ παρουσιάστηκε μιὰ νέα καὶ πολὺ σημαντικὴ ἀφορμὴ ἐπικοινωνίας τῶν δύο πλευρῶν. Ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν προσέγγιση τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο προέκυψε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος στὴν Κωνσταντινούπολη Ἰακώβου Ρίζου – Νερουλοῦ, στίς 17 Δεκεμβρίου 1849. Στὴν κηδεῖα τοῦ πρέσβυ παρέστησαν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἄνθιμος Δ' καὶ ἡ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀποφάσισε νὰ εὐχαριστήσει τὸν Πατριάρχη γιὰ τὴν ἐνέργειά του αὐτῆ, ἀποστέλλοντας πρὸς αὐτὸν τὸ παράσημο τοῦ Σωτήρος.⁹⁹

Τὴν ἀποστολὴ αὐτῆ ἀνέλαβε νὰ φέρει εἰς πέρας ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀρχιμανδρίτης Μιχαήλ/ Μισαήλ Ἀποστολίδης (1789-1862), ἐφοδιασμένος μετὰ τις κατάλληλες ὁδηγίες γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ.¹⁰⁰ Ὁ Μιχαήλ Ἀποστολίδης γεννήθηκε τὸ 1789 στὸ Μελισουργιὸ τῆς Κρήτης. Ἐκάθη μοναχὸς καὶ διάκονος τὸ 1800 καὶ ἀπὸ τὸ 1809 συνδέθηκε μετὰ τὸν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο ὡς μαθητὴς του στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης. Τὸ 1819 διορίστηκε ἐφημέριος στὴν Ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Βιέννης καὶ τὸ 1830 μετέβη στὸ Μόναχο γιὰ νὰ συνεχίσει τις σπουδές του. Τὸ 1832 ἀνατέθηκε σὲ αὐτὸν ἡ διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν στὸν Ὄθωνα καὶ τὸ 1833 ἀποφάσισε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 1837 ἐξελέγη καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ πρῶτος Σχολάρχης αὐτῆς ἕως τὸ 1848. Ἀπὸ τὸ 1844 ἕως τὸ 1846 διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς καὶ τὸ 1852 ἐξελέγη Μητροπολίτης («Ἀρχιεπίσκοπος») Πατρῶν καὶ Ἡλείας, ἐνῶ τὸ 1861 ἐξελέγη Μητροπολίτης Ἀθηνῶν.¹⁰¹

Ἡ ἐπιλογή τοῦ Μιχαήλ Ἀποστολίδη γιὰ τὴν περάτωση τῆς ἀποστολῆς συνάντησε διάφορες ἀντιδράσεις, κυρίως λόγω τῆς ἀρχικῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ Ἀποστολίδη πρὸς τὴν πραξικοπηματικὴ Ἀνακήρυξη τοῦ αὐτοκεφάλου. Μαζὶ με τοὺς Οἰκονόμο καὶ Φαρμακίδη ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ διακεκριμένους κληρικούς τῆς Ἑλλάδος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Ὁ Ἀποστολίδης ἦταν ὁ περισσότερο «εὐχρηστος» γιὰ τὴν ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, καθὼς δὲν θὰ δημιουργοῦσε τὸ ὅποιοδήποτε πρόβλημα, οὔτε θὰ μποροῦσε νὰ κατηγορηθεῖ ὡς ρωσόφιλος, ὅπως ὁ Οἰκονόμος. Ὁ Ἀποστολίδης ἀπέφευγε νὰ τοποθετηθεῖ δημόσια περὶ τῆς Αὐτοκεφαλίας, καθὼς δὲν ἤθελε νὰ ἐναντιωθεῖ στὸν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο. Οἱ σχέσεις τοῦ Ἀποστολίδη μετὰ τὸν Οἰκονόμο διαταράχθηκαν λόγω τῆς τότε ἰδεολογίας τοῦ Ἀποστολίδη – αὐτῆ ἡ ἰδεολογία ὁδήγησε τὸν Μιχαήλ νὰ παρακωλύσει τὴν ὁμαλὴ πορεία ἐπίλυσης τοῦ ζητήματος τὸ 1843. Τὸ 1845 διορίστηκε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κωλέττη μέλος μιᾶς «Ἐπιτροπῆς Κληρικῶν», ἡ ὁποία θὰ ρύθμιζε τὴν διάρθρωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐπομένως, λόγω τῶν

⁹⁸ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Ἀθῆναι 1964, σσ. 21, 127-128.

⁹⁹ Ἐμ. Ἰ. Κωνσταντινίδη, Ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας (1850) καὶ ἡ θέσις τῶν Μητροπόλεων τῶν «Νέων Χωρῶν» (1928), Ἀθήνα 2008, σσ. 13-14.

¹⁰⁰ Γ. Μεταλληνού, ὀ.π., σσ. 160-161.

¹⁰¹ Περί τοῦ Μιχαήλ Ἀποστολίδη βλ. Α. Φυτράκη, «Μισαήλ Ἀποστολίδης», ΕΕΘΣΠΑ ΙΕ (1965), 769 – 805. Πρβλ. Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδη, «», Θ.Η.Ε. 8 (1966), σσ. 1165 – 1166.

άνωτέρω, ό Μιχαήλ Αποστολίδης δέν ήταν τό ένδεδειγμένο πρόσωπο για την έκπλήρωση τής άποστολής προς τό Οικουμενικό Πατριαρχείο.¹⁰²

Ο Μιχαήλ Αποστολίδης, έκτός από τό παράσημο τής Έλληνικής Κυβέρνησης, έφοδιάστηκε μέ μιá έπιστολή του Έββοίας Νεοφύτου ως Προέδρου τής «Ίεράς Συνόδου του Βασιλείου τής Έλλάδος» προς τον Πατριάρχη. Οί Έλλαδικοί είχαν την προσδοκία ότι ό Πατριάρχης θα άναγίνωσκε την έπιστολή, μέ συνέπεια νά άναγνωρίσει την ύπαρξη τής άυτοκέφαλης Έκκλησίας τής Έλλάδος.¹⁰³

Η παραμονή του Αποστολίδη στην Κωνσταντινούπολη ύπήρξε περιπετειώδης. Η άποστολή του δέν κρατήθηκε μυστική και άυτό είχε ως συνέπεια νά άναπτυχθεί μιá ευρύτερη φημολογία περι του σκοπού τής άποστολής. Ο Αποστολίδης, άν και βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, έντούτοις δέν μπορούσε νά έμφανιστεί στον Οικουμενικό Πατριάρχη, καθώς ή Ύψηλή Πύλη δέν χορηγοῦσε άδεια στον Πατριάρχη νά δεχθεί τό παράσημο. Όταν δόθηκε ή άδεια, ό Πατριάρχης άποδέχθηκε «χαριέντως» τό παράσημο και έξέφρασε την ευαρέσκεία του για τις ευχαριστίες τής Έλληνικής Κυβερνήσεως. Αναφορικά μέ την έπιστολή, άυτήν την επέστρεψε προς τον κομιστή της, δηλώνοντας ότι δέν άναγνωρίζει την Σύνοδο άυτή. Ο Αποστολίδης έννημέρωσε την Έλληνική Κυβέρνηση αναφορικά μέ τις επαφές τις όποιες είχε στην Κωνσταντινούπολη και υπέδειξε προς τους πολιτικούς τον τρόπο επίλυσης του προβλήματος.¹⁰⁴

Ευθύς άμέσως μετά την άναφορά του Αποστολίδη, συνεδρίασε τό Ύπουργικό Συμβούλιο και απέστειλε έπίσημο «έν μεμβράναις» γράμμα προς τό Οικουμενικό Πατριαρχείο (30 Μαΐου 1850). Το γράμμα συνοδευόταν από Πράξη τής Ίεράς Συνόδου προς την Έλληνική Κυβέρνηση μέ την όποία ζητοῦσε νά άνακοινώσει στην Μητέρα Έκκλησία τής Κωνσταντινουπόλεως τά περι τής συστάσεως τής άυτοκέφαλης Έλλαδικής Έκκλησίας.¹⁰⁵ Ο Άνδρέας Φυτράκης σημειώνει ότι ό Μισαήλ Αποστολίδης χειρίστηκε τό ζήτημα μέ δεξιότητα και σύνεση, καθώς είχε νά υπερκεράσει όλες τις άντιθέσεις μεταξύ των άντιμαχόμενων παρατάξεων στην Έλλάδα, αλλά και τις δυσκολίες τις όποιες συνάντησε στην Κωνσταντινούπολη, πριν ή και κατά την διάρκεια τής συνάντησής του μέ τους Φαναριώτες.¹⁰⁶

Άφου προσκομίστηκαν τά άπαραίτητα έγγραφα στο Πατριαρχείο, ό Πατριάρχης Άνθιμος Δ' συνεκάλεσε Σύνοδο τον Ιούνιο του 1850, στην όποία συμμετείχαν πέντε πρώην Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως και ό Ίεροσολύμων Κύριλλος. Η Σύνοδος ξεκίνησε τις έργασίες της στις 16 Ιουνίου και περατώθηκαν στις 29 Ιουνίου 1850, όποτε στην τελευταία συνεδρία άναγνώσθηκε ό Συνοδικός Τόμος άναγνωρίσεως του Άυτοκεφάλου τής Έλλαδικής Έκκλησίας. Ο Τόμος περιελάμβανε έπτá Όρους και τονίζεται ιδιαίτερα ότι τό Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως άναγνωρίζει την Έκκλησία τής Έλλάδος «κανονικῶ δικαιώματι».¹⁰⁷

Τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως άναγνωρίζει την Άυτοκέφαλη Έκκλησία τής Έλλάδος και θεωρεί ως «μη ύφιστάμενη» την πραξικοπηματική άνακήρυξη του 1833. Η κανονικῶς άναγνωρισμένη Έκκλησία τής Έλλάδος θα έχει ως υπέρτατη έκκλησιαστική άρχή την «διαρκή Ίερά Σύνοδο», την όποία θα συγκροτοῦσαν άλληλοδιαδόχως Αρχιερείς κατά τά πρεσβεία χειροτονίας. Ο Συνοδικός Τόμος προέβλεπε

¹⁰² Γ. Μεταλληνού, ό.π., σσ. 161 – 167.

¹⁰³ Έμ. Ι. Κωνσταντινίδη, ό.π., σσ. 14.

¹⁰⁴ Γ. Μεταλληνού, Έλλαδικού Άυτοκεφάλου Παραλειπόμενα, Αθήνα 1983, σσ. 167-169.

¹⁰⁵ Έμ. Ι. Κωνσταντινίδη, ό.π., σσ. 15-16.

¹⁰⁶ Α. Φυτράκη, «Μισαήλ Αποστολίδης», ΕΕΘΣΠΑ ΙΕ (1965), 769 – 805.

¹⁰⁷ Έμ. Ι. Κωνσταντινίδη, ό.π., σσ. 16-21.

ὅτι α) ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης Ἀθηνῶν θὰ ἦταν πρόεδρος τῆς Συνόδου, β) οἱ Ἀρχιερεῖς ὅταν θὰ λειτουργοῦσαν στίς ἐπαρχίες τους θὰ μνημόνευαν τὴν Ἱερὰ Σύνοδο καὶ ὄχι ὀνομαστικὰ τὸν πρόεδρο αὐτῆς, γ) ἡ Ἱερὰ Σύνοδος θὰ ἐξέδιδε τίς ἀδειες χειροτονίας νέων Ἐπισκόπων, δ) ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ παραλάμβανε τὸ Ἅγιο Μύρο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ε) ὁ ἐκάστοτε Πρόεδρος τῆς Συνόδου ὀφείλει νὰ ἀποστέλλει τὰ ἀναγκαῖα Συνοδικὰ καὶ κοινωνικὰ γράμματα πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ στ) γιὰ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ εἶχε τὴν ἀναφορά τῆς στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Τὸ Πατριαρχεῖο προσδοκοῦσε ὅτι μὲ τὸν ἐξεταζόμενον Τόμο θὰ καθιστοῦσε τὴν Ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε κοσμικὴ ἐξουσία.¹⁰⁸ Ὡστόσο, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δὲν μπόρεσε νὰ ἐξομαλύνει τίς ἐντάσεις οἱ ὁποῖες καὶ δημιουργήθηκαν μετὰ τὴν δημοσίευσή του καὶ οἱ ὁποῖες ὀδήγησαν στὴν σύνταξη καὶ ψήφιση τῶν ἀντικανονικῶν νόμων Σ' καὶ ΣΑ', κατὰ ἀντιστοιχία μὲ τὴν ἀντικανονικὴ ἐνέργεια τοῦ Γεωργίου Μαυροκορδάτου νὰ «διορίσει» τὸν Μητροπολίτη πρῶην Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Προφύριο ὡς Ἀρχιεπίσκοπο τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος στίς 25 Φεβρουαρίου 1822.¹⁰⁹

Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἀναγνώριση τὴν ὁποία τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο παρεῖχε στὴν Ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία ἦταν ἓνα εἶδος ἡμι-αὐτονομίας ἢ τυπικῆς μόνο ἀναγνώρισεως, ἡ ὁποία ἐξασφάλιζε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴ συναίνεση ἀπλῶς τοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν αὐτοκεφαλία.¹¹⁰ Ἐξέχοντα ρόλο στὸν καταρτισμὸ τῶν ἑπτὰ Ὁρῶν τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου διεδραμάτισε ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος - Ἰακωβάτος (1795-1867). Ὁ τέως διευθυντῆς τῆς Ἰουνίου Ἀκαδημίας (1837 – 1839), πρῶτος Σχολάρχης (1844-1864) τῆς τότε νεοσύστατης Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης καὶ μετέπειτα Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως, εὐρισκόμενος στὸ Φανάρι κατόπιν ἐκδιωγμοῦ ἀπὸ τὰ Ἐπτάνησα, ἀξιοποιήθηκε στὸ ἔπακρο γιὰ τὴν σύνταξη τῶν Ὁρῶν τῆς Αὐτοκεφαλίας. Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης ἀφιερώνει ἓνα μέρος ἀπὸ τὸν «Συνοδικὸ Τόμο» στὴν καταγραφή τῆς δράσης τοῦ Τυπάλδου – Ἰακωβάτου, στρεφόμενος μὲ ἰδιαίτερη καυστικότητα ἐναντίον του μὲ σφοδρότητα.¹¹¹

Ὁ Τυπάλδος, ὡς θεολόγος, ρήτορας καὶ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας,¹¹² ἦταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος καθόρισε τὴν μεθοδολογία καὶ τὴν θεματολογία τῆς Συνόδου τοῦ 1850. Ὁ κομβικὸς ρόλος τοῦ Τυπάλδου ἀναδείχθηκε ὅταν, κατόπιν ὑποδείξεώς του, κατὰ τὴν πρώτη συνεδρία τῆς Συνόδου συστάθηκε εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ¹¹³ μὲ σκοπὸ νὰ διατυπώσῃ μὲ κανονικὸ τρόπο τοὺς ἑπτὰ Ὁρους τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου ἀνακηρύξεως τοῦ Ἑλλαδικοῦ Αὐτοκεφάλου. Οἱ Ὁροι συντάχθηκαν καὶ παρουσιάστηκαν στὴν Σύνοδο κατὰ τὴν δευτέρη συνεδρία στίς 20 Ἰουνίου. Ἡ ἔρευνα ἔχει ἀναδείξει ὅτι οἱ Ὁροι δὲν ἦταν ἀποκλειστικὰ καρπὸς αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς. Ὁ Τυπάλδος εἶχε λάβει ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἀνθιμο ΣΤ' νὰ συντάξῃ Ὁρους πρὶν ἀπὸ τὴν Σύνοδο τοῦ 1850 συγκεκριμένα ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1848. Οἱ Ὁροι αὐτοὶ, οἱ ὁποῖοι παρουσιάστηκαν τὸ 1848, εἶχαν ἄμεση συνάφεια μὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη στίς 8 Ὀκτω-

¹⁰⁸ Ἐμ. Ἰ. Κωνσταντινίδη, ὁ.π., σσ. 22-25.

¹⁰⁹ Κ. Οἰκονόμου, *Τὰ Σωζόμενα*, τ. Β', σ. 23 · Κ. Μανίκα, *Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 2008, σ. 158.

¹¹⁰ Κ. Μανίκα, *Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 2008, σ. 158.

¹¹¹ Γ. Μεταλληνῶ, *Ἑλλαδικὸ Αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα*, Ἀθήνα 1983, σσ. 224-235.

¹¹² Ἀθ. Γερομιχαλοῦ, *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων*, Θεσσαλονίκη 1958

¹¹³ Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ εἶχε ὡς μέλη τὸν Χρῦσανθο, Μητρ. Κρήτης τὸν πρῶην Μεσημβρίας Σαμουήλ, τὸν Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνο καὶ τὸν ἱερομόναχο Νικηφόρο Γλυκά.

βρίου 1848. Έπομένως, από τὰ παραπάνω, συνάγεται ὅτι ὁ Τυπάλδος συνέταξε τοὺς Ὅρους μὲ βάση τὸ προηγηθὲν γράμμα τοῦ Οἰκονόμου πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.¹¹⁴

Μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Τόμου στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Μιχαὴλ Αποστολίδης ἐπέστρεψε στὴν Ἑλλάδα καὶ διορίστηκε Ἀ΄ Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀντικαθιστώντας τὸν Θεόκλητο Φαρμακίδη. Ὁ Τόμος τοῦ Πατριαρχείου ἀναγνώσθηκε, ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Αποστολίδη, στίς 20 Αὐγούστου τοῦ 1850 στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Ὁ Αποστολίδης ἐπεδίωκε νὰ ἀποκαταστήσει τὸ κύρος τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ ὅτι τὸ πρόβλημα δημιουργήθηκε καθὼς ἡ Ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία δὲν εἶχε ἀνακοινώσει ἐπίσημα στίς ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τὰ περὶ τῆς αὐτοκεφαλίας της. Γιὰ τὸν Αποστολίδη καὶ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία τὸ ζήτημα ἀπλῶς εἶχε λυθεῖ καὶ ὅτι ὁ Τόμος θὰ ἔμενε μόνον στὰ χαρτιά. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ στάση αὐτὴ ὀδήγησε στὴν «ἐπαναφορὰ» τῶν συνθηκῶν τοῦ 1833 καὶ στὴν ψήφιση τῶν νόμων Σ΄ καὶ ΣΑ΄. Ὁ μὲν Φαρμακίδης διαπίστωσε ὅτι τὸ ζήτημα τοῦ Ἑλλαδικοῦ Αὐτοκεφάλου λυνόταν σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τοῦ Οἰκονόμου καὶ σὲ ἔνδειξη ἀντίδρασης προχώρησε στὴν συγγραφή τοῦ ἔργου «Ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἢ Περί Ἀληθείας», ἔργο τὸ ὁποῖο θεωρήθηκε ὡς «Ἀντιτόμος»¹¹⁵— ὁ δὲ Αποστολίδης ἀπέφυγε νὰ συγκρουστεῖ μὲ τὸν Φαρμακίδη. Ἡ μετέπειτα πορεία τοῦ Αποστολίδη ἔδειξε ὅτι ἐκμεταλλεύθηκε στὸ ἔπακρο τὸν Νόμο Σ΄ καὶ ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος (Μητροπολίτης) Πατρῶν καὶ Ἡλείας (1.9.1852) καὶ μερικὰ χρόνια ἀργότερα ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν (30.12.1861).¹¹⁶

Τὸ ζήτημα τοῦ Ἑλλαδικοῦ Αὐτοκεφάλου δὲν ἐγκιβωτίστηκε στὸ πλαίσιο τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ιδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Οἱ Μεγάλες Δυνάμεις (Ἀγγλία – Ρωσία) εἶχαν ἐξετάσει τὸ ζήτημα αὐτὸ ὡς μιὰ παράμετρο τοῦ λεγόμενου «Ἀνατολικοῦ ζητήματος», σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ὑπῆρχε ἡ ἀνάγκη νὰ καλυφθεῖ τὸ κενὸ τὸ ὁποῖο ἐδημιουργεῖτο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς βαθμιαίας ὑποχώρησης τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στὴν Εὐρώπη. Ὁ διαμελισμὸς τῶν ἐδαφῶν τοῦ «Μεγάλου Ἀσθενοῦς» συνέπιπτε μὲ τὴν προσπάθεια γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ δικαιοδοσιακὴ συρρίκνωση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἀνεξαρτητοποίηση ἀπὸ τὴν παραπαίουσα Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία τῶν νέων ἐθνικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ ὥθηση τῶν λαῶν νὰ ἀναζητήσουν τὴν δημιουργία τῶν ἐθνικῶν τους κρατῶν, εἶχε ὡς ἀπώτερο στόχο τὴν τελεσίδικη ἐνταφίαση τῆς Ρωμοσύνης – Βυζαντίου καὶ ἐπακόλουθα τοῦ πολιτισμοῦ τὸν ὁποῖο ἐνσάρκωνε. Πρὸς τοῦτο, ἡ ρωσικὴ διπλωματία προέβη στὴν ἀνάπτυξη τῶν κινήματων τοῦ «πανσλαβισμοῦ» καὶ τῆς «θεωρίας τῆς τρίτης Ρώμης».¹¹⁷

Ἐπομένως, οἱ Μεγάλες Δυνάμεις ὑποστήριξαν τὴν πραξικοπηματικὴ ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὡστόσο, τὰ ρωσικὰ συμφέροντα στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ἐκείνη τὴν χρονικὴ περίοδο, δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὴν ἀποκοπὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, καὶ γιὰ αὐτὸ τὸν λόγο ἐνήργησαν ἀποτρεπτικὰ πρὸς τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου. Ἐὰν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντῖος Α΄ προέβαινε στὸν ἀφορισμὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τότε οἱ δυτικὲς δυνάμεις θὰ εἶχαν ἓνα εὐρὸν πεδίο νὰ ξεδιπλώσουν τὴν ἀθέμιτη προπαγάνδα τους καὶ θὰ διασποῦσαν τὴν ἐσωτερικὴ ἐνότητα τῆς Ὀρθοδοξί-

¹¹⁴ Γ. Μεταλληνοῦ, Ἑλλαδικὸ Αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα, Ἀθήνα 1983, σσ. 236-242.

¹¹⁵ Αναφορικὰ μὲ τὸν συνταχθέντα «Ἀντιτόμο» ἀπὸ τὸν Θεόκλητο Φαρμακίδη καὶ τὴν σχετικὴ του ἐπιχειρηματολογία βλ. Θ. Φαρμακίδη, Ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἢ Περί Ἀληθείας, ἐν Ἀθήναις 1852.

¹¹⁶ Χ. Παπαδόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1920, σσ. 363-370.

¹¹⁷ Γ. Μεταλληνοῦ, Ἑλλαδικὸ Αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα, Ἀθήνα 1983, σσ. 17-18.

ας. Ο Κωνσταντίνος Οικονόμος συνέβαλε καθοριστικά στην διαμόρφωση της ρωσικής πολιτικής απέναντι στο Έλλαδικό αυτόκέφαλο μέσα από τις ουσιώδεις προτάσεις του. Οί σχέσεις του με τον Ρώσο πρεσβευτή της Ελλάδος κατά την διάρκεια του αγώνα του ενάντια στην αυτόγνωμη ανακήρυξη και ή συνεχής επικοινωνία του με το Οικουμενικό Πατριαρχείο φανέρωναν έναν άνθρωπο ο οποίος προσπάθησε να διαφυλάξει την έσωτερική συνοχή της Ορθοδοξίας και συνάμα να τερματίσει τις ανερμάτιστες πανσλαβιστικές φαντασιώσεις.¹¹⁸

Τόν Ιούλιο του 1866, αφού προηγήθηκε ή παραχώρηση τών Ιονίων νήσων από την Μεγάλη Βρετανία στην Ελλάδα, οί αντίστοιχες Μητροπόλεις τών νήσων αυτών υπήχθησαν στην αυτόκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος όπως φαίνεται από την αντίστοιχη Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1866,¹¹⁹ και βεβαιώνεται με το συνοδικό Πατριαρχικό γράμμα προς την Εκκλησία της Ελλάδος.¹²⁰ Τόν Μάιο του 1882, οί Μητροπόλεις της Θεσσαλίας, της Άρτας, καθώς και ένα τμήμα της Μητροπόλεως Ίωαννίνων, αφού προηγήθηκε ή πολιτική ένωση τών έπαρχιών με το Έλληνικό κράτος, έπακολούθησε ή παραχώρηση και υπαγωγή τους στην Εκκλησία της Ελλάδος από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.¹²¹ Όσο για τά έδάφη πού προσαρτήθηκαν αργότερα στην Ελλάδα, αυτά έμειναν για ένα διάστημα υπό τον έλεγχο του Πατριαρχείου.¹²²

Μετά την ψήφιση τών Νόμων Σ' και ΣΑ' ή Ίεραρχία της Εκκλησίας της Ελλάδος παρ' ότι προσπάθησε να αποκαταστήσει την κανονική τάξη κατέστη ύποτελής στην πολιτεία. Οί προσπάθειες αυτές έβρισκαν έμπόδιο την απροθυμία της νόμοκρατούσης Πολιτείας να τροποποιήσει το πλαίσιο τών σχέσεων με την Εκκλησία. Οί βαλκανικοί πόλεμοι και ο Α' παγκόσμιος – μαζί με τον «Έθνικό Διχασμό» δέν αφήσαν ανεπηρέαστη την ένότητα της Ίεραρχίας. Στις 17 Ιουλίου 1917 ύποβλήθηκε Νομοθετικό Διάταγμα «Περί τροποποίησης του Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος», χωρίς ώστόσο να υπάρξει κάποιο πρακτικό αποτέλεσμα.¹²³

Τό 1923, αφού είχαν προηγηθεί τά γεγονότα της Μικρασιατικής καταστροφής και ή εκδίωξη ένός σημαντικού αριθμού του έλληνικού πληθυσμού της Κωνσταντινουπόλεως, οδήγησαν στην μείωση της απήχησης του Οικουμενικού Πατριάρχου. Τό κύρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου έπλήγη λόγω τών γεγονότων τά όποια προηγήθηκαν και τραυμάτισαν τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Ωστόσο, παρὰ τά όσα είχαν συμβεί, εξακολουθούσε να αναγνωρίζεται από τις υπόλοιπες όμοδοξες προς αυτόν Εκκλησίες ως «primus inter pares» στην Ίεραρχία της Ορθοδοξίας.¹²⁴

¹¹⁸ Βλ. Ι. Φειδᾶ, «Η Ρωσική Πολιτική και τό Αυτόκέφαλον της Εκκλησίας της Ελλάδος» στό Κοινό της Τσαριτσάνης, Κωνσταντίνος Οικονόμος ο έξ Οικονόμων, Πρακτικά Συνεδρίου (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Αθήναι 1998, σσ. 26-31.

¹¹⁹ Στ. Γιαννόπουλου, Συλλογή τών Έγκυκλίων της Ίερας Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος - Από του 1833 μέχρι του 1901, έν Αθήναις 1901, σσ. 77-79.

¹²⁰ Ο.π., σσ. 79-81.

¹²¹ Ο.π., σσ. 87-89.

¹²² D. Dakin, Η ένοποίηση της Ελλάδος, ό.π., σ. 389. και Αθ. Αγγελόπουλου. «Η Διοίκηση της Εκκλησίας της Ελλάδος στην περίοδο από τό 1923 έως σήμερα», Χαριστέιον Σεραφείμ Τίκα, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 556.

¹²³ Ι. Φειδᾶ, Ίεροί Κανόνες και Καταστατική Νομοθεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1998, σ. 79.

¹²⁴ Ι. Κωνσταντινίδη, «Η Εκκλησία τών Αθηνών κατά την 35ετιάν 1923-1957» (άνάτυπο), Εκκλησία 3 (1961) 37.

Απεναντίας, ο νέος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσόστομος Α΄ Παπαδόπουλος, στόν όποιο υπάγονταν πλέον όλες οί Έπισκοπές (οί όποίες υποβιάστηκαν από Αρχιεπισκοπικές έδρες) τής Ελλάδος,¹²⁵ ένήργησε πρός τήν κατεύθυνση τής δημοσίευσης ενός Καταστατικοῦ Χάρτου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος. Έχοντας ως σκοπό τήν κατάργηση τών Νόμων Σ΄ και ΣΑ΄, συνεκάλεσε Σύνοδο στίς 3 Απριλίου τοῦ 1923, ή όποία δέχθηκε τήν άποκατάσταση τής εκκλησιαστικῆς ειρήνης και άξίωσε τήν κατάργηση τών άνωτέρω νόμων. Παρά τίς άπαιτήσεις τής Ιεράς Συνόδου, ή Έλληνική Κυβέρνηση κλήθηκε νά αντιμετώπισει άλλα περισσότερα επείγοντα ζητήματα, όπως ή ύπογραφή τής Συνθήκης Ειρήνης τής Λοζάνης.¹²⁶

Η άξίωση τής Ιεραρχίας έγινε δεκτή και ο νέος Καταστατικός Χάρτης ήταν πραγματικότητα στίς 24 Δεκεμβρίου 1923, μέ τήν επικύρωσή του από τήν Κυβέρνηση νά συντελεΐται λίγες ήμέρες αργότερα, δηλαδή στίς 31 Δεκεμβρίου 1923. Μέ τόν νέο Καταστατικό Χάρτη, ό τίτλος τοῦ έκάστοτε Προκαθημένου τών Αθηνών μετεβλήθη από «Μητροπολίτης Αθηνών» σέ «Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος», τίτλος ό όποιος ισχύει μέχρι σήμερα. Ο νέος Καταστατικός Χάρτης προκάλεσε μία σειρά από διοικητικές εξέλιξεις έντός τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, οί όποίες εκφράστηκαν στήν ριζική αναμόρφωση τοῦ ύφιστάμενου εκκλησιαστικοῦ καθεστώτος. Σύμφωνα μέ τόν νέο Καταστατικό Χάρτη τοῦ 1923, τήν Έκκλησία τής Ελλάδος διοικεί ή Ιεραρχία στό σύνολό της, ή όποία συνέρχεται σέ Σύνοδο μία φορά τόν χρόνο, μέ τόν Αρχιεπίσκοπο Αθηνών, άφοῦ ή Σύνοδος όλοκληρώσει τίς εργασίες της, νά άποτελεΐ τόν εκπρόσωπό της. Η Διαρκής Ιερά Σύνοδος καταργήθηκε, ένω ό Αρχιεπίσκοπος Αθηνών λαμβάνει στόν τίτλο του τήν προσθήκη «και πάσης Ελλάδος», αντί για «έξαρχος πάσης Ελλάδος» όπως είχε ονομασθει τό 1922.¹²⁷

Σέ γενικές γραμμές, ή επί 16 έτη ποιμαντορία τοῦ Χρυσόστομου Παπαδόπουλου ως Αρχιεπισκόπου Αθηνών, θά μπορούσε νά χαρακτηρισει ως περίοδος ήρεμίας και γαλήνης για τήν Έκκλησία τής Ελλάδος, αλλά και ως περίοδος ή όποία προσδιορίστηκε από τήν γόνιμη και καρποφόρα εργασία στόν πνευματικό όσο και στόν οργανωτικό τομέα. Επί τών ήμερών τοῦ Χρυσόστομου ψηφίστηκε ό νέος Καταστατικός Χάρτης τοῦ 1923, ό νόμος περί Οργανισμοῦ Διοικήσεως Εκκλησιαστικῆς Περιουσίας (ΟΔΕΠ) και «Περί Ένοριακῶν Ναῶν και Έφημεριῶν και Ταμείου άποδοχῶν και ασφαλίσσεως τοῦ Κλήρου Ελλάδος (ΤΑΚΕ)», ό νόμος περί εκκλησιαστικῶν δικαστηρίων και τά περί Αποστολικῆς Διακονίας.¹²⁸

Ο Αρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος κλήθηκε νά αντιμετώπισει τήν περιπέτεια τήν όποία προκάλεσε στήν Έκκλησία τής Ελλάδος ή διόρθωση τοῦ Ημερολογίου κατά τό έτος 1924, ή όποία κορυφώθηκε μέ τήν προσχώρηση τριῶν Αρχιερέων τής Έλλαδικῆς Έκκλησίας στό Παλαιό Ημερολόγιο τό 1935. Επιπλέον, ό Αρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος αντιμετώπισε τίς διάφορες προπαγάνδες τών χιλιαστῶν και τής Ουνίας μέ τήν παράλληλη επανεξέταση τής πνευματικῆς δράσης τής Έκκλησίας, μέ τήν αύξηση τοῦ ιεροῦ κηρύγματος, μέ τήν συστηματικοποίηση τής λειτουργίας τών κατηχητικῶν σχολείων, μέ τήν αναδιοργάνωση τών Φιλοπτώχων Ταμείων και έν

¹²⁵ D. Dakin, Η ένοποίηση τής Ελλάδος, ό.π., σ. 388.

¹²⁶ Θεοδόσιος Αθ. Τσιρώνης, Ο πολιτικός λόγος και ό ρόλος τής Έκκλησίας τής Ελλάδος (1912-1940), Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 117-121.

¹²⁷ Ι. Φειδά, Ιεροί Κανόνες και Καταστατική Νομοθεσία τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Αθήναι 1998, σσ. 80-85.

¹²⁸ Ιωάννης Χ. Κωνσταντινίδης, «Χρυσόστομος Α΄ Παπαδόπουλος», Θ.Η.Ε. 12 (1968), 417-420.

τέλει μέ τήν διεύρυνση τῆς φιλανθρωπικῆς δράσης τῆς Ἐκκλησίας.¹²⁹ Ὁ Καταστατικός Χάρτης καταργήθηκε τό 1925 ἐπί δικτατορίας (1925-1926) τοῦ στρατηγοῦ καί πολιτικοῦ Θεοδώρου Δ. Παγκάλου (1878-1952).¹³⁰ Ἡ κατάργηση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου, ὀδήγησε στήν ἐπαναφορὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς Διαρκoῦς Ἱεράς Συνόδου, χωρίς ὥστόσο νά θιχτεῖ ἡ διάταξη περὶ τῆς Ἱεραρχίας ὡς ἀνώτατης ἐξουσίας τῆς Ἐκκλησίας.¹³¹

Στό μεταξύ, τό 1928, μεταφέρθηκε ὁ διοικητικός ἔλεγχος τῶν Μητροπόλεων τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καί τοῦ Ἀρχιπελάγους στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ οἱ ἑπτὰ Μητροπόλεις τῆς Κρήτης ἐξακολουθοῦσαν νά ἀπολαμβάνουν τό ἡμιαυτόνομο καθεστῶς (δηλ. δέν ὑπάγονταν στή δικαιοδοσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί συνδέονταν ἄμεσα μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο διατήρησε μόνον τό δικαίωμα νά διορίζει τόν Ἀρχιεπίσκοπο τῆς νήσου κατά παράκληση τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης γιά τήν διατήρηση τῆς κανονικῆς ἐνότητάς μέ τήν Μεγάλη Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως),¹³² πού εἶχε θεσπιστεῖ τό 1900, μέ ἀνώτατο ὄργανο τήν τοπική Ἱερά Σύνοδο. Παρόμοιο περιορισμένο ἔλεγχο ἐξακολουθοῦσε νά ἀσκεῖ ὁ Πατριάρχης στό Ἅγιο Ὄρος,¹³³ ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια. Κατά τά ἔτη 1923, 1931, 1943, 1964, 1969 ἐκδόθηκαν μία σειρά ἀπό σχέδια Καταστατικῶν Χαρτῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέχρι τό 1977, ὅποτε ἐκδόθηκε ὁ μέχρι σήμερα ἰσχύων Καταστατικός Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.¹³⁴

Τό 1850, ὡς ἀπόρροια τῆς ἔκδοσης τοῦ σχετικοῦ Τόμου ἀναγνώρισης τῆς Ἀυτοκέφαλης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἡ τοπική Ἐκκλησία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὡς πρωτεύουσα πόλις τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, ἀνυψώθηκε σέ **Μητρόπολη**.¹³⁵ Ὅταν δέ ἡ Ἐπτάνησος (1864), στήν ὁποία, ἤδη ἀπό τό 1831, εἶχαν γίνει ἀπόπειρες ἐκκλησιαστικῆς αὐτονομίσεως ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο,¹³⁶ καί ἡ Θεσσαλία μέ τήν Ἄρτα ἐνώθηκαν μέ τήν Ἑλλάδα (1882), ὑπήχθησαν καί αὐτές στήν ἐκκλησιαστική διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.¹³⁷

Τό 1928, οἱ Μητροπόλεις τῶν λεγομένων «Νέων Χωρῶν», «πλήν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς νήσου Κρήτης», μέ Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη καί Συνοδικό Τόμο¹³⁸ (14 Σεπτεμβρίου) παραχωρήθηκαν «ἐπιτροπικῶς» στόν διοικητικό

¹²⁹ Ἰωάννης Χ. Κωνσταντινίδης, «Χρυσόστομος Α΄ Παπαδόπουλος», Θ.Η.Ε. 12 (1968), 417-420.

¹³⁰ Ι. Φειδᾶ, Ἱεροί Κανόνες καί Καταστατική Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1998, σσ. 80-85.

¹³¹ Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 629.

¹³² Σ. Σωμαράκη (Ἀρχιμ.), Ἡ ἡμιαυτόνομος Ἐκκλησία τῆς Κρήτης καί ἡ Νομοκανονική θεώρηση τῶν θεσμῶν, τῆς ὀργάνωσης καί τῶν σχέσεων μέ τήν Ἑλληνική Πολιτεία, Κατερίνη 2013, σσ. 135-140.

¹³³ D. Dakin, Ἡ ἐνοποίηση τῆς Ἑλλάδος, ὁ.π., σ. 389.

¹³⁴ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Γ΄, Ἀθῆναι 1970, σσ. 1621-1739, 1825-1831, 1916-1920, 2000-2001, 2051-2075, 2175-2177, 2340-2342, 2401-2407, 2533-2536· τ. Δ΄, Ἀθῆναι 1970, σσ. 2340-2407. Γιά τό ἀναλυτικό κείμενο τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος βλ. Βλ. Ι. Φειδᾶ, Ἱεροί Κανόνες καί Καταστατική Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1998, σσ. 430-488. Πρβλ. Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 628-629.

¹³⁵ Γιά περισσότερα ὡς πρός τήν ἱστορία τῆς Μητροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν βλ. ἐπισκόπου Χριστουπόλεως Ἰακώβου(Βίβρου), Γενική ἐπισκόπηση τῆς πνευματικῆς καί κοινωνικῆς δράσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1936.

¹³⁶ Γ. Μεταλληνοῦ, Ἑλλαδικoῦ Ἀυτοκεφάλου Παραλειπόμενα, ὁ.π., σσ. 33-85.

¹³⁷ Ἐμ. Ι. Κωνσταντινίδης, Ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Ἀυτοκεφάλου τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας (1850) καί ἡ θέσις τῶν Μητροπόλεων τῶν «Νέων Χωρῶν» (1928), Ἀθήνα 2008, σ. 31.

¹³⁸ Ἐμ. Ι. Κωνσταντινίδης, ὁ.π., σσ. 108-111 καί Θ. Στράγκα, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Β΄, Ἀθῆναι 1979.

ὄργανισμό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Νόμος 3615/1928).¹³⁹ Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι, προτοῦ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο προχωρήσει στὴν ἔκδοση τῆς Συνοδικῆς Πράξης ἀναφορικὰ μὲ τὸ καθεστῶς διοίκησης τῶν Νέων Χωρῶν, προηγήθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία (10 Ἰουλίου 1928) ἡ ψήφιση τοῦ Νόμου 3615/1928.¹⁴⁰ Ὁ νόμος αὐτός, ὁ ὁποῖος δημοσιεύθηκε στὸ ὑπ' ἀριθ. 123 φύλλον τῆς Ἐφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως, προέβλεπε ὅτι ὅλες οἱ Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν ἀναγνωρίζουν ὡς διοικητικὴ τους ἀρχὴ τὴν ἐν Ἀθήναις Ἱερά Σύνοδο τῆς Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἐξασφάλισε κάποια κανονικὰ δικαιώματα στὶς ἐπαρχίες αὐτές ὅπως σταυροπήγια καὶ μνημόνευση ὀνόματος. Οἱ Μητροπολίτες αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἔχουν ἴδια καὶ ἴσα δικαιώματα μὲ τοὺς Μητροπολίτες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μετέχουν στὶς ἐργασίες τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου, ἔχοντας ἴσο δικαίωμα ψήφου μὲ τὰ ὑπόλοιπα μέλη αὐτῆς. Ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ Νόμου ἔλαβε χώρα στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1928, ὅταν συγκροτήθηκε καὶ συνεδρίασε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ο.Ε. Συνοδικῆς Περιόδου (1928-1929), τῆς ὁποίας μέλη ἦταν οἱ ἐξῆς Ἀρχιερεῖς: Ἀθηνῶν Χρυσόστομος (ὡς Πρόεδρος), Ναυπακτίας (μετέπειτα Φθιώτιδος) Ἀμβρόσιος, Ὑδρας καὶ Σπετσῶν Προκόπιος, Θηβῶν καὶ Λεβαδείας Συνέσιος, Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας Τιμόθεος (ὡς ἀνήκοντες στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα). Ἀπὸ τὶς Νέες Χῶρες ἔλαβαν μέρος οἱ ἐξῆς: Δρυϊνουπόλεως Βασίλειος, Ἀδριανουπόλεως Πολύκαρπος, Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης Ἰωακείμ καὶ Χίου Ἱερώνυμος.¹⁴¹ Ἡ «ἀντίδραση» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν ψήφιση αὐτοῦ τοῦ Νόμου ἦταν ἡ ἔκδοση, στὶς 4 Σεπτεμβρίου 1928, τῆς ἀντίστοιχης Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς πράξεως.¹⁴²

Ὁ νόμος 3615/1928 τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, δὲν περιελάμβανε εἰδικὴ ρύθμιση γιὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸ καθεστῶς τῶν Πατριαρχικῶν καὶ Σταυροπηγιακῶν Ἱερῶν Μονῶν στὶς «Νέες Χῶρες». Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸ καθεστῶς τῶν συγκεκριμένων Ἱερῶν Μονῶν εἶχε ἤδη προσδιορισθεῖ ἀπὸ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας μὲ βάση τὸν νόμο 1070/1919, ὅπου ἂν καὶ ἡ ἐποπτεία τῆς διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μονῶν εἶχε ἀνατεθεῖ στὸ Γενικὸ Ἐκκλησιαστικὸ Ταμεῖο, ἐντούτοις κατοχύρωνε τὸν σταυροπηγιακὸ τους χαρακτήρα καὶ τὰ δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἐπομένως, κατονομώντας τὴν γενικὴ ρήτρα τοῦ ἀρθροῦ 1 τοῦ νόμου 3615/1928 ἀναφορικὰ μὲ τὴν διατήρηση τῶν κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῶν «Νέων Χωρῶν» καὶ ἀφοῦ τὴν ἐρμηνεύσουμε ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς κατοχύρωσης τοῦ σταυροπηγιακοῦ χαρακτήρα καὶ τῶν δικαίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸ ἀρθρο 2 τοῦ νόμου 1070/1917, ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι στὸν νόμο 3615/1928 δὲν ἐπῆλθε καμία κατάργηση τοῦ σταυροπηγιακοῦ χαρακτήρα τῶν Μονῶν τῶν Νέων Χωρῶν· ἐντούτοις, ἐνισχύθηκε ἡ διατήρηση τοῦ ἕως τότε ὑφισταμένου καθεστώτος, μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο νὰ διατηρεῖ τὰ δικαιώματά του ἐπὶ αὐτῶν τῶν Ἱερῶν Μονῶν.¹⁴³

¹³⁹ Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 629-630.

¹⁴⁰ Βλ. «Νόμο 3615/1928», Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, 920-921. Πρβλ. Ἐμ. Ι. Κωνσταντινίδη, ὁ.π., σσ. 116-118 καὶ Ἀθαν. Α. Ἀγγελόπουλου, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῶν νέων χωρῶν», ΕΕΘΣΠΘ 25 (1982).

¹⁴¹ Χ. Θέμελη, Ἀρχιμ. «Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», Ἐκκλησία ΛΑ' (1954), 36-38.

¹⁴² Γ. Ἀποστολάκη, Βασικαὶ διατάξεις Ἐκκλησιαστικοῦ – Κανονικοῦ Δικαίου Νομολογία, Ἡράκλειον Κρήτης, σσ. 554-557.

¹⁴³ Α. Ἀγγελόπουλου, Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῶν Νέων Χωρῶν (1912-1928), Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 35-41.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ τακτοποιήθηκε τό ζήτημα τῆς ὑπαγωγῆς τῶν Νέων Χωρῶν ὑπό τήν δικαιοδοσία της, ἔστρεψε τό ἐνδιαφέρον της στήν δημόσια ζωή τῆς χώρας, ἐπιχειρώντας νά καταλάβει ὀρισμένες θέσεις ἐκπροσώπησης στήν Γερουσία. Τά στελέχη τῆς βενιζελικῆς παράταξης ἐνίσχυσαν τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σέ αὐτήν τήν ἐπιδίωξή της καθὼς ἡ ἀποδεδειγμένα Ἱερά Σύνοδος δέν ἐπεδίωκε νά συμμετάσχει ἐνεργά στήν πολιτική ζωή τῆς χώρας. Οἱ πληγές τοῦ Ἐθνικοῦ Διχασμοῦ λειτούργησαν καταλυτικά ὥστε οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἀξιωματοῦχοι νά ἀντιληφθοῦν ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔπρεπε νά διατηρήσει ἴσες ἀποστάσεις ἀπό τά πολιτικά κόμματα. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπιθυμοῦσε νά παραμένει προστατευμένη ἀπό κάθε νομοσχέδιο τό ὁποῖο ἐνδεχομένως νά ἐπληττε τήν αὐτοσυνειδησία καί τήν αὐτοτέλειά της. Ἡ συμμετοχή της στήν Γερουσία θά ἐγγυώταν αὐτήν τήν αὐτοτέλεια, ὥστόσο ἡ φιλοδοξία αὐτή δέν τελεσφόρησε. Ἡ ἀποτυχία αὐτή, ὠθησε τήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νά ριζοσπαστικοποιηθοῦν πολιτικά κατὰ τά ἐπόμενα χρόνια, ἀναζητώντας ἄλλες διόδους δημόσιας ἔκφρασης καί ἱκανοποίησης τῶν συμφερόντων της.¹⁴⁴

Οἱ ἀδυναμίες τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τῶν Φιλελευθέρων τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ἀναδείχθηκαν τό 1929 ὅταν καί συζητήθηκε ὁ διακανονισμός τοῦ οἰκονομικοῦ ζητήματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἱεραρχία διαπραγματεύθηκε μέ ἐπιμονή τούς ὅρους συγκρότησης τοῦ Ὄργανισμοῦ Διαχειρίσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας (ΟΔΕΠ) καί προσπάθησε νά ἐπιβάλλει τίς ἀπόψεις της στόν Ὑπουργό Ὑγείας Γεώργιο Παπανδρέου, ὁ ὁποῖος χειριζόταν τό ἐν λόγω ζήτημα ἐκ μέρους τῆς Κυβέρνησης. Ἐνῶ ἡ Ἱεραρχία πρότεινε δικό της σχέδιο γιά τό ἐν λόγω ζήτημα, τόν Μάιο τοῦ 1930, ἡ Κυβέρνηση ψήφισε τόν Νόμο γιά τήν διοίκηση καί τήν διαχείριση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἐπιτυγχάνοντας μέ αὐτόν τόν τρόπο τόν πλήρη αἰφνιδιασμό τῆς Ἐκκλησίας.¹⁴⁵

Τό ζήτημα τῆς διαχείρισης τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἀπασχόλησε τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἕως τό 1931, ὅταν καί ἐγκρίθηκε ὁ Καταστατικός Νόμος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στίς 2 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ὁ Νόμος αὐτός ἦταν καρπός τῶν ἀμοιβαίων συμβιβασμῶν καί ἀναγνώριζε ὡς ἀνώτατη διοικητική ἀρχή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας καί τήν ὀλιγομελῆ Διαρκή Ἱερά Σύνοδο ὡς ἀντιπρόσωπό της. Ἡ ἀναγνώριση αὐτή ἔθεσε τέρμα στήν νομοθετική παρέμβαση τῆς παγκαλικῆς δικτατορίας. Ἡ Ἑλληνική κυβέρνηση ἀνέθεσε ἀποκλειστικά στήν Διαρκή Σύνοδο τό δικαίωμα τῆς γνωμοδότησης, μόνο ὅμως κατόπιν σχετικῆς κυβερνητικῆς πρόσκλησης. Τό δικαίωμα τῆς γνωμοδότησης ἀφοροῦσε μόνο σέ συγκεκριμένα ἐκκλησιαστικά νομοσχέδια πρὶν τήν παραπομπή τους στήν Βουλή ὥστε νά ἐπικυρωθοῦν. Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας θά συνερχόταν κάθε τρία ἔτη καί ὄχι ἐτησίως, ὁ θεσμός τοῦ «Ἐπιτρόπου τῆς Ἐπικρατείας» παρέμενε διατηρητέος, μέ περιορισμένα δικαιώματα. Ἀναφορικά μέ τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς Μητροπολιτῶν, ἐπικράτησε ἡ θεώρηση τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Ἱεραρχία κατήρτιζε, κατόπιν ψηφοφορίας, τόν τριπρόσωπο κατάλογο μέ τούς πλειοψηφήσαντες καί ὁ Ὑπουργός Παιδείας ἐπέλεγε τόν ἕναν ἀπό αὐτούς. Ἡ παρέμβαση αὐτή ἐξασφάλιζε τήν κυβερνητική παρουσία στήν σύνθεση τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοίκησης. Οἱ ἐξελίξεις αὐτές ἀνάγκασαν τήν

¹⁴⁴ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Γ', Αθήναι 1970, σ. 1621.

¹⁴⁵ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Γ', Αθήναι 1970, σσ. 1622-1635, 1710-1726, 1728-1739.

Ἱεραρχία νά ἐκφράσει τήν εὐγνωμοσύνη της πρὸς τόν Βενιζέλο, χωρὶς νά ἄρει τίς ἐπιφυλάξεις της.¹⁴⁶

Ἡ μετάβαση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τήν συναναστροφή της μέ τούς Βενιζελικούς, σέ ἀντιβενιζελικές κυβερνήσεις, ἀνέδειξε τό ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχασε τήν δυνατότητα νά διαλέγεται μέ τίς πολιτικές δυνάμεις μέ σκοπό τήν ἐξεύρεση κοινὰ ἀποδεκτῶν λύσεων, μέ συνέπεια τήν πραγμάτωση διαρκῶν πολιτικῶν συγκρούσεων. Ἡ πολιτική ρευστότητα τῶν ἐτῶν 1932-1933 ὤθησε τήν Ἐκκλησία νά τηρήσει στάση ἀναμονῆς καί νά μὴν σχεδιάσει κάποια μακροπρόθεσμη στρατηγική στίς σχέσεις της μέ τήν Πολιτεία. Ἡ Ἐκκλησία διατήρησε διαύλους ἐπικοινωνίας μέ παράγοντες προερχόμενους καί ἀπὸ τίς δύο μεγάλες πολιτικές παρατάξεις. Ἡ πρώτη κυβέρνηση μειοψηφίας τοῦ Τσαλδάρη ἀπετέλεσε ἐξαίρεση στήν προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ὁ τότε Ὑπουργός Ἐσωτερικῶν, Ἰωάννης Μεταξάς, δέν ἐπιθυμοῦσε νά δεχθεῖ σέ ἀκρόαση τήν ἀντιπροσωπεία τῆς Συνόδου. Ἡ διένεξη διευθετήθηκε, ὥστόσο στίς ἐκλογές τοῦ 1933, ἡ Ἐκκλησία συνέστησε στοὺς ψηφοφόρους νά ἐπιδείξουν περισυλλογή καί ὑπεύθυνη συμπεριφορά.¹⁴⁷

Ἡ ἄνοδος τῆς ἀντιβενιζελικῆς παράταξης τοῦ Τσαλδάρη, ἐνίσχυσε τήν ἀντιπολίτευση τῆς Ἱεραρχίας πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο. Παράλληλα, ἡ ἐμφάνιση τό ἔτος 1934 τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀργάνωσης Ζωή, ἐνίσχυσε τίς ἐπιδιώξεις τῆς ἀντιπολιτευτικῆς μερίδος τῆς Ἱεραρχίας. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος κλήθηκε νά ἀντιμετωπίσει τόσο τό ἐνδεχόμενο οἱ ἐκλεγόμενοι Ἀρχιερεῖς νά διακατέχονται ἀπὸ ἀντιβενιζελικά φρονήματα, ὅσο καί τό ζήτημα τῆς πρόσδεσης τῶν παλαιοημερολογιτῶν στήν ἀντιβενιζελική παράταξη. Οἱ παλαιοημερολογίτες, λόγω τῆς ἄρνησής τους νά ἐνταχθοῦν στίς κοινωνικές ομάδες, κατέστησαν ἑαυτοὺς εὐάλωτους στήν πολιτική τους ἐκμετάλλευση ἀπὸ τούς ἀντιβενιζελικούς. Οἱ ἀντιβενιζελικοί δελέασαν τούς παλαιοημερολογίτες μέ τήν ἀπόρριψη τοῦ διορθωμένου ἡμερολογίου καί στήν στροφή τους ἐνάντια στόν Ἀρχιεπίσκοπο. Οἱ ἐξελίξεις αὐτές, ὤθησαν μερίδα τῶν Ἱεραρχῶν, κατὰ τό ἔτος 1935, νά εισηγηθεῖ τήν δημιουργία ἑνός πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ μέ πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας· ὥστόσο, ἡ προσπάθεια αὐτή προσέκρουσε στήν ἀντίδραση τῆς Κυβέρνησης.¹⁴⁸

Τῆν 1^η Μαρτίου τοῦ 1935, ἔλαβε χώρα τό πραξικόπημα τῶν βενιζελικῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατεύματος, μέ σκοπό τήν ἐγκαθίδρυση στρατιωτικῆς κυβέρνησης. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος εισηγήθηκε στόν Τσαλδάρη τήν πρόθεσή του νά ἀναλάβει μεσολαβητική πρωτοβουλία γιά τήν ἐπίτευξη εἰρήνης καί συμβιβαστικῆς λύσης.¹⁴⁹ Ἡ εἰρηνική διέξοδος ἀποκλείστηκε καί ἐπιβλήθηκε ἡ ἄποψη τῶν ἀδιάλλακτων μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης, ὅπως ὁ Ἰωάννης Μεταξάς, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ εἰρηνευτική μεσολάβηση ἐκλήφθηκε ὡς ἀπόπειρα ἐξίσωσης τῆς νόμιμης κυβέρνησης μέ τούς κινηματίες.¹⁵⁰ Τό κίνημα τῶν στρατιωτικῶν κατεστάλη καί ἡ Ἐκκλησία, μέ πρωτοβουλία τῆς Κυβέρνησης, τέλεσε δοξολογίες σέ ὅλη τήν ἐπικράτεια καί τελετές «καθαρωῶν» στά πολεμικά πλοία τὰ

¹⁴⁶ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Γ', Αθήναι 1970, σσ. 1825-1831.

¹⁴⁷ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Γ', Αθήναι 1970, σσ. 1916-1920. Πρβλ. Ἐκκλησία 9 (4 Μαρτίου 1933), 65-66.

¹⁴⁸ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Γ', Αθήναι 1970, σσ. 1986, 2000-2001.

¹⁴⁹ Σπ. Β. Μαρκεζίνης, Πολιτική ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, Σύγχρονος Ἑλλάς, Περίοδος Πρώτη (1920-1936), τ. Δ', Αθήνα 1978, σσ. 153-154.

¹⁵⁰ Γρηγόριος Δαφνής, Ἡ Ἑλλάς μεταξύ δύο πολέμων (1923-1940). Ἡ Ἄνοδος τοῦ Ἀντιβενιζελισμοῦ, Αθήνα 1974, σσ. 339-340.

όποια χρησιμοποιήθηκαν από τούς στασιαστές. Ἡ ἀπόλυτη ἐπικράτηση τῶν ἀντιβενιζελικῶν δυνάμεων κατά τίς ἐκλογές τῆς 9^{ης} Ιουνίου 1935, ἀνέδειξε τὰ σενάρια ἀντικατάστασης τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καί τήν ἀποκατάσταση σχισματικῶν Μητροπολιτῶν τοῦ Παλαιοῦ Ἡμερολογίου, σενάρια τὰ ὅποια δέν τελεσφόρησαν λόγω τῆς ἐκλογικῆς ἀναμέτρησης τῆς 26^{ης} Ιανουαρίου 1936. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος τηροῦσε στό ἀκέραιο τήν πολιτική τῶν ἴσων ἀποστάσεων μεταξύ τῶν πολιτικῶν δυνάμεων, καθὼς ἡ πολιτική ἀστάθεια προμήνυε τήν ἐκτροπή ἀπό τήν δημοκρατία στήν δικτατορία.¹⁵¹

Ἡ ἀπόπειρα ἴδρυσης τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου τόν Μάιο τοῦ 1936, τό ὅποιο θά ἀποτελοῦσαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, δύο μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁ Βασιλικός Ἐπίτροπος καί ὁ ἐκάστοτε καθηγητής τοῦ Κανονικοῦ καί Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τορπιλήθηκε ἀπό τήν κατάλυση τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας τό καλοκαίρι τοῦ 1936. Ἡ περίοδος ἀπό τό 1932 ἕως τό 1936 σημαδεύθηκε ἀπό τίς προσπάθειες τῶν κυβερνήσεων νά συνεργαστοῦν μέ Μητροπολίτες οἱ ὅποιοι ἦταν πρόθυμοι νά ἀνατρέψουν τήν φιλοβενιζελική ὑπεροχή στά ὄργανα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοίκησης. Στίς 4 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1936, ὁ Ἰωάννης Μεταξάς ἔχοντας τήν συγκατάθεση τοῦ βασιλέως Γεωργίου καί προβάλλοντας ὡς πρόσχημα τόν κομμουνιστικό κίνδυνο, κατέλυσε τήν κοινοβουλευτική δημοκρατία. Ἡ ἐπίσημη ἀντίδραση τῆς Ἐκκλησίας στήν ἀνατροπή τοῦ πολιτεύματος ἦλθε μετά ἀπό τρεῖς ἐβδομάδες καθὼς οἱ ἐκκλησιαστικοί τηροῦσαν στάση ἀναμονῆς στήν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων. Ἐνῶ οἱ ἐξαγγελίες τοῦ Μεταξά ἦταν ἐνθαρρυντικές γιά τήν Ἐκκλησία, ἐντούτοις ἀποδείχθηκε ὅτι θά ὑπῆρχαν ὄρια στήν ἐλεύθερη διατύπωση ἀπόψεων ἐκ μέρους τῶν Ἀρχιερέων περὶ τῶν πολιτικῶν ζητημάτων. Ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ἀπομακρύνθηκε ἀπό τόν Ἀρχιεπισκοπικό Θρόνο τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1936 καί στήν θέση του ἐξελέγη ὁ Κορίνθου Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος δέν ἔχασε τὰ δικαιώματά του στήν διοίκηση τῆς Μητροπόλεως Κορίνθου. Ἡ ἀπουσία τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀπό τήν διοίκηση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς προκάλεσε ἐνδοεκκλησιαστική κρίση, μέ ὑποκινητές τούς Συνοδικούς Μητροπολίτες τῶν Νέων Χωρῶν, οἱ ὅποιοι ὡς βασική κατηγορία προέβαλλαν τήν διοικητική ἀνεπάρκεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.¹⁵²

Ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξά κατέστησε ἐκδηλη τήν πρόθεσή της νά ἀσκήσει παρεμβατικό ρόλο στήν διαμόρφωση τῆς σύνθεσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοίκησης, μέσα ἀπό τήν ψήφιση δύο ἀναγκαστικῶν νόμων. Ὁ πρῶτος νόμος ἀφῆρεσε ἀπό τήν Ἱερὰ Σύνοδο τό δικαίωμα νά ἐκλέγει νέους Μητροπολίτες καί ὁ δεύτερος ἴδρυσε τόν ὀργανισμό τῆς *Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, ἕνα πρόσωπο νομικοῦ δικαίου, τό ὅποιο θά ἦταν ὑπό τήν ἐποπτεία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποδέχθηκε εὐμενῶς τήν ἴδρυση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, τῆς ὁποίας πρόδρομος ὑπῆρξε ἡ *Ἐσωτερική Ἱεραποστολή*. Ἡ πρωτοβουλία αὐτή, παρὰ τίς ἀποστάσεις τίς ὁποῖες τηροῦσε ἀπό τὰ πολιτικά κόμματα, ἔλαβε σάρκα καί ὄστα ὡς ἕνα σωματεῖο μέ τήν ὀνομασία *Ἱεραποστολή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*. Ἡ μετεξέλιξη τοῦ σωματείου στήν Ἀποστολική Διακονία καί ἡ ὑποστήριξη τήν ὁποία προσέφερε τό καθεστῶς Μεταξά, ἀνέδειξε τήν θέληση

¹⁵¹ Θεοδόσιος Αθ. Τσιρώνης, *Ὁ πολιτικός λόγος καί ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος* (1912-1940), Θεσσαλονίκη 2007, σ. 231.

¹⁵² Θεοδόσιος Αθ. Τσιρώνης, *Ὁ πολιτικός λόγος καί ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος* (1912-1940), Θεσσαλονίκη 2007, σ. 240. Πρβλ. Ἐκκλησία 35-36 (5 Σεπτεμβρίου 1936), 285· Ἐκκλησία 37-38 (19 Σεπτεμβρίου 1936), 289-290.

ο νέος εκκλησιαστικός μηχανισμός να είναι απόλυτα έναρμονισμένος με τις επιδιώξεις της Κυβέρνησης.¹⁵³

Σταδιακά, η Ίερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος απώλεσε τα δικαιώματά της στον έλεγχο των διοικητικών της δομών. Η Σύνοδος της Ίεραρχίας αναγκάστηκε να συμφωνήσει στην αναθεώρηση του τρόπου διοικήσεως της Εκκλησίας της Ελλάδος, με την μεταφορά του συνόλου των αρμοδιοτήτων της στην Διαρκή Σύνοδο. Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, Χρυσόστομος Α΄ Παπαδόπουλος, τηροῦσε ἀταλάντευτα τήν ἀντιπολιτευτική στάση του πρὸς τίς ἀποφάσεις τῆς δικτατορίας τοῦ Μεταξά, τουλάχιστον ἕως τὸν θάνατό του, στίς 22 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1938. Ὁ νέος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, Δαμασκηνός Παπανδρέου, ἐξελέγη στίς 5 Νοεμβρίου 1938 καί παρέμεινε στὸν θρόνο ἕως τὴν 1 Δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους, καθὼς τὸ Πραξικόπημα τῆς 4^{ης} Αὐγούστου ἀκύρωσε τὴν ἐκλογή του. Ἐπόμενος Αρχιεπίσκοπος ἐξελέγη ἀπὸ τὴν ὀλιγομελή Διαρκή Σύνοδο, ὁ Χρυσάνθος Φιλιππίδης στίς 12 Δεκεμβρίου 1938. Αὐτὸ συνέβη καθὼς ὁ Μεταξάς, μετὰ τὴν βασιλική συναίνεση, ἀφαίρεσε ἀπὸ τὴν Σύνοδο τῆς Ίεραρχίας τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίσει καί νὰ ἀναδείξει τὸν νέο Αρχιεπίσκοπο. Ὁ Δαμασκηνός, μετὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Χρυσάνθου, διατάχθηκε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Μητρόπολη Κορίνθου ὥστε νὰ συνεχίσει νὰ τελεῖ τὰ καθήκοντά του ὡς Μητροπολίτης. Ὡστόσο, ὁ Δαμασκηνός, ἀρνούμενος νὰ ἀποποιηθεῖ τὴν ιδιότητα τοῦ Αρχιεπισκόπου, τέθηκε σὲ περιορισμὸ στὴν Ίερά Μονὴ Φανερωμένης στὴν Σαλαμίνα, στὴν ὁποία καί παρέμεινε ἕως τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανικῶν στρατευμάτων στὴν Ἀθήνα, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941. Ὅταν ἡ Ἑλλάδα εἰσῆλθε στὸν Β΄ παγκόσμιον πόλεμον στίς 28 Ὀκτωβρίου 1940 μετὰ τὸν Ἰωάννη Μεταξά νὰ ἀπορρίπτει τὸ ἰταλικὸ τελεσίγραφο, ἡ Ἐκκλησία στάθηκε σὲ πλευρὸ τῆς Πολιτείας, ἀρχικὰ συντάσσοντας δύο Συνοδικὰ Ἐγκυκλίους πρὸς τὸν λαὸ καί τοὺς Ἱεράρχες, μετὰ σκοπὸ νὰ ἐνισχύσουν μετὰ ὅποιον τρόπο μποροῦν τὴν ἄμυνα τῆς Ἑλλάδος.¹⁵⁴

Ἡ ἐμπλοκὴ τῆς Ἑλλάδος στὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ «Ἄξονα», ὥθησε τὴν Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία νὰ παρᾶσχει ἠθικὴ ὑποστήριξη στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ γνώμονα τὴν στήριξη αὐτὴ, ἀνταλλάχθηκαν τηλεγραφήματα προσωπικοῦ χαρακτήρα μετὰ τοῦ Αρχιεπισκόπου Αθηνῶν Χρυσάνθου καί τοῦ Αρχιεπισκόπου Καντεμβουρίας William Cosmo Gordon Lang (1928-1942), ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκφραζόταν ἡ ἀμέριστη ἀμοιβαία συμπάρασταση μετὰ τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Μεγάλης Βρετανίας.¹⁵⁵ Στίς 4 Ἰανουαρίου, ἐνῶ ὅλοι οἱ Μητροπολίτες εἶχαν διαταχθεῖ νὰ παραμείνουν στίς ἐπαρχίες τους, ἐντούτοις ἐπειδὴ οἱ Ἀρχιερεῖς δὲν πείθονταν, δημοσιεύθηκε ὁ Ἀναγκαστικὸς Νόμος γιὰ τὴν λήψη ἐκτακτῶν μέτρων στὴν διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ νόμος αὐτὸς προέβλεπε τὴν παύση ἢ τὴν ἐκπτώση ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τους ὄσων κληρικῶν (κάθε βαθμίδας) ἀρνούμενων νὰ ἀνταποκριθοῦν ἐπαρκῶς στίς πολεμικὲς περιστάσεις. Στίς 29 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1941 ὁ Ἰωάννης Μεταξάς ἀπεβίωσε καί προέκυψε ἕνα κενὸ ἐξουσίας τὸ ὁποῖο ἔπρεπε νὰ καλυφθεῖ ἄμεσα. Ἐνῶ ἀρχικὰ προτάθηκε νὰ ἀναλάβει τὴν διακυβέρνηση τῆς χώρας ὁ Αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος, τελικὰ προκρίθηκε ἀπὸ

¹⁵³ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Γ', Αθήναι 1970, σσ. 2051-2075.

¹⁵⁴ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Γ', Αθήναι 1970, σσ. 2175-2177.

¹⁵⁵ Ἐκκλησία 23 (16 Νοεμβρίου 1940), 211.

τὸ Παλάτι ἢ λύση νὰ ἀναλάβει Πρωθυπουργὸς ὁ διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας Ἀλέξανδρος Κορυζῆς (1885-1941).¹⁵⁶

Στὶς 6 Ἀπριλίου 1941, ἡ Γερμανία ἐπιτέθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Κορυζῆς αὐτοκτόνησε, δημιουργώντας ἐκ νέου κενὸ στὴν διακυβέρνηση τῆς χώρας. Τὸ Παλάτι, ἀγνοώντας ἐκ δευτέρου τὴν λύση νὰ ἀναλάβει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος τὴν διακυβέρνηση τῆς χώρας, προέκρινε τὸν Ἐμμανουὴλ Τσουδερό (1882-1956), ὁ ὁποῖος μεταφέρθηκε μὲ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς Κυβέρνησης καὶ τὴν βασιλικὴ οἰκογένεια στὴν Κρήτη, λίγες ἡμέρες πρὶν τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα εἰσελθεῖν στὴν Ἀθήνα. Τὴν ἴδια στιγμή, σέ ὀρισμένες Μητροπόλεις τῆς Βόρειας Ἑλλάδας καὶ συγκεκριμένα σέ ὅσες εἶχαν τὴν ἐδαφικὴ τους ὑπόσταση ἐντὸς τῶν βουλγαροκρατούμενων ἐδαφῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, ἐνσωματώθηκαν στὴν σχισματικὴ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος ἀρνήθηκε νὰ συμμετάσχει στὴν ἐπιτροπὴ παράδοσης τῆς Ἀθήνας, νὰ τελέσει Δοξολογία γιὰ τὴν κατάληψη τῆς πρωτεύουσας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ὅπως ἐπίσης καὶ νὰ ὀρκίσει τὴν πρώτη κατοχικὴ Κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Γεώργιο Τσολάκογλου (1886-1948). Οἱ Γερμανικὲς δυνάμεις Κατοχῆς ἀπελευθέρωσαν τὸν ἔκπτωτο Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα, μὲ τὸν τελευταῖο νὰ ὑπόσχεται στό νέο καθεστῶς ὅτι, ἐὰν ἀνακτοῦσε τὸν Ἀρχιεπισκοπικὸ Θρόνο, θὰ τοὺς παρείχε τὴν ποθούμενη νομιμοποίησή τους ὡς καθεστῶς.¹⁵⁷

Ἡ ἔκπτωση τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ Ἀρχιεπίσκοπος ἔλαβε χώρα στὶς 17 Ἰουνίου 1941, ὅταν καὶ δημοσιεύθηκε τὸ Νομοθετικὸ Διάταγμα γιὰ τὴν σύγκληση τῆς «Μεῖζονος» Συνόδου, ἡ ὁποία θὰ ἀποφαινόταν γιὰ τὴν ἐγκυρότητα ἢ μὴ τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἐκλογῆς τῆς 5^{ης} Νοεμβρίου 1938.¹⁵⁸ Ἡ ἀπόφαση ἦταν ὑπὲρ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου, στὶς 4 Ἰουλίου 1941, ἡ κατοχικὴ Κυβέρνηση ἀναγνώρισε τὸν Δαμασκηνό ὡς νόμιμο Ἀρχιεπίσκοπο, μὲ τὴν ἐνθρόνισή του νὰ γίνεται μετὰ ἀπὸ δύο ἡμέρες, προκαλώντας τὴν δυσφορία τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης τοῦ Τσουδεροῦ.¹⁵⁹ Εὐλόγα, ἡ ἀναγνώριση τοῦ Δαμασκηνοῦ ὡς νόμιμο Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, προκάλεσε ἀντιδράσεις ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἱεραρχίας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀποφασιστεῖ ἡ πραγμάτωση κάποιας ἀποφασιστικῆς κίνησης ἐναντία στόν Δαμασκηνό.¹⁶⁰ Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ ἐπιχειρήθηκε ἡ διοικητικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας, μέσα ἀπὸ τὴν κατάρτιση ἑνὸς νέου Καταστατικοῦ Χάρτη, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποκαθιστοῦσε τὴν κανονικὴ τάξη στὴν Ἐκκλησία. Ὁ νέος Καταστατικὸς Χάρτης ἔγινε νόμος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους τὸ 1943, ὑπ' ἀριθμὸ 671/1943 καὶ τίτλο «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Μὲ βάση τὸν νέο Καταστατικὸ Χάρτη, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπέκτησε ἕνα μικτὸ σύστημα διοικήσεως καὶ σαφῶς πιὸ ἰσορροπημένο τρόπο ὡς πρὸς τὴν ἄσκηση ἐξουσίας. Ἐπομένως, στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ συνυπῆρχαν ἡ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας καὶ ἡ Διαρκὴς Σύνοδος, μὲ ἀνώτατη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ νὰ εἶναι ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας καὶ ἡ Διαρκὴς Σύνοδος νὰ εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπός της. Ἡ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας θὰ συνερχόταν τακτικὰ τὴν

¹⁵⁶ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Δ', Αθήναι 1970, σσ. 2340-2342.

¹⁵⁷ Θεοδόσιος Ἀθ. Τσιρώνης, Ὁ πολιτικὸς λόγος καὶ ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1912-1940), Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 280-288.

¹⁵⁸ Ἐκκλησία 13 (14 Ἰουλίου 1941), 100-101.

¹⁵⁹ Ἐκκλησία 14 (Αὐγούστος 1941), 133.

¹⁶⁰ Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Δ', Αθήναι 1970, σσ. 2401-2407.

1^η Οκτωβρίου ανά τριετία. Η Διαρκής Σύνοδος, θά είχε δεκατρία μέλη, θά ἦταν ἐτήσια καί θά ξεκινούσε τίς ἐργασίες της κάθε 1^η Οκτωβρίου. Τά μέλη της θά λαμβάνονταν ἀπό τούς ἐν ἐνεργείᾳ Ἀρχιερεῖς τῆς Αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σύμφωνα μέ τήν σειρά τῶν πρεσβείων ἀρχιερωσύνης· πῶς συγκεκριμένα, ἕξι Ἀρχιερεῖς ἀπό τίς Μητροπόλεις τῆς «Παλαιᾶς» Ἑλλάδος καί ἕξι Ἀρχιερεῖς ἀπό τίς Μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν. Ἡ ἐκλογή τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου ἦταν ἀρμοδιότητα τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ἐνῶ τῶν Μητροπολιτῶν ἦταν ἀρμοδιότητα τῆς Διαρκοῦς Ἱεραρχίας Συνόδου. Τό καθεστῶς αὐτό ἴσχυσε ἕως τό 1959, ὅταν καί ξέσπασε μιά ἀκόμα κρίση στούς κόλπους τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας.¹⁶¹ Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός παρέμεινε στόν ἐκκλησιαστικό Θρόνο τῶν Ἀθηνῶν ἕως τό ἔτος 1949, ὅταν καί τόν διαδέχθηκε ὁ Σπυριδῶν Βλάχος (1949-1965).¹⁶²

Μετά τήν ἀπελευθέρωση καί τήν ἐπάνοδο τῆς ἐξόριστης Κυβέρνησης, οὐδεὶς ἐπέδειξε τήν πρόθεση νά καταργηθοῦν τά διατάγματα τῆς κατοχικῆς Κυβέρνησης Τσολάκογλου ἀναφορικά μέ τό ἀρχιεπισκοπικό ζήτημα. Ὁ ἐκπτωτος Ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος, ἐνῶ εἶχε τήν δυνατότητα νά προσφύγει στό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας καί νά ἐπιτύχανε ἀποφασιστικό ἠθικό πλήγμα στόν Δαμασκηνό, ἀποφάσισε τυπικά νά ὑποβάλλει τήν παραίτησή του. Ἡ πραγματική πρόθεση τοῦ Χρῦσανθου ἦταν νά ἀναγνωριστεῖ ἡ ἐκλογή του ὡς κανονική καί νόμιμη, καί ὄχι ἡ ἀντικατάσταση τοῦ Δαμασκηνοῦ. Τελικά, ἡ ἀναγνώριση τῆς ἐκλογῆς του ἐπιτεύχθηκε ἀφοῦ πέθανε ὁ Δαμασκηνός, ἐνῶ ἕνα μῆνα πρὶν πεθάνει ὁ ἴδιος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σπυριδῶν ἀποφάσισε νά τόν ἀναγνωρίσει ὡς «τέως Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν», ὑπό τό πρόσχημα τῆς «κατ' ἄκραν ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας».¹⁶³

Μετά τήν παρέλευση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καί ἕως τό 1960, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πορεύθηκε μέ γνώμονα τήν οὐσιαστική συμβολή της στό ἐγχείρημα τῆς ἐπούλωσης τῶν πληγῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Πῶς ἀναλυτικά, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σπυριδῶνα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπέδειξε ἔντονη δραστηριότητα στόν οικονομικό, κοινωνικό καί ἐθνικό τομέα, μέ τήν πραγμάτωση δράσεων ὅπως ἡ ὀργάνωση τοῦ ἐπαναπατριμοῦ τῶν ἀπαχθέντων παιδιῶν ἀπό τούς κομμουνιστές, διενέργεια ἐράνων γιά τήν ἀνοικοδόμηση τῶν κατεστραμμένων ναῶν, ἐνέργειες γιά τήν συγκρότηση τῆς Πανελληνίας Ἐπιτροπῆς Αὐτοδιάθεσης Κύπρου, ἐνίσχυση τῶν σεισμοπλήκτων, παροχή οικονομικῆς ὑποστήριξης πρὸς τήν Ἀποστολική Διακονία τόσο γιά τό φιλανθρωπικό της ἔργο ἀλλά καί γιά τήν ἔκδοση ὠφέλιμων βιβλίων πνευματικῆς οἰκοδομῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἀναφορικά μέ τίς Διορθόδοξες ἐπαφές τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σπυριδῶνα διεξήχθησαν οἱ ἐορτασμοί γιά τά 1900 χρόνια ἀπό τήν ἰδρυση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο, μέ τήν συμμετοχή τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. Τόν Ἀρχιεπίσκοπο Σπυριδῶνα διαδέχθηκε ὁ Δωρόθεος Γ' Κοτταράς (1956-1957), ὁ ὁποῖος συνεκάλεσε τό Α' Συνέδριο Ἱεροκηρύκων τό ἔτος 1957, ἐνῶ συνέχισε τήν πολιτική τοῦ προκατόχου του ἐναντίον τῆς προσπάθειας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους νά ἐπισυνάψει σχέσεις μέ τήν Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία.¹⁶⁴ Ἀναφορικά μέ τά διοικητικά θέματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀποσαφηνίσθηκε

¹⁶¹ Α. Αγγελόπουλος, «Ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν περίοδο ἀπό τό 1923 ἕως σήμερα» στό Χαριστεῖον Σεραφεῖμ Τίκα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, σ. 572.

¹⁶² Θ. Στράγκα, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967, τ. Δ', Ἀθῆναι 1970, σσ. 2533-2536.

¹⁶³ Θεοδόσιος Ἀθ. Τσιρώνης, Ὁ πολιτικός λόγος καί ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1912-1940), Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 289-292.

¹⁶⁴ Γ. Ι. Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1972, σ. 306.

ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου ἦταν ζήτημα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐνῶ τὴν ἐκλογή Μητροπολιτῶν διεκπεραίωνε ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.¹⁶⁵

Ὁ διάδοχος τοῦ Δωροθέου, Αρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Θεόκλητος Β΄ Παναγιωτόπουλος (1957-1962), πέτυχε τὴν βελτίωση τῆς μισθοδοσίας τοῦ κλήρου, ἀνακαίνισε τὸ ἀρχιεπισκοπικὸ μέγαρο, συγκαλοῦσε τακτικά τὴν Ἱεραρχία, δημιούργησε τὸν «Οἶκο Φοιτητρίας», ἴδρυσε τὸ Πνευματικὸ Φροντιστήριον καὶ τὴν Σχολὴν Διακονιστῶν, ὀργάνωσε τὴν «Ἡμέρα τοῦ ἐργάτη» καὶ συνεκάλεσε τὸ Β΄ Συνέδριον Ἱεροκηρῦκων καὶ κληρικῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Πέραν τούτων, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεοκλήτου, ἐκδηλώθηκε τὸ κίνημα τῶν 7 Συνοδικῶν ἐναντία στὴν παντοδυναμία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὁ ὁποῖος μέσω τῆς δυνατότητος μεταθέσεως τῶν Μητροπολιτῶν ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες σὶς ὁποῖες διακονοῦσαν σὲ ὅποια ἐπαρχία ποθοῦσαν, εἶχε (ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Θεόκλητος) τὴν δυνατότητα νὰ ἐλέγχει μὲ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὶς ψήφους τῶν Ἱεραρχῶν. Τὸ κίνημα τῶν 7 Συνοδικῶν ὤθησε τὴν Κυβέρνηση νὰ ἐκδώσει νόμο ὁ ὁποῖος τροποποιεῖ τὸν Καταστατικὸν Χάρτην, ἀγνοώντας τὴν Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας. Ἡ ἐνέργεια τῆς Κυβερνήσεως ἀποκρούσθηκε ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο, μὲ τὴν Κυβέρνηση νὰ ἀναγκάζεται νὰ δεχθῆι, τὸ ἔτος 1961, τὴν πρόταση τῶν καθηγητῶν Ἀμίκα Ἀλιβιζάτου καὶ Γερασίμου Κονιδάρη σχετικὰ μὲ τὴν Συγκρότησιν Ἐπιτροπῆς Συντάξεως τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτη. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεοκλήτου στίς 8 Ἰανουαρίου 1962, ἔθεσε τὸ θέμα τῆς διαδοχῆς στὴν ἡγεσίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἱεραρχία ἐξέλεξε ὡς Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος τὸν Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος Ἰάκωβον (Βαβανάτσο). Ἡ Κυβέρνηση, μὴ ἀποδεχόμενη τὴν ἐκλογή τοῦ Ἰακώβου, κίνησε ὀργανωμένη ἐκστρατεία σπύλωσης τοῦ Ἰακώβου, ἡ ὁποία ἀποτυπώθηκε στὰ δημοσιεύματα τοῦ ἔντυπου Τύπου τῆς ἐποχῆς. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰάκωβος ὀδηγήθηκε σὲ παραιτήσιν καθὼς ἡ Κυβέρνηση εἶχε ἀποδεχθῆι νὰ διεξαχθοῦν ἀνακρίσεις γιὰ μιὰ καταγγελίαν τὴν ὁποῖαν ὑπέβαλλε κληρικὸς ἐναντίον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Ὁ Ἰάκωβος ἀποφάσισε νὰ παραιτηθῆι καθὼς οἱ ὑπόλοιποι Ἀρχιερεῖς, ὑπὸ τὸν φόβον τῶν κυβερνητικῶν ἀπειλῶν ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ κηρυσσόταν σὲ χρεῖαν καὶ ἡ Κυβέρνηση θὰ ἐπενέβαινε στὴν Ἐκκλησίαν, δὲν στήριξαν τὸν Ἰάκωβον. Οἱ ἀνακρίσεις περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ κληρικοῦ δὲν περατώθηκαν, μὲ συνέπειαν νὰ μὴν τηρηθοῦν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες. Ὁ Ἰάκωβος παραιτήθηκε κατόπιν τῶν πιέσεων τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Τύπου ὥστε νὰ μὴν ὑποφέρει ἡ Ἐκκλησία. Οἱ ἀνακρίσεις ἔληξαν, ὁ Ἰάκωβος ἀθωώθηκε, ὁ φάκελος τῆς ὑπόθεσης καταχωρήθηκε στὸ ἀρχεῖον τῆς Συνόδου, καὶ ἡ Ἱεραρχία ἐξέλεξε ὡς Ἀρχιεπίσκοπο τὸν ἀπὸ Φιλίππων καὶ Νεαπόλεως Χρυσόστομον Β΄ Χατζησταύρου (1962-1967), στίς 14 Φεβρουαρίου 1962.¹⁶⁶

Πρὶν τὴν ἐκλογή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσόστομου, ἡ Ἱερά Σύνοδος, στίς 25 Ἰανουαρίου 1962, ἀποφάσισε νὰ προτείνει στὴν Κυβέρνηση τὴν ἀνάθεσιν στὸν Ἰάκωβον τῆς διαποιμάνσεως τῆς Μητροπόλεως Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος. Ἡ ἀπόφασις αὕτη κυρώθηκε ἀπὸ τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στίς 4 Φεβρουαρίου 1962 καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων μέσω τοῦ ἀρθροῦ 16 τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος 4662/1966. Ὁ τίτλος τοῦ Ἰακώβου πλέον θὰ ἦταν «Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος πρῶτον Ἀθηνῶν, Πρόεδρος Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος». Μὲ αὐτὸν

¹⁶⁵ Α. Ἀγγελόπουλος, «Ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν περίοδον ἀπὸ τὸ 1923 ἕως σήμερον» στὸ Χαριστεῖον Σεραφεῖμ Τίκα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, σσ. 570-572.

¹⁶⁶ Γ. Ι. Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Β΄, ἐν Ἀθήναις 1972, σσ. 306-307.

τόν τρόπο ἔληξε τό ζήτημα τοῦ Ἰακώβου Βαβανάτσου, τό ὁποῖο πλήγωσε σοβαρά τήν φήμη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.¹⁶⁷

Ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Β' ξεκίνησε τόν Φεβρουάριο τοῦ 1962 καί ἔληξε στίς 10 Μαΐου 1967, κατόπιν παρέμβασης τοῦ δικτατορικοῦ καθεστώτος τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967. Τά καιρία θέματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δηλαδή α) ἡ μόρφωση καί ἡ ἀξιοπρεπής συντήρηση τοῦ ἐφημεριακοῦ Κλήρου, β) ὁ Καταστατικός Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας καί γ) ἡ οικονομική καί κοινωνική ὀργάνωση καί δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δέν ἔτυχαν ἀποτελεσματικῶν λύσεων λόγω τῶν ἀνώμαλων πολιτικῶν καταστάσεων οἱ ὁποῖες ξεκίνησαν ἀπό τό ἔτος 1962. Ἡ μή εὕρεση λύσεων ἀνέδειξε τήν ἀνεπάρκεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νά ἐκμεταλλευθεῖ ἀποτελεσματικά τήν ὀκταετή πολιτική σταθερότητα τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλῆ· ἀνεπάρκεια ἡ ὁποία, λόγω τῆς ἔλλειψης ἡγετικῶν προσόντων ἀπό τοὺς Ἀρχιεπισκόπους Σπυρίδωνα, Θεόκλητο καί Χρυσόστομο, ἔκανε ἔντονη τήν ἐμφάνισή της στήν ἔλλειψη ὀλοκληρωμένης ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, ὅπως καί στήν ἔλλειψη σταθερῆς πολιτικῆς προσέγγισης πρὸς τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση.¹⁶⁸

Ὅπως παραθέσαμε στίς παραπάνω γραμμές, ἡ κρίση ἡ ὁποία συγκλόνησε τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, μετεξελίχθηκε σέ προοίμιο τῶν ὧν θά ἀκολουθούσαν κατά τήν διάρκεια τῆς ἑπταετίας 1967-1974, ὅπου καί ἡ Ἑλλάδα κατέστη ἔρμαιο στά χέρια τῶν Συνταγματαρχῶν. Ἡ ἀπροκάλυπτη ἐπέμβαση τῆς Πολιτείας στό ζήτημα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰακώβου προκάλεσε σοβαρό πλήγμα στό κύρος τῆς Ἐκκλησίας καί ἔδωσε τό ἔναυσμα στήν παραθρησκευτική Ἀδελφότητα «Ζωή» νά τροφοδοτήσῃ τόν Τύπο μέ δημοσιεύματα ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Μέσω τῆς Ἀδελφότητας «Ζωή», ὁ πρωθιερέας τῶν ἀνακτόρων, Ἀρχιμανδρίτης Ἱερώνυμος Κοτσώνης, ἐνεπλάκη στά ἐκκλησιαστικά πράγματα, μέ τήν συνδρομή τοῦ καθηγητῆ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη, ὁ ὁποῖος ἀσκοῦσε αὐξημένη ἐπιρροή στά Ἀνάκτορα καί ὡς ἐκ τούτου στήν Κυβέρνηση. Παράλληλα, στήν δυάδα αὐτή προστέθηκε ὁ καθηγητής Σάββας Ἀγουρίδης, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τήν προώθηση τῶν ιδεῶν τῆς Ἀδελφότητας «Ζωῆς» στοὺς πανεπιστημιακοὺς καί δημοσιογραφικοὺς κύκλους τῆς ἐποχῆς. Τό μεγαλύτερο πρόβλημα τό ὁποῖο δέν ἀντιμετωπίσθηκε ἐπιτυχῶς ἦταν ἡ διευθέτηση τῆς ἀδυναμίας πλήρωσης τῶν ἀρκετῶν κενῶν μητροπολιτικῶν ἐδρῶν ἀπό τό 1959 ἕως τό 1967, μέ συνέπεια νά ἔχει ἐπικρατήσῃ ἡ αὐθαίρετη ἐνέργεια τοῦ «μεταθετοῦ», τροφοδοτώντας μέ αὐτόν τόν τρόπο τήν ὑφιστάμενη ρητορική τῆς «Ζωῆς» ἐναντία στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.¹⁶⁹

Τό πραξικόπημα τῶν Συνταγματαρχῶν τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967, ἐκτὸς ἀπὸ τήν ἑπταετή ἐκτροπή τῆς πολιτικῆς κατάστασης, προκάλεσε ἐπιπλοκὲς ἀκόμα καί στήν λειτουργία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ νέα «κυβέρνηση» ὀρκίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀρχιμανδρίτη Ἱερώνυμο (Κοτσώνη), ὁ ὁποῖος ἦταν πρωθιερέας τῶν ἀνακτόρων καί καθηγητῆς στήν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Α.Π.Θ. Ἡ ἀνάγκη τῆς κυβερνήσεως τῶν Συνταγματαρχῶν νά ἐλέγξει τήν Ἱερὰ Σύνοδο καί τήν διαδικασία ἐκλο-

¹⁶⁷ Γ. Ι. Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Β', ἐν Αθήναις 1972, σσ. 307-308.

¹⁶⁸ Γ. Ι. Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Β', ἐν Αθήναις 1972, σσ. 308-309.

¹⁶⁹ Α. Αγγελόπουλος, «Ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν περίοδο ἀπὸ τό 1923 ἕως σήμερα» στό Χαριστέιον Σεραφεῖμ Τίκα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, σσ. 572-573. Πρβλ. Χαράλαμπος Μιχ. Ανδρεόπουλος, Σχέσεις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας στήν Ἑλλάδα κατά τήν ἑπταετία (1967-1974), Θεσσαλονίκη 2016, σσ. 40-44.

γῆς τῶν νέων ἀρχιερέων, ὀδήγησε στήν ἔκδοση πράξης ἡ ὁποία ἀνέβαλλε ἐπ' ἀόριστον τήν ἔκτακτη σύγκληση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου γιά τήν ἐκλογή νέων Μητροπολιτῶν. Ἐπειδή ὁ ἀσθενῶν Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομος (Χατζησταύρου, 1962-1967) ἀρνήθηκε νά παραιτηθεῖ ὥστε οἱ Συνταγματάρχες νά συνεχίσουν ἀνεμπόδιστα τήν προσπάθεια ἐπιβολῆς τοῦ καθεστῶτος ἀκόμα καί στοὺς κόλπους τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας,¹⁷⁰ τότε ὁ διορισμένος πρωθυπουργός Κ. Κόλλιας ἐξέδωσε τὸν ἀναγκαστικὸ νόμο 3/1967.¹⁷¹ Ὁ νόμος αὐτός προέβλεπε ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἔπρεπε νά παραιτηθεῖ καθὼς εἶχε ξεπεράσει τὸ προβλεπόμενο ὄριο ἡλικίας καί στήν θέση του ἔπρεπε νά ἐκλεγεῖ Ἀρχιεπίσκοπος ὁ ὁποῖος δέν θά προερχόταν ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς Ἑλλαδικῆς Ἱεραρχίας.¹⁷² Πρὸς τήν ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ δημιουργήθηκε ἡ «Ἀριστίνδην Σύνοδος», ἡ ὁποία στίς 13/5/1967 ἐπέλεξε γιά νέο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν τὸν Ἀρχιμανδρίτη Ἱερώνυμο (Κοτσώνη).¹⁷³ Ὁ Ἱερώνυμος χειροτονήθηκε Ἐπίσκοπος στίς 14 Μαΐου καί τελικῶς ἐνθρονίστηκε στήν θέση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος στίς 17 Μαΐου τοῦ ἰδίου ἔτους.¹⁷⁴

Ἡ διοίκηση τοῦ Ἱερωνύμου χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὶς ἄριστες σχέσεις τὶς ὁποῖες διατηροῦσε μὲ τὸ καθεστῶς τῶν Συνταγματάρχων.¹⁷⁵ Ἀμέσως μετὰ τήν ἐκλογή του, ὀρίστηκε μὲ τὸν ἀναγκαστικὸ νόμο 214/67, ἡ συγκρότηση δύο δικαστηρίων – τὸ πρῶτο γιά τοὺς Ἀρχιερεῖς καί τὸ δεύτερο γιά τοὺς Κληρικοὺς τῶν ἄλλων βαθμίδων. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ Ἐκκλησιαστικά Δικαστήρια, ἀρκετοὶ κανονικὰ ἐκλεγμένοι Μητροπολίτες καταδικάστηκαν, ἄλλοι ὑποχρεώθηκαν σὲ παραίτηση καί ἀρκετοὶ Κληρικοὶ καθαιρέθηκαν μὲ τὴν αἰτιολογία ἀνύπαρκτων κατηγοριῶν εἰς βάρος των.¹⁷⁶ Τὸν Μάρτιο τοῦ 1969, κατὰ τὴν συνεδρίαση τῆς «Ἀριστίνδην Συνόδου», ὁ δικτάτορας Γ. Παπαδόπουλος παρέδωσε τὸν νέο Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.¹⁷⁷ Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εὐλόγα ἀντέδρασε στήν ἐνέργεια αὐτή, καθὼς ὁ νέος «Καταστατικὸς Χάρτης» ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Πατριαρχικὸ Τόμο τοῦ 1850 ἀλλὰ καί τὴν Πατριαρχικὴ Πράξη τοῦ 1928, καθὼς δέν τηροῦνταν οἱ διατάξεις σχετικὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῶν Ἀρχιερέων (καί ὡς ἐκ τούτου τὴν ἀντιπροσώπευση τῶν ἀντίστοιχων Μητροπόλεων) τῶν Νέων Χωρῶν στήν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.¹⁷⁸

Σταδιακά, ἡ θητεία τοῦ Ἱερωνύμου στὸν ἀρχιεπισκόπο θῶκο τῶν Ἀθηνῶν παρουσίαζε σημάδια «ἀντιπολίτευσης», προερχομένης κυρίως ἀπὸ τὸν χῶρο τῶν θρησκευτικῶν ὀργανώσεων. Αἰτία τῆς «ἀντιπολίτευσης» αὐτῆς ἦταν τὸ ζήτημα τοῦ «μεταθετοῦ» τῶν Μητροπολιτῶν. Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶχε ἀπασχολήσει ἐντονα τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο (Χατζησταύρου), ἐπειδὴ ἀποτελέσει τὴν ἀφορμὴ γιά τὴν σύγκρουση μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Οἱ χουντικοί, σὲ συνεργασία μὲ τὶς θρησκευτικὲς ὀργανώσεις (οἱ ὁποῖες εἶχαν φτάσει στὸ ζενίθ τῆς δόξας τους), χρησι-

¹⁷⁰ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σ. 181.

¹⁷¹ Α. Ἀγγελόπουλου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 176-178.

¹⁷² Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σ. 181.

¹⁷³ Περί τῶν ἔργων καί τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἱερωνύμου Α' Κοτσώνη Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν βλ. Νικοδήμου (Γκατζιρούλη), Μητρ. Ἀττικῆς καί Μεγαρίδος Ἱερώνυμος Κοτσώνης ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀποστολικῶν Ὁραματισμῶν, Ἀθήνα 1990· Ἱερωνύμου (Κοτσώνη), πρῶην ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Τὸ δράμα ἐνὸς ἀρχιεπισκόπου, Ἀθήνα 1975.

¹⁷⁴ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σ. 181.

¹⁷⁵ Ὁ.π., σ. 184.

¹⁷⁶ Α. Ἀγγελόπουλου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 79-80.

¹⁷⁷ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σ. 183.

¹⁷⁸ Α. Ἀγγελόπουλου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ὅ.π., σσ. 83-85.

μπούησαν τὸ ζήτημα αὐτὸ ὡς αἰτιολογία γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου, μὲ σκοπὸ τὴν «κάθαρση» στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας.¹⁷⁹

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὅταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἱερώνυμος Α΄ συγκρούστηκε μὲ τὶς ὀργανώσεις γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ «μεταθετοῦ», ἐμφανίστηκε μιὰ συμπαγῆς ὁμάδα ἀποτελούμενη ἀπὸ 33 Ἱεράρχες οἱ ὁποῖοι εἶχαν προκύψει ἀπὸ τὴν διαδικασία τῶν διώξεων σὲ βάρος τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν. Ἡ ὁμάδα αὐτή, σὲ ἄμεση συνεργασία μὲ τὶς θρησκευτικὲς ὀργανώσεις (οἱ Ἱεράρχες αὐτοὶ προέρχονταν ἀπὸ τὶς ὀργανώσεις αὐτές), ἐπέδωκαν νὰ ἐπέμβουν στὰ ἐκκλησιαστικὰ θέματα καὶ νὰ συμβάλουν (σὲ συνεργασία μὲ τὶς Ἀρχές τοῦ καθεστώτος) στὴν «ἐξυγίανση» τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.¹⁸⁰

Ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Ἱερωνύμου Α΄ ἀπὸ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τῶν Ἀθηνῶν συνέπεσε χρονικὰ μὲ τὴν πτώση τοῦ καθεστώτος τοῦ Γ. Παπαδόπουλου. Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1973 ὁ Ἰωαννίνων Σεραφεῖμ (Τίκας) ὀρκίζει τὴν νέα Κυβέρνηση (ὑπὸ τὸν πραξικοπηματία Ἰωαννίδη) καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ Ἱερώνυμος παραιτεῖται. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1974, ὁ Σεραφεῖμ ἐκλέγεται Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὄχι ἀπὸ τὴν «Ἀριστίνδην Σύνοδο», ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς κανονικὰ ἐκλεγμένους Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας καὶ τὴν ἔλευση τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλῆ, ὁ Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ παρέμεινε στὸν θρόνο του, μὲ συνέπεια ἢ ἐκλογή του νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀποκατάσταση τῆς κανονικῆς τάξεως στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.¹⁸¹

Τὰ τελευταῖα χρόνια, καὶ ἰδίως ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χριστοδούλου (1939-2008), μὲ ἀφορμὴ τὴν πλήρωση ὀρισμένων Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν (2004), ἀναζωπυρώθηκε τὸ ζήτημα τῆς πνευματικῆς δικαιοδοσίας ἐπὶ τῶν Μητροπόλεων αὐτῶν, μὲ τὴν ἔμμεση, ὅπως πάντα, συνδρομὴ πολιτικῶν καὶ δημοσιογράφων εἴτε ὑπὲρ τῆς ἐλλαδικῆς ἐπικράτειας, εἴτε ὑπὲρ τῶν Πατριαρχικῶν δικαιωμάτων. Γράφτηκαν καὶ συζητήθηκαν πολλὰ ὅπως καὶ σημειώθηκε ἔντονη ἐκκλησιαστικὴ καὶ δημοσιογραφικὴ δραστηριότητα. Σὲ κάθε ἐποχῇ, τὰ πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ συμφέροντα ἀλλάζουν καὶ οἱ συσχετισμοὶ δυνάμεων εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἀντιστραφοῦν.

Πάντως, τὸ πιὸ ἔλλογο ἐπιχείρημα ὅσων ὑποστηρίζουν τὴ γενικευμένη ἐφαρμογὴ τῆς ἐλλαδικῆς αὐτοκεφαλίας (ἐκκλησιαστικῆς διοικητικῆς αὐτοδυναμίας) ἔναντι ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐμμένουν στὴν πνευματικὴ ὑπαγωγή τῶν Νέων Χωρῶν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, εἶναι ὅτι, ἂν τελικὰ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δέν εἶναι καὶ δέν λειτουργεῖ διοικητικὰ ἐνιαῖα, ἀφήνει γεωπολιτικὰ καὶ δικαιοκὰ περιθώρια γιὰ τὴν ἔγερση σφετεριστικῶν βλέψεων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἀγκυρας. Οἱ βλέψεις αὐτὲς τῆς γείτονος χώρας θὰ ἔχουν ὡς συνέπεια (στό προσεχές μέλλον) τὸν σταδιακὸ πολιτισμικὸ καὶ διοικητικὸ διαμελισμὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπικράτειας. Ἐάν, τώρα, σὲ ὅλα αὐτὰ προστεθοῦν καὶ κάποιες λανθασμένες πολιτικὲς τακτικὲς ἢ οἱ προσωπικὲς φιλοδοξίες ὀρισμένων κατὰ καιροὺς ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ταγῶν, καταλαβαίνουμε ὅτι ἡ πρακτικὴ ἐπέκταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοκεφαλίας τῆς Ἑλλάδος συνιστᾷ ἓνα πολυσύνθετο καὶ ἀκανθῶδες πρόβλημα, τὸ ὁποῖο πολὺ εὐκόλα μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοθεῖ ἀπὸ ἄλλα (τρίτα) κέντρα ἐξουσίας γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση δικῶν τους συμφερόντων. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, ἀκόμα καὶ τὸ

¹⁷⁹ Ἱερωνύμου (Κοτσώνη), Πρώην Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Τὸ δράμα ἐνὸς ἀρχιεπισκόπου, Ἀθήνα 1975, σσ. 12-15, 145.

¹⁸⁰ Νικοδήμου (Γκατζιρούλη), Μητρ. Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος, Ἱερώνυμος Κοτσώνης ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀποστολικῶν Ὁραματισμῶν, Ἀθήνα 1990, σσ. 255-263.

¹⁸¹ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 191.

πολυσυζητημένο θέμα για τόν ένδεδειγμένο ἢ πιθανό χωρισμό (ἢ μή) Κράτους καί Ἐκκλησίας εἶναι δυνατόν νά τύχει (έσωτερικῆς καί έξωτερικῆς) πολιτικῆς καί (έλλαδικῆς καί διορθοδόξου) ἐκκλησιαστικῆς ἐκμεταλλεύσεως, ἀνάλογα μέ τά ἐκάστοτε ὀφέλη τῆς πολιτικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς (ἢ Πανορθοδόξου) ἡγεσίας.

2. Τό καθεστώς τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Τό 1920, τά εἴκοσι μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐγκαθίδρυσαν ἕνα εἶδος αὐτόνομης ἱεροκρατικῆς διοικήσεως ὑπό τήν ἐπικυριαρχία τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κατάσταση αὐτή ρυθμίστηκε ἀργότερα μέ τό Σύνταγμα τοῦ 1927, ὅπου ὀρίζεται ὅτι ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄθωνος, χωρίς νά πάψει νά ἀποτελεῖ κομμάτι τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, θά διέθετε διοικητική αὐτονομία καί θά ὑπαγόταν ἐκκλησιαστικά στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Ὅλοι οἱ Μοναχοί θά πολιτογραφούνταν Ἕλληνες ὑπήκοοι, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν καταγωγή τους, ἐνῶ ἐκπρόσωπος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θά ἦταν ἕνας «κυβερνήτης» (διοικητής), ὁ ὁποῖος θά εἶχε ὑπό τίς διαταγές του τμήματα τῆς Χωροφυλακῆς.¹⁸² Κατά συνέπεια, ὁ Ἄθως, ἐνῶ ἐκκλησιαστικά εἶναι αὐτοδιοίκητος (ἄν καί σέ κάποιες ἱστορικές περιόδους ὑπῆρξε καθεστώς ἐπιτηρήσεως ἐκ μέρους κυβερνητικῶν ἐπιτροπῶν τῶν ὁποίων τήν λειτουργία θά παραθέσουμε στίς ἐπόμενες γραμμές),¹⁸³ καταστατικά ἀνήκει στήν καθολική¹⁸⁴ καί οἰκουμενική Ὁρθοδοξία,¹⁸⁵ ὑπαγόμενος στήν πνευματική δικαιοδοσία τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.¹⁸⁶

Ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, κυκλοφόρησε σέ δημοσιογραφικούς κύκλους τῆς Ἀθήνας ὅτι οἱ Μοναχοί τοῦ Ἁγίου Ὁρους, καί ἰδίως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παύλου, ἀποκήρυσαν τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί μνημονεύουν τόν Σέρβο Πατριάρχη. Ἀπό τήν πλευρά τους, οἱ Μοναχοί ἔσπευσαν νά διαψεύσουν τήν εἶδηση αὐτή μέ ἐπιστολή τους πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν. Ἡ ἐν πολλοῖς, ὁμως, «ὀμιχλώδης» κατάσταση —μέ ἢ χωρίς τήν (ἄμεση ἢ ἔμμεση) συνδρομή τῆς ἑλληνικῆς Πολιτείας, ἀνάλογα πρὸς τά ἐκάστοτε πολιτικά ἢ κομματικά συμφέροντα— κάποιες φορές ὀδήγησε καί σέ πνευματικές δίνες καί ρήξεις μεταξύ τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ δογματικά ζητήματα. Μέ ἄλλα λόγια, ἱστορικά καί κοινωνιολογικά, ἀρκετές φορές ἔχει παρατηρηθεῖ τὸ φαινόμενο ὀρισμένοι λόγιοι Μοναχοί νά πρωτοστατοῦν σέ τεχνολογικούς ἐκσυγχρονισμούς καί οἰκουμενιστικές πρωτοβουλίες, προκαλώντας τίς ἀντιδράσεις Μητροπολιτῶν τῆς Ἑλλάδος ἢ ἀκόμα καί αὐτοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (για ἄλλους ἐσωτερικούς λόγους), εἴτε, ἀντίθετα, νά ἀντιδρῶν, μέ βάση τή διατήρηση τῶν

¹⁸² Καταστατικός Χάρτης τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω (Φ.Ε.Κ. Α' 309/1926) στό Ἰ. Φειδᾶ, Ἱεροὶ Κανόνες καί Καταστατική Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1998, σσ. 606-640. Πρβλ. D. Dakin, Ἡ ἐνοποίηση τῆς Ἑλλάδος, ὁ.π., σ. 389 καί Παν. Χρήστου, Τό Ἅγιον Ὁρος: Ἀθωνική Πολιτεία: Ἱστορία, τέχνη, ζωή, Ἀθήνα 1987.

¹⁸³ Ἰ. Π. Μαμαλάκη, Τό Ἅγιον Ὁρος (Ἄθως) διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 525-542. Αὐτὲς οἱ κυβερνητικὲς ἐπιτροπὲς δραστηριοποιήθηκαν στό Ἅγιον Ὁρος μετὰ τήν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1912 (2 Νοεμβρίου), δηλαδή κατὰ τήν διάρκεια τοῦ Πρώτου Βαλκανικοῦ Πολέμου.

¹⁸⁴ Γ. Καψάνη, «Τό Ἅγιον Ὁρος καί ἡ Ὁρθοδοξία στὰ Βαλκάνια», Βαλκάνια καί Ὁρθοδοξία, Ἀθήνα 1993.

¹⁸⁵ Κ. Α. Μυγδάλη, «Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ Ἄθω», Ἡ Καθημερινή, 10 Ἰουλίου 1992, σ. 18.

¹⁸⁶ Παπαχρυσάνθου Διονυσία, Ὁ Ἀθωνικὸς Μοναχισμὸς, Ἀρχές καί Ὁργάνωση, Ἀθήνα 1992, σσ. 316-344.

έλληνορθόδοξων παραδόσεων, σέ καινοτόμες ενέργειες καί οίκουμηνιστικές θέσεις όρισμένων Οίκουμηνικών Πατριαρχών καί Μητροπολιτών.¹⁸⁷

Κατά τήν διάρκεια του Α΄ παγκοσμίου πολέμου καί ιδιαίτερα μετά τήν δημιουργία του μακεδονικού μετώπου, ανώτατος διοικητής του Αγίου Όρους ήταν ό Γάλλος στρατηγός Σαράϊγ, μέ τήν έλληνική Κυβέρνηση νά μὴν θίγεται σέ κανένα σημείο καί ώς έκ τούτου νά μὴν προκαλεῖται καμία μεταβολή ώς πρός τήν διοίκηση. Η συνθήκη του Νειγν (27 Νοεμβρίου 1919) αναγνώρισε τήν κυριαρχία τῆς Έλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐπί του Άθωνος, ὅπως καί ή Συνθήκη τῶν Σεβρών (10 Αύγούστου 1920). Η Συνθήκη τῆς Λωζάνης (24 Ιουλίου 1923) ανανέωσε τὰ συμφωνηθέντα καί ἀφοῦ ἐπῆλθε ή καθολική εἰρήνευση τῆς Ελλάδος, ή Διπλή Έκτακτη Σύναξη του Αγίου Όρους προέβη στήν ἐκλογή πενταμελοῦς ἐπιτροπῆς, μέ σκοπό τήν κατάρτιση του Καταστατικού Χάρτη του Αγίου Όρους. Η ἐπιτροπή αὐτή, ἀποτελούμενη ἀπό τούς α) Ἀρκάδιο Ἱεροδιάκονο Βατοπαιδινό, β) Αθανάσιο Ἀρχιμανδρίτη Παντοκρατορινό, γ) Γ. Εὐλόγιο Ἀγιοπαυλίτη, δ) Γ. Βαρλαάμ Γρηγοριάτη καί ε) Εὐδόκιμο Ξηροποταμινό συνέταξε τό 1924 ἕναν «Καταστατικό Χάρτη του Αγίου Όρους», ό ὁποῖος ἀριθμοῦσε 188 ἄρθρα.¹⁸⁸ Η κίνηση αὐτή, ἐπικυρώθηκε ἀπό τήν Έλληνική Κυβέρνηση καί ή Βουλή τῶν Ἑλλήνων τό 1926, ἀφοῦ προηγουμένως μία ἄλλη ἐπιτροπή τήν ὁποία ἀποτελοῦσαν οἱ Ἡλίας Ἀλιβιζάτος, Δ. Πετρακάκος, Ι. Στεφανίδης, Α. Παπαδόπουλος καί Γ. Γραικός εἶχε ἐπεξεργαστεῖ τό κείμενο τό ὁποῖο ἐκδόθηκε ἀπό τήν Ἀθωνική Πολιτεία.¹⁸⁹ Σέ αὐτόν τόν Καταστατικό Χάρτη, μία πλειάδα ἀπό ἄρθρα, καθόριζαν τίς σχέσεις τῆς Έλληνικῆς Πολιτείας μέ τήν Ἀγιορείτικη Μοναστική Πολιτεία. Πιό συγκεκριμένα, ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ὀρισμένα σημεία του Καταστατικού Χάρτη, α) στό ἄρθρο 6 ὀρίζεται ὅτι ὅλοι οἱ Μοναχοί του Άθωνα, ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητας, λογίζονται ώς κατέχοντες τήν έλληνική ὑπηκοότητα, β) στό ἄρθρο 7 ὀρίζεται ὅτι ὅλες οἱ ποινικές ὑποθέσεις τῶν Ἀγιορειτῶν Πατέρων θά ἐκδικάζονταν στά ἀρμόδια πολιτικά δικαστήρια του κράτους στήν Θεσσαλονίκη¹⁹⁰ καί γ) στό ἄρθρο 76 ὀρίζεται ὅτι ἐάν ὁ καταδικασθεῖς Μοναχός ἀρνηθεῖ νά συμμορφωθεῖ μέ τίς ἀποφάσεις τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων, τότε ή Κοινότητα ὀφείλει νά συμμορφώσει τό καταδικασθέν μέλος της ὥστε νά ἐκτελεσθεῖ ή σχετική ἀπόφαση.¹⁹¹

Τό Σύνταγμα του 1927, στό ἄρθρα 109-112 αναγνώρισε καί ἐξασφάλισε τό καθεστώς του Αγίου Όρους, μέ τήν ἐπόμενη τροποποίηση του καθεστῶτος αὐτοῦ νά ἐπέρχεται μέ τό Σύνταγμα του 1935 καί νά παραμένει ἀκόμα καί στό Σύνταγμα του 1975.¹⁹² Στό Σύνταγμα του 1952, στό ἄρθρο 130, αναγνωρίζεται ὅτι ή χερσόνησος του Άθωνα, κατά τό ἀρχαῖο προνόμιό της, καθίσταται αὐτοδιοίκητο τμήμα του Έλληνικοῦ Κράτους, χωρίς οὐδεμία ἀλλοίωση στό κυριαρχικά του δικαιώματα. Ἀπό πνευματική ἄποψη, τό Ἅγιον Όρος εὐρίσκεται στήν ἄμεση δικαιοδοσία του Οίκουμηνικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καί διοικεῖται ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν εἴκοσι Ἱερῶν Μονῶν του, μεταξύ τῶν ὁποίων εἶναι

¹⁸⁷ Ἱερᾶς Κοινότητος Αγίου Όρους, Παρατηρήσεις περί του Θεολογικοῦ Διαλόγου Ὁρθόδοξων καί Ἀντιχαλκηδονίων, Ἀπάντησις εἰς κριτικήν του Σεβ. Μητροπολίτου Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνού, Ἅγιον Όρος, 1996, σσ. 64-78.

¹⁸⁸ Π. Χρήστου, Ἅγιον Όρος, Ἀθήναι 1987, σ. 317.

¹⁸⁹ Ι. Π. Μαμαλάκη, Τό Ἅγιον Όρος (Ἄθως) διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 525-526.

¹⁹⁰ Π. Χρήστου, Ἅγιον Όρος, Ἀθήναι 1987, σ. 336.

¹⁹¹ Ι. Π. Μαμαλάκη, Τό Ἅγιον Όρος (Ἄθως) διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 526-527.

¹⁹² Π. Χρήστου, Ἅγιον Όρος, Ἀθήναι 1987, σ. 317.

κατανεμημένη ολόκληρη ή Χερσόνησος του Άθωνα και τό έδαφος αυτό δέν δύναται νά απαλλοτριωθεί από τό Έλληνικό Κράτος. Τό Έλληνικό Κράτος διατελεί ανώτατη έποπτεία γιά τήν ακριβή τήρηση τών Αγιορειτικῶν Καθεστώτων, στό όποιο ανήκει ή διαφύλαξη τής δημόσιας τάξης και τής ασφάλειας τών Αγιορειτῶν Πατέρων.¹⁹³

Τό Άγιον Όρος, λόγω τής ανταλλαγῆς πληθυσμῶν τοῦ 1924, αναγκάσθηκε νά φιλοξενήσει στα μετόχιά του σέ Μακεδονία, Θάσο και Λήμνο έναν ικανό αριθμό προσφύγων από τήν Μ. Ασία. Τό Έλληνικό Κράτος, προκειμένου νά αποζημιώσει τούς Αγιορείτες Μοναχούς γιά τήν παραχώρηση τών μετοχίων, τό 1933 αποφάσισε νά εκτιμήσει τήν κατάσταση τών μετοχίων και νά καταβάλλει στήν Ίερά Κοινότητα τό «Έθνικό Αγιορείτικο Δάνειο» μέχρι τό 1940.¹⁹⁴ Τό συνολικό ποσό τό όποιο πληρώθηκε στήν Ίερά Κοινότητα τοῦ Αγίου Όρους ανήλθε στα 250 εκατομμύρια δραχμές και ό ετήσιος τόκος συνυπολογίσθηκε στα 15 εκατομμύρια δραχμές. Μετά τήν γερμανική εισβολή, οί Αγιορείτες συνέταξαν αναφορά στόν Χίτλερ ώστε νά αποτραπεί ή εισβολή τών Βούλγαρων στό Άγιον Όρος, μέ συνέπεια νά αποτραπεί ή είσοδος στόν Άθωνα τών κατοχικῶν στρατευμάτων. Μετά τήν απελευθέρωση από τίς κατοχικές δυνάμεις τοῦ «Άξονα», όρισμένοι άνδρες τής ανταρτικῆς όργάνωσης «ΕΛΑΣ» προκάλεσαν ζημιές σέ ιδιοκτησίες Αγιορείτικων Μονῶν, μέ συνέπεια νά κληθούν νά καταβάλουν χρηματικές αποζημιώσεις πρός τούς Αθωνίτες Μοναχούς.¹⁹⁵ Κατά τήν διάρκεια τοῦ εμφυλίου πολέμου, πραγματοποιήθηκαν αρκετές επιδρομές τών ανταρτῶν έναντίον τοῦ Αγίου Όρους μέ συνέπεια μεγάλες δασικές εκτάσεις νά παραδοθούν στήν φωτιά.¹⁹⁶

Στό Σύνταγμα τοῦ 1952, διατηρήθηκε ή διοικητική αὐτονομία τοῦ Αγίου Όρους, όπως επίσης παρέμεινε τήν Ίερά Κοινότητα τό δικαίωμα τής τήρησης τής Μοναχικῆς πειθαρχίας αλλά και τής διαφύλαξης τής περιουσίας τών Μονῶν. Ο τρόπος λειτουργίας τών Ίερῶν Μονῶν, τών Σκητῶν, τών Κελλίων, τών Ήσυχαστηρίων και τών Καθισμάτων ανήκει στήν αρμοδιότητα ξεχωριστά τής κάθε Ίεράς Μονῆς. Η κάθε Ίερά Μονή είναι αὐτοδιοίκητη, σύμφωνα μέ τίς διατάξεις τοῦ Έσωτερικοῦ Κανονισμοῦ τής Ίεράς Κοινότητας. Κύριο και διαρκές διοικητικό σῶμα κάθε Ίεράς Μονῆς είναι ή Ίερά Σύναξη τών Προϊσταμένων, δηλαδή ή Γεροντία, ή όποία ασκεῖ τήν διοίκηση τής Ίεράς Μονῆς και ρυθμίζει τά ζητήματα γενικῆς φύσεως.¹⁹⁷ Ο Ήγούμενος ασκεῖ πνευματική έξουσία επί τής Ίεράς Μονῆς και ασφαλῶς κάθε προσπάθεια τοῦ Ήγουμένου νά ύφαρπάξει τήν διοικητική έξουσία γιά τόν εαυτό του θεωρεῖται σφετερισμός και ως εκ τούτου παύεται από τό αξίωμά του. Αναφορικά μέ τίς Ίδιόρρυθμες Ίερές Μονές, αυτές διοικούνται από διμελείς ή τριμελείς Επιτροπές. Η εκτέλεση τών αποφάσεων τής Ίεράς Κοινότητας διασφαλίζεται από τόν πολιτικό Διοικητή τοῦ Αγίου Όρους, ό όποιος περιβάλλει μέ τό κύρος τής Έλληνικῆς Κυβέρνησης τήν ισχύ τών αποφάσεων τής Αθωνικῆς Πολιτείας.¹⁹⁸

¹⁹³ Ι. Π. Μαμαλάκη, Τό Άγιον Όρος (Άθως) διά μέσου τῶν αἰώνων, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 527-529.

¹⁹⁴ Ι. Π. Μαμαλάκη, Τό Άγιον Όρος (Άθως) διά μέσου τῶν αἰώνων, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 528-529.

¹⁹⁵ Π. Χρήστου, Άγιον Όρος, Αθήναι 1987, σ. 318.

¹⁹⁶ Ι. Π. Μαμαλάκη, Τό Άγιον Όρος (Άθως) διά μέσου τῶν αἰώνων, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 529-531.

¹⁹⁷ Π. Χρήστου, Άγιον Όρος, Αθήναι 1987, σσ. 332-333.

¹⁹⁸ Παν. Ι. Παναγιωτάκος, «Άθως – Όργάνωσις τής Μοναχικῆς Πολιτείας», Θ.Η.Ε. 1 (1962), 895-920.

Αναμφίβολα, κομβικό σημείο στην ιστορική πορεία του Αγίου Όρους υπήρξε ο έορτασμός των 1.000 ετών ζωής και μαρτυρίας του. Για τις ανάγκες του έορτασμού οργανώθηκε μια πληθώρα εκδηλώσεων, τις οποίες παραθέτουμε σε επόμενη ενότητα της διατριβής. Τό 1969, ή στρατιωτική κυβέρνηση των Συνταγματαρχών, αποφάσισε να εκδόσει τό νομοθετικό διάταγμα 124, σύμφωνα μέ τό όποιο τό Έλληνικό Κράτος αποκτούσε, αυθαίρετα, τό δικαίωμα νά άσκει έλεγχο σε έσωτερικά θέματα των Μονών, δηλαδή είχε τήν δυνατότητα επιβολής έλέγχου ως προς τήν οικονομική διαχείριση και ως προς τήν διαχείριση των κειμηλίων και των έργων τέχνης. Η πράξη αυτή προκάλεσε θυμό και δυσαρέσκεια στους Αγιορείτες και ψύχρανε τις σχέσεις τους μέ τούς πολιτικούς διοικητές της Έπταετίας. Τό διάταγμα αυτό εκδόθηκε υπό τό πρόσχημα της παρεμπόδισης τυχόν οικονομικών άτασθαλιών από τούς προϊσταμένους των Μονών, αλλά ουσιαστικά ήταν μία άκόμα προσπάθεια της πολιτικής εξουσίας νά επιβάλλει τήν παρουσία της εντός της Ίερās Κοινότητας. Τό διάταγμα αυτό δέν εφαρμόστηκε ποτέ αλλά ούτε και καταργήθηκε στά μεταπολιτευτικά Συντάγματα.¹⁹⁹

Η διοικητική άυτονομία του Αγίου Όρους και τά όσα είχαν ψηφιστεί στά προηγούμενα Συντάγματα των ετών 1935,²⁰⁰ 1952,²⁰¹ 1968²⁰² και 1973²⁰³ διατηρήθηκαν επίσης στό Σύνταγμα του 1975,²⁰⁴ αλλά και στην αναθεώρηση του έτους 1986.²⁰⁵ Τό 1978, ή Ευρωπαϊκή Ένωση, αναγνώρισε ότι στό έδαφος του Αγίου Όρους, άφου ανήκει στην έλληνική επικράτεια και ή Ελλάδα είχε γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θά πρέπει και εκεί νά εφαρμόζεται τό δίκαιο της Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, τά κράτη μέλη και τό Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, στις 28 Μαΐου 1979 όταν και ύπογράφηκε στην Αθήνα ή Συνθήκη προσχώρησης της Ελλάδος στην Ένωση, εξέδωσαν κοινή δήλωση μέ τήν όποια αναγνώριζαν τό ειδικό καθεστώς του Αγίου Όρους όπως αυτό είναι έγγυημένο από τό άρθρο 105 του Έλληνικού Συντάγματος, ενώ ταυτόχρονα ή Ευρωπαϊκή Κοινότητα είχε ως χρέος της νά μεριμνήσει ώστε τό Άγιον Όρος νά άπολάβει τις σχετικές τελωνειακές και φορολογικές άπαλλαγές, καθώς επίσης και τό δικαίωμα εγκαταστάσεως.²⁰⁶ Τό χρέος αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τό Άγιον Όρος αναγνωρίστηκε κατά τήν ύπογραφή της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας του 1985, της Συμβάσεως του 1990, της Συμφωνίας του Σένγκεν τό 1992 και της Συνθήκης του Άμστερνταμ τό 1997.²⁰⁷

Τόν Οκτώβριο του έτους 1991 (2/10/1991) ο Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος έκοιμήθη εν Κυρίω. Λίγες ημέρες άργότερα, στις 22 Οκτωβρίου ο άπό Χαλκηδόνας Βαρθολομαίος εξέλεγη όμόφωνα Οικουμενικός Πατριάρχης. Η ένθρόνιση του νέου Οικουμενικού Πατριάρχου έλαβε χώρα στον Πατριαρχικό Ναό του Αγίου Γεωργίου στις 2 Νοεμβρίου 1991.²⁰⁸ Έναν χρόνο μετά τήν εκλογή του, ο νέος Οικουμενικός Πα-

¹⁹⁹ Π. Χρήστου, Άγιον Όρος, Αθήναι 1987, σσ. 318-319.

²⁰⁰ ΦΕΚ Α 48/1864. Το 1935, τό Σύνταγμα του 1927 καταργήθηκε και η Κυβέρνηση αποφάσισε τήν επαναφορά του Συντάγματος του 1864.

²⁰¹ ΦΕΚ Α 1/1952.

²⁰² ΦΕΚ Α 267/1968.

²⁰³ ΦΕΚ Α 266/1973.

²⁰⁴ ΦΕΚ Α 111/1975.

²⁰⁵ ΦΕΚ Α 23/1986.

²⁰⁶ Ένωσιακός Τελωνειακός Κώδικας - Οδηγία 2008R0450, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2008/450/2013-06-19> (τελ. άνάκτηση 3.5.2020).

²⁰⁷ Uneso – Mount Athos, <http://whc.unesco.org/en/list/454> (τελ. άνάκτηση 3.5.2020).

²⁰⁸ Οικουμενικού Πατριαρχείου, «Εξεδήμησεν εις Κύριον ή Αυτού Θειοτάτη Παναγιότης, ο Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης κυρός Δημήτριος Α'», Έ-

τριάρχης αποφάσισε να επισκεφθῆι τὸ Ἅγιον Ὄρος ὡς «ταπεινὸς προσκυνητῆς», ὅπως καὶ ἔγινε στίς 5 Νοεμβρίου 1992. Ἡ παραμονὴ τοῦ Πατριάρχου στὸ Θεοτοκοσκεπάστο Ἅγιον Ὄρος, συγκριτικὰ μὲ τὴν ἐπόμενη (χρονικὰ) ἐπίσκεψη τὴν ὁποία πραγματοποίησε στὴν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, ἦταν σύντομη σὲ διάρκεια – μόλις τρεῖς ἡμέρες (5 - 8 Νοεμβρίου 1992). Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν τριῶν αὐτῶν ἡμερῶν, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ἔγινε δεκτὸς στὸ Ἅγιον Ὄρος μὲ «βυζαντινὴ λαμπρότητα». Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου ἔγινε στὸ λιμάνι τῆς Δάφνης ἀπὸ κληρικούς καὶ μοναχοὺς οἱ ὁποῖοι ἐγκαταβιοῦν στὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Μετὰ τὴν ἀφίξη στὴν Δάφνη, ὁ Πατριάρχης κατευθύνθηκε στίς Καρυές, τὴν πρωτεύουσα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπου καὶ τελέσθηκε ἡ δοξολογία στὸν βυζαντινὸ ναὸ τοῦ Πρωτάτου.²⁰⁹ Κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐπόμενων ἡμερῶν, ὁ Πατριάρχης ἐπισκέφθηκε ὀρισμένες Ἱερές Μονές μὲ σκοπὸ νὰ ζητήσῃ, ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε, τὴν εὐλογία τῆς Κυρίας Θεοτόκου.²¹⁰

3. Τὸ καθεστῶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης καὶ τῶν Δωδεκανήσων.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, ἀποτελώντας γεωγραφικὰ, ἱστορικὰ, ἔθνικα καὶ πολιτικὰ τὴν ἀπὸ αἰῶνων κατ' ἐξοχὴν μεγαλόνησο τῆς Ἑλλάδος, ἐκκλησιαστικὰ διοικεῖται ἡμι-αὐτόνομα καὶ διέπεται ἀπὸ ἓναν ξεχωριστὸ Καταστατικὸ Νόμο, διαθέτοντας τὴν δικὴ τῆς Ἐπαρχιακὴ Σύνοδο καὶ τὸν δικὸ τῆς Ἀρχιεπίσκοπο, ἐξαρτώμενη κανονικὰ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.²¹¹ Ἡ ἐξαίρεση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴν ὑπαγωγή τῆς στὴν Ὁρθόδοξη Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πηγάζει ἀπὸ τὸ ἔτος λήξεως τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στὸ νησί. Κατὰ τὸ 1889, ἡ Κρήτη, ἂν καὶ ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς, ἐντούτοις δὲν ἐνσωματώθηκε ἀμέσως (ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴ τῆς ἐξουσία) στὸ ἑλληνικὸ κράτος. Ἀπέλεσε ἓνα αὐτόνομο κρατίδιο μὲ τὴν ὀνομασία «Κρητικὴ Πολιτεία», τὸ ὁποῖο ὑπέγραψε μιὰ εἰδικὴ σύμβαση μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ σύμβαση αὐτὴ καθιέρωνε τὸ αὐτοδιοικητικὸ καὶ αὐτόνομο διοικητικὸ καθεστῶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὸ πολιτικὸ τῆς καθεστῶς. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο διατηροῦσε μόνον τὸ Κανονικὸ του προνόμιον ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐκλογή τοῦ ἐκάστοτε Μητροπολίτη Κρήτης. Ἡ ἐσωτερικὴ ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη αὐτονομία τῆς, ἡ ὁποία καθιερώθηκε μὲσω τοῦ πρώτου Καταστατικοῦ Χάρτου (ΚΝ 276/1900). Ὅταν τὸ 1913 ἐνσωματώθηκε στὴν Ἑλλάδα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης διατήρησε τὴν κανονικὴ τῆς ἐξάρτησις ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὰ διοικητικὴ ἡμιαὐτονομία τῆς.²¹²

Τὸ σημερινὸ καθεστῶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν νεώτερο Καταστατικὸ τῆς Χάρτη, δηλαδὴ τὸν Νόμο 4149/1961 «Περὶ καταστατικοῦ Νόμου τῆς ἐν Κρήτῃ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», ὁ ὁποῖος ψηφίστηκε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κοινοβούλιον τὴν 1η Φεβρουαρίου 1961. Ἡ ψήφισις αὐτοῦ τοῦ Νόμου συνέβαλε στὸν σαφὴ ἐπαναπροσδιορισμὸ τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης τόσο μὲ τὸ Οἰ-

πίσκεψις 468 (1991), 2. Πρὸβλ. π. Ἰωάννου Χρυσανγῆ, Βαρθολομαῖος, Ἀποστολὴ καὶ Ὅραμα, Αθήνα 2018, σ. 284.

²⁰⁹ Π. Κοκκινάκη, Ἡ Πατριαρχία τοῦ Βαρθολομαίου Α' μέσα ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ Τύπο (1991 – 2001), Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 184-185.

²¹⁰ Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Ἡ Ποιμαντορικὴ Ἐπίσκεψη τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου στὴν Κρήτη (9-23 Νοεμβρίου 1992)», Ἐκκλησία 18 (1992), 706.

²¹¹ Νόμος 4149, 10/16-3-1961: Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης. Πρὸβλ. Βλ. Ι. Φειδᾶ, Ἱεροὶ Κανόνες καὶ Καταστατικὴ Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Αθήναι 1998, σσ. 641-693.

²¹² Σ. Σωμαράκη, Ἀρχιμ. Ἡ ἡμιαὐτόνομος Ἐκκλησία τῆς Κρήτης καὶ ἡ Νομοκανονικὴ θεώρησις τῶν θεσμῶν, τῆς ὀργάνωσις καὶ τῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία, Κατερίνη 2013, σσ. 31-32.

κουμενικό Πατριαρχείο, όσο και με την Έλληνική Πολιτεία, με σκοπό την περιστολή (σέ σημαντικό βαθμό) τής παρεμβατικότητας στην διοίκηση και στην λειτουργία τής Έκκλησίας τής Κρήτης. Από το άρθρο 1 προκύπτει ότι η Έκκλησία τής Κρήτης είναι «ήμιαυτόνομος» και έχει την κανονική εξάρτηση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Το 1967, το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποφάσισε την ανύψωση τής Μητροπόλεως Κρήτης σέ Αρχιεπισκοπή και του Μητροπολίτου σέ Ίερώτατο Αρχιεπίσκοπο Κρήτης Υπέριμο και Έξαρχο Ευρώπης (Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη 823/ 28-2-1967). Αναφορικά με την έκλογή του νέου Αρχιεπισκόπου Κρήτης, αυτή είναι αποτέλεσμα σύμπραξης τής Έκκλησίας τής Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η Ίερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Κρήτης καταρτίζει το τριπρόσωπο και ακολουθώντας το Οικουμενικό Πατριαρχείο προβαίνει στην έκλογή του νέου Αρχιεπισκόπου Κρήτης. Η έκλογή του Αρχιεπισκόπου Κρήτης από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ιστορικά ανάγεται στο 732, αν και η πρώτη έκλογή Αρχιεπισκόπου Κρήτης από το Οικουμενικό Πατριαρχείο μαρτυρείται το 711 (παρά το ότι εκείνο το έτος η Έκκλησία τής Κρήτης ανήκε ακόμα στην δικαιοδοσία τής Έκκλησίας τής Ρώμης) με την περίπτωση του Αρχιεπισκόπου Ανδρέα Ίεροσολυμίτη, του γνωστού δηλαδή Αγίου και Ύμνογράφου τής Έκκλησίας.²¹³ Στις ημέρες μας, η έν γένει στάση τής Έκκλησίας τής Κρήτης απέναντι στις πρωτοβουλίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφορικά με τις διορθόδοξες και διαχριστιανικές της επαφές, διακρίνεται από το φιλελεύθερο και οικουμενικό της πνεύμα.²¹⁴

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης το έτος 1992 επισκέφθηκε την Έκκλησία τής Κρήτης. Η πρώτη επίσκεψη του Βαρθολομαίου ως Οικουμενικού Πατριάρχου στην Έκκλησία τής Κρήτης διήρκεσε 15 ημέρες (9-23 Νοεμβρίου 1992).²¹⁵ Η ύποδοχή του Πατριάρχου έγινε στο λιμάνι του Ηρακλείου από τον Έλληνα Πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Μητσotάκη και τον Γενικό Έπιτελάρχη του Έλληνικού Στρατού Ίωάννη Βερυβάκη. Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος επέβαινε στο κότερο του έφοπλιστή Ίωάννη Λάτση, το οποίο είχε το όνομα «Αλέξανδρος» και είχε βρετανική σημαία. Μετά την άφιξη του Πατριάρχου, την ανάκρουση του Έθνικού Ύμνου και την επιθεώρηση (από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και σύμφωνα με το προεδρικό πρωτόκολλο) του τιμητικού στρατιωτικού αγήματος, ο Πρωθυπουργός τής Ελλάδος Κωνσταντίνος Μητσotάκης προσφώνησε τον ύψηλό επισκέπτη τονίζοντας, ότι «Η Όρθοδοξία και ο Έλληνισμός είναι δύο στοιχεία αλληλένδετα μεταξύ τους». Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος, κατά την αντίφώνησή του, μεταξύ άλλων, ανέφερε ότι: «Σας φέρνω μήνυμα ειρήνης και ενότητας· οί προσευχές μου είναι για εσάς και για όλους τους Όρθοδόξους».²¹⁶ Εκτός από την πολιτική και στρατιωτική ήγεσία τής Ελλάδος, τον Πατριάρχη Βαρθολομαίο ύποδέχθηκε το ίερατείο τής Κρήτης (ένδεδυμένο με χρυσοποίκιλα άμφια) με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Κρήτης Τιμόθεο και τὰ μέλη τής το-

²¹³ Σ. Σωμαράκη, Αρχιμ. Η ήμιαυτόνομος Έκκλησία τής Κρήτης και η Νομοκανονική θεώρηση των Θεσμών, τής όργάνωσης και των σχέσεων με την Έλληνική Πολιτεία, Κατερίνη 2013, σσ. 32-34, 158-159, 261, 334-338. Πρβλ. Ι. Φειδά, Ίεροί Κανόνες και Καταστατική Νομοθεσία τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Αθήναι 1998, σσ. 641-693.

²¹⁴ Κ. Χαραλαμπίδη, «Η Έκκλησία τής Ελλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 645-Β. Θ. Σταυρίδη, «Η Οικουμενική διάσταση τής Όρθοδοξίας», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγούστου 1976), Αθήναι 1980· Α. Οσίρον, «Ο Οικουμενισμός τής Όρθοδοξίας», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγούστου 1976), Αθήναι 1980.

²¹⁵ Ίεράς Μητροπόλεως Πέτρας και Χερρονήσου, Ήμερολόγιον 2019, Νεάπολη Κρήτης 2019, σ. 13. Πρβλ. Ίερά Μητρόπολις Ρεθύμνης και Αύλοποτάμου, Ήμερολόγιον 2018, Ρέθυμνον 2018, σ. 80.

²¹⁶ Π. Κοκκινάκη, Η Πατριαρχία του Βαρθολομαίου Α΄ μέσα από τον Τουρκικό τύπο (1991 – 2001), Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 182-184.

πικῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου, νέοι μὲ λάβαρα, Σταυροὺς καὶ ἑξαπτέρυγα, πρόσκοποι, ἀδελφές τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ πλῆθος κόσμου.²¹⁷

Στις 9 Νοεμβρίου, ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, τέλεσε στὸ Ἀκρωτήρι μνημόσυνο στὸν τάφο τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου – στὴν σχετικὴ προσλαλιὰ του ἀναφέρθηκε στὴν ἑλληνο-τουρκικὴ φιλία τὴν ὁποία εἶχαν συνομολογήσει ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος μὲ τὸν Κεμάλ Ἀτατούρκ, χαρακτηρίζοντάς τὴν ὡς «ἐπιβεβλημένη», καθὼς ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο λαῶν θὰ ἀποβεῖ ὠφέλιμη γιὰ τὴν περιοχὴ τῶν Βαλκανίων. Μάλιστα, σημείωσε ὅτι καὶ ὁ ἴδιος (ὅσο εἶναι ἐφικτὸ γιὰ τὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο) δὲν θὰ σταματήσει νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν διατήρηση αὐτῆς τῆς φιλίας. Ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος κέρδισε τὴν ἀγάπη τῶν Κρητικῶν μὲ τὴν προσήνεια, τὴν εὐγένεια ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀριστη γνῶση τῆς ἱστορίας τοῦ νησιοῦ. Ὁ τότε πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος, Κωνσταντῖνος Μητσοτάκης, στὸ γεῦμα ποῦ παρέθεσε πρὸς τιμὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ὑψηλὸ ἐπισκέπτη, ἀναφέρθηκε στὸ πόσο σημαντικὸς εἶναι ὁ ρόλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν οἰκουμενικὸ χριστιανισμό.²¹⁸

Κατὰ τὴν διάρκειά τῆς περιοδείας του στὴν Κρήτη, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἔκανε τὰ ἀποκαλυπτήρια ἐγκαινιαστικῶν πλακῶν καὶ ἀγαλμάτων, φύτεψε δένδρα, τέλεσε τὰ ἐγκαίνια τῆς Ἀνωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης στὸ Ἡράκλειο, τοῦ Πατριαρχικοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου «Ὁ Ἅγιος Ραφαήλ» στὸ Σπήλι, τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ στὸ Πολιτιστικὸ Κέντρο τῆς Μητρόπολης Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου στὰ Χανιά, τέλεσε τὰ θυρανοίξια Ναῶν στὴν Μητρόπολη Ἱεραπύτνης, στὴν Μονὴ Ἐπανωσήφη καὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς ἔκθεσης χαρακτικῶν στὴν Μονὴ Τοπλοῦ. Ὁ Πατριάρχης ἔλαβε ἀρκετὰ δῶρα ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς φορεῖς κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ἐπίσκεψής του – ὡστόσο, καὶ ὁ ἴδιος εἶχε φροντίσει ὥστε νὰ ἀφήσει ἀναμνηστικὰ τῆς ἐπισκέψεώς του σὲ ὅσα σημεῖα εὐρισκόταν. Στους Καθεδρικοὺς καὶ μοναστηριακοὺς Ναοὺς προσέφερε δυσκοπότηρα, στους Ἐπισκόπους ἀργυρᾶ δικηροτρύκηρα, στους Ἡγουμένους καὶ Ἀρχιμανδρίτες πατριαρχικοὺς Σταυροὺς, στὸν Περιφερειάρχη καὶ τοὺς ἄλλους κοσμικοὺς ἄρχοντες (δῶρισε) στρογγυλοὺς ἀσημένιους δίσκους μὲ τὴν ὑπογραφή του.²¹⁹

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, ἔκοψε ἀναμνηστικὸ μετάλλιο, καθιέρωσε εἰδικὸ παράσημο (τὸν Σταυρὸ τῶν Ἀποστόλων Παύλου καὶ Τίτου), ὁ Δῆμος Σητείας καὶ ἡ Ἀνωτέρα Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Κρήτης ἔφτιαξαν ἀναμνηστικὲς πλακέττες, ἡ Μονὴ Τοπλοῦ ἔκοψε ἀναμνηστικὰ μετάλλια καὶ φιλοτέχνησε χειροποίητα ἀντίγραφα εἰκόνων (τὴν ἴδια πρακτικὴ ἀκολούθησε καὶ ἡ Μητρόπολη Ἱεραπύτνης), ἡ Μητρόπολη Πέτρας κατεσκεύασε ἀναμνηστικὰ πιάτα καὶ μπλοῦζες γιὰ τὰ παιδιά μὲ τὴν μορφή τοῦ Πατριάρχου. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα τῆς Κρήτης (ἡ Ὁρθόδοξη Ἀκαδημία στὸ Κολυμπάρι, ἡ Ἀνωτέρα Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Κρήτης, ἡ Ἱερατικὴ Σχολὴ Χανίων καὶ τὸ Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα «Ἅγιος Ραφαήλ» στὸ Σπήλι), ἐνισχύθηκαν μὲ γενναῖα οικονομικὰ ποσά – ἱκανὰ ὥστε νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἀνέγερση, τὴν ἐπέκταση ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνασυγκρότησή τους. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσωπήθηκε μὲ τριμελὴ ἀντιπροσωπεῖα ποῦ στάλθηκε ἀπὸ τὴν Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τῆς Ἱερᾶς

²¹⁷ Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Ἡ Ποιμαντορικὴ Ἐπίσκεψη τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου στὴν Κρήτη (9-23 Νοεμβρίου 1992)», Ἐκκλησία 18 (1992), 712.

²¹⁸ Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Ἡ Ποιμαντορικὴ Ἐπίσκεψη τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου στὴν Κρήτη (9-23 Νοεμβρίου 1992)», Ἐκκλησία 18 (1992), 706-710.

²¹⁹ Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Ἡ Ποιμαντορικὴ Ἐπίσκεψη τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου στὴν Κρήτη (9-23 Νοεμβρίου 1992)», Ἐκκλησία 18 (1992), 710-711.

Ἐπαρχιακῆς Συνόδου. Τὴν ἀντιπροσωπεΐα ἀποτελοῦσαν οἱ Μητροπολίτες Δημητριάδος Χριστόδουλος (Παρασκευαΐδης), Νέας Σμύρνης Ἀγαθάγγελος (Ταμπουρατζάκης) καὶ ὁ Μυτιλήνης Ἰάκωβος (Φραντζῆς – ὁ Μητροπολίτης Μυτιλήνης δῶρισε στὸν Πατριάρχη Βαρθολομαῖο ἕναν Σταυρὸ εὐλογίας). Στὰ Χανιά προσήλθε καὶ ὁ Μητροπολίτης Πειραιῶς Καλλίνικος Καροῦσος. Τὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἐκπροσώπησε ὁ Κιτίου Χρυσόστομος καὶ ὁ Πάφου Χρυσόστομος. Παράλληλα, μαζὶ μὲ αὐτοὺς τοὺς Ἀρχιερεῖς, στὴν Κρήτη κατέφθασαν καὶ ἄλλοι Ἀρχιερεῖς ὅπως ὁ Σεβαστείας (Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων), ὁ Λέρου καὶ Καλύμνου (Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο) καὶ ὁ Ὀλύμπου (Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερική).²²⁰

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ, ἀπέστειλε προσωπικὸ δῶρο στὸν Πατριάρχη καὶ παράλληλα τὸν κάλεσε νὰ ἐπισκεφθεῖ ἐπίσημα τὴν Ἑλλάδα – ὁ Πατριάρχης ἀπάντησε ὅτι θὰ ἐπισκεφθεῖ ἐπίσημα τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀφοῦ ὀλοκληρώσει τὶς ἐπισκέψεις του στὰ πρεσβυγενῆ καὶ ἄλλα Πατριαρχεῖα, τὰ ὁποῖα προηγουμένως κατατῆν τῆς τάξης. Ὁ Πατριάρχης, προκειμένου νὰ ἀνταποδώσει τὸ δῶρο πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ζήτησε νὰ σταλεῖ στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφεῖμ ὁ Σταυρὸς τῶν Ἀποστόλων Παύλου καὶ Τίτου – ὁ Σταυρὸς παραδόθηκε στὸν Μητροπολίτη Δημητριάδος Χριστόδουλο γιὰ νὰ τὸν ἐπιδώσει στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφεῖμ. Ἀξίζει ἐπίσης νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι, τόσο ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὅσο καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν μὲ παρόμοιες φράσεις ἀνέδειξαν καὶ τόνισαν τοὺς «ἄρρηκτους δεσμοὺς» οἱ ὁποῖοι ἐνώνουν τὶς δύο Ἐκκλησίες, ὡς Μητέρα καὶ Θυγατέρα.²²¹

Κατὰ παρόμοιο τρόπο μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, οἱ Μητροπόλεις τῆς Δωδεκανήσου οἱ ὁποῖες ὑπάγονται ἄμεσα στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο (ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν προσάρτηση τῶν Δωδεκανήσων στὴν Ἑλλάδα στίς 7 Μαρτίου τοῦ 1947), διαπνέονται ἀπὸ εὐρύτητα θεολογικῆς σκέψεως καὶ οἰκουμενικὴ «ἀνοιχτότητα», φιλοξενώντας στὴ Μητρόπολη τῆς Ρόδου πολλές φορές διάφορες Πανορθόδοξες Διασκέψεις (1961, 1963, 1964).²²² Ἐπιπλέον, ἡ Μητρόπολη Ρόδου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φιλοξενία τῶν τριῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων, προέβη στὴν φιλοξενία τοῦ Συνεδρίου τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε., κατὰ τὸ διάστημα 19-28 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1959.²²³ Ἡ σύγκληση αὐτῆ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικὴ, καθὼς γιὰ πρώτη φορά, σὲ ὀρθόδοξο ἔδαφος ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, συγκλήθηκε συνέδριο τέτοιου εἴδους. Μάλιστα, στὸ συνέδριο αὐτὸ ἔλαβε μέρος ἡ πολυπληθέστερη ἀριθμητικὰ, μέχρι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, Ὁρθόδοξη ἀντιπροσωπεΐα – γεγονός πρῶτόγνωρο γιὰ τὴν μέχρι τότε ἱστορία τοῦ Π.Σ.Ε.²²⁴

²²⁰ Χατζηφώτη, ὁ.π., σσ. 712-713.

²²¹ Ὁ.π., 713. Πρὸβλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 277-278.

²²² Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 645.

²²³ Β. Ἰωαννίδη, «Τὸ ἐν Ρόδῳ συνέδριον τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (19-28 Αὐγούστου 1959)», Ἐκκλησία 36 (1959) 312-314, 343-346, 375-376, 390-392, 409-410, 426-427, 444-446-Ι. Καλογήρου, «Ἡ ἐν Ρόδῳ συνέλευσις τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (19-27 Αὐγούστου)», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 42 (1959) 323-332, 43 (1960) 134-147.

²²⁴ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Ἀθῆναι 1964, σ. 96.

B. Η στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου στὶς Διορθόδοξες σχέσεις καὶ στὶς Πανορθόδοξες διασκέψεις

1. Γενικά

Ἡ Κωνσταντινούπολη, ὡς ἔδρα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ «Νέα Ρώμη», «κληρονόμησε» τὴ συνοχή τοῦ Γένους τῶν Ρωμαίων μετὰ τὴν πτώση τῆς Βασιλεύουσας. Οἱ Ὀθωμανοί, ἐπιθυμώντας τὴν καλύτερη δυνατὴ διακυβέρνηση τῶν ὑπηκόων τους καὶ εἰδικότερα τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, ἀποφάσισαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν βυζαντινὴ ἀντίληψη. Οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν ἀναγνώριζαν ἐθνικὲς ἀλλὰ μόνο θρησκευτικὲς κοινότητες. Ἀπὸ τὸν διαχωρισμὸ αὐτὸ οἱ ὁμάδες τῶν ὑπηκόων πού προέκυψαν καὶ εἶχαν κοινὸ θρησκευμὰ ἔλαβαν τὴν ὀνομασία «μιλιέτ» - «θρησκευτικὲς ἐθνότητες».²²⁵

Ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητὴς ἀποφάσισε ὅτι στοὺς ἡγέτες αὐτῶν τῶν θρησκευτικῶν ὁμάδων (Πατριάρχες καὶ Ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν Βαλκανίων), δηλαδὴ τῶν «μιλιέτ», ἔπρεπε νὰ παραχωρηθοῦν ὀρισμένα πολιτικὰ καὶ διοικητικὰ δικαιώματα («προνόμια»). Ἐνα ἀπὸ τὰ προνόμια πού παραχωρήθηκε ἦταν ὅτι οἱ ὁμάδες αὐτὲς εἶχαν τὸ δικαίωμα ἀφ' ἑνὸς νὰ διευθετοῦν τὶς ὑποθέσεις τους σύμφωνα μὲ τοὺς δικούς τους νόμους καὶ τὰ δικά τους ἔθιμα καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ὀρίζουν τὸν δικό τους θρησκευτικὸ ἡγέτη ἔχοντας ὡς γνώμονα τὴν νομιμοφροσύνη τους πρὸς τὴν ἀνώτατη πολιτικὴ ἐξουσία. Κατὰ τὴν ἐνθρόνιση τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γενναδίου, ὁ Μωάμεθ παρέδωσε στὸν τελευταῖο ἓνα φιρμάνι τὸ ὁποῖο ἀναγνώριζε στὸν ἐκάστοτε Πατριάρχη α) τὸ ἀπαραβίαστο τοῦ προσώπου του, β) προέβλεπε γενικὴ φοροαπαλλαγὴ, γ) ἐλευθερία κινήσεων, δ) ἰσοβιότητα στὸ ἀξίωμά του, καθὼς καὶ ε) τὸ δικαίωμά του νὰ μεταβιβάζει στοὺς διαδόχους τους αὐτὰ τὰ δικαιώματα. Ἐπακόλουθα, τὰ προνόμια αὐτὰ κατέστησαν τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ὡς τὸν «Ἐθνάρχην», δηλαδὴ τὸν ἐπικεφαλῆς τοῦ Ὀρθοδόξου «μιλιέτ», καθὼς ὁ Πατριάρχης μαζί μὲ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο ἀσκοῦσαν τὸν ἔλεγχο ἐπὶ ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐπισκόπων καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος.²²⁶

Στὶς ὑπόλοιπες ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες τοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Μητροπολίτες καὶ οἱ Ἐπίσκοποι εἶχαν τοὺς δικούς τους ἀξιωματικούς κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἐπικεφαλῆς τοῦ Ὀρθοδόξου «μιλιέτ», ἦταν σὲ κάποιον βαθμὸ ὁ διάδοχος τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα. Ὁ Πατριάρχης ἔπρεπε νὰ εἶναι ἕνας ἰκανὸς πολιτικός, ὁ ὁποῖος νὰ μποροῦσε νὰ ἐνεργεῖ στὴν Ὑψηλὴ Πύλη μὲ γνώμονα τὸ συμφέρον τῶν ὀρθοδόξων ὑπηκόων του ἀλλὰ καὶ νὰ διαβεβαιώνει τὸν Σουλτάνο γιὰ τὴν εὐπειθεία καὶ τὴν ὑποταγὴ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων του στὸν τελευταῖο.²²⁷ Παράλληλα, ὁ νέος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως θὰ ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νὰ προέρχεται ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ἀνθενωτικῆς παράταξης ὥστε νὰ ἀποκλειστεῖ τὸ ὁποιοδήποτε ἐνδεχόμενο ἐφαρμογῆς ἢ ἐπαναφορᾶς τῶν ἤδη ἀποκηρυχθέντων ἀποφάσεων τῆς ψευδο – ἐνωτικῆς Συνόδου τῆς Φεράρας – Φλωρεντίας, τῆς ὁποίας οἱ ἀποφάσεις ἴσχυσαν μόνο στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ἐνῶ ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας ἀναιρέθηκαν τὸ 1443 καὶ τὸ 1442 ἀντίστοιχα. Ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῆς

²²⁵ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὅ.π., σ. 305.

²²⁶ S. Runciman, Ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησία ἐν αἰχμαλωσίᾳ, Ἀθήνα ©2010, σσ. 197-206.

²²⁷ S. Runciman, Ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησία ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ὅ.π., σ. 207.

Κωνσταντινουπόλεως, ή άνοδος του Γενναδίου στον Πατριαρχικό Θρόνο, σφράγισε όριστικά κάθε συζήτηση αναφορικά με τό μέλλον ή τήν ισχύ των άποφάσεων τής ψευδό – ένωτικης Συνόδου.²²⁸

Αναφορικά με τὰ Πατριαρχεία τής Ανατολής, άν και περιήλθαν σέ κατώτερη θέση από τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, καθώς τόν 16ο αιώνα ό Σουλτάνος κατέκτησε τήν Συρία και τήν Αίγυπτο, δέν έχασαν κανένα από τὰ δικαιώματά τους στην άυτονομία και έξακολουθούσαν νά διοικούν τούς Όρθοδόξους των έπαρχιών εκείνων. Αναφορικά με τὰ διάφορα ζητήματα για τὰ όποια έπρεπε νά διαπραγματευτούν με τήν Ύψηλή Πύλη, οί Προκαθήμενοί τους στρέφονταν στην συμπαράσταση του Θρόνου τής Κωνσταντινουπόλεως.²²⁹

Οί σλαβικές – όρθόδοξες εκκλησίες άν άποτελοΰσαν ένα ευρύτερης κλίμακας πρόβλημα για τήν Έκκλησία τής Κωνσταντινουπόλεως, διατηρούσαν τήν σλαβονική τους λειτουργία και τὰ έθιμά τους, έντούτοις αρκετές φορές έπεδίωξαν (σέ συνεργασία με τίς τουρκικές Αρχές) τήν διεύρυνση τής άυτονομίας τους. Η Ρωσική Έκκλησία, άν και άντιμετώπιζε με ιδιαίτερο σεβασμό τήν Έκκλησία τής Κωνσταντινουπόλεως, μετά τήν Σύνοδο Φερράρας Φλωρεντίας (1438-1439), έπαψε νά έξαρτάται από τόν Προκαθήμενο τής Κωνσταντινουπόλεως, ό όποιος ήταν ύποτελής στον Σουλτάνο. Αναφορικά με τήν δομή τής ιεραρχίας του Πατριαρχείου, ό εκάστοτε εκλεγμένος Μητροπολίτης – Επίσκοπος για νά μπορέσει νά εγκατασταθει στην έπαρχία του, έπρεπε νά λάβει τό διοριστήριο έγγραφο (μπεράτι) από τόν Σουλτάνο. Όλα τὰ παραπάνω κατέστησαν σαφές ότι, με τήν νέα τάξη πραγμάτων, ή Έκκλησία σταθεροποιήθηκε και απέκτησε νέες έξουσίες. Η άνάδειξη του εκάστοτε Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως σέ «Έθνάρχη» των Όρθοδόξων είχε ως άποτέλεσμα νά διαφυλαχθει τόσο ή ένότητα τής Έκκλησίας όσο και ή ένότητα του έλληνικού λαού και όχι μόνο.²³⁰ Εν κατακλείδι, ή γενική φοροαπαλλαγή τήν όποία ή Ύψηλή Πύλη είχε παραχωρήσει στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, καταργήθηκε τό φθινόπωρο του 1474 με άπόφαση του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μαξίμου Γ' στο πλαίσιο τής έναρξης μιās νέας πολιτικής προσέγγισης προς τήν Όθωμανική διοίκηση.²³¹

Παρά τὰ διάφορα προβλήματα και τίς κακουχίες τίς όποιες προκάλεσε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ή Όθωμανική κατάκτηση, ή Έκκλησία τής Κωνσταντινουπόλεως συνέχιζε αδιάκοπα νά παραμένει ή φυσική κληρονόμος τής Όρθοδόξου καθολικότητας του βυζαντινού πολιτισμού.²³² Έπομένως, τό βάρος αΰτης τής κληρονομιάς, ώθει τόν Οικουμενικό Θρόνο νά διαδραματίζει οΰσιαστικό ρόλο στις διορθόδοξες και διαχριστιανικές σχέσεις. Η αΰτοκέφαλη Έκκλησία τής Ελλάδος, μετά τήν έκδοση του τόμου του 1850, ακολουθει τό Οικουμενικό Πατριαρχείο όπως τό παιδί τήν μητέρα στις διορθόδοξες και διαχριστιανικές σχέσεις, συμβάλλοντας με αΰτον τόν τρόπο στην αδιάκοπη συνέχεια και διατήρηση τής Παράδοσης τής αδιαιρέτου Έκκλησίας.²³³

²²⁸ Βλ. Ίω. Φειδά, Έκκλησιαστική Ίστορία, Αθήναι, Β' (©1998), σσ. 603-626.

²²⁹ Ό.π., σσ. 207-209.

²³⁰ Ό.π., σσ. 209-210.

²³¹ Μ. Παΐζη – Αποστολοπούλου, Μετά τήν Κατάκτηση, Αθήνα 2006, σσ. 31-33.

²³² Α. Σ. Αλιβιζάτου, «Έκκλησία, Πολιτεία και έθνος έξ έπόψεως Όρθοδόξου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 90.

²³³ Η. S. Alivisatos, "The Greek Orthodox Church's unbroken continuation with the undivided Church", The Church Quarterly Review 236 (1934), 261-275.

Ἡ συμβολή αὐτῆ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος φανερώνει τό ὅτι οἱ σχέσεις τῆς μέ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δὲν εἶναι ἀπλῶς σχέσεις τυπικῆς, οἱ ὁποῖες ἐξαντλοῦνται μέσα σὲ ἓνα πρωτόκολλο, ἀλλὰ εἶναι μιὰ βαθύτατη πνευματικὴ σχέση, ἡ ὁποία ἀπορρέει συλλογικὰ ἀλλὰ καὶ ἀτομικὰ ἀπὸ τὰ μέλη τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς πνευματικῆς σχέσης, πολλοὶ Ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐπιφοιτοῦν εἰρηνικὰ στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καί, ἀντίστροφα, Ἱεράρχες ἢ καὶ φορεῖς τῆς πολιτειακῆς (Βασιλέας, Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας) καὶ πολιτικῆς (Πρωθυπουργός, Ὑπουργοὶ κ.ἄ.) ἐξουσίας καὶ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς Θεολογικῆς Κοινότητος ἐπισκέπτονταν καὶ ἐπισκέπτονται τὴν Κωνσταντινούπολη. Δὲν εἶναι μάλιστα λίγες οἱ φορές, πού πολλοὶ ἐξ αὐτῶν τιμῆθηκαν τόσο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν Πολιτεία τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀντιστρόφως. Ἀναφορικὰ μὲ τὶς ἐπισκέψεις τῶν Ἑλλήνων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν φορέων στὴν Κωνσταντινούπολη, ἡ συναναστροφή τους μὲ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, τὴν περί Αὐτόν Ἁγία Ἱερά Σύνοδο ἀλλὰ καὶ τὴν Ὁμογένεια ὁδηγεῖ στὴν ἀνταλλαγή πολλῶν, ὀφελίμων καὶ χρήσιμων σκέψεων καὶ ἐμπειριῶν. Ἡ συναστροφή αὐτῆ ἐδράζεται στὸ γεγονός ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῶν Ὁρθοδόξων. Εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖο διέσωσε τὸ γένος τῶν Ρωμαίων καὶ λοιπῶν ὀρθοδόξων Μιλιέτ μέσα στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὡς κέντρο τῆς Ὁρθοδοξίας, δὲν διασπᾷ τὸν πολυκεντρο χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς προβάλλεται ὄχι ὡς κέντρο στὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ ὡς κέντρο τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ κέντρο αὐτὸ διέσωσε τὸν ὀρθόδοξο χαρακτήρα τοῦ γένους τῆς Ἀνατολῆς.²³⁴

Ἐπειτα, ἡ Ἐκκλησία σὲ ὅλες τὶς καθημερινές Ἱερές τῆς Ἀκολουθίας δέεται «ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως».²³⁵ Ὡς γνωστόν, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὴ θεολογία τῆς ἐμφορεῖται ἀπὸ τὸ οἰκουμενικὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς Πατερικῆς Παιδείας (κυρίως ὡς πρὸς τὸν τρόπο σκέψεως, τὴ γλῶσσα καὶ τὶς διοικητικῆς δομές).²³⁶ Τὰ Πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα διαφυλάσσουν τὸν ἑλληνικὸ ἀλλὰ ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιπες ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες (δηλ. οἰκουμενικὸ)²³⁷ χαρακτήρα τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ τους πολιτισμοῦ (πού, ἐκτός ἀπὸ τὸν ἐκχριστιανισμό, ἐκπολιτίζει καὶ κάθε λαὸ μέσω τῆς παιδείας, ὅπως συνέβη ἰδίως μὲ τὰ σλαβικά ἔθνη), τοῦ μόνου πού μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει ὀρισμένη ἐνότητα τοῦ χριστιανικοῦ ὀρθοδόξου κόσμου. Βέβαια ὑπῆρξαν προβλήματα ἐθνοφυλετισμοῦ ἰδίως μὲ τὴν βουλγαρικὴ ἐξουσία λόγω ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καταδίκασε τὸν Ἐθνοφυλετισμὸ μὲ Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ 1872.²³⁸ Μάλιστα δέ, μέρος τῆς

²³⁴ Α. Σ. Αλιβιζάτου, «Ἐκκλησία, Πολιτεία καὶ ἔθνος ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 90.

²³⁵ Α. Παπαδόπουλου, Κείμενα διορθοδόξων καὶ διαχριστιανικῶν σχέσεων, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 114-115.

²³⁶ Σ. Ζαμπέλιου, Βυζαντιναὶ μελέται: Περί πηγῶν Νεοελληνικῆς ἐθνότητος, Αθήναι 1857, σ. 43 ἐξ.· G. Florovsky, Puti Russkogo Bogosloviya (Ways of Russian Theology), Paris 1937-I. Καρμίρη, «Ἡ Εἰς Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 19 (1/10/1968) 466.

²³⁷ Κ. Α. Μυδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 169. Γιά τὴν συσχέτιση ἑλληνικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας νὰ μπεῖ παραπομπή. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας ὀνομάζει ὡς ἑλληνικὸ δὲν μποροῦμε νὰ πούμε ὅτι ἐκφράζει πλήρως τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα. Ἀλλὰ ἡ βιωματικὴ ἐμπειρία τοῦ Οἴκ. Πατρ. πού διαπνέει τὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐκφράστηκε ἑλληνικά. Τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ἐμποτίστηκε ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα. Τὸ γράμμα ἔλαβε πνεῦμα καὶ σῶμα τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ.

²³⁸ Α. Αγγελόπουλου, Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας στὰ Βαλκάνια σήμερον (1992), τ. Β', «Ἡ ἑτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ, κατὰ τὰ «ἔγγραφα Πατριαρχικά καὶ Συνοδικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος 1852-1873», Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 599-603.

ποιμαίνουσας Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔβλεπε τὴν ἑλληνικὴ αὐτὴν παρουσίαν ὡς «ἔθνικὸ δικαίωμα».²³⁹

Ἀπέναντι σὲ αὐτὴν τὴν προβαλλόμενη θεώρηση ἀπὸ μέρους τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Σάμου Εἰρηναῖος πίστευε ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος —μέσω τοῦ ἀνεπτυγμένου στίς ἡμέρες μας θεσμοῦ τῶν ὑποτροφιῶν— θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίσει νὰ ἐντρυφήσουν ἀκόμη περισσότερο στὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Μέσης Ανατολῆς, δεδομένου ὅτι οἱ Ἀραβες Ὀρθόδοξοι εἶναι εὐάλωτοι, παρασυρόμενοι στὸν Ἀραβικὸ ἔθνικισμό.²⁴⁰ Ὁ καθηγητὴς Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος προέβαλλε τὸ παράδειγμα τῶν Σλαβικῶν λαῶν, λαοὶ γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐκλαμβανόταν ὡς ἓνα οὐσιῶδες τμῆμα τοῦ ἔθνικοῦ τους βίου.²⁴¹ Ἡ θεωρία ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἓνα ἀποσπαστὸ κομμάτι τοῦ ἔθνικοῦ βίου ἐνὸς κράτους δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ καὶ δὲν ἐναρμονίζεται μὲ τὸ μῆνυμα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ Ἐκκλησία θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκτᾷ χαρακτῆρα καὶ ταυτότητα ἔθνικη. Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ σῶμα Χριστοῦ καὶ τὰ μέλη τῆς εἶναι τὰ ἀντίστοιχα μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ἀποκτήσει χαρακτῆρα ἔθνικόν, τότε ἡ προβληματικὴ στρέφεται στὴν αἵρεση τοῦ «ἔθνοφυλετισμοῦ», ὅπως αὐτὸς καθιερώθηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας καὶ τὶς ἀντίστοιχες ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ 1870. Ὅπως δὲποτε εἶναι σημαντικὴ ἡ ὑπαρξη τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὰ Πατριαρχεῖα τῆς Μέσης Ανατολῆς, ἀλλὰ οἱ Ἀραβες θὰ πρέπει ὄχι νὰ ἐξελληνιστοῦν ἀλλὰ νὰ ἐνσωματώσουν στὴν δική τους θεολογικὴ ἔκφραση ὀρισμένα στοιχεῖα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ κάθε Ἐκκλησία ἔχει ἀσφαλῶς καὶ τὸν δικὸν της θεολογικὸν χαρακτῆρα — πόσο μᾶλλον ὅταν ἀποτελεῖται ἀπὸ μὴ Ἑλληνες ὀρθοδόξους.

Ἐπομένως, ἡ κάθε Ἐκκλησία, ἀνεξαρτήτως τῆς χώρας στὴν ὁποία βρίσκεται, θὰ πρέπει νὰ διαφυλάξει τὸν χαρακτῆρα τῆς χωρὶς νὰ ἐπιδιώκει τὴν ἐπιβολὴν καὶ σὲ ἄλλες χώρες μέσα ἀπὸ τὸ φαινόμενο τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ ἐπεκτατισμοῦ», τὸ ὁποῖο ἐφαρμόζεται, εὐκαίρως — ἀκαίρως, ἀπὸ τοὺς ὁμοδόξους Σλάβους ἀδελφούς, καὶ ὄχι μόνο. Μία ἀκόμα πτυχή τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ ἐπεκτατισμοῦ», ἡ ὁποία ἀκούσια προκαλεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ὀρθοδόξους εἶναι τὸ φαινόμενο ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων παρουσιάζει δραστηριότητα ὡς πρὸς τὴν ποιμαντικὴν καὶ ἐπιμορφωτικὴν μέριμνα τῶν Ἀράβων ὀρθοδόξων ἀδελφῶν. Παρ' ὅλα αὐτὰ κάποια πρόσωπα τοῦ Ἀραβικοῦ κόσμου, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, αἰσθάνονται παραγκωνισμένοι καὶ παραμελημένοι ὡς πρὸς τὴν κάλυψη τῶν ποιμαντικῶν καὶ μορφωτικῶν τους ἀναγκῶν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ὥστε νὰ ὀδηγοῦνται πρὸς τοὺς Σλάβους ὁμοδόξους ἀδελφούς ὅσο καὶ πρὸς τοὺς φραγκισκανοὺς μοναχοὺς γιὰ νὰ καλύψουν αὐτὲς τὶς ἀνάγκες— μὲ ἄλλα λόγια, οἱ ὀρθόδοξοι ὀδηγοῦνται στοὺς Καθολικούς.

Ἐπακόλουθα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὡς φυσικὴ καὶ προσφιλὴς Ἀδελφὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀλλὰ καὶ ἐκλεκτὸ καὶ δυναμικὸ τμῆμα συνόλης τῆς Ὀρθοδοξίας, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὶς προσπάθειες, πού καταβάλλονταν μέχρι τὶς μέρες μας γιὰ τὴν προώθηση, καλλιέργεια καὶ ἀνάπτυξη τῶν διορθοδόξων σχέσεων, μὲ τελικὸ στόχο καὶ σκοπὸ νὰ ξεπεραστοῦν τὰ ὅποια προβλήματα καὶ νὰ καταδειχθῇ ἡ ἐνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας.²⁴² Πρὸς τοῦτο, ἡ

²³⁹ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 169.

²⁴⁰ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρο. Σάμου Μελετήματα διάφορα, τ. Α', Ἀθῆναι 1960, σ. 4 ἐξ.

²⁴¹ Α. Σ. Ἀλιβιζάτου, «Ἐκκλησία, Πολιτεία καὶ ἔθνος ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 94.

²⁴² Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 38.

Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πάντοτε διεδραμάτιζε θετικό, οὐσιαστικό καί ἐνεργό μέρος σέ ὅλες τίς προσπάθειες τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως γιά τήν ἐξομάλυνση καί περαιτέρω σύσφιγξη τῶν διορθοδόξων σχέσεων.

Κατά τήν περίοδο ἐκείνη τῆς ἑπταετίας (στήν ἑλλαδική ἐπικράτεια) καί τῆς προσέγγισης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ἡ γενικότερη στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί συγκεκριμένα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου της, Ἰερωνύμου Α΄ Κοτσώνη (1967-1973), ἦταν ἐμφανῶς ἐπιρρασμένη ἀπό τήν μὴ σταθερή στάση τῶν Χριστιανικῶν Ἀδελφοτήτων (ὁσάκις ἀντιτάσσονταν στήν Ἐπίσημη Ἐκκλησία καί ἀντιπολιτεύονταν τοὺς οἰκείους Ἐπισκόπους ἀπεκαλοῦντο «παρεκκλησιαστικές ὀργανώσεις») ἀπέναντι στοῦ ἐνδεχόμενου τῆς ἔνωσης τῶν Ἐκκλησιῶν.²⁴³ Ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος καί ἡ Χριστιανική Ἀδελφότητα «Ὁ Σωτῆρ» εἶχαν κοινή πορεία ἀναφορικά μέ τὸ τὸ ζήτημα τῶν διορθοδόξων σχέσεων καί προσεγγίσεων.²⁴⁴ Ἡ διαφωνία τοῦ Ἰερωνύμου μέ τὸν «Σωτῆρα» ἐντοπιζόταν στοῦ ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἔσπευσε νὰ «καταδικάσει» τὸν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα – ἀντίθετα, προέβη σὲ μιὰ σημαντική δήλωση στήριξης τοῦ διαλόγου Κωνσταντινουπόλεως - Ρώμης ἀλλὰ καί τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα προσωπικά.²⁴⁵

Ἡ διαφωνία τοῦ «Σωτῆρα» μέ τήν πολιτική τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἐκφραζόταν μέ τήν ἀποδοκιμασία τῶν οἰκουμενικῶν «ἀνοιγμάτων». Οἱ ἀποδοκιμασίες αὐ-

²⁴³ Γιά παράδειγμα, ὁ καθηγητῆς Π. Τρεμπέλας (Επί τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καί τῶν θεολογικῶν διαλόγων ἡμιεπίσημα ἔγγραφα, Αθήναι 1972, σσ. 23, 39), οὐσιαστικός ἡγέτης τῆς χριστιανικῆς Ἀδελφότητας «Ὁ Σωτῆρ» καί πρόσωπο μέ μεγάλη ἐπιρροή στοὺς κόλπους τῶν παρεκκλησιαστικῶν ὀργανώσεων, εἶχε ἀσκήσει ιδιαίτερα αὐστηρή κριτική τόσο στὸν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα γιά τὴν ἄρση τῶν ἀναθεμάτων κατὰ τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ὅσο καί στὸν Μητροπολίτη Θυατείρων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τὴν εὐνοϊκή στάση του στοῦ θέματος τῆς μυστηριακῆς «κοινωνίας» τῶν Ἀγγλικανῶν μέ τοὺς Μεθοδιστές. Ὁ Θυατείρων εἶχε ἀναφερθεῖ θετικά στή χειροτονία Μεθοδιστῶν ἱερέων ἀπὸ Ἀγγλικανούς ἐπισκόπους, ἐνῶ ὁ Τρεμπέλας θεωροῦσε τὸ γεγονός αὐτὸ ὡς τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο στὸν διάλογο Ὀρθοδόξων καί Ἀγγλικανῶν [βλ. Ἐκκλησία (1969) 34-36]. Ὁμοίως καί ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Αθηνῶν Ἰ. Κοτσώνης, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν νέο Οἰκουμενικό Πατριάρχη Δημήτριο (βλ. Νικόδημου Γκατζιρούλη, Ἰερώνυμος Κοτσώνης, σσ. 387-388), ἐκφράζει τὴν ἀνάγκη προστασίας τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος ἀπὸ τὴν κακοβουλία τῶν αἰρετικῶν καί τὴν ἀνάγκη ἐμμονῆς στήν παραδεδομένη Πίστη [Ζωή 2784 (1972)]. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ ἐπανόρθωση τοῦ Σχίσματος ἀπαιτεῖ χρόνο, ὑπομονή καί κόπο [Ζωή 2546 (1967)] καί ὁ ἐνθουσιασμός πού ἐπικρατεῖ σὲ περιπτώσεις συμπροσευχῆς, δὲν συνιστᾷ κάτι τὸ σοβαρὸ [Ζωή 2752 (1972)]. Τὸ «Κοινό Ποτήριο» προϋποθέτει τὴν κοινή Πίστη στὴ θεότητα τοῦ Ἰησοῦ [Σωτῆρ (1969) 488] καί τὴν ἄρση ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καινοφανῶν δογμάτων [Σωτῆρ (1969) 34]. Οἱ συνεχιζόμενες ἐπεκτατικές διαθέσεις τοῦ Βατικανοῦ διαταράσσουν τὴν ἐνότητα λόγου καί πράξεως ἀπὸ μέρους του [Ζωή 2545 (1967)], μέ τὴ διατήρηση τῆς Οὐνίας, φαινόμενα τὰ ὅποια θὰ πρέπει νὰ μᾶς καθιστοῦν πολὺ ἐπιφυλακτικούς ἀπέναντι στήν ἀξιοπιστία τοῦ Πάπα [Σωτῆρ (1971) 433-435]. Ὁμοίως, αὐστηρὴ στάση κράτησε ὁ Ἰερώνυμος καί ἀπέναντι στήν ἀπόφαση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας γιά μυστηριακὴ «κοινωνία» μέ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία (Ἐκκλησία(1970), σσ. 384-385). Ἐπίσης, ὅταν ὁ Μητροπολίτης Πράγας ἐπισκέφτηκε τὴν Αθήνα, ὁ Ἰερώνυμος μίλησε γιά τὸ θέμα τῆς διορθοδόξου συνεργασίας σὲ σχέση μέ τὸν διάλογο μέ τοὺς ἑτεροδόξους, σημειώνοντας ὅτι οἱ διαφωνίες στοῦ θέματος τῶν χειροτονιῶν τῶν Ἀγγλικανῶν ἦταν ἓνα κακὸ παράδειγμα γιά τὴ διορθόδοξη συνεργασία ἐνώπιον τοῦ διαλόγου μέ τοὺς ἑτεροδόξους (Ἐκκλησία 1971, σσ. 15-16). Καί στὴ Διορθόδοξη Διάσκεψη (26 Μαΐου – 1 Ἰουνίου 1998), πού συνήλθε, ὑπὸ τὴν ὀργάνωση τοῦ Π.Σ.Ε. σὲ συνεργασία μέ τὴν Ἐταιρεία Οἰκουμενικῶν Μελετῶν καί Διορθοδόξου Πληροφορήσεως (Θεσσαλονίκη), στήν Ἱερά Μονὴ Νέας Σκῆτης, κοντὰ στοῦ Cambridge τῆς πολιτείας τῆς New York τῶν Η.Π.Α., μέ θέμα τὴν «Ὀρθόδοξη Λειτουργικὴ Ἀναγέννηση καί τὴν ὁρατὴ ἐνότητα», διαπιστώθηκε ὅτι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ὀρθοδόξων δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ πρόταξη τῆς (κοινῆς) συμπροσευχῆς ἢ τῆς κοινῆς συμμετοχῆς στοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας μέσα στοῦ πλαίσιο μιᾶς «διακονικῆς» ἢ «εὐχαριστιακῆς φιλοξενίας», ἀν προηγουμένως δὲν ὑπάρξει ἀπόλυτη ταυτότητα Πίστεως [βλ. Π. Βασιλειάδη, «Διορθόδοξη διάσκεψη μέ θέμα: Ὀρθόδοξη λειτουργικὴ ἀναγέννηση καί ἡ ὁρατὴ ἐνότητα», Καθ' ὁδὸν 16 (2000) 89]

²⁴⁴ Σωτῆρ 2773 (1971) 185.

²⁴⁵ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 255-256.

τὲς εἶχαν ὡς αἰτιολογικὸ τίς ἀμοιβαῖες ἐκκλήσεις πρὸς τὸ ὑφιστάμενο δικτατορικὸ καθεστῶς γιὰ εἰρήνη καὶ δικαιοσύνη, τὴν ἐπίτευξη μιᾶς ἐντονότερης ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν,²⁴⁶ καὶ τὴν καταπολέμηση τῆς προπαγάνδας τῶν Δυτικῶν,²⁴⁷ ἢ ὁποῖα προπαγάνδα (ὅπως οἱ διαμαρτυρόμενοι θεωροῦσαν) εἶχε ὡς ἀπώτερο στόχο τὴν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν σὲ Μία, Ἁγία καὶ Καθολικὴ Ἐκκλησία.²⁴⁸

Στὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἱστορικά καταγεγραμμένο ὅτι ἔλαβαν χώρα γεγονότα πού συνέτειναν στὴν παγίωση καὶ τόνωση τῆς Πανορθοδόξου ἐνότητας, ἢ ὁποῖα δογματολογικά, ἐκκλησιολογικά, κανονικά, λειτουργικά καὶ διοικητικά δὲν ἔπαυσε ποτέ νὰ ὑφίσταται. Τὸ 1930 συγκλήθηκε Συνέδριο στὸ Ἅγιον Ὄρος, πού ἀπέβλεπε στὴν προετοιμασία Πανορθοδόξου Συνόδου, ἐνῶ κατὰ τὰ ἔτη 1961, 1963 καὶ 1964, πραγματοποιήθηκαν πανορθόδοξες Διασκεύσεις (Συνέδρια) στὴ Ρόδο. Τὸ 1936 ἔλαβε χώρα τὸ Α' Διορθόδοξο Θεολογικὸ Συνέδριο στὴν Ἀθήνα, τὸ 1952 ἐορτάστηκε στὴν Ἀθήνα ἡ 1.900ῆ ἐπέτειος τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἑθνῶν, Παῦλο. Ὁμοίως, τὸ 1963 ἐορτάστηκε ἡ χιλιετηρίδα τῆς Μοναστικῆς Πολιτείας τοῦ Ἄθω. Τὸ 1972 πραγματοποιήθηκε Διορθόδοξο Συμπόσιο Θεολογίας στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ 1976 συγκλήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ Β' Συνέδριο Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν. Ἔτσι, οἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεολογίας μὲ τίς λοιπές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες φαίνεται ὅτι καθίστανται ὀλοένα καὶ βαθύτερες.²⁴⁹

Βέβαια, στὴν Ἑλλάδα, ἡ σχέση Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἂν καὶ ἀκολουθεῖ τὴν βυζαντινὴ παράδοση, παρουσιάζει μιὰ ἰδιαιτερότητα. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἡγετικά στελέχη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Μητροπολίτης Σάμου καὶ Ἰκαρίας Εἰρηναῖος (Παπαμιχαήλ), στὰ μέσα τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, ἐκφράζοντας τίς θέσεις τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἐκείνης τῆς περιόδου), ἔγραφε: «τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἔχουν πάντοτε ἀπόχρωσιν πολιτικὴν», γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια ἢ Ἐκκλησία βρίσκεται «ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς Πολιτείας, ἢ ὁποῖα ἔχει τὸ δικαίωμα, διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἀσκεῖ βαρύτερον ἔλεγχον ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς τῆς ζωῆς καὶ τῶν πνευματικῶν τῆς ἀκόμη λειτουργιῶν».²⁵⁰ Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, στὸν ἑλληνορθόδοξο Χριστιανισμό, οἱ προσωπικὲς θεολογικὲς γνώμες δὲν ἔχουν αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς δογματικὴ ἀξία. Ἀπέναντι στὴν θεώρηση αὐτή, ὁ Μουρατίδης προβάλλει τὸ ὅτι μόνον τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας (Κλῆρος καὶ λαός) ἀλλὰ καὶ ἡ συνοδικὴ ὁμογνωμία τῶν Ἐπισκόπων, εἶναι οἱ παράγοντες οἱ ὁποῖοι φέρουν τὴν εὐθύνη νὰ ἐκφράζουν καὶ νὰ διατυπώνουν ἐπίσημα τὴ διδασκαλία τῆς Πίστεως τῆς.²⁵¹

Ἡ ἐμφανὴς ἢ ἔμμεση παρεμβατικότητα τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας στὸ παρελθόν σὲ ζητήματα θρησκευτικῆς πίστεως ἐπηρέαζε, ὅπως εἶναι φυσικὸ, τὴν ὅλη στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐναντι τῆς οἰκουμενικῆς Ὁρθοδοξίας. Ἔτσι, ἕνας θρησκευτικὸς ἢ ἐκκλησιαστικὸς ἐθνοκεντρισμὸς (βλ. «ἑλληνοχριστιανικὸ ἰδεῶδες») δυσχέρανε, ὅπωςδήποτε, τίς διορθόδοξες σχέσεις. Στὴν κατάσταση αὐτὴ —κατάσταση οὐσιαστικὰ ἀπομονωτισμοῦ— βρέθηκε ἡ χώρα μας κατὰ τὴν περίοδο

²⁴⁶ Ζωή 2556 (1967).

²⁴⁷ Ζωή 2558 (1967), 2774 (1972).

²⁴⁸ Ζωή 2556 (1967), 2614 (1969).

²⁴⁹ Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 644.

²⁵⁰ Εἰρηναῖου (Παπαμιχαήλ), Μητρο. Σάμου Μελετήματα διάφορα, τ. 5ος, ὁ.π., σσ. 302-373 ·Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 191: «...μπορεῖ κανεὶς νὰ ὀδηγηθεῖ στὸ ἐξῆς γενικότερο συμπέρασμα: ἡ κυρίαρχη προαίρεση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡγεσιῶν τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους νὰ στηρίζονται στὴ βακτηρία τῆς ἐξουσίας...».

²⁵¹ Κ. Δ. Μουρατίδη, «Ἡ Θεολογία ὡς ἐκφρασις τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνοδικότητος», Πρακτικὰ Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, σ. 167.

λίγο πριν και καθ' όλο σχεδόν τό χρονικό διάστημα τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας τοῦ 1967.

2. Οἱ ἀδελφικές σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐργάστηκε (στό παρελθόν) καί ἐργάζεται σήμερα μέ πίστη καί ζήλο, ἔχοντας ὡς προοπτική τήν ὑπέρβαση τῶν ἐθνικιστῶν κριτηρίων, ἐφαρμόζοντας μιά ὑπερεθνική καί οἰκουμενική ἐκκλησιαστική πολιτική γιά τό συμφέρον τῆς Ὁρθοδοξίας,²⁵² ὥστε ἡ τελευταία νά ὀδηγηθεῖ στήν πολυπόθητη ἐνότητα, μέσω τῆς ὁποίας θά καταδειχθεῖ ὁ οἰκουμενικός τῆς ρόλος.²⁵³

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μαζί μέ τήν Ἑλληνική Πολιτεία, παρά τά προβλήματα πού παρουσιάζονται κατά καιρούς, τιμοῦν καί σέβονται, ἐνισχύοντας ἠθικά καί ὑλικά, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Πράγματι, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνο ἀναγνωρίζει ὡς πνευματική τῆς μητέρα καί τροφόν τόν Οἰκουμενικό Θρόνο, πρὸς τόν ὁποῖο κάθε φορά ἀπευθύνεται υἱικά καί συμβουλευτικά εἴτε γιά τυχόν προκύπτοντα (ἐκκλησιολογικά) προβλήματα, εἴτε γιά λειτουργικές καί ἱερατικές ἀνάγκες, ὅπως λ.χ. εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῶν Ἁγίων, ἡ ἔψηση καί προμήθεια τοῦ ἁγίου Μύρου²⁵⁴ (ἡ ὁποία, μάλιστα, στήν ἀρχή, εἶχε προκαλέσει κάποιες νομικές ἀντιδράσεις),²⁵⁵ ἀλλά καί συμμετέχει ἐνεργά σέ ὅλες τίς ἀναληφθεῖσες πρωτοβουλίες (ἀνταλλαγή ἐνημερωτικῶν γραμμάτων καί εἰρηρικῶν ἐπιστολῶν, περιοδικῶν, συγγραμμάτων ἢ ἐπισκέψεων, ὀρισμοῦ ἐπιτροπῶν, ὀργάνωση διασκέψεων καί σύγκληση συνάξεων καί θεολογικῶν συνεδρίων, συμμετοχή σέ πανορθόδοξους ἑορτασμούς κ.λ.π.)²⁵⁶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.²⁵⁷

Ἐπιπλέον, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμβάλλει ἐνεργά στήν σχετική συγγραφική θεολογική παραγωγή (ἄρθρα καί μονογραφίες γιά τίς διορθόδοξες σχέσεις, κριτικές ἀξιολογήσεις κ.λ.π.), στή φιλοξενία, στήν ὀργάνωση συνελεύσεων τοῦ Συνδέσμου Ὁρθοδόξου Νεολαίας (Κηφισιά 1956, Θεσσαλονίκη 1958, Καστέλι

²⁵² Γ. Κονιδάρη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καί τῶ παρόντι – τά προβλήματα αὐτῆς», Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας, Θεσσαλονίκη 1968, σσ. 19-43.

²⁵³ Ἰ. Καλογήρου, «Ἡ ἐνότης ἐν τῇ οἰκουμενικότητι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατά τὰς θεμελιώδεις ἐκκλησιολογικάς ἀρχάς», Πανηγυρικός τόμος ἑορτασμοῦ τῆς 600ῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης 1359-1959, Θεσσαλονίκη 1960 ·Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964): 645· Ἀρχιμ. Σ. Σ. Μπιλάλη, Ἡ οἰκουμενική ἀποστολή τῆς Ὁρθοδοξίας, Ἀθῆναι 1970 ·Β. Θ. Σταυρίδη, «Ἡ Οἰκουμενική διάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας (Ἀθῆναι 12-19 Αὐγούστου 1976), Ἀθῆναι 1980 ·Α. Οσίρον, «Ὁ Οἰκουμενισμός τῆς Ὁρθοδοξίας», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας (Ἀθῆναι 12-19 Αὐγούστου 1976), Ἀθῆναι 1980.

²⁵⁴ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν Κ' αἰῶνα, ὀ.π., σ. 155.

²⁵⁵ Περί τῶν νομικῶν ἀντιδράσεων ἀναφορικά μέ τήν διαδικασία προμήθειας τοῦ Ἁγίου Μύρου ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως βλ. Ἀγαθαγγέλου (Χαραμαντίδη), Ἐπισκόπου νῦν Μητρο. Φαναρίου Ἡ θεολογική καί κανονική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περὶ τοῦ καθαγιασμοῦ, τῆς παραλαβῆς καί τῆς λατρευτικῆς χρήσεως τοῦ Ἁγίου Μύρου κατά τόν ΙΘ' καί Κ' αἰῶνα, Ἀθῆνα 2012.

²⁵⁶ Α. Σ. Ἀλιβιζάτου, «Τρόπος θετικῆς συνεννοήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐπὶ γενικωτέρων καί ἐπειγούσης φύσεως ζητημάτων (π.χ. ἡμερολογίου, γάμου τῶν κληρικῶν, νηστείας κ.λπ.) ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 51-55.

²⁵⁷ Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε.5 (1964) 644.

Κρήτης 1983),²⁵⁸ στην ανταλλαγή ὀρθοδόξων θεολόγων καθηγητῶν (λαϊκῶν καὶ κληρικῶν) καὶ νέων (ἢ καὶ σπουδαστῶν καὶ φοιτητῶν) μὲ τὴ χορήγηση ὑποτροφιῶν²⁵⁹ ἢ μὴ, στὴν ὑποδοχὴ ξένων χριστιανικῶν χορωδιῶν κ.λ.π., καὶ προπαντὸς καὶ κυρίως στὴν παροχὴ νέου αἵματος κληρικῶν, τόσον ἀναγκαίων γιὰ τὴν πατριαρχικὴ αὐλὴ, τὴν ὁμογένεια καὶ τὶς Ἐπαρχίες τοῦ θρόνου ἑκασταχοῦ.

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἐπωμίσθηκε τὴ χαρμόσυνη εὐθύνη ἀναδείξεως νεοφανῶν Ἁγίων, ἀποδίδοντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο οἰκουμενικὲς διαστάσεις στὴν τιμητικὴ προσκύνησή τους.²⁶⁰ Ἡ ἀνάδειξη καὶ ἡ ἀναγνώριση, ὄχι μόνον τῶν νεοφανῶν ἀλλὰ καὶ τῶν προγενεστέρων (χρονικὰ) Ἁγίων ἦταν φαινόμενο τὸ ὁποῖο ἔχει τὴν ἀπαρχὴν του κατὰ τὴν περίοδο τῶν διωγμῶν. Ἡ ὁμολογία τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπισφράγιση τῆς μὲ τὴν θυσία τοῦ μάρτυρα ἦταν τὸ ἀδιάψευστο τεκμήριον τῆς ἀγιότητάς του, καθὼς μὲ τὸν θάνατό του ἀναδείχθηκε ἄξιος μιμητῆς τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μετὰ τὴν θυσία τοῦ μάρτυρα, τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ἀγίου καταξιωνόταν στὴν συνείδηση τοῦ ποιμνίου μέσω τῆς ἀναγραφῆς του στὰ Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ σύγκληση κάποιας Συνόδου γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό.²⁶¹ Στὰ χρόνια τὰ ὁποῖα ἀκολούθησαν, ἡ διαδικασία τῆς ἀνάδειξης τῶν Ἁγίων ἐμπλουτίστηκε ἀπὸ νέα «μοντέλα» Ἁγίων, τὰ ὁποῖα προέρχονταν ἀπὸ τὶς μοναστικὲς κοινότητες, τοὺς ἀσκητὲς καὶ τὶς ἥρωικὲς μορφὲς τῶν ἐκκλησιαστικῶν διενέξεων. Παράλληλα, σημειώθηκε ἡ ἀνθίση ἑνὸς «ἐμπορίου» λειψάνων σὲ διάφορες τοπικὲς ἐκκλησίες μὲ σκοπὸ τὴν προσέλκυση προσκυνητῶν. Μετὰ τὶς Ἡσυχαστικὲς Συνόδους μαρτυρεῖται ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου Κόκκινου (1353-1355, 1364-1376) νὰ ἀνακηρύξει ἐπίσημα (καρπὸς σχετικῆς Συνοδικῆς ἀπόφασης) Ἅγιο τὸν Γρηγόριον Παλαμά, ἐπιβεβαιώνοντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ἤδη καταξιωμένη ἀγιότητα τοῦ προμάχου τῶν Ἡσυχαστῶν στὴν συνείδηση τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος.²⁶²

Μετὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ἡ ἐπίσημη ἀνακήρυξη καὶ ἀνάδειξη Ἁγίων ἔπρεπε ὑποχρεωτικὰ νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀποδεικτικὴ ἰσχὺ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου. Παράλληλα, ἀπὸ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία θέσπισε μιὰ διαδικασία ἀνάδειξης Ἁγίων κατόπιν σχετικῆς συνοδικῆς ἔρευνας.²⁶³ Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως στὶς 22 Μαρτίου 1931, ἀπέστειλε ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ρουμανίας Μύρωνα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀναγραφόταν ἡ δέουσα διαδικασία καὶ τὸ προβλεπόμενο τυπικὸ γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν Ἁγίων. Ἐντὸς τοῦ κειμένου ὑπογραμμίζεται (ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Φώτιον Β' (1929-1935) ὅτι ὁ ἔλεγχος τῶν στοι-

²⁵⁸ Β. Θ. Σταυρίδης, «Περὶ τοῦ Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Νεολαίας (Κηφισία 1956)», Ὀρθοδοξία 31 (1956) 477-482 · τοῦ ἰδίου, «Ἡ Ὀρθόδοξος Νεολαία καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 39 (1956) 349-409. Πρὸβλ. Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σσ. 146-147.

²⁵⁹ I. Dimitrov, «Υπότροφοι τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ μέλλον τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων», Συμπόσιον Πνευματικόν, ἐπὶ χρυσῷ ἰωβηλαίῳ ἱερωσύνης τοῦ Μητροπολίτου Πατρῶν Νικοδήμου, Ἀθήναι 1989, σσ. 635-645.

²⁶⁰ Βαρθολομαῖος Ἀρχοντῶν, Μητρ. Φιλαδελφείας, «Ἀναγνώρισις ἁγίων ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἀθηναγόρου», στὸ I. Ἀναστασίου (ἐπ.), Ἀθηναγόρας α', ὁ Ἡπειρώτης, Ἰωάννινα 1975, σ. 205.

²⁶¹ Σ. Α. Πασχαλίδης, «Οἱ Ἅγιοι καὶ ἡ τιμὴ τους», Ἱστορία τῆς Ὀρθοδοξίας, τ. 3, Ἀθήνα 2008, σσ. 416-435. Πρὸβλ. Γ. Τσέτση, Πρωτοπρ. Ἡ ἔνταξις τῶν ἁγίων στὸ ἐορτολόγιον, Κατερίνη 1991.

²⁶² Π. Ἄρ. Ὑφαντῆ, «Ἁγίων τιμῆ. Πρόσωπα, ἀναγνώριση, πρακτικὲς ἐκδηλώσεις καὶ θεωρητικὲς ἐπενδύσεις», ΜΟΧΕ 1 (2010) 153-159.

²⁶³ Π. Ἄρ. Ὑφαντῆ, «Ἀναγνώριση Ἁγίων καὶ Ἀγιοκατάταξη στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία», σ.3, (http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/yfantis_agiokatataxi.pdf) τελευταία ἀνάκτηση 18.7.2019).

χείων τῆς ἀγιότητος θὰ πρέπει νὰ γίνεται ἀπὸ Σύνοδο τὴν ὁποία συγκροτοῦν ὅλοι οἱ Μητροπολίτες, Ἀρχιεπίσκοποι, Ἐπίσκοποι καὶ ὀφφικίαλοι κληρικοί τῆς Ἐκκλησίας ἢ ὁποία ζητᾶ τὸ σχετικὸ αἴτημα.²⁶⁴ Ἐκτοτε καὶ ἕως σήμερα, ἡ διαδικασία ἀνάδειξης – ἀγιοκατάταξης ἑνὸς νεοφανοῦς Ἁγίου ἔχει ὡς ἑξῆς: ὁ οἰκείος Ἐπίσκοπος προβαίνει στὴν συμπλήρωση ἑνὸς φακέλου μὲ α) τὰ διαθέσιμα ἱστορικὰ στοιχεῖα σχετικά μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἁγίου καὶ τὸν ἐνάρετο βίον του, β) τὸ μαρτύριο ἢ τὸ ὄσιακὸ τέλος ἢ ἐνδεχόμενα τελεσθέντα θαύματα στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ τιμώμενου προσώπου, γ) κείμενα τὰ ὁποία νὰ τεκμηριώνουν τὴν καταξίωσίν του στὴν συνείδηση τοῦ πληρώματος τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ δ) τὸ σχετικὸ αἴτημα γιὰ τὴν ἐπίσημη ἀνακήρυξη τῆς ἀγιότητος καὶ τὴν ἐγγραφή του στὸ Ἐορτολόγιο. Ὁ φάκελος ἀποστέλλεται στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἐξετάζεται ἀπὸ τὴν ἀρμόδια Κανονικὴ Ἐπιτροπὴ. Ἀφοῦ ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἐξέταση τοῦ φακέλου, ἡ Ἐπιτροπὴ προωθεῖ τὴν ὑποψηφιότητα στὴν Ἱερὰ Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἢ ὁποία εἶναι πλέον ἀρμόδια νὰ ἀποφασίσῃ ἐὰν θὰ ἐγκρίνῃ ἢ θὰ ἀπορρίψῃ τὸ αἴτημα ἀγιοκατάταξης τοῦ ἐξεταζόμενου προσώπου.²⁶⁵

Ἐντὸς τοῦ ἐν λόγῳ καταλόγου, τουλάχιστον μέχρι τὴν χρονικὴ στιγμή τῆς ἐκδημίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου, τὰ περισσότερα ὀνόματα εἶναι Ἑλληνικῆς καταγωγῆς: Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης (31/5/1955), Κοσμάς ὁ Αἰτωλός (20/4/1961), Πενταπόλεως Νεκτάριος Κεφαλᾶς (20/4/1961), Ἀρσένιος ὁ Πάριος (20/6/1967), οἱ Νεομάρτυρες (11/9/1970) τῆς νήσου Λέσβου (Ραφαήλ, Νικόλαος καὶ Εἰρήνη) Πελαγία ἢ Κεχροβουνίτισσα (11/9/1970), Λυδία ἢ Φιλιππησία (23/5 καὶ 2/10/1972), Ἄνθιμος Κουρούκλης (30/7/1974), οἱ Νεομάρτυρες (29/8/1977) τοῦ Ρεθύμνου (Ἀγγελῆς, Μανουήλ, Γεώργιος καὶ Νικόλαος), Συμεών Θεσσαλονίκης (14/4/1981), Νικόλαος Καβάσιλας ὁ Χαμαετός (19/7/1983), οἱ Νεομάρτυρες (17/5/1985) τῆς Σαμοθράκης (Ἐμμανουήλ, Θεόδωρος, Γεώργιος, Μιχαήλ καὶ Γεώργιος) καὶ Παναγῆς Τυπάλδος – Μπασιάς (4/2/1986).²⁶⁶

Ἐπίσης, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως προέρχονταν ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ὁ Σεραφεῖμ Β' (1757-1761) ἀπὸ τὴν Ἥπειρο, ὁ Ἄνθιμος Ζ' (1895-1897) ἐπίσης ἀπὸ τὴν Ἥπειρο, ἐνῶ ξεχωρίζει ἡ μορφή τοῦ Ἐθνομάρτυρα Γρηγορίου Ε' (1797-1798, 1806-1808, 1818-1821) ἀπὸ τὴν Δημητσάνα τῆς Πελοποννήσου. Ἡ συνήθεια αὕτη (δηλαδὴ ὁ ἐκάστοτε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης νὰ εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς) πῆγαζε ἤδη ἀπὸ τὴν μεσοβυζαντινὴ ἐποχὴ. Ὡστόσο, μετὰ τὴν κατάλυση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς Ὀθωμανοκρατίας, σταδιακὰ ἐπεκράτησε ἡ πραγματικότητα, ἢ ὁποία ἰσχύει ἕως καὶ σήμερα, ὁ ἐκάστοτε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης νὰ ἔχει τὴν ἑλληνικὴ ἰθαγένεια ἀλλὰ συνάμα καὶ τὴν τουρκικὴ ὑπηκοότητα.

Τὸ 1942 ἰδρύθηκε ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης· ἡ ἐπαρχία στὴν ὁποία εὐρίσκεται ἡ δευτέρη Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Ἑλλάδος, ἐκκλησιαστικὰ ἀνήκει στὶς Μητροπόλεις τῶν «Νέων Χωρῶν», μὲ συνέπεια νὰ συνδέεται ἰσχυρὰ — καίτοι ἔμμεσα, δηλ. μόνο πνευματικὰ — μὲ τὴν πρώτη καθέδρα τῆς Ανατολῆς. Τὸ 1968 συστήθηκε τὸ Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν στὴν Ἱερὰ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Βλατάδων Θεσσαλονίκης, τὸ ὁποῖο συμβάλλει τὰ

²⁶⁴ Ἐκθεση Συνδικτῆς Ἐπιτροπῆς Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, «Ἡ ἀνάδειξις ἀγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ», Ὀρθοδοξία 6 (1931), 281-285.

²⁶⁵ Ὑφαντῆ, ὁ.π., σ.4, (http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/yfantis_agiokatataxi.pdf) τελευταία ἀνάκτηση 18.7.2019)

²⁶⁶ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σσ. 152-153.

μάλα στήν προβολή τοῦ νοήματος τῆς Ὁρθοδοξίας διεθνῶς καί τοῦ μηνύματός της στόν σύγχρονο κόσμο.

Τό ἴδιο ἔτος, ἰδρύθηκε ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης (Κολυμπάρι Χανίων), ἡ ὁποία, σύμφωνα μέ τό Καταστατικό της,²⁶⁷ διοργανώνει σχετικά Συνέδρια, λειτουργώντας ὡς ἐργαστήριο καλλιέργειας διορθόδοξων καί οἰκουμενικῶν σχέσεων ἀλλά καί πολιτιστικῆς καί κοινωνικο-οικονομικῆς (βλ. λ.χ. μελέτη καί παροχή τεχνικῆς καί ἄλλης βοήθειας γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ νησιοῦ²⁶⁸ ἢ δραστηριότητες τῶν ἑλληνοπαίδων τοῦ ἐξωτερικοῦ σέ συνδυασμό μέ τό ἐνδιαφέρον τῆς Ο.Α.Κ. γιά τούς Κρήτες καί γενικότερα τόν ἑλληνισμό τῆς Διασπορᾶς) μαρτυρίας (βλ., γιά παράδειγμα, θέματα διαφόρων συνεδρίων, ὅπως περί ἰσότητας τῶν γυναικῶν, περί τῆς προετοιμασίας τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, περί φιλανθρωπίας κ.λπ.).²⁶⁹ Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης (Ο.Α.Κ.) τονίζει μέ ἔμφαση ὅτι δέν διαθέτει δική της οἰκουμενική «γραμμή», ἀλλ' ὅτι ἀκολουθεῖ ὅσα συμφωνοῦνται κάθε φορά πανορθόδοξα καί ὅσα ἐπιδιώκονται εἰδικότερα στό πλαίσιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πάντοτε ὑπό τήν πνευματική καθοδήγηση τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου.²⁷⁰ Στά πολλά καί ἰδιαίτερα σημαντικά πού ἡ Ο.Α.Κ. ἐργάστηκε πρὸς τήν κατεύθυνση ἐδραίωσης τῆς ἐνότητας καί συνεργασίας μεταξύ τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, συγκαταλέγεται καί ὁ θεσμός τῶν Ἑταίρων τῆς Ὁρθόδοξου Ἀκαδημίας Κρήτης, πού προβλέπεται στόν ὀργανισμό τοῦ ιδρύματος τῆς Ἀκαδημίας. Οἱ ἐκλογές τῶν Ἑταίρων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι συνιστοῦν ἡγετικές μορφές τῆς σύγχρονης Ὁρθοδοξίας, στίς κατά διαστήματα συναντήσεις τους, ἀποτελοῦν εὐκαιρίες γιά διορθόδοξη ἀναστροφή σέ προσωπικό, ἀλλά καί γενικότερο ἐπίπεδο.²⁷¹

Ἡ προβολή τῆς Ὁρθόδοξου διδασκαλίας ὅσον ἀφορᾶ καίρια ζητήματα, οἱ ὀργανωμένες ἐπισκέψεις σέ Ἱερές Μονές καί ἐνορίες, ἡ προσωπική ἐπικοινωνία μέ

²⁶⁷ Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης (ΟΑΚ) ἀναγνωρίστηκε ἀπό τήν Πολιτεία ὡς «θρησκευτικό - κοινωνικό καθίδρυμα» μέ τό καθεστῶς Νομικοῦ Προσώπου Ἰδιωτικοῦ Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ), σύμφωνα μέ τήν Συστατική Πράξη τῶν ὡς ἄνω (Συμβολαιογραφεῖο Κολυμπαρίου Χανίων, Πράξις 12.419/19-1-1970), ἡ ὁποία κυρώθηκε μέ τό Β. Διάταγμα ὑπ' ἀριθμ. 838/31-12-1970, ΦΕΚ 29, τ. Α'). Μέ μεταγενέστερη ἀπόφαση τῆς Πολιτείας ἡ ΟΑΚ ἀναγνωρίστηκε ἐπίσης ὡς μὴ κυβερνητική ὀργάνωση (NGO). Τό Ἴδρυμα λειτουργεῖ στό πλαίσιο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κισάμου καί Σελίνου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία ἔχει ἡμιαυτόνομο καθεστῶς ἐντός τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τά ἐγκαίνια τῆς ΟΑΚ ἔγιναν στίς 13 Ὀκτωβρίου 1968 μέ συμμετοχή ἐκπροσώπων ὅλων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, ἄλλων χριστιανικῶν παραδόσεων καί ὀργανισμῶν, τῶν πανεπιστημίων τῆς χώρας καί πλήθους λαοῦ. Ἡ ΟΑΚ ἔχει ὡς σκοπὸ τήν ἀσκηση τοῦ κοινωνικοῦ διαλόγου σέ συνδυασμό μέ τήν ἐπιστημονική διερεύνηση καί τήν ὑπό ὀρθόδοξο χριστιανικὸ πρίσμα, θεώρηση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, ἀφ' ἑνός μὲν γιά συντονισμό καί προαγωγή τῶν κατ' ἀνθρώπον συντελεστῶν τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως καί τῆς κοινωνικῆς προκοπῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ γιά ἐνδυνάμωση τῶν λειτουργῶν καί τοῦ ἐνεργοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως δίδουν ζῶσα καί ἀκέραιη μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου στόν σύγχρονο κόσμο, μετέχοντας ταυτόχρονα ὑπευθύνως καί δραστηρίως τῆς νέας οἰκουμενικῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ «Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης», Θ.Η.Ε. 12 (1968) 873-877-Α. Papaderos, «Orthodoxe Akademie von Kreta», Ökumene Lexikon, Frankfurt/M 1987, 32-33 ·Αλεξ. Κ. Παπαδερῶ, Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, πρώτη δεκαετία (1968-1977), Γωνιά Χανίων 1980].

²⁶⁸ Α. Παπαδερῶ, «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης» (ἀνάπτυπο ἀπό: Διάλογοι Καταλλαγῆς, τ. 1968-70), Γωνιά Κισάμου Χανίων, 1981, σ. 78 ·τοῦ ἴδιου, Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, πρώτη δεκαετία (1968-1977), σσ. 12-19, 22-26.

²⁶⁹ Γιά περισσότερα βλ. «Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης», Θ.Η.Ε. 12 (1968) 873-877-Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 408-415.

²⁷⁰ Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, πρώτη δεκαετία (1968-1977), Γωνιά Χανίων, 1980, σσ. 116, 128, 134-135, 140, 147-148, 167, 214, 219, 230, 236, 245, 263, 285, 372-374.

²⁷¹ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 412.

Ἐπισκόπους, Ἱερεῖς, Μοναχούς καί Μοναχές, ἀλλά καί μέ τόν λαό τοῦ νησιοῦ, παρέχουν τή δυνατότητα στούς ξένους γιά ἔμπρακτη σπουδή τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀποβολή προκαταλήψεων καί δημιουργία πνεύματος ἀμοιβαίας κατανοήσεως.²⁷² Ἐπίσης, μεταξύ τῶν περιοδικῶν ἐκδόσεων τοῦ Φαναρίου, μέ σκοπὸ τὴν προώθηση τῆς ἐνότητος μεταξύ τῶν χριστιανῶν, ξεχωρίζουν α) οἱ «Διάλογοι Καταλλαγῆς» (Χανιά Κρήτης 1986), β) ἡ «Ἐκκλησία καί Θεολογία» (Λονδίνο/Ἀθῆναι 1980), καί γ) ἡ «Κληρονομία» στή Θεσσαλονίκη (1969), ἐκδόσεις οἱ ὁποῖες συνεχίζουν τὴν παράδοση προγενεστέρων ἐκδόσεων (οἱ ὁποῖες διεκόπησαν) ὅπως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας (1880-1923), τῆς Ὁρθοδοξίας (1926-1963) καί τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα (1951-1964).²⁷³

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1972, ἐκοιμήθη ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, ὁ ὁποῖος μέσα ἀπὸ τίς ἐνέργειές του γιά τὴν προσέγγιση τῶν Ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως καί Ρώμης εἶχε ἀναδειχθεῖ σὲ πρωτεργάτη τῶν ἀγαθῶν σχέσεων μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ νέος Πατριάρχης Δημήτριος (1972-1991) φρόντισε μέ διακριτικότητα, ἤδη ἀπὸ τίς πρῶτες του δηλώσεις, νά ἀποτρέψει τίς ὅποιες ὑπαρκτές ἢ καί μελλοντικές ἀμφισβητήσεις, ἀνακοινώνοντας ὅτι θά ἀκολουθήσει τὴν ἴδια δυναμικὴ πορεία μέ τὸν προκάτοχό του, ἀνακοινώνοντας τὴν σύστασης εἰδικῆς ἐπιτροπῆς γιά τὴν προπαρασκευὴ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μέ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς.²⁷⁴

3. Ἄλλες Βαλκανικὲς Συνδιασκέψεις

Μετά τὸν Α΄ παγκόσμιον πόλεμον, διάφορες εἰρηνευτικὲς ὀργανώσεις συμπήχθησαν καί πολλά διεθνῆ Σωματεῖα συστάθηκαν ἀποσκοπώντας στὴν συμφιλίωση καί τὴν εἰρήνευση τῶν λαῶν. Οἱ ὀργανώσεις καί τὰ σωματεῖα αὐτὰ εἶχαν, τουλάχιστον ἐν μέρει, σοβαρὰ ἀποτελέσματα, ὅπως λ.χ. τὴν ἴδρυση τῆς γνωστῆς «Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν» (1919). Οἱ χώρες ὁδηγήθηκαν στὴν ἴδρυση τέτοιων ὀργανισμῶν μέ σκοπὸ τὴν ἀποφυγὴν υἱοθέτησης ἢ χρησιμοποίησης πολιτισμικῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν στοιχείων τοῦ παρελθόντος τὰ ὁποῖα εἶχαν σχετιστεῖ μέ ἄμεσα ἐθνικιστικὲς διεκδικήσεις, ὅπως ἡ θρησκεία καί οἱ ἐκκλησίες. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἴδρυση τέτοιου εἴδους ὀργανώσεων ἀποσκοποῦσε στὴν προώθηση μιᾶς νέας καί ἀνεκτικῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία θά προωθοῦσε τὴν συνύπαρξη καί τὴν συνεργασία τῶν λαῶν τῆς.²⁷⁵ Ἐπόμενο βῆμα πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση ἦταν ἡ ἐπίτευξη τῶν «Συνθηκῶν τοῦ Locarno» (1925),²⁷⁶ στίς ὁποῖες, ὁπωσδήποτε, ἐπέδρασε τὸ πανανθρώπινο

²⁷² Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, πρώτη δεκαετία (1968-1977), ὁ.π., σ. 25. Πρβλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 413.

²⁷³ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ΄ αἰῶνα, ὁ.π., σ. 146.

²⁷⁴ Ὁ.π., σ. 212. Πρβλ. Ἐκκλησία (1972), σ. 467.

²⁷⁵ Μ. Μπέγζου, Ὁρθοδοξία ἢ μισαλλοδοξία;, Ἀθῆναι 1996, σσ. 32-34.

²⁷⁶ Πάπυρος, Ἀθήνα, 1964. Μὲ τὸν ὄρο «Συνθήκες τοῦ Λοκάρνο – Locarno Treaties», εἶναι γνωστὲς ἑπτὰ συνολικὰ συμφωνίες οἱ ὁποῖες συνήφθησαν στὸ Λοκάρνο τῆς Ἑλβετίας κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 5 ἕως 16 Ὀκτωβρίου 1925. Τυπικὰ ἡ ὑπογραφή τους ἐγίνε στὸ Λονδίνο τὴν 1η Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους. Οἱ συμφωνίες αὐτὲς ἀφοροῦσαν τὴν διαμόρφωση τῶν εὐρωπαϊκῶν συνόρων μετὰ τὴν Συνθήκη τῶν Βερσαλλιών καί τὴν ἐξισορρόπηση τῶν σχέσεων τῶν χωρῶν μέ τὴν Γερμανία, ἡ ὁποία τότε βρισκόταν ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς Δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης καί τὴν ἡγεσία τοῦ Γκούσταφ Στρέζμαν (Gustav Stresemann). Ἡ βασικότερη συνθήκη ἦταν τὸ Σύμφωνο τῆς Ρηνανίας μετὰξὺ Γερμανίας, Γαλλίας, Βελγίου, Ἰταλίας καί Μεγάλης Βρετανίας. Αὐτὴ προέβλεπε ὅτι οἱ τρεῖς πρῶτες δὲν θά ἐμπλακοῦν σὲ πόλεμον μετὰξὺ τους, ἐνῶ οἱ τελευταῖες δύο θά ἐγγυῶνταν αὐτὴ τὴν συνθήκη εἰρήνης. Σὲ περίπτωσιν ἐπίθεσης κάποιου ἀπὸ τίς τρεῖς αὐτὲς σὲ κάποιον ἄλλον, οἱ ὑπόλοιποι θά ἔπρεπε νά τὴν βοηθήσουν. Ἡ Γερμανία ἐπίσης συμφώνησε στὴν ὑπογραφή συμφωνιῶν διαιτησίας μέ Γαλλία καί

άνθρωπιστικό, πνευματικο-ηθικό και χριστιανικο-θρησκευτικό πνεῦμα και αίσθημα. Παρά την ύπογραφή τῶν συνθηκῶν αὐτῶν, ἐξακολούθησε ἡ καλλιέργεια ἑνὸς κλίματος δυσπιστίας πρὸς τὴν Δύση και ἀμφισβήτησης τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀπειλή τῆς Οὐνίας στὰ Βαλκάνια και ὁ ἀντίκτυπος αὐτῆς στὴν ἑλληνική πραγματικότητα (ἡ ἄσκηση κριτικῆς στὴν Ἐκκλησία ζημειώνει τὸν Ἑλληνισμό και τὰ «ἔθνικα συμφέροντα»), ὀδήγησε ἀρκετοὺς θεολόγους (π.χ. Σάββας Ἀγουρίδης) νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ φαινόμενο τοῦ ἐθνικισμοῦ στὸ χῶρο τῆς ἑλλαδικῆς Ὁρθοδοξίας, προβαίνοντας στὴν παράθεση ἐπιχειρηματολογίας ὑπὲρ αὐτῶν τῶν ὀργανισμῶν.²⁷⁷

Μεταξὺ ὄλων τῶν παραπάνω Σωματείων, κυρίαρχη θέση καταλάμβανε ὁ Ἀμερικανο-Βρετανικός Παγκόσμιος Σύνδεσμος πρὸς προαγωγή τῆς διεθνοῦς φιλίας μέσω τῶν Ἐκκλησιῶν (The World Alliance for promoting international friendship through the Churches) μέ Γενικό Γραμματέα γιά πολλά ἔτη τόν Henry Atkinson. Ὁ Σύνδεσμος αὐτός (1920) ἦταν καρπὸς τῆς μετεξέλιξης μιᾶς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς (ἡ ὁποία ἐδρενε στὴ Νέα Ὑόρκη και πραγματοποίησε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1914 στὴν Constance τῆς Γερμανίας ἕνα διευρυμένο συνέδριο μέ τὴν συμμετοχή τῶν προτεσταντῶν), και σκοπὸ εἶχε τὴν ἐπίτευξη τῆς συνεργασίας μεταξὺ ἐπίλεκτων προσωπικοτήτων (κληρικῶν και λαϊκῶν) ἀπὸ ὄλους τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς (μέχρι τότε 30 ἔθνικα συμβούλια κρατῶν) μέ σκοπὸ τὴν προαγωγή τοῦ χριστιανικοῦ ἔργου,²⁷⁸ - παράλληλα, πρὸς τὴν εὐόδωση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ συγκροτοῦσε διεθνεῖς Συνδιασκέψεις στὴν Εὐρώπη ἀπὸ τοὺς Ἀντιπροσώπους τῶν ἀπανταχοῦ χριστιανικῶν ἐθνῶν, μέ σκοπὸ τὴν ἀμοιβαία γνωριμία τῶν συνεργαζομένων Ἐκκλησιῶν. Μάλιστα, ὁ Ἕλληνας καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, ὄντας μόνιμο μέλος τῆς ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, εἶχε ἐκλεγεί γενικός Γραμματέας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ Συμβουλίου και τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου (Βαλκανικὸ τμήμα) τῆς ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς μέ τριετὴ θητεία. Ἡ συμμετοχή τοῦ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου στὴν ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου πρὸς προαγωγή τῆς διεθνοῦς φιλίας μέσω τῶν Ἐκκλησιῶν εἶχε ὡς ἑναρξη τὸ δεύτερο μεταπολεμικὸ συνέδριο τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπείας τὸ 1920 (15 – 28 Αὐγούστου) στὸ Στ. Μπεάτεμπερκ τῆς Ἑλβετίας, ὅπου γιά πρώτη φορὰ συμμετεῖχαν ἐκπρόσωποι τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, μαζί μέ τὸν Ἀρχιμανδρίτη Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, ἦταν οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἐθνικοῦ Συμβουλίου τῆς Κινήσεως και παράλληλα κλήθηκαν νὰ ἐκπροσωπήσουν τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στὸ συνέδριο αὐτῆς τῆς Παγκόσμιας Κίνησης. Καρπὸς τοῦ συνεδρίου αὐτοῦ ἦταν ἡ διαρκὴς ἐκ-

Βέλγιο, ὅπως ἐπίσης και μέ Πολωνία και Τσεχοσλοβακία. Ἀκόμα, ἡ Γαλλία ὑπέγραψε συμφωνία μέ Πολωνία και Τσεχοσλοβακία, παρέχοντας ἀμοιβαία βοήθεια σὲ περίπτωση ἐμπλοκῆς κάποιας ἀπὸ τὶς τρεῖς χῶρες σὲ πόλεμο μέ τὴ Γερμανία. Οἱ συμφωνίες αὐτές ἀποτέλεσαν βάση γιά τὴν βελτίωση τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῆς Εὐρώπης μέχρι τὸ 1930 και τὴν ἐδραίωση τῆς εἰρήνης. Μοναδικὴ ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση, ἡ ὁποία ἐξέλαβε τὴ συνθήκη ὡς αἰτία περαιτέρω ἀπομόνωσῆς τῆς ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη. Στις 7 Μαρτίου 1936, ἡ Γερμανία παραβίασε ἐπίσημα τὴ Συνθήκη τοῦ Λοκάρνο, στέλνοντας στρατεύματα στὴν ἀποστρατιωτικοποιημένη Ρηνανία.

²⁷⁷ Μ. Μπέγγζου, «Ἐθνικισμός: ὁ ἐχθρὸς τοῦ Ἔθνους», Καθ' ὁδόν 2 (1992) 18-26.

²⁷⁸ Σκοπὸς τοῦ Συνδέσμου ἦταν «to organize there ligious forces of the world so that the weight of all churches and Christians can be brought to bear upon the relations of governments and peoples to the end that the spirit of peace and goodwill may prevail, and that there may be substituted arbitration for war in the settlement of international disputes; friendship in place of suspicion and hate; co-operation instead of ruinous competition; and a spirit of service and sacrifice rather than that of greed and gain in all transactions between the nations» (News Letter, 1927-1940; April 1936-Dec. 1940 issues published jointly with the Church Peace Union, and the «World Alliance News Letter», Jan. 1941-June 1956; all issues published jointly with the Church Peace Union).

προσώπηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτο στὰ συνέδρια τῆς Παγκόσμιας Κίνησης, ἕως τὴν στιγμή ὅπου ἡ Κίνηση διαλύθηκε.²⁷⁹

Μία ἀπὸ τίς ἐτήσιες συνδιασκέψεις τοῦ Συνδέσμου ἔλαβε χώρα στὴ Στοκχόλμη τῆς Σουηδίας (6-8 Αὐγούστου τοῦ 1925),²⁸⁰ ἐνῶ ἄλλη μία ἀπὸ τίς διασκέψεις τοῦ Παγκοσμίου αὐτοῦ Συνδέσμου πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸν Μάρτιο (28-30) τοῦ 1926, στὴν ὁποία τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσώπησαν πέντε καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, οἱ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης, Δημήτριος Μπαλάνος, Γρηγόριος Παπαμιχαήλ καὶ Βασίλειος Στεφανίδης. Ἡ ἐπίσημη ἑναρξη τῆς Συνδιασκέψεως ἔγινε στὴν Ριζάρειο Σχολὴ τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς 28 Μαρτίου. Ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, ὡς Γενικὸς Γραμματέας τοῦ Ἑλληνικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ὁργανισμοῦ, χαιρέτισε τοὺς ξένους μετέχοντες τῆς Συνδιασκέψεως. Ἐπιπλέον, ἐξέφρασε τὴν χαρὰ τῶν μελῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συμβουλίου γιὰ τὴν παρουσία τῶν ξένων – φίλων ἀντιπροσώπων τῶν γειτονικῶν λαῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ ταυτόχρονα τοὺς διαβεβαίωσε ὅτι ἡ Ἀθήνα θὰ παρέχει στὸ ἔπακρο τὴν φιλοξενία σὲ αὐτούς. Παράλληλα, ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ ὅποιες διαφωνίες καὶ δυσκολίες οἱ ὁποῖες πηγάζουν ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὴν Συνδιασκέψη θὰ ξεπεραστοῦν μέσα ἀπὸ τὴν πίστη στὶς ἀρχὲς τοῦ Συνδέσμου, ἐνῶ ταυτόχρονα θὰ διασφαλισθεῖ ἡ ἀμοιβαία συνεννόηση μεταξὺ τῶν μελῶν. Ἀφοῦ ἐκφωνήθηκαν οἱ ἀντίστοιχες εὐχαριστίες, καταρτίσθηκε τὸ προεδρεῖο τῶν Συνεδριάσεων, στὸ ὁποῖο τὴν Ἑλλάδα ἀντιπροσώπευσε ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ. Ὁ τελευταῖος προὐήδρευσε στὴν δευτέρη συνεδρία, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα τὸ μεσημέρι τῆς 29ης Μαρτίου. Στὴν συνεδρία αὐτή, ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος στὴν ὁμιλία του ἀνέπτυξε τίς δυσκολίες οἱ ὁποῖες ὑπῆρχαν ἐντὸς τοῦ Συνδέσμου ἀκόμα καὶ πρὶν τὸν πόλεμο, ἀναφέρθηκε στὶς διάφορες προσπάθειες ποὺ κατεβλήθησαν μετὰ τὸν πόλεμο νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀρμονικὴ συνύπαρξη τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς μέσα ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἠθικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξέφρασε τὴν βεβαιότητά του ὅτι οἱ Συμφωνίες τοῦ Λοκάρνο θὰ συντελέσουν στὴν εἰρήνευση τοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ τῶν Βαλκανίων καὶ, τέλος, τόνισε ὅτι τὰ μέλη τοῦ Συνδέσμου θὰ πρέπει νὰ ἐργασθοῦν ἐντατικὰ ὥστε οἱ λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς νὰ ἀποδείξουν ἔμπρακτα ὅτι διακατέχονται ἀπὸ συναισθήματα φιλίας καὶ χριστιανικῆς ἀγάπης μεταξὺ τους.²⁸¹

Ἡ ἐπόμενη συνάντηση τοῦ Συνδέσμου πραγματοποιήθηκε στὶς 30 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1926 στὴν Λωζάννη τῆς Ἑλβετίας. Τὴν Ἑλλάδα ἀντιπροσώπευσε ὁ Γενικὸς Γραμματέας τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου (βαλκανικὸ τμήμα) Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, ὁ ὁποῖος στὴν προσφώνησή του ἀναφέρθηκε στὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσονομία τὴν ὁποία ἀπολαμβάνουν οἱ θρησκευτικὲς μειονότητες στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Τὸ ἑλληνικὸ συμβούλιο τοῦ Συνδέσμου ἔγινε ἀποδέκτης τῶν συγχαρητηρίων γιὰ τὴν ἄρτια ὁργάνωση τῆς προηγούμενης συνάντησης, καὶ ἡ ὁργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Συναντήσεως ἔθεσε ἐπὶ τάπητος τὸ ζήτημα τῆς καλύτερης γνωριμίας τῶν συνεργαζόμενων Ἐκκλησιῶν μὲ τὸν Σύνδεσμο. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συνεδρίων ἔγινε ἀναφορὰ στὸν τόμο περὶ Ὁρθοδοξίας τὸν ὁποῖον συνέγραψαν στὰ ἀγγλικά οἱ καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης, Δημήτριος Μπαλάνος, Γρηγόριος Παπαμιχαήλ καὶ Βασίλειος Στεφανίδης. Τὸ συνέδριο ἐξέτασε τὸ αἴτημα τοῦ Αὐστριακοῦ ἔθνικοῦ Συμβουλίου (ἡ ὁποία διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης Betto) γιὰ τὴν

²⁷⁹ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 76-77.

²⁸⁰ Ἐκκλησία 15(9 Ἀπριλίου 1926) 1 ἔξ.

²⁸¹ Ἐκκλησία 15 (9 Ἀπριλίου 1926), 113-114· Ἐκκλησία 16 (16 Ἀπριλίου 1926), 121-122.

ἔκφραση τῆς συμπάθειας τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου πρὸς τοὺς Χριστιανούς οἱ ὅποιοι βρισκόνταν στὴν Τουρκία καὶ τύγγχαναν θύματα ἄμεσης ἢ ἔμμεσης καταπίεσης ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Κυβέρνηση. Ἡ ἐξέταση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος ἀναβλήθηκε γιὰ κάποια ἄλλη Συνάντηση κατόπιν παρεμβάσεως τοῦ καθηγητῆ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου ὡς Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συνδέσμου. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Ἀλιβιζάτου ἐδραζόταν στὴν ἀποτίμηση τῶν εἰλικρινῶν προσπαθειῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὥστε νὰ ὑπάρξει μιὰ συνεννόηση μὲ τὴν Τουρκία γιὰ τὴν διευθέτηση τῶν ἐκκρεμοτήτων ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν Τουρκικῶν νόμων καὶ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης. Μετὰ τὴν ἐξέταση ὀρισμένων ἄλλων ζητημάτων ὅπως ἡ κατάσταση τῶν αὐστριακῶν μειονοτήτων στὴν Ἰταλία καὶ ὁ ὀρισμὸς τοῦ τόπου σύγκλησης τῆς ἐπόμενης Συνάντησης, ἀκολούθησαν οἱ ἀποχαιρετιστήριοι λόγοι καὶ τὸ κλείσιμο τοῦ Συνεδρίου.²⁸²

Ἡ ἰδιοσυγκρασία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, ἡ ὁποία ὀδήγησε στὴν πραγμάτωση περισσοτέρων καὶ ὀξυτέρων προστριβῶν μεταξύ τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου λόγῳ τῶν διαφορῶν καὶ τῶν συχνῶν παρεξηγήσεων, ὤθησαν τὸν Παγκόσμιον Σύνδεσμο πρὸς προαγωγή διεθνοῦς φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ ὀργανώσει ὅποτε κριθῆκε ἀναγκαῖο, μὲ τὴν συνεργασία ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν οἱ ὅποιοι προέρχονταν ἀπὸ τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῶν Βαλκανίων, στενότερες Βαλκανικὲς συνδιασκέψεις, ὅπως π.χ. τῆς Novi Sad στὴ Γιουγκοσλαβία (1922)²⁸³ ἢ τῆς Sinaia στὴ Ρουμανία (1924).²⁸⁴ Οἱ «ἐπίλεκτοι» αὐτοὶ ἄνθρωποι, στὴν πλειοψηφία τους προερχόμενοι ἀπὸ τὸν θεολογικὸ, τὸν κυβερνητικὸ ἀλλὰ καὶ τὸν εὐρύτερο ἐπιστημονικὸ χῶρο, λειτούργησαν στίς Διασκέψεις αὐτές ὡς ἀντιπρόσωποι τόσο τῶν «Ἐθνικῶν Συμβουλίων» Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Γιουγκοσλαβίας καὶ ἀντίστοιχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσαν μὲ τὴν ἀδιάλειπτη παρουσία τους στίς Διασκέψεις αὐτές οἱ καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης, Δημήτριος Μπαλάνος, Γρηγόριος Παπαμιχαήλ καὶ Βασίλειος Στεφανίδης. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν, ὡς μετέχοντα μέλη αὐτῶν τῶν διασκέψεων, ἐντὸς ἐνός πνεύματος τὸ ὁποῖο προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν καλὴ θέληση καὶ τὴν χριστιανικὴ διάθεση, προσπάθησαν νὰ δώσουν ἀμοιβαῖες ἐξηγήσεις, νὰ καταβάλλουν κοινὴ προσπάθεια γιὰ ἄρση τῶν παρεξηγήσεων (ὡς αἰτίας σύγκρουσης τῶν λαῶν), μὲ γνώμονα τὴν ἐπίτευξη τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῆς συμφιλίωσης τῶν Βαλκανικῶν λαῶν.²⁸⁵

Οἱ Βαλκανικὲς συνδιασκέψεις, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦσαν τοὺς ὀθωμανικοὺς λαοὺς, θὰ μπορούσαν — ὑπὸ τὸ θρησκευτικὸ (χριστιανικὸ) πάντοτε πρῖσμα τῆς ἀγάπης, τῆς ἀδελφοσύνης, τῆς φιλίας καὶ τῆς εἰρήνης — νὰ καταστοῦν ἀποδοτικότερες, δεδομένου ὅτι οἱ Βαλκανικοὶ λαοὶ συνδέονται ἀείποτε μεταξύ τους μὲ πολλοὺς καὶ ποικίλους πολιτισμικοὺς δεσμούς, προπαντὸς ὅμως ἦσαν καὶ εἶναι θρησκευτικὰ Ὀρθόδοξοι, κατὰ πλειοψηφία, γεγονός πού ἀφ' ἐνός μὲν διευκολύνει τὴν πραγματοποίησιν τῶν στόχων τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου, θέτοντας τὴ χριστιανικὴ συνείδηση ὑπεράνω τῶν ἐθνικῶν ἐγωισμῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἀφήνει

²⁸² Ἐκκλησία 44 (29 Ὀκτωβρίου 1926), 349-350.

²⁸³ Ἐκκλησία 15 (9 Ἀπριλίου 1926), 1.

²⁸⁴ Ἐκκλησία 15 (9 Ἀπριλίου 1926), 1.

²⁸⁵ Ἐκκλησία 15 (9 Ἀπριλίου 1926) 1 ἔξ.

άνεπηρέαστες — γι' αυτό και αδιάφορες — τόσο τήν Πολιτείαν,²⁸⁶ όσο και τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπί Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, συνήλθε (28-30/4/1926) στήν Ἀθήνα καί συγκεκριμένα σέ ξενοδοχεῖο τοῦ Νέου Φαλήρου μέ τήν ἐπωνυμία «Ξενοδοχεῖο τοῦ Φαλήρου», ἡ τρίτη Βαλκανική Συνδιάσκεψη τοῦ «Παγκοσμίου Συνδέσμου πρὸς προαγωγήν διεθνούς φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν». Στή Συνδιάσκεψη αὐτήν, ἡ ἐπίσημη ἔναρξη τῆς ὁποίας ἔγινε στήν αἴθουσα τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, μετεῖχαν ὁ Γενικός Γραμματέας τοῦ Συνδέσμου Ἄγγλος εὐπατρίδης Σέο Willoughby Dickinson καί οἱ Ἀντιπρόσωποι τῶν «Ἐθνικῶν Συμβουλιῶν» τῆς Βουλγαρίας (ὁ Tsagon (Τσαγκῶφ) – Πρωτοπρεσβύτερος καί καθηγητής τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου στήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας, ὁ Tsernon (Τσβέρνωφ) – Τμηματάρχης τῶν θρησκευμάτων τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Βουλγαρίας καί ὁ Furnagiev (Φουρνάτζιεφ)–διαμαρτυρούμενος πάστωρ στήν Σόφια), τῆς Ρουμανίας (ὁ κ. Δημητρέσκου – καθηγητής τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας στήν Θεολογική σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, ὁ Michalchesku (Μιχαλτσέσκου) – Ἀρχιμανδρίτης, καθηγητής τῆς Δογματικῆς, Συμβολικῆς καί Ἀπολογητικῆς στήν Θεολογική σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, ὁ Ionescu (Ἰωνέσκου) – ὑφηγητής τῆς Ἠθικῆς στὸ Πανεπιστήμιό τοῦ Τσέρνοβιτς καί ὁ Μπογδάν – χημικός, δημοσιολόγος - κοινωνιολόγος, τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὁ κ. Primpichevich (Πριμπίτσεβιτς) – Ἀρχιμανδρίτης – Γερουσιαστής, ὁ Georgievich (Γεώργιεβιτς) – Ἱερομόναχος, ὑφηγητής τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου καί διδάκτωρ τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί ὁ Schumacher (Σουμάχερ) – διαμαρτυρούμενος πάστωρ τοῦ Βελιγραδίου) καί τῆς Ἑλλάδος (οἱ καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης, Δημήτριος Μπαλάνος, Γρηγόριος Παπαμιχαήλ καί Βασίλειος Στεφανίδης).²⁸⁷ Ὡς μέσα δέ γιὰ τήν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν τοῦ Παγκοσμίου αὐτοῦ Συνδέσμου προτάθηκαν α) ἡ πραγματοποίηση Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Συνεδρίων μέ τή συμμετοχή θεολόγων τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν, β) ἡ ἴδρυση ἔδρας στίς Θεολογικές Σχολές τῶν Βαλκανικῶν Πανεπιστημίων πρὸς ἀνάπτυξη καί γνώση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν, γ) ἡ ἀνταλλαγή καθηγητῶν καί ἡ ἐνθάρρυνση θεολόγων φοιτητῶν γιὰ ἀμοιβαῖες σπουδές, δ) ἡ διοργάνωση ἐκδρομῶν ἀπὸ καθηγητές, φοιτητές καί ἄλλους γιὰ ἀμοιβαία γνώση τῆς πνευματικῆς, θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς τῶν γειτόνων λαῶν, ε) ἡ ἴδρυση Πανορθοδόξου ἢ παμβαλκανικῆς ἐπιθεωρήσεως γιὰ συνεργασία τῶν θεολόγων καθηγητῶν τῶν Βαλκανίων καί στ) ἡ ἄμεση συνεννόηση τῶν Ἐθνικῶν Συμβουλιῶν τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου.²⁸⁸

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἥδη πρὸ τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, εἶχε ἔντονα προβάλλει τή διάθεσή της γιὰ σύσφιγξη καί μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῶν σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων μεταξύ τους.²⁸⁹ Μάλιστα, ὁ Μητροπολίτης Κίτρους Βαρνάβας, ὅπως θά δοῦμε ἀναλυτικότερα στίς ἐπόμενες γραμμές τῆς παρούσας ἐργασίας, πίστευε στή

²⁸⁶ Ἡ συμμετοχή καί Κληρικῶν στήν Ἐθνική Ἀντίσταση ὑποχρεώνει τόν τότε Γραμματέα τοῦ Κ.Κ.Ε., Ν. Ζαχαριάδη («Ἡ Ὁρθοδοξία», Ριζοσπάστης 9/9/1945) νά παραδεχθεῖ ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία δέν ὑπῆρξε συλλήβδην παράγοντας ἀντιδράσεως στούς λαούς τῆς Βαλκανικῆς, ἀλλά — σέ μεγάλο βαθμό — καί παράγοντας «λαϊκῆς ἐνότητος».

²⁸⁷ Ἐκκλησία 15 (9 Ἀπριλίου 1926) 1.

²⁸⁸ «Ἡ ἐν Ἀθήναις Βαλκανική Συνδιάσκεψις τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου πρὸς προαγωγήν διεθνούς φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν», Ἐκκλησία 17-18 (1926) 137-139

²⁸⁹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 39.

δυνατότητα αναπτύξεως διορθόδοξων σχέσεων, ιδιαίτερα μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.²⁹⁰

Ὅταν στίς ἀνατολικοευρωπαϊκές χῶρες ἐπιβλήθηκε τό κομμουνιστικό καθεστῶς, οἱ σχέσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Σπυρίδωνος Βλάχου (1873-1956) μέ αὐτές ἦταν τυπικές καί περιορισμένες.²⁹¹ Πρώτη σημαντική ἐπίσημη ἐπαφή μέ ὁμόδοξη Ἐκκλησία ὑπό κομμουνιστικό καθεστῶς φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ ἐπίσκεψη τοῦ διαδόχου του Σπυρίδωνος (1949-1956), Δωροθέου Γ' (Κοτταρᾶ) (1956-1957), στή Γιουγκοσλαβία τοῦ Τίτο, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ἦταν τότε ἓνα κράτος μέ ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τόν δυτικό συνασπισμό.²⁹² Μάλιστα δέ, μετά τήν ἐπίσκεψή του αὐτήν, τό περιοδικό Ἐκκλησία [(1957): 141-143, 189] δημοσίευσε ἓνα ἐγκωμιαστικό ἄρθρο τοῦ διευθυντοῦ της γιά τόν Τίτο. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, κατά τήν ἐπίσκεψή του αὐτήν (1957), συναντήθηκε καί μέ κληρικούς τῶν Σκοπίων, οἱ ὁποῖοι ἤδη πρέπει νά συζητοῦσαν γιά αὐτονόμηση τῆς Ἐκκλησίας τους, γιὰτί ὁ Δωρόθεος, ἀφοῦ τούς τόνισε τήν ἀρχή τῆς ὑπακοῆς στή «Διοικοῦσα Ἐκκλησία», τούς κάλεσε νά συσπειρωθοῦν γύρω ἀπό τόν Πατριάρχη τους.²⁹³

Ὅμοίως, κατά τό ἔτος 1963, ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Β' δήλωσε στήν πρώτη, μετά τήν ἐκλογή του, συνεδρίαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί ἐνώπιον τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας, ὅτι μέσα ἀπό τίς διορθόδοξες σχέσεις ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μπορεῖ νά συγκρατεῖ τίς Ἐκκλησίες τοῦ «Παραπετάσματος», ὥστε νά ἐπηρεάζονται ὅσο τό δυνατόν λιγότερο ἀπό τίς Κυβερνήσεις τους, τασσόμενος ἔτσι ὑπέρ τῆς συνεχίσεως καί πυκνώσεως τῶν ἐπαφῶν, καί εὐχόμενος νά καταλήξουν κάποτε σέ μιά πανορθόδοξη Σύνοδο, πού θά ἔχει κύρος Οἰκουμενικῆς Συνόδου.²⁹⁴

Στή Διορθόδοξη Διάσκεψη, πού πραγματοποιήθηκε στή Σόφια τό 1987, ἐγκρίθηκε ἡ διακήρυξη μέ τήν ὁποία προτείνεται στίς Τοπικές Ἐκκλησίες νά βροῦν τρόπους ὥστε νά ἀξιοποιηθοῦν τά ψυχο-πνευματικά τάλαντα περισσότερων γυναικῶν. Ἐπιπλέον, προτείνεται στίς Τοπικές Ἐκκλησίες νά προωθήσουν τό αἷτημα τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν στήν Ἐκκλησία.²⁹⁵

Ἀναφορικά μέ τόν ρόλο τόν ὁποῖο κλήθηκε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά διαδραματίσει μετά τήν πτώση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος τῆς Ρωσίας, αὐτός ἀποτυπώνεται στήν εἰσήγηση τοῦ Μητροπολίτου Κερκύρας κυροῦ Τιμοθέου πρὸς τά μέλη τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Σύμφωνα μέ τήν εἰσήγηση τοῦ Ἁγίου Κερκύρας, μετά τήν κατάλυση τοῦ κομμουνισμοῦ στήν πρώην Σοβιετική Ἐνωση, ὁ χριστιανισμός καί ἡ δημοκρατία κρίθηκαν ὡς οἱ δύο ἀναγκαῖοι πόλοι στοὺς ὁποίους θά στηριζόταν τό μέλλον τῆς ἐνωμένης Εὐρώπης. Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ πλαισίου (χριστιανισμοῦ καί δημοκρατίας) βρέθηκαν οἱ κοινωνίες τῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς, τὰ ὁποῖα μόλις εἶχαν ἀποτινάξει τὰ κομμουνιστικά καθεστῶτα. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμπαραστάθηκε ἐνεργᾶ στήν προσπάθεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου νά ὑπενθυμίσει, μέ τήν πραγμάτωση ἱεραποστολικῶν ταξιδιῶν στίς περιοχές αὐτές, ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία θά διαδραμάτιζε ἐνεργὸ ρόλο στήν ἀνοικοδόμηση αὐτῶν τῶν κοινωνιῶν. Ὁ διάδοχος τοῦ Δημητρίου, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, συνέχισε καί ἀναπροσδιόρισε (μέ τήν συμπαράσταση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) τὸν εἰδικὸ ρόλο τῆς Ὁρθοδοξίας σὲ αὐτές τίς περιοχές ἀλ-

²⁹⁰ Ὁ.π., σσ. 193, 196.

²⁹¹ Ἐκκλησία (1952) 64 καί 1 (1949) 23.

²⁹² Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 160-161.

²⁹³ Ὁ.π., σ. 161.

²⁹⁴ Χρυσόστομος Β' Χατζησταύρου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Τὰ Πεπραγμένα, Ἀθῆναι 1963, σσ. 50, 59-60.

²⁹⁵ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 368.

λά και σὲ παγκόσμια κλίμακα. Ἐχθροὶ στὴν προσπάθεια αὐτὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στάθηκαν ὁ ὀθωμανικὸς ἰσλαμισμὸς καὶ ὁ παπισμὸς, καθὼς ἀνέπτυξαν ἔντονη δραστηριότητα στὶς περιοχὲς αὐτὲς τῶν Βαλκανίων μὲ τὸ πρόσχημα ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ στηρίζουν πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ αὐτὰ τὰ Κράτη, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης νὰ ἐπανευαγγελισθοῦν τὸν Χριστιανισμό. Ὁ Κερκύρας ἀναφέρεται στὰ αἰτήματα τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρχιεπισκόπου τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸ ὥστε οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀπολαύουν περισσότερα προνόμια ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα νὰ μειωθοῦν τὰ προνόμια πού παρέχει τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ Νόμοι τοῦ Κράτους πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ἰδιαίτερη ἔμφαση δίνεται στὴν ἀνορθόδοξη καὶ ἀνθελληνικὴ στάση τοῦ Βατικανοῦ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνώρισης τῶν Σκοπίων, τὴν στάση ἔναντι τῆς σχισματικῆς «Μακεδονικῆς Ἐκκλησίας» καὶ τὴν δραστηριοποίησιν τῆς Οὐνίας (ἐκλογή ἀπὸ τὸ Βατικανὸ καὶ τοποθέτηση Οὐνιτῶν Ρωμαιοκαθολικῶν Ἐπισκόπων) στὶς περιοχὲς αὐτὲς, ἡ ὁποία εἶχε ὡς συνέπεια νὰ ψυχρανθοῦν οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν Ἑλληνορθόδοξων καὶ τοῦ Βατικανοῦ. Γίνεται μνεία τῆς ἀρνήσεως τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν νὰ ἀποστείλουν ἐκπροσώπους στὴν «Σύνοδο τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν Ἐπισκόπων τῆς Εὐρώπης» ἡ ὁποία ἔγινε στὸ Βατικανὸ τὸ 1991 μὲ σκοπὸ ὁ Ποντίφικας νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἦταν ἡ μόνη ἡ ὁποία ἐξέφραζε τὸν χριστιανισμὸ τῆς Εὐρώπης. Ἐπίσης, ἀναφέρεται στὴν Σύναξη τῶν Προκαθημένων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὸ Φανάρι τὸ 1992, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς ὁποίας ἀποφασίσθηκε ἡ ἀντιμετώπιση τῶν δυσχερῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Βατικανοῦ στὸ χῶρον τῆς Εὐρώπης. Ὁ εἰσηγητὴς θίγει τὸ ζήτημα ὅτι οἱ Νεοέλληνες θὰ πρέπει νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐθνικὴ καὶ τὴν Ἑλληνορθόδοξη ταυτότητά τους καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὰ παραμείνει ἰσχυρὸς διαπραγματευτὴς στὸν διάλογο γιὰ τὴν διαφύλαξιν τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας.²⁹⁶

Ὁ Κερκύρας Τιμόθεος (1984-2002), σκιαγραφεῖ τὶς διαφορὰς «πρωτοβουλίες» τὶς ὁποῖες ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κλήθηκε νὰ ἀντιμετωπίσει, ὡς ἀπὸτοκα τῆς συνεργασίας μεταξύ τῶν Μουσουλμάνων καὶ τοῦ Βατικανοῦ. Ἡ πρώτη πρωτοβουλία ἦταν ἡ κίνηση στελεχῶν τοῦ Βατικανοῦ νὰ ἔλθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν Πρεσβείαν τῆς Σαουδικῆς Ἀραβίας στὴν Ρώμη μὲ σκοπὸ νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι στὴν Ἑλλάδα δὲν διώκονται οἱ Ἀλβανοὶ ἀλλὰ πραγματοποιεῖται γενικὸς διωγμὸς ἐναντίον τῶν Μουσουλμάνων Ἀλβανῶν πολιτῶν. Ὡς ἐκ τούτου, οἱ Μουσουλμάνοι Ἀλβανοὶ πολῖτες ζήτησαν τὴν συνεργασία τῆς Ἰταλίας ὥστε νὰ παύσει ἡ δῆθεν καταδίωξιν τῶν Μουσουλμάνων στὴν Ἑλλάδα.²⁹⁷ Ἡ δευτέρη πρωτοβουλία ἔρχεται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία προβάλλει τὸν ἑαυτὸ τῆς ὡς «προστάτη» τῆς «Μακεδονίας» καὶ τῆς Βοσνίας ὥστε νὰ ἀναδειχθεῖ σὲ ἡγέτιδα δύναμιν τῶν Μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν τῶν Βαλκανίων.²⁹⁸ Ἀπέναντι σὲ αὐτὲς τὶς κινήσεις, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ πρέπει νὰ δράσει ὡς πνευματικὴ γέφυρα μεταξύ τῶν τοπικῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τῶν Βαλκανίων, τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης (καὶ τῆς Γε-

²⁹⁶ Τιμοθέου (Τριβιζᾶ), Μητρ. Κερκύρας, Παξῶν καὶ Διαποντίων Νήσων, «Ὁ εἰδικὸς ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, εἰς Ἀν. Εὐρώπην καὶ Ὑπερκαυκασίαν ὑπὸ τὴν προοπτικὴν τῶν σημερινῶν ἐξελίξεων», Ἐκκλησία 72 (1995) 444-446.

²⁹⁷ Τιμοθέου (Τριβιζᾶ), Μητρ. Κερκύρας, Παξῶν καὶ Διαποντίων Νήσων, «Ὁ εἰδικὸς ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, εἰς Ἀν. Εὐρώπην καὶ Ὑπερκαυκασίαν ὑπὸ τὴν προοπτικὴν τῶν σημερινῶν ἐξελίξεων», Ἐκκλησία 72 (1995) 484. Ὁ Σεβασμιώτατος Ἅγιος Κερκύρας ἀποδίδει τὸν παραπάνω ἰσχυρισμὸν του περὶ τῶν διωγμῶν τῶν Μουσουλμάνων Ἀλβανῶν πολιτῶν στὴν Ἑλλάδα σὲ «καλὰ πληροφορημένους πηγές», χωρὶς νὰ παραθέτει κάποια βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν του.

²⁹⁸ Μιχ. Τριτίου, «Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὰ Βαλκάνια σήμερα», ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 2003, σ. 25

ωργίας) και τοῦ Συμβουλίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν ἢ ἄλλων πνευματικῶν συσσωματώσεων στοὺς κόλπους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ αὐξηση τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας στὴν καρδιά τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Συνίσταται, ἐπίσης, ὡς ἀναγκαία ἢ συνέχιση παροχῆς βοήθειας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὶς ἐμπεριόστατες Ἐκκλησίες τῆς Βαλκανικῆς, τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ὑπερκαυκασίας. Εἶναι ἀπαραίτητος ὁ προγραμματισμὸς ἐπισκέψεων ἐρευνητικοῦ καὶ ἐνημερωτικοῦ τύπου στὶς Ἐκκλησίες τῶν προαναφερθέντων γεωγραφικῶν διαμερισμάτων ὥστε νὰ διασφαλίζονται ἡ καλύτερη δυνατὴ γνώση τῶν καταστάσεων καὶ ἡ εὐδωση τῆς ἀδελφικῆς ἐξυπηρέτησης τῶν κατὰ τόπους αὐτῶν Ἐκκλησιῶν – τὸ ἔργο αὐτὸ εὐδώνεται μὲ τὶς ἐνέργειες τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς (ὁ εἰσηγητὴς ὑπῆρξε μέλος τῆς), τὰ μέλη τῆς ὁποίας συμμετέχουν σὲ συναντήσεις μὲ Ἀρχηγούς ἢ Ἐκπροσώπους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Παράλληλα, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο θὰ πρέπει νὰ ἀξιοποιήσει καὶ νὰ χρησιμοποιήσει μὲ συντονισμένον καὶ διπλωματικὸν τρόπο τὸν εἰδικὸν ρόλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὶς συναντήσεις μὲ ἀξιωματούχους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, παρακάμπτοντας τὴν ἀνυπαρξία συντονισμοῦ. Ἐὰν συμβεῖ αὐτό, οἱ δύο Ἐκκλησίες ἀπὸ κοινοῦ θὰ δράσουν ἀποτελεσματικότερα.²⁹⁹

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ μπορούσε νὰ δράσει ἀποτελεσματικότερα καθὼς ἦταν ἡ μόνη Ἀυτοκέφαλη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἢ ὁποία δὲν ὑποδουλώθηκε σὲ ἐξωτερικὴ ἐξουσία καὶ δύναμη. Αὐτὸ τὸ γεγονός θὰ μπορούσε, μὲ τὴν σωστὴ διαχείριση, νὰ ἀναδείξει τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σὲ Ἡγέτιδα Ἐκκλησία, στενὰ συνεργαζόμενη πάντοτε μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ ἡγετικὸς ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θὰ ἐνίσχυε τὴν παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὶς Ἐκκλησίες τῶν Βαλκανίων, τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ὑπερκαυκασίας. Ὁ στόχος αὐτὸς δὲν ἐπετεύχθη, καθὼς ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία δὲν κατάφεραν νὰ ἀξιοποιήσουν τὶς παρουσιαζόμενες εὐκαιρίες. Ἡ ἰσχυροποίηση τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὰ Βαλκάνια ὡς συνδετικοῦ κρίκου μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ μιὰ σειρά ἀπὸ ἐνέργειες ὅπως: α) ἡ Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Θεμάτων νὰ συνεδριάσει σὲ σύντομο χρόνο ὥστε νὰ καταστρώσει σχέδιο δράσεων γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν προαναφερθέντων, β) ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν (ἢ κάποιος ἐκπρόσωπός του) νὰ περιοδεύσει (πλαισιωμένος ἀπὸ ἐπιτελεῖο ἱκανῶν Ἀρχιερέων καὶ μελῶν τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς) στὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τῶν Βαλκανίων, τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ὑπερκαυκασίας γιὰ νὰ ἀξιολογήσει τὴν ἐκεῖ κατάστασιν καὶ νὰ ἀναλάβει πρωτοβουλίες γιὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν προβλημάτων, γ) νὰ προσκληθοῦν οἱ Προκαθήμενοι τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν (μὲ τοὺς ἐπιτελεῖς τους) στὴν Ἀθήνα ὥστε νὰ ἐκπονηθεῖ τελικὸν σχέδιον δράσεως, δ) νὰ καταδικασθοῦν ὁμόφωνα οἱ πρακτικὲς προσηλυτισμοῦ ἀπὸ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς καὶ τοὺς Προτεστάντες σὲ βάρος τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν, ε) νὰ ἀποσταλοῦν διαμαρτυρίες στὸν Ο.Η.Ε. καὶ σὲ ἄλλους Διεθνεῖς ἢ Εὐρωπαϊκοὺς Ὄργανισμοὺς ὅπου θὰ καταγγέλλεται ὁ προσηλυτισμὸς μὲ δόλια μέσα, στ) νὰ ὑπάρξει οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις στὶς Ἐκκλησίες αὐτές, ζ) νὰ ἀποσταλοῦν βιβλία ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος μεταφρασμένα στὶς τοπικὰς γλῶσσας, η) νὰ χορηγηθοῦν ὑποτροφίες σὲ κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες αὐτές ὥστε νὰ σπουδάσουν Θεολογία στὶς Θεολογικὰς σχολὰς τῆς Ἑλλάδος, θ) νὰ στελεχωθεῖ ἐπαρκῶς ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ ι) νὰ ἐνημερωθεῖ ἐπαρκῶς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀναφορικὰ μὲ τὶς πρωτο-

²⁹⁹ Ὁ.π., 484-486.

βουλίες αυτές ώστε να μην αντικατασταθεῖ ἢ παραγνωριστεῖ ὁ ρόλος του σὲ αυτές τις κινήσεις.³⁰⁰ Οἱ ἀπόψεις (οἱ ὁποῖες διατυπώθηκαν ὡς εἰσήγηση πρὸς τὴν Δ.Ι.Σ.) τοῦ Μητροπολίτου Κερκύρας εἶχαν ὡς σκοπὸ νὰ ἀναδείξουν τὸ φιλάδελφο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τις Ἀυτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Βαλκανικῆς, τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ὑπερκαυκασίας, πάντα μὲ γνώμονα τὴν θέληση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνίσχυση τῆς μαρτυρίας τοῦ Θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὲ αυτές τις περιοχές, οἱ ὁποῖες καλοῦνταν νὰ ἐπουλώσουν τις πληγές τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ νὰ ἐπαναπροσδιορίσουν τὴν ἐθνική (καὶ ἐκκλησιαστική) τους ταυτότητα ἐντὸς τῆς νέας Εὐρώπης τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ Εἰκοστοῦ αἰώνα.

4. Ἡ ἀρωγή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τις χειμαζόμενες Ὁρθόδοξες Ἀδελφές Ἐκκλησίες, Πατριαρχεῖα καὶ Ἀυτοκέφαλες Ἐκκλησίες

Στὰ δύο θεολογικά Συνέδρια τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως καὶ στό Διορθόδοξο Συμπόσιο Θεολογίας (Θεσσαλονίκη 1972), διαφάνηκε ὁ θεολογικὸς δυναμισμὸς τῶν θεολογικῶν σχολῶν τῆς Ἑλλάδος σὲ πανορθόδοξο ἐπίπεδο. Τό Α' Συνέδριο πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1936, μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ γνωστοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Ἁγίου Σεργίου στὸ Παρίσι Γ. Φλωρόφσκι, ὁ ὁποῖος, μάλιστα, εἶχε καθιερώσει τὸ σύνθημα «ἐπιστροφή στοὺς Πατέρες»,³⁰¹ καὶ τὸ Β' Συνέδριο πραγματοποιήθηκε τὸ 1976 ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ καθηγητοῦ Σάββα Ἀγουρίδη.³⁰² Οἱ Ἕλληνες θεολόγοι καθηγητὲς μὲ τις εἰσηγήσεις προέβαλλαν τὴν θέληση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας μέσω τῆς ἀναπτύξεως τῶν διορθοδόξων σχέσεων.³⁰³

Ὁμοίως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συνέβαλε καὶ συμβάλλει γενικότερα στὴ λύση τῶν ἀναφυομένων ἐνδοορθοδόξων προβλημάτων, στό πλαίσιο τῶν ἐπὶ μέρους σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ ὁ ἐνεργὸς αὐτὸς ρόλος της, καθὼς καὶ ἡ συνολικὴ συμβολὴ της, ἀναγνωρίζονταν ἀπὸ τις Ἀδελφές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.³⁰⁴ Εἰδικότερα, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Μελετίου Μεταξάκη, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγνωρίσθηκε ὡς ἡγετικὸς παράγων στὸν ὀρθόδοξο χῶρο. Ὁ Μελέτιος ἐπιθυμοῦσε, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου, νὰ ἀναπτυχθεῖ μίᾳ οὐσιαστικῆς συνεργασίας μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων κρατῶν καὶ πρωταγωνιστικὸ ρόλο θὰ διεδραμάτιζε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ πρωταγωνιστικοῦ ρόλου εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ὀμόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Σερβίας ἀπευθύνθηκαν στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καὶ ζήτησαν τὴν διαμεσολάβησή της γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τους. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἀντιμετώπιζε τὸ ζήτημα τῆς ἐπικράτησης τῶν μπολσεβίκων καὶ τῶν ἐπακόλουθων θηριωδιῶν σὲ βάρος τῶν Ρώσων. Παράλληλα, τὸ ζήτημα τῆς συνεργασίας τῶν μπολσεβίκων μὲ τοὺς Οὐνίτες ἀπασχόλησε τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἐπωμίστηκε τὴν εὐθύνη νὰ ἐνημερώσει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πρότεινε νὰ γίνῃ διαμαρτυρία στὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία γιὰ τὴν σύμ-

³⁰⁰ Ὁ.π., 537-540.

³⁰¹ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σ. 87.

³⁰² Ὁ.π., σ. 268. Πρβλ. Σ. Ἀγουρίδου, «Ἡ Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ διὰ τὸ Β' Πανορθόδοξον Θεολογικὸν Συνέδριον (Βουκουρέστιον 1964)», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 47 (1964), 288-293.

³⁰³ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 45.

³⁰⁴ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρ. Κίτρους Ἀξιολόγησις τῆς Β' Προσυνδικτικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως, σ. 19 · Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 44.

πραξη τῶν οὐνιτῶν μὲ τοὺς μπολσεβίκους καὶ τὶς ἀθλιότητες τὶς ὁποῖες διέπρατταν ἐναντίον τῶν Ὀρθοδόξων. Στὸ πλαίσιο τῆς ὑποστηρικτικῆς δράσης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, ἐντάχθηκε ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Μητροπολίτου Ὀδησοῦ στὴν Ἀθήνα. Ὁ Μητροπολίτης Ὀδησοῦ ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνη του πρὸς τὴν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἀρωγὴ καὶ τὴν συμπαράσταση ὥστε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας νὰ ἀνακουφιστεῖ ἀπὸ τὰ δεινὰ της. Ἐπιπλέον, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μελέτιος προέβη στὴν δωρεὰ χρηματικοῦ ποσοῦ πρὸς τὴν Ἐνωσιν Περιθάλψεως τῶν ἐν Ἑλλάδι Ρώσων.³⁰⁵

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στάθηκε ἀρωγὸς καὶ συμπαραστάτης καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα τοῦ δευτέρου γάμου τῶν τελούντων ἐν χρεΐα κληρικῶν της. Μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας ἀπευθύνθηκε στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μητροπολίτης Ζίτσης Νικόλαος ἔφθασε στὴν Ἀθήνα στὶς 19 Ἀπριλίου 1920 μὲ σκοπὸ νὰ παραδώσει στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Μελέτιο τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Πατριάρχου Σερβίας Δημητρίου, οἱ ὁποῖες ἀπευθύνονταν πρὸς τὸν ἴδιο τὸν Ἀρχιεπίσκοπο, τὸν ἐκπρόσωπο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Ἀθήνα ἀλλὰ καὶ μιὰ ιδιόχειρη ἐπιστολὴ τοῦ Ζίτσης Νικολάου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας ἀποζητοῦσε μὲ ἀνυπομονησίαν τὴν τοποθέτηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, καθὼς τὸ Πατριαρχεῖο Σερβίας σεβόταν καὶ τιμοῦσε τὴν Ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μελέτιος, στὴν ἀπαντητικὴ του ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πατριάρχη Σερβίας, τόνισε ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀναγνωρίζει τὴν σοβαρότητα τῆς κατάστασης, ἀντιλαμβάνεται τὸ ζήτημα ὄχι ὡς δογματικὸ ἀλλὰ ὡς ζήτημα ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ πειθαρχίας καὶ διαβεβαιώνει ὅτι θὰ συμβάλλει στὴν ἐπίλυσή του ὅταν αὐτὸ τεθεῖ πρὸς συζήτησιν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.³⁰⁶

Ἀδιαμφισβήτητα, τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀρωγὴ στὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν φέρει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Εἶναι βέβαια σαφὲς ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀνέλαβε νὰ προβληθεῖ ὡς ἡγέτιδα δύναμη στὴν Ὀρθοδοξία κατόπιν στενῆς συνεργασίας μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖο ἐὰν παρουσιαζόταν κάποιο πρόβλημα σὲ κάποια ἀπὸ τὶς ἀδελφὲς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, πάντοτε προέβαινε στὴν ἀποστολὴ ἀντιπροσώπων τοῦ ἐφοδιασμένων μὲ τὶς σχετικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μερίμνησε γιὰ τὴν διευθέτηση τῶν διαφορῶν μεταξύ τῶν ἀντιμαχόμενων χριστιανικῶν παρατάξεων στὴν νεοσύστατη Μητρόπολη Θυατείρων καὶ ἐξαρχίας Εὐρώπης Δυτικῆς τὲ καὶ Κεντρῶας (1922), προσπάθεια ἡ ὁποία διήρκεσε περίπου τριάκοντα ἔτη.³⁰⁷ Τὰ αὐξανόμενα διορθόδοξα προβλήματα (δικαιοδοσιακῆς φύσεως) στὴν Δυτικὴ Εὐρώπη ὤθησαν τὸ Φανάρι νὰ συστήσει τὸ 1924 τὴν Μητρόπολη Κεντρῶας Εὐρώπης μὲ ἔδρα τὴν Βιέννη, ἡ ὁποία ἀσκοῦσε τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐπὶ τῆς Αὐστρίας, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, μὲ πρῶτο Προκαθήμενο τὸν Μητροπολίτη Ἀμασείας Γερμανὸ Καραβαγγέλη (1924-1935).³⁰⁸ Ἐ-

³⁰⁵ Ἐμ. Καραγεωργούδη, Ὁ Μελέτιος Μεταξάκης ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 105-109.

³⁰⁶ Ὁ.π., σσ. 109-111.

³⁰⁷ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σ. 23.

³⁰⁸ Β. Θ. Σταυρίδη, Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ.π., σ. 92. Περί τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα ὀδήγησαν στὴν δημιουργία τῆς Μητροπόλεως Κεντρῶας Εὐρώπης βλ. Μ. Σταΐκου, Ὁ Μητροπολίτης Ἀμασείας Γερμανὸς Καραβαγγέλης ὡς ἐξαρχὸς Κεντρῶας Εὐρώπης, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 118-130.

κτὸς βέβαια αὐτῶν, ἡ διαρκῶς ἀυξανόμενη προσπάθεια τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας νὰ πραγματοποιήσῃ ἐκκλησιαστικὸ ἐπεκτατισμὸ ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, προκαλώντας πλῆθος προβλημάτων μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων χριστιανικῶν κοινοτήτων τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ὁδήγησε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο νὰ ἰδρῦσῃ (ἀπὸ τὸ 1960 ἕως τὸ 1991) μιὰ σειρὰ ἀπὸ Μητροπόλεις (ὄριοθετώντας παράλληλα καὶ τὰ ἐδάφη ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἀσκοῦσαν τὴν δικαιοδοσίαν τους), ἀνυψώνοντας αὐτὲς σὲ ἀνεξάρτητες Μητροπόλεις ὥστε νὰ παύσῃ κάθε ἐπιθυμία παρεμβάσεως τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας στὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα αὐτῶν τῶν Μητροπόλεων.³⁰⁹

Βέβαια, σημαντικό μέρος τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν προβολὴ τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου τῆς Ὁρθοδοξίας ἐναπόκειται στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, λόγῳ τοῦ ὅτι στὸ τέλος τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου αὐτὴ ὄχι μόνον ἀποτέλεσε τὸ μοναδικὸ ἐλεύθερο, δυναμικὸ καὶ ζωτικὸ τμῆμα τῆς Ὁρθοδοξίας μέχρι σήμερα (ἀφοῦ οἱ ὑπόλοιπες Ἐκκλησίες καὶ ἰδίως τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου τελοῦσαν ὑπὸ τὴν πολιτικὴ διακυβέρνηση ἀθεϊστικῶν καθεστώτων),³¹⁰ ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς περιχωρήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ χριστιανικὴ Θεολογία καὶ τῆς κατὰ πλειονοψηφία, Ὁρθοδόξου ὁμοιογένειας τοῦ πληθυσμοῦ της, αὐτὴ εἶχε καὶ ἔχει, ἀδιαμφισβήτητα, τίς περισσότερες δυνατότητες ἐλευθερίας κινήσεως καὶ δράσεως ἀπὸ ὅλες τίς Ὁρθόδοξες ἀδελφές Ἐκκλησίες.³¹¹ Γι' αὐτὸ, ἄλλωστε, οἱ κινήσεις καὶ οἱ ἀποφάσεις της πρέπει νὰ ἔχουν χαρακτήρα πανορθόδοξο, δηλ. νὰ ἐνεργεῖ ὄχι στενά Ἑλλαδικά, ἀλλὰ νὰ συμβάλλει στὴν ἐπιτυχή ἔκβαση τῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἰσχυρὴ παρουσία τῆς Ὁρθοδοξίας στὸ παγκόσμιον γίγνεσθαι.³¹²

Ὡς ἐκ τούτου, ἂν καὶ σὲ ὁλόκληρὴ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη ἔχουν ὀργανωθεῖ ἰσχυρές ἐπισκοπικὲς ἐπαρχίες μὲ ἔντονο τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο, οἱ ἐπαρχίες αὐτὲς προσπαθοῦν νὰ μὴν λειτουργοῦν ἐθνικιστικά, ὑπαγόμενες κανονικὰ στὸν Οἰκουμενικὸ θρόνο.³¹³ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ Ἀθήνα, ἐκτὸς ἀπὸ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, κατέστη ὀρθόδοξο χριστιανικὸ κέντρο (ἀλλὰ καὶ πνευματικὴ ἐστία), διάδοχος, τρόπον τινά, τῆς Κωνσταντινουπόλεως.³¹⁴ Μάλιστα δέ, πολλοὶ πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ κύκλοι ἔβλεπαν καὶ βλέπουν τὴν Ὁρθόδοξὴ Ἑλλάδα ὡς γέφυρα τῆς Εὐρώπης μὲ τοὺς Ἀνατολικούς Ὁρθοδόξους λαούς.³¹⁵ Ὡστόσο, τὰ προειρημένα στοιχεῖα δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς ὁδηγοῦν σὲ λανθασμένα συμπεράσματα, καθὼς ναὶ μὲν τὸ ἀνθρώπινο αὐτὸ δυναμικὸ τὸ ὁποῖο στελεχώνει τίς Ἐπισκοπὲς τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑλληνικὴ καταγωγή, ὥστόσο ἀποτελοῦν γνήσια τέκνα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θώκου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

³⁰⁹ Ε. Βαρέλλα, *Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα*, ὁ.π., σσ. 23-39.

³¹⁰ Π. Τζουμέρκα, *Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου*, ὁ.π., σ. 41.

³¹¹ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), *Μητρ. Κίτρους «Ἡ Ὁρθοδοξία καὶ Ἡμεῖς»*, Ἐκκλησία 58 (1981)131 · Τιμοθέου (Τριβιζᾶ), *Μητρ. Κερκύρας, Παξῶν καὶ Διαποντίων Νήσων*, «Ὁ εἰδικὸς ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, εἰς Ἀν. Εὐρώπην καὶ Ὑπερκαυκασίαν ὑπὸ τὴν προοπτικὴν τῶν σημερινῶν ἐξελίξεων», Ἐκκλησία 72 (1995) 485 ἔξ.

³¹² Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), *Μητρ. Κίτρους Περί τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ νομοθετηθέντος ὁρίου ἡλικίας τῶν ἀρχιερέων*, Ἀθήναι 1967, σ. 13 · Χρυσοστόμου (Ζαφείρη), *Μητρ. Περιστερίου «Ἡ νομιμότης τῆς ἀντικανονικότητος»*, ΕΠΕΘΧ, τ. Α', Ἀθήνα 1987, σ. 388-389. Πρβλ. Π. Τζουμέρκα, *Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου*, ὁ.π., σ. 95.

³¹³ Ε. Βαρέλλα, *Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα*, ὁ.π., σ. 39.

³¹⁴ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), *Μητρ. Κίτρους «Ματιές στὴν θρησκευτικὴ πορεία τῆς Ἀθήνας»*, Νέα Ἐστία 1379 (1984) 30-33.

³¹⁵ Ι. Μ. Χατζηφώτη, *Ἀρχιεπίσκοπος Σεραφεῖμ 1913-1998*, Ἀθήνα 1998, σ. 83.

Μετά τό 1950, ή Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, βλέποντας τή δύσκολη θέση στήν όποία εἶχε περιέλθει τό μεγαλύτερο τμήμα τῆς Ὁρθοδοξίας, θέλησε νά προσφέρει τήν ἀγάπη καί τή βοήθειά της. Ἐτσι, παρά τόν ἔντονο ἐθνοκεντρισμό της,³¹⁶ εὐλογο μέχρι τινός, ἄρχισε νά δείχνει ζωηρό ἐνδιαφέρον γιά τήν καλλιέργεια τῶν διορθόδοξων σχέσεων μέ τίς διωκόμενες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, καί ιδιαίτερα μέ τίς ὁμορες Ἀδελφές Ἐκκλησίες τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἔτσι ὥστε νά ἀντιμετωπίσουν τελέσφορα τά ὅποια προβλήματα τους, ιδίως τίς ἀντιχριστιανικές καί ἀντιεκκλησιαστικές ἐνέργειες τῶν ἀθεϊστικῶν καθεστώτων, μέσα στά ὅποια αὐτές διαβιούσαν.

Πρωταγωνιστικό ρόλο στίς διορθόδοξες σχέσεις κατά τήν περίοδο αὐτή ἀπό τήν πλευρά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ή ὅποια μάλιστα διοργάνωσε καί σχετικές Πανορθόδοξες Συναντήσεις μέ σκοπό, ὅπως εἶπαμε, τήν τόνωση τοῦ φρονήματος τῆς ἐνότητας τῶν Ὁρθόδοξων, διεδραμάτισε ὁ Πρόεδρος τῆς Μόνιμης Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Ὑποθέσεων Ἐξωτερικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Μητροπολίτης Κίτρους Βαρνάβας (1918 - 1985). Στά 31 χρόνια τῆς Ἀρχιερατείας του ὁ Ἱεράρχης αὐτός, φαίνεται ὅτι εἶχε πολύ καλά κατανοήσει τή σπουδαιότητα καί τή σημασία τῆς ἐνότητας τῶν ἐπί μέρους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. Ἐπιπροσθέτως, μετέφερε τό μήνυμα τῆς ἀγάπης καί τῆς εἰρήνης σέ ὅλες τίς Ἀδελφές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, καί ιδίως στίς χῶρες τοῦ τότε Ἀνατολικοῦ Συνασπισμοῦ, τίς ὁποῖες πρῶτος αὐτός ἐπισκέφθηκε. Μάλιστα δέ, γιά ὅλες τίς διορθόδοξες αὐτές ὑπηρεσίες του, καθώς καί γιά τό λαμπρό ποιμαντικό καί κοινωνικό του ἔργο, οἱ Οἰκουμενικοί Πατριάρχες Ἀθηναγόρας καί Δημήτριος, μέ προσωπικές τους ἐπιστολές (30 Ὀκτωβρίου 1963, 1979, 1984) οἱ ὁποῖες ἐστάλησαν στόν Κίτρον Βαρνάβα ὥστε νά τόν συγχαροῦν εἶτε γιά τήν εὐόδωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀποστολῶν τίς ὁποῖες ἀναλάμβανε, εἶτε γιά τήν φιλοξενία τήν ὅποια παρείχε στήν Μητρόπολή του (Πατριάρχης Ἀθηναγόρας), εἶτε γιά τίς ἐκδόσεις τῶν βιβλίων του ἀναφορικά μέ τήν διοίκηση τῶν Ὁρθόδοξων Πατριαρχείων εἶτε τήν καταγραφή τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς Ἐκκλησιῶν,³¹⁷ ἐξέφρασαν τήν εὐαρέσκειά τους στό πρόσωπό του, τόν συνεχάρησαν, τόν τίμησαν καί τόν ἐπιβράβευσαν. Ὁ ἴδιος δέ ὁ Κίτρον βραβεύτηκε καί ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (30/12/1975) γιά τή σπουδαία προσφορά του στίς διορθόδοξες καί διαχριστιανικές σχέσεις, ἐνῶ ἀνακηρύχθηκε (16-12-1977) ἐπίτιμος διδάκτορας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου³¹⁸ καί ἐπίτιμος καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου.

Ἄλλωστε, μέ τίς ἀνταλλαγές προσωπικῶν ἐπισκέψεων τῶν Προκαθημένων ἢ τῶν Ἀντιπροσώπων τους, πού ἄρχισαν νά πληθαίνουν ἀπό τό 1950, ή κάθε Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γινόταν καί γίνεται γνωστή στήν Ἀδελφή της Ἐκκλησία, ἀφοῦ ὑπάρχει ή δυνατότητα κατάθεσης ἀπόψεων, προβληματισμῶν, ἐμπειριῶν, ἐπιτευγμάτων κ.λ.π. Ὁ Μητροπολίτης Κίτρον Βαρνάβας, ὡς ἓνας ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν στίς διορθόδοξες ἐπαφές, πίστευε βαθιά πῶς ή προσωπική ἐπικοινωνία καί ἐπαφή μέ τούς ἀδελφούς τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν θά βοηθοῦσε πολύ στό ἔργο τῆς Πανορθόδοξου ἐνότητας. «Δέν μπορεῖς», ἔλεγε, «νά ἀγαπήσεις κάποιον, ἂν δέν τόν

³¹⁶ Α. Μανιτάκη, «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μεταξύ δημόσιας καί ἰδιωτικῆς σφαίρας», Καθ' ὁδόν 16 (2000) 35.

³¹⁷ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρον Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 42-46, 92, 106, 134.

³¹⁸ Ὁ.π., σ. 134.

γνωρίσεις».³¹⁹ Μέ τις επισκέψεις ενισχύονται οι υπάρχοντες δεσμοί αγάπης ή δημιουργούνται τέτοιοι, οι αντιπρόσωποι των Εκκλησιών αποκτούν εμπειρίες από την συναναστροφή με τους όμοδοξους αδελφούς, προωθούνται τα πανορθόδοξα θέματα και γίνεται κατανοητό ότι οι υπάρχουσες ιδιοτυπίες στις διάφορες Ορθόδοξες Εκκλησίες δεν τραυματίζουν την ενότητά τους.³²⁰

Ιδιαίτερα, επί Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σεραφείμ (1973-1998), οι ανταλλαγές για την ενίσχυση των διορθόδοξων σχέσεων πύκνωσαν και αντιπροσωπεΐες της Εκκλησίας της Ελλάδος με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο ή άλλους Ιεράρχες, επισκέφθηκαν τις Ορθόδοξες Αδελφές Εκκλησίες, ενώ δέχτηκαν και τις δικές τους επισκέψεις στην Ελλάδα. Σε όλες αυτές τις ανταλλαγές, ή Εκκλησία της Ελλάδος έδειχνε την αγάπη της και συμπαραστεκόταν έμπρακτα - όσο, βέβαια, της ήταν δυνατόν - ήθικά και υλικά,³²¹ συμβάλλοντας τά μέγιστα στην ανάπτυξη ενός υγιούς κλίματος συνεργασίας των Ορθόδοξων Εκκλησιών προς αντιμετώπιση όλων των ζωτικών προβλημάτων (ένδοορθόδοξων και παγχριστιανικών).³²²

Η συνεισφορά της Εκκλησίας της Ελλάδος προς τις χειμαζόμενες από διάφορες αιτίες αδελφές Ορθόδοξες Εκκλησίες υπήρξε μεγάλη. Οι Εκκλησίες ιδίως της Χερσονήσου του Αΐμου (Σερβία, Ρουμανία, Βουλγαρία και Αλβανία) εφοδιάζονταν συνεχώς με είδη τροφίμων, φαρμάκων, ρούχων, κλινοσκεπασμάτων κ.λπ. Πιο αναλυτικά, ή Εκκλησία της Ελλάδος απέστειλε ανθρωπιστική βοήθεια α) στο Πατριαρχείο Σερβίας λόγω της σύγκρουσης του Κοσσυφοπεδίου κατά τό διάστημα 28 Φεβρουαρίου 1998 - 11 Ιουνίου 1999, β) στα Πατριαρχεία Ρουμανίας και Βουλγαρίας στις αρχές της δεκαετίας του 1990 λόγω της κατάρρευσης του υπαρκτού σοσιαλισμού και της Σοβιετικής Ένωσης, της οποίας τόσο ή Ρουμανία όσο και ή Βουλγαρία αποτελούσαν κράτη - μέλη και γ) στην Αρχιεπισκοπή Αλβανίας λόγω του έγχειρήματος της εκ βάθρων ανασυγκροτήσεως της Εκκλησίας της Αλβανίας, έγχειρημα τό οποίο ξεκίνησε στα τέλη Ιουνίου του έτους 1992. Παράλληλα, ή Παλαιστίνη, τό Ιράκ, ή Ιορδανία και ή Συρία δέχονταν έξαιτίας του πολέμου την ουσιαστική συμπαράσταση της Εκκλησίας της Ελλάδος μέ ανακούφιση. Χρήματα και είδη πρώτης ανάγκης αποστέλλονταν μέ τό έπιτελείο των ανθρώπων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών.³²³

Επίσης, ή Εκκλησία της Ελλάδος έχει, ως γνωστό, συστήσει ειδικό Διορθόδοξο Κέντρο στην Ιερά Μονή Πεντέλης,³²⁴ τό οποίο, σύμφωνα μέ τόν Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος, έχει ως σκοπό «τήν προαγωγήν των διορθόδοξων και διαχριστιανικών σχέσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος και τήν μέριμναν διά τήν εν τῷ έξωτερικῷ ιεραποστολικήν δράσιν αὐτῆς».³²⁵ Στο Διορθόδοξο Κέντρο, εκτός των οργανωμένων διορθόδοξων διασκέψεων, κάθε χρόνο κατά τήν έορτή του Μεγάλου Φωτίου, τελείται Αρχιερατική Θεία Λειτουργία και στή συνέχεια εκφωνείται επίκαιρος λόγος από έναν εκ των καθηγητῶν των δύο Θεολογικῶν Σχολῶν, Αθήνας

³¹⁹ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρο. Κίτρους Τό εν τῷ παρόντι χρέος των Ορθόδοξων Εκκλησιῶν, Αθήναι 1974, σ. 13.

³²⁰ Π. Τζουμέρκα, Η συμβολή του Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ό.π., σ. 143.

³²¹ Greek Parliament, "Orthodoxy and the new European reality", Minutes, Athens 1994, σσ. 220-226.

³²² Π. Τζουμέρκα, ό.π., σ. 44.

³²³ «Ημερίδα για τήν φτώχεια και τόν Κοινωνικό Αποκλεισμό», Εκκλησία 8 (2010) 606.

³²⁴ Αναστασίου (Γιαννουλάτου), Αρχιεπ. Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας «Προοπτικά και θεολογικά προϋποθέσεις του Διορθόδοξου Κέντρου Αθηνών», Εκκλησία (1971), 350.

³²⁵ Νόμος 590/1977, Καταστατικός Χάρτης Εκκλησίας της Ελλάδος (27/31-5-1977), Άρθρον 41, 31/5/1977.

καί Θεσσαλονίκης. Οί διατελέσαντες Αρχιεπίσκοποι Αθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Μακαριστοί Ἱερώνυμος Α΄, Σεραφεῖμ καί Χριστόδουλος κατέβαλαν σημαντικές προσπάθειες γιά τήν εὐρυθμη λειτουργία τοῦ Διορθόδοξου Κέντρου, ὁ πρῶτος μέ τήν προσωπική του ἔμπνευση γιά τή σύσταση τοῦ μοναδικοῦ μέχρι σήμερα στήν ἐπικράτεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνεδριακοῦ κέντρου διορθόδοξου ἐμβέλειας, ὁ δεύτερος α) μέ τήν παροχή ἀμερίστου συμπαροστάσεως ἐπί εἴκοσι πέντε συναπτά ἔτη, β) μέ τήν ἀνακαίνιση τῶν παλαιωμένων κτιριακῶν ἐγκαταστάσεων (2003-2005) ἀλλά καί γ) με τήν περαιτέρω ἐπέκτασή τους στόν περίβολο τῆς φιλόξενης Ἱερᾶς Μονῆς, ἡ ὁποία σεμνύνεται καί ἐπιχαίρει γιά τό θυγατρικό της ἴδρυμα, τό Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Τό Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποσκοπεῖ νά συμβάλλει α) στήν σύσφιγξη τῶν δεσμῶν τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν μέσα ἀπό τήν ἀντιμετώπιση τῶν κοινῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες σέ ὅλο τόν κόσμο, β) στήν ἀφύπνιση τῆς Πανορθόδοξου συνειδήσεως στήν Ἑλλάδα καί στήν συνειδητοποίηση τῆς εὐθύνης γιά τήν διορθόδοξη συνεργασία. Τό Διορθόδοξο Κέντρο ἔχει ὡς σκοπὸ νά καταστεῖ δέκτης καί πομπὸς τῆς θεολογικῆς καί ἐκκλησιολογικῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ Ὁρθόδοξου κόσμου. Ἐπιπλέον, τὸ Διορθόδοξο Κέντρο θὰ πρέπει α) νά διοργανώσει συναντήσεις καί συνέδρια, β) νά παρέχει διευκολύνσεις στοὺς Ὁρθόδοξους κληρικούς ἢ λαϊκοὺς ἄλλων χωρῶν νά ἐργασθοῦν στήν Ἑλλάδα σέ θεολογικὸ ἐπίπεδο γιά τοὺς σκοποὺς τοῦ Κέντρου, γ) νά ὀργανώσει εἰδική βιβλιοθήκη μέ σκοπὸ τὴν συγκέντρωση ὅλης τῆς Ὁρθόδοξης βιβλιογραφίας, δ) νά προβεῖ στήν ἔκδοση θεολογικῶν μελετῶν Ὁρθόδοξων συγγραφέων ἀναφορικά με φλέγοντα ἐκκλησιαστικὰ προβλήματα, ε) νά καλλιεργήσει σέ μεγάλη κλίμακα τὴν πανορθόδοξη συνείδηση μεταξύ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μέσω τῆς ἐνημέρωσης τῶν κληρικῶν καί τοῦ ποιμνίου γιά τὰ ὑφιστάμενα διορθόδοξα θέματα καί στ) νά παρέχει τὰ μέσα γιά τὴν ὀργάνωση ὁμάδων καί δραστηριοτήτων ὑπὲρ τῶν σκοπῶν τοῦ Κέντρου.³²⁶

Ὁ Ἀλβανίας Ἀναστάσιος θεωρεῖ ὅτι τὸ Διορθόδοξο Κέντρο Αθηνῶν θὰ συμβάλει καθοριστικὰ στό ἀνοιγμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν ὑπόλοιπο Ὁρθόδοξο κόσμο. Τὸ ἀνοιγμα αὐτὸ εἶναι καθοριστικῆς σημασίας, καθὼς ἡ θέαση τῶν προβλημάτων τῶν ὑπολοίπων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, θὰ βοηθήσει τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά ἀντιμετωπίσει καλύτερα τὰ δικά της ἐσωτερικὰ προβλήματα. Ὁ Ἀναστάσιος θεωρεῖ χρέος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διὰ τοῦ Διορθόδοξου Κέντρου, νά ὠθήσει τὸ ποιμνίό της στήν ἀναζήτηση μιᾶς γνησιότερης μορφῆς χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καί νά συμβάλλει στήν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς Οἰκουμενικῆς Ὁρθοδοξίας νά φανεῖ ἐνωμένη ἀπέναντι στόν ὑπόλοιπο κόσμο. Ἐν κατακλείδι, τὸ Διορθόδοξο Κέντρο θὰ ἀποτελέσει «μαγνήτη ἀνθρώπων», οἱ ὁποῖοι μέ σθένος καί «ἅγιον πάθος» θὰ ἐνισχύσουν μέ μεθοδικότητα καί ρεαλισμὸ τὸ εὐρύτατο ἀνοιγμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν ὑπόλοιπο, Ὁρθόδοξο καὶ μὴ, Χριστιανικὸ κόσμο.³²⁷

Οἱ προσδοκίες τοῦ Προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας ἀναφορικά με τὸ Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Πεντέλης ἐκπληρώθηκαν στό ἀκέραιο καθὼς, χάρη στήν ἀγρυπνη φροντίδα τόσο τοῦ Μακαριστοῦ Αρχιεπισκόπου Θεοκλήτου Φεφέ, ἀλλὰ καί στήν ἐπιμέλεια τὴν ὁποῖα ἐπέδειξαν ὁ Μητροπολίτης Δωδώνης Χρυσόστομος (Συνετός) καί ὁ Μητροπολίτης Θερμοπυλῶν Ἰωάννης (Σακελλαρίου), οἱ ὁποῖοι καί

³²⁶ Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου), Αρχιεπ. Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Ἀλβανίας «Προοπτικά καί θεολογικὰ προϋποθέσεις τοῦ Διορθόδοξου Κέντρου Αθηνῶν», Ἐκκλησία (1971), 349.

³²⁷ Ὁ.π., 351-352.

όλοκληρώσαν τήν ἀποπληρωμή τοῦ ληφθέντος δανείου ἀπό τό Ταμεῖο Παρακαταθηκῶν καί Δανείων, δάνειο τό ὁποῖο χορηγήθηκε μέ σκοπό τήν περάτωση αὐτοῦ τοῦ ἐγχειρήματος. Τό Διορθόδοξο Κέντρο Πεντέλης κατά διαστήματα φιλοξένησε φοιτητές ἀπό Σλαβικές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, ἀπό τίς ἱεραποστολές τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Αἰθιοπίας καί τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, στούς ὁποίους (φοιτητές) χορηγήθηκαν ὑποτροφίες γιά τήν περάτωση τῶν προπτυχιακῶν ἀλλά καί τῶν μεταπτυχιακῶν τους σπουδῶν. Στόν χῶρο τοῦ Διορθόδοξου Κέντρου τῆς Πεντέλης ἔχουν κατά καιρούς διοργανωθεῖ συνέδρια καί ἡμερίδες θεολογικοῦ ἀμιγῶς ἐνδιαφέροντος καί ὄχι μόνο.³²⁸

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διαθέτει Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Παρακολουθήσεως Εὐρωπαϊκῶν Θεμάτων, τῆς ὁποίας τό γραφεῖο ἐδρεύει στίς Βρυξέλλες. Σκοπός τοῦ γραφείου εἶναι ἡ ὑποβολή ἐνημερωτικῶν ἐκθέσεων πρὸς τήν Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιά θέματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως.³²⁹ Παράλληλα, ἡ Ἐπιτροπή αὐτή συνεργάζεται α) μέ τήν Συνοδική Ἐπιτροπή Κοινωνικῆς Προνοίας καί Εὐποιῆς,³³⁰ β) τήν Ὁργάνωση «Ἀποστολή» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος³³¹ καί γ) τά Γραφεῖα τῶν Ἀντιπροσωπειῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς³³² καί τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου στήν Ἑλλάδα³³³ ὥστε νά ὀργανώνονται κοινές δράσεις γιά τήν ἀξιοποίηση τῶν εὐρωπαϊκῶν προγραμμάτων. Στίς διάφορες ἡμερίδες, πού ὀργανώνονται, μέ σκοπό τήν ἐνημέρωση πάνω σέ θέματα θεσμικά τῆς λειτουργίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, συμμετέχουν Κληρικοί καί Ἐκκλησιαστικοί Ὑπάλληλοι - Στελέχη τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καί τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τοῦ Λεκανοπεδίου Ἀττικῆς, Πελοποννήσου, Στερεᾶς Ἑλλάδος καί τῶν νήσων Ἰονίου καί Αἰγαίου Πελάγους.³³⁴

Τέλος, ἡ ἐφ' ὅλων αὐτῶν δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἄλλοτε φαίνεται νά διεξάγεται μέ τήν προσωπική πρωτοβουλία ὀρισμένων Ἱεραρχῶν, πάντα μέ τήν σύμφωνη γνώμη τῆς Ἱεραρχίας. Πράγματι, οἱ Ἑλληνες Ἀρχιεπίσκοποι καί Μητροπολίτες τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Εὐρώπης, τῆς Αὐστραλίας καί ὄσων βρίσκονται στή Διασπορά —μέ δική τους ἄμεση πρωτοβουλία— ἐπιτελοῦν διορθόδοξο ἔργο, κινούμενοι μεταξύ ὅλων τῶν Ὁρθόδοξων κατά τόπους Ἐκκλησιῶν ἐνωτικά (γιά λογαριασμό τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καθὼς ὑπάγονται στήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία του), χωρὶς νά ἀποτελοῦν κομμάτι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καθὼς δὲν εἶναι Ἐπίσκοποι αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας.

5. Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐναντι τοῦ Π.Σ.Ε.

Ἀρχικὰ εἶναι χρήσιμο νά παραθέσουμε ἕναν ὀρισμὸ ἀναφορικὰ μέ τὸ περιεχόμενο καί τήν λειτουργία τοῦ Π.Σ.Ε. Τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν εἶναι ὁ με-

³²⁸ Ἰωάννου (Σακελλαρίου), Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Θερμοπυλῶν «Ἡ Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Πεντέλης» στό Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2018, Ἀθήνα 2018, σσ. 12-14.

³²⁹ Αναφορικά μέ τήν δομὴ καί τήν δράση τῆς Ἐπιτροπῆς βλ. <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/europeanaffairs.htm> (τελ. ἀνάκτηση 12.8.2019).

³³⁰ Αναφορικά μέ τήν δομὴ καί τήν δράση τῆς Ἐπιτροπῆς βλ. <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/welfare/welfare.htm> (τελ. ἀνάκτηση 21.8.2019).

³³¹ Αναφορικά μέ τήν δομὴ καί τήν δράση τῆς Ἐπιτροπῆς βλ. <http://mkoapostoli.com/> (τελ. ἀνάκτηση 21.8.2019).

³³² Αναφορικά μέ τήν δομὴ καί τήν δράση τοῦ Γραφείου τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς στήν Ἑλλάδα, βλ. https://ec.europa.eu/greece/home_el (τελ. ἀνάκτηση 21.8.2019).

³³³ Αναφορικά μέ τὸ γραφεῖο καί τήν δράση τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου στήν Ἑλλάδα, βλ. <http://www.europarl.europa.eu/greece/el/> (τελ. ἀνάκτηση 21.8.2019).

³³⁴ «Ἡμερίδα γιά τὴ Φτώχεια καί τὸν Κοινωνικό Ἀποκλεισμό», Ἐκκλησία 8 (2010) 605.

γαλύτερος διαχριστιανικός οργανισμός, ο οποίος προσκαλεί τὰ μέλη του νὰ συμβάλουν στήν ἐπίτευξη τῆς ὁρατῆς ἐνότητος μεταξύ τῶν χριστιανῶν μέσω τῆς κοινῆς πίστεως καὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, νὰ συγκροτήσουν μιὰ κοινὴ παρουσία στήν διακονία τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, νὰ ὑπερβῶν τοὺς ἀνταγωνισμοὺς τοὺς ὁποίους ἔχουν μεταξύ τους ὥστε νὰ δώσουν μιὰ κοινὴ μαρτυρία στήν Ἱεραποστολή, νὰ διαφυλάξουν τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, τὴν εἰρήνη καὶ τὴν δικαιοσύνη.³³⁵ Αναφορικὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σὲ αὐτὸν τὸν ὀργανισμό, ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἐπίτευξή της ἀνήκει στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Πιὸ ἀναλυτικὰ, μετὰ τὴν λήξη τοῦ Α΄ παγκοσμίου πολέμου, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀποφάσισε νὰ ἀποστείλει μιὰ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιο «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ»³³⁶ (εἶχε ἤδη προηγηθεῖ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1902 – τὴν ὁποία θὰ ἐξετάσουμε σὲ ἐπόμενο κεφάλαιο τῆς παρούσας διατριβῆς), ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἀποτελέσει τὸν «Καταστατικὸ Χάρτη» τῆς Ὁρθοδόξου Οἰκουμενικῆς Κινήσεως.³³⁷

Ἡ Ἐγκύκλιος αὐτῆ, καρπὸς ὀρισμένων ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (Σελευκείας Γερμανοῦ, Ἰωάννου Εὐστρατίου, Βασιλείου Στεφανίδου, Β. Ἀντωνιάδου καὶ Π. Κομνηνοῦ), ὀρίζει ὅτι γιὰ τὴν προσέγγιση τῶν Ἐκκλησιῶν (σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν), ἀπαραίτητες προϋποθέσεις εἶναι α) ἡ ἄρση καὶ ἡ ἀπομάκρυνση κάθε δυσπιστίας καὶ δυσφορίας μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ β) ἡ ἀναζωπύρωση τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης. Μὲ σκοπὸ τὴν πραγμάτωση τῶν παραπάνω, ἡ ἐν λόγω ἐπιτροπὴ, κατήρτισε ἓνα σχέδιο πρακτικῆς τῶν ἐφαρμογῆς ἀποτελούμενο ἀπὸ 11 σημεία. Τὰ σημεία αὐτὰ ἀποτυπώνονται ὡς ἑξῆς: α) ἡ παραδοχὴ ἐνὸς ἐνιαίου ἡμερολογίου μὲ σκοπὸ τὸν ταυτόχρονο ἑορτασμὸ ἀπὸ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες ὄλων τῶν μεγάλων χριστιανικῶν ἑορτῶν, β) ἡ ἀνταλλαγὴ ἀδελφικῶν ἐπιστολῶν κατὰ τὶς μεγάλες χριστιανικὲς ἑορτὲς ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες ἑκτακτες περιστάσεις, γ) ἡ ἀνάπτυξη σχέσεων τῶν κατὰ τόπους ἀντιπροσώπων τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τὴν τοπικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, δ) ἡ ἐπικοινωνία τῶν Θεολογικῶν σχολῶν καὶ ἀνταλλαγὴ θεολόγων ἐπιστημόνων καὶ συγγραμμάτων μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν, ε) ἡ ἀνταλλαγὴ νεαρῶν σπουδαστῶν μεταξύ τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν, στ) ἡ συγκρότηση παγχριστιανικῶν συνεδρίων γιὰ τὴν ἐξέταση ἀπὸ κοινοῦ ζητημάτων μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν, ζ) ἡ ἱστορικὴ καὶ ἀπαθὴς ἐξέταση τῶν ὁποίων δογματικῶν διαφορῶν, η) ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς τῶν κρατούντων ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, θ) ἡ παροχὴ ἀμοιβαίων οἰκῶν καὶ κοιμητηρίων γιὰ τὶς κηδεῖες καὶ τὴν ταφὴ τῶν ὀπαδῶν ἄλλων ὁμολογιῶν οἱ ὁποῖοι ἀπεβίωσαν σὲ μιὰ ξένη χώρα, ι) ὁ διακανονισμὸς τῶν μικτῶν γάμων καὶ τέλος ια) ἡ ἀμοιβαία ὑποστήριξη μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν στὰ ἔργα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐπιρρώσεως.³³⁸

Ἐνας ἐκ τῶν συντακτῶν, ὁ Σελευκείας Γερμανός, ὑποστήριξε ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, μέσω τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς τῆς Ἐγκυκλίου, ἀπεδείκνυε ὅτι αἰσθανόταν πλήρως τὴν ἀποστολὴ μὲ τὴν ὁποία εἶχε ἐπιφορτίσει ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησία –

³³⁵ Κυρίλλου (Κατερέλου) Ἐπισκόπου Ἀβύδου, Ἡ Αγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Κρήτης, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ οἱ Ἐτερόδοξοι, Αθήνα 2017, σσ. 105-106.

³³⁶ Β. Θ. Σταυρίδης, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 54 -57, 332-336.

³³⁷ Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Β. Θ. Σταυρίδης γιὰ τὴν Συνοδικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ 1920 ὡς «Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ὁρθοδόξου Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ὁ ἐρευνητὴς Zander L. χαρακτήρισε τὴν Ἐγκύκλιο αὐτῆ ὡς «χρυσὸ κανόνα τοῦ Ὁρθοδόξου Οἰκουμενισμοῦ». Πρβλ. Zander L., «The Ecumenical Movement and the Orthodox Church», *The Ecumenical Review* 1 (1948), 270.

³³⁸ Β. Θ. Σταυρίδης, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 54 -56.

δηλαδή με τὸν ἁγιασμό καὶ τὴν καθοδήγηση τῶν πιστῶν γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας.³³⁹ Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἔπρεπε νὰ συμβάλλει τὰ μέγιστα ὥστε νὰ ξεπεραστοῦν οἱ δογματικὲς διαφορὲς μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ ἀπώτερη ἐπιδίωξη τὴν μεταξύ τους προσέγγιση. Ἡ προσέγγιση τῶν Ἐκκλησιῶν ἦταν ἀναμφισβήτητα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς μὲ τὴν ἐπίτευξή της θὰ προετοιμαζόταν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς πλήρους ἐνότητας.³⁴⁰ Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἡ ἀποψη τοῦ π. Γεωργίου Τσέτση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ πρωτοβουλίες αὐτὲς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔγιναν μὲ σκοπὸ τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν, προερχόμενες ἀπὸ τὸ αἶσθημα εὐθύνης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν κατακερματισμένη χριστιανοσύνη τῆς δεύτερης χιλιετίας.³⁴¹

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ τῆς Συνοδικῆς Ἐγκυκλίου, εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἴδρυση ἐνὸς Διεθνoῦς Ὁργανισμοῦ, τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, στὸ Παρίσι τὸ 1919. Ἡ ἰδέα τῆς ἔνωσης τῶν κρατῶν καὶ τῶν λαῶν τοῦ κόσμου μὲ σκοπὸ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀντιμετώπιση τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων εἶχε σαφὴ καὶ θετικὴ ἐπίδραση στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους. Ἡ ἔνωση τῶν λαῶν ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ καὶ ἐθνικὰ θέματα θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ πραγματικότητα καὶ γιὰ τὴν κοινωνία μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ Ἐγκύκλιος Ἐπιστολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπέκτησε ἰδιαίτερη σπουδαιότητα, καθὼς α) ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέστη ἡ πρώτη Ἐκκλησία ἡ ὁποία πρότεινε στὶς ἄλλες Ἐκκλησίες τὴν δημιουργία μιᾶς μόνιμης κοινωνίας ἢ ἐνὸς συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, β) ἡ Ἐγκύκλιος Ἐπιστολὴ ἔδωσε τὴν δυνατότητα στὶς Ἐκκλησίες νὰ ἀντικρῦζουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη ὡς συγγενεῖς καὶ συγκληρονόμους τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, γ) ἡ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος δίνει τὴν δυνατότητα οἱ Ἐκκλησίες νὰ διαλεχθοῦν μεταξύ τους καὶ νὰ συνεργαστοῦν ὥστε κάποια στιγμή νὰ ἐπέλθει ἡ ἐπίλυση τῶν δογματικῶν διαφορῶν καὶ δ) ἡ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος φανέρωσε τὴν θέληση τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἀπομόνωσή τους καὶ νὰ ἔλθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν δυτικὸ κόσμο.³⁴²

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Συνοδικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὑπῆρξαν οἱ προτάσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Οὐψάλης τῆς Σουηδίας Ν. Σόδερχμπλομ τὸ 1919 γιὰ τὴν δημιουργία ἐνὸς Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Josheph Oldam (Ἰωσήφ Ὀλνταμ) πρὸς τὸ Διεθνὲς Ἱεραποστολικὸ Συνέδριο τοῦ Κράους τὸν Ἰούνιο τοῦ 1920.³⁴³ Κομβικὸς παράγων γιὰ τὴν δημιουργία τοῦ Π.Σ.Ε. ἦταν ἡ ἔνωση δύο πολὺ σημαντικῶν Κινήσεων, δηλαδή τῆς Παγκόσμιας Κίνησης Πίστεως καὶ Τάξεως (1927-1937) καὶ τῆς Παγκόσμιας Κίνησης Ζωῆς καὶ Ἐργασίας (1925-1937), ὅπως θὰ δούμε παρακάτω.³⁴⁴

Προτοῦ ἐξετάσουμε τίς δύο αὐτὲς Παγκόσμιες Κινήσεις, θὰ ἐξετάσουμε τὸν «Παγκόσμιο Σύνδεσμο τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς Προαγωγὴν Διεθνoῦς Φιλίας». Ὁ σύνδεσμος αὐτὸς προέκυψε ἀπὸ τὴν πρόθεση πολιτικῶν κύκλων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας νὰ διαμορφώσουν φιλειρηνικὸ κλίμα μεταξύ τους. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πρόθεσης ἦταν ἡ τακτικὴ ἀνταλλαγὴ ἐκπροσώπων τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν τῶν

³³⁹ Γερμανοῦ Σελευκείας, «Ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον», Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 31 (1920), σσ. 459-461.

³⁴⁰ Α. Π. Βασιλειάδου, Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ὁρθοδόξων στὸ Π.Σ.Ε. ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀποφάσεων τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς – τὸ ἱστορικὸ καὶ ἡ θεματολογία τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν συμμετοχὴ τῶν Ὁρθοδόξων στὸ Π.Σ.Ε., Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 17-18.

³⁴¹ Γ. Τσέτση, Πρωτοπρ. Ἡ Συμβολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν ἴδρυση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, Κατερίνη 1988, σσ. 25-27.

³⁴² Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 56-57.

³⁴³ Ὁ.π. σ. 106.

³⁴⁴ Ὁ.π. σ. 107.

δύο χωρῶν. Μετὰ τις ἀμοιβαῖες ἀνταλλαγές, ἀκολούθησε ἡ σύγκληση ἑνὸς συνεδρίου στὴν Κωνσταντία τῆς Ἑλβετίας (2 Αὐγούστου 1914). Τὸ συνέδριο ἀποφάσισε α) οἱ ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίαις νὰ προσφέρουν ἀνακούφιση καὶ βοήθεια στοὺς λαοὺς καὶ β) τὴν προαγωγή τῶν ἀγαθῶν καὶ φιλικῶν σχέσεων μεταξύ τῶν ἐθνῶν. Ὁ Σύνδεσμος συγκροτήθηκε σὲ σῶμα στὸ Λονδίνο στὶς 5 Αὐγούστου καὶ ἔλαβε τὴν σχετικὴ ὀνομασία του, ἐνῶ τὸ 1915 στὴν Διάσκεψη τῆς Βέρνης ἡ ὀνομασία ἄλλαξε σὲ «Προαγωγή Διεθνούς Φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν». Μετὰ τὴν λήξη τοῦ Α΄ παγκοσμίου πολέμου, τὰ μέλη τοῦ Συνδέσμου συναντήθηκαν τὸ 1919 στὴν Χάγη καὶ τὸ 1920 (15-28 Αὐγούστου) στὸ St. Batemberg (Στ. Μπεάτμπεργκ) τῆς Ἑλβετίας. Γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν Ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία ἡ διάσκεψη τῆς Ἑλβετίας εἶχε ἰδιαίτερη σημασία καθὼς μετεῖχαν ὁ Σελευκεῖας Γερμανὸς (γιὰ λογαριασμό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου) καὶ οἱ καθηγητὲς Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος (γιὰ λογαριασμό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος).³⁴⁵

Ἡ Παγκόσμια Κίνηση Ζωῆς καὶ Ἐργασίας στηρίχθηκε ἀπευθείας ἀπὸ τὶς Χριστιανικὲς Ἐκκλησίαις καὶ εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν συνεργασία τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν σὲ θρησκευτικά, ἠθικά, κοινωνικά καὶ ἄλλου εἶδους προβλήματα καὶ θέματα. Στὴν Κίνηση αὐτὴ συμμετεῖχαν οἱ Ἐκκλησίαις καὶ Ὁμολογίαις τῶν Ὁρθοδόξων, τῶν Ἀρχαίων Ανατολικῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν Παλαιοκαθολικῶν, τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ τῶν Προτεσταντῶν. Ἡ Κίνηση αὐτὴ διοργάνωσε μιὰ σειρὰ ἀπὸ συνέδρια, στὰ ὁποῖα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμμετεῖχε ἐνεργῶς μὲ τὴν ἀποστολὴ ἐκπροσώπων.³⁴⁶

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πραγματοποιήσουμε μνεῖα στὴν κατάσταση τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὶς λοιπὲς χριστιανικὲς ὁμολογίαις, ὅπως αὐτὲς διαμορφώθηκαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς διαποίμανσης τοῦ θρόνου τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸν Μελέτιο Μεταξάκη. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μελετίου, δόθηκε ἰδιαίτερη ὠθηση στὴν σύσφιγξη τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς Ἀγγλικανούς. Κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχαν ἀναπτυχθεῖ σχέσεις μεταξύ ἀγγλικανῶν καὶ Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, χωρὶς ὥστόσο νὰ ὑπάρξει κάποιο ἔμπρακτο ἀποτέλεσμα. Στὸ πλαίσιο τῶν ἐπαφῶν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μεταξάκη, διεξήχθησαν τρεῖς συζητήσεις στὴν Ἀμερικὴ (τὸ διάστημα ἀπὸ 12.10.1918 ἕως 4.11.1918), οἱ ὁποῖες, ἂν καὶ δὲν εἶχαν ἐπίσημο χαρακτήρα, ἐντούτοις τέθηκαν ἐπὶ τάπητος ὅλες οἱ σοβαρὲς διαφορὲς μεταξύ ὀρθοδόξων καὶ ἀγγλικανῶν. Ἡ ἑλληνικὴ ἀποστολὴ εἶχε ὡς μέλη κατὰ τὴν πρώτη συζήτηση, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μελέτιο, τὸν Ἀρχιμανδρίτη Χρυσόστομο Παπαδόπουλο καὶ τὸν Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτο. Κατὰ τὴν δευτέρη καὶ τρίτη συζήτηση, προστέθηκαν ὡς μέλη τῆς ἀποστολῆς ὁ γραμματέας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Ἀλέξανδρος Παπαδόπουλος καὶ ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Καλλίνικος. Οἱ συζητήσεις αὐτὲς δημιούργησαν ἕνα κλίμα αἰσιοδοξίας ἀναφορικὰ μὲ τὸ μέλλον τῶν σχέσεων

³⁴⁵ Ὁ.π., σσ. 73-76.

³⁴⁶ Ὁ.π., σσ. 77-88. Τὸ Πρῶτο Παγκόσμιο Συμβούλιο τῆς Κίνησης Ζωῆς καὶ Ἐργασίας ἐγίνε στὴν Στοκχόλμη (19-30 Αὐγούστου 1925) καὶ ἀποφάσισε τὴν συνεργασία τῶν Ἐκκλησιῶν σὲ πρακτικὸ ἐπίπεδο, τὴν διαμόρφωση ἑνὸς ὄργανου τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως καὶ τὴν λύση τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦσαν τὴν ἀνθρωπότητα μέσα ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν. Τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσώπησαν οἱ Θυατείρων Γερμανός, Δημήτριος Σ. Μπαλάνος καὶ ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος. Τὸ Δεύτερο Συνέδριο αὐτῆς τῆς Κίνησης πραγματοποιήθηκε στὴν Ὁξφόρδη τῆς Ἀγγλίας (12-26 Ἰουνίου 1937). Στὸ συνέδριο αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσωπήθηκε ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτο καὶ Παναγιώτη Μπρατσιώτη. Τὰ θέματα τὰ ὁποῖα συζητήθηκαν ἀφοροῦσαν κυρίως τὶς σχέσεις Ἐκκλησίας – Κράτους μὲ φόντο τὶς πολεμικὲς ἐτοιμασίαις τῆς Ναζιστικῆς Γερμανίας ἐν ὄψει τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Τὸ Συνέδριο ἐξέδωσε διάγγελμα πρὸς ὅλες τὶς Χριστιανικὲς Ἐκκλησίαις τοῦ κόσμου, ὅπου τονίζοταν ἡ ἱερότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης μὲ τὸ ὁποῖο οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίζουν τὰ προβλήματά τους.

ὀρθοδόξων καὶ ἀγγλικανῶν. Κυρίαρχο πρόσωπο στὶς συζητήσεις αὐτὲς ἦταν ὁ Μελέτιος Μεταξάκης, ὁ ὁποῖος ἀνέδειξε τὸ διπλωματικό του ταλέντο καὶ τὴν ὑψηλὴ θεολογικὴ του κατάρτιση. Οἱ ἐπαφές τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς Ἀγγλικανούς συνεχίσθηκαν καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Μελετίου στὴν Ἑλλάδα, μέσα ἀπὸ τὴν σύσταση ἐπιτροπῶν μὲ σκοπὸ τὴν μελέτη τοῦ ζητήματος τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων.³⁴⁷

Ἡ Παγκόσμια Κίνηση Πίστεως καὶ Τάξης εἶχε χαρακτήρα ἐκκλησιαστικό καὶ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ἐπίλυση καὶ διευθέτηση δογματικῶν ζητημάτων μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν ὥστε νὰ ἐτοιμαστῆ τὸ ἔδαφος γιὰ μιὰ μελλοντικὴ ἔνωση στὴν πίστη. Ἡ Κίνηση αὐτὴ προῆλθε ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν Ἐπισκοπιανῶν τῆς Ἀμερικῆς, εἰδικότερα δύο μελῶν αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Ἐπισκόπου Carol Brend (Καρόλου Μπρέντ) καὶ τοῦ λαϊκοῦ Robert Gardiner (Ρόμπερτ Γκάρδινερ). Ἡ ὑποδοχὴ αὐτῆς τῆς Κίνησης ἀπὸ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες ὑπῆρξε θερμὴ – ἢ θερμότητα αὐτὴ ἐκφράστηκε μὲ τὴν συμμετοχὴ στὰ συνέδρια τὰ ὁποῖα ἀκολούθησαν ἕως τὸν μετασχηματισμὸ τῆς Κίνησης, τὸ 1937, σὲ Ἐπιτροπὴ τοῦ Π.Σ.Ε. μὲ τὴν ἀπόδοση σὲ αὐτὴν ὀρισμένων εἰδικῶν προνομίων.³⁴⁸

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μελετίου Μεταξάκη, ἀνταποκρίθηκε θετικὰ στὴν διεξαγωγὴ τοῦ Παγκοσμίου Χριστιανικοῦ Συνεδρίου Πίστεως καὶ Τάξεως. Ἡ πρωτοβουλία εἶχε ἀρχικὰ ἐκδηλωθεῖ τὸ 1910, ἐνῶ τὸ 1914 οἱ ἐπισκοπιανοὶ ἔστειλαν ἐπιστολὴ στὸν τότε Ἀθηνῶν Θεόκλητο μὲ σκοπὸ νὰ βολιδοσκοπήσουν τὶς διαθέσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Τὴν ἐπιστολὴ ἀκολούθησε ἡ ἀποστολὴ ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἐνημέρωση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου – ὥστόσο, ἡ ἐπιτροπὴ ἀντιμετωπίστηκε μὲ ἀδιαφορία. Μετὰ τὸν Α΄ παγκόσμιον πόλεμο, τὸ ἔτος 1919, οἱ ἐπισκοπιανοὶ ἐπανῆλθαν μὲ ἐπιστολὴ τους πρὸς τὸν Μελέτιο, αὐτὴν τὴν φορὰ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐξέτασε μὲ θετικὴ ἀντίληψη τὴν ἐπιστολὴ. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἀποφάσισε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀντιπροσωπευθεῖ στὸ Παγκοσμιο Χριστιανικὸ Συνέδριο ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, τὸν Ἀμίκα Ἀλιβιζάτο καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Καλλίνικο. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀντιμετώπισε εὐμενῶς τὴν πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διατυπώσῃ τὴν πρόταση γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸν Ἰούνιο τοῦ ἔτους 1920, ὁ Ἐπίσκοπος Darlington τῆς Ἐπισκοπιανῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς ἐπισκέφθηκε τὴν Ἀθήνα καὶ ἔγινε δεκτὸς μὲ ἰδιαίτερες τιμὲς ἀπὸ τὸν Μελέτιο. Ὁ Ἐπίσκοπος ὑπέβαλε προτάσεις περὶ τῆς ἔνωσης τῶν Ὀρθοδόξων μὲ τοὺς Ἀγγλικανούς καὶ τοὺς Παλαιοκαθολικούς, ὥστόσο ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ὅτι οἱ

³⁴⁷ Ἐμ. Καραγεωργούδη, Ὁ Μελέτιος Μεταξάκης ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 111-118. Πρὸβλ. Καρυάμη Σωτ. Αθανασίου, Πρωτοπρ. Τὰ Δημοσιεύματα τῶν φιλοβενιζελικῶν Ἀθηναϊκῶν ἡμερησίων ἐφημερίδων γιὰ τὸν Ἀθηνῶν Μελέτιο Μεταξάκη (1918-1920), Ἀθήνα 2018, σσ. 365-416.

³⁴⁸ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 88-103. Ἡ Προκαταρκτικὴ Συνέλευση τοῦ Παγκοσμίου Χριστιανικοῦ Συνεδρίου τῆς Παγκόσμιας Κίνησης Πίστεως καὶ Τάξεως πραγματοποιήθηκε στὴν Γενεύη (12-20 Αὐγούστου 1920). Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσωπήθηκε ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο Ἀρχιμ. καὶ τὸν Ἀμίκα Ἀλιβιζάτο (ἐξελέγη μέλος τῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου). Στὸ συνέδριο αὐτὸ συζητήθηκαν διάφορες ἀντιλήψεις περὶ τῆς φύσεως μιᾶς ἐνωμένης Ἐκκλησίας καὶ ἡ θέση τῆς Βίβλου ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐνωμένη Ἐκκλησία. Τὸ Πρῶτο Παγκόσμιον Συνέδριο τῆς Κίνησης διοργανώθηκε στὴν Λωζάνη (3-21 Αὐγούστου 1927) καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσωπήθηκε ἀπὸ τὸν Ναυπακτίας Ἀμβρόσιο καὶ τοὺς καθηγητὲς Κωνσταντῖνο Δυοβουνιώτη, Ἀμίκα Ἀλιβιζάτο καὶ Δημήτριο Σ. Μπαλάνο. Τὰ θέματα τοῦ συνεδρίου εἶχαν ὡς κύριο ἀξονά τους τὴν ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν. Τὸ Δεύτερο (καὶ τελευταῖο) Παγκόσμιον Συνέδριο τῆς Κίνησης ἔγινε στὸ Ἐδιμβούργο τῆς Σκωτίας (3-18 Αὐγούστου 1937). Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσωπήθηκε ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς Ἀμίκα Ἀλιβιζάτο καὶ Παναγιώτη Μπρατσιώτη. Στὸ συνέδριο συζητήθηκαν θέματα τὰ ὁποῖα ἀφοροῦσαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, τὴν Ἱερωσύνην καὶ τὰ Μυστήρια.

προτάσεις αυτές θα έπρεπε να υποβληθούν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, καθώς η Έκκλησία της Ελλάδος δεν ήταν αρμόδια να απαντήσει επίσημα. Παρά ταύτα, οι προτάσεις αυτές παραπέμφθηκαν να εξεταστούν από τον Χρυσόστομο Παπαδόπουλο και την περί αυτόν επιτροπή επί των σχέσεων των Ορθοδόξων με τους Αγγλικανούς.³⁴⁹

Η σύσκεψη στο Westfield College του Λονδίνου (8-10 Ιουλίου 1937) θεωρείται ως ιδιαίτερης σημασίας για την ίδρυση του Π.Σ.Ε., καθώς οι 35 εκκλησιαστικοί ηγέτες οι οποίοι μετείχαν αυτής της σύσκεψης αποφάσισαν ότι ήταν καιρός για την δημιουργία μόνιμων σχέσεων μεταξύ των Εκκλησιών και ότι οι δύο οργανώσεις (ή Παγκόσμια Κίνηση Πίστεως και Τάξεως από τη μία και η Παγκόσμια Κίνηση Ζωής και Έργασίας από την άλλη) θα μπορούσαν εφεξής να συμπορευθούν και να αλληλοσυμπληρωθούν μέσα από το κοινό τους έργο. Η απόφαση των 35 του Λονδίνου έγινε αποδεκτή από τις δύο κινήσεις στα συνέδριά τους (συνέδριο του ΖΕ στην Όξφορντ το 1937/ συνέδριο του ΠΤ στο Έδιμβουργο το 1937). Αμφότερες οι κινήσεις όρισαν Επιτροπές αποτελούμενες από επτά άτομα ή κάθε μία (συνολικά 14) και στην πρώτη τους συνεδρία στο Λονδίνο αποφάσισαν την διοργάνωση ενός συνεδρίου με μεγαλύτερη αντιπροσώπηση των Εκκλησιών – όπερ και έγινε στην Ουτρέχτη το 1938. Το χρονικό διάστημα από το συνέδριο της Ουτρέχτης (1938) έως το συνέδριο του Άμστελνταμ (Άμστερνταμ - 1948) αποτελεί την περίοδο της διαμορφώσεως και προπαρασκευής του Π.Σ.Ε.³⁵⁰

Το συνέδριο της Ουτρέχτης (9-12 Μαΐου 1938) ρύθμισε τα περι του κύρους, της φύσεως και της βάσεως του Π.Σ.Ε. Το Καταστατικό του Π.Σ.Ε. έγινε δεκτό και παράλληλα υποβλήθηκε το σχέδιο για την μελλοντική λειτουργία των διαφόρων επιτροπών του Π.Σ.Ε. Μεταξύ άλλων ιδρύθηκε Προσωρινή Επιτροπή, η οποία αποφάσισε το Καταστατικό του Π.Σ.Ε. και την διοργάνωση του πρώτου συνεδρίου του Π.Σ.Ε. τον Αύγουστο του 1941. Η Επιτροπή ενημέρωσε την Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία για την ίδρυση του Π.Σ.Ε. και περι της φύσεως αυτού του οργανισμού. Οι Ορθόδοξες Εκκλησίες εκπροσωπήθηκαν από τον Θυατείρων Γερμανό, τον Μητροπολίτη Ευλόγιο (Κουρίλλα), τον Νόβισαντ Ειρηναίο, έναν Ρουμάνο ιερέα από την Αμερική και τον Προθιερέα Στ. Τσάγκωφ. Ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος δεν επέτρεψε την σύγκληση του συνεδρίου τον Αύγουστο του 1941 και τα δεινά τα οποία επέφερε ώθησαν την Προσωρινή Επιτροπή του Π.Σ.Ε. να λάβει μέτρα για την ανακούφιση των αιχμαλώτων πολέμου και των προσφύγων, την διεκκλησιαστική βοήθεια, την συμπλήρωση κενών εκκλησιαστικών θέσεων και, τέλος, την ίδρυση ενός Γραφείου Ειδήσεων.³⁵¹

Μετά την λήξη του πολέμου, η Προσωρινή Επιτροπή συνεδρίασε στην Γενεύη τον Φεβρουάριο του 1946 και αποφάσισε την πρώτη Γενική Συνέλευση του Π.Σ.Ε. στο Amsterdam το 1948 και την επίσκεψη μίας αντιπροσωπείας στις Εκκλησίες της Ανατολής με σκοπό την πρόσκληση των Εκκλησιών στο Συνέδριο του Amsterdam. Η αντιπροσωπεία του Συμβουλίου, κατά τον Φεβρουάριο του 1947, επισκέφθηκε την Αθήνα, την Κωνσταντινούπολη, την Κύπρο, την Αντιόχεια, την Αλεξάνδρεια και το Κάιρο. Η αντιπροσωπεία έγινε δεκτή στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και διεξήγαγε

³⁴⁹ Έμ. Καραγεωργούδη, Ο Μελέτιος Μεταξάκης ως Μητροπολίτης Αθηνών, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 118-122. Πρβλ. Καρυάμη Σωτ. Αθανασίου, Πρωτοπρ. Τα Δημοσιεύματα των φιλοβενιζελικών Αθηναϊκών ήμερησιών εφημερίδων για τον Αθηνών Μελέτιο Μεταξάκη (1918-1920), Αθήνα 2018, σσ. 417-462.

³⁵⁰ Β. Θ. Σταυρίδη, Ιστορία της Οικουμενικής Κινήσεως, ό.π., σσ. 106-107.

³⁵¹ Β. Θ. Σταυρίδη, Ιστορία της Οικουμενικής Κινήσεως, ό.π., σσ. 108-109.

συνομιλίες με την Συνοδική Ἐπιτροπή περὶ τῆς Παγχριστιανικῆς Κινήσεως. Καρπὸς τῶν συνομιλιῶν ἦταν ἡ δήλωση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὅτι θὰ συνεργαστεῖ μετὰ τὴν Προσωρινὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Π.Σ.Ε. Ἐπιπλέον, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀποφάσισε νὰ μετᾶσχει ἡ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ περὶ τῆς Παγχριστιανικῆς Κινήσεως στὸ συνέδριο τοῦ Amsterdam, ἐπιβεβαιώνοντας μετὰ τὴν συμμετοχὴ αὐτὴ τὴν χαρὰ καὶ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς συνεργασίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τὸ Π.Σ.Ε.³⁵²

Ὡστόσο, τὴν συνεργασία τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν μετὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μετὰ κοινὸ σκοπὸ τὴν συμμετοχὴ στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση, ἦλθε νὰ διαλύσει ἡ ἀπόφαση τοῦ Συνεδρίου τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. Τὸ συνέδριο αὐτό, τὸ ὁποῖο συνεκλήθη στὴν Μόσχα (8-10 Ἰουλίου 1948) ἀποφάσισε τὴν μὴ συμμετοχὴ τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ρωσίας, τῶν Βαλκανίων (ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἢ ὁποῖα ἀπέστειλε ἀντιπροσώπους) καὶ τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων Ἀλεξάνδρειας καὶ Ἀντιόχειας στὸ συνέδριο τοῦ Ἀμστερνταμ. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ αἰτιολογήθηκε μετὰ βάση τὸ ὅτι α) ὁ σκοπὸς τοῦ Π.Σ.Ε. δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς ἀρχές τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, β) τὸ Π.Σ.Ε. ἐπιδιώκει τὴν δημιουργία μιᾶς «Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας» ἢ ὁποῖα θὰ ἔχει ἐπιρροὴ στὰ διεθνῆ ζητήματα, γ) ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνηση ἐπιδιώκει τὴν πραγμάτωση μιᾶς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἔνωσης, δ) ἢ μὴ ἐξέταση τῶν δογματικῶν καὶ ὁμολογιακῶν διαφορῶν μετὰ τὶς μετέχουσες στὸ Π.Σ.Ε. Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες καὶ ὅτι ε) μόνο ἡ πίστη στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ὡς Θεὸς καὶ Σωτῆρα τοῦ κόσμου εἶναι ἐλλιπής.³⁵³

Ἐπομένως, ἡ πρώτη Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (World Council of Churches) ἔγινε πραγματικότητα κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὶς 22 Αὐγούστου ἕως τὶς 4 Σεπτεμβρίου 1948 στὸ Ἀμστερνταμ τῆς Ὀλλανδίας. Τὴν σύνθεση τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἀποτελοῦσαν οἱ Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες τῶν Ὁρθόδοξων, τῶν Παλαιοκαθολικῶν, τῶν Ἀγγλικανῶν, τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Προτεστάντων. Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία, οἱ Βαλκανικὲς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καὶ τὰ Ὁρθόδοξα Πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ τῆς Ἀντιόχειας δὲν ἔλαβαν μέρος στὴν Γενικὴ Συνέλευση.³⁵⁴ Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία δὲν συμμετεῖχε στὴν Κίνηση αὐτὴν, παρὰ μόνο ὅσοι ἐξ αὐτῶν παρευρέθησαν ἦταν κυρίως ἐκπρόσωποι τοῦ Τύπου, μολονότι τὰ τελευταῖα χρόνια ἀποφάσισε νὰ τὴν προσεγγίσει.³⁵⁵ Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸ Π.Σ.Ε., ὅπως ἀποτυπώθηκε στὸ ἐπικυρωθὲν κείμενο, ἀποτελεῖ «μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας» ἢ ὁποῖα εἶναι σὲ θέση νὰ ὀδηγήσει στὴν ἐνότητα. Ἀσφαλῶς, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία παραμένει πιστὴ στὴν ἐκκλησιολογικὴ τῆς αὐτοσυνειδησία, στὴν ἐσωτερικὴ τῆς δομὴ ἀλλὰ καὶ στὴν διδασκαλία τῶν Ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Παράλληλα, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἂν καὶ συμμετέχει στὸ Π.Σ.Ε., δὲν σημαίνει ὅτι αὐτὸματα ἀποδέχεται τὴν ἰδέα τῆς ἰσότητος τῶν Ὁμολογιῶν καὶ κατ' ἐπέκτασιν δὲν ἀναγνωρίζει σὲ αὐτὲς ἐκκλησιαστικὸ χαρακτήρα.³⁵⁶

³⁵² Ὁ.π., σσ. 109-110.

³⁵³ Ὁ.π., σσ. 110-112.

³⁵⁴ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρο. Σάμου «Ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ χριστιανικοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἀμστερδαμ» (Ἀθῆναι 1948), Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π. σ. 11. Πρβλ. Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 112-113.

³⁵⁵ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σ. 113. Πρβλ. Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, Πρῶτῃ Προσυνοδικῇ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (Πρακτικά — Κείμενα), Chambesy Γενεύης 1976, σσ. 166-167.

³⁵⁶ Κυρίλλου (Κατερέλου) Ἐπισκόπου Ἀβύδου, Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Κρήτης, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ οἱ Ἐτερόδοξοι, ὁ.π., σσ. 105-106.

Τελικά, στην ίδρυτική Γενική Συνέλευση του Π.Σ.Ε. (Άμστερνταμ, 1948), συμμετείχαν τρεις Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες: τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ οἱ Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες Κύπρου καὶ Ἑλλάδος.³⁵⁷ Τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσώπησαν ὁ Μητροπολίτης Φθιώτιδος Ἀμβρόσιος, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Δαμασκηνὸς Χατζόπουλος, οἱ καθηγητὲς Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος (ἐκπροσώπησε καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου), Παναγιώτης Μπρατσιώτης, Ἰωάννης Καρμίρης, Βασίλειος Βέλλας, Βασίλειος Ἰωάννιδης, Δημήτριος Μωραΐτης, Κωνσταντῖνος Μπόνης καὶ Γεράσιμος Κονιδάρης.³⁵⁸ Ὁ Σάμου Εἰρηναῖος (Παπαμιχαήλ), ὁ ὁποῖος μετέσχε στὴν Γενική Συνέλευση ὡς μέλος τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐντούτοις, μαζί με τὸν Μητροπολίτη Φθιώτιδος (Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος) καὶ ἄλλα μέλη τῆς Πατριαρχικῆς ἀντιπροσωπείας, δὲν ὑπέγραψαν τὸ Καταστατικὸ τοῦ Π.Σ.Ε., φανερώνοντας με αὐτὸν τὸν τρόπο τὶς ἐπερχόμενες ἀμφιταλαντεύσεις γιὰ τὴν μελλοντικὴ στάση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπέναντι στοῦ Π.Σ.Ε.³⁵⁹ Σήμερα, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Κοινοτήτων-μελῶν τοῦ Π.Σ.Ε. ἀνέρχεται σὲ 340. Ἀπὸ τὸ σύνολο αὐτό, μόλις οἱ 157 Ἐκκλησίες καὶ Κοινότητες εἶναι ἐπίσημα μέλη τοῦ Π.Σ.Ε. Αὐτὲς οἱ Ἐκκλησίες καὶ Κοινότητες ἐκπροσωποῦν περίπου 100 χῶρες, με συνέπεια νὰ ἀντιπροσωπεύονται οὐσιαστικά πάνω ἀπὸ 550 ἑκατομμύρια Χριστιανῶν σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο.³⁶⁰

Μετὰ τὴν Γενική Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε. στὸ Νέο Δελχί (1961), ἡ διαδικασία προετοιμασίας καὶ ἀποδοχῆς κοινῶν κειμένων ἄλλαξε, με ἀποτέλεσμα νὰ καταργηθεῖ ἡ δυνατότητα γιὰ τοὺς Ὁρθοδόξους νὰ ὑποβάλλουν χωριστὲς δηλώσεις γιὰ τὰ κείμενα με συνέπεια νὰ ἀναγκαστοῦν νὰ υἱοθετήσουν τὴν ἀμφίσημη ἢ περιεκτικὴ γλώσσα τῶν ἐκδιδόμενων κειμένων καὶ τὸ 1981, στὴν Συνδιάσκεψη τῆς Σόφιας, ζήτησαν τὴν ἀναθεώρηση τῆς σχέσης τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν με τὸ Π.Σ.Ε. Τὸ 1988, ἡ συγκληθεῖσα Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ με πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀποφάσισε τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὶς ψηφοφορίες τοῦ Π.Σ.Ε., τὴν μὴ συμμετοχὴ τῶν Ὁρθοδόξων σὲ λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ τὴν ἐπανεξέταση τῶν σχέσεων με τὸν Ὄργανισμό.³⁶¹

Ἀναφορικὰ με τὴν συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὸ Π.Σ.Ε., ἀναπτύχθηκε ἕνας ἔντονος προβληματισμὸς, σὲ μιὰ χρονικὴ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἐξέλθει ἀπὸ τὸν Β΄ παγκόσμιον πόλεμον καὶ ταλανιζόταν ἀπὸ τὸν ἀδελφο-

³⁵⁷ Γ. Τσέτση, Πρωτοπρ. Ἡ συμβολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν ἴδρυση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, Κατερίνη 1988· τοῦ ἰδίου, «Ἡ Ὁρθόδοξη συμμετοχὴ στὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν», *Αναλόγιον* 1 (2001) 82.

³⁵⁸ Β. Θ. Σταυροῖδη, *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, ὁ.π., σ. 114.

³⁵⁹ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου *Μελετήματα Διάφορα*, τ. Α΄, ὁ.π., σσ. 255-256. «Εἶναι δυνατόν ἕνας ὀρθόδοξος Ἀρχιερεὺς ὁ ὑπογράψας κατὰ τὴν χειροτονίαν του τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τὰς διατάξεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ βεβαιώσας τὴν πειθαρχίαν του εἰς αὐτάς, πού ἀποτελοῦν τὸ κύριον Καταστατικὸν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, νὰ ὑπογράψῃ καὶ ἄλλο καταστατικὸν ἄλλου χριστιανικοῦ σχήματος ὡς εἶναι ἡ Προτεσταντικὴ Χριστιανικὴ Κίνησις; Οὐδέποτε ὑπεγράφη τοιαύτη ἀπόφασις. Μάλιστα ἐλέχθη ἀπὸ τὸν τότε Θυατείρων Γερμανόν εἰς τινὰ Ἀρχιερέα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅτι ἐκλήθημεν νὰ ὑπογράψωμεν τὸ Καταστατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου, καὶ ὁ Ἀρχιερεὺς ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησεν, ὅτι θὰ εἶναι προτιμότερον νὰ κοποῦν τὰ χέρια του παρά νὰ ὑπογράψῃ καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν με τὴν ὑπογραφὴν του εἰς τὴν πράξιν τῆς βεβαιώσεως τῆς ὁμολογίας, πού ἔκαμε κατὰ τὴν εἰς Ἀρχιερέα χειροτονίαν του».

³⁶⁰ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου «Ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ χριστιανικοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἄμστερδαμ» (Ἀθῆναι 1948), *Μελετήματα Διάφορα*, τ. Α΄, ὁ.π., σ. 9· Μεθοδίου (Φούγια), *Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας «Α΄ Προσυννοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις»*, Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ μελέται – Συλλογὴ δημοσιευμάτων 8 (1985) 345-346

³⁶¹ Κυρίλλου (Κατερέλου) Ἐπισκόπου Ἀβύδου, Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Κρήτης, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ οἱ Ἐτερόδοξοι, ὁ.π., σ. 108.

κτόνο ἐμφύλιο πόλεμο. Ἡ προβληματική ἀναφορικά μέ τήν συμμετοχή τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας στό νεοϊδρυθέν τότε Π.Σ.Ε., ἐστιαζόταν κυρίως στά ὀφέλη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τήν συμμετοχή.³⁶² Οἱ σχετικές ἐπιφυλάξεις ἤ καί ἐνστάσεις δέν ἀναφέρονταν στό θεολογικό πεδίο³⁶³ ἢ σύνδεση τοῦ Π.Σ.Ε. μέ τήν Οἰκουμενική Κίνηση ἀναπόφευκτα περιεβλήθη μέ τόν «μανδύα» τῆς διεθνούς πολιτικῆς σκηνῆς· μέ ἄλλα λόγια, τὸ Π.Σ.Ε. ἀντιμετωπίστηκε ὡς ἓνα ἐνιαῖο χριστιανικὸ μέτωπο ἀπέναντι στήν τότε κομμουνιστική ἀπειλή.³⁶⁴ Ὡστόσο, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν βρισκόταν σέ χῶρες μέ κομμουνιστικὸ καθεστῶς, ὅποτε ἡ διορθόδοξη ἐνότητα καθίστατο προβληματική, ἂν ὄχι ἀδύνατη.³⁶⁵ Τὸ Π.Σ.Ε. πέτυχε νὰ συνεχίσει τήν ὑπαρξη καί τήν δράση του λόγω τῆς εὐόδωσης τῶν προσπαθειῶν νὰ ἀναπτυχθοῦν διεκκλησιαστικὲς σχέσεις μέ τούς ἑτεροδόξους Προτεστάντες· ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ εἶχε ὡς συνέπεια τὸ θεωρητικὸ βᾶρος τῶν συζητήσεων νὰ μετατοπιστεῖ στήν Παγχοριστιανική ἐνότητα.³⁶⁶

Οἱ Μητροπολίτες Σάμου καί Ἰκαρίας Εἰρηναῖος καί Θεσσαλονίκης (πρώην Ἐδέσσης καί Πέλλης) Παντελεήμων Α' ὑπῆρξαν οἱ κυριότεροι ἐκπρόσωποι τῶν δύο τάσεων πού ἐπικρατοῦσαν τότε στήν Ἱεραρχία ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς ἢ μή στό Π.Σ.Ε.³⁶⁷ Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὅπως καί ὁ καθηγητὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης στήν Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Θεσσαλονίκης Βασίλειος Ἰωαννίδης,³⁶⁸ τασσόταν ὑπὲρ τῆς συμμετοχῆς μέ σκοπὸ τήν ἐνότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ.³⁶⁹ Ὁ Σάμου Εἰρηναῖος, θεωρώντας ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἦταν προέκταση τῆς «Μεγάλης Μητρὸς Ἐκκλησίας» καί ἄρα μὴ ἰσχυρὴ καί αὐτόνομη θεολογικά διέτρεχε τὸν κίνδυνο νὰ παραγκωνισθεῖ ἀπὸ τήν συμμετοχή τῆς στό Π.Σ.Ε. Ὁ κίνδυνος αὐτός ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν,³⁷⁰

³⁶² Γενικότερα βλ. Εἰρηναῖος (Παπαμιχαήλ), Μητρο. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 9· Β. Η. Σταθοκώστα, Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν (1948-1961) μέ βάση τὸ ἀρχεδιακὸ ὑλικὸ τοῦ Π.Σ.Ε., Θεσσαλονίκη 1999· Γ. Τσέτση, «Ἡ Ὀρθόδοξη συμμετοχὴ στό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν», Ἀναλόγιον 1 (2001) 81.

³⁶³ Ι. Καρμύρη, «Ἡ Δ' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Π.Σ.Ε. εἰς τὴν Οὐψάλα», Ἐκκλησία (1968), σ. 361. Πρὸβλ. Μ. Ἀντωνιάδου, «Μετέωρο βῆμα πρὸς τὸ Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν. Τὸ χρονικὸ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ὀρθοδόξων, οἱ «ἑδυτικίζοντες» αἰρετικοὶ καί τὸ μέλλον τοῦ θεσμοῦ», Τὸ Βῆμα, 28 Μαΐου 2006, σ. Α47.

³⁶⁴ Ἡ διάσπαση τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης σέ ἑκατοντάδες Προτεστάντικὲς Ὁμολογίες καί αἰρέσεις, πού στεροῦνται ὀργανικῆς ἐνότητος, ἀφ' ἑνὸς μὲν δυσχεραίνει τὴν ἐπιδιωκόμενη ἐνότητα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἶρει τὸ ἔρεισμα τῆς λαϊκῆς βάσεως (βλ. Μητρο. Σάμου Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σσ. 265, 299).

³⁶⁵ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 303: «Ἡ γεωπολιτικὴ πραγματικότητα, πού προέκυψε μετὰ τίς σαρωτικὲς ἀλλαγές στήν ἀνατολικὴ Εὐρώπη, τροφοδότησε τὸν ἤδη ζωνρὸ διάλογο γιὰ τὴ σχέση τῆς Ὀρθοδοξίας μέ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος, ἀλλὰ καί γενικότερα μέ τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς καί τὴν Τουρκία. Ἀρκετοὶ παράγοντες στήν Ἑλλάδα εἶδαν ὅτι, μέ συνεκτικὸ στοιχεῖο τὴν Ὀρθοδοξία, ἡ Ἑλλάδα θά μπορούσε νὰ πλησιάσει τίς πρώην 'σοσιαλιστικὲς' χῶρες καί νὰ ἀναβαθμίσει τὸν λόγο καί τὸν ρόλο τῆς στήν εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια, ἢ ὅποια στό μέλλον θά μπορούσε νὰ περιλάβει ὄχι μόνο τὴ Δύση ἀλλὰ καί τὴν Ἀνατολή».

³⁶⁶ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 162.

³⁶⁷ Ὁ.π., σ. 122.

³⁶⁸ Περὶ τοῦ καθηγητοῦ Βασιλείου Ἰωαννίδη βλ. Μ. Σιώτη, «Βασίλειος Ἰωαννίδης», Θ.Η.Ε. 7 (1965), 56-60.

³⁶⁹ Β. Χ. Ἰωαννίδη, «Τὸ ἐν Ρόδῳ συνέδριον τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (19-28 Αὐγούστου 1959)», Ἐκκλησία 36 (1959), 376.

³⁷⁰ Σύμφωνα μέ πληροφορίες τοῦ ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὸ ὅποιο παρακολουθοῦσε στενά τίς κινήσεις τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, Ἀλεξανδρείας καί γενικότερα τοῦ Ὀρθοδόξου στοιχείου στὴ Μέση Ἀνατολή, τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας, ἰδίως μετὰ τῶν ἐτῶν 1946 καί 1948, ἀνέπτυσε πρωτοβουλίες γιὰ τὴ σύγκληση διορθόδοξου συνόδου, στήν ὅποια θά βεβαιωνόταν ἡ δικὴ του ὑπεροχὴ στὸν Ὀρθόδοξο χῶρο, γι' αὐτὸ καί ἡ Ἑλληνικὴ διπλωματία σέ συνεργασία μέ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (ἐπίσκοπος Ταλαντίου Βασίλειος, Α. Αλιβιζάτος καί Ι. Καρμύρης)

όπου τό Πατριαρχεῖο Μόσχας τό ὅποιο ἐμφανιζόταν ἤδη τότε ὡς *de facto*,³⁷¹ ἐπικεφαλῆς ὄχι μόνο τῆς Σλαβικῆς Ὁρθοδοξίας ἀλλ' ἐν δυνάμει καί τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, προέβαλλε το πρόσχημα ὅτι λόγω τῶν δῆθεν δογματικῶν ἀποκλίσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τόσο τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δέν εἶχαν δικαίωμα συμμετοχῆς στό Π.Σ.Ε. Ἐντὸς ἐνὸς γενικότερου κλίματος εὐσεβῶν πόθων τῶν Ἀράβων, οἱ ὅποιοι ἀνέκαθεν δέν ἔβλεπαν μέ καλό μάτι τή φιλοἰσραηλινή στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως) παρά τίς πρωτοβουλίες πού ἀναλαμβάνει στόν Ὁρθόδοξο κόσμο,³⁷² ἀντιδρούσε στά οἰκουμενιστικά «ἀνοίγματα» τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα,³⁷³ εἰσηγούμενος τήν ἀποστολή στό Π.Σ.Ε. μόνο λαϊκῶν θεολόγων καθηγητῶν.³⁷⁴ Εἰδικότερα, ὁ Εἰρηναῖος, θεωρώντας τό Π.Σ.Ε. (ἢ «Ὁμοσπονδία Ἐκκλησιῶν») ὡς ταυτόσημο τοῦ Οἰκουμενισμοῦ,³⁷⁵ διατηροῦσε σοβαρές ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τήν ἐνεργό συμμετοχή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σέ αὐτό λόγω α) τοῦ κληρικαλιστικοῦ καί δικανικοῦ θεολογικά χαρακτήρα τῆς ἔννοιας τῆς «δικαιώσεως» καί τῆς ἐν γένει σωτηριολογίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαίτερα τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, β) τῆς ὑποβαθμίσεως τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καθὼς καί τῆς ιδέας τῆς ἀτομικῆς σωτηρίας τοῦ Προτεσταντισμοῦ, γ) τοῦ παρατηρούμενου (ἀόριστου, νεφελώδους καί ἀφηρημένου —δίκην Δοκητισμοῦ— λόγω ἀποψιλώσεως καί ἀποκοπῆς τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἀπό τήν Ἁγία Τριάδα) Χριστομονισμοῦ (παραθεωρώντας εἴτε τή Θεία, εἴτε

προσπαθοῦσε νά ἐνισχύσει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο (βλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σσ. 173-174).

³⁷¹ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σσ. 172-173. Στό πλαίσιο αὐτό, μέ τήν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 500 χρόνων ἀπό τήν ἀνακήρυξη τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, συγκλήθηκε συνέδριο στή Μόσχα (8-18 Ἰουλίου 1948) ὅλων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Συνασπισμοῦ, μέ τή συμμετοχή καί ἀντιπροσώπων τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας καί Ἀντιοχείας, στό ὅποιο ἐκφράστηκε ἡ ἀντίθεση στή συμμετοχή τῆς Ὁρθοδοξίας στό Π.Σ.Ε. (βλ. Χ. Γιανναρά, Ἀλήθεια καί ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, Αθήνα 1972, σ. 201).

³⁷² Ἡ πολιτική ἡγεσία τῆς Ἑλλάδος, καί ἰδιαίτερα ἡ βασιλική οἰκογένεια, ἐκμεταλλεῦνταν τήν τάση τῆς Ὁρθόδοξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας γιά διορθόδοξη ἐνότητα μέ κέντρο τήν Ἑλλάδα, καί εἰδικά τό γεγονός ὅτι ὁ Βασιλιάς Παῦλος εἶχε μείνει ὁ μοναδικός Ὁρθόδοξος βασιλιάς στόν κόσμο. Στό πνεῦμα αὐτό ἐντασσόταν καί ἡ καθιερωμένη κάθε χρόνο τέλεση Διορθόδοξου Θείας Λειτουργίας κατά τήν Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς στό Παρεκκλήσιο τῶν Βασιλικῶν Ἀνακτόρων τοῦ Τατοῦο (βλ. «Ἡ Διορθόδοξος Θεία Λειτουργία», Ἐκκλησία (1/6/1961), 209).

³⁷³ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὅ.π., σσ. 107-108, 148, τ. Ε', σσ. 7, 371-372. Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση, ἀπ' τή μιά, ἀκούγοντας φήμες γιά μυστικές ἐπαφές τοῦ Προέδρου Chroustovf μέ τόν Πάπα Ρώμης (βλ. Β. Α. Alexeyiev, Τό ψυχορράγημα τοῦ κακοῦ. Τό τέλος τοῦ εἰρηνικοῦ σχεδίου, Moscow 1995, σ. 23-τοῦ ἴδιου, Ἀυταπάτες καί Δόγματα, Moscow 1991, σσ. 369, 370), καί ἀπ' τήν ἄλλη, γιά ἀναζήτηση ἐκ μέρους τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας εὐκαιριῶν ὑφαρπαγῆς τῶν προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως γιά λόγους π.χ. μὴ τηρήσεως τῆς ὀρθόδοξου δογματικῆς ἀκρίβειας, ἐνεπλάκη στήν ἐκλογή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα (βλ. Α. Βλάχου, Μιά φορά καί ἕναν καιρό ἕνας διπλωμάτης, τ. Β', σ. 80), δεδομένου ὅτι οἱ ἐφημερίδες τοῦ Καίρου καί τῆς Ἀλεξανδρείας χαρακτηρίζαν τήν ἐκλογή τοῦ Ἀθηναγόρα ὡς ἐπιλογή τῶν Ἀμερικανῶν (βλ. Γ. Μαλούχου, Ἐγώ, ὁ Ἰάκωβος, Αθήνα 2002, σσ. 65-66), τή στιγμή πού ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Χριστόφορος ὄχι μόνο ἐμφανιζόταν ὡς ἰδιαίτερα φιλικός πρὸς τό Πατριαρχεῖο Μόσχας, ἀλλά καί διαφωνοῦσε μέ μιά Παγχριστιανική καταδίκη τοῦ Κομμουνισμοῦ, μέ τό σκεπτικό τῆς συρρικνώσεως τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς ὄφελος τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ· εἶχε μάλιστα προτείνει τή μεταφορά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό Ἅγιον Ὄρος, ἔτσι ὥστε νά μπορεῖ αὐτό νά ἐπιτελέσει τό ἔργο του ἀνενόηλητο ἀπό τίς Τουρκικές πιέσεις (βλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σ. 179).

³⁷⁴ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σ. 126 · Π. Ι. Μπρατσιώτη, «Ὁ Σάμου Εἰρηναῖος καί τό Π.Σ.Ε.», Ἐκκλησία (1/10/1963), 476-479.

³⁷⁵ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὅ.π., σ. 263.

τήν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ)³⁷⁶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ³⁷⁷ (ὁ ὁποῖος ὅμως δέν ἀναγνωρίζει ἀπαραίτητα καί τή θεότητα ἢ τήν πίστη στήν Ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,³⁷⁸ ὅπως λ.χ. βλέπουμε σαφῶς σέ κάποιες Προτεσταντικές Ὁμολογίες),³⁷⁹ δ) τῆς Προτεσταντικῆς πεποιθήσεως περί θρυμματισμένων (οἱ Προτεσταντικές παραφυάδες ὑπερβαίνουν τίς 300 σέ ἀριθμό) «ἐκκλησιῶν» (συμπεριλαμβανομένης, κατ' αὐτούς, καί τῆς Πρεσβυγενοῦς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας) καί τοῦ ἐν γένει ἐξοβελισμοῦ τῆς (Ὁρθοδόξου) Ἐκκλησιολογίας ἀπό τό Π.Σ.Ε., καί ε) τῆς συμμετοχῆς στό Π.Σ.Ε. χριστιανικῶν ὁμολογιῶν πού ἀρνοῦνται ἀκόμα καί τό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδας (λ.χ. Κουάκκεροι, Μενωνίτες, «Στρατός Σωτηρίας» κ.ἄ.).³⁸⁰ Μαζί μέ ὅλα αὐτά, ὁ Εἰρηναῖος ἐπικαλεῖτο καί δήλωση τοῦ Ἐπισκόπου Τσίτσεστερ τῆς Νότιας Ἀγγλίας, Γεωργίου Μπέλλ, ὁ ὁποῖος ὁμολόγησε ὅτι «ἡ συμμετοχή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τό Οἰκουμενικόν Συμβούλιον δημιουργεῖ μεγάλας δυσκολίας δι' αὐτήν, ἐφ' ὅσον αἱ ἀντιλήψεις τῆς ἐπί τῆς χριστιανικῆς γενικῆς πίστεως διαφέρουν ἀπό τάς τῶν διαμαρτυρομένων Ἐκκλησιῶν».³⁸¹ Πάντως, ὁ Εἰρηναῖος πίστευε — μέσα σέ ἓνα «ἐλληνοχριστιανικό» κλίμα³⁸² — ὅτι οἱ Αὐτοκέφαλες

³⁷⁶ Εἰρηναῖο (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σσ. 263, 297: «Κατά τήν Γενικήν Συνέλευσιν τοῦ Ἀμστερδαμ τό ἔτος 1948 προτάθηκε ὑπό τοῦ ἀειμνήστου Θυατείρων κυροῦ Γερμανοῦ ὅπως συμπληρωθῆ ἡ δογματική βᾶσις τῆς παγκοσμίου χριστιανικῆς κινήσεως, διά τῆς προσθήκης `πίστις καί εἰς τόν Θεόν Πατέρα', ἀλλά δέν ἐγίνε δεκτὴ ἢ πρότασις του. Ὅπως καί τελευταίως ἐγίναν παρόμοιαι προτάσεις ὑπό Ὁρθοδόξων κληρικῶν εἰς Συνεδρίας τῆς Ἐνενηντακονταμελοῦς Ἐπιτροπῆς, καί αὐταὶ ἠγνοήθησαν». «Ὁ ἀποθανὼν Ἐξαρχος τῆς Βουλγαρίας Στέφανος διαβεβαίωσε ὅτι κατά μίαν συγκέντρωσιν εἰς Ἀθήνας τό 1938 ὁ μέγας παράγων τοῦ Οἰκουμενισμοῦ Ἄνδερσον τοῦ εἶπε: `Ἐπί τοῦ παρόντος προσπαθοῦμεν νά ἐνώσωμεν ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι πιστεῦν εἰς τόν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀλλ' εἰς προσεχές μέλλον, δέν θά εἴμεθα σχολαστικοί, θά πραγματοποιήσωμεν τήν συνένωσιν ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι πιστεῦν γενικῶς εἰς ἓνα Μόνον Θεόν' (δηλαδή ὄχι μόνον τῶν χριστιανῶν ἀλλά ὅλων τῶν μονοθεϊστικῶν)» («Ἐπιστολή ἱερομόναχου τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας Σέργιου πρὸς Εἰρηναῖο, Μητρ. Σάμου Σόφια 23 Σεπτεμβρίου 1959» ἀπό: Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 261).

³⁷⁷ Γενικά γιά τή σχέση Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καί Προτεσταντισμοῦ βλ. Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου «Ὁρθοδοξία καί Προτεσταντισμός» (1958), στό: Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σσ. 223-228· Ι. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καί Προτεσταντισμός, Ἀθήνα 1939.

³⁷⁸ Ὅταν κατά τή Γενική Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε. στό Ἐβανστον καθορίστηκε ὁ τίτλος τοῦ γενικοῦ πρὸς συζήτησιν θέματος «ὁ σταυρωθεὶς Χριστός ὡς ἐλπίς τοῦ κόσμου», Ἕλληνας Ὁρθόδοξος καθηγητὴς πρότεινε τήν προσθήκη «καί ἀναστάς», ἀλλά ἡ πρότασίς του αὐτὴ δέν ἐγίνε δεκτὴ (βλ. Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ) Μητρ. Σάμου, Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 297).

³⁷⁹ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 212.

³⁸⁰ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σσ. 4-5, 12 κ. ἔξ., 68 κ. ἔξ., 201. Ὁ καθηγητὴς Γ. Κονιδάρης μέ ἐπιστολή του στήν ἐφημερίδα «Καθημερινή» δήλωσε ὅτι ἡ δευτέρη Γενική Συνέλευση (1955) τοῦ Π.Σ.Ε. δέχτηκε τόν Ἰησοῦ Χριστό ὡς τό δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδας, ὅποτε ἐννοεῖται ὅτι τό Π.Σ.Ε. ἀποδέχεται τό τριαδικό δόγμα.

³⁸¹ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 219.

³⁸² Γενικότερα γιά τό νόημα, πού ὁ Εἰρηναῖος Μητρ. Σάμου προσέδιδε στόν ὄρο «Ἐλληνοχριστιανική Παράδοση», τ.ἔ. ἔμφραση στίς πνευματικές ἀξίες (τόσο ὡς πρὸς τήν Ἐπιστήμη, ὅσο καί ὡς πρὸς τήν Τέχνη), στόν ἄνθρωπο «πάσης φυλῆς καί θρησκείας» (πρβλ. θέωση), στήν ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, στήν ἀκεραιότητα τῆς Φύσεως (πρβλ. ἀνακαίνισι), στή θεατρικὴ σκηνοκτικότητα (πρβλ. Τελετουργικό), τό «χρυσό μέτρο», τό ἥρωικό (ἀγωνιστικό/θυσιαστικό) πνεῦμα (πρβλ. Μάρτυρες) καί τήν ἰδέα τῆς δημοκρατίας (πρβλ. συνοδικότητα), βλ. Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σσ. 273-274, 303-336, 359, τ. Ε', σσ. 17, 25, 206-207, 246-248, 281, 284, 408· τοῦ ἰδίου, «Οἱ βασιλεῖς φορεῖς τῆς Ἐλληνοχριστιανικῆς Παραδόσεως», Ἐκκλησία, τόμ. 1957, σ. 232. Ἐν τούτοις, ὁ Εἰρηναῖος οὔτε ἦταν ὑπὲρ τῆς ὁποιασδήποτε ἀπομονώσεως τῶν ὑπὸ κομμουνιστικό καθεστῶς Ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οὔτε δίστασε νά ἐπικροτῆσιν τήν κομμουνιστικὴ Ἐπανάσταση ὡς καθάρσεως «συσσωρευμένων ἁμαρτιῶν», πού «ἐκκαθαρίζουν τό κοινωνικόν ἔδαφος ἀπὸ ἠθικῶν ἀνωμαλιῶν ὅπου οἱ λαοὶ γίνονται ἀντικείμενα ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τῶν ὀλίγων, καί παραδίδονται εἰς μαρασμόν, εἰς δυστυχίαν καί ἐξαθλίωσιν, καί

Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες πρέπει νά διατηροῦν ἀδελφικές σχέσεις μεταξύ τους, μέ στόχο τή συμπόρευσή τους στά μεγάλα προβλήματα τῆς ἐποχῆς τους,³⁸³ ἐξαιρώντας τήν ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.³⁸⁴ Μαζί του συμφωνοῦσε καί ὁ καθηγητής Π. Μπρατσιώτης, ὁ ὁποῖος ὑποστήριζε ὅτι, χωρίς αὐτήν τή συνεργασία, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά βρισκόταν σέ μειονεκτική θέση.³⁸⁵ Ὁ Κυθήρων Μελέτιος, ὅπως καί ὁ Ὑδρας Προκόπιος, ἀποδεχόταν τίς θέσεις τοῦ Εἰρηναίου, προσθέτοντας ὅτι οἱ καθηγητές πού θά σταλοῦν θά πρέπει νά εἶναι «ἐγνωσμένων συντηρητικῶν ἀρχῶν», δεδομένου ὅτι τό Π.Σ.Ε. ἀποτελεῖ «ένα εἶδος ἀοράτου Ὀμοσπονδίας διαφόρων Ἐκκλησιῶν»³⁸⁶ καί μία μόνο «σχολή» τοῦ Προτεσταντισμοῦ, καί ὄχι Οἰκουμενικό Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν.³⁸⁷ Οἱ θέσεις τοῦ Εἰρηναίου γιά μορφωτικές ἀνταλλαγές, ἀλλά καί οἱ θέσεις τῶν ἄλλων Ἀρχιερέων, καταγράφηκαν στό Πόρισμα τὸ ὁποῖο ἐξέδωσε ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ θέμα τίς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τίς ἑτεροδόξες καί ὁμόδοξες Ἐκκλησίες.³⁸⁸

Ὁ καθηγητής Ἰ. Καρμίρης, ἕνας ἀπό τούς γνησιότερους ἐκφραστῆς τῆς διορθοδόξου δογματικῆς ἐνότητας,³⁸⁹ ἐνῶ εἶχε τήν ἴδια ἄποψη μέ τόν Εἰρηναῖο, πίστευε ὅτι «ἦταν μεγάλο ἀτύχημα γιά τήν Ὁρθοδοξία νά μὴν ἔχουν ὅλες οἱ Αὐτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες μία ἐνιαία στάση ἀπέναντι στό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν καί ὅτι ἦταν αὐτονόητο ἡ ἀσυμφωνία αὐτή «νά ἀρθῆ ἐν τῇ Πανορθοδόξῳ Προσυνόδῳ, ἣτις ὀφείλει, μετά βαθείαν μελέτην τοῦ ὅλου θέματος ἐξ ἐπόψεως πανορθοδόξου, νά χαράξῃ ἐνιαίαν γραμμὴν καί στάσιν ἐναντι τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου, ὑποχρεωτικὴν δι' ὅλας τὰς αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, καθορίζουσα τὰς προϋποθέσεις καί τούς ὅρους καί τόν βαθμὸν τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τό ἐν λόγῳ Συμβούλιον καί τήν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν τῶν Ἐκκλησιῶν καθόλου».³⁹⁰

Ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία, ἡ ὁποία μέσω τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ διεδραμάτιζε καθοριστικὸ ρόλο στίς ἀποφάσεις καί τίς κινήσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στό πεδίο τῶν διορθοδόξων καί παγχριστιανικῶν δρωμένων, ἐνθάρρυνε τήν συμμετοχὴ στήν Οἰκουμενικὴ Κίνησιν³⁹¹ καί τήν συνεργασία μέ τό Βατικανό, λόγω τῆς ἐντάξεως τῆς χώρας στόν δυτικὸ συνασπισμὸ – ὁ «δυτικὸς συνασπισμὸς» εἶχε τὸν διαρκῆ φόβο ὅτι θά χρησιμοποιηθεῖ τό Πατριαρχεῖο Μόσχας ἀπὸ τούς Σοβιετικούς μέ σκοπὸ

διὰ τῶν ἐπαναστάσεων διανοιέται ἡ ὁδὸς πρὸς ἀναδημιουργίαν τῆς ζωῆς» (Εἰρηναῖο (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 275). Ὡστόσο, ἀπερίφραστα ὁ Εἰρηναῖος δήλωνε ὅτι «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀντικρὺς ἀντίθετος πρὸς τὸν Κομμουνισμὸν, ἐφ' ὅσον οὗτος εἶναι σύστημα πολιτικοοικονομικὸν ὀλοκληρωτικῆς μορφῆς, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου στραγγαλίζεται ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου, πνίγεται ἡ ἐλευθερία του καί καταπατεῖται ἡ ἀξιοπρέπειά του» (Εἰρηναῖο Παπαμιχαήλ, Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 287).

³⁸³ Θ. Στράγκα, Αρχιμ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν, 1817-1967, τ. Ε', σ. 3160.

³⁸⁴ Εἰρηναῖο (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 221.

³⁸⁵ Π. Ἰ. Μπρατσιώτης, «Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καί Οἰκουμενικὴ Κίνησις», Ἐκκλησία (1952) 197.

³⁸⁶ Εἰρηναῖο (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου «Ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ χριστιανικοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἀμστερδαμ», Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 78.

³⁸⁷ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 136.

³⁸⁸ Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰς Ὀμοδόξους καί Ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας καί τό Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν», Πρακτικά τῆς ΙΓ' Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1959, σ. 270.

³⁸⁹ Ἐκκλησία (1955) 182-183.

³⁹⁰ Ἰ. Καρμίρης, «Ἡ Πανορθόδοξος Προσὺνοδος καί τὰ θέματα αὐτῆς», Ἐκκλησία (1951) 208.

³⁹¹ Περισσότερα γιά τὴ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τὴ λεγόμενη Οἰκουμενικὴ Κίνησιν βλ. Σ. Δ. Λῶλη, Ὁρθόδοξος Ανατολικὴ Ἐκκλησία καί Οἰκουμενικὴ Κίνησις, Ἀθῆναι 1952.

τήν ἀποδυνάμωση τοῦ ρόλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.³⁹²

Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος Α΄, συμπλέοντας μέ τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα,³⁹³ διατηροῦσε πάρα πολλές ἐπαφές μέ τούς ἐκκλησιαστικούς ἡγέτες τῆς Ὁρθοδοξίας, συμπεριλαμβανομένων ὅσων βρισκόνταν ὑπό κομμουνιστικό καθεστῶς (ὅπως λ.χ. τήν Ἐκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας),³⁹⁴ καί γενικά ἦταν θετικά διακείμενος πρὸς τήν Οἰκουμενική Κίνηση (λειτουργώντας μάλιστα καί τό Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Ἱερά Μονή Πεντέλης),³⁹⁵ ὄντας μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε.,³⁹⁶ οἱ Χριστιανικές Ἀδελφότητες (κυρίως ἡ «Ζωή» καί ὁ «Σωτήρ»), ὅπως καί ἀρκετοί Μητροπολίτες (μάλιστα ὁ Ἐλευθερουπόλεως Ἀμβρόσιος καί ὁ Φλωρίνης Ἀύγουστινος διέκοψαν τή μνημόνευση τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, ἐνῶ ἀκολούθησαν ὁ Μηθύμνης Ἰάκωβος, ὁ Σιατίστης Πολύκαρπος καί ὁ Παραμυθίας Παῦλος),³⁹⁷ διατηροῦσαν ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις,³⁹⁸ προβάλλοντας ὡς αἰτία τό ἐκκοσμικευμένο πνεῦμα, πού ἐπικρατεῖ στό Π.Σ.Ε.³⁹⁹

Τά τῆς συμμετοχῆς καί συνεργασίας τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μέ τό Π.Σ.Ε. καθορίζει ἡ Δ΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1968).⁴⁰⁰ Μέσω τοῦ Π.Σ.Ε. ἐπετεύχθη ἡ διορθόδοξη συνεργασία μέ τίς ἐνδοορθόδοξες προπαρασκευαστικές διασκέψεις [Βουκουρέστι (4-8/6/1974), Κρήτη (7-14/3/1975), Leningrad (21-24/4/1975) καί Etchmiadzin τῆς Ἀρμενίας (16-21/9/1975)]. Κατά τήν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Ε΄ Γενικῆς Συνελεύσεως, οἱ κατά τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες κλήθηκαν νά συνεργαστοῦν μέ τό Π.Σ.Ε., μέ συνέπεια νά ἀποστείλουν ἀντιπροσώπους στά οἰκεία Γραφεῖα τοῦ Π.Σ.Ε. στή Γενεύη.⁴⁰¹

Στό σημεῖο, ὅμως, αὐτό, θά πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι, ὅπως τουλάχιστον ἀποδεικνύεται ἀπό τά ἐπίσημα κείμενα, τίς πανορθόδοξες συνάξεις καί τήν ὅλη ἱστορική διαδρομή τῶν ἀναλόγων πρωτοβουλιῶν, ἐπαφῶν καί κινήσεων, οἱ διορθόδοξες ἐπαφές καί διάλογοι ξεκίνησαν στό πλαίσιο τῶν διαχριστιανικῶν διαλόγων,⁴⁰² καί ἐξακολουθοῦν νά ὑφίστανται καί ἐντός τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως.⁴⁰³

Μάλιστα δέ, τό 1961, καί συγκεκριμένα κατά τήν Γ΄ Γενική Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε. στό Νέο Δελχί, ἐντάχθηκαν ὡς μέλη τοῦ Π.Σ.Ε. ὅλες οἱ Ὁρθόδοξες Ἀυτοκέφαλες

³⁹² Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π., σσ. 179, 180.

³⁹³ Ὁ.π., σσ. 255-256.

³⁹⁴ Ἐκκλησία (1971), 14.

³⁹⁵ Σωτήρ (1971) 185· Ἐκκλησία (1971) 103.

³⁹⁶ Β. Η. Σταθοκώστα, Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, σ. 194· Σ. Γρηγοριάδη, Ἱστορία τῆς δικτατορίας 1967-1974, τ. Α΄, σσ. 117-118.

³⁹⁷ Νικοδήμου Γκατζιρούλη, Μητρο. Ἱερώνυμος Κοτσώνης, σ. 399. Πρβλ. Α. Καντιώτου, Μητρο. Φλωρίνης Ἀπολογισμός μιᾶς τετραετίας (25 Ἰουνίου 1967 – 25 Ἰουνίου 1971), Ἀθήναι 1971, σσ. 123-124.

³⁹⁸ Η. Μαστρογιαννοπούλου, Αρχιμ. «Ὁρθόδοξοι πνευματικά προϋποθέσεις διά τόν οἰκουμενικόν διάλογον», Ἐκκλησία (1969), σσ. 198-200.

³⁹⁹ Σωτήρ (1969) 616, (1973) 168.

⁴⁰⁰ Πρακτικά - Κείμενα τῆς Δ΄ Πανορθόδοξου Διασκέψεως, σσ. 105-106.

⁴⁰¹ Β. Θ. Σταυριδῆ, «Ἡ οἰκουμενική διάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας», Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθόδοξου Θεολογίας, Ἀθήναι 1980, σ. 549.

⁴⁰² Πρβλ. Π. Σημάτη, Διαχριστιανικοί καί διαθρησκειακοί διάλογοι — Στιγμές καί σταθμοί, Ἀθήνα 2003.

⁴⁰³ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ.π. σ. 162. Γιά τόν θεσμό τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως γενικότερα βλ. Α. Β. Νικολαΐδη, Θέματα Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Ἀθήνα 1992, σ. 21 κ. ἔξ.

Ἐκκλησίες, συμπεριλαμβανομένων τῶν Σλαβικῶν.⁴⁰⁴ Γιά παράδειγμα, ἡ Δ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Γενεύης (1967) ὑπερψήφισε σχετική ἀπόφαση γιά τή συνεργασία τῆς Ὁρθοδοξίας, συμπεριλαμβανομένων ἀδιάκριτα καί τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν,⁴⁰⁵ μέ τό Π.Σ.Ε.⁴⁰⁶ Γι' αὐτό, κάθε Διορθόδοξη Διάσκεψη ἢ Συνάντηση συνδέεται ἰδεολογικά καί διοικητικά μέ τό Π.Σ.Ε., ἀναφορικά μέ τά διαχριστιανικά (διεκκλησιαστικά ἢ διομολογιακά) θέματα γιά παρεμφερεῖς προσχεδιαζόμενους οἰκουμενικούς διαλόγους καί ἐπαφές. Πολλές φορές, ὅμως, γίνεται ἄνιση μεταχείριση τῶν μετεχουσῶν στό Π.Σ.Ε. Ἐκκλησιῶν, ἀνάλογα μέ τήν ἀριθμητική τους (ποσοτικά) δύναμη, ἀκυρώνοντας ἔτσι τίς πεποιθήσεις καί τίς ἀποφάσεις τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, καί υἰοθετώντας σαφῶς ἀντορθόδοξες θέσεις (π.χ. Branch Theory), ὅπως λ.χ. ἔγινε μέ τό φυλλάδιο πού κυκλοφόρησε στήν Δ' Γενική Συνέλευση τῆς Uppsala. Οἱ Ἀγγλικανικές Σχολές (ἢ μερίδες) «σκέψεως» (Schools of thought), οἱ ἔννοιες τῆς «Ὑψηλῆς» (High Church, δηλ. τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας), «Χθαμαλῆς» (Low Church, δηλ. τῆς Εὐαγγελικῆς) καί τῆς «Εὐρείας» (Broad Church, δηλ. τῆς πανπεριεκτικῆς ἢ ἐλευθεριάζουσας) Ἐκκλησίας, καί ἡ ἐκκλησιολογική «θεωρία τῶν κλάδων» (τοῦ William Palmer) ὑποστηρίχτηκαν ἀρχικά ἀπό τοὺς Χρυσόστομο (Καλαφάτη) Σμύρνης (1867-1922), Πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς ἐνώσεως μέ τοὺς Ἀγγλικανούς, Καρδινάλιο John Henry Newman (1801-1890), Edward Bouverie Pusey (1800-1882) καί τό λεγόμενο «Κίνημα τῆς Ὁξφόρδης», τοὺς Traktariani (Tracts for the Times, 1833-1841), θεωρώντας ὅτι Ρώμη — Κωνσταντινούπολη — Canterbury ἀπαρτίζουν ἐσωτερική ἐνότητα τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας καί ὅτι ἡ Ἀγγλικανική Ἐκκλησία — μέ βάση τήν ἀρχή τοῦ συμβιβασμοῦ (ἀνεκτικότητας) ἢ τῆς «περιεκτικότητας» (Comprehensiveness),⁴⁰⁷ πού δέν ἔχει νά κάνει, βέβαια, μέ τήν ὀρθόδοξη θεολογική ἀρχή τῆς Οἰκονομίας—,⁴⁰⁸ βρίσκεται θεολογικά μεταξύ Προτεσταντισμοῦ καί Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ἀποτελώντας κλάδο τῆς μιᾶς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.⁴⁰⁹

Ἐπίσης, μνημονεύουμε ἐνδεικτικά τίς ἐθιμοτυπικές πλέον ἐπισκέψεις τοῦ ἐκάστοτε Προεδρείου τῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων πρὸς τόν Γενικό Γραμματέα τοῦ Π.Σ.Ε. καί τόν Πρόεδρο τοῦ Κονσιστορίου τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Γενεύης.⁴¹⁰ Συγκεκριμένα, ἡ Ἀπόφαση (§ 1) τῆς Ε' Πανορθόδοξου Διασκέψεως ἀναφέρει: «*Ἡ ἐν Γενεῦῃ συνελθοῦσα Διορθόδοξος Ἐπιτροπή ἐκφράζει τήν γενικήν τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας συνείδησιν, ὅτι ἀποτελεῖ ὀργανικόν μέλος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, καί τήν στερρᾶν ἀπόφασιν αὐτῆς, ὅπως δι' ὅλων τῶν εἰς τήν διάθεσιν αὐτῆς μέσων, θεολογικῶν καί ἄλλων, συμβάλη εἰς τήν προαγωγήν καί εὐόδωσιν τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.*»⁴¹¹

⁴⁰⁴ Κ. Τ. Γεωργιάδου, Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον – Ἡ τελευταία εἰκοσαετία, Αθήναι 1970, σ. 8.

⁴⁰⁵ Α. Πανώτη, Ἡ Ὁρθοδοξία καί αἱ Ἀρχαῖαι Ἀνατολικαί Ἐκκλησίαι, Αθήναι 1965· Α. Β. Νικολαΐδη, Θέματα Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σ. 50 κ. ἔξ.

⁴⁰⁶ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 152-153.

⁴⁰⁷ Περισσότερα γιά τήν «ἀρχή τῆς Comprehensiveness» βλ. Π. Τρεμπέλα, «Ἡ ἐν Βελιγραδίῳ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 21 (1/11/1966) 615-619.

⁴⁰⁸ Π. Τρεμπέλα, «Ἡ ἐν Βελιγραδίῳ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 20 (15/10/1966) 572-575.

⁴⁰⁹ Γερμανοῦ, Μητρ. Ἠλείας «Ἡ ἐν Βελιγραδίῳ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 19 (1/10/1966) 544. Γιά τή στάση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τοῦ Π.Σ.Ε. βλ. Π. Βάνου, Ἡ στάση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν: Ἱστορική καί Θεολογική προσέγγιση ἀπό Ὁρθόδοξη ἄποψη, δ.δ., Θεσσαλονίκη 1997.

⁴¹⁰ Ἰ. Καρμίση, «Ἡ Ε' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968) 357, 359.

⁴¹¹ Ὁ.π., 432.

Ὡς προέκταση αὐτῆς τῆς ἀπόφασης, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποφάσισε τό 1955 νά ἰδρύσει Γραφεῖο γιά τή μόνιμη ἀντιπροσωπεία του στή Γενεύη, τήν ἔδρα τοῦ Π.Σ.Ε.⁴¹² Ἡ ἴδρυση αὐτοῦ τοῦ γραφείου ἀποτελέσασε τήν ἀποτύπωση τῆς πρόθεσης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νά συνδεθεῖ στενότατα μέ τό Π.Σ.Ε.⁴¹³ Ἡ κίνηση αὐτή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀποτελοῦσε σπουδαῖο βῆμα στίς σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μέ τό Π.Σ.Ε. Ὁργανωτής καί πρῶτος διευθυντής αὐτοῦ τοῦ γραφείου ἦταν ὁ πρῶην Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς Ἰάκωβος (Κουκούζης, 1959-1996). Διάδοχος τοῦ Ἰακώβου ὑπῆρξε ὁ Ἀρχιμανδρίτης (καί μετέπειτα Ἐπίσκοπος Μελόης) Αἰμιλιανός Τιμιάδης, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῖου τό γραφεῖο αὐτό ἐξέδιδε Μηνιαῖο Δελτίο Πληροφοριῶν. Ἡ δράση τοῦ γραφείου συνδεόταν μέ ποικίλες δραστηριότητες τοῦ Π.Σ.Ε. – ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τήν ἀποστολή ἐπίσημης ἀντιπροσωπείας ἀδελφικῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τήν Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως εὐθύς ἀμέσως μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1955.⁴¹⁴

Μετά ἀπό ὅλα αὐτά ὅμως κάποιος θά διερωτᾶται: κατά πόσον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων καί Ἐκκλησιῶν νομιμοποιοῦνται θεολογικά νά ἐκλαμβάνουν ἑαυτούς ὡς τήν «καθολική συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας», τή στιγμή κατά τήν ὁποία ἀφ' ἑνός μὲν οἱ ἴδιοι αὐτοί (Κληρικοί καί λαϊκοί) ἔχουν ἐπιλεκτικά ὀρισθεῖ μόνον ἀπό τούς οἰκείους Πατριάρχες, Μητροπολίτες καί Ἐπισκόπους (καί τίς περὶ αὐτούς συνόδους) τῶν χωρῶν τους, ἀφ' ἑτέρου δέ τὰ εὐρύτερα στρώματα τῆς Ἐκκλησίας παραμένουν ἀμέτοχα καί ἀνενημέρωτα⁴¹⁵ καί τό σπουδαιότερο εἶναι ὅτι στίς Πανορθόδοξες Διασκέψεις, τούς Διαλόγους καί τὰ Συνέδρια αὐτά, οἱ λαϊκοί θεολόγοι καθηγητές στεροῦνται ἐλευθερίας λόγου καί δικαίωματος ψήφου, ἀφοῦ ἀποφασίζουν μόνον ὀλιγάριθμοι Ἐπίσκοποι, «οἰονεὶ διεκδικοῦντες θεοπνευστίαν, ὡς παρετήρησεν ὁ καθηγητής Π. Τρεμπέλας».⁴¹⁶ Ἄν δέ,

⁴¹² Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 138. Πρβλ. Γ. Τσέτση, Ἡ συμβολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ἴδρυση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, Κατερίνη 1988, σσ. 154-173· Β. Η. Σταθοκώστα, Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ.π., σ. 75.

⁴¹³ Γιά περισσότερα βλ. Γ. Τσέτση, «Ἡ περὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν ἀντίληψη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», Καθ' ὁδόν 14 (1998) 11 κ. ἔξ.

⁴¹⁴ Β. Θ. Σταυρίδης, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 133-134.

⁴¹⁵ Β. Θ. Σταυρίδης, «Ἡ Οἰκουμενική διάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας», Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, Αθήναι 1980, σ. 541. Γράφει, γενικά γιά τούς Διαλόγους, ὁ Κ. Μανίκας: «Ἄμεση συνέπεια τῆς δομῆς αὐτῆς τοῦ διεξαγομένου σήμερα θεολ. διαλόγου (ὁ ὁποῖος ἔχει χαρακτήρα ἔντονα τεχνοκρατικό καί ἐλάχιστα ἢ καί καθόλου, ἐκκλησιαστικό) ἀποτελεῖ καί τό γεγονός ὅτι οὐσιαστικά κινδυνεύει νά χάσει τήν ἀναφορά καί τή σύνδεσή του μέ τό πλήρωμα τῶν διαλεγόμενων Ἐκκλησιῶν, τό ὁποῖο οὔτε συμμετέχει σ' αὐτόν ἐνεργά, οὔτε ἐνημερώνεται ὑπεύθυνα καί ἀντικειμενικά...» [Κ. Μανίκα, «Διάλογος Ὁρθοδόξου καί Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας», Θεολογία 3 (1991) 164]. Ὁμοίως, ὁ Μεθόδιος Μητροπολίτης Πισιδίας σημειώνει: «Τώρα δέν τολμοῦν νά δημοσιεύσουν τὰ Πρακτικά τῶν συζητήσεων. Γιατί; Ὁ λόγος προφανής. Ἡ Κοινή Δήλωση κλείνει πρὸς τίς ἀπόψεις τῶν Ἀντιχαλκηδονίων» (Σ.Μποζοβίτη, Τά αἰώνια Σύνορα τῆς Ὁρθοδοξίας καί οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι, Αθήναι 1999, σ. 85).

⁴¹⁶ Ι. Καρμίρη, «Ἡ Ἐ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 18 (15/9/1968) 435-436. Τό θέμα τῆς μῆ συμμετοχῆς ἢ ἐκπροσωπήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στό Π.Σ.Ε. ὑπό Κληρικῶν (Ἱεραρχῶν) ἢ καθηγητῶν Πανεπιστημίου ἀπέτελεσε σοβαρό ἀντικείμενο διαμάχης κατά τό ἔτος 1957, ὅταν τέσσερεις Πανεπιστημιακοί καθηγητές οἱ Ἀμίλκας Αλιβιζάτος, Βασίλειος Βέλλας, Κωνσταντῖνος Μπόννης καί Γεράσιμος Κονιδάρης μέ ἔγγραφο τους πρὸς τόν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Δωρόθεο καί τήν περὶ αὐτόν Ἱεράν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διαμαρτύρονταν γιά τή μῆ ἀποστολή Κληρικῶν στό Π.Σ.Ε. (βλ. σχετική ἀπόφαση τοῦ Ἰουνίου 1949 τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Σπυριδωνος), ζητώντας ἀφ' ἑνός μὲν τή δι' Ἀρχιερέων ἀντιπροσώπων ἐπίσημη συμμετοχή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στό Π.Σ.Ε., ἀφ' ἑτέρου δέ τή μικρότερη ἢ τήν οὐδεμία θεολογική ψήφο τῶν Κληρικῶν, ἀπλῶν «τυπικῶν φορέων τῆς αὐθεντικῆς δογματικῆς

τώρα, λάβουμε υπ' όψιν μας ότι, κατά μαρτυρίες συμμετεχόντων στίς Διασκέψεις αυτές καί τά Συνέδρια, οί προσπάθειες του Π.Σ.Ε. καί τής Οικουμενικής Κινήσεως —στό μεγαλύτερο μέρος τους— κινούνται μέ βάση όχι κάποιες δογματολογικές θεολογικά σύγχρονες αναφυόμενες άπορίες, αλλά κυρίως μέ πολιτικά,⁴¹⁷ κοινωνικο-οικονομικά⁴¹⁸ καί οικολογικά⁴¹⁹ παγκόσμια προβλήματα (π.χ. ειρήνη, μετανάστευση, φυλετισμός, πόλεμοι, έξοπλισμοί, τρομοκρατία, πείνα, φτώχεια, αναλφαβητισμός, οικολογία κ.λ.π.), άντιλαμβανόμεστε τό είδος καί τό μέγεθος μιās πιθανής παρεκκλίσεως από τούς κυρίως (σωτηριολογικούς) στόχους καί σκοπούς τής Όρθοδόξου χριστιανικής Έκκλησίας, αλλά καί όλου αυτού του έγχειρήματος. Έντούτοις, ως προς τόν προσανατολισμό τής όλης δράσεως του Π.Σ.Ε. καί τής λεγόμενης «Οικουμενικής Κινήσεως» φαίνεται ότι υπήρξαν καί υπάρχουν δύο, τουλάχιστον, άντιτιθέμενες άπόψεις μέ πολλούς καί σοβαρούς ύποστηρικτές «ένθεν κακειθεν»:

Τήν πρώτη άποψη βλέπουμε νά εκπροσωπεί στόν επίσημο λόγο του, κατά τή διορθόδοξη Θεία Λειτουργία τήν Κυριακή 9 Σεπτεμβρίου 1990, ό Μητροπολίτης Ηλείας Γερμανός, ύποστηρίζοντας ότι ή Εύρώπη έχει ανάγκη τήν Όρθοδοξία καί ότι ή εύρωπαϊκή διάνοση (Έπιστήμη, Τέχνες κ.λ.π.) θά πρέπει νά μήν υίοθετείται «άφιλτράριστα» στήν Ελλάδα μέ τη αρχαιοελληνική καί ορθόδοξη Παράδοσή της.⁴²⁰

Τή δεύτερη άποψη εκπροσωπεί ό αείμνηστος Μητροπολίτης Έλβετίας καί μετέπειτα Ανδριανουπόλεως, Δαμασκηνός, ύποστηρίζοντας ότι άποστολή τής Όρθοδοξίας είναι ή υπεράσπιση τής ειρήνης, τής κοινωνικής δικαιοσύνης καί τών άνθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴²¹

Στίς ως άνω δύο («παραδοσιακή» καί «προοδευτική») αυτές άπόψεις φαίνεται ότι άντιστοιχεί τό δίλημμα: (κρατικο-εκκλησιαστική) «ιδεολογοποίηση» (πρβλ. Όρθοδοξισμό)⁴²² ή «πολιτικοποίηση» τής έλλαδικής Όρθοδοξίας μέσω («έξαγωγής» προς τή Δύση) λ.χ. είτε τής δημιουργίας ενός πολιτικού (χριστιανικού) κόμματος (βλ. «Χριστιανική Δημοκρατία» του Ν. Ψαρουδάκη, τόν Χριστιανοσοσιαλισμό του Σ. Παπαθεμελή κ.ά.), είτε του «έλληνορθόδοξου πολιτισμού», ή ενός

διδασκαλίας», στό Π.Σ.Ε. Έπ' αυτού του έγγραφου, καί μετέπειτα εκδόσεως ειδικού περιοδικού (Όρθόδοξος Σκέψις), άπάντησε, κατόπιν έγγραφου άπαντήσεως τής Ίεράς Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, καί ό Μητροπολίτης Σάμου Ειρηναίος, γράφοντας ότι οί ως άνω καθηγητές «έχουν τήν άπαραδέκτον άξίωσιν, ότι αυτοί είναι οί ορθοτομούντες τόν λόγον τής αληθείας» (Ειρηναίος (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ό.π., σ. 197).

⁴¹⁷ Κ. Α. Μυγδάλη, Η Οικουμενικότητα τής Όρθοδοξίας, ό.π., σ. 375 κ. έξ., όπου καί ή σχετική βιβλιογραφία.

⁴¹⁸ Β. Θ. Σταυρίδη, «Η Οικουμενική διάσταση τής Όρθοδοξίας», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγουστου 1976), Αθήναι 1980, σ. 548.

⁴¹⁹ Κ. Α. Μυγδάλη, Η Οικουμενικότητα τής Όρθοδοξίας, ό.π., σ. 372 κ. έξ., όπου καί ή σχετική βιβλιογραφία.

⁴²⁰ Πρακτικά του Ζ' Πανελληνίου Θεολογικού Συνεδρίου, Αθήνα 1991, σ. 121.

⁴²¹ Αναφορικά μέ τήν αξιολόγηση τών άπόψεων του Ανδριανουπόλεως Δαμασκηνού περι τής άποστολής τής Όρθοδοξίας στόν Εύρωπαϊκό κόσμο, βλ. Έκκλησία – Οικουμένη – Πολιτική, Χαριστήρια στόν Μητροπολίτη Ανδριανουπόλεως Δαμασκηνό, Αθήνα 2007.

⁴²² Κ. Δεληκωνσταντή, Η παιδεία ως πολιτισμός του προσώπου, Αθήνα 2009, σ. 151. Σύμφωνα μέ τόν Κ. Δεληκωνσταντή, ως «Όρθοδοξισμός», ορίζεται ή τάση ορισμένων εκκλησιαστικών κύκλων νά προβάλλουν τήν άντιοικουμενικότητα, τήν μονοφυσιτιζούσα άρνηση του κόσμου, τήν άδυσώπητη κριτική, τήν δαιμονοποίηση του κόσμου, αλλά καί τήν νεστοριανίζουσα ταύτιση μέ τόν κόσμο, μέ τόν πολιτισμό καί τήν ιστορία άπέναντι στήν όποιαδήποτε προσπάθεια τής Όρθόδοξης Έκκλησίας νά συμπορευθεί καί νά συνεργαστεί μέ τήν Δύση καί τήν Εύρωπαϊκή Ένωση.

«έλλαδοκεντρισμού» τῶν Νεορθοδόξων⁴²³ γιά μιὰ διορθόδοξη πολιτικο-θρησκευτική συνεργασία ἔναντι τοῦ θρησκευτικοῦ Ἱμπεριαλισμοῦ (Ἰσλάμ καί Βατικανοῦ) τῆς Νοτιανατολικῆς Εὐρώπης καί τοῦ λεγόμενου ἰσλαμικοῦ τόξου,⁴²⁴ ἢ οὐδέτερη ἐθνικο-πολιτικά καί κρατικά, ὑπερεθνική καί οἰκουμενική Ὁρθοδοξία (βλ. Σ. Γουνελά κ.ἄ.).⁴²⁵

Ὡστόσο, ἡ στάση τῆς Δύσεως τόσο ἔναντι τοῦ ὀνόματος τῶν Σκοπιῶν ὡς Μακεδονία, ὅσο καί ἔναντι τοῦ Ὁρθοδόξου Σερβικοῦ λαοῦ, καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ ἀνάγνωση τοῦ πασχαλίου μηνύματος στήν λεγόμενη «μακεδονική

⁴²³ Ἡ ἑλλαδική θρησκευτικο-πολιτική Κίνηση τῶν λεγομένων «Νεορθοδόξων», μέσα ἀπό «χριστιανομαρξιστικούς διαλόγους» (λ.χ. μέ τήν ὀργάνωση Συνεδρίων, τήν ἐκδοση σχετικῶν βιβλίων, περιοδικῶν κ.λ.π.), στίς ἀρχές κυρίως τῆς δεκαετίας τοῦ 1989, προσπαθεῖ νά «παντρέψει» τόν Μαρξισμό-Λενινισμό [βλ. Σ. Γουνελά, «Τό αὐτονόητον τῆς Ὁρθοδοξίας», Σύναξη 26-27 (1989)] μέ στοιχεῖα τῆς ἑλληνορθοδόξου λαϊκῆς Παραδόσεως (ζεῖμπέκικο, καρσιλαμάς, λαϊκοῦς ἥρωες, ἀγωνιστές τῆς Μακρονήσου καί τῆς Καισαριανῆς κ.λ.π.), ἀναθεματίζοντας, μέ κάθε τρόπο, τή Δύση (βλ. ἀντιδυτικισμό), τόν Διαφωτισμό καί τά λεγόμενα «ἀνθρώπινα δικαιώματα»· κατ' αὐτόν τόν τρόπο, κινεῖται πρός ἕναν ἀριστερό ἐθνικισμό, τύπου «Τρίτου Δρόμου», ὁ ὁποῖος συνιστᾷ ἕνα κράμα σοσιαλδημοκρατικῶν, φιλελευθέρων καί ἐθνικῶν συντηρητικῶν χαρακτηριστικῶν, ἐμπεριέχοντας ταυτόχρονα ἀντιφατικά ὀρθολογικῶς (ὄχι ὅμως καί ὑπέρολογα, δηλ. ἐρωτικά) στοιχεῖα ἔναντι τοῦ σοσιαλιστικοῦ διεθνισμοῦ, ἀφοῦ ἐπιχειρεῖ νά συζευξοῦ τόν ἀρχαιοελληνικό κοσμοπολιτισμό ἢ τή βυζαντινὴ/ὀρθόδοξη χριστιανική οἰκουμενικότητα μέ τήν ἐθνική λαϊκή μας Παράδοση (βλ. «ἐθνοκεντρικό ἐπαρχιωτισμό») μέσω τοῦ «ἐρωτικοῦ» (ἐνοποιητικοῦ) ἀρχαιοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ', αὐτός ὁ «Τρίτος Δρόμος» μπορεῖ νά κλίνει εἴτε «ἀριστερότερα» (βλ. R. Garaudy, *L'alternative*, Paris 1972), εἴτε «δεξιότερα» (ἰδεαλιστικότερα), ὅπως λ.χ. τοῦ Π. Κανελλόπουλου (βλ. Σ. Δ. Χατζηκυριάκου, Ὁ Τρίτος Δρόμος — Γιά ἕνα καινούργιο Κόσμο, Αθήνα 1965)· βλ. Ν. Ζαχαριάδη, «Ἡ Ὁρθοδοξία», Ριζοσπάστης 9/9/1945·Κ. Μοσκόφ, «Ἡ συνάντηση μέ τό καθόλου», Δοκίμια Α', Αθήνα 1979·τοῦ ἰδίου, «Ἡ ἑλληνικότητα δίχως μεταφυσική», Λαϊκισμός ἢ πρωτοπορία, Δοκίμια Γ', Αθήνα 1985· τοῦ ἰδίου, Ἡ πράξη καί ἡ σιωπή. Τά ὅρια τοῦ ἔρωτα καί τά ὅρια τῆς Ἱστορίας, Αθήνα 1983· Δ. Δελή, «Ὁρθόδοξο κίνημα καί χριστιανομαρξιστικός διάλογος — Σημεῖα ἀντιλεγόμενα», Σημάδια 9/2/1984, σσ. 27-31·Σ. Κούλογλου, Στά ἴχνη τοῦ τρίτου Δρόμου, Αθήνα 1986, σ. 351·Σ. Γουνελά, «Τό αὐτονόητο τῆς Ὁρθοδοξίας, οἱ ἐθνικές ἐκκλησίες καί τό 'κάρφος ὀφθαλμῶ'», Σύναξη 48 (1993) 23· Δ. Κιτσίκη, Ἡ Τρίτη ἰδεολογία καί ἡ Ὁρθοδοξία, Αθήνα 1998· Ι. Πέτρου, «'Σύγχρονος κόσμος' ἀντί 'Ἀνατολή καί Δύση'», Αναλόγιον 1 (2001) 76. Ὡστόσο, κατά τόν Γ. Μανιάτη («Τό νεορθόδοξο ρεῦμα», Ριζοσπάστης 1/9/1983), «...ὁ κομμουνιστής δέν εἶναι μέ τήν ἔννοια τῆς Ὁρθοδοξίας 'ἐρωτικός'· ἀγαπᾷ ὄχι μέ τόν ἀνορθολογικό τρόπο τοῦ ὀρθοδόξου πατέρα, ἀλλά μέ τόν λογικό, τόν νομοτελειακό τρόπο πού ὀδηγεῖ στήν ἐπανάσταση. Ἀγαπάει τή ζωή, γιατί ἀγαπάει τήν τάξη του...». Ὁμοίως, κατά τόν Κ. Ζουράρι («Χαιρετισμός στό 5ο Πανελλήνιο Θεολογικό Συνέδριο», Μισγάγκεια ἀπερινόητη, Αθήνα 1984, σσ. 191-192), ἡ κοινότητα τῶν πολιτῶν δέν ταυτίζεται μέ τήν (εὐχαριστιακή) κοινότητα τῶν πιστῶν, πού συνιστᾷ μυστηριακή κοινότητα. Σύμφωνα μέ τόν π. Γ. Μεταλληνό (Παράδοση καί ἀλλοτρίωση, σ. 165), οἱ «νεορθόδοξοι» ἐμμένουν τυπολατρικά στά πρό τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 πολιτισμικά σχήματα, κατανοώντας μάλιστα τόν Ἡσυχασμό καί τούς Κολλυβάδες — μέσω ἑνός Νεο-Υπαρξισμοῦ (βλ. Μ. Μπέγζου, Ὁρθοδοξία ἢ μισαλλοδοξία, Αθήνα 1996, σ. 38 ἔξ.) καί τῆς ἐρωτικῆς σχεσιακότητας τοῦ προσώπου — εἴτε πολιτικά, εἴτε κοινωνικά (βλ. Ζηλωτές Θεσσαλονίκης)· πρβλ. Ν. Κοκοσαλάκη, Ὁρθοδοξία καί Πολιτική. Μαθήματα γιά τό Ἀνοικτό Πανεπιστήμιο, χ.χ. τοῦ ἰδίου, "The political significance of popular religion in Greece", *Extrait des Archives de Sciences Sociales des Religions* 64/1 (1987) 39-48·Α. Λιάκου, «Νεοορθοδοξία ἢ νεοφασισμός», Τό Βῆμα 15/5/1994, σ. 36·Σ. Μάππα, Ὁρθοδοξία καί ἔξουσία στήν ἑλληνική κοινωνία, Αθήνα 1997, σσ. 91-92· Β. Ρούσου — Π. Γαλιατάτου, «Τί ἀπέγιναν οἱ νεορθόδοξοι. Νεορθόδοξοι κατά παγκοσμιοποίησεως», Τά Νέα 28/4/2000, σ. 24.

⁴²⁴ Δ. Λιάνη — Παπανδρέου, «Ὁ θρησκευτικός ἱμπεριαλισμός ἔναντι τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ ἐπίθεση κατά τοῦ Ἑλληνισμοῦ», Τά Νέα 14/4/1994, σ. 5.

⁴²⁵ Σ. Γουνελά, «Ἡ κρίση τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπιστροφή στίς ἑλληνικές ρίζες ἢ πορεία στά ἔσχατα;» (ἀνάπτυπο), Σύναξη 48 (1993) 347. Ὡστόσο, ἡ «Οἰκουμενική Ὁρθοδοξία» ἢ ὁ «οἰκουμενικός ἐθνισμός» (π. Γ. Μεταλληνό, Παράδοση καί ἀλλοτρίωση, σσ. 193, 198) εὐκόλα μπορεῖ νά διολισθησεῖ σέ ἕναν λεγόμενο «Ἀνατολικό Οἰκουμενισμό» ἢ ἕναν «Ὁρθόδοξο Οἰκουμενισμό» (βλ. Π. Ματάλα, Ἔθνος καί Ὁρθοδοξία: Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσεως, Ἡράκλειο 2002, σ. 351) ἢ μιᾶ «ἑλληνική καθολικότητα» (Χ. Γιανναρά, Ἀλήθεια καί ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, Αθήνα 1997, σσ. 274-275).

γλώσσα» από τόν Πάπα αλλά και ή έντεινόμενη δράση τής Ρωμαιοκαθολικής Ουνίας στην Νοτιοανατολική Εύρώπη και ό γενικότερος έπεκτατισμός τής Δυτικής Έκκλησίας, έκαναν τούς Έλληνες —καί πολιτικά, και θρησκευτικά— πιό έπιφυλακτικούς έναντι τής Εύρώπης και του Εύρωπαϊκού πολιτισμού έν γενει.⁴²⁶

Θεολογικά, ή οικουμενικότητα τής Όρθοδοξίας δέν εκφέρεται αλλά και δέν έξαντλείται στα διάφορα πολιτικά Κινήματα και τίς κοινωνικο-οικονομικές πρωτοβουλίες (Ένώσεις, Συνέδρια κ.λ.π.), αλλά διεισδύει στον ίδιο τόν πυρήνα τής ιστορικής ύπαρξεως και λειτουργίας τής Όρθοδόξου Θεολογίας (θεία εύχαριστία - όρθόδοξος ήσυχασμός). Όμοίως, τά Κινήματα ειρήνης (τά όποια κατά τή μεταπολιτευτική περίοδο ιδρύουν παραρτήματα και στην Ελλάδα, αναλαμβάνοντας δράση) δέν μπορούν, σύμφωνα μέ όρισμένους Όρθοδόξους θεολόγους (όπως λ.χ. τούς άειμνήστους π. Ί. Ρωμανίδη, π. Γ. Μεταλληνό⁴²⁷ κ.ά.), νά υποκαταστήσουν τό χαρισματικό έργο τής Έκκλησίας ως προς τήν επίτευξη τής άυθεντικής (πνευματικής «έν Χριστώ») ειρήνης.⁴²⁸

Κατά τόν άειμνήστο καθηγητή Alexander Schmemmann, δέν επιτρέπεται ό κόσμος νά καθορίζει «τήν ήμερήσια διάταξη» τής Έκκλησίας. Η Έκκλησία δέν είναι τό μέσον προς επίλυση τών αναρίθμητων προβλημάτων πού ένυπάρχουν στον κόσμο κάτι τέτοιο, δηλ. μιá εκκοσμίκευση, θά συνιστούσε ειδωλοποίηση του παρόντος κόσμου. Η Έκκλησία πρέπει νά έπιστρέψει στο έν πράγμα «ούτινος έστί χρεία», δηλ. στην ούσιωδώς έσχατολογική φύση τής πίστεως και ζωής της.⁴²⁹ Σήμερα πλέον, οί εκκλησιαστικές Αρχές δέν αναλαμβάνουν τήν πρωτοβουλία για τήν όργάνωση τών περισσοτέρων διορθόδοξων, διαχριστιανικών και διαθρησκευτικών διαλόγων, αλλά ή εύθύνη για τήν πραγμάτωση ένός διαλόγου μετατοπίζεται συνήθως στους πολιτικούς θεσμούς και φορείς (βλ. π.χ. τόν ΣΤ' Διορθόδοξο Διάλογο στο Βουκουρέστι).

Μία, λοιπόν, έπιστράτευση, χρησιμοποίηση ή και καπήλευση τών πνευματικών άξιων του όρθοδόξου χριστιανισμού, στο όνομα μάλιστα τής πανανθρώπινης άγάπης, ειρήνης, δικαιοσύνης⁴³⁰ και άνεκτικότητας εκ μέρους τής παγκόσμιας Νέας Τάξεως Πραγμάτων, πού προωθεί τήν παγκοσμιοποιημένη όμογενοποίηση, τόν δογματικό πλουραλισμό και έναν ιδιαίτερο πολυπολιτισμικό τρόπο ζωής, φαίνεται πολύ πιθανή.⁴³¹ Έπ' αυτου, ό άειμνήστος καθηγητής Στυλιανός Παπαδόπουλος σημειώνει: «Οί συγκρητικές διαθέσεις και τάσεις, πού σιωπηρά συνδέονται μέ τήν *interculturatin*, είναι ό αντίποδας του φονταμενταλισμού (*Fundamentalismus*). Και τά δύο φαινόμενα έχουν πάντοτε τόν ίδιο παρονομαστή: τήν ύποτονική θεολογία ή τήν άπουσία σοβαρής και βαθιάς θεολογίας, και μάλιστα Όρθοδόξου. Οί άπανταχοϋ φορείς φονταμενταλιστικών εκδηλώσεων είναι άνύποπτοι από θεολογία, πάσχουν από ιδεοληψία και φανατισμό, πού έξω βάλλει τή θεολογία. Όμως και οί άπανταχοϋ

⁴²⁶ Γ. Μαλούχου, Έγώ, ό Ιάκωβος, σ. 275· Ί. Μ. Χατζηφώτη, «Η Καθολική διείσδυση σε Βαλκάνια - Ανατολική Εύρώπη», Αντί 487 (21/2/1992) 22 κ. έξ.· Θ. Ζήση, Όρθοδοξία και Έλληνισμός. Νέα άιχμαλωσία και αντίσταση, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 27.

⁴²⁷ Κ. Ίωαννίδη, Η Όρθοδοξία σήμερα, τ. Α', Λευκωσία 1992, σ. 219.

⁴²⁸ Κ. Α. Μυγδάλη, Η Οικουμενικότητα τής Όρθοδοξίας, ό.π., σσ. 290-291.

⁴²⁹ Α. Schmemmann, «Τό πρόβλημα τής έν τώ κόσμω παρουσίας τής Έκκλησίας έν τή Όρθοδόξω συνειδήσει», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγουστου 1976), Αθήναι 1980, σ.167.

⁴³⁰ Ν. Ζαχαριάδη, «Η Όρθοδοξία», Ριζοσπάστης 9/9/1945· Π. Πετρίδη, Έξουσία και παραέξουσία στην Ελλάδα (1957-1967). Απόρρητα ντοκουμέντα, Αθήνα 2000, σ. 94.

⁴³¹ Περισσότερα για τούς κινδύνους αυτους τής Όρθοδοξίας και τόν φόβο αυτόν βλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Η Οικουμενικότητα τής Όρθοδοξίας, ό.π., σ. 43.

φορεῖς συγκριτικῶν τάσεων οὐδέποτε διακρίθηκαν γιά τό θεολογικό τους βάθος. Κινῶνται στά ὄρια τῆς ἠθικολογίας, πού καί αὐτή ἔξω βάλλει τήν πραγματική θεολογία». ⁴³² Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος, σκιαγραφώντας τίς κύριες συντεταγμένες τῶν διορθοδόξων σχέσεων, ἐπισημαίνει τήν ἀνάγκη ἐξετάσεως τῶν πράγματι σοβαρῶν προβλημάτων, τήν ἐνάσκηση τῆς ταπεινοφροσύνης πού ὀφείλει νά διέπει ὅλες τίς σχετικές ἐργασίες, τήν ἀποφυγή συμβιβαστικῶν λύσεων (βλ. διομολογιακή προσαρμογή) καί τόν σεβασμό τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ἡ ὁποία ἐσαεὶ ἀνανεώνεται δυναμικά. ⁴³³

Ἐν κατακλείδι, ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπό τή γενικότερη θεολογικά ἔννοια, ἔναντι τοῦ Π.Σ.Ε. μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ὡς διακριτικά ἐπιφυλακτική, τουλάχιστον ἀρχικά. Σύν τῷ χρόνῳ, βέβαια, παρατηροῦμε μιᾶ δυναμικότερη συμμετοχή (λ.χ. στή Λούνδ τῆς Σουηδίας(1952), στό Ἐβανστον τῆς Ἀμερικῆς (1954)κ.ἄ.), ἀλλά καί ἡ ἐναρμόνιση τῶν ἀπόψεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τίς ἀνάλογες θέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, κατόπιν τῆς ἀγαστῆς συνεργασίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ὅπως περιγράφεται καί ἀναλύεται σέ ἐπόμενα κεφάλαια. (παρ. 5, κ.6)

6. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Διακοινοβουλευτικὴ Συνέλευση Ὁρθοδοξίας

Τόν Νοέμβριο τοῦ 1994, μέ πρωτοβουλία τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων καί τῆς ἀρμόδιας (ἀτυπῆς) Κοινοβουλευτικῆς Επιτροπῆς Θρησκευτῶν καί Ὁρθοδοξίας, πραγματοποιήθηκε ἡ Ἰδρυτικὴ Γενικὴ Συνέλευση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Διακοινοβουλευτικῆς Συνελεύσεως Ὁρθοδοξίας (Ε.Δ.Σ.Ο.) στήν Ἀθήνα (ὡς μόνιμη ἔδρα), στήν αἴθουσα τῆς Γερουσίας. Ἔτσι, δημιουργήθηκε διακοινοβουλευτικὸ σῶμα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία Ε.Δ.Σ.Ο., πού συνέρχεται τρεῖς φορές τόν χρόνο στήν Ἑλλάδα ἢ καί σέ ἄλλες χώρες-μέλη τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. στό ὁποῖο συμμετέχουν ἀντιπροσωπεῖες ἀπὸ τὰ Κοινοβούλια τῶν κρατῶν τῆς Ἀλβανίας, τῆς Ἀρμενίας, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Γεωργίας, τῆς Γιουγκοσλαβίας, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἑσθονίας, τοῦ Καζακστάν, τῆς Κύπρου, τῆς Λετονίας, τῆς Λευκορωσίας, τῆς Λιθουανίας, τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Μολδαβίας, τῆς Οὐκρανίας, τῆς Πολωνίας, τῆς Ρουμανίας, τῆς Ρωσίας, τῆς Σλοβακίας, τῆς Τσεχίας καί τῆς Φινλανδίας. ⁴³⁴

Τό Ἑλληνικὸ Κοινοβούλιο ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη τῆς διεξαγωγῆς τῶν συνεδριάσεων τῆς Γραμματείας, ὅπως ἐπίσης καί τὴν παροχὴν κάθε δυνατῆς βοήθειας στίς ἐργασίες τῆς. ⁴³⁵ Γραμματέας ἐξελέγη ὁ Βουλευτῆς Ο. Παπαστρατῆς καί πρόεδρος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ὁ Ρῶσος Victor Zorkalsev. ⁴³⁶ Εἶχαν προηγηθεῖ βέβαια ἄλλα σημαντικὰ βήματα καί δράσεις μέχρι τὴ σύσταση τοῦ ὄργανου, τὰ ὁποῖα θὰ παρατεθοῦν στίς ἐπόμενες σελίδες.

Σκοπὸς τῆς Ε.Δ.Σ.Ο., σύμφωνα μέ τό ἀρθρο 3 τῆς ἰδρυτικῆς τῆς πράξεως, εἶναι «ἡ ἀνάδειξη τοῦ ρόλου τῆς Ὁρθοδοξίας, στό πλαίσιο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, ὡς σημαντικῆς καί ἀναγκαίας πολιτικῆς, πολιτιστικῆς καί πνευματικῆς ἐκφράσεως γιά τὴ διαμόρφωση τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς πραγματικότητος. Ἡ συμβολὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ

⁴³² Σ. Παπαδόπουλου, Ὁρθοδόξων πορεία πρὸς τό 2000, New Books & Magazines Ltd 2000, σσ. 114, 115.

⁴³³ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τόν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σ.124.

⁴³⁴ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 415.

⁴³⁵ Ἐνημερωτικὸ δελτίο τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. 1 (1999) 17.

⁴³⁶ Ὁ.π., σ. 417.

καί ένωτικῶ πνεύματος τῆς Ὁρθοδοξίας, τόσο γιά τήν ὑπέρβαση τῶν ἀκραίων ἐθνικιστικῶν, ὁμολογιακῶν καί θρησκευτικῶν ἀντιθέσεων, ὅσο καί γιά τήν ἐξεύρεση ἀποτελεσματικῶν μέσων προστασίας τῶν ἐθνικῶν ἢ θρησκευτικῶν μειονοτήτων. Ἡ ὑποστήριξη τοῦ ρόλου τοῦ Ὁρθοδόξου πολιτισμοῦ ὡς ένωτικῆς δυνάμεως στήν ἀνατολική Εὐρώπη καί ὡς γέφυρα τῆς Εὐρώπης γιά τίς σχέσεις της μέ τούς ἄλλους πολιτισμούς».⁴³⁷

Γενεσιουργός ἐκδήλωση τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. ὑπῆρξε τό Πανευρωπαϊκό πολιτικό συνέδριο «Ἡ Ὁρθοδοξία στή νέα εὐρωπαϊκή πραγματικότητα», πού διοργάνωσε ἡ Βουλή τῶν Ἑλλήνων (Κοινοβουλευτική Ἐπιτροπή Θρησκευμάτων καί Ὁρθοδοξίας, μέ πρόεδρο τόν Βουλευτή Β. Κοραχάη) τόν Ἰούνιο τοῦ 1993 στό Πνευματικό Κέντρο «Παναγία ἡ Φιλανθρωπινή», τό ὁποῖο ἀνήκει στό γυναικεῖο Κοινόβιο «Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου» Ὁρμύλιας Χαλκιδικῆς.⁴³⁸ Κοινοβουλευτικοί, ἐκκλησιαστικοί καί διανοούμενοι, πού συμμετεῖχαν στό Συνέδριο, ἀφοῦ συζήτησαν καί ἀνέλυσαν τήν τρέχουσα διεθνή πολιτική καί θρησκευτική πραγματικότητα, διαπίστωσαν τήν ἀνάγκη ὑπάρξεως καί συστάσεως Πανευρωπαϊκοῦ Σώματος, στό ὁποῖο θά συμμετέχουν Βουλευτές ἀπό τά Κοινοβούλια ἐκείνων τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, στίς ὁποῖες ὑπάρχουν ὀργανωμένες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.⁴³⁹ Κατά τό χρονικό διάστημα ἀπό 10 ἕως 14 Ἰουνίου 1995, πραγματοποιήθηκε στή Μόσχα ἡ δεύτερη Γενική Συνέλευση, μέ θέμα «Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Ὁρθοδόξου Πολιτισμοῦ καί ἡ πνευματική καί ἠθική ἐκπαίδευση».⁴⁴⁰

Ἡ τρίτη Γενική Συνέλευση ἔλαβε χώρα στή Σόφια ἀπό 7 ἕως 10 Ἰουνίου 1996, μέ θέμα «Ἡ κοινωνική δράση τῆς Ὁρθοδοξίας». Τό ἴδιο ἔτος (16-17 Δεκεμβρίου) συνεδρίασε ἡ Γραμματεία τῆς Ε.Δ.Σ.Ο., καί τό Ἑλληνικό Κοινοβούλιο ὄρισε τόν νέο Γενικό Γραμματέα της, τόν Σ. Παπαθεμελῆ, Πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς Θρησκευμάτων καί Ὁρθοδοξίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου, ἐνῶ ὡς Ἀναπληρωτή Γενικό Γραμματέα τόν Ν. Κατσαρό, Ἀντιπρόεδρο τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου.⁴⁴¹ Συστήθηκε καί ἕκτη Ἐπιτροπή τῆς Ε.Δ.Σ.Ο., πού ἦταν ὑπεύθυνη γιά ζητήματα πολιτισμοῦ.⁴⁴² Ὅπως δὴποτε, ἡ Κοινοβουλευτική δράση πού τυγχάνει τῆς εὐλογίας τῶν κατά τόπων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν συνιστᾷ ἀξιόλογη δράση συνεπικουρίας στό ὅλο Πανορθόδοξο κλίμα ἐπικοινωνίας.

Ἡ τέταρτη Γενική Συνέλευση πραγματοποιήθηκε στήν Χαλκιδική τό ἔτος 1997 καί συγκεκριμένα τό διάστημα ἀπό 26 ἕως 29 Ἰουνίου. Κεντρικό θέμα τῆς Συνελεύσεως ἦταν «Ἡ Ὁρθοδοξία στόν εὐρωπαϊκό πολιτισμό: ἱστορία καί προοπτικές».⁴⁴³

Ἡ πέμπτη Γενική Συνέλευση πραγματοποιήθηκε στήν Βαρσοβία τῆς Πολωνίας, κατά τό διάστημα ἀπό 28 Ἰουνίου ἕως 1 Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1998. Κεντρικό θέμα τῆς Συνελεύσεως ἦταν «Τά προβλήματα πού δημιουργοῦν οἱ νεοφανεῖς αἰρέσεις στίς χώρες τῆς Ε.Δ.Σ.Ο καί οἱ ἀποτελεσματικοί τρόποι ἀντιμετώπισης τους». Στήν Συνέλευση ἐλήφθησαν ἀποφάσεις γιά τήν συνέχιση τῶν ἐργασιῶν τῶν κοινοβουλίων – μελῶν τῆς Ε.Δ.Σ.Ο, σχετικά μέ τήν ἐπεξεργασία κοινῶν θεσμικῶν

⁴³⁷ Διακήρυξη τῶν μελῶν. Ἰδρυτική πράξη. Κανονισμός λειτουργίας, σσ. 16-17.

⁴³⁸ «Ἡ Ὁρθοδοξία στή νέα εὐρωπαϊκή πραγματικότητα», Ἀγιορείτικα τετράδια 9 (1994) 9-12.

⁴³⁹ «Ἡ Ὁρθοδοξία στή νέα εὐρωπαϊκή πραγματικότητα», Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα 1994, σσ. 333-334.

⁴⁴⁰ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 416-417.

⁴⁴¹ Ἐνημερωτικό δελτίο τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. 1 (1999), 21-22.

⁴⁴² Ὁ.π., σ. 417.

⁴⁴³ Ἐνημερωτικό δελτίο τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. 1 (1999), 22.

μηχανισμῶν ἐλέγχου τῆς θρησκευτικῆς δράσης τῶν αἰρετικῶν. Κατά τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνέλευσης, ἐξελέγησαν τὰ μέλη τῆς Γραμματείας Βλαδίμηρος Μεντβέντιεβ (Ρωσία), Ἰγκόρ Κοτλιαρόβ (Λευκορωσία), Δῶρος Θεοδώρου (Κύπρος), Μιλιουτίν Στόικοβιτς (Γιουγκοσλαβία), Ζρούι Ἀρεβσατιάν (Ἀρμενία) καὶ Νικολάι Μεντβέντιεβ (Λιθουανία). Ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς ἦταν νὰ ἀλλάξει καὶ ἡ σύνθεση τῶν ἑξι ἐπιτροπῶν τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. Ψηφίσθηκε ὁ Κανονισμὸς καὶ ἀποφασίστηκαν οἱ βασικὲς ἀρχές γιὰ τὴν δημιουργία τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς Ε.Δ.Σ.Ο.⁴⁴⁴

Τὸ διάστημα 1-4 Νοεμβρίου, πραγματοποιήθηκε στὴν Θεσσαλονίκη ἡ τακτικὴ συνεδρίαση τῆς Γραμματείας τῆς Ε.Δ.Σ.Ο, κατὰ τὴν ὁποία ὑλοποιήθηκαν ἀποφάσεις τῆς Πέμπτης Γενικῆς Συνέλευσης. Ἀποφασίσθηκε, ἐπίσης, ἡ ἔκδοση πληροφοριακοῦ δελτίου ἀπὸ τὸ 1999, ἡ δημιουργία ἠλεκτρονικῆς σελίδας στό Διαδίκτυο μέ πληροφορίες γιὰ τίς ἐργασίες τῆς Συνέλευσης τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἡ ἔκδοση τῶν τριῶν βασικῶν ἐγγραφῶν τῆς Ε.Δ.Σ.Ο, δηλαδή τοῦ Καταστατικοῦ, τῆς Διακήρυξης καὶ τοῦ Κανονισμοῦ. Ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα Στυλιανοῦ Παπαθεμελῆ, συστήθηκε Ἐπιτροπὴ τῆς Ε.Δ.Σ.Ο γιὰ τὴν προετοιμασία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 2.000 χρόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Στὴν ἐπιτροπὴ αὐτὴ μετεῖχαν οἱ Β. Ζορκάλτσεφ (Ρωσία), Β. Μεντβέντιεβ (Ρωσία), Δ. Θεοδώρου (Κύπρος), Δ. Γεωργακόπουλος (Ἑλλάδα), Β. Ἀλεξέγιεβ (Ρωσία) καὶ Κ. Μυγδάλης (Ἑλλάδα). Ἐπιπλέον, ἡ Γραμματεία συζήτησε τὴν πρόταση τῆς Ὁρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης γιὰ τὴν διοργάνωση, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ε.Δ.Σ.Ο, τὴν συνάντηση τῶν ὑπουργῶν παιδείας τῶν κρατῶν – μελῶν τῆς Ε.Δ.Σ.Ο (φθινόπωρο 1999), μέ θέμα τὴν θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση στὰ σχολεῖα. Παράλληλα, συστήθηκε ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ πέντε νομικούς, οἱ ὅποιοι θὰ εἶχαν ὡς ἔργο τὴν προετοιμασία μιᾶς πρότασης, ἡ ὁποία θὰ ἀφοροῦσε τὴν ἀλλαγὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς νομοθεσίας, σέ ζητήματα δράσης τῶν νέων αἰρέσεων στὴν Εὐρώπη.⁴⁴⁵

Ἡ ἕκτη Γενικὴ Συνέλευση πραγματοποιοῦσε τίς ἐργασίες της στὴν Μόσχα καὶ τὴν Ἁγία Πετρούπολη, κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 5 ἕως 8 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1999. Κεντρικὸ θέμα τῆς Συνελεύσεως ἦταν «Τρόποι νομοθετικῆς προστασίας τῆς παραδοσιακῆς οἰκογένειας ὡς διαχρονικῆς ἀξίας τῆς κοινωνίας». Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνέλευσης ψηφίσθηκε κείμενο γενικῶν ἀρχῶν τὸ ὁποῖο ἀφοροῦσε τὴν προστασία τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν παραδοσιακῶν θρησκευμάτων. Τὸ κείμενο παρουσιάσθηκε ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Γραμματείας, τὸν Ἑλληνα βουλευτὴ Ν. Κατσαρό. Ἀξίζει, ἐπίσης, νὰ σημειωθεῖ ὅτι γιὰ τὸ παραπάνω θέμα τῆς Συνελεύσεως, εἶχε συσταθεῖ καὶ λειτουργήσῃ ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ διακεκριμένους νομικούς, μεταξύ αὐτῶν καὶ οἱ καθηγητὲς Χαρ. Παπαστάθης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ὡς πρόεδρος, I. Avramovic τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου, G. Robbers τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Trierx καὶ R. Torfs τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λουβένης. Ἡ Συνέλευση ἀποφάσισε τὰ κάτωθι: α) τὸ Κράτος ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ λαμβάνει ἐπαρκῆ μέτρα γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν παραδοσιακῶν θρησκευτῶν χωρὶς νὰ ἐπεμβαίνει στὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων θρησκευτῶν, β) ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία εἶναι βασικὴ συνταγματικὴ ἀρχὴ καὶ θεμελιῶδες δικαίωμα παντός ἀτόμου καὶ πρέπει νὰ προστατεύεται ἐκ μέρους τοῦ Κράτους καὶ γ) προκειμένου νὰ προστατευθεῖ ἡ ἐλευθερία γιὰ τὴν διατήρηση τῶν

⁴⁴⁴ Ἐνημερωτικὸ δελτίο τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. 1 (1999), 22.

⁴⁴⁵ Ἐνημερωτικὸ δελτίο τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. 1 (1999), 22. Πρβλ. Ἐνημερωτικὸ δελτίο τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. 2 (2000), 10-12.

ύπαρχουσῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τό Κράτος θά μπορεῖ νά λάβει ἐνισχυτικά νομοθετικά μέτρα.⁴⁴⁶

Ἡ διακοινοβουλευτική συνέλευση, πού ἀποτελεῖ διακοινοβουλευτικό ὄργανο μέ ἔδρα τήν Ἀθήνα, ἀπαρτίζεται ἀπό πέντε τακτικά μέλη. Ὁ ἐπικεφαλής τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας καταλαμβάνει τή θέση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τῆς συνέλευσης. Σήμερα τήν ἑλληνική ἀντιπροσωπεία ἀπαρτίζουν οἱ :

Χαρακόπουλος Μάξιμος, ἐπικεφαλής

Δαβάκης Ἀθανάσιος, τακτικό μέλος

Καλαφάτης Σταῦρος, τακτικό μέλος

Μιχαηλίδης Ἀνδρέας, τακτικό μέλος

Σαρακώτης Ἰωάννης, τακτικό μέλος.

⁴⁴⁶ Ἐνημερωτικό δελετίο τῆς Ε.Δ.Σ.Ο. 2 (2000), 19-22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄
Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΕ
ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΕΣ Ή ΠΑΝΟΡΘΟΔΟΞΕΣ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Α. Η Διορθόδοξη Αλληλογραφία τῶν ἐτῶν 1902-1904

1) Ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1902

Ἡ Ὀρθοδοξία, ἤδη ἀπό τό 1920 μέ τή γνωστή Ἐγκύκλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου,⁴⁴⁷ μέσα σέ ἕναν διηρημένο καί ἀλληλοσπαρασσόμενο χριστιανικό κόσμο, πρώτη εἰσήγαγε τήν ἰδέα τῆς Οἰκουμενικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.⁴⁴⁸ Οἱ Διασκέψεις αὐτές ἀποσκοποῦσαν στήν ἐξασφάλιση τῆς παρουσίας μίας ἐνιαίας Ὀρθοδοξίας εἴτε πρὸς ὀλόκληρη τήν οἰκουμένη, εἴτε πρὸς τοὺς διάφορους κοσμικούς (κοινωνικούς καί πολιτικούς) θεσμούς. Ὡστόσο, προτοῦ ἐξετάσουμε τήν συμμετοχή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Πανορθόδοξη Κίνηση, εἶναι ὠφέλιμο νά προσεγγίσουμε τήν Διορθόδοξη Αλληλογραφία τῶν ἐτῶν 1902-1904.

Στίς ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, ὁ φωτισμένος Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ΄ ὁ μεγαλοπρεπής (1878-1884, 1901-1912), θέλοντας νά ξεπεράσει ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τὰ ἀκανθώδη προβλήματα τῶν ἐνδοορθοδόξων σχέσεων,⁴⁴⁹ ἀπέστειλε τήν περίφημη Πατριαρχική καί Συνοδική Ἐγκύκλιο (1902)⁴⁵⁰ πρὸς ὅλους τοὺς προκαθημένους τῶν κατὰ τόπους Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλά καί πρὸς τοὺς θρησκευτικούς ἡγέτες τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας.⁴⁵¹

Προτοῦ περάσουμε στήν παράθεση καί τήν ἀνάλυση τῆς θεματολογίας τῆς ἐπιστολῆς, ἄξια ἀναφορᾶς εἶναι ἡ πορεία πού ἀκολουθήθηκε ὥστε ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ νά προβεῖ στήν σύνταξη τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1902. Ὁ Πατριάρχης στὸν ἐνθρονιστήριο λόγο του κάνει ὀρισμένες νύξεις περὶ τῆς χρησιμότητας τῶν κοινῶν συνελύσεων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί ταυτόχρονα ἀναφέρεται στὸ κανονικὸ δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως νά ἀναλαμβάνει τέτοιου εἴδους πρωτοβουλίες. Στίς ἐνθρονιστήριες ἐπιστολές τοῦ Ἰωακείμ Γ΄ ἀναφέρεται ἡ

⁴⁴⁷ Ἡ Πατριαρχική Ἐγκύκλιος τοῦ 1920, στήν ὁποία ἐπιζητεῖτο νά προκληθεῖ τό ἐνδιαφέρον τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας γιὰ ζητήματα γενικότερης κοινωνικῆς σημασίας, ἐπιδίωκε νά δημιουργήσει πολιτικὸ ἢ ἠθικὸ στήριγμα ἐναντι τῆς ἀναστατώσεως πού προκαλέσει ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ Κομμουνισμοῦ στῆ Βουλγαρία, ὅποτε εἶχαν διαταραχθεῖ οἱ σχέσεις Ἐκκλησίας καί Κράτους (βλ. Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α΄, ὁ.π., σ. 296).

⁴⁴⁸ Ι. Καρμίρη, «Ἡ Ε΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 13-14 (1968) 308, 310· Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 229.

⁴⁴⁹ Ἡ Πατριαρχική Ἐγκύκλιος αὐτή, μεταξύ τῶν ἄλλων, ὑποδείκνυε στοὺς Προτεστάντες ὅτι πολλά ζητήματα πολιτικῆς φύσεως γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ἦταν δυνατόν νά μελετηθοῦν καί συζητηθοῦν ἀπὸ κοινού, καί νά ἐπιδιωχθοῦν λύσεις γιὰ καθολικότερη ἱκανοποίηση τῶν λαῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους ἦταν φλέγον τό Μακεδονικὸ ζήτημα. Σώματα ἀντάρτικα Βουλγαρικά καί Ἑλληνικά, ἐν μέρει δέ καί Ρουμανικά, κρατοῦσαν σέ ἀναστάτωση τῆ Μακεδονία. Ἡ Μεγάλῃ δύναμη τοῦ Βορρᾶ, καίτοι ὀμόδοξος, ἔστρεφε τήν πολιτικὴ τῆς πρὸς εὐόδωση τῶν Βουλγαρικῶν ἀξιώσεων. Μιά ἐπικοινωνία τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μέ τήν Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, σέ θέματα ὀχι δογματολογικῆς φύσεως ἀλλὰ πρακτικοῦ χαρακτήρα, ἦταν δυνατόν νά προκαλέσει τό ἐνδιαφέρον τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς ὡς ἀντίβαρο τῆς εὐνοίας τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ προαγωγῆς ἀπόψεων ἀντίθετων πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑθνοῦς (βλ. Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α΄, ὁ.π., σ. 296).

⁴⁵⁰ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 321 – 327.

⁴⁵¹ Α. Παπαδοπούλου, Κείμενα διορθοδόξων καί διαχριστιανικῶν σχέσεων, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 9-16.

ἀναγκαιότητα τῆς ἐπικοινωνίας διὰ γραμμάτων καὶ ὡς προέκταση αὐτῆς τῆς ἐπικοινωνίας ἢ ἀνάπτυξη τῆς συνεργασίας περὶ τῶν διορθοδόξων θεμάτων. Μὲ σκοπὸ οἱ σκέψεις αὐτὲς νὰ κατατεθοῦν στὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Πατριάρχης – τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1902 – εἰσηγεῖται τὰ παραπάνω πρὸς τοὺς συμμετέχοντες στὴν Ἱερὰ Σύνοδο Ἀρχιερεῖς. Στὴν εἰσηγήσει τοῦ πρωθυεράρχου συμπεριλαμβάνονταν προτάσεις ὅπως: α) ἡ εὕρεση τῶν μέσων ποὺ θὰ προάγουν τὴν ἐνότητα μὲ τὶς ὁμόδοξες Ἐκκλησίες, β) ἡ ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων μὲ τὴν Δύση, γ) ἡ στήριξη τοῦ μοναχισμοῦ, δ) ἡ ρύθμιση τοῦ ἡμερολογιακοῦ προβλήματος καὶ ε) ἡ ἐξέταση τοῦ ζητήματος περὶ τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου.⁴⁵²

Ἀφοῦ τὰ παραπάνω κατατέθηκαν καὶ μελετήθηκαν ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες στὴν Σύνοδο Ἀρχιερεῖς μὲ σκοπὸ τὸν καταρτισμὸ τοῦ τελικοῦ κειμένου τῆς Ἐγκυκλίου, ἔτυχαν τῶν καταλλήλων τροποποιήσεων.⁴⁵³ Ἀπὸ τὶς τροποποιήσεις καὶ τὶς προτάσεις, προέκυψε τὸ τελικὸ κείμενο τῆς Ἐγκυκλίου, στὴν ὁποία —μέσα σὲ πνεῦμα εἰρήνης, ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίας κοινωνίας— θίγονταν:

α) ἡ ἄμυνα κατὰ τῆς ἐκκοσμίκευσης,

β) οἱ σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μὲ τοὺς ἄλλους κλάδους (Ὁμολογίες) τοῦ Χριστιανισμοῦ (Ρωμαιοκαθολικούς καὶ Προτεστάντες),

γ) ἡ πιθανὴ ἀναπροσαρμογὴ τοῦ ἡμερολογίου καὶ ἐπακόλουθα τοῦ τρόπου καθορισμοῦ τῆς ἡμερομηνίας ἑορτασμοῦ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, καὶ

δ) ἡ καλλιέργεια τῶν διορθοδόξων σχέσεων.⁴⁵⁴

Ἡ Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ 1902 ὁλοκληρώνεται μὲ παρεμβάσεις καὶ προτάσεις ἀπὸ τὸν Πατριάρχη γιὰ τὴν ἐπίλυση ποικίλων προβλημάτων ποὺ ἔχουν οἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίες. Οἱ παρεμβάσεις αὐτὲς σὲ καμία περίπτωσι δὲν ἀλλοιώνουν τὴν γενικότερη προβληματικὴ τῆς Ἐγκυκλίου. Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς πηγάζει ἡ κωδικοποίησι τῆς ἀντίληψης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναφορικὰ μὲ τὴν γενικότερα ἀναπτυσσόμενη προβληματικὴ περὶ τῆς οἰκουμενικῆς κίνησης. Παράλληλα, μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐπιστολήν, ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ἐπιχειρεῖ νὰ χαράξει ἓνα ἀμυδρὸ πλαίσιο στὴν οἰκουμενικῆς φύσεως προσέγγισι τῶν Ἐκκλησιῶν μεταξὺ τους, τόσο σὲ ὁμόδοξο ὅσο καὶ σὲ ἑτεροδόξο πλαίσιο.⁴⁵⁵

Οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἀπάντησαν, τονίζοντας τὴν πολλαπλὴ ἀξία τῆς οἰκουμενικῆς ἐνότητος μεταξὺ τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν διορθοδόξων σχέσεων.⁴⁵⁶ Ἡ ὁμοφωνία αὐτὴ μεταξὺ τῶν ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν συνιστᾷ μιὰ ἀκράδαντη μαρτυρία «ζωτικότητος» τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως ἐπίσης σηματοδοτεῖ τὴν προσημονία τῶν ἑτεροδόξων νὰ προσέλθουν σὲ διάλογο μὲ τοὺς Ὁρθοδόξους καὶ, τέλος, ὀριοθετεῖ τὴν εὐθύνη τὴν ὁποία θὰ ἔχουν οἱ Ἱεράρχες ποὺ θὰ προσέλθουν σὲ αὐτὲς τὶς Συνόδους γιὰ νὰ διαλεχθοῦν μετὰ τῶν ἑτεροδόξων.⁴⁵⁷ Ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ διαλόγου καὶ τῆς ἐνώσεως μὲ

⁴⁵² Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅ.π., σσ. 98-99.

⁴⁵³ Περί τῶν τροποποιήσεων αὐτῶν βλ. Κ/Πόλεως Ἰωακείμ τοῦ γ', «Ἐνθρονιστήριος Λόγος», ΕΑ 21 (1901) 231 · τοῦ αὐτοῦ, «Ἐνθρονιστικαὶ Ἐπιστολαί», ΕΑ 21 (1901) 347 · τοῦ αὐτοῦ, «Ἐνθρονιστικαὶ Ἐπιστολαί», ΕΑ 22 (1902) 17 · τοῦ αὐτοῦ, «Ἐνθρονιστικαὶ Ἐπιστολαί», ΕΑ 22 (1902) 93. Πρβλ. Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅ.π., σ. 99.

⁴⁵⁴ Α. Παπαδοπούλου, Κείμενα διορθοδόξων καὶ διαχριστιανικῶν σχέσεων, ὅ.π., σ. 10 κ. ἔξ.

⁴⁵⁵ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅ.π., σ. 98.

⁴⁵⁶ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὅ.π., σ. 24.

⁴⁵⁷ Ε. Βαρέλλα, ὅ.π., σ. 98.

τοὺς Παλαιοκαθολικούς, οἱ Αὐτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες πρότειναν νὰ διευρυνηθεῖ τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἔνωσης καὶ μὲ τοὺς Ἀγγλικανούς.⁴⁵⁸ Ἀξίζει ἐπίσης νὰ ἀναφερθεῖ ἡ πρόταση τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ περὶ τῆς σύγκλησης πανορθόξων συνδιασκέψεων μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἀνάπτυξης τῶν διορθόξων καὶ τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων.⁴⁵⁹

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἂν καὶ ἀπάντησε στό Πατριαρχικὸ αὐτὸ γράμμα καὶ ἔλαβε θέση σέ ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα πού θίγονταν σέ αὐτό, δὲν ἀνέφερε τίποτε γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν διορθόξων σχέσεων, γιατί ἐκείνη τὴν περίοδο στή Χερσόνησο τοῦ Αἴμου ἐπικρατοῦσε στίς ἐπιδιώξεις ὀρισμένων Ἐκκλησιῶν ἕνας ἄκρατος ἐθνοφυλετισμός.⁴⁶⁰ Τὸ γεγονός αὐτὸ ἴσως προκαλοῦσε δικαιολογημένα κάποιον σκεπτικισμό στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὸ κατὰ πόσο θὰ ἦταν ἐφικτὸ νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐκεῖ διορθόδοξε σχέσεις.⁴⁶¹ Ὁ σκεπτικισμὸς μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιμετώπισε τὴν Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ 1902 χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἄλλους ἐρευνητὲς ὡς «ἰδιαίτερα συντηρητικὸς» καὶ μάλιστα προβάλλεται τὸ γεγονός ὅτι τὴν ἴδια στάση τήρησε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας.⁴⁶²

Πιὸ ἀναλυτικά, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στὴν ἀπάντησή της στίς 14 Ἰουλίου 1903, ἀφοῦ τοποθετήθηκε μὲ συνοπτικὸ τρόπο στὰ ὑπόλοιπα θέματα τῆς Ἐγκυκλίου, δὲν ἀνέφερε τίποτα ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐνίσχυσης καὶ τῆς ἐδραίωσης τῆς ἐνότητος ἐντὸς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπιθυμεῖ τὴν συνεργασία τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίλυση τῶν πανορθόξων προβλημάτων. Ἡ συνεργασία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ σύσφιγξη τῶν σχέσεών τους, εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν προώθηση τῶν πανορθόξων προβλημάτων.⁴⁶³

Ὡστόσο, τὸ ξέσπασμα ἀφ' ἑνὸς τῶν Βαλκανικῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου, στή δίνη τῶν ὁποίων βρέθηκαν καὶ οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἰδιαίτερα αὐτὲς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ παγώσουν καὶ νὰ ἀτονήσουν οἱ ἐνέργειες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν διορθόδοξων αὐτῶν σχέσεων, οἱ ὁποῖες ἦταν καὶ εἶναι ζωτικῆς σημασίας γιὰ σύνολη τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία.⁴⁶⁴

2) Ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 1904

Ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 1904 προέκυψε ὡς ἀνταπάντηση τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας στὴν ἐπιστολὴ πού προερχόταν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας.⁴⁶⁵ Ἡ ἐπιστολὴ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ

⁴⁵⁸ Β. Θ. Σταυρίδης, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σ. 53.

⁴⁵⁹ Ε. Βαρέλλα, ὁ.π., σ. 98.

⁴⁶⁰ Σχετικὰ μὲ τὴν τραγικὴ κατάσταση, πού ἐπικρατοῦσε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στή Χερσόνησο τοῦ Αἴμου, βλ. Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὀδυνηρᾶς καταστάσεως, Κωνσταντινουπόλις 1906 (ἀνατύπωση 1993) · Α. Ἀγγελόπουλου, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς (1870-1912), Θεσσαλονίκη 19932 · τοῦ ἰδίου, «Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Δοϊράνης καὶ ὁ ἐπίσκοπος Πολυανῆς Φώτιος Παγιώτας», ΕΕΘΣΠΘ 25 (1980) 451-536.

⁴⁶¹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 39.

⁴⁶² Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σ. 100.

⁴⁶³ Α. Παπαδόπουλου, Κείμενα διορθόδοξων καὶ διαχριστιανικῶν σχέσεων, ὁ.π., σσ. 41-44. Πρὸβλ. Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων Πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν Εἰκοστὸ αἰῶνα –Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγεσία, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 20-21· «Ἀπάντησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ του Γ'», Νέα Σιών 2 (1905) 395-397.

⁴⁶⁴ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 25.

⁴⁶⁵ Β. Θ. Σταυρίδης, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σσ. 327 – 332.

Πατριαρχεῖο χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο προβάλλει τὴν ἀνάγκη περὶ ἀναζωπύρωσης τῆς διορθόδοξης σύμπνοιας. Ἐπίσης, τονίζει τὴν σημασία πού ἔχει ἡ ἀλληλογραφία μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν ἡγητόρων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν σὲ καταστάσεις ταραχοποιῶν διδασκαλιῶν ἢ ἔξωθεν ἐπιβαλλόμενων μεταρρυθμίσεων, καθὼς μέσα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία προβάλλεται ἡ συμπαράσταση τὴν ὁποία οἱ Ἐκκλησίες θὰ πρέπει νὰ ἔχουν μεταξὺ τους. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας προβάλλει τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ἐπιστολῶν ὡς ἕνα ἀπλὸ ὑποκατάστατο τῶν συναντήσεων ἀνὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα τῶν Προκαθημένων τῶν Ἐκκλησιῶν ὅταν αὐτὲς (οἱ συναντήσεις) καθίστανται ἀνέφικτες ἢ πραγματοποιοῦνται παρουσία ἐκπροσώπων τῶν Προκαθημένων.⁴⁶⁶

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στὴν Ἀνταπάντησή του (Ἐγκύκλιος τοῦ 1904), ἀφ' ἑνὸς εὐχαριστεῖ τὶς ἀδελφές Ἐκκλησίες γιὰ τὶς ἀπαντήσεις τὶς ὁποῖες ἔστειλαν στὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1902 καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη ὀρισμένων σημείων τῆς τελευταίας Ἐγκυκλίου, ἐπιπρόσθετα προβάλλει τὰ ἑξῆς τέσσερα σημεία. Τὸ πρῶτο σημεῖο ἀφορᾷ στὴν ἐμφάνιση στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας σκοπιμοτήτων οἱ ὁποῖες εἶχαν κοσμικὸ καὶ φυλετικὸ χαρακτήρα καὶ οἱ ὁποῖες εἶναι ἀντίθετες μὲ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνες καὶ, ὡς ἐκ τούτου, καταδικαστέες. Οἱ σκοπιμότητες αὐτές, οἱ ὁποῖες μεταφράζονταν στὶς ἐθνοφυλετικὲς τάσεις, σχολιάζονται δυσμενῶς καὶ προβάλλεται ἡ λύση τῶν «ἀδελφικῶν συμβουλῶν» γιὰ τὴν ἐξομάλυνσή τους. Τὸ δεύτερο σημεῖο ἀφορᾷ στὶς προσηλυτιστικὲς τάσεις τὶς ὁποῖες ἐμφάνιζαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι πρὸς τὶς Ὁρθόδοξες χριστιανικὲς ὁμολογίες καὶ ἡ ἐπαγρύπνηση τὴν ὁποία οἱ πιστοὶ θὰ πρέπει νὰ προτάσσουν ἀπέναντι σὲ αὐτὲς.⁴⁶⁷

Τρίτο σημεῖο καὶ ἐξίσου σημαντικὸ ἦταν οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἑνώσεως τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀφ' ἑνὸς μὲ τὴν Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ ὅσες μὴ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες βρισκόνταν στὴν Ἀνατολή. Εἶναι ἐπίσης γνωστὴ ἡ συμπάθεια τὴν ὁποία τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἐπεδείκνυε πρὸς αὐτὲς τὶς τελευταῖες μὲ γνώμονα οἱ Ἐκκλησίες αὐτὲς νὰ ἐνταχθοῦν μεταξὺ τῶν Ὁρθόδοξων «εἰς τὲ τοὺς τύπους καὶ τὰ ἥθη καὶ τὴν καθόλου διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν». Τελευταῖο στὴ σειρά τῶν ἐπαναλαμβανόμενων σημείων ἦταν ὁ καθορισμὸς τοῦ κοινῶ φρονήματος καὶ τῆς κοινῆς πράξεως ὡς πρὸς τὸν τρόπο ἀποδοχῆς τῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς ἱερωσύνης τῶν κεχωρισμένων τῆς Ὁρθοδοξίας.⁴⁶⁸

Ἡ σημασία τῆς Ἐγκυκλίου αὐτῆς ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη σκοπιὰ θεώρησής της, εἶναι ἐξόχως σημαντικὴ. Τόσο ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1902 ὅσο καὶ ἡ ἀνταπάντηση τοῦ 1904 ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα ἐπίσημα κείμενα τὰ ὁποῖα καθορίζουν τὶς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὶς ἄλλες Αὐτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.⁴⁶⁹ Εἶναι, ἐπίσης, φανερὸ ὅτι τὸ Φανάρι (μέσα ἀπὸ τὴν σύνταξη τῆς Ἀνταπάντησης) ἐπιθυμοῦσε νὰ καταστήσει σαφὲς ὅτι ἡ ἀποψη περὶ τοῦ «μὴ κινεῖν ὄρια αἰώνια» εἶχε πάγια ἰσχὺ καὶ καμία Αὐτοκέφαλη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν ἔπρεπε νὰ προβεῖ σὲ ὁποιαδήποτε ἐνέργεια παραβίασης αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιφυλάσσεται νὰ τοποθετηθεῖ ἐπακριβῶς περὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἡμερολογίου μέχρι ὁμόφωνα ἡ Ὁρθοδοξία νὰ ἀποφασίσει περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ. Ἡ Ἀνταπάντηση τοῦ 1904 προβάλλει τὴν ἀναγκαιότητα νὰ ἀκολουθη-

⁴⁶⁶ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅ.π., σ. 100.

⁴⁶⁷ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὅ.π., σ. 53.

⁴⁶⁸ Ὁ.π., σσ. 53-54.

⁴⁶⁹ Ὁ.π., σ. 54.

θει μιὰ κοινή πολιτική σχετικά μὲ τὸ ζήτημα τῆς πιθανῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐγκυρότητας τῶν μυστηρίων πὺ ἔχουν τελεστεῖ ἀπὸ ἑτεροδόξους. Ἐν κατακλείδι, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ 1904 εἶναι τὸ κείμενο τὸ ὁποῖο καθιστᾶ σαφῆ τὸν ἡγετικὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα μέσα ἀπὸ τὴν ἔκφραση, τόσο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ὅσο καὶ ἀπὸ τις ἄλλες Ἐκκλησίες, τῆς ἀκόλουθης προτροπῆς: ἀνὰ τρία ἔτη νὰ συνέρχονται σὲ περιοδικές συσκέψεις οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἀδελφῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, χωρὶς νὰ ὑπάρχει στις συνάξεις αὐτὲς συνοδικὴ αὐθεντία, καὶ τὰ συμπεράσματα αὐτῶν τῶν συναντήσεων νὰ κοινοποιούνται μόνο στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως.⁴⁷⁰

Ἡ ἀντίδραση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1904 ἐκφράζεται μὲ τὴν συναίσθηση τῆς ἀναγκαιότητας τῆς συγκλήσεως Πανορθοδόξου Συνόδου. Παράλληλα, στὴν ἀπαντητικὴ τῆς ἐπιστολῆς, προβάλλει τὸ ὅτι ἡ ἐνότητα τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δὲν ἐδράζεται μόνο στὸ δόγμα καὶ στὴν λατρεία, ἀλλὰ στὴν ἐπίλυση τῶν ζητημάτων τῶν ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἐνότητα θὰ εἶναι περισσότερο ἐφικτὴ ἀφοῦ ἐπιλυθοῦν ζητήματα ὅπως ἡ διεθνοποίηση α) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, β) τῶν προσκυνημάτων τῶν Ἁγίων Τόπων, καὶ γ) τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὴν στάση τὴν ὁποία τήρησε ἀπέναντι στὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1904, ἀπέδειξε ὅτι ὑποστηρίζει τὰ δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ συμβάλλει στὴν προσπάθεια οἱ ὑπόλοιπες Αὐτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νὰ μὴν δημιουργοῦν προβλήματα στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.⁴⁷¹

Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ὀλοκληρώθηκε τὸ 1905 μὲ τὴν ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Φαναρίου. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἀναγνώρισε ὅτι κύριο μέλημα γιὰ τὴν διάδοση τῆς ἐνότητας μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ ὑπέρβαση τοῦ φυλετισμοῦ καὶ τῶν κοσμικῶν πόθων. Ἐπιπλέον, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἔκανε ἀποδεκτὲς τις προτάσεις περὶ τῆς συγκλήσεως (μὲ τὴν κοινὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν) συνάξεων μὲ συμβουλευτικὸ χαρακτήρα. Παράλληλα, τὸ ἐπιχείρημα τῆς Ρωσίας περὶ τῆς ἀναγκαιότητας αὐτῶν τῶν συνάξεων ἐδραζόταν στὸ ὅτι οἱ συνάξεις αὐτὲς θὰ μποροῦσαν νὰ ὀδηγήσουν τις ἀδελφές Αὐτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες στὴν κατανόηση ὅτι ἡ δομὴ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι συνοδική.⁴⁷²

Ἡ συνοδικότητα τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἀναδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ ἔτους 1920 ἐπὶ τοποτηρητείας τοῦ Προύσης Δωροθέου, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ». Ἡ Ἐγκύκλιος αὐτὴ, ὡς ὁ καταστατικὸς χάρτης γιὰ τὴν στάση τὴν ὁποία ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θὰ ἔπρεπε νὰ τηρήσει ἔναντι τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης, προβάλλει μὲ ἐπιτακτικὸ τρόπο τὴν ἀναγκαιότητα νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ συνάφεια, ἡ προσέγγιση καὶ ἡ κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ Ἐγκύκλιος συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Σύλλογο τῶν καθηγητῶν τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς Σελευκείας Γερμανό (Στηρνόπουλο), Ἰωάννη Εὐστρατίου, Βασίλειο Στεφανίδη, Βασίλειο Ἀντωνιάδη καὶ Παναγιώτη Κομνηνό. Μὲ βάση τὸ κείμενο τῆς Ἐγκυκλίου, θὰ πρέπει οἱ

⁴⁷⁰ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σ. 100.

⁴⁷¹ Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι θεμάτων Πανορθοδόξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν Εἰκοστὸ αἰῶνα – Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγεσία, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 22-23.

⁴⁷² Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σσ. 100-102.

Αυτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νά ὑπερβοῦν καί νά ἀπομακρύνουν τήν ἀμοιβαία δυσπιστία καί τίς ὑφιστάμενες δυσφορίες, μέ τελικό στόχο τήν ἀναζωπύρωση τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης. Αυτό θά ἐπιτευχθεῖ μέσα ἀπό τήν πρακτική ἐφαρμογή α) τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἐνιαίου ἡμερολογίου μέ σκοπό τόν ταυτόχρονο ἐορτασμό τῶν μεγάλων χριστιανικῶν ἐορτῶν ἀπό ὅλες τίς Ἐκκλησίες, β) τῆς ἀνταλλαγῆς ἀδελφικῶν γραμμάτων κατὰ τίς μεγάλες ἐορτές τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐνιαυτοῦ ἀλλά καί σέ ἔκτακτες περιστάσεις, γ) τῆς συσχέτισης τῶν τοπικῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μέ τήν τοπική ἐκκλησιαστική ἀρχή, δ) τῆς ἐπικοινωνίας τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καί τῆς ἀνταλλαγῆς μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν ἐκδιδόμενων θεολογικῶν συγγραμμάτων καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιοδικῶν, ε) τῆς ἀποστολῆς νέων μέ σκοπό νά σπουδάσουν στίς Θεολογικές ἢ Ἐκκλησιαστικές σχολές τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, στ) τῆς συγκρότησης παγχριστιανικῶν συνεδρίων μέ σκοπό τήν ἐξέταση ζητημάτων κοινῶν ἐνδιαφέροντος γιά τίς Ἐκκλησίες, ζ) τῆς ἀπαθοῦς καί ἱστορικῆς ἐξέτασης τῶν δογματικῶν διαφορῶν ὅπως αὐτή ἀποτυπώνεται στά θεολογικά συγγράμματα, η) τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ τῶν ἐπικρατούντων ἠθῶν καί ἐθίμων στίς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες, θ) τῆς ἀμοιβαίας παροχῆς εὐκτηριῶν οἴκων ἢ κοιμητηριῶν γιά τήν κηδεία καί τήν ταφή τῶν ὀπαδῶν ἄλλων ὁμολογιῶν ἔχουν κοιμηθεῖ σέ χώρες τοῦ ἐξωτερικοῦ, ι) τοῦ διακανονισμοῦ μεταξύ τῶν διαφόρων ὁμολογιῶν τοῦ ζητήματος τῶν μικτῶν γάμων καί τέλος ια) τῆς ἀμοιβαίας ὑποστήριξης τῶν Ἐκκλησιῶν σέ ἔργα φιλανθρωπίας πρὸς τούς ἐν ἀνάγκῃ ἀδελφούς.⁴⁷³

Ἐντὸς τῆς Ἐγκυκλίου τονίζεται ἡ θεραπεία ἠθικῶν κακῶν ὅπως ὁ ἀλκοολισμός, ἡ πολυτέλεια, ἡ φιληδονία, ἡ ἠδυπάθεια, ἡ ἀσχημοσύνη στίς καλές τέχνες καί ἡ θεοποίηση τοῦ πλούτου. Ἡ Κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν, σέ ἀντιστοιχία μέ τήν κοινωνία τῶν ἐθνῶν, προβάλλει ὡς ἡ προσφορότερη λύση καί αὐτό ἔχει ὡς συνέπεια ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1920 νά προβάλλει ὡς τό πρότυπο γιά τήν ἐπερχόμενη ἰδρυτική διακήρυξη τοῦ Π.Σ.Ε. Ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ 1920 ἀποτύπωνε στήν πράξη τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο οἱ ἐκκλησιαστικές σχέσεις θά ἀναθερμαίνονταν καί ὡς ἐκ τούτου θά ἀνοίγε ὁ δρόμος γιά τήν δημιουργία μιᾶς μόνιμης κοινωνίας ἢ ἐνὸς συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.⁴⁷⁴

Σέ γενικές γραμμές, ἀπὸ τήν στάση τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί εἰδικότερα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἶναι φανερό ὅτι τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα τέθηκαν στίς ἐγκυκλίους τῶν ἐτῶν 1902, 1904 καί 1920, ἦταν τὰ ζητήματα γιά τὰ ὁποῖα ἡ Ὁρθοδοξία θά ἔπρεπε νά εἶναι ἐνήμερη κατὰ τήν ἀρχὴ ἐκείνης τῆς ἑκατονταετίας. Τὰ ζητήματα, οἱ τάσεις καί τὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς ὡς ἐξῆς: α) ἡ ἄμυνα κατὰ τῆς ἐκκοσμίκευσης ἢ ὁποῖα εἶχε εἰσχωρήσει μέ πολλὰ προσωπεῖα στοὺς ὀρθόδοξους ἐθνικοὺς καί ἐκκλησιαστικοὺς χώρους, β) ἡ γενικότερη προβληματική σχετικὰ μέ τήν ἀναπροσαρμογὴ τοῦ ἡμερολογίου καί ὁ ἐπανακαθορισμὸς τοῦ τρόπου εὐρέσεως τῆς ἡμερομηνίας ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Οἰκουμενικὸς Θρόνος τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως μποροῦσε νά διαλεχθεῖ τόσο μέ τήν Πολιτεία ὅσο καί μέ τίς ὑπόλοιπες χριστιανικὲς Ἐκκλησίες, γ) ἡ ὑποχρέωση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νά ἀναλάβει δραστικὲς πρωτοβουλίες γιά τήν θεραπεία τῆς «πληγῆς» τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ μέσα ἀπὸ τὸ κάλεσμα γιά ἐγκατάλειψη τῶν «κοσμικῶν πόθων» ἀπὸ τίς Ἀυτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, δ) ἡ ἐπίτευξη τοῦ στόχου γιά τήν σύγκληση, ἀνὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα, συνελεύσεων ἀποτελουμένων ἀπὸ ἐκ-

⁴⁷³ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὅπ., σσ. 21-22, 127-131.

⁴⁷⁴ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὅπ., σσ. 23-24,

προσώπους τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μὲ σκοπὸ τὴν βαθμιαία ἀ-
πάλυνση τῶν ἀκανθωδῶν ζητημάτων καὶ τὴν συνειδητοποίηση τῆς ἀνάγκης γιὰ
τὴν ἐπίτευξη τῆς διορθόδοξου ἐνότητος καὶ ε) ἡ ἀναγνώριση τῆς ποθούμενης ἰσοτι-
μίας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν παραπάνω λεχθέντων.⁴⁷⁵

B. Οἱ Προκαταρκτικὲς Ἐπιτροπὲς τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν

1. Ἡ Προκαταρκτικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (Ἅγιον Ὅρος, 1930)

Τὸ 1930, ἐπὶ Πατριαρχείας Φωτίου Β', συνήλθε στὴν Ἱερά Μονὴ Βατοπεδίου ἡ
Προκαταρκτικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Ἁγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, μὲ κύριο μέλημά της
τὴν προετοιμασία Πανορθόδοξου Μεγάλης Συνόδου καὶ τὸν καταρτισμὸ τοῦ
καταλόγου τῶν θεμάτων κοινῆς ἀποδοχῆς, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπασχολοῦσαν αὐτὴν τὴ
Σύνοδο, ἡ ὁποία θὰ συγκαλοῦνταν στό μέλλον. Ὑστερα ἀπὸ μακρὲς συζητήσεις,
κατὰ τίς ὁποῖες οἱ Ἐκκλησίαι ἔθεσαν τίς ἀπόψεις τους, καταρτίσθηκε ἕνας
κατάλογος μὲ 17 θέματα.⁴⁷⁶ Τὰ θέματα αὐτὰ ἀνάγονταν στίς σχέσεις τῶν
Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆ στενότερη μεταξὺ τους συνεργασία,
τῆ μόρφωση τοῦ Κλήρου, τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ Μοναχικοῦ βίου, τὴν
κωδικοποίηση τῶν ἱερῶν Κανόνων καὶ τὸν καταρτισμὸ ὁμοίμορφης
Ἐκκλησιαστικῆς Ποινικῆς Δικονομίας, τὸ Ἐκκλησιαστικὸ Τυπικὸ καὶ τὸ ἡμερολόγιο,
τὴ βυζαντινὴ Τέχνη, ζητήματα γάμου κ.λ.π., ὅπως καὶ ζητήματα πού ἀναφέρονταν
στίς σχέσεις τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μὲ τίς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμμετεῖχε κανονικά στὴν Προκαταρκτικὴ
Πανορθόδοξη αὐτὴ Ἐπιτροπὴ – τὴν ἀντιπροσωπεῖα της ἀποτελοῦσαν οἱ Μητροπολί-
τες Θεσσαλονίκης Γεννάδιος,⁴⁷⁷ Κερκύρας καὶ Παξῶν Ἀθηναγόρας⁴⁷⁸ καὶ Μαντινείας

⁴⁷⁵ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως
κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅ.π., σσ. 100-102.

⁴⁷⁶ Πρακτικά τῆς Προκαταρκτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἁγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς συνελθούσης
ἐν τῇ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἱερά Μεγίστη Μονὴ Βατοπεδίου (8-23 Ἰουνίου 1930), ἐν Κωνσταντινουπόλει 1930,
σσ. 143-146. Πρβλ. Ε. Βαρέλλα, Μαρτυρία καὶ Διακονία τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερον — Διορθόδοξος
διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅ.π. σ. 65-66.

⁴⁷⁷ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ὁρισμὸς τοῦ Σεβασμιωτάτου Μη-
τροπολίτου Θεσσαλονίκης ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Προκαταρκτικὴ Ἐπι-
τροπὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους:

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΤΗ ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Πρὸς

Τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποδεξαμένη πρόσκλησιν τοῦ Παναγιωτάτου Οἰ-
κουμενικοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει καὶ ἐν τῇ Ἱερά Μονὴ Βατοπεδίου συγκληθεῖσαν Ἐπι-
τροπὴν ἐξ Ἀρχιερέων πασῶν τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ὥρισε τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα, ὅ-
πως μετὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κερκύρας καὶ Παξῶν ἀντιπροσωπεύσητε τὴν Ἐκκλησί-
αν τῆς Ἑλλάδος.

Σκοπὸς τῆς συγκαλουμένης Ἐπιτροπῆς, κατὰ τὸ σχετικὸν Πατριαρχικὸν Γράμμα, ἔσται πρὸς τὴ ἐ-
πισημῶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς πνευματικῆ ἐπικοινωνία ἀδελφῶν ἐν Χριστῷ ἐκπροσωποῦντων τῆς Ἁγίας
ἡμῶν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὁ διὰ κοινῆς ἐξετάσεως καὶ ἀποφάσεις τελικῶς καθορισμὸς ἐξ ἐνὸς μὲν
τοῦ διαγράμματος τῶν ἐν τῇ μελλούσῃ συγκληθῆναι προσυνόδω συζητηθησομένων θεμάτων, ἐν οἷς
περιληφθήσονται, ὡς εἰκός, ἐκ τῶν πρώτων τὰ ὑπὸ ἐπείγουσαν μορφήν προβάλλοντα ζητήματα τοῦ
Ἡμερολογίου καὶ τοῦ Πασχαλίου, ἀνταλλασομένων ἐπὶ τοῦ τῶν προκαταρκτικῶς σχετικῶν σκέψε-
ων ὡς καὶ τῆς ἀναγκαίας τῶν Ἁγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν συνεργασίας, πρὸς ἀντιμετώπισιν καὶ
ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐνεργειῶν τῶν κατὰ τῆς Ὁρθοδοξίας ἐργαζομένων ἐν τῷ παρόντι θρησκευτικῶν

Γερμανός.⁴⁷⁹ Ἡ συμβολή της μάλιστα στὸν καταρτισμὸ τοῦ πρώτου καταλόγου τῶν θεμάτων, μέ τὰ ὁποῖα θὰ ἀσχολοῦνταν ἢ μέλλουσα νά συνέλθει προσύνοδος, ὑπῆρξε καθοριστικὴ καθὼς ἐξ ἀρχῆς τάχθηκε ὑπὲρ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἐπίτευξη ἐνότητας ὡς πρὸς τὴν σύνταξη τοῦ καταλόγου.⁴⁸⁰ Ἐπίσης, ἡ Ἀντιπροσωπεία της ἔθεσε ὑπ' ὄψιν τῆς Ἐπιτροπῆς καί τέσσερα ἐπιπλέον θέματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νά τύχουν Πανορθόδοξου μελέτης καί λύσεων α) περὶ Μοναστικοῦ βίου, β) περὶ μορφώσεως τῶν ἱερέων, γ) περὶ γάμου καί διαζυγίου, καί δ) περὶ ὁμοιομορφίας (ἢ ἀκόμα καί περὶ μερικῆς ἀναθεωρήσεως) τοῦ λατρευτικοῦ τελεουργικοῦ.⁴⁸¹

δοξασίων, Οὐνιτισμοῦ, Χιλιασμοῦ, καί οὔτινος ἑτέρου, ἐξ ἄλλου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ Προσυνόδῳ ἀντιπροσώπων τῶν Ἀγίων ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Ὅθεν παρακαλοῦμεν, ὅπως ἀναλάβητε τὴν ἐκπροσώπησιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς διακρινούσης ὑμᾶς βαθείας γνώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καί τῆς συνέσεως, συντελέσητε δὲ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐπιτροπῆς ὡς γνώμονα τῶν ὑμετέρων σκέψεων καί συζητήσεων ἔχοντες πάντοτε τὰ δόγματα, τὰς παραδόσεις καί τὸ καθόλου πνεῦμα τῆς Ἀγιωτάτης ἡμῶν Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας».

⁴⁷⁸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ὁρισμὸς τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κερκύρας καί Παξῶν ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Προκαταρκτικῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Ἁγίου Ὁρους :

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΗ ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς

Τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Κερκύρας καί Παξῶν

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποδεξαμένη πρόσκλησιν τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὁρει καί ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Βατοπεδίου συγκληθεῖσαν Ἐπιτροπὴν ἐξ Ἀρχιερέων πασῶν τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ὥρισε τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα, ὅπως μετὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κερκύρας καί Παξῶν ἀντιπροσωπεύσητε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Σκοπὸς τῆς συγκαλουμένης Ἐπιτροπῆς, κατὰ τὸ σχετικὸν Πατριαρχικὸν Γράμμα, ἔσται πρὸς τὴν ἐπισημῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς πνευματικῆ ἐπικοινωνία ἀδελφῶν ἐν Χριστῷ ἐκπροσωποῦντων τῆς Ἀγίας ἡμῶν Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίαν, ὃ διὰ κοινῆς ἐξετάσεως καί ἀποφάσεις τελικῶς καθορισμὸς ἐξ ἑνὸς μὲν τοῦ διαγράμματος τῶν ἐν τῇ μελλούσῃ συγκληθῆναι προσυνόδῳ συζητηθησομένων θεμάτων, ἐν οἷς περιληφθήσονται, ὡς εἰκός, ἐκ τῶν πρώτων τα ὑπὸ ἐπείγουσαν μορφήν προβάλλοντα ζητήματα τοῦ Ἡμερολογίου καί τοῦ Πασχαλίου, ἀνταλλασσομένων ἐπὶ τοῦ τῶν προκαταρκτικῶς σχετικῶν σκέψεων ὡς καί τῆς ἀναγκαίας τῶν Ἀγίων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν συνεργασίας, πρὸς ἀντιμετώπισιν καί ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐνεργειῶν τῶν κατὰ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐργαζομένων ἐν τῷ παρόντι θρησκευτικῶν δοξασίων, Οὐνιτισμοῦ, Χιλιασμοῦ, καί οὔτινος ἑτέρου, ἐξ ἄλλου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ Προσυνόδῳ ἀντιπροσώπων τῶν Ἀγίων ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Ὅθεν παρακαλοῦμεν, ὅπως ἀναλάβητε τὴν ἐκπροσώπησιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς διακρινούσης ὑμᾶς βαθείας γνώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καί τῆς συνέσεως, συντελέσητε δὲ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐπιτροπῆς ὡς γνώμονα τῶν ὑμετέρων σκέψεων καί συζητήσεων ἔχοντες πάντοτε τὰ δόγματα, τὰς παραδόσεις καί τὸ καθόλου πνεῦμα τῆς Ἀγιωτάτης ἡμῶν Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας»

⁴⁷⁹ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ὁρισμὸς τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μαντινείας καί Κυνουρίας Γερμανοῦ ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Προκαταρκτικῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Ἁγίου Ὁρους:

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΤΗ ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς

Τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Μαντινείας

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὥρισε ὑμᾶς καί Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης ἀντιπροσώπους Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἐν συγκληθείσῃ 8 Ἰουνίου ὑπὸ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διασκέψει Προσυνόδου ἐν Ἁγίῳ Ὁρει. Σχετικὰ ἔγγραφα ἀποστέλλομεν.

Ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος, Πρόεδρος».

⁴⁸⁰ «Ἡ Ἡμερησία Διάταξις τῆς Μελλούσης Προσυνόδου», Ἐκκλησία 42 (18 Ὀκτωβρίου 1930), 371.

⁴⁸¹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 40.

Ἐξάλλου, ἡ ἀντιπροσωπεΐα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συμμετεῖχε καὶ στὴ σχετικὴ συζήτηση, πού διεξήχθη, μὲ θέμα τὴν ἄρση τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος. Τὸ Βουλγαρικὸ Σχίσμα (1872-1945) ὑπῆρξε καρπὸς τῆς ἐμφάνισης μεταξὺ τῶν Ὁρθόδοξων τοῦ ἐθνοφυλετικοῦ πνεύματος καὶ τῆς τάσης τῶν Βουλγάρων νὰ δημιουργήσουν μιὰ αὐτοκέφαλη Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία ὄχι ἐντὸς τῆς χώρας τους, ἀλλὰ ἐντὸς τῶν ὁρίων δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ Βούλγαροι ἐπιθυμοῦσαν νὰ διαμορφώσουν μιὰ νέα ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐντὸς τῶν ὁρίων μιᾶς ἄλλης. Ἐπίσημα τὸ σχίσμα ἀνακηρύχθηκε στὴν σύνοδο τοῦ Φαναρίου τὸ 1872 καὶ ἔληξε τὸ 1961, ὅταν καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀναγνώρισε στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας τὸν πατριαρχικὸ θεσμό.⁴⁸²

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πίστευε πὼς δὲν μποροῦσε ἡ Ὁρθοδοξία νὰ συνέλθει σὲ «Προσύνοδο», ὅταν ὑφίστανται «ρήγματα» στίς σχέσεις τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν μεταξὺ τους. Γι' αὐτὸ, ἡ Ἀντιπροσωπεΐα τῆς ζήτησε τὸ ταχύτερο τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος αὐτοῦ,⁴⁸³ προκειμένου νὰ δυνηθεῖ ἡ Ὁρθοδοξία νὰ ἐμφανισθεῖ ἐνώπιον τοῦ ποιμνίου τῆς ἐνωμένη. Μὲ τὴ στάση τῆς αὐτῆ ἔδειξε, παράλληλα, τὸ ὑπερεθνικὸ πνεῦμα, πού ἀνέκαθεν τὴ διακρίνει σὲ κάθε τῆς ἐνέργεια,⁴⁸⁴ παρὰ τίς κατὰ καιροὺς μεμονωμένες δράσεις ἐθνικιστικοῦ χαρακτήρα ὡς μέρος τῆς ζώσας Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἡ ἐθνικὴ ταυτότητα τῶν ὀρθόδοξων λαῶν συνιστᾷ γόνιμη διάσταση καὶ ἀφειρητὴ διάλογου, ἀρκεῖ νὰ μὴν ἐκτρέπεται, κατὰ τὸν Ἰ. Καρμίρη, σὲ ἐθνοφυλετισμό.⁴⁸⁵

2. Ἡ Α' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ (Chambésy καὶ Bonn, 1971)

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Πατριάρχου Ἀθιναγόρα (1948-1972), συνεκλήθη ἡ Α' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ στὸ Chambésy τῆς Γενεύης. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν ἡ προετοιμασία τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου. Ὁ Πατριάρχης Ἀθιναγόρας, παρὰ τίς διάφορες ἀρνητικὰ διακείμενες πρὸς αὐτὸν ἀπόψεις καὶ φημολογίες,⁴⁸⁶ ἀναδείχθηκε σὲ ἔνθερο θιασώτη τοῦ ἐνεργοῦ ρόλου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴν Οἰκουμενικὴ κίνηση.⁴⁸⁷ Ἡ δυναμικότητα καὶ ὁ ἔνθερος ζήλος τοῦ Πατριάρχου ἀναδεικνύεται ἐπίσης στὸν Ἐνθρονιστήριό λόγο του (1948).⁴⁸⁸ Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κειμένου, ὁ Πατριάρχης Ἀθιναγόρας ἀναδεικνύει ὅτι ἦταν ὄντως ἔνθερος

⁴⁸² Β. Θ. Σταυρίδης, Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ.π., σ. 61.

⁴⁸³ Α. Παπαδόπουλος, «Ἡ Βουλγαρικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ αἱ διορθόδοξοι σχέσεις (ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος μέχρι σήμερα)», ΕΕΘΣΠΘ 20 (1975) 203.

⁴⁸⁴ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 41. Πρβλ. Γ. Καψάνη, «Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ Ὁρθοδοξία στὰ Βαλκάνια», Βαλκάνια καὶ Ὁρθοδοξία, Ἀθήνα 1993.

⁴⁸⁵ Ἰ. Καρμίρη, «Ἡ Προκαταρκτικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν» Ἐκκλησία (1955), 205-208.

⁴⁸⁶ «...φερομένου δυστυχῶς μεταξὺ τῶν ἐπισήμων τοῦ Μασονισμοῦ...» (βλ. Α. Καντιώτου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Β', Τὰ Πεπραγμένα, Ἀθῆναι 1964, σ. 148).

⁴⁸⁷ Γιά τὸν Οἰκουμενισμό ἐιδικότερα σὲ σχέση μὲ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία βλ. Α. Θεοδώρου, «Ὁ Ὁρθόδοξος Θεολόγος ἐναντι τοῦ Οἰκουμενισμοῦ», Ὁ Σωτὴρ Μάρτιος 1973, σ. 14 · Γ. Τσέτση, «Ὁ Οἰκουμενισμὸς ὡς ποιμαντικὸ πρόβλημα», Ἐκκλησία 1 (1/15 Ἰανουάριος 1997) 38 · Α. Παπαδερῶ, Οἰκουμενισμὸς, Γωνιὰ Χανίων Κρήτης, 1984 · Σ. Τσιτσιγκου, Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν ὄψει τῆς τρίτης χιλιετίας, Χαλκίδα 1999, σ. 46. Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Ν. Νησιώτης [«Ἡ ὑπηρεσία τῆς Ὁρθόδοξου Θεολογίας εἰς τὰς διορθόδοξους ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις σήμερον, Ὁμιλία γιὰ τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὴν παλιγγενεσία» (Ἐκκλησία 1971, σ. 594) στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 3/5/1971], χωρὶς νὰ διακρίνει μεταξὺ Οἰκουμενικότητος καὶ Οἰκουμενισμοῦ, ἐκλάμβανε τὸν Οἰκουμενισμό ὡς «κοινωνία» τῶν ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. Ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ὡς «κοινωνίας» ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴ συνειδητοποίηση τῆς βαθμιαίας καταλύσεως τῶν πολιτισμικῶν συνόρων (βλ. Γ. Μαλούχου, Ἐγώ, ὁ Ἰάκωβος, σ. 190).

⁴⁸⁸ Ὁρθοδοξία ΚΔ' (1949), 36-46.

θιασώτης τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως. Ἡ θέρμη αὐτῆ τοῦ Πατριάρχου ἀναφορικὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὰ Οἰκουμενικὰ πράγματα, δὲν θὰ πρέπει νὰ προσδίδει ἀρνητικὴ χροιά στὴν προσωπικότητα τοῦ Πατριάρχου. Ὁ Ἀθηναγόρας, παρὰ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν του, οὐδόλως εἶχε παραγκωνίσει τὴν βιωματικὴ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας ἐπιδιώκοντας τὴν πάση θυσίᾳ οἰκουμενικὴ ἔνωση. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπεδίωκε τὴν ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων τῶν ρωμαιοκαθολικῶν μὲ τοὺς ὀρθοδόξους, ὅπως ὁποῦτε δὲν θὰ πρέπει νὰ συνιστᾷ ἀμφισβήτηση γιὰ τὸ γενικότερο ἔργο του. Ὁ Ἀθηναγόρας, ἀνέδειξε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο σὲ σημαντικὸ στέλεχος τοῦ Π.Σ.Ε., καθὼς συνέβαλε μὲ καθοριστικὸ τρόπο στὴν ἐπίλυση χρονιζόντων χριστιανικῶν ζητημάτων.⁴⁸⁹ Τὸ 1952 ὁ Ἀθηναγόρας ἐπισκέφθηκε ἐπισήμως τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης στὴν ἔδρα της, γιὰ πρώτη φορά, σηματοδοτώντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς σειρᾶς ἐπισκέψεων μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ ποντίφικα. Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1958 ἀνταλλάχθηκαν μηνύματα μεταξύ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΚΓ' καὶ τοῦ Ἀθηναγόρα. Ἡ συνεργασία μεταξύ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀναπτύχθηκε ἀκόμα περισσότερο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πάπα Παύλου ΣΤ' (1963-1978), ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῦ ξεκίνησε ἡ ἐπίσημη τακτικὴ ἀλληλογραφία μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.⁴⁹⁰

Ἀναμφισβήτητα, ἱστορικὴ θὰ παραμείνει ἡ συνάντηση στοὺς Ἁγίους Τόπους τοῦ πάπα Παύλου ΣΤ' καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα τὸν Ἰανουάριο τοῦ ἔτους 1964.⁴⁹¹ Μετὰ τὴν συνάντηση τῶν δύο Προκαθημένων στοὺς Ἁγίους Τόπους, ἀκολούθησε ἡ ἐπίσημη ἐπίσκεψη στὸ Φανάρι τοῦ Αὐγουστίνου καρδινάλιου Μπέα, προέδρου τῆς γραμματείας τοῦ συμβουλίου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν (2-4 Ἀπριλίου 1965).⁴⁹² Ἐπιπλέον, εἶναι ἄξια μνημόνευσης ἡ ἀμοιβαία ἄρση «ἀπὸ τῆς μνήμης καὶ ἐκ μέσου τῆς Ἐκκλησίας» τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα ταυτόχρονα στὴν Ρώμη καὶ τὸ Φανάρι στὶς 7 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1965. Μετὰ τὴν ἄρση τῶν ἀναθεμάτων ἀκολούθησε ἡ ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ πάπα Παύλου ΣΤ' στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τὸ 1967, καὶ ἡ ἀντεπίσκεψη τοῦ Ἀθηναγόρα στὴν Ρώμη τὸ ἴδιο ἔτος.⁴⁹³ Ἀκολούθησαν ἔκτοτε μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐπισκέψεις, ὅπως ἡ ἐπίσκεψη τοῦ πάπα Ἰωάννη Παύλου Β' στὸ Φανάρι τὸ 1979 καὶ ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχου Δημητρίου τὸ 1987 στὴν Ρώμη. Παράλληλα, ἐπικράτησε ἡ συνήθεια νὰ ἀνταλλάσσονται κατ' ἔτος ἐπισκέψεις μεταξύ Βατικανοῦ καὶ Φαναρίου στὴν Ρώμη κατὰ τις θρονικὲς ἑορτὲς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, δηλαδὴ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισκέπτονται τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στὶς 30 Νοεμβρίου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπισκέπτονται τὸ Βατικανὸ στὶς 29 Ἰουνίου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Πέτρου.⁴⁹⁴ Ἐπομένως, διαπιστώνουμε ὅτι ὄντως ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐγκαινίασε καὶ ἀνέπτυξε ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη πλευρὰ τὸν «διάλογο τῆς ἀγάπης» μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς χωρὶς νὰ ἀπωλέσει τὴν ὀρθόδοξη καὶ συνάμα βιωματικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας.⁴⁹⁵

⁴⁸⁹ Β. Θ. Σταυρίδη, *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, ὁ.π., σ. 120.

⁴⁹⁰ Β. Θ. Σταυρίδη, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, ὁ.π., σσ. 114-115.

⁴⁹¹ Β. Θ. Σταυρίδη, *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, ὁ.π., σ. 298.

⁴⁹² Β. Θ. Σταυρίδη, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, ὁ.π., σ. 115.

⁴⁹³ Β. Θ. Σταυρίδη, *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, ὁ.π., σσ. 298-299.

⁴⁹⁴ Β. Θ. Σταυρίδη, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, ὁ.π., σ. 115.

⁴⁹⁵ Β. Θ. Σταυρίδη, *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, ὁ.π., σσ. 298-299.

Τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 16 μέχρι 28 Ἰουλίου τοῦ 1971, δηλαδή κατὰ τὴν διάρκει-
α τῶν ἐργασιῶν τῆς Α' Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἁγίας καὶ
Μεγάλης Συνόδου, παρουσιάστηκαν εισηγήσεις πάνω σέ ἕξι θέματα ἀπὸ τὸν
κατάλογο τῶν θεμάτων τῆς Πρώτης Πανορθοδόξου Διασκέψεως. Ἡ Ἐπιτροπὴ
πρότεινε τὴν ἔναρξη τοῦ ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου, ὁ ὁποῖος καὶ ἄρχισε μὲ
τὴν Α' Γενικὴ Συνέλευση τῆς Ἐπιτροπῆς τὸν Αὐγουστο τοῦ 1975 στὸ Διορθόδοξο
Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσωπεύ-
θηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἱστορίας τῶν Δογμάτων καὶ Συμβολικῆς τῆς Θεολογικῆς
Σχολῆς Ἀθηνῶν, Ἰωάννη Καρμίρη, καὶ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἱστορίας τῶν Δογμάτων
καὶ Οἰκουμενικῆς Κίνησης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, Ἰωάννη Καλογή-
ρου.⁴⁹⁶

3. Ἡ Β' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ (Chambésy, 1986)

Ἡ Β' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης
Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας συνήλθε στὸ Chambésy τῆς Γενεύης ἀπὸ 15
μέχρι 23/2/1986. Σκοπὸς τῆς ἦταν νὰ «διατυπώσῃ τὴν ἐνιαίαν ὀρθόδοξον ἀποψιν ἐπὶ
τῶν ἀκολουθῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα, κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Β' Προσυνοδικῆς
Πανορθοδόξου Διασκέψεως, θὰ ἀποτελέσουν τὴν Ἡμερησίαν Διάταξιν τῆς προσεχοῦς
Γ' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως: 1. Ἀναπροσαρμογὴ τῶν περι νηστείας
ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, 2. Σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸν λοιπὸν
χριστιανικὸν κόσμον, 3. Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, 4. Συμβολὴ τῶν κατὰ
τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεωδῶν τῆς
εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν λαῶν, καὶ
ἄρσιν τῶν φυλετικῶν διακρίσεων».⁴⁹⁷ Οἱ ἐργασίες τῆς διεξήχθησαν μὲ τὴ συμμετοχὴ
ἀντιπροσωπειῶν ἀπὸ ὅλες τίς κατὰ τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Τὴν Ἐκκλησία
τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσαν οἱ Μητροπολίτες Κορίνθου ἀείμνηστοι
Παντελεήμων καὶ Περιστερίου Χρυσόστομος ὡς σύμβουλος.⁴⁹⁸

Τὴ συνεδρίαση ἄνοιξε μὲ ἐναρκτήρια ὀμιλία ὁ Μητροπολίτης Μύρων
Χρυσόστομος, ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ Πρόεδρος
τῆς Συνελεύσεως μὲ Γραμματεὰ τὸν Μητροπολίτη Ἑλβετίας Δαμασκηνό. Ὁ Πρό-
εδρος τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς στὴν ὀμιλία του, μετὰ τοὺς χαιρετισμούς,
ἀναφέρθηκε στὰ θέματα πού ἐπρόκειτο νὰ ἀπασχολήσουν τὴν Ἐπιτροπὴ.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Ἰ. Καρμίρη, «Α' Διάσκεψις τῆς Προπαρασκευαστικῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς» Ἐκκλησία (1971), 645-647, 666-668· (1972) 25-28, 74-76, 183-185, 239-241, 272-274, 486-489, 566-568, 625, (1973) 38-39, 132-133, 180-181, 245-246, 308-309, 350-351.

⁴⁹⁷ Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου» (15-23 Φεβρουαρίου 1986), Texts and Studies, τ. V-VI (1987), Ὁρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Chambésy Γενεύης, 1.

⁴⁹⁸ Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Σαμπεζύ, 15-23 Φεβρουαρίου 1986): Ἀνακοινωθέν», Texts and Studies, τ. V-VI (1987) Ὁρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Chambésy Γενεύης, 33-34.

⁴⁹⁹ Χρυσόστομος, Μητρ. Μύρωνος, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Σαμπεζύ, 15-23 Φεβρουαρίου 1986): Ἐναρκτήριος Ὀμιλία», Texts and Studies, τ. V-VI (1987) 17-27.

Γιά τό ζήτημα τῆς νηστείας, ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου ὑποστήριξε τήν ἀξία ὄχι τόσο τοῦ ποσοτικοῦ, ὅσο τοῦ ποιοτικοῦ τῆς χαρακτῆρα,⁵⁰⁰ τονίζοντας παράλληλα ὅτι δέν θά πρέπει νά θίξουμε τίς νηστείες, πού ἀνάγονται στόν Ἰησοῦ Χριστό ἢ τούς Ἀποστόλους.⁵⁰¹

Ὡς πρός τόν διάλογο μέ τήν Ἀγγλικανική Ἐκκλησία, ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου ὑποστήριξε ὅτι δέν μπορούμε ἄλλα νά ὑπογράψουμε καί ἄλλα νά πραγματοποιοῦνται ἐκ μέρους τῶν Προτεσταντῶν. Ὅσον ἀφορᾷ δέ τόν διάλογο μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς, ὁ ἴδιος Μητροπολίτης ἐξέφρασε τίς ἀντιρρήσεις του, δεδομένου τοῦ προβλήματος τῆς Οὐνίας.⁵⁰² Ἀναφορικά μέ τήν σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Οἰκουμενική Κίνηση, ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος ἀρνήθηκε τά Προτεσταντικά κείμενα τῆς Λίμα ὡς θεολογική βάση τοῦ διαλόγου εἴτε μέ τή Ρωμαιοκαθολική καί Παλαιοκαθολική Ἐκκλησία, εἴτε μέ τίς Ἀρχαίες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες. Ὁμοίως, ἐκφράστηκε καί γιά τό Π.Σ.Ε., μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι θά πρέπει νά ἐναρμονίσει τή δράση του μέ τά κείμενα πού ὑπογράφει, καλώντας ἐν τέλει στήν ἐπανεξέταση τοῦ Καταστατικοῦ του.⁵⁰³

Στό θέμα τῆς συμβολῆς τῶν κατά τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν καί τήν ἄρση τῶν φυλετικῶν διακρίσεων ἀλλά καί γενικότερα τῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στόν σύγχρονο κόσμο, ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου τόνισε τήν εἰσαγωγή στό τελικό κείμενο εἰδικῆς παραγράφου γιά τά δικαιώματα τῶν ἐργατῶν.⁵⁰⁴

Κλείνοντας τίς ἐργασίες τῆς συνεδριάσεως αὐτῆς, ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου συνόψισε τά συζητηθέντα θέματα σέ δύο, ὡς ἐξῆς: γιά τό ζήτημα τῆς νηστείας, εἶπε, «δῶσαμε τήν δυνατότητα στίς Ἐκκλησίες μας, ἐάν τό ἐγκρίνουν καί ἐάν τό ἀποφασίσουν, νά ἀνεύρουν τρόπους φιλανθρώπου συγκαταβάσεως κατά περίπτωση, καί ἀκόμη καί κατά περιοχὴν, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι δημιουργοῦμε πλουραλισμό στήν παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας».⁵⁰⁵ Ὡς πρός δέ τό ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στούς Οἰκουμενικούς διαλόγους, τήν Οἰκουμενική Κίνηση γενικά καί τό Π.Σ.Ε., ὁ ἐν λόγῳ Μητροπολίτης δήλωσε: «Διακηρύττουμε πρός ὅλες τίς πλευρές ὅτι ὑπάρχουμε εἰς τούς Διαλόγους, ὅτι συνεχίζουμε τούς Διαλόγους, καί ὅτι

⁵⁰⁰ Ἀντίθετα, πρὶν ἀπὸ τέσσερα χρόνια ὁ αὐτός Ἱεράρχης ὑποστήριξε τήν ἀξία τοῦ ποσοτικοῦ χαρακτῆρα τῆς νηστείας· βλ. Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, «Β' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις — Πρακτικά Κείμενα» (3-12 Σεπτεμβρίου 1982), Σαμπεζύ Γενεύης, 1985, σ. 141: «Ἡ νηστεία δέν πρέπει νά ἀναφέρεται τόσο εἰς τήν ποιότητα, ὅσον εἰς τήν ποσότητα τοῦ καταναλισκομένου ἐδέσματος, τό ὅποιον γίνεται πρόξενος ἐλαττώσεως τῆς πνευματικῆς κυριαρχίας τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῶν παθῶν αὐτῶν».

⁵⁰¹ Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου» (15-23 Φεβρουαρίου 1986), Ὁρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Chambesy Γενεύης, σ. 40.

⁵⁰² Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου» (15-23 Φεβρουαρίου 1986), ὁ.π., σ. 56.

⁵⁰³ Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου» (15-23 Φεβρουαρίου 1986), ὁ.π., σ. 68.

⁵⁰⁴ Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου» (15-23 Φεβρουαρίου 1986), ὁ.π., σ. 87.

⁵⁰⁵ Χρυσόστομος, Μητρο. Μύρωνος «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Σαμπεζύ, 15-23 Φεβρουαρίου 1986): Ὁμιλία ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν», Texts and Studies, τ. V-VI (1987) 30.

συνεργαζόμεθα με τούς θεσμούς, πού ἀποβλέπουν στήν ἀνεύρεση καί παγίωση τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας, δίδοντας μαρτυρία τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, ἀγάπης καί ἐλπίδος».⁵⁰⁶

4. Ἡ Γ' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή (Chambésy, 1990)

Τὸ διάστημα ἀπὸ 10 ἕως 17 Νοεμβρίου 1990, συνήλθε στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στὸ Σαμπεζὺ τῆς Γενεύης, ὑπὸ τὴν Προεδρία τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος, μετέπειτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, ἡ Διορθόδοξος Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή γιὰ νὰ συζητήσει ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια θέματα τῆς Ἡμερησίας Διατάξεως τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, δηλαδή τὸ ζήτημα τῆς Ὁρθόδοξης Διασπορᾶς. Τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσε ὁ καθηγητὴς Θεόδωρος Ζήσης. Ἡ Ἐπιτροπή εἶχε ὡς ἔργο τὴν ἀναζήτηση τῆς ἐνιαίας θέσεως τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς «Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς». Ἡ Ἐπιτροπή, συζήτησε διεξοδικῶς τὸ θέμα καὶ κατέληξε: α) σὴν σύνταξη εὐσυνόπτου καὶ περιεκτικοῦ κειμένου τόσο γιὰ τὰ κριτήρια ἀντιμετώπισεως τοῦ ζητήματος, ὅσο καὶ γιὰ τὴν μεταβατικὴ ρύθμιση τῆς ὀργανώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς κατὰ τόπο ἢ περιοχὴ, β) παρέπεμψε γιὰ τὴν ἐπόμενη Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπὴ πρὸς πληρεστέρα ἐπεξεργασία τὰ θέματα καθορισμοῦ τῶν περιοχῶν καὶ τῶν ἀρχῶν ἐνὸς σχεδίου ὀριστικῆς διευθετήσεως τοῦ ζητήματος τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς, γ) ζήτησε ὅπως ἡ Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου προβεί σὴν δημοσίευση τοῦ εἰσηγητικοῦ κειμένου μετὰ τὴν 1^η Ἰανουαρίου 1991 καὶ ἀποστείλει τὸ ταχύτερον δυνατὸν στίς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες τὰ πρακτικὰ τῆς παρουσίας Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, καί, τέλος, δ) ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἡ ἐπομένη Διορθόδοξος Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπὴ συγκληθεῖ ἐντὸς τοῦ ἐπομένου ἔτους ὑπὸ τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.⁵⁰⁷

5. Ἡ Δ' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή (Chambésy, 1993)

Τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 1 ἕως 6 Νοεμβρίου 1993, στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στὸ Σαμπεζὺ τῆς Γενεύης, συνήλθε ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν (Ἀρχαίων) Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, μὲ σκοπὸ τὴν ἐξέταση τῆς διαδικασίας ἀποκαταστάσεως τῆς πλήρους κοινωνίας. Κατὰ τὶς συνεδρίες τῆς Ὀλομελείας συμπροήδρευαν οἱ Μητροπολίτες Ἑλβετίας Δαμασκηνὸς (Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο) καὶ Δαμιέττης Bishoy (Κοπτικὴ Ἐκκλησία). Τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσαν ὁ Μητροπολίτης Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης Μελέτιος καὶ ὁ καθηγητὴς Πρωτοπρεσβύτερος Ἰωάννης Ρωμανίδης (Ἐκκλησία Ἑλλάδος). Ἡ Διορθόδοξη αὐτὴ Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ συζήτησε δύο θέματα: τὸ πρόβλημα τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς καὶ τὸ Αὐτοκέφαλο τῶν Ἐκκλησιῶν. Διαπιστώθηκε ὅτι ἔχει ἤδη ἐπιτευχθεῖ «πανορθόδοξος συμφωνία» μὲ τὰ ὁμόφωνα γενόμενα ἀποδεκτὰ κοινὰ κείμενα ἀπὸ τὴν Διορθόδοξη

⁵⁰⁶ Χρυσοστόμου, Μητρ. Μύρωνος «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Σαμπεζὺ, 15-23 Φεβρουαρίου 1986): Ὁμιλία ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν», Texts and Studies, τ. V-VI (1987) 30.

⁵⁰⁷ Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), Μητρ. Ἑλβετίας «Ὁρθόδοξος διασπορά», Ὁρθοδοξία καὶ κόσμος, σσ. 299-334 · Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 33.

Προπαρασκευαστική Έπιτροπή (1990, 1993), στις συνελεύσεις τῆς ὁποίας ἐνεργό ρόλο εἶχαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας.⁵⁰⁸

Ὁ πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς, Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνός ἀνέγνωσε, μέ τὴν ὀφειλόμενη προσοχή, τὸ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 4849 καὶ ἀπὸ κδ' Σεπτεμβρίου π.ε. γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου σὲ ἀπάντηση τοῦ ἀπὸ κζ' Μαρτίου π.ε. γράμματος περὶ τῶν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Διασπορᾷ προκαλουμένων συγχύσεων ἐκ τῶν ἐπισημανθεισῶν ἀντικανονικῶν ἐνεργειῶν Ἀρχιερέων τῆς Ἁγιοπάτης Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἀποσκοπώντας στὴν πρόληψη ἀνεπιθύμητων τριβῶν ἢ σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὑπαγορεύθηκε ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν αὐτονόητη ὑποχρέωση γιὰ τὴν υπεράσπιση τῶν κανονικῶν δικαίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὀφειλετική μέριμνα γιὰ τὴν προστασία τῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁμόφωνα εἰλημμένων ἀποφάσεων ἀπὸ τῆς Διορθόδοξης Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τίς πρόσφατες συνελεύσεις της (Chambesy Γενεύης, 1990 καὶ 1993).

Ἡ Διορθόδοξη Ἐπιτροπή κατέληξε στὴν ὁμόφωνη προβολὴ τῆς ἐνιαίας θέσεως τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν: α) περιέγραψε σὲ εὐσύνοπτο καὶ περιεκτικὸ κείμενο ἀφ' ἑνὸς μὲν τίς περιοχές στίς ὁποῖες θὰ δημιουργηθοῦν Ἐπισκοπικὲς συνελεύσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν διαδικασίαν σταδιακῆς ἐξέλιξης τῆς ὀργάνωσης τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς κατὰ περιοχὴ μέχρι τὴν σύγκληση τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, β) ζήτησε ἀπὸ τὴν Γραμματεία ἐπὶ τῆς προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τὴν προετοιμασίαν σχεδίου Κανονισμοῦ λειτουργίας τῶν Ἐπισκοπικῶν συνελεύσεων γιὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον ὀργανώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς, ὁ ὁποῖος θὰ διαβιβασθεῖ, μετὰ τοῦ σχετικοῦ φακέλλου, εἰς τὴν μέλλουσα νὰ συνέλθει Δ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξο Διάσκεψη. Πρὸς τοῦτο, ζητήθηκε ἐπίσης ἡ ὀργάνωση ἀπὸ τὴν Γραμματεία Διορθοδόξων, συσκέψεων γιὰ τὴν περαιτέρω μελέτη πτυχῶν τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, γ) κατέγραψε σὲ εὐσύνοπτο καὶ περιεκτικὸ κείμενο τὴν ἐνιαίαν θέσιν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ Ἀυτοκεφάλου καὶ τοῦ τρόπου ἀνακηρύξεως αὐτοῦ, παρέπεμψε πρὸς περαιτέρω συμπληρωματικὴν μελέτη ἀπὸ τὴν ἐπομένη Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπή ὀρισμένα σημεῖα τῆς διαδικασίας αὐτῆς καὶ δ) ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως ἡ ἐπομένη Διορθόδοξη Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπή νὰ συγκληθεῖ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ ταχύτερον δυνατό.⁵⁰⁹

Γ'. Διορθόδοξα Συνέδρια καὶ Συμπόσια

1. Τὸ Α' Διορθόδοξο Θεολογικὸν Συνέδριον (Ἀθήνα, 1936)

Λίγο πρὶν τὴν ἔκρηξιν τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, τὸ 1936, πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ Α' Διορθόδοξο Θεολογικὸν Συνέδριον τῶν Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν, μέ συμμετοχὴ κορυφαίων θεολόγων ἀπὸ τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.⁵¹⁰ Ἡ διοργάνωση τοῦ πρώτου αὐτοῦ Συνεδρίου στὴν Ἀθήνα προσέδωσε ἰδιαίτην αἴγλην στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ γιὰ πρώτη φορά συζητήθηκαν, σὲ ὑψηλὸ

⁵⁰⁸ Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπή τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου» (Σαμπεζύ, 1-6 Νοεμβρίου 1993), Texts and Studies, VII (1993).

⁵⁰⁹ Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπή τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου» (Σαμπεζύ, 1-6 Νοεμβρίου 1993), Texts and Studies, VII (1993).

⁵¹⁰ Μ. Χαμουδόπουλου, «Τὸ ἐν Ἀθήναις συνέδριον τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας», Ἐκκλησία 14 (1936) 385-415 · Α. Αλιβιζάτου, «Τὸ ἐν Ἀθήναις θεολογικὸν συνέδριον», Ἐκκλησία 14 (1936) 41-44.

θεολογικό επίπεδο, τά προβλήματα πού αντιμετώπιζει ή Ὁρθοδοξία καί οἱ δυνατότητες ἐπιλύσεώς τους, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ή πολυπόθητη πανορθόδοξη ἐνότητα.⁵¹¹

Ὁ γνωστός Ἀμερικανός θεολόγος Walter Marshall Horton στό ἔργο του *Contemporary Continental Theology*, πού ἐκδόθηκε τό 1938, γράφοντας γιά τήν ἐπανεύρεση τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας ἀπό τοὺς Δυτικούς καί γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἀναγέννηση, ὡς ἀποδείξεις αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἀναφέρεται σέ δύο γεγονότα: α) σέ ὀρισμένα Εὐαγγελιστικά ἀναγεννητικά Κινήματα μέσα στίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καί β) στό ἐν λόγω Συνέδριο. Κατά τήν Ἐπιτροπή τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας γιά θέματα Ἐξωτερικῶν Σχέσεων (*Church of England Council on Foreign Relations, Second Survey on the Affairs of the Orthodox Church*, σ. 9), τό Συνέδριο αὐτό εἶχε ὡς σκοπό «νά ἀρχίσει τήν πορεία μιᾶς νέας διατυπώσεως τῆς πίστεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπό τό φῶς τῶν συγχρόνων προβλημάτων, νά ἀποσαφηνίσει τίς σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρός τίς ἄλλες Ὁμολογίες καί νά διακονήσει διαφωνίες ἐπί διεθνούς ἐπιπέδου». Κατά τόν Βούλγαρο Καθηγητή Ζανκον, τό Συνέδριο αὐτό «σημειώνει τό τέλος μιᾶς οὐσιαστικά παθητικῆς περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τήν ἀρχή συνεργασίας μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ λοιποῦ κόσμου» (*Church of England Council on Foreign Relations, Second Survey on the Affairs of the Orthodox Church*, σ. 10).⁵¹² Τά Πρακτικά του Συνεδρίου δείχνουν, πράγματι, μιᾶ δυναμική παρουσία τῆς Ὁρθοδοξίας στην Δύση, καθώς καί τήν τάση γιά ἐπαναδιατύπωση τῆς Θεολογίας καί τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.⁵¹³

Δυστυχῶς, ὅμως, τά πράγματα ἄλλαξαν ἄρδην μέ τή μεσολάβηση τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου.⁵¹⁴ Σημαντικό, πάντως, γεγονός τῆς περιόδου αὐτῆς, πού ἐνίσχυσε τήν ἐνότητα τῶν Ὁρθοδόξων, ἀποτέλεσε ή ἄρση τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος τό 1945.⁵¹⁵

2. Διορθόδοξο Συμπόσιο Θεολογίας (Θεσσαλονίκη, 12-16/9 1972)

Τό Συμπόσιο αὐτό εἶχε ὡς γενικό θέμα «Ἡ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας καί αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου κόσμου». Τήν ὀργανωτική ἐπιτροπή τοῦ Συνεδρίου ἀποτελοῦσαν ὁ καθηγητής Ἰωάννης Φουντούλης καί ὁ Ἰωάννης Ἀναστασίου. Στό συνέδριο αὐτό κλήθηκαν νά ἀναπτύξουν ἐπιμέρους θέματα καθηγητές ἀπό ὅλες τίς Ὁρθόδοξες Θεολογικές Σχολές τοῦ κόσμου. Τελικά ἔλαβαν μέρος 11 καθηγητές Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν. Τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσε ὁ Μητροπολίτης Ἀττικῆς καί Μεγαρίδος Νικόδημος, τήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀντιπροσώπευσαν οἱ καθηγητές Σάββας Ἀγουρίδης, Εὐάγγελος Θεοδώρου καί Ἀθανάσιος Δεληκωστόπουλος. Τήν Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἀντιπροσώπευσαν ὅλοι οἱ καθηγητές, ἐνῶ εἰσηγήσεις ἐξεφώνησαν οἱ Ἰωάννης Καλογήρου, ὁ Ἀρχιμανδριτής Παντελεήμων Ροδόπουλος καί ὁ Ἀθανάσιος Γερομιχαλός. Ἡ εἰσήγηση τοῦ Δεληκωστόπουλου εἶχε ὡς θέμα «Ἐκτίμησις τῶν προβλημάτων τῶν ἀπασχολούντων τήν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν», ή εἰσήγηση τοῦ Σ. Ἀγουρίδη «Θεώρησις τῆς ἀνθρωπίνης προόδου ὑπό τῆς Ἐκκλησίας» καί ή εἰσήγηση τοῦ Θεοδώρου «Θεολογική Τοποθέτησις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐναντι τῆς συγχρόνου Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καί ή θέσις τῶν ἐπί μέρους Αὐτοκε-

⁵¹¹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 41.

⁵¹² Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, Ἀθήναι 1980, σ. 44.

⁵¹³ Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, σ. 45.

⁵¹⁴ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 28.

⁵¹⁵ Γ. Κονιδάρη, Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, σ. 99 κ. ἐξ.

φάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν». Τὸ ἀνακοινωθὲν τοῦ Συνεδρίου ἐστιάζει στὴν ἀνάγκη θεολογικῆς μαρτυρίας ἐκ μέρους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας, καὶ μάλιστα τονίζει τὴν ἀναγκαιότητα οἱ Ὁρθόδοξοι θεολόγοι νὰ καταβάλουν κάθε δυνατὴ προσπάθεια ὥστε νὰ συγκληθεῖ τελικῶς ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.⁵¹⁶

3. Τό Β' Συνέδριο Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν (Ἀθήνα, 1976)

Λίγους μῆνες πρὶν συνέλθει ἡ Α' Προσυνοδική Διάσκεψη, πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ Β' Συνέδριο Ὁρθοδόξου Θεολογίας,⁵¹⁷ τὸ ὁποῖο εἶχε ὀρισθεῖ ἀπὸ τὸ πρῶτο ἤδη Συνέδριο νὰ συγκληθεῖ στό Βουκουρέστι τὸ 1939 (βλ. σχόλιο 100), μὲ θέματα «Αἱ πηγαὶ τῆς Πίστεως» καὶ «Ἡ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας», ἀλλὰ λόγω τοῦ ὅτι ἐνέσκηψαν τότε ὁ Β' παγκόσμιος πόλεμος καθὼς καὶ βαθύτατες ἀλλαγές (ἐθνικές, κοινωνικές καὶ πολιτικές) σέ ὅλες τὶς ἡπείρους, ἰδιαίτερα δέ στίς περιοχές τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν, καθυστέρησε σαράντα ὀλόκληρα χρόνια.⁵¹⁸

Τὸ Συνέδριο αὐτὸ τελικὰ προσέλαβε ὡς γενικὸ τοῦ θέμα «Ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ πραγμάτωσις αὐτῆς».⁵¹⁹ Ἦδη πρὸ τοῦ 1960 εἶχαν ἀρχίσει οἱ πρῶτες ἐπαφές καὶ προσπάθειες γιὰ τὴν ὁργάνωσή του. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1964 ὁ Πατριάρχης Ρουμανίας Ἰουστινιανὸς προσκάλεσε ἐπίσημα ἀντιπροσώπους τῶν Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν στό Βουκουρέστι γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ θέματος καὶ τοῦ προγράμματος τοῦ Συνεδρίου. Δὲν εἶχαν ὅμως ἀκόμα ἐκλείψει ἐντελῶς τὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου, μέχρις ὅτου τὸ 1971, κατόπιν συνεννοήσεων μεταξύ τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Ἱερωνύμου καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἰουστινιανοῦ ἀντηλλάγησαν ἐπιστολές πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἔναρξιν τῆς λειτουργίας τοῦ Διορθόδοξου Κέντρου Πεντέλης, ἡ Ρουμανικὴ Ἐκκλησία παραχώρησε διὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὶς ἐν Ἑλλάδι Θεολογικὲς Σχολές τὸ δικαίωμα νὰ ὁργανώσουν τὸ ἐν λόγω Συνέδριο. Ἀμέσως τότε, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ αὐτῶν τῶν ἐγγράφων, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπευθύνθηκε πρὸς τὶς δύο ἐν Ἑλλάδι Θεολογικὲς Σχολές, καὶ τὶς κάλεσε νὰ διατυπώσουν τὶς ἀπόψεις τους γιὰ τὴν ὁργάνωσιν τοῦ Συνεδρίου.⁵²⁰ Τὸν Μάρτιο τοῦ 1975 συνήλθε, κατόπιν προσκλήσεως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, στό Διορθόδοξο Κέντρο Πεντέλης ἡ Α' Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ἐν λόγω Συνεδρίου.⁵²¹

Ὅλες οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ πραγματεύθηκαν ζητήματα ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἱεραποστολή, τὴ δυναμικὴ ἀλληλεξάρτησιν Ἐκκλησίας καὶ κοινωνίας, τὴν

⁵¹⁶ Γιὰ περισσότερα βλ. "The tradition of the Church and the exigence soft he modern world", Ἀπόστολος Τίτος 10 (1972)· «Διορθόδοξον Θεολογικόν Συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ», ΕΕΘΣΠΘ 19 (1973) 527-535 καὶ 19 (1974)· Ε. Δεληδήμου, «Διορθόδοξον Θεολογικόν Συμπόσιον Θεσσαλονίκης», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 55 (1972) 508-514.

⁵¹⁷ Πρακτικὰ Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, Ἀθῆναι 1980. Πρβλ. Θ. Ζήση, «Β' Συνέδριο Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν», Κληρονομία 9 (1977) 526· Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 31.

⁵¹⁸ Πρακτικὰ Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, σ. 45.

⁵¹⁹ Α. Παπαδόπουλου, Μαρτυρία καὶ διακονία, ὁ.π., σ. 79.

⁵²⁰ Πρακτικὰ Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, σ. 45.

⁵²¹ Πρακτικὰ Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, σ. 46.

ένότητα τῆς Ὁρθοδοξίας καί στά πρός συζήτηση θέματα τῆς μελλούσης νά συνέλθει Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδοξίας.⁵²²

4. Διορθόδοξο Θεολογικό Συνέδριο (Ρόδος, 1988)

Τό 1988, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο συγκάλεσε στή Ρόδο Διορθόδοξο Θεολογικό Συνέδριο ὅπου, μεταξύ ἄλλων, συζητήθηκε τό θέμα τῆς θέσεως τῶν γυναικῶν στήν Ἐκκλησία καί ἡ χειροτονία τους.⁵²³ Τό συνέδριο αὐτό, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν καί τήν ἀπόφαση τῆς Γ' Προπαρασκευαστικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως πού εἶχε πραγματοποιηθεῖ τόν Νοέμβριο τοῦ 1986, κλήθηκε μᾶλλον νά ἐρμηνεύσει σέ μεγαλύτερο θεολογικό βάθος τήν ἤδη εἰλημμένη ἀπόφαση, ὅτι δέν ἐπιτρέπεται ἡ Ὁρθοδοξία νά προβεῖ στή χειροτονία Ἱερέων καί Ἀρχιερέων γυναικῶν. Ὡστόσο, προτάθηκε ἡ συμμετοχή τῶν γυναικῶν στά διοικητικά ὄργανα, τόσο σέ ἐπίπεδο ἐνορίας καί ἐπαρχίας, ὅσο καί ἐθνικῆς Ἐκκλησίας.⁵²⁴

Δ. Οἱ Προσυνοδικές Διασκέψεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν

1. Ἡ Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1976)

Σέ ἐφαρμογή ἀποφάσεως (16-28/7/1971) τῆς Διορθόδοξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς κατ' Ἀνατολάς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί παρὰ τίς διαμαρτυρίες ἐκ μέρους τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας οἱ ὁποῖες κριθῆκαν ἀβάσιμες, συνήλθε κατά τό διάστημα 20-30/11/1976, ἡ Α' Προπαρασκευαστική Πανορθόδοξη Διάσκεψη, μέ τούς ἐξῆς σκοπούς:

α) τήν ἀναθεώρηση τοῦ Καταλόγου τῶν θεμάτων τῆς Α' Πανορθόδοξου Διασκέψεως τοῦ ἔτους 1961 (στή Ρόδο) καί τή σύνταξη νέου· κατά τήν συνεδρία τῆς 23.11.1976, ὁ πρόεδρος τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, Μητροπολίτης Κιέβου Φιλάρετος, ἀνέγνωσε ἕνα πρακτικό τῆς Ἱεράς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, στό ὁποῖο παρουσιάζονταν οἱ θέσεις τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Τό πρακτικό αὐτό ἔτυχε τῆς ἀποδοκιμασίας ἀπό τούς ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν καί γιά τόν λόγο αὐτό ἀποσύρθηκε καί δέν συμπεριελήφθη στά πρακτικά ὡς ἀπαράδεκτο γιά μιᾶ Πανορθόδοξη Διάσκεψη, στήν ὁποία μέσα ἀπό τήν ἀμοιβαιότητα στήν ἀνταλλαγή ἀπόψεων διαμορφώνεται ἡ μία γνώμη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.⁵²⁵ Μὲ σκοπό τήν ταχύτερη μελέτη τῶν θεμάτων τοῦ καταλόγου τῆς Διασκέψεως ὀρίστηκαν τρεῖς ἐπιτροπές.⁵²⁶ Κατά τήν διάρκεια τῶν συνεδριάσεων τῶν ἐπιτροπῶν αὐτῶν, ἔγιναν ἀποδεκτά ἀπό ὅλους τούς Ἀντιπροσώπους τά ἐξῆς:

1. Ἀναπροσαρμογή τῶν περί νηστείας διατάξεων,
2. Γάμος (γάμος καί οἰκογένεια καί β' γάμος κληρικῶν),

⁵²² Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρου Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 31 · Ε. Βαρέλλα, Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερα — Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τόν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σ. 72.

⁵²³ Κ. Χιωτέλη, «Ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», Σύναξη 36 (1990) 37 κ. ἐξ. · Β. Σταθοκόστα, «Οἰκουμενική δεκαετία τοῦ Π.Σ.Ε. Οἱ Ἐκκλησίες ἀλληλέγγυες μέ τίς γυναῖκες. Μιά ὀρθόδοξη προσέγγιση», Καθ' ὁδόν 9 (1994) 47-55.

⁵²⁴ Γ. Λυμούρη, «Ὁρθόδοξοι τοποθετήσεις ἐναντι τῶν ἀπόψεων ὑπέρ τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν», Ἡ θέσις τῆς γυναικός ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καί τά περί χειροτονίας τῶν γυναικῶν (Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον, Ρόδος 30 Ὀκτωβρίου – 7 Νοεμβρίου 1988), Κατερίνη 1994, 395. Πρβλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 368-369.

⁵²⁵ Ἀλεξάνδρου (Καντῶη), Μητρ. Περιστερίου «Ἡ Α' Προσυνοδική Διάσκεψις», Ἐκκλησία 4 (1977), 91.

⁵²⁶ Ὁ.π., Ἐκκλησία 4 (1977), 92-94.

3. Ὁρθόδοξη Διασπορά,
4. Τά Δίπτυχα,
5. Τό Αὐτοκέφαλο καί ὁ τρόπος ἀνακηρύξεώς του,
6. Ὁ καθορισμός τῶν ὄρων ἀναγνώρισεως μιᾶς Ἐκκλησίας ὡς αὐτόνομης,
7. Ὁρθοδοξία καί Οἰκουμενική Κίνηση,⁵²⁷ καί

8. Ἡ συμβολή στήν ἐπικράτηση τῶν χριστιανικῶν ιδεωδῶν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν, καί ἡ ἄρση τῶν φυλετικῶν διακρίσεων.⁵²⁸

β) τήν ἐξέταση τῆς μεθοδολογίας προπαρασκευῆς τῆς Συνόδου ὡς πρός τά ἐπιμέρους θέματα,

γ) τή γενική ἐπισκόπηση καί ἀξιοποίηση τῆς πορείας τῶν σχέσεων καί τῶν διαλόγων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τίς λοιπές χριστιανικές Ἐκκλησίες καί Ὁμολογίες, καθῶς καί μέ τό Π.Σ.Ε. (ἤτοι σχέσεις Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μέ τόν λοιπό χριστιανικό κόσμο), καί

δ) τήν ἐξέταση τῆς δυνατότητας κοινοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀπό ὅλους τοὺς Χριστιανούς.

Πέρα, ὅμως, ἀπό τά θέματα αὐτά προτάθηκαν γιά συζήτηση καί τά ἐξῆς ἐπί μέρους:

α) σχέσεις τῶν κατά τόπους Ὁρθοδόξων αὐτοκεφάλων καί αὐτόνομων Ἐκκλησιῶν μεταξύ τους καί πρός τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο κατά τοὺς ἱερούς Κανόνες καί τήν ἱστορία (διορθόδοξες σχέσεις, Εἰρηνικά Γράμματα, Δίπτυχα, Ἅγιον Μύρον, τήρηση τῶν ὑποχρεώσεων πού ἀπορρέουν ἀπό τοὺς ἰδρυτικούς Τόμους),

β) Ὁρθόδοξη Διασπορά,

γ) Αὐθεντικά κείμενα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Συμβολικά κείμενα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ὁρθοδοξία, καί Βίβλος καί θεοπνευστία τῆς Ἁγίας Γραφῆς,

δ) διοίκηση καί ἐκκλησιαστική εὐταξία (κωδικοποίηση τῶν ἱερῶν Κανόνων καί τῶν κανονικῶν διατάξεων, ἀναπροσαρμογή τῶν περὶ νηστείας ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, κωλύματα γάμου),

ε) καθορισμός τῆς ἔννοιας τοῦ δόγματος ἀπό ὀρθόδοξη ἔποψη,

στ) ἡ Ἱερά Παράδοση (καθορισμός τῆς ἔννοιάς της),

ζ) ἡ ἔννοια καί ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας,

η) ἡ κοινή συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας,

θ) τό ἀλάθητο τῆς Ἐκκλησίας σέ Οἰκουμενική Σύνοδο,

ι) ἡ πληρέστερη συμμετοχή τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου στή λατρευτική ζωή τῆς Ἐκκλησίας⁵²⁹ (ἀνακατανομή τῶν λειτουργικῶν περικοπῶν καί ὁμοιομορφία τοῦ Τυπικοῦ καί τῶν λειτουργικῶν εἰκόνων),

ια) Ὁρθοδοξία καί ἄλλες χριστιανικές Ὁμολογίες καί Θρησκευεῖς,

ιβ) ἡ Ὁρθοδοξία στόν κόσμο,

⁵²⁷ I. Καλογήρου, «Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολική Ἐκκλησία καί ἡ σύγχρονος οἰκουμενική κίνηση» Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (ἀνάπτυπο), Θεσσαλονίκη 1951·N. A. Ματσούκα, «Συμβολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στόν χώρο τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», ΕΕΘΣΠΘ 24 (ἀνάπτυπο), Θεσσαλονίκη 1979, 25-134.

⁵²⁸ E. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις, ὁ.π., σσ. 126-127.

⁵²⁹ Πρβλ. K. Μοσκόφ, Λαϊκισμός ἢ πρωτοπορία;, Ἀθήνα 1985· π. Γ. Πυρουνάκη, «Υπάρχει διάλογος μέσα στήν Ἐκκλησία;», Ἀντί 342 (27/3/1987) 11·I. Παλαμῆδη, Τά δικαιώματα τῶν λαϊκῶν εἰς τήν ἐκλογὴν τῶν ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας (ἀπάντησις εἰς ἐπίκρισιν θέσεων τοῦ π. Ἐπιφανίου Θεοδωροπούλου), Ἀθήνα 1991· N. Μπουγάτσου, «Ἐκκλησιαστική διοίκηση καί λαϊκοί: Ἄλλοτε καί τώρα», Καθ' ὁδόν 10 (1995) 75 κ. ἐξ.· Σ. Αγουρίδη, «Οἱ λαϊκοί στήν Ἐκκλησία», Ἐλευθεροτυπία 15/7/2000.

ιγ) θεολογικά θέματα (οὐσία καὶ ἔννοια τῶν ὄρων «ἀκρίβεια» καὶ «οἰκονομία», ἡ εὐθανασία καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία, ἡ καύση τῶν νεκρῶν καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία),

ιδ) κοινωνικά προβλήματα (ἡ Ὁρθοδοξία καὶ οἱ φυλετικές διακρίσεις),

ιε) ὁ μοναστικός βίος,

ιστ) Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Νεολαία,

ιζ) διοργάνωση τῶν πνευματικῶν δικαστηρίων,

ιη) τὰ κατὰ τὸν ἐπισκοπικό βαθμό, καὶ

ιθ) ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἔθνους ἱερῶν ὁδοιποριῶν σέ ἱερά προσκυνήματα.⁵³⁰

Ἡ Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη ἄρχισε τίς ἐργασίες της, τὴν παραμονή τῆς ἐορτῆς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, μέ πανηγυρική Θεία Λειτουργία στὸν Ἱερό Ναό τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Παύλου, τοῦ Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Πλήν τῆς Γεωργίας, ἡ ὁποία δέν ἐκπροσωπήθηκε, ὅπως δήλωσαν, γιά τεχνικούς λόγους,⁵³¹ ἀντιπρόσωποι εἶχαν σταλεῖ ἀπό ὅλα τὰ Πατριαρχεῖα καὶ τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ ἀντιπρόσωποι ὀρίσθηκαν οἱ Μητροπολίτες Περιστερίου Ἀλέξανδρος, Χίου Χρυσόστομος καὶ Διδυμοτείχου καὶ Ὁρεστιάδος Ἀγαθάγγελος.⁵³² Πρόεδρος τῆς Διασκέψεως, ἀρχηγός τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐκπρόσωπος τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου Α', ὀρίστηκε ὁ Μητροπολίτης Χαλκηδόνος Μελίτων.⁵³³

Κατ' ἀρχάς καὶ διαδικαστικά ἀποφασίστηκε:

1) οἱ παρουσιάσεις νά ἔχουν τὴ μορφή ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν καὶ ὄχι Ἐκκλησιαστικῶν Εἰσηγήσεων (ἄνευ δηλ. δυνατότητας διαλόγου),

2) κάθε Ἐκκλησία πού ἀναλαμβάνει τὴν πραγμάτευση ἑνός θέματος νά ἀποστέλλει στή Γραμματεία τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τὴν ἐργασία ἐντός ἑξαμήνου, τό ἀργότερο δέ ἐντός ἑνός ἔτους,

3) νά δραστηριοποιηθεῖ ὁ διάλογος μέ τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες,

4) νά δραστηριοποιηθεῖ ἡ διορθόδοξη τεχνική θεολογική Ἐπιτροπή γιά τὴν προπαρασκευὴ τοῦ διαλόγου μέ τὴ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία,

5) νά συσταθεῖ διορθόδοξη Ἐπιτροπή γιά τὴν προετοιμασία ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου μέ τοὺς Λουθηρανούς,

6) ἡ συνεργασία καὶ μέ τὰ ἄλλα θρησκευάματα,

7) ἡ ἐνίσχυση τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἑδρας τοῦ Π.Σ.Ε. μέ Ὁρθοδόξους θεολόγους, καὶ

⁵³⁰ Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Πρώτη Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις (Πρακτικά — Κείμενα), Chambésy Γενεύης 1976, σ. 6 ἑξ.: Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Αρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας «Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Θεολογικά καὶ ἱστορικά μελέται – Συλλογὴ δημοσιευμάτων 8 (1985) 332-337.

⁵³¹ Δημητρίου, Πατρ. Κων/πόλεως «Ἐκθεσις πρὸς τὴν Α.Θ.Μ. τὸν πάπαν καὶ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς κ. Νικόλαον περὶ τῆς Α' Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως», Ἐκκλησιαστικός Φάρος ΝΘ' (1977) 471-523· Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Αρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας «Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Θεολογικά καὶ ἱστορικά μελέται – Συλλογὴ δημοσιευμάτων 8 (1985) 307-310.

⁵³² Ἀλεξάνδρου (Καντώνη), Περιστερίου «Ἡ Α' Προσυνοδική Διάσκεψις», Ἐκκλησία 4 (1977), 18.

⁵³³ Ὁ.π., Ἐκκλησία 4 (1977), 20.

8) ἡ προσαρμογή τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τοῦ Π.Σ.Ε., ἔτσι ὥστε ἡ Ὁρθόδοξη ἐκπροσώπηση στά διοικητικά καί συμβουλευτικά σώματα τοῦ Π.Σ.Ε. νά εἶναι ἀνάλογη μέ τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησιολογικές ἀρχές.⁵³⁴

Μέ σκοπὸ τὴν ταχύτερη ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου τῆς Διασκέψεως, ἀποφασίστηκε ἡ ἀνάθεσή του σὲ τρεῖς ἐπιτροπές. Ἡ πρώτη ἐπιτροπὴ εἶχε ὡς ἀντικείμενο μελέτης τὴν ἀναθεώρηση τοῦ καταλόγου θεμάτων τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου καὶ τὴν ἐξέταση τῆς μεθοδολογίας προπαρασκευῆς τῆς Συνόδου ὡς πρὸς τὰ θέματα, ἡ δευτέρα ἐπιτροπὴ εἶχε ὡς ἀντικείμενο μελέτης τὴν γενικὴ ἐπισκόπηση καὶ ἀξιολόγηση τῆς πορείας τῶν σχέσεων καὶ τῶν διαλόγων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τίς λοιπές Χριστιανικές Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες ἀλλὰ καὶ τὸ Π.Σ.Ε. καὶ ἡ τρίτη ἐπιτροπὴ εἶχε ὡς ἀντικείμενο μελέτης τὸ ζήτημα τοῦ κοινῆς ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα σὲ συγκεκριμένη Κυριακῇ.⁵³⁵

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσωπεύθηκε ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Περιστερίου Ἀλέξανδρο (Καντῶν), Χίου Χρυσόστομο (Γιαλοῦρη) καὶ Διδυμοτείχου καὶ Ὁρεστιάδος Ἀγαθάγγελο (Ταμπουρατζάκη).⁵³⁶ Τὰ μέλη τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συμμετεῖχαν στίς ἐπιτροπές αὐτές ὡς ἑξῆς: ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου Ἀλέξανδρος ἦταν μέλος τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς, ὁ Μητροπολίτης Διδυμοτείχου καὶ Ὁρεστιάδος Ἀγαθάγγελος ἦταν μέλος τῆς δευτέρας ἐπιτροπῆς καὶ ὁ Μητροπολίτης Χίου Χρυσόστομος ἦταν μέλος τῆς τρίτης ἐπιτροπῆς.⁵³⁷

Γιὰ τὸν διάλογο Ὁρθοδοξίας καὶ Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν κάνουμε λόγο σὲ εἰδικό Κεφάλαιο τοῦ παρόντος.

Ὁ διάλογος μέ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς καθυστέρησε —γιὰ ποικίλους λόγους— περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον διορθόδοξο διάλογο μέ ἑτεροδόξους. Ἔχουν, πάντως, γίνεи διάφορες προπαρασκευαστικές ἐνέργειες, κυρίως σὲ ἐπίπεδο δημιουργίας κατὰλληλων συνθηκῶν (σύμφωνα μέ τὴν προαναγγελία τοῦ πάπα Λέοντος 13ου, ὅτι δηλ. «*ἡ χριστιανικὴ ἐνότης θά ἐπιτευχθῇ μᾶλλον διὰ τοῦ πνεύματος τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης ἢ διαδογματικῶν συζητήσεων*»),⁵³⁸ ἐπικοινωνίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν μέσα ἀπὸ τὴν συνέχιση τῶν ἐκατέρωθεν ἐπαφῶν καὶ ἐκδηλώσεων ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ.⁵³⁹ Εἰδικότερα, «ὁ διάλογος οὔτε ἤρχισεν οὔτε εἶναι δυνατόν νά ἀρχίσει», διότι δέν ἔχουν «δημιουργηθεῖ αἱ κατάλληλοι εὐνοϊκαὶ συνθήκαι». Οἱ θέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν «εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι, ὡς ἐν τῷ παρελθόντι, οὐδεμιᾶς κατ' οὐσίαν ἐπελθούσης μεταβολῆς». Ἡ Ρώμη μέ τὴν διεύρυνση καὶ ἐπισφράγιση τῶν γνωστῶν περὶ πρωτείου ἀποφάσεων ἀπὸ τῆ Β' Βατικανῆ, «ὡς καὶ τὰς σχετικὰς δηλώσεις τοῦ Πάπα φαίνεται ὅτι θά ἐμμεῖνη ἀνευδρότως εἰς τὰ καινὰ παπικά δόγματα».⁵⁴⁰

⁵³⁴ Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Πρώτη Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (Πρακτικά — Κείμενα), Chambésy Γενεύης 1976, σσ. 97-106. Πρβλ. πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας Μεθοδίου (Φούγια), «Α' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Θεολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ μελέται — Συλλογὴ δημοσιευμάτων 8 (1985) 357-359.

⁵³⁵ Ἀλεξάνδρου (Καντῶν), Μητροπολίτη Περιστερίου «Η Α' Προσυνοδικὴ Διάσκεψις», Ἐκκλησία 4 (1977), 91-92.

⁵³⁶ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας, «Α' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Θεολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ μελέται — Συλλογὴ δημοσιευμάτων 8 (1985) 312.

⁵³⁷ Ἀλεξάνδρου (Καντῶν), Μητροπολίτη Περιστερίου «Η Α' Προσυνοδικὴ Διάσκεψις», Ἐκκλησία 4 (1977), 92.

⁵³⁸ Σ. Μπιλάλη, Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός, τ. Α', Αθήναι 1971, σ. 413.

⁵³⁹ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας, «Α' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Θεολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ μελέται — Συλλογὴ δημοσιευμάτων 8 (1985) 344-345.

⁵⁴⁰ Ι. Καρμίρη, «Η Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν Διαλόγῳ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων», ΕΕΘΣΑ Κ' (1973) 278.

Ὡς πρὸς τὴν σχέσηιν τῆς Ὁρθοδοξίας μετὰ τὰ μεταρρυθμισμένους χριστιανικὰς Ὁμολογίας, ἡ Λουθηρανικὴ Ἐκκλησία προσήγγισεν τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἤδη ἀπὸ τῆν ἐποχὴν τῆς Μεταρρυθμίσεως (Μελάγχθων — Πατριάρχης Ἰωάσαφ Β΄ καὶ Ἰερεμίας Β΄), ὁ ὁποῖος ὁμως διεκόπη γιὰ τέσσαρεις ὀλόκληρους αἰῶνες. Μολονότι, κατὰ τὰ νεώτερα χρόνια, ἔγιναν προσπάθειαι τόσο ἀπὸ τῆν πλευρὰν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ὅσο καὶ ἀπὸ τῆν πλευρὰν τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, συστηματικὸς διορθόδοξος διάλογος μετὰ τοὺς Λουθηρανούς δὲν ἔχει ξεκινήσει, οὔτε ἔχει συσταθεῖ κάποια σχετικὴ εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ.⁵⁴¹

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν ἐπαφὴν Ὁρθοδοξίας καὶ Παλαιοκαθολισμοῦ, θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅτι ἱστορικὰ ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία προῆλθε ἀπὸ τῆν ἀπόρριψιν τῶν ἀποφάσεων τῆς Α΄ Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ (1870) σχετικὰ μετὰ τὸ ἀλάθητον καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα. Ἀργότερα, ἡ Ἐκκλησία αὕτη, ἀφοῦ ἦλθε σὲ ρήξιν μετὰ τῆν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ἐνώθηκε τὸ 1725 μετὰ τῆν Ἐκκλησίαν τῆς Οὐτρέχτης στὴν Ὀλλανδία, ἡ ὁποία εἶχε συγκροτηθεῖ ἀπὸ τῆν ἔνωσιν τῶν Παλαιοκαθολικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἑλβετίας. Σὲ ὕστερον χρόνον, στὸν συνασπισμὸν αὐτὸν προστέθηκαν καὶ οἱ Παλαιοκαθολικὲς Ἐκκλησίαι τῆς Αὐστρίας, τῆς Τσεχοσλοβακίας, τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Πολωνίας (στὴν Εὐρώπῃ καὶ τὴν Ἀμερικῇ). Ὁ θεολογικὸς διάλογος μετὰ τῶν Ὁρθόδοξων καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν ὑφίσταται πάντως ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια. Ἀπὸ ὅλα τὰ σχετικὰ Συνέδρια, Διαβουλεύσεις, Συνδιασκέψεις καὶ Συναντήσεις, μνημονεύουμε τὴν Συναντήσιν πού ἔλαβεν χώρα στὴν Ἀθήνα (1973 καὶ 1976), στὸ εὐρισκόμενον στὴν Ἱερὰ Μονὴ Πεντέλης, Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.⁵⁴²

Ὁ θεολογικὸς διάλογος μετὰ τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν (κυρίως μετὰ τὴν παραδοσιακὴν «ὑψηλὴν» Ἐκκλησίαν - *High Church*) ξεκίνησεν στὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνα. Ὁ πρωτεργάτης αὐτοῦ τοῦ διαλόγου (ἀπὸ ὀρθόδοξου πλευρᾶς) ἦταν ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος Λούκαρις ((1638), ὁ ὁποῖος ἀπέστειλε (μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του) τὸν Μητροφάνη Μητρόπουλον (μετέπειτα Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας) νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἑλβετίαν μετὰ σκοπὸν νὰ συνάψῃ θεολογικὸν διάλογον μετὰ τοὺς Ἀγγλικανούς, τοὺς Λουθηρανούς καὶ τοὺς Καλβινιστὰς θεολόγους. Μάλιστα, ὁ Μητροφάνης συνέγραψε γιὰ λογαριασμὸν τῶν Καλβινιστῶν θεολόγων τὴν Ὁμολογίαν Πίστεως ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποκρίσιν του πρὸς τὸν Ἀγγλοθεολόγον Θωμᾶ Γoad. Ὁ διάλογος συνεχίσθη (μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν) ἀπὸ τοὺς Πατριάρχους Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιον Δ΄ (1671-1673, 1676-1679, 1682-1684, 1686-1687, 1693-1694) καὶ Μεθόδιον Γ΄ (1668-1671) καὶ σὲ ὕστερον χρονικὸν διάστημα μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν Ἀνωμότων καὶ τῶν Ὁρθόδοξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἐπικοινωνία Ὁρθόδοξων καὶ Ἀγγλικανῶν συνεχίσθη τὸ 1870, ὅταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου Ἀλέξανδρος Λυκούργος διεξήγαγε θεολογικὸν διάλογον στὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὰ ἔτη 1874-1875 διεξήχθη θεολογικὸς διάλογος στὴν Βόννη, ὅπου συμμετεῖχαν Ὁρθόδοξοι, Ἀγγλικανοὶ καὶ Παλαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, ἐνῶ κατὰ τὸ ἔτος 1897 συστάθη στὴν Κωνσταντινούπολιν Μικτὴ Ὁρθόδοξο-Ἀγγλικανικὴ Ἐπιτροπὴ μελέτης διαφορῶν θεολογικῶν θεμάτων.⁵⁴³

Μετὰ τὸν Α΄ παγκόσμιον πόλεμον, ὁ διάλογος Ὁρθόδοξων καὶ Ἀγγλικανῶν συνεχίσθη μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν, τὸ ἔτος 1918, στὴν Ἀγγλίαν καὶ στὴν Ἀμερικὴν Ὁρθόδοξον

⁵⁴¹ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας, «Α΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Θεολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ μελέται - Συλλογὴ δημοσιευμάτων 8 (1985) 343-344.

⁵⁴² Ὁ.π., (1985) 341-342.

⁵⁴³ Ὁ.π., (1985) 338-339.

Αντιπροσωπείας με έπικεφαλής τὸν τότε Μητροπολίτη Ἀθηνῶν καὶ μετέπειτα Οἰκουμενικό Πατριάρχη Μελέτιο Μεταξάκη. Ἐπιπλέον, Ὁρθόδοξη Ἀντιπροσωπεία παρευρέθηκε στό ΣΤ΄ Συνέδριο τοῦ Lambeth τὸ ἔτος 1920, μέ ἐπικεφαλής τὸν Μητροπολίτη Διδυμοτείχου Φιλάρετο. Καρπὸς αὐτῶν τῶν διαλόγων ἦταν ἡ ἀναγνώριση τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν ἀπὸ τις Ἐκκλησίες α) Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1922, β) Ἱεροσολύμων τὸ 1923, γ) Κύπρου τὸ 1923, δ) Ἀλεξανδρείας τὸ 1930 καὶ ε) Ρουμανίας τὸ 1936. Ὅπως θὰ δοῦμε ἀναλυτικὰ σὲ ἐπόμενη ὑποενότητα τῆς παρούσας διατριβῆς, ἡ Γ΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη ἀποφάσισε τὴν σύσταση Διορθόδοξης Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸν διάλογο Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν, ἡ ὁποία συνῆλθε γιὰ πρώτη φορὰ στό Βελιγράδι τὸ 1966 ὥστε νὰ καθορίσει τὰ θέματα πρὸς συζήτηση ἀλλὰ καὶ τις λεπτομέρειες τοῦ διαλόγου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ συγκρότησε τρεῖς διασκέψεις, στὴν Γενεύη τὸ 1970, στὸ Ἐλσίνκι τὸ 1971 καὶ στὴν Γενεύη τὸ 1972, ὅπου καὶ συζητήθηκαν διάφορα θέματα. Τὸ 1973, συνῆλθε στὴν Ὁξφόρδη ἡ Μικτὴ Ὁρθόδοξο-Ἀγγλικανικὴ Ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία ἀποφάσισε τὴν συγκρότηση τριῶν Ὑποεπιτροπῶν, ἀπὸ τις ὁποῖες ἡ πρώτη θὰ εἶχε ὡς ἀντικείμενο ἐνασχόλησης τὸ θέμα «Γραφὴ καὶ Παράδοση», ἡ δευτέρη τὸ θέμα «Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι» καὶ ἡ τρίτη τὸ θέμα «Ἡ Ἐκκλησία ὡς εὐχαριστιακὴ κοινωνία». Ἡ πρώτη Ὑποεπιτροπὴ συνεδρίασε στὴν Ὁρθόδοξη Ἀκαδημία Κρήτης τὸ 1974, ἡ δευτέρη Ὑποεπιτροπὴ συνεδρίασε στὴν Ρουμανία καὶ ἡ τρίτη Ὑποεπιτροπὴ συνεδρίασε στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες Ἀμερικῆς. Ἡ Ὁλομέλεια τῆς Μικτῆς Ὁρθόδοξο-Ἀγγλικανικῆς Ἐπιτροπῆς συνεδρίασε στὴν Μόσχα τὸ 1976, ὅπου συμφωνήθηκε οἱ Ἀγγλικανοὶ νὰ εἰσηγηθοῦν στὶς Ἐκκλησίες τῆς Ἀγγλικανικῆς Κοινωνίας τὴν ἀπάλειψη τῆς προσθήκης τοῦ *filioque* ἀπὸ τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως. Στὴν ἴδια συνεδρίαση, οἱ Ὁρθόδοξοι δήλωσαν κατηγορηματικὰ ὅτι σὲ περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἀγγλικανοὶ προχωρήσουν σὲ χειροτονίες γυναικῶν, τότε ὁ διάλογος θὰ ὀδηγηθεῖ σὲ ἀδιέξοδο.⁵⁴⁴

Τέλος, τὸ ζήτημα τοῦ κοινῆς ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα προέκυψε, ἐπειδὴ 1) ὁ ἑορτασμός ἀπὸ τις Χριστιανικὲς Ἐκκλησίες τοῦ Πάσχα σὲ διαφορετικὲς ἡμερομηνίες ἀποτελεῖ πρόκληση γιὰ τὸν χριστιανικὸ κόσμο, 2) ὁ μὴ κοινὸς ἑορτασμός τοῦ Πάσχα ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς ἀποτελεῖ σοβαρὸ πρόβλημα γιὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ζοῦν σὲ χῶρες, ὅπου εἶναι ἀναμεμιγμένοι μετὰ Χριστιανοὺς ἄλλων Ὁμολογιῶν, 3) ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (325) καθόρισε τὴν ἡμερομηνία ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τῆς μόνο τὸν μεσογειακὸ χῶρο – μετὰ τὰ νέα δεδομένα, ἡ παρουσία Χριστιανῶν σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Γῆς προκαλεῖ νέα προβλήματα στὸν καθορισμὸ τῆς ἡμερομηνίας ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα καὶ, ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀπόφασίς τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ μετὰ βάση τὸ πνεῦμα διατύπωσής της, 4) μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἡμερολογίου, οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες οἱ ὁποῖες ἑορτάζουν τὸ Πάσχα σύμφωνα μετὰ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο, θὰ πρέπει νὰ ἐναρμονίσουν τὸ ἐκκλησιαστικὸ τους ἡμερολόγιο μετὰ βάση τὰ νέα ἀστρονομικὰ δεδομένα καὶ 5) οἱ Ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δήλωσαν κατὰ τὴν Ε΄ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε. ὅτι θὰ ἐξετάσουν τὸ θέμα τοῦ κοινῆς ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα.⁵⁴⁵

Μὲ βάση τὰ ὅσα παρατέθηκαν, ἡ Γ΄ Ἐπιτροπὴ τῆς Α΄ Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως, ἂν καὶ δήλωσε ὅτι, θὰ ἐπανεξετάσει μέ εἰδικὲς Ἐπιτροπὲς Ἱεραρχῶν, κανονολόγων, ἀστρονόμων, ἱστορικῶν καὶ κοινωνιολόγων τὸ θέμα τοῦ κοινῆς ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἀποφάσισε σχετικὰ ὅτι: 1) «μέγας ἀριθμὸς

⁵⁴⁴ Ὁ.π., (1985) 339-340.

⁵⁴⁵ Ὁ.π., (1985) 349.

πιστῶν δέν εἶναι ψυχολογικῶς καί ἐν γένει ποιμαντικῶς ἕτοιμος διά τοιαύτην ἀλλαγὴν», 2) «ἡ υἰοθέτησις κοινῆς ἡμερομηνίας ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα δύναται νά διευκολύνῃ τόν προσηλυτισμόν τῶν πιστῶν των Ἐκκλησιῶν τούτων», 3) «ἡ ἀλλαγὴ ἡμερομηνίας τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀποτελεῖ παραβίαση τῶν ἀποφάσεων τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καί ἐνέχει τόν κίνδυνον ὅπως ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ πληρώματος κλονισθῇ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς. Πρέπει νά διατηρηθῇ ἡ ἰδία διάκρισις μεταξύ τοῦ ἑβραϊκοῦ καί τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα», καί 4) τό αἶτημα γιά κοινὸ ἑορτασμό τοῦ Πάσχα δέν προῆλθε ἀπό τοὺς Ὁρθόδοξους.⁵⁴⁶

Σέ πολλά ἀπό τὰ ὡς ἄνω θέματα, τὰ ὁποῖα ἀνατέθηκαν σέ ξεχωριστές Ἐπιτροπές γιά μελέτη, ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ σχετικὴ ἐπιστημονικὴ γνωμοδότηση τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.⁵⁴⁷ Ὡστόσο, στήν ὡς ἄνω Διάσκεψη, ὅπως φαίνεται ἀπό τὴν ἐπισταμένη μελέτη τῶν Πρακτικῶν, δέν ὑπῆρξε συγκεκριμένη πρόταση ἢ συμβολὴ ἐκ μέρους κάποιας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τό κύριο βᾶρος ἔπεσε στήν ἀνάγνωσις—ἀπό τὴν πλευρὰ τοῦ προέδρου—παλαιότερων προσυνοδικῶν ἀποφάσεων (μέ κριτικὸ σχολιασμό) ἢ διαδικαστικῶν καί μεθοδολογικῶν προτάσεων, γιά μιὰ μελλοντικὴ ἐπόμενη σύγκληση. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ὅλη συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν ὡς ἄνω Διάσκεψη θά πρέπει νά ἀποτιμηθεῖ μέσα στό πλαίσιο αὐτό.

2. Ἡ Β' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1982)

Σύμφωνα μέ τό Σεπτὸ Γράμμα (1/3/1982) τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου Α', πρὸς τοὺς Προκαθημένους τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν καί κατόπιν ὁμοφώνου σχετικῆς προτάσεως τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ἡ Β' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διάσκεψη συνῆλθε ἀπὸ 3 ἕως 12 Σεπτεμβρίου 1982 στό Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (Chambésy τῆς Γενεύης), προεδρεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.⁵⁴⁸ Κύριο θέμα αὐτῆς τῆς συνάντησης ἦταν ἡ ἐπεξεργασία τριῶν θεμάτων ἀπὸ τὰ δέκα τὰ ὁποῖα καθόρισε ἡ Α' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη τοῦ ἔτους 1976. Τὰ θέματα τὰ ὁποῖα συζητήθηκαν ἦταν: τὰ κωλύματα γάμου, ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῶν περὶ Νηστείας ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων σύμφωνα μέ τίς ἀπαιτήσεις τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης καί τό Ἡμερολογιακὸ ζήτημα. Παράλληλα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Διάσκεψης συζητήθηκε ἕνα ζήτημα τό ὁποῖο ἀπασχόλησε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας. Τό ζήτημα ἀφοροῦσε στήν διερεύνησις τοῦ κατὰ πόσον εἶναι δυνατόν στό μέλλον νά χειροτονοῦνται Ἐπίσκοποι ἀπὸ τίς τάξεις τῶν Μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι (Μοναχοί) δέχθηκαν ἀπλὰ τὴν εὐχὴ τῆς ρασοφορίας καί ὄχι μόνο ἀπὸ τίς τάξεις τῶν Μεγαλόσχημων Μοναχῶν.⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Ὁ.π., (1985) 347-348.

⁵⁴⁷ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 121.

⁵⁴⁸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Τηλεγράφημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Β' Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως.

«Ἱερώτατον Μητροπολίτην Χαλκηδόνος Μελίτωνα, Πρόεδρον Β' Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως.

Συγχαίροντες αἰσία ἐνάρξει ἐργασιῶν ὑμῶν ἐπικαλούμεθα χειραγωγίαν Παρακλήτου πρὸς πλήρη εὐδωσιν αὐτῶν εἰς δόξαν Τριαδικοῦ Θεοῦ, στερέωσιν Ὁρθοδοξίας καί σωτηρίαν πιστῶν.

Πατριάρχης Δημήτριος

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῆ 5^ῃ Σεπτεμβρίου 1982».

⁵⁴⁹ Β. Θ. Σταυρίδη, Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 96. Πρβλ. Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, «Β' Προσυνοδικὴ

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν Μητροπολιτῶν Κίτρους Βαρνάβα (Τζωρτζάτου ὡς ἀρχηγοῦ τῆς ἀντιπροσωπείας), Περιστερίου Χρυσόστομου (Ζαφείρη), Νικοπόλεως καί Πρεβέζης Μελετίου (Καλαμαρά), καί τῶν καθηγητῶν Ἰ. Καλογήρου καί Β. Φειδᾶ συμμετεῖχε ἐνεργά, προβαίνοντας μάλιστα καί σέ σχετική γενικότερη ἀξιολόγησι τῆς Διασκέψεως αὐτῆς.⁵⁵⁰ Κατά τήν ἐξέλιξι τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως, ἀναγνώσθηκε ἀπό τόν Γραμματέα ἐνώπιον τῆς ὀλομελείας τῆς Διασκέψεως τηλεγράφημα ἀπό τό Ἅγιον Ὅρος τό ὅποιο ὑπογράφουν «Ἄπαντες οἱ ἐν τῇ ἐκτάκτῳ διπλῇ Τερά Συνάξει Καθηγούμενοι καί Προϊστάμενοι τῶν εἴκοσι Τερῶν Μονῶν τοῦ Ἄθω», ἐντός τοῦ ὁποίου οἱ Ἄγιορεῖτες καταφέρονταν τόσο κατά τοῦ πιθανοῦ (κοινοῦ) συνεορτασμοῦ τοῦ Πάσχα μετὰ τῶν ἐτεροδόξων Χριστιανῶν, ὅσο καί κατά τῆς τυχόν καταλύσεως, συντηρήσεως ἢ ἀλλοιώσεως «τῆς παραδεδομένης ὑπό τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας νηστείας».⁵⁵¹ Παρόμοιες ἀντιδράσεις ὑπήρξαν ἐκ μέρους τῶν Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καί Πολωνίας ὅσον ἀφορᾷ τυχόν τροποποιήσεις τῶν περὶ νηστείας ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων.⁵⁵²

Λαμβάνοντας τόν λόγο στήν ἐν λόγω Διάσκεψι ὁ καθηγητής Βλάσιος Φειδᾶς (ὡς μέλος τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), διαχώρισε τίς περὶ νηστείας κανονικές διατάξεις στίς πρό τοῦ 12ου αἰῶνα (οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στίς καθ' ἑβδομάδα νηστεῖες τῆς Τετάρτης καί Παρασκευῆς, ἀλλά καί τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς) καί στίς μετὰ τόν 12ο αἰῶνα (βλ. σχόλια τῶν Βαλαμώννα καί Ζωναρά ἀναφορικά μὲ τόν τρόπο εἰσαγωγῆς τῶν νηστειῶν στόν κόσμον ὡς ἀπότοκο τῶν αὐστηρῶν ἀσκητικῶν διατάξεων περὶ νηστείας τῶν Μοναχῶν), εἰσηγούμενος τή διατήρησι μόνο τῶν παραδεδομένων ἀρχαίων νηστειῶν καί τόν μὴ αὐστηρό καθορισμό διαιτολογίου τροφῶν, δεδομένης τῆς εὐχέρειας, τήν ὁποία οἱ ἴδιοι οἱ ἱεροὶ Κανόνες παρέχουν, τῆς διακρίσεως μεταξύ «αὐστηρᾶς» (ὑποχρεωτικῆς μόνο γιά τούς Μοναχοὺς) καί «ἐλαφρᾶς» (ἐπιεικοῦς) νηστείας, ἐκάστης Ἐκκλησίας, κατά τό πνεῦμα τῆς Οἰκονομίας. Τό ἕτερον μέλος τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου Χρυσόστομος, ἐνίσχυσε τήν ὡς ἄνω διατυπωθεῖσα ἄποψη τοῦ κ. Φειδᾶ, ἀναδεικνύοντας μάλιστα τήν πτυχή τοῦ νεο-μεσαιωνισμοῦ σέ περίπτωσι μὴ ἀναπροσαρμογῆς τῆς νηστείας.⁵⁵³

Παρά τίς σχετικές ἐπιφυλάξεις καί ἀντιρρήσεις τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα ἀφ' ἑνός μὲν γιά τό ζήτημα μειώσεως τῶν ἡμερῶν τῶν νηστειῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ γιά τόν γάμον τῶν κληρικῶν, ὁ καθηγητής Βλάσιος Φειδᾶς τάχθηκε ὑπέρ τόσο τοῦ περιορισμοῦ τῶν κωλυμάτων γάμου λόγω πνευματικῆς συγγένειας, ὅσο καί τοῦ γάμου τῶν Κληρικῶν μετὰ τή χειροτονία, μὲ τό αἰτιολογικό τῆς χρήσεως «μειζονος οἰκονομίας» ἀπό τήν πλευρά τῆς Ἐκκλησίας, ἢ πράξι τῆς ὁποίας «περιέχει καί τήν θεολογίαν τῆς πράξεως», παρὰ βεβαίως τόν 54^ο ἱερό Κανόνα τῆς «ἐν Τρούλλῳ» Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου.⁵⁵⁴

Πανορθόδοξος Διάσκεψις — Πρακτικά - Κείμενα» (3-12 Σεπτεμβρίου 1982), Σαμπεζύ Γενεύης 1985, σσ. 1-4, 14.

⁵⁵⁰ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρ. Κίτρους, Ἀξιολόγησις τῆς Β' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως, Ἀθήνα 1982· Μητρ. Νικοπόλεως Μελετίου (Καλαμαρά), «Ἡ Β' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 59 (1982) 461 κ. ἔξ.

⁵⁵¹ Γραμματεία ἐπί τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, «Β' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις — Πρακτικά-Κείμενα» (3-12 Σεπτεμβρίου 1982), Σαμπεζύ Γενεύης 1985, σσ. 99-100.

⁵⁵² Ὁ.π., σ. 149.

⁵⁵³ Ὁ.π., σσ. 138-139, 141-142.

⁵⁵⁴ Ὁ.π., σσ. 111-112.

Τελικά, κατά τή Διάσκεψη αυτή, ἀφ' ἑνός μὲν ἀποφασίστηκε ἡ μὴ μεταβολή τῶν κανονικῶν διατάξεων γιά τή νηστεία (καθορισμός τοῦ νηστήσιμου χρόνου στή διακριτική ἐφαρμογή τῆς ἀρχῆς τῆς Οἰκονομίας στόν ἀρμόδιο Πνευματικό), σύμφωνα μέ σχετική Εἰσηγητική Ἐκθεση τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (πού ἀνέγνωσε ὁ Μητροπολίτης Νικοπόλεως καί Πρεβέζης ἐνώπιον τῆς Ὀλομέλειας),⁵⁵⁵ ἀφ' ἑτέρου δέ ἀπαγορεύτηκε ρητά ἡ σύναψη γάμου ἱερέων μετά τή χειροτονία τους (ἄρθρο 6), ἀπορρίπτοντας ἔτσι τίς σχετικές Εἰσηγήσεις τῆς οἰκείας Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς σχετικά μέ τή δυνατότητα συνάψεως γάμου τῶν διακόνων, παρά τίς μετέπειτα ὑποβαλλόμενες αἰτήσεις (1990) ἱερέων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης πρός τό Φανάρι γιά τή δυνατότητα δευτερογαμίας χήρων Κληρικῶν.⁵⁵⁶

3. Ἡ Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1986).

Ἡ Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη συνήλθε στό διάστημα ἀπό τίς 28 Ὀκτωβρίου ἕως τίς 9 Νοεμβρίου στό Chambésy τῆς Γενεύης ὑπό τήν προεδρία τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μύρωνος Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν καί πρόεδρος τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.⁵⁵⁷

Ὁ Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνός, ὡς Γραμματέας τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, διηύθυνε τήν γραμματεία τῆς Διασκέψεως. Παράλληλα, περιέγραψε μέ σαφήνεια τὸν σκοπὸ καί τήν γενική κατεύθυνση τῆς Διάσκεψης αὐτῆς. Ἐπομένως, σκοπὸς τῆς Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως ἦταν ἡ «συμβολή τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τήν ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ιδεωδῶν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν καί ἄρσιν τῶν φυλετικῶν διακρίσεων» (ἔγγραφο, ἀριθμ. 10). Ἡ γενική κατεύθυνση τῆς Διασκέψεως αὐτῆς ἀποτυπώθηκε στό ἔργο τοῦ Μητροπολίτου Ἑλβετίας, *Λόγος Διαλόγου*. Στὸ ἐν λόγω σύγγραμμα, ὁ Σεβασμιώτατος ὑπογραμμίζει ὅτι «ἡ Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψη περιέγραψε στήν Διακήρυξή της τήν κοινή ἀποστολή τῆς Ὀρθοδοξίας γιά τήν ὑπεράσπιση τῆς εἰρήνης, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καί τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων στόν σύγχρονο κόσμον. Ἡ Ὀρθοδοξία δύναται καί ὀφείλει νά συμβάλῃ θετικῶς εἰς τήν ἀποκατάστασιν τῆς ὀργανικῆς σχέσεως τοῦ σύγχρονου διεθνοῦς διαλόγου πρός τά κατ' ἐξοχήν χριστιανικά ιδεώδη τῆς εἰρήνης καί τῆς ἐλευθερίας μεταξύ τῶν λαῶν...».⁵⁵⁸

Τὴν Διάσκεψη αὐτὴ ἀπασχόλησαν διαδικαστικά θέματα, τό ζήτημα τοῦ θεσμοῦ τῆς νηστείας καί οἱ διαχριστιανικές σχέσεις, ἰδίως δέ ἡ σχέση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τό Π.Σ.Ε. καί τὸν ρόλο του, καθὼς καί μέ τήν παγκόσμια Πολιτική.⁵⁵⁹ Εἰδικότερα, συζητήθηκαν οἱ ἐξελίξεις τῶν διαλόγων α) μέ τοὺς Ἀγγλικανούς, β) μέ

⁵⁵⁵ Ὁ.π., σσ. 132-136.

⁵⁵⁶ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 130.

⁵⁵⁷ «Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Texts and Studies, τ. V-VI (1987) 10-12. Τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἦταν τὰ ἑξῆς: ὁ Μητροπολίτης Μύρωνος Χρυσόστομος – Πρόεδρος, ὁ Μητροπολίτης Εὐδοκιάδος Γεώργιος, ὁ Μητροπολίτης Φιλαδελφείας Βαρθολομαῖος, ὁ Μητροπολίτης Σουηδίας Παῦλος, ὁ Πρωτοπρ. Γεώργιος Τσέτσης – σύμβουλος, ὁ καθ. Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης – σύμβουλος, ὁ καθ. Βασίλειος Αναγνωστόπουλος – σύμβουλος, ὁ καθ. Θεόδωρος Ζήσης – σύμβουλος καί ὁ Ὑπογραμματεὺς Μελίων – γραμματεὺς τῆς ἀντιπροσωπείας.

⁵⁵⁸ Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), Μητρ. Ἑλβετίας Λόγος Διαλόγου, Ἀθήνα 1997, σ. 30.

⁵⁵⁹ Ε. Βαρέλλα, Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὀρθοδοξίας σήμερα — Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 76.

τούς Παλαιοκαθολικούς, γ) μέ τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες, δ) μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς, ε) μέ τούς Λουθηρανούς καί στ) μέ τούς Μεταρρυθμισμένους.⁵⁶⁰

Στήν παροῦσα Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσωπήθηκε ἀπό τέσσερις Ἀρχιερεῖς τῆς, τον Μητροπολίτη Κορίνθου Παντελεήμονα (Καρανικόλα), τόν Μητροπολίτη Δημητριάδος Χριστόδουλο (Παρασκευαῖδη), τόν Μητροπολίτη Περιστερίου Χρυσόστομο (Ζαφείρη) καί τόν Μητροπολίτη Νικοπόλεως Μελέτιο (Καλαμαρά). Ὁ Μητροπολίτης Κορίνθου, ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ εὐχήθηκε ἐκ μέρους ὄλων τῶν μελῶν ἡ Διάσκεψη αὐτή νά φέρει σέ πέρας τὸ ἔργο τῆς, ἀναφέρθηκε στίς ἐπισημάνσεις τίς ὁποῖες πρότεινε ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀναφορικά μέ τὰ θέματα τῆς διασκέψεως αὐτῆς. Ἀναφορικά μέ τὸ θέμα τῆς Νηστείας, ἡ πρόταση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἦταν τὸ κείμενο νά ἐμπλουτισθεῖ μέ μερικῆς ἀπόψεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἀναφορικά μέ τὸ ζήτημα τοῦ Διαλόγου μέ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐξέφραζε τὴν συμφωνία τῆς μέ τὴν κίνηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί πρότεινε νά προταχθοῦν στὸν διάλογο τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα χωρίζουν τίς Ἐκκλησίες καί ὄχι ὅσα τίς ἐνώνουν ὥστε νά δοθεῖ μιὰ λύση. Ἀναφορικά μέ τὸ κείμενο τῆς Διορθόδοξης Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς στὸ ὁποῖο γίνεται σὲ κανένα σημεῖο λόγος ἢ μνεῖα συστάσεως Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς *ad hoc* γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἀναφρομένων θεμάτων, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πρότεινε τὸ θέμα αὐτὸ νά μὴν τεθεῖ στὴν κρίση τῆς Γ' Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξης Διάσκεψης ἀλλὰ τὰ μέλη αὐτῆς τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς νά διορίζονται ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Διαλόγου καί νά ἔχουν τὴν δυνατότητα νά ζητήσουν συμβούλους γιὰ τὴν εὐδὼση τοῦ ἔργου τους. Μάλιστα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διαβλέπει ὅτι κάθε ἄλλη λύση ἢ ὁποῖα προβλέπει τὴν δημιουργία Ἐπιτροπῆς, θὰ δημιουργοῦσε παραεκκλησιαστικὸ θέμα. Ἀναφορικά μέ τὸ ζήτημα τοῦ διαλόγου μέ τούς Ἀγγλικανούς, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ζήτησε τὴν ἀπάλειψη τῆς παραγράφου ἢ ὁποῖα περιέχει τὸ θεματολόγιο καί ἡ θέση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας θὰ πρέπει νά γίνει σκληρότερη. Τὸ ζήτημα τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν στὴν Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία χρῆζει περισσότερων διευκρινήσεων, καθὼς θὰ ὑπάρξουν μεγάλες διαφωνίες καί δυσκολίες. Ἀναφορικά μέ τὸν διάλογο μέ τούς Παλαιοκαθολικούς, ἡ θέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἦταν ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένα σοβαρὰ ἐμπόδια ὥστε νά καταστεῖ ἐφικτὴ ἡ ἔνωση, ὅπως καί τὸ γεγονὸς τῆς κοινωνίας τῶν Παλαιοκαθολικῶν μέ τὴν Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία καί τὴν Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία τῆς Γερμανίας, ἀποτελοῦν δυσχέρειες στὴν συνέχιση τοῦ διαλόγου. Ἀναφορικά μέ τὰ ζητήματα τῆς Διασπορᾶς, τοῦ Αὐτοκεφάλου, τοῦ Αὐτονόμου καί τῶν Διπτύχων, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐξέφρασε τὴν αἰσιοδοξία τῆς ὅτι θὰ ἐπικρατήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης καί τῆς συνέσεως ὥστε οἱ ἀπαντήσεις οἱ ὁποῖες θὰ δοθοῦν νά εἶναι ἀποκλειστικὰ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας.⁵⁶¹

Κατὰ τὴν τρίτη ἡμέρα τῶν ἐργασιῶν τῆς Διάσκεψης, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν χωρίστηκαν σὲ τέσσερις ἐπιτροπὲς γιὰ τὴν καλύτερη ἐξέταση τῶν θεμάτων. Ἡ πρώτη ἐπιτροπὴ εἶχε ὡς ἀντικείμενο ἐξέτασης τὴν «Ἀναπροσαρμογὴ τῶν περὶ νηστείας ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων», ἡ δευτέρη ἐπιτροπὴ ἀσχολήθηκε μέ τίς «Σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμο», ἡ τρίτη ἐπιτροπὴ καταπιάστηκε μέ τὸ ζήτημα τῆς προσέγγισης τῆς «Ὁρθοδοξίας μέ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση» καί ἡ τέταρτη εἶχε ὡς ἀντικείμενο

⁵⁶⁰ «Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», *Texts and Studies*, τ. V-VI (1987) 171-180.

⁵⁶¹ Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις, *Texts and Studies*, τ. V-VI (1987), σ. 10-11, 50-53.

τήν «Συμβολή τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ιδεῶδων τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφосύνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν, καὶ ἄρσιν τῶν φυλετικῶν διακρίσεων». Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στελέχωσαν τὶς ἐπιτροπές αὐτὲς ὡς ἑξῆς: α) ὁ Μητροπολίτης Νικοπόλεως Μελέτιος μετεῖχε στὴν πρώτη ἐπιτροπή, β) ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου Χρυσόστομος μετεῖχε στὴν δεύτερη ἐπιτροπή, γ) ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος Χριστόδουλος μετεῖχε στὴν τρίτη ἐπιτροπή καὶ δ) ὁ Μητροπολίτης Κορίνθου Παντελεήμων μετεῖχε στὴν τέταρτη ἐπιτροπή.⁵⁶²

Ἀναφορικὰ μὲ τὴν συμβολή τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν ὀριστικὴ διατύπωση τῶν κειμένων τῆς Διασκέψεως, αὐτὴ ἀποτυπώθηκε στὴν δυναμικὴ συμμετοχὴ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς στίς συζητήσεις τῶν Ἐπιτροπῶν. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συζητήσεων, ἂν καὶ ὑπῆρχε γενικότερα κλίμα σύμπνοιας καὶ βοηθητικῆς διαθέσεως πρὸς τὶς προτάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐντούτοις κατὰ τὴν τελευταία συνεδρία τῆς Διάσκεψης, ὁ Ἅγιος Δημητριάδος ἔθεσε ἐπὶ τάπητος τὸ θέμα τῆς ἐνημέρωσης τοῦ ποιμνίου τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀναφορικὰ μὲ τὸ κείμενο τοῦ Διαλόγου μὲ τὶς Ἐτερόδοξες Ἐκκλησίες, ὡς μὴ ἀναφερόμενο σὲ κανένα σημεῖο τοῦ τελικοῦ κειμένου. Ἡ αἰτιολογία τὴν ὁποία ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος προέβαλλε ἦταν ὅτι μιὰ ἀπόφαση δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λαμβάνεται ἐὰν δὲν ὑπάρχει συμφωνία μεταξύ τῆς κορυφῆς (ιεραρχία) καὶ τῆς βάσης (ποιμνιο) τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος, ἂν καὶ ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου συμφώνησε, ἐντούτοις ὑποστήριξε ὅτι μιὰ τέτοια πρόταση (ἢ κάθε μιὰ Ἐκκλησία ὑποχρεωτικὰ νὰ ἀναλάβει νὰ ἐνημερώσει τὸ ποιμνιὸ τῆς ἀναφορικὰ μὲ τὸν Διάλογο μετὰ τῶν Ἐτεροδόξων Ἐκκλησιῶν), δὲν ἦταν ἀναγκαία νὰ προστεθεῖ διότι ἔθιγε τὸ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς κάθε Ἐκκλησίας. Τελικὰ ὁ Πρόεδρος τῆς Διασκέψεως (Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος) ἀπεδέχθη τὴν πρόταση τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος ὡς ἐξυπηρετοῦσα τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν συνέχιση τοῦ Διαλόγου μὲ τοὺς Ἀγγλικανούς, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Μητροπολίτες Περιστερίου καὶ Δημητριάδος) πρότειναν νὰ μὴν συνεχιστεῖ ὁ διάλογος ἐὰν δὲν ἐπιλύεται κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ἀναφυόμενα προβλήματα. Ὡστόσο, ἀφοῦ δόθηκαν οἱ ἀπαραίτητες διευκρινήσεις ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Φειδᾶ, ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι ἀπεδέχθησαν τὸ κείμενο.⁵⁶³ Ἡ Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διάσκεψη ὀλοκληρώθηκε στίς 9 Νοεμβρίου 1986, μὲ τὴν σχετικὴ δέση ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως.⁵⁶⁴

4. Ἡ Δ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1994).

Τὸ διάστημα ἀπὸ 10 ἕως 17 Νοεμβρίου 1994, στὸ Chambesy τῆς Γενεύης συνεκλήθη ἡ Δ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξη Διάσκεψη, ἡ ὁποία εἶχε ὡς θέμα τὴν διευθέτηση τῶν ἐκκρεμοτήτων τῆς προηγούμενης Διασκέψεως ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ τοὺς Ἐτεροδόξους. Τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσαν ὁ Μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως Ἀνθίμος καὶ ὁ καθηγητὴς Θεόδωρος Ζήσης.⁵⁶⁵

⁵⁶² Ὁ.π., σσ. 192-194.

⁵⁶³ Ὁ.π., σσ. 236-243.

⁵⁶⁴ Ὁ.π., σ. 336.

⁵⁶⁵ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ὁρισμὸς τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ανθίμου καὶ τοῦ Ἐλλογιμωτάτου Καθηγητῆ κ. Θεοδώρου Ζήση ὡς ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Διορθόδοξη προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Δ' Πανορθόδοξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως:

Ε. Πανορθόδοξες Διασκέψεις

Από τό 1961 εισάγεται στην «κατ' Ανατολάς» Ὁρθοδοξία ὁ θεσμός τῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων.⁵⁶⁶ Σύμφωνα μέ τόν καθηγητή Β. Αναγνωστόπουλο, ἡ καθιέρωση τοῦ θεσμοῦ τῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων θεωρεῖται τό σπουδαιότερο καί σημαντικότερο γεγονός ὄχι μόνο τῶν νεότερων χρόνων, ἀλλά καί τῶν παρελθόντων αἰώνων στήν εξέλιξη τῆς μακροαίωνης καθιερωμένης συνοδικῆς παραδόσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.⁵⁶⁷

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμμετεῖχε καί συμμετέχει ἐνεργά σέ ὅλες τίς Πανορθόδοξες Διασκέψεις γιά τήν πραγματοποίηση τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδοξίας, συμβάλλοντας στήν καλλιέργεια Πανορθόδοξου πνεύματος, ἀλλά καί στή διεξοδική μελέτη καί ὑποβολή προτάσεων γιά κάθε ἐπί μέρους θέμα, πού θά ἀπασχολήσει τή Μεγάλη Σύνοδο.⁵⁶⁸ Στήν Πανορθόδοξη προσπάθεια γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἡ Ἑλλαδική Θεολογία⁵⁶⁹ συνεισέφερε ὁμολογουμένως πολλά. Ἡ Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν προέβη στόν καταρτισμό μελετῶν – εἰσηγήσεων ἀπό καθηγητές τῆς σχολῆς, οἱ ὁποῖες δημοσιεύθηκαν στό περιοδικό «Θεολογία». Οἱ μελέτες αὐτές ἔχουν ὡς σκοπὸ νὰ γνωρίσουν οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι τὸν ἀρμονικὸ συνδυασμὸ τῆς αὐθεντίας τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Παραδόσεως μέ τὴν καλῶς νοουμένη ἐπιστημονικὴ ἐλευθερία στήν θεολογικὴ ἔρευνα καί ἀποφεύγοντας τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ ἀλλὰ καί τὴν Προτεσταντικὴ Θεολογία. Παράλληλα, ἡ συνεισφορὰ τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς στήν Πανορθόδοξη Ἐνότητα ἀναδεικνύεται καί ἐκδηλώνεται στίς ἐνέργειές τους γιά τὴν διατήρηση τῆς κοινῆς ὀρθοδόξου

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 Ἰωάννου Γενναδίου 14 (115 21)

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 2337, ΑΡΙΘ. ΔΙΕΚΠ. 1256, Αθήνησι τῆ 30-10-90

Παναγιώτατε καί Θεϊότατε Ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καί Οἰκουμενικῆ Πατριάρχα, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητὲ ἀδελφε καί συλλειτουργῆ τῆς ἡμῶν Μετροίτητος κύριε Δημήτριε, τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Μετὰ πολλοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐγενόμεθα κάτοχοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 140/ 15.3.90 καί 612/6.9.90 Τιμίων Γραμμάτων τῆς Ὑμετέρας λίαν ἀγαπητῆς ἡμῖν Θειοτάτης Παναγιότητος, δι' ὧν, Ὑμεῖς ἐν τῇ εὐθύνη καί μερίμνῃ Ὑμῶν τῆς προωθήσεως τῶν διορθόδοξων θεμάτων καί δι' τοῦ λίαν σοβαροῦ θέματος τῆς συγκλήσεως τῆς Δ' Πανορθόδοξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως καί τῆς προετοιμασίας αὐτοῖς, ἀνακοινοῖτε ἡμῖν Ὑμετέραν ἀπόφασιν διὰ τὴν σύγκλησιν, τῆς Διορθόδοξου προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ἐπικαίρου θέματος τῆς «Ὁρθόδοξου Διασπορᾶς» ἀπὸ 10^{ης} ἕως 17^{ης} Νοεμβρίου ἔ.ἔ., ἐν τῷ καθ' ὑμᾶς πατριαρχικῷ κέντρῳ, ἐν Σαμπεζὺ Γενεύης, γνωρίζομεν Ὑμῖν ὅτι Συνοδικὴ ἀποφάσει ὠρίσθη, ὅπως τὴν Ἀγιωτάτην Ἐκκλησίαν ἡμῶν ἐν τῇ ὡς εἴρηται Διορθόδοξῃ Ἐπιτροπῇ ἐκπροσωπήσῃ ὁ Μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἄνθιμος καί ὁ καθηγητῆς κ. Θεόδωρος Ζήσης, ἐν τῇ ιδιότητι τοῦ συμβούλου τοῦ ὡς εἴρηται ἐκπροσώπου ἡμῶν.

Ἐπὶ δὲ τούτοις, εὐχόμενοι ἐπιτυχίαν εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ὡς ἄνω Διορθόδοξου Ἐπιτροπῆς, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς διορθόδοξου ἐνότητος καί εὐκλείᾳ τῆς ἀγιωτάτης ἀνά τὴν οἰκουμένην ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡμῶν καί κατασπαζόμενοι αὐθις τὴν Ὑμετέραν Σεπτὴν κορυφὴν μετὰ τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης, διατελοῦμεν».

⁵⁶⁶ Ἰ. Καρμίρη, «Ἡ Ε' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 18 (15/9/1968) 434.

⁵⁶⁷ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος (Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, 16-27 Ἰουνίου 2016), Ἀπὸ τὴν ἀκριτὴ ἀμφισβήτησι στήν ὁμόφωνη ἀποδοχή, Ἀθήναι 2017, σ. 16.

⁵⁶⁸ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 43.

⁵⁶⁹ Ν. Νησιώτη, «Ἡ ὑπηρεσία τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὰς διορθόδοξους σχέσεις», Ἐκκλησία 49 (1971) 592 ἔξ. Πρβλ. Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 44.

πίστεως, στην κοινή παράδοση, στην κοινή λατρεία, στην κοινή συνείδηση και ευσέβεια και στα ιδιαίτερα θρησκευτικά βιώματα τῶν ἀπανταχοῦ Ὁρθοδόξων.⁵⁷⁰

1. Ἡ Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος, 1961)

Ἀπό τῆ δεκαετία τοῦ '60 ἀνοίγονται νέοι ὀρίζοντες στήν πορεία τῶν διορθοδόξων σχέσεων. Ἐχει πλέον συνειδητοποιηθεῖ ἀπό τήν πλειονότητα τῶν Ὁρθοδόξων ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα τῆς συσφίξεως τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί τῆς στενότερης συνεργασίας τοὺς ἀναφορικά μέ τήν διευθέτηση διορθοδόξων καί διεκκλησιαστικῶν ζητημάτων, προκειμένου, ἔτσι, ἐνωμένες νά παρέχουν τή μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας στόν σύγχρονο κόσμο.⁵⁷¹

Κατάλληλο κλίμα γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν στόχων αὐτῶν οἰκοδομήθηκε ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἀθηναγόρα ὁ ὁποῖος, μπροστά στήν ἀλλαγὴ τοῦ σκηνικοῦ τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων πού ἔβλεπε νά ἐπέρχεται, πραγματοποίησε εἰρηνικές ἐπισκέψεις σέ ὅλα τὰ Πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, προετοιμάζοντας μέ αὐτόν τόν τρόπο τὸ ἔδαφος γιά τήν ἐπίτευξη μιᾶς διορθόδοξης συνεννόησης.⁵⁷² Ἔτσι, ἀπό τήν 24^η Σεπτεμβρίου ἕως τήν 1^η Ὀκτωβρίου τοῦ 1961 συγκαλεῖται στή Ρόδο, μέ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἡ Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη —παρά τῆ διαφωνία τῆς τότε Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως (1960) καί τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κ. Καραμανλῆ, ὁ ὁποῖος τασσόταν ὑπέρ τῆς συγκλήσεως τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. ἀντί μιᾶς Πανορθόδοξου διασκέψεως,⁵⁷³ μέ σκοπὸ τόν ὀριστικὸ καθορισμὸ τοῦ καταλόγου τῶν θεμάτων, μέ τὰ ὁποῖα θά ἀσχολεῖτο ἡ μέλλουσα νά συνέλθει Προσύνδος.⁵⁷⁴ Ἡ ἀντίρρηση τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὀφειλόταν ἀφ' ἑνός μὲν στίς τότε κινήσεις τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, ὑπὸ τὸ πολιτειακὸ καθεστῶς τοῦ Joseph Vissarionovich Stalin (1878–1953),⁵⁷⁵ ἤθελε νά αὐτο-

⁵⁷⁰ Ι. Καρμίρη, «Προσφώνησις», Ἐκκλησία 20 (15/10/1961) 372-374.

⁵⁷¹ Ὁ.π., 373.

⁵⁷² Χρυσοστόμου Β' (Χατζησταύρου) Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Τὰ Πεπραγμένα: ἡ ἐν Ρόδῳ Πανορθόδοξος διάσκεψις, Ἀθῆναι 1964, σσ. 9-10· Ι. Καλογήρου, «Ἐγχειρήματα καί ἐπιτεύγματα ἐκ τῆς οἰκουμενικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 55 (1972)· Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 28.

⁵⁷³ Κ. Καραμανλῆ, Ἀρχεῖο, Γεγονότα καί κείμενα, τ. Δ', σ. 245.

⁵⁷⁴ Α΄ Πανορθόδοξος διάσκεψη (Ρόδος 1961, Κείμενα – Πρακτικά), Κωνσταντινούπολη 1967· Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου «Ἡ Πανορθόδοξος Διάσκεψη τῆς Ρόδου», Ἐκκλησία 38 (1961) 370-371. Γιά ἕναν αὐτούσιο κατάλογο τῶν θεμάτων τῆς μέλλουσας Πανορθόδοξου Συνόδου, ὅπως τὸν συνέταξε ἡ Α΄ αὐτῆ Πανορθόδοξος Διάσκεψη τῆς Ρόδου βλ. Ι. Καρμίρη, Ἡ Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου, Ἀθῆνα 1961, σ. 14 κ. ἔξ.· τοῦ ἴδιου, «Α΄ Πανορθόδοξος συνάντηση στή Ρόδο», Θεολογία 32 (1961) 497-536· Ἐκκλησία 38 (1961) 369-370.

⁵⁷⁵ Ὁ Stalin εἶχε διαμορφώσει ἕνα εἰδικὸ πλαίσιο σχέσεων μέ τῆ Ρωσικῆ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, πού ἐνοχλοῦσε καί προβληματίζε τῆ Δύση. Ὁ Sir Winston Leonard Spencer-Churchill (1874–1965) κάλεσε τοὺς θρησκευτικούς παράγοντες τῆς περιοχῆς τῆς Βαλτικῆς νά ὑποστηρίξουν τίς δυνάμεις τῶν ἀσπῶν ἐθνικιστῶν. Ὡς ἀπάντηση, ἡ Μόσχα προχώρησε σέ σφράγισμα ναῶν, μοναστηριῶν, χώρων λατρείας καί θεολογικῶν Σχολῶν. Γιά παράδειγμα, τὸ 1946 καταργήθηκε ἡ Οὐνιτικὴ Ἐκκλησία στή Γαλικία καί τῆ Δ. Οὐκρανία. Τὸ 1947 ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τῆ Λιθουανία τὸ 1/3 τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἱερέων τοῦ κρατιδίου (βλ. Β. Α. Alexeyev, Τὸ ψυχορράγημα τοῦ κακοῦ. Τὸ τέλος τοῦ εἰρηνικοῦ σχεδίου, Moscow 1995, σ. 23 ἐξ.· Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 174-175). Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Stalin, ὁ Nikita Sergeyevich Khrushchev (1894–1971) ἀποφάσισε νά συνεργαστεῖ μέ τὸν Πατριάρχη Μόσχας Ἀλέξι, προσκαλόντας ὅλους τοὺς προκαθημένους τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν (οἱ Πατριάρχες Ἀλεξανδρείας Χριστόφορος, Ἀντιοχείας Ἀλέξανδρος, Βουλγαρίας Κύριλλος, Γεωργίας Μελχισεδέκ, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Παῖσιος καί ὁ Μητροπολίτης Πράγας καί πάσης Τσεχοσλοβακίας Ἰωάννης) στή Μόσχα, γιά νά λάβουν μέρος στοὺς ἑορτασμοὺς μέ τήν εὐκαιρία τῶν 40 χρόνων ἀποκαταστάσεως τοῦ πατριαρχικοῦ θεσμοῦ στή Ρωσικῆ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Μετὰ ἀπὸ σχετικές διαβουλεύσεις μαζί τους, ὑπεγράφη διάγγελμα (στό ὁποῖο

προσδιορίζεται ως ἡ ἡγήτιδα δύναμη τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀφ' ἑτέρου δέ στίς προσδοκίες τῶν λοιπῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων γιά Ρωσική προστασία γενικότερα, δεδομένου τοῦ χωρισμοῦ τῆς Εὐρώπης σέ δύο πολιτικο-στρατιωτικούς συνασπισμούς, στόν ἕναν ἀπό τούς ὁποίους διαβιοῦσε τό μεγαλύτερο μέρος τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Εὐρώπης. Τελικά, ὅμως, ἡ ἐπιμονή τοῦ Ἀθηναγόρα φαίνεται ὅτι ἔκαμψε τίς ἐπιφυλάξεις τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.⁵⁷⁶ Ἡ τελευταία, μάλιστα, πίστευε ὅτι ἡ ἐλευθερία κινήσεων ἡ ὁποία ἐπέτρεπε στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο νά προβαίνει σέ αὐτές τίς ἡγετικές διεκκλησιαστικά πρωτοβουλίες, ἦταν ἀποτέλεσμα καί τῆς δικῆς τῆς διπλωματικῆς προσεγγίσεως μέ τή Γείτονα,⁵⁷⁷ μετά τήν τότε ἐπίλυση τοῦ Κυπριακοῦ καί τῆ δημιουργία δικοινοτικοῦ κράτους στή Μεγαλόνησο.⁵⁷⁸

Στή Διάσκεψη αὐτήν, πέρα ἀπό τό προκαταρκτικό Πατριαρχικό σχέδιο τῶν ὀκτώ θεματικῶν ἐνοτήτων⁵⁷⁹ (στά ὁποία περιλαμβάνονται καί δύο ὑποενότητες «Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρός τόν λοιπόν χριστιανικόν κόσμον» καί «Ὁρθοδοξία καί Οἰκουμενική Κίνησις», πού σχετίζονται μέ τόν διαχριστιανικό Διάλογο καί γενικά τήν Οἰκουμενική Κίνησις),⁵⁸⁰ ἐλήφθησαν σοβαρά ὑπ' ὄψιν τά ἀρχικῶς προταθέντα ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θέματα. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατέστη, ἐκ νέου, σημαντικός ὡς πρός τήν λήψη ἀποφάσεων ἀναφορικά μέ τά θέματα Πανορθόξου ἐνδιαφέροντος.⁵⁸¹

Ἐξάλλου, σύμφωνα μέ τό μήνυμα τῆς Πανορθόξου Διασκέψεως, «ἡ Ὁρθοδοξία διά πρώτην φοράν μετά μακράν περίοδον χρόνου συνήρχετο εἰς διάσκεψιν τοσοῦτω ἀντιπροσωπευτικήν τῆς πληρότητος αὐτῆς».⁵⁸² Τό Πανορθόδοξο μήνυμα εἶναι ἄκρως βαρυσήμαντο, γιατί ἐπαναβεβαιώνει τήν ἐνότητα καί μοναδικότητα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «κάν ἐκ διαφορῶν τόπων προσαγορεύηται, ἐπειδή εἰς λαός πάντες οἱ εἰς Χριστόν ἠλπικότες».⁵⁸³ Ὅπως, παρατηρεῖ ὁ τότε Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί μέλος τῆς ἐν λόγω Πανορθόξου Διασκέψεως, καθηγητής Ἰωάννης Καρμίρης, «τό τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας σῶμα ἐν ἐστί καί μέλη

προσετέθη καί ὁ Πατριάρχης ὄλων τῶν Ἀρμενίων Vazgen A') πρός ὅλους τούς Χριστιανούς τοῦ κόσμου καί δημοσιεύθηκε στόν σοβιετικό Τύπο στίς 23 Μαΐου 1958, μέ ἔκκληση ὑπέρ τῆς εἰρήνης καί τοῦ ἀφοπλισμοῦ, θέματα πού ἀποτελοῦσαν προμετωπίδα τῆς πολιτικῆς τοῦ Χρουτσῶφ (βλ. Β. Α. Alexeyien, Τό ψυχοράγημα τοῦ κακοῦ, σ. 201 ἐξ.). Ὡστόσο, ἡ ἀπουσία τῶν προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως, Ἱερουσολύμων, Ἑλλάδας, Φινλανδίας καί Σερβίας στή συνάντηση τῆς Μόσχας ἔδωσε ἀφορμή στοὺς ἐχθρούς τῆς ἡγεσίας τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας νά δηλώσουν ὅτι τά μέλη τῆς δέν ὀμιλοῦσαν ἐξ ὀνόματος ὅλης τῆς οἰκουμενικῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀνάλογα σχόλια ἐμφανίστηκαν καί στόν δυτικό Τύπο, πράγμα πού προκάλεσε τήν ἔντονη δυσἀρέσκεια καί τόν ἐκνευρισμό τοῦ ὀξύθυμου Χρουτσῶφ, λαμβάνοντας ἐπειγόντως μέτρα γιά τήν ἄμεση καταπολέμηση τῆς θηροσκείας (βλ. Β. Α. Alexeyien, Ἀκανθῶδης δρόμος πρός ζωντανό διάλογο, Moscow 1999, σ. 27-28).

⁵⁷⁶ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 162.

⁵⁷⁷ Κ. Καραμανλή, Ἀρχεῖο, Γεγονότα καί κείμενα, τ. Β', σσ. 71, 73, τ. Δ', σ. 240.

⁵⁷⁸ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 162.

⁵⁷⁹ Α. Παπαδόπουλου, Κείμενα διορθόξων καί διαχριστιανικῶν σχέσεων, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 147-154· Ε. Βαρέλλα, Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερα — Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τόν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σσ. 68-69.

⁵⁸⁰ Β. Θ. Σταυροῖδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σ. 221.

⁵⁸¹ Α. Παπαδόπουλου, Μαρτυρία καί διακονία τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερα, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1989, σ. 16. Πρβλ. Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 40.

⁵⁸² Εἰρηναῖο (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου «Ἡ Πανορθόδοξος Διάσκεψη τῆς Ρόδου», Ἐκκλησία 20 (1961) 370-371.

⁵⁸³ Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολή Ἀμφιλοχίω 161, PG 32, 629. Πρβλ. Ἰ. Καρμίρη, «Προσφώνησις», Ἐκκλησία 20 (15/10/1961) 372.

ἔχει πολλά, ἀλλὰ πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνός, πολλά ὄντα, ἓν ἔστι σῶμα (Α΄ Κορ. 12, 12), οὕτω καί αἱ ἐπί μέρους Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, πλείονες οὔσαι, συναποτελοῦσι τό ἓν σῶμα τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐκ τῆς ἐννοίας λοιπόν ταύτης τοῦ σώματος συνάγεται ἡ ἐσωτερική ἐνότης τῆς ἐκ πλειόνων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν συγκροτουμένης Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ δέ ἐσωτερική αὕτη ἐνότης, ἀπόλυτος οὔσα κατὰ τὴν θεόπνευστον Παύλειον διδασκαλίαν, ἐκδηλοῦται καί ἐξωτερικῶς ἐν τῇ κοινῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, τῇ κοινῇ παραδόσει, τῇ κοινῇ λατρείᾳ, τῇ κοινῇ συνειδήσει καί εὐσεβείᾳ, καί τὴν καθόλου ἐκκλησιαστική ζωὴ καί τοῖς ἰδιάζουσι θρησκευτικοῖς βιώμασι τῶν ἀπανταχοῦ Ὀρθοδόξων». ⁵⁸⁴

Παράλληλα, καταδείχθηκε ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίες ἀποτελοῦν συνεκτικές «δυνάμεις τῶν ἰδίων ἐθνῶν», πηγές «τῶν ἐμπνεύσεων των, καί δυνάμεις» δημιουργικές «ἀνωτέρων μορφῶν πολιτισμοῦ», συμβάλλοντες στήν ἀνανέωση τῆς παγκόσμιας ἠθικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς. ⁵⁸⁵ Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀνακοίνωσε στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 739 ἀπὸ 18.3.1952 ἔγγραφο ὅτι ἀναθέτει σὲ ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ κληρικούς καί εὐσεβεῖς θεολόγους καθηγητὲς τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθήνας καί Θεσσαλονίκης νὰ μελετήσουν τὸν κατάλογο τῶν θεμάτων τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἁγίου Ὄρους καί νὰ ἐπιφέρουν σὲ αὐτὰ τίς ἐνδεδειγμένες προσθαφαιρέσεις. Ἡ ἀντιπροσωπεῖα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Ρόδου εἶχε ὡς μέλη τοὺς Μητροπολίτες Μυτιλήνης Ἰάκωβο, Μαρωνείας Τιμόθεο καί Ἰωαννίνων Σεραφεῖμ καί τοὺς καθηγητὲς Βασίλειο Ἰωαννίδη, Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτο καί Παναγιώτη Μπρατσιώτη. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔλαβαν μέρος στὶς σηματοποιηθεῖσες ἕξι ἐπιτροπές: α) στήν Ἐπιτροπὴ μὲ θέμα «περὶ πίστεως καί δόγματος καί περὶ θείας λατρείας» ἔλαβε μέρος ὁ Παναγιώτης Μπρατσιώτης, β) στήν Ἐπιτροπὴ μὲ θέμα «περὶ διοικήσεως καί ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καί περὶ Ὀρθοδοξίας ἐν τῷ κόσμῳ» ἔλαβε μέρος ὁ Μαρωνείας Τιμόθεος, γ) στήν Ἐπιτροπὴ μὲ θέμα «περὶ τῶν σχέσεων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας» ἔλαβε μέρος ὁ Μυτιλήνης Ἰάκωβος ὡς ἀντιπρόεδρος, δ) στήν Ἐπιτροπὴ μὲ θέμα «περὶ θεολογικῶν θεμάτων καί περὶ κοινωνικῶν προβλημάτων» ἔλαβε μέρος ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, ε) στήν Ἐπιτροπὴ μὲ θέμα «περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰς Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας» ἔλαβε μέρος ὁ Βασίλειος Ἰωαννίδης καί στ) στήν Ἐπιτροπὴ μὲ θέμα «περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν» ἔλαβε μέρος ὁ Ἰωαννίνων Σεραφεῖμ. Ἡ ἀντιπροσωπεῖα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἦταν κομβική, καθὼς μὲ τίς παρεμβάσεις τους (οὐσιαστικὲς προσθαφαιρέσεις θεμάτων καί φραστικὲς – λεκτικὲς μεταβολές) συνέβαλαν στήν διαμόρφωση τοῦ τελικοῦ καταλόγου τῶν θεμάτων τῆς Πανορθοδόξου Προσυνόδου. ⁵⁸⁶

2. Ἡ Β΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος, 1963)

Μέ πρωτοβουλία τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα συνεκλήθη, πάλι στή Ρόδο, ἡ δεύτερη Πανορθόδοξη Διάσκεψη, τῆς ὁποίας οἱ ἐργασίες διήρκεσαν κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 26 ἕως 28 Σεπτεμβρίου 1963. ⁵⁸⁷ Τῆς συγκλήσεως τῆς Διασκέψεως εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἀποστολὴ τηλεγραφήματος (24.8.1963), μὲ τὸ ὅποιο ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ζητοῦσε τὴν

⁵⁸⁴ Ἰ. Καρμίρη, «Προσφώνησις», Ἐκκλησία 20 (15/10/1961) 374.

⁵⁸⁵ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρο. Σάμου «Ἡ Πανορθόδοξος διάσκεψις τῆς Ρόδου», Ἐκκλησία 20 (15/10/1961) 363, 369, 371.

⁵⁸⁶ Ἰ. Καρμίρη, «Α΄ Πανορθόδοξος συνάντησις στή Ρόδο», Θεολογία 32 (1961) 497-536.

⁵⁸⁷ Ἰ. Καρμίρη, «Ἡ ἐν Ρόδῳ Πανορθόδοξος Σύσκεψις», Ἐκκλησία 21 (1 Νοεμβρίου 1963) 514.

σύμφωνη γνώμη τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γιά τήν πραγματοποίηση τῆς Διασκέψεως.⁵⁸⁸

Στήν διάσκεψη αὐτή μετεῖχαν μέ ἐπίσημες ἀντιπροσωπεῖες τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, τὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, τὸ Πατριαρχεῖο Ρωσίας, τὸ Πατριαρχεῖο Σερβίας, τὸ Πατριαρχεῖο Ρουμανίας, τὸ Πατριαρχεῖο Βουλγαρίας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας. Μετὰ τὴν ἄφιξη τῶν ἀντιπροσώπων τελέσθηκε Δοξολογία ὅπου ὁ Μητροπολίτης Ρόδου κατὰ τὴν προσφώνησή του ὑπογράμμισε τὴν μεγάλη σημασία καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς Πανορθόδοξου Συσκέψεως, καθὼς «ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καλεῖται νὰ ἡγηθεῖ τῆς ἱερῆς πνευματικῆς πορείας τοῦ κόσμου». Ἡ ἐπίσημη ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως ἔγινε στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ὅπου ὁ Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων Μελίτων, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέγνωσε τὸν χαιρετισμὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ κήρυξε τὴν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως.⁵⁸⁹

Ἡ Β' Πανορθόδοξη Διάσκεψη συνῆλθε μέ βασικὸ σκοπὸ νὰ ἐξετάσει τὴν πρόσκληση τὴν ὁποία ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἀπηύθυνε πρὸς τίς κατὰ τόπους Αὐτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νὰ ἀποστείλουν παρατηρητὲς στὴν δευτέρη περίοδο τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου. Ἐπιπλέον, ἀντικείμενο ἐξέτασης τῆς Διασκέψεως ἀποτέλεσαν οἱ σχέσεις τῆς κατὰ Ἀνατολὰς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Δυτικὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ καλλιέργεια, ἐντὸς τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης, τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος μέσα ἀπὸ τὴν καταλλαγή στίς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξη διαλόγου «ἐπὶ ἴσοις ὅροις».⁵⁹⁰

Στὴ Διάσκεψη αὐτή, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐπιδεικνύοντας ἐπιφυλακτικότητα ἀλλὰ καὶ διστακτικότητα, δὲν συμμετείχε, ἐπειδὴ κάποιοι Ἱεράρχες φοβήθηκαν ὅτι Διάλογος ἄνευ ὄρων εἶναι ἀδύνατος.⁵⁹¹ Ἡ διστακτικότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκδηλώθηκε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀπάντηση τὴν ὁποία ἔδωσε, ἐπίσης μέ τηλεγράφημα (27.8.1963), ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος στὸ τηλεγράφημα τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος σημείωσε ὅτι ἡ ἀπόφαση ἀναφορικὰ μέ τὴν συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἦταν ἤδη εἰλημμένη, καθὼς ἡ Ἱεραρχία εἶχε ἀποφασίσει τὴν ἀποχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ κάθε ἐπαφὴ μέ τὴν Ρώμη. Μάλιστα, λόγω θερινῶν διακοπῶν, ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος δὲν λειτουργοῦσε καὶ, ὡς ἐκ τούτου, δὲν μποροῦσε νὰ συγκληθεῖ ἡ Ἱεραρχία μέχρι τὸν Ὀκτώβριο – αὐτὸ εἶχε ὡς συνέπεια ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος νὰ ἀπευθυνθεῖ στὰ ἀρμόδια Ὑπουργεῖα, λαμβάνοντας ὡστόσο τὴν ἀπάντηση ὅτι ἡ σύγκληση μιᾶς Πανορθόδοξου Διασκέψεως ἐγκυμονοῦσε σοβαρὲς ἐπιπτώσεις γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν ἑλληνικὴ ὁμογένεια ὅποτε θεωρήθηκε προτιμότερη ἡ λύση οἱ Ἐκκλησίες νὰ συσκεφθοῦν κατ' ἰδίαν. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας πίεζε γιὰ

⁵⁸⁸ Χρυσόστομου Β' Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Τὰ Πεπραγμένα 1963-1964, σ. 14. Πρὸβλ. Δ. Βαλαῆ, «Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητος μέ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία: Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Χρυσόστομου Β' Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν (1962-1967) στίς πατριαρχικὲς πρωτοβουλίες», Εἰσήγησις στὸ Διεθνὲς Συνέδριον «Ἀθηναγόρας καὶ Οἰκουμένη: 70 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκλογή τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνον καὶ ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ Π.Σ.Ε.», Θεολογικὴ Σχολὴ ΑΠΘ (19-20 Ἀπρ. 2018), σ. 30.

⁵⁸⁹ Ἰ. Καρμίση, «Ἡ ἐν Ρόδῳ Πανορθόδοξος Σύσκεψις», Ἐκκλησία 21 (1 Νοεμβρίου 1963) 514-518.

⁵⁹⁰ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 29.

⁵⁹¹ Κ. Χαραλαμπίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 643-644.

τὴν σύγκληση τῆς Διάσκεψης καὶ ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ζήτησε μὲ τηλεγραφικὴ Ἐγκύκλιο τὴν γνώμη τῶν Μητροπολιτῶν, οἱ ὅποιοι στὴν συντριπτικὴ πλειοψηφία τοὺς ἀπάντησαν ἀρνητικὰ στὴν πατριαρχικὴ πρόσκληση.⁵⁹²

Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐπέμεινε στὴν πρόσκληση μὲ δεῦτερο τηλεγράφημα καὶ ζήτησε νὰ ἀσκηθῶν πολιτικὲς πιέσεις στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ζήτημα συζητήθηκε σὲ συνεδρία τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου μὲ τὴν παρουσία ἐκπροσώπων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Τὰ συνοδικὰ μέλη ὁμόφωνα ἀποφάσισαν τὴν ἀπόρριψη τῆς πατριαρχικῆς πρόσκλησης. Ὁ Ἀθηναγόρας ζήτησε ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο τὴν ἀποστολὴ στὴν Κωνσταντινούπολη συνοδικῆς ἀντιπροσωπείας ὥστε οἱ Ἱεράρχες τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας νὰ διαφωτιστοῦν πληρέστερα. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Ἀργολίδος Χρυσόστομο, Σπάρτης Κυπριανὸ καὶ Ἐλευθερουπόλεως Ἀμβρόσιο, παρὰ τὶς δοθεῖσες πατριαρχικὲς ἐξηγήσεις, ἐξέφρασε τὴν ἐπιμονὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴν μετᾶσχει στὴν Διάσκεψη. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος ὑποδέχθηκε στὸ ἀρχιεπισκοπικὸ μέγαρο στὶς 25.9.1963 τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἄλλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, στοὺς ὁποίους τόνισε ὅτι ἡ ἀποχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν Διάσκεψη νὰ μὴν θεωρηθεῖ ὡς παραφωνία ἀλλὰ ὡς τήρηση τῶν ἱερῶν Κανόνων καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως, ἐνῶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία του οἱ Ὁρθόδοξοι νὰ μείνουν ἐνωμένοι καὶ σταθεροὶ στὴν ἀπόφαση τῆς Α΄ Πανορθόδοξου Διασκέψεως. Μετὰ τὸ πέρας τῆς Διασκέψεως, ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος δήλωσε ὅτι ἡ Διάσκεψη αὐτὴ ἔγινε κατὰ παράβαση τῶν ἀποφασισθέντων στὴν Α΄ Διάσκεψη τῆς Ρόδου καὶ ὅτι ἐπαληθεύτηκαν οἱ ἐπιφυλάξεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δηλαδὴ ὅτι ἀποφασίσθηκε α) ἡ μὴ ἀποστολὴ ἐπίσημων παρατηρητῶν στὴν β΄ περίοδο τῆς Β΄ Βατικανῆς Συνόδου ἀλλὰ οἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίες νὰ ἐνεργήσουν κατ' ἰδίαν καὶ ἀδεσμεύτως καὶ β) νὰ προταθεῖ στὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἡ ἔναρξη θεολογικοῦ διαλόγου ἐπὶ ἴσοις ὅροις.⁵⁹³

Ὡς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ, μερίδα τοῦ Τύπου ἐπέκρινε τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος γιὰ αὐτὴν τὴν ἀπόφασή της, μὲ τὴν Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο νὰ ἀπαντᾷ μὲ ἀνακοινώσεις στὶς ὁποῖες καλοῦσε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ νὰ ἔχει ἐμπιστοσύνη στὶς ἀποφάσεις της καὶ νὰ μὴν σχολιάζει ἀκρίτως τὶς ἐνέργειές της. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν συμμετεῖχε στὴν Διάσκεψη, ἐντούτοις δὲν ὑπῆρξε κάποια συνέπεια στὶς ἐπαφές ἢ τὶς σχέσεις της μὲ τὶς λοιπὲς Ἀυτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στὴν συνεδρία τοῦ Ὀκτωβρίου (14.10.1963) καὶ ἔχοντας γνώση τῶν Πρακτικῶν τῆς Β΄ Πανορθόδοξου Διασκέψεως, ἀποφάσισε ὅτι α) ὁ διάλογος μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία νὰ ἀρχίσει μετὰ τὴν λήξη τῆς Β΄ Βατικανῆς Συνόδου, β) νὰ ἀποσαφηνισθεῖ ἡ φράση «ἐπὶ ἴσοις ὅροις» ἢ ὁποῖα ἔθετε τὸ ἐνωτικὸ ζήτημα σὲ νέα βάση, γ) νὰ καθοριστοῦν ἡ ἔκταση καὶ τὰ θέματα τοῦ διαλόγου καὶ δ) νὰ μὴν ἀποστείλει παρατηρητὲς στὴν Ρώμη.⁵⁹⁴ Μὲ ἄλλα λόγια, παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις της καὶ τὸ ἐπικριτικὸ πνεῦμα πρὸς τὶς ἐνέργειες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμμετεῖχε στοὺς διεξαχθέντες διαλόγους μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία.

⁵⁹² Χρυσόστομου Β' Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Τὰ Πεπραγμένα 1963-1964, σ. 14.

⁵⁹³ Δ. Βαλαῆ, «Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητας μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία: Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Β' (1962-1967) στὶς πατριαρχικὲς πρωτοβουλίες», ὁ.π., σσ. 30-34.

⁵⁹⁴ Χρυσόστομου Β' Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Τὰ Πεπραγμένα 1963-1964, σ. 14.

3. Η Γ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Ρόδος, 1964)

Με σκοπό τὴν ὑλοποίηση τῆς ἀπόφασης τῆς Β' Πανορθόδοξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου γιὰ τὴν ἔναρξη θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας πρότεινε στὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες μετὰ ἐγκύκλιο γράμμα του (25.5.1964) τὴν σύγκληση τῆς Γ' Πανορθόδοξου Διασκέψεως στὴν Ρόδο μετὰ σκοπὸ νὰ καθοριστοῦν ἡ ἔκταση, τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ τρόπος διεξαγωγῆς τοῦ διαλόγου. Σὲ ὕστερο χρόνο, μετὰ νέο ἐγκύκλιο γράμμα του (12.7.1964), στὴν θεματολογία τῆς Διασκέψεως προστέθηκε ὁ καθορισμὸς τῶν σχέσεων καὶ ἡ συνέχιση τοῦ διαλόγου μετὰ τὴν Ἀγγλικανικὴ καὶ τὴν Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποδέχθηκε τὴν Πατριαρχικὴ πρόσκληση (8.10.1964) καὶ ὡς ἀντιπροσώπους τῆς ὄρισε τοὺς Μητροπολίτες Θεσσαλονίκης Παντελεήμονα, Μυτιλήνης Ἰάκωβο, Τρίκκης Διονύσιο καὶ Κυθήρων Μελέτιο καὶ τοὺς καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Παναγιώτη Μπρατσιώτη, Ἰωάννη Καρμίρη καὶ Ἀμίλκα Αλιβιζάτο.⁵⁹⁵

Ἡ Γ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (1-15 Νοεμβρίου 1964), ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὴν Ρόδο ὅπως καὶ οἱ προηγούμενες Διασκέψεις,⁵⁹⁶ μελέτησε τὸ θέμα τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μετὰ τὸν λοιπὸ χριστιανικὸ κόσμον⁵⁹⁷ καὶ ἰδιαίτερα μετὰ τὴν Ἀγγλικανικὴ καὶ τὴν Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία.⁵⁹⁸ Καρπὸς τῆς Διασκέψεως ἦταν ἡ ἀπόφαση ὁ θεολογικὸς διάλογος νὰ γίνῃ κατόπιν προσεκτικῆς μελέτης τῶν θεμάτων ἀπὸ ὀρθόδοξη σκοπιά, μετὰ τὴν κατάλληλη προπαρασκευὴ ἀλλὰ καὶ τὴν δημιουργία τῶν ἀντίστοιχων συνθηκῶν. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀποφασίσθηκε ἡ κάθε Ἐκκλησία νὰ ἐξετάσῃ ἀπὸ μόνη τῆς τὰ θέματα τοῦ διαλόγου ἀνταλλάσσοντας ἀπόψεις μετὰ τὶς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ διατηρεῖ ἀδελφικὲς σχέσεις μετὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἐκπροσωπώντας μόνον τὸν ἑαυτὸς τῆς, ὥστε βαθμιαίᾳ νὰ ἐξουδετερωθοῦν οἱ ὑφιστάμενες δυσχέρειες. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συμφώνησαν στὶς ἀποφάσεις τῆς Διασκέψεως ἀλλὰ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος προέβαλλε ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις ἀπέναντι στὶς ἀποφάσεις τῆς Διασκέψεως. Πιὸ συγκεκριμένα, χαρακτήρισε ὡς περιέργη τὴν ἀπόφαση ἡ ὁποία ἐπέτρεπε σὲ μιὰ Ἀυτοκέφαλη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νὰ ἐπικοινωνεῖ μετὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ χωρὶς ἡ στάση τῆς αὐτῆς νὰ ἐκφράζει συνοδικῶς ὀλοκληρῆ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, θεωροῦσε ὅτι ἡ διάκριση αὐτῆ ἐγκυμονοῦσε κινδύνους καὶ τόνιζε ὅτι ὁ μοναδικὸς τρόπος γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἔνωση μετὰ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς ἦταν ἡ ἐπαναφορὰ στὸ καθεστῶς τῆς ἐνωμένης Ἐκκλησίας μέχρι τὸ 1054, καθεστῶς μετὰ τὸ ὁποῖο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐξακολουθεῖ νὰ πορεύεται χωρὶς παρεκκλίσεις.⁵⁹⁹

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο, ἀμφισβητήσεις καὶ ἐνστάσεις ἀναφορικὰ μετὰ τὶς ἀποφάσεις τῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως προέβαλλαν καὶ ἄλλοι Ἱεράρχες τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Μητροπολίτης Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου Νικόδημος (Βαλληνδρᾶς) μετέπειτα Πατρῶν, σημειώνει ὅτι στὴν αἴθουσα τῆς

⁵⁹⁵ Χρυσόστομος Β' Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Τὰ Πεπραγμένα 1963-1964, σσ. 74-77. Πρὸβλ. Δ. Βαλαῆ, «Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητας μετὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία: Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Β' (1962-1967) στὶς πατριαρχικὲς πρωτοβουλίες», ὁ.π., σσ. 42-43.

⁵⁹⁶ Γιὰ περὶ σότερα βλ. Ἰ. Καρμίρη, Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου, Ἀθῆναι 1964 · Ν. Νησιώτη, «Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ὁρθόδοξος Παρουσία 1 (1964) 191 ἔξ.

⁵⁹⁷ Ἰ. Καρμίρη, «Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου», Ἐκκλησία 41 (1964) 588.

⁵⁹⁸ Κ. Τ. Γεωργιάδου, Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον – Ἡ τελευταία εἰκοσαετία, Ἀθῆναι 1970, σ. 13.

⁵⁹⁹ Δ. Βαλαῆ, «Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητας μετὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία: Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Β' (1962-1967) στὶς πατριαρχικὲς πρωτοβουλίες», ὁ.π., σ. 44.

Διασκέψεως αὐτῆς «θά ὑπερίπτατο» ἢ μορφή τοῦ Ἁγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, γιά νά καθοδηγεῖ τοὺς συνέδρους, ὥστε νά μὴν ὑποστείλουν τὴ σημαία τῆς Ὁρθοδοξίας· ἢ δήλωση αὐτὴ ἦταν μιά ὑπενθύμιση στοὺς παράγοντες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οἱ ὁποῖοι «εἶχαν πάρει στίς πλάτες τους» τὸν λεγόμενο «διάλογο τῆς ἀγάπης» μέ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ὅτι ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θά ἐπαγρυπνεῖ πάντα γιά τίς ἀποφάσεις καί τίς πράξεις τους.⁶⁰⁰

4. Ἡ Δ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Βελιγράδι, 1966)

Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τὴν συναίνεση τῶν κατὰ τόπους Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν συνήλθε ἡ Δ' Πανορθόδοξη Διάσκεψη στὸ Βελιγράδι κατὰ τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο Σεπτεμβρίου 1966, ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ φιλοξενία τῆς Ὁρθοδόξου Σερβικῆς Ἐκκλησίας. Σκοπὸς τῆς Πανορθόδοξης Διάσκεψης ἦταν ἡ πραγματοποίηση συνομιλιῶν μεταξύ τῶν δύο Διορθόδοξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν γιά τὸν Διάλογο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τὴν Ἀγγλικανικὴ καὶ τὴν Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Συνεπῶς, ὁ σκοπὸς τῆς Πανορθόδοξου διασκέψεως ἦταν ὁ κοινὸς καθορισμὸς τῶν Ὁρθοδόξων θέσεων καὶ ἡ χάραξη τῶν γενικῶν γραμμῶν καὶ ὁρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων μέλλει νά διεξαχθεῖ ὁ διαχριστιανικὸς θεολογικὸς Διάλογος.⁶⁰¹

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Διορθόδοξη Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ γιά τὸν διάλογο μὲ τοὺς Ἀγγλικανοὺς ἦταν ὁ Ἐπίσκοπος Κερκύρας Μεθόδιος καὶ ὁ καθηγητὴς Παναγιώτης Μπρατσιώτης. Στὴν Διορθόδοξη Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ γιά τὸν διάλογο μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσαν ὁ Επίσκοπος Βεροίας καὶ Ναούσης Καλλίνικος καὶ ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Καρμίρης.⁶⁰² Τὴν παραμονὴ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως, ἀφίχθησαν στὸ Βελιγράδι οἱ ἀντιπροσωπεῖες τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν· μάλιστα ὁ Πατριάρχης Σερβίας Γερμανὸς ὑποδέχθηκε καὶ φιλοξένησε μὲ ἐγκαρδιότητα τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.⁶⁰³

Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, 1η Σεπτεμβρίου, τελέσθηκε Ἀρχιερατικὴ Λειτουργία στὸν Καθεδρικό Ναὸ τοῦ Βελιγραδίου καὶ ἀκολούθησε ἐπίκληση στὸ Ἅγιο Πνεῦμα γιά τὴν εὐόδωση τῶν ἐργασιῶν τῆς Δ' Πανορθόδοξου Διασκέψεως. Ἡ ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως ἔγινε σὲ τρεῖς γλῶσσες, στὰ ἑλληνικά, στὰ ρωσικά καὶ στὰ σερβικά. Πρῶτος μίλησε ὁ Πατριάρχης Σερβίας Γερμανὸς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀντιφώνησε ὁ Πρόεδρος τῆς Διασκέψεως (ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχοῦ Ἀθηναγόρα Α') ὁ Μητροπολίτης Θυατείρων Ἀθηναγόρας. Μετὰ τὸν ἀρχηγὸ τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, λόγους ἐκφώνησαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ὑπολοίπων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν –ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὁμίλησε ὁ Μητροπολίτης Κερκύρας Μεθόδιος.⁶⁰⁴

Ἀπὸ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα (2 Σεπτεμβρίου) καὶ ἕως τὸ τέλος τῆς Διασκέψεως (15 Σεπτεμβρίου), οἱ δύο Διορθόδοξες Θεολογικὲς Ἐπιτροπὲς ξεκίνησαν τὸ ἔργο τους,

⁶⁰⁰ Νικοδήμου (Βαλληνδρά), Μητρ. Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου «Ζητήματα Ἐκκλησιαστικῆς Δεοντολογίας», Ἐκκλησία (1967), 402-405.

⁶⁰¹ Ι. Καρμίρης, «Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου», Ἐκκλησία 19 (1/10/1966) 557.

⁶⁰² Ὁ.π., σσ. 557-558. Πρὸβλ. Ι. Καλογήρου, «Οἱ παλαιοκαθολικοὶ καὶ ἡ σύγχρονος οἰκουμενικὴ κίνησις», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (1959) 195-196.

⁶⁰³ Γερμανοῦ, Μητρ. Ἠλείας «Ἡ ἐν Βελιγραδίῳ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 19 (1/10/1966) 543-557.

⁶⁰⁴ Ι. Καρμίρης, «Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου», Ἐκκλησία 19 (1/10/1966) 558.

καταστρώνοντας τὰ Πρακτικὰ καὶ τὶς Ἐκθέσεις, στὶς ὁποῖες συμπεριελήφθησαν τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν τῶν δύο Διορθοδόξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν γιὰ τὸν διάλογο μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς καὶ τοὺς Ἀγγλικανοὺς ἀντίστοιχα. Τὸ ἔργο τῶν δύο Διορθοδόξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν, σύμφωνα μὲ τὸ ἐκπονηθὲν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο πρόγραμμα ἐργασίας, συνοψιζόταν σὲ τέσσερα κύρια σημεῖα: α) καθορισμὸς καὶ σύνταξη τοῦ καταλόγου θεμάτων τὰ ὁποῖα θὰ τίθονταν πρὸς συζήτηση κατὰ τοὺς διαλόγους μὲ τοὺς Ἀγγλικανοὺς καὶ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς, β) προπαρασκευὴ τῶν Ὁρθοδόξων Ἀντιπροσωπειῶν (τεχνικὰ καὶ οὐσιαστικὰ) γιὰ τὴν ἐξέταση κάθε θέματος τοῦ καταλόγου ξεχωριστὰ, γ) ὁ τρόπος ἐργασίας τῶν Ἐπιτροπῶν θὰ ἐντοπιζόταν στὴν ἱστορικὴ ἀναδρομὴ τῶν μέχρι τότε γενόμενων θεολογικῶν ἐπαφῶν καὶ συζητήσεων, τῶν ἐξετασθέντων καὶ τῶν παραλειφθέντων ζητημάτων καὶ τῶν τρεχόντων θεμάτων τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ συζητηθοῦν, καὶ δ) οἱ ὁλομέλειες τῶν Διορθοδόξων Ἐπιτροπῶν θὰ ἔπρεπε νὰ προβοῦν στὸν καθορισμὸ καὶ στὴν ὀριστικὴ διαχάραξη τοῦ πλαισίου τοῦ καθ' ἑνὸς θέματος τῶν συζητήσεων μὲ τοὺς Ἀγγλικανοὺς καὶ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς.⁶⁰⁵

Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καθηγητὴς Ἰωάννης Καρμίρης, συνέταξε τὸ κείμενο τῆς ἐκθέσεως τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸν διάλογο μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς. Ἐντὸς τοῦ κειμένου αὐτοῦ, ἀποτυπώθηκαν οἱ πολλές συμφωνίες τῶν Παλαιοκαθολικῶν μὲ τὴν ὀρθόδοξη πίστη (ἀπόρριψη τοῦ Παπικοῦ Πρωτείου, τοῦ Ἀλαθήτου, καὶ τῶν διδασκαλιῶν περὶ τοῦ Filioque, τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου, τῶν ὑπερτακτῶν ἔργων, τοῦ θησαυρισμοῦ τῶν περισσεουσῶν ἀξιομισθίων τῶν Ἁγίων, τοῦ Καθαρηρίου Πυρός, τῆς γενικῆς ἀγαμίας τοῦ Κλήρου),⁶⁰⁶ ἀλλὰ καὶ ὀρισμένες διαφορές (δογματικὸς μινιμαλισμὸς, «Θεωρία τῶν κλάδων», «μυστηριακὴ κοινωνία» μὲ ἄλλους Προτεστάντες, λεκτικὴ ὁμολογία τοῦ Filioque, γάμος Κληρικῶν καὶ μετὰ τὴ χειροτονία, ἀλλὰ καὶ λειτουργικὲς διαφοροποιήσεις).⁶⁰⁷ Ἀφοῦ διατυπώθηκαν οἱ τοποθετήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν ἀναφορικὰ μὲ τὰ γραφόμενα τῆς Ἐκθέσεως, ὁ πρόεδρος τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς Μητροπολίτης Καλαβρίας Αἰμιλιανὸς, εὐχαρίστησε τοὺς συνέδρους γιὰ τὸ δημιουργικὸ ἔργο τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ εὐχήθηκε ὑπὲρ τῆς εὐδώσεως τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου.⁶⁰⁸

5. Ἡ Ε' Πανορθόδοξη Διάσκεψη (Chambésy, 1968)

Κατόπιν πρωτοβουλίας καὶ κανονικῆς προσκλήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου⁶⁰⁹ καὶ συναίνεσης ὅλων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν,⁶¹⁰ συνήλθε στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ ὁποῖο ἐδρεύει στὴν Γενεύη τῆς Ἑλβετίας, τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 8 ἕως 16 Ἰουνίου 1968, ἡ Ε'

⁶⁰⁵ Ἰ. Καρμίρης, «Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου», Ἐκκλησία 19 (1/10/1966) 558-559.

⁶⁰⁶ Ἰ. Καρμίρης, «Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου», Ἐκκλησία 20 (15/10/1966) 560-561, 576—584, 619-622.

⁶⁰⁷ Π. Τρεμπέλα, «Ἡ ἐν Βελιγραδίῳ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 24 (15/12/1966) 729-732. Πρβλ. Ἰ. Κοτσώνη, Ἡ κανονικὴ ἀποψις περὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων (Intercommunio), Ἀθήναι 1957·Γ. Γαλίτη, Intercommunio, Ἀθήναι 1966.

⁶⁰⁸ Ἰ. Καρμίρης, «Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου», Ἐκκλησία 20 (15/10/1966) 576-585, Ἐκκλησία 21 (1/11/1966) 619-628.

⁶⁰⁹ Ὑπ' ἀριθμ. 54 ἀπὸ 16.2.1968 ἐγκύκλιο πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς πάσας τὰς Πατριαρχικὰς καὶ Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, βλ. Παράρτημα διατριβῆς. Πρβλ. Ἰ. Καρμίρης, Ἡ Ε' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, Ἀθήνα 1968.

⁶¹⁰ Ἰ. Καρμίρης, «Ἡ Ε' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 18 (15/9/1968) 308.

Πανορθόδοξη Διάσκεψη ως συνέχεια τῶν τεσσάρων προηγηθεισῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως ἦταν α) ἡ μελέτη καὶ κατάρτιση σχεδίου γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ τρόπου συνεργασίας προπαρασκευῆς τοῦ ἔργου τῆς μελλοντικῆς Μεγάλῃς Συνόδου (ἢ ὅποια θὰ ἀποφαινόταν γιὰ τὰ θέματα τοῦ καταλόγου τῆς Α΄ Πανορθοδόξου Διασκέψεως), β) ἡ θεώρηση τῆς προόδου στὶς σχέσεις μεταξύ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, Παλαιοκαθολικῶν, Ἀντιχαλκηδονίων, Λουθηρανῶν καὶ γ) ἡ ἐξέταση τοῦ τρόπου ἐπίτευξης οὐσιαστικότερης προσφορᾶς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὸ ἔργο τοῦ Π.Σ.Ε. Τὴν προεδρία αὐτῆς τῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως ἄσκησε ὁ Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνος Μελίτων ἐπικεφαλῆς τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐνῶ χρέη γραμματέως ἄσκησε ὁ Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος, συμπαραστατούμενος ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἐμμανουὴλ Φωτιάδη ὡς μέλους τῆς Ἀντιπροσωπείας.⁶¹¹

Τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσαν ὁ Ἐπίσκοπος Ξάνθης Ἀντώνιος καὶ οἱ καθηγητὲς Ἰωάννης Καρμίρης καὶ Εὐάγγελος Θεοδώρου.⁶¹² Παράλληλα, οἱ καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης καὶ Παναγιώτης Τρεμπέλας, ἀντιπροσώπευσαν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀντίστοιχα.⁶¹³ Στὶς 8 Ἰουνίου, μιὰ ἡμέρα πρὶν τὴν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως, οἱ Ἀντιπροσωπεῖες τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν συνήλθαν στὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος, καὶ ἀντάλλαξαν ἀπόψεις ἀναφορικὰ μὲ τὰ θέματα τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Διασκέψεως ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν διακανονισμὸ ἄλλων διαδικαστικῶν ζητημάτων. Τὴν 9ῃ Ἰουνίου, Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς, τελέστηκε Ἀρχιερατικὴ Θεία Λειτουργία στὸν Ἱερὸ Ναὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (στὰ ἑλληνικά, στὰ ἀραβικά καὶ στὰ σλαβονικά), στὸ τέλος τῆς ὁποίας ὁ Πρόεδρος τῆς Διασκέψεως Μητροπολίτης Χαλκηδόνος Μελίτων, τόνισε στὸ κήρυγμά του τὴν ἀναγκαιότητα γιὰ τὴν ὀρθὴ τοποθέτηση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὰ φλέγοντα ζητήματα καὶ τὴν ἀγωνία τοῦ κόσμου.⁶¹⁴

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας, ὁ Χαλκηδόνος Μελίτων κήρυξε τὴν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Ε΄ Πανορθοδόξου Διασκέψεως μὲ τὴν ἀνάγνωση τῆς σχετικῆς εἰσηγήσεώς του. Ὡς πρώτη ἐνέργεια τῆς Διασκέψεως ἦταν ἡ ἀναθεώρηση τοῦ θεματολογίου τῆς Προκαταρκτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἀγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (Ἅγιον Ὄρος, 1930).⁶¹⁵ Μεταξὺ ἄλλων, ἐξετάστηκε τὸ ζήτημα τῆς Ὁρθοδόξου προσφορᾶς στὸ ἔργο τοῦ Π.Σ.Ε.,⁶¹⁶ ἐνῶ κάθε ζήτημα τὸ ὁποῖο μελλοντικὰ θὰ ἀπασχολοῦσε τὴν Μεγάλῃς Σύνοδο, στὸ ἐξῆς ἔπρεπε νὰ καθίσταται ἀντικείμενο ἐπεξεργασίας καὶ μελέτης ὄχι ἀπὸ κάθε μιὰ Ἐκκλησία ξεχωριστά, ἀλλὰ πολλαπλῆς καὶ ἐπισταμένης προκαταρκτικῆς διορθοδόξου διαβουλευσεως καὶ συνεργασίας ὄλων.⁶¹⁷ Μεταξὺ τῶν θεμάτων τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Διάσκεψης (ὅπως αὐτὰ διατυπώθηκαν στὴν εἰσήγηση τοῦ Προέδρου αὐτῆς), ἦταν οἱ διάλογοι με τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, τοὺς

⁶¹¹ Ὁ.π., Ἐκκλησία 18 (15/9/1968), 308.

⁶¹² Ὁ.π., Ἐκκλησία 13-14 (1968), 308.

⁶¹³ Ὁ.π., Ἐκκλησία 13-14 (1968), 308.

⁶¹⁴ Ὁ.π., Ἐκκλησία 13-14 (1968), 308 -309.

⁶¹⁵ Ὁ.π., Ἐκκλησία 13-14 (1968), 309.

⁶¹⁶ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὁ.π., σ. 222.

⁶¹⁷ Ἰ. Καρμίρη, «Ἡ Ε΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 13-14 (1968) 309 - 310· Ε. Βαρέλλα, Μαρτυρία καὶ Διακονία τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερα — Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὸν Κ΄ αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 71.

Αγγλικανούς, τούς Παλαιοκαθολικούς, τούς Αντιχαλκηδονίους και Λουθηρανούς,⁶¹⁸ όπως και οι σχέσεις με το Π.Σ.Ε.⁶¹⁹

Αναφορικά με τα θέματα της ημερησίας διατάξεως της Διασκέψεως, ελήφθησαν οι εξής αποφάσεις:

α) Να εξεταστούν τμηματικά και ένδελεχώς από ειδικές διορθόδοξες θεολογικές Επιτροπές τα θέματα του καταλόγου της Α' Προσυνοδικής Διασκέψεως.

β) Αντί της συγκροτήσεως μιᾶς Προσυνόδου να συγκροτηθούν αλληπάλληλες Προσυνοδικές Πανορθόδοξες Διασκέψεις για την επεξεργασία και την οριστική διατύπωση των θεμάτων τα οποία μελετήθηκαν από τις ειδικές διορθόδοξες θεολογικές Επιτροπές.

γ) Το προπαρασκευαστικό υλικό το οποίο θα πήγαζε από αυτές τις επιτροπές (άφου θα λάμβανε την έγκριση από την προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη) να καταχωρηθεί στο αρχείο της επικείμενης Μεγάλης Συνόδου.

δ) Η συνέχιση του «διαλόγου της αγάπης» με την Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία και η σύσταση μιᾶς ειδικής διορθόδοξου Επιτροπής για την προπαρασκευή του περιεχομένου και της μεθοδολογίας του θεολογικού διαλόγου έως ότου έλθει το πλήρωμα του χρόνου να ξεκινήσει ο διάλογος με την αντίστοιχη ρωμαιοκαθολική Επιτροπή.

ε) Η συνέχιση των θεολογικών συζητήσεων με την Αγγλικανική Έκκλησία και η σύσταση αντίστοιχης Διορθόδοξης Θεολογικής Επιτροπής, όπως και για τον διάλογο με τους Παλαιοκαθολικούς, τούς Αντιχαλκηδονίους και τούς Λουθηρανούς.⁶²⁰

Και στ) να συσταθεί και στελεχωθεί (μέ ειδικά εκπαιδευμένους Ορθόδοξους θεολόγους) από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ένα κεντρικό Γραφείο με έδρα τη Γενεύη, προς εξυπηρέτηση του έργου της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής, των Προσυνοδικών Πανορθόδοξων Διασκέψεων και όλης της Συνόδου.⁶²¹

Την επόμενη ημέρα, 10η Ιουνίου, μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας, ο Πρόεδρος της Διασκέψεως ανήγγειλε την εις Κύριον έκδημία του Αρχιεπισκόπου πρώην Αθηνών Χρυσόστομου, ενώ τελέστηκε (στά ελληνικά και στά σλαβονικά) Τρισάγιο υπέρ αναπαύσεως του κεκοιμημένου, ο οποίος είχε διατελέσει Πρόεδρος της Α' Πανορθόδοξου Διασκέψεως της Ρόδου.⁶²² Μετά το Τρισάγιο ακολούθησε η συζήτηση περί των θεμάτων της ημερησίας διατάξεως. Αρχικά έλαβε τον λόγο ο Ρώσος Μητροπολίτης Βρυξελλών Βασίλειος, ο οποίος, απαντώντας σε όρισμένες φραστικές διατυπώσεις της εισηγήσεως του Προέδρου, παρατήρησε ότι — από Ορθόδοξη έποψη — ο Ρωμαιοκαθολικισμός δέν συνιστά διαίρεση της Μιάς, Αγίας, Αποστολικής και Καθολικής Έκκλησίας, αλλά Σχίσμα του Πατριαρχείου της Ρώμης. Μάλιστα δέ, ο αντιπρόσωπος του Πατριαρχείου Αντιοχείας Μητροπολίτης Βραζιλίας Ιγνάτιος, μέ τρισέλιδο κείμενο πού διένειμε στά μέλη, χωρίς να του επιτραπεί από τον Πρόεδρο να αναπτύξει τίς απόψεις του, βεβαίωσε εξ ιδίας πείρας ότι ή «επίθεσις ειρήνης» και «αί προσπάθειαι των Ρωμαιοκαθολικών και ιδίως της Κουρίας του Βατικανού και των Ιησουϊτικων και λοιπων προπαγανδιστικων ταγματων

⁶¹⁸ Ι. Καρμίρη, «Η Ε' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Έκκλησία 13-14 (1968) 310.

⁶¹⁹ Β. Θ. Σταυρίδη, Συνοπτική Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 95 · Κ. Α. Μυγδάλη, Η Οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας, ό.π., σ. 182.

⁶²⁰ Ι. Καρμίρη, «Η Ε' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Έκκλησία 13-14 (1968) 310.

⁶²¹ Ο.π., Έκκλησία 18 (15/9/1968), 311.

⁶²² Ο.π., Έκκλησία 15-16 (1/15 Αύγουστου 1968), 357.

ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν Χριστιανῶν εἶναι μία νέα, οὕτως εἰπεῖν, παγίς πρὸς ἀπορρόφησιν τῆς Ὁρθοδοξίας».⁶²³

Ὁ καθηγητὴς Π. Τρεμπέλας (ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων) ἀρχικὰ συμφώνησε μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Ρώσου ἀντιπροσώπου ἀναφορικὰ μὲ τὸ Σχίσμα τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ρώμης. Παράλληλα, ὑπέδειξε τὴν δυσχέρεια γιὰ τὴν σύγκληση τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου ἀφ' ἑνὸς λόγῳ τοῦ πλήθους τῶν ὀρισθέντων θεμάτων ἀπὸ τὴν Α' Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Ρόδου καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ὀρθοδόξων θεολόγων οἱ ὁποῖοι θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ διαπραγματευθοῦν περὶ αὐτῶν τῶν θεμάτων. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ Π.Σ.Ε., ἡ τοποθέτηση τοῦ Τρεμπέλα ἦταν σύμφωνη μὲ τὴν εἰσήγηση τοῦ Προέδρου τῆς Διασκέψεως, ὡστόσο τόνισε ὅτι ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς διοικεῖται μόνον ἀπὸ Διαμαρτυρόμενους, ἐμφορεῖται ἀπὸ συγκρητιστικὸ πνεῦμα καὶ ἦταν ἰδιαίτερα χαλαρὸ ὡς πρὸς τὸ δογματικὸ μέρος.⁶²⁴

Οἱ τοποθετήσεις τῶν μελῶν τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρατίθενται ὡς ἑξῆς: α) Ὁ Μητροπολίτης Ξάνθης Ἀντώνιος (μαζὶ μὲ τὸν Μητροπολίτη Χαλεπίου Ἡλία) ζήτησε τὴν σύσταση Ἐπιτροπῆς μὲ σκοπὸ τὴν σύνταξη εἰσηγήσεων ἀναφορικὰ μὲ τὰ θέματα τῆς ἡμερησίας διατάξεως, ὅπως αὐτὰ ἀποτυπώνονταν στὶς συζητήσεις τῆς Διασκέψεως – ἡ ἱκανοποίηση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος ἀναβλήθηκε γιὰ τὴν ἐπόμενη συνεδρίαση,⁶²⁵ β) ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Καρμίρης τοποθετήθηκε περισσότερο ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ τὶς πέντε ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες. Ἡ τοποθέτηση τοῦ καθηγητῆ Καρμίρη συνίστατο στὸ ὅτι ὁ διάλογος αὐτὸς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ διαχωρίζεται σὲ «διάλογο ἀγάπης» καὶ σὲ «θεολογικὸν διάλογο τῆς ἀληθείας», καθὼς πρόκειται περὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Τὸ βασικὸ ἐπιχείρημα τοῦ Καρμίρη ἦταν ὅτι ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη ἐμπεριέχεται στὴν ἀποκεκαλυμμένη θεία ἀλήθεια – ὅταν οἱ Ἐκκλησίες καὶ γενικὰ οἱ χριστιανοὶ διαφωνοῦν σὲ ἀλήθειες δογματικὲς μὲ συνέπεια τὴν ἐμφάνιση τῶν αἱρέσεων, τότε ἡ ἀγάπη ἐκλείπει καὶ ἐπακόλουθα ἀκυρώνεται συνολικὰ ὁ ἀγὼνας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἐδραίωση τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁ Καρμίρης ἐστιάζει στὸ γεγονός ὅτι ἐκείνη τὴν περίοδο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν διέθετε ἱκανὸ ἀριθμὸ θεολογικῶν δυνάμεων ὥστε νὰ μελετήσῃ τὰ θέματα τοῦ καταλόγου τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου. Ἡ ἔλλειψη αὐτὴ καθιστοῦσε ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τὴν δογματικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ προσέγγιση μὲ τὶς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες. Ἡ κατάταξη τῶν πλησιεστέρων ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν Ὁρθόδοξη ἦταν ὡς ἑξῆς: α) οἱ Ἀντιχαλκηδόνιες Ἐκκλησίες, β) ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, γ) ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, δ) ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία καὶ τέλος ε) ἡ Λουθηρανικὴ Ἐκκλησία. Ὁ διάλογος μὲ τὶς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες θὰ περιστρεφόταν γύρω ἀπὸ τὶς πολλὲς καὶ μεγάλες δογματικὲς, λειτουργικὲς, κανονικὲς καὶ ἄλλες διαφορὲς, οἱ ὁποῖες μαζὶ μὲ τὰ θέματα τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου θὰ διερευνοῦσαν οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Πατερικῆς Παραδόσεως⁶²⁶ καὶ γ) ὁ καθηγητὴς Εὐάγγελος Θεοδώρου, ἀφοῦ συμφώνησε μὲ τοὺς προλαλήσαντες ἀπὸ αὐτὸν ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν ἑτεροδόξων, ἐπιχειρηματολόγησε ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης καλλιέργειας συνοδικῆς συνειδήσεως στὸ ὀρθόδοξο πλήρωμα (ἡ ὁποία εἶχε ἀτονήσει) καὶ παράλληλα τὴν ἀνάγκη καθορισμοῦ τῆς διαδικασίας τῆς μέλλουσας Πανορθόδοξης Συνό-

⁶²³ Ὁ.π., Ἐκκλησία 18 (15/9/1968), 435. Πρὸβλ. Εἰρηναῖο (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου «Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ αἱ ξέναι προπαγάνδαι», Ἐκκλησία 6 (15 Μαρτ. 1956) 89.

⁶²⁴ Ὁ.π., Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968), 357.

⁶²⁵ Ὁ.π., Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968), 360.

⁶²⁶ Ὁ.π., Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968), 357-358.

δου. Από τὰ θέματα τῆς Α' Πανορθόδοξου Διασκέψεως, ἔπρεπε νὰ γίνει ἡ ἐπιλογή τῶν πιὸ ἀπλῶν θεμάτων μὲ βάση τὴν πρόνοια νὰ μὴν σκανδαλιστοῦν οἱ ἀσθενέστεροι στὴν πίστη. Αναφορικὰ μὲ τὸν διάλογο μὲ τοὺς Ἑτεροδόξους, ὁ καθηγητὴς Θεοδώρου ἀναγνώριζε τὸ δυσχερές τοῦ ἐγχειρήματος λόγω τῶν ἐτοιμασιῶν γιὰ τὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο. Ἐπιπλέον, ἀναφορικὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὸ Π.Σ.Ε., ὁ καθηγητὴς Θεοδώρου τόνισε τὴν ἀνάγκη νὰ μὴν γίνεται ἀνιση μεταχείριση μεταξὺ τῶν μετεχουσῶν Ἐκκλησιῶν ἀναλόγως μὲ τὴν ἀριθμητικὴ δύναμή τους, ὥστε νὰ μὴν εἶναι οἱ ἀποφάσεις τοῦ Π.Σ.Ε. ἐνάντιες πρὸς τὶς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες.⁶²⁷

Στις 11 Ἰουνίου ὁρίσθηκαν τέσσερις ἐπιτροπές, στίς ὁποῖες καὶ ἀνατέθηκαν τὰ ἐξῆς καθήκοντα: στὴν πρώτη ἐπιτροπὴ ἀνατέθηκε ἡ σύνταξη εἰσηγήσεως καὶ σχεδίου ἀποφάσεως γιὰ τὴν προπαρασκευὴ τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου, στὴν δευτέρη ἐπιτροπὴ ἀνατέθηκε ἡ σύνταξη τοῦ κειμένου ἀναφορικὰ μὲ τὸν διάλογο μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, στὴν τρίτη ἐπιτροπὴ ἀνατέθηκε ἡ σύνταξη ἀντίστοιχου κειμένου γιὰ τὸν διάλογο μὲ τοὺς Ἀγγλικανούς, Παλαιοκαθολικούς, Ἀντιχαλκηδονίους, Λουθηρανούς καὶ στὴν τέταρτη ἐπιτροπὴ ἀνατέθηκε ἡ σύνταξη τοῦ κειμένου ἀναφορικὰ μὲ τὴν προώθηση τῆς συνεργασίας τῆς Ὀρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ Π.Σ.Ε. Ἀπὸ τὴν Ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Μητροπολίτης Ξάνθης Ἀντώνιος ὁρίστηκε μέλος τῆς πρώτης καὶ τῆς τέταρτης ἐπιτροπῆς, ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Καρμίρης ὁρίστηκε μέλος τῆς δευτέρας καὶ τρίτης ἐπιτροπῆς ἐνῶ ὁ καθηγητὴς Εὐάγγελος Θεοδώρου ὁρίστηκε μέλος τῆς τέταρτης ἐπιτροπῆς.⁶²⁸

Οἱ ἐπιτροπές αὐτές, κατόπιν ἀλλεπάλληλων συνεδριάσεων τὸ διάστημα 11 καὶ 12 Ἰουνίου, ὑπέβαλαν τὰ σχέδια ἀποφάσεων γιὰ κάθε θέμα στὴν Ἐπιτροπὴ τῶν προέδρων τῶν ἀντιπροσωπειῶν στίς 13 Ἰουνίου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ προχώρησε σὲ ὀρισμένες τροποποιήσεις στὰ ὑποβληθέντα κείμενα καὶ κατόπιν τούτου, τὰ ἔφερε ἐνώπιον τῆς ὀλομέλειας στὴν ἀπογευματινὴ συνεδρία τῆς 14ης Ἰουνίου. Στις 15 Ἰουνίου ἔλαβε χώρα ἡ τελευταία συνεδρία τῆς Ε' Πανορθόδοξου Διασκέψεως, ὅπου ἀναγνώσθηκε καὶ ψηφίστηκε τὸ κείμενο τῆς τρίτης ἐπιτροπῆς καὶ ὀλόκληρο τὸ σχέδιο ἀποφάσεως τῆς τέταρτης ἐπιτροπῆς. Παρὰ τὶς ἀντιδράσεις οἱ ὁποῖες προκλήθηκαν ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς τέταρτης ἐπιτροπῆς, ἐκεῖνο τελικὰ ψηφίστηκε καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ κηρύχθηκε ἡ λήξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Ε' Πανορθόδοξου Διασκέψεως. Ὁ τεματισμὸς τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως συνοδεύτηκε ἀπὸ μιὰ ἰδιαίτερη ἱερὴ ἀκολουθία μὲ τὴν συμμετοχὴ ὄλων τῶν συνέδρων. Ἡ ἀκολουθία αὐτὴ περιελάμβανε μικρὴ δοξολογία (στὰ ἑλληνικά, στὰ ἀραβικά καὶ στὰ σλαβονικά), εὐχὴ τοῦ Σεβασμιωτάτου Προέδρου, τὸν ὕμνο «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν» καὶ ἀπόλυση. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, 16 Ἰουνίου – Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων, τελέσθηκε ἡ Θεία Λειτουργία στὸ ρωσικὸ παρεκκλήσι τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, προεξάρχοντος τοῦ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος, συμπαραστατομένου ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Λένινγκραντ Νικοδήμου καὶ Χαλεπίου Ἡλία.⁶²⁹

Μεταξὺ τῶν ἀντιδρώντων στὴν ψήφιση τῶν κειμένων, ὑπῆρξαν οἱ Ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Μητροπολίτης Ξάνθης Ἀντώνιος δήλωσε ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ ψηφίσει τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα δὲν εἶχαν τεθεῖ ὑπ' ὄψιν τῶν ἀντιπροσώπων. Οἱ καθηγητὲς Καρμίρης καὶ Θεοδώρου ἐξέφρασαν τὶς ἐνστάσεις τους ἀναφορικὰ μὲ τὸ σχέδιο ἀποφάσεως τῆς τέταρτης Ἐπιτροπῆς, τὸ ὁποῖο

⁶²⁷ Ὁ.π., Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968), 359.

⁶²⁸ Ὁ.π., Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968), 360.

⁶²⁹ Ὁ.π., Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968), 360, 406.

δὲν τέθηκε ὑπ' ὄψιν τῆς ὀλομέλειας. Ὁ καθηγητὴς Καρμίρης ὑπερθεμάτισε ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης διορισμοῦ διακεκριμένων ὀρθόδοξων θεολόγων στὸ ἐπιτελεῖο καὶ σὲ ἄλλες ἀνώτερες θέσεις τῶν τμημάτων τοῦ Π.Σ.Ε. Οἱ θεολόγοι αὐτοὶ θὰ μισθοδοτοῦνταν ἀπὸ τὶς οἰκειῆς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες στὶς ὁποῖες ἀνήκαν. Ἐπιπλέον, ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκη ἰδρύσεως γραφείων τοῦ Π.Σ.Ε. στὶς ἔδρες τῶν κατὰ τόπους Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ὥστε νὰ παρακολουθεῖται καθ' ὀλοκληρίαν ἡ δράση αὐτοῦ τοῦ διεκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, νὰ μελετῶνται ὅλα τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἀπὸ τὶς διάφορες δράσεις, νὰ μεταφράζονται ὀρθόδοξα θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα καὶ, τέλος, οἱ Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες νὰ ἀναλάβουν νὰ διοργανώσουν συνέδρια τοῦ Π.Σ.Ε.⁶³⁰

Σχολιάζοντας ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Καρμίρης τὶς ἀποφάσεις τῆς Ε' Πανορθόδοξης Διασκέψεως ἐπισημαίνει ὅτι μέσω αὐτῶν διανοίχθηκαν δυὸ ὁδοί: ἡ μία ὁδὸς ἀφοροῦσε τὴν προετοιμασία γιὰ τὴν σύγκληση τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου καὶ ἡ ἄλλη ὁδὸς ἀφοροῦσε στὴν συνέχιση τοῦ διαλόγου μὲ τὶς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, τῶν Ἀγγλικανῶν, τῶν Παλαιοκαθολικῶν, τῶν Ἀντιχαλκηδονίων καὶ τῶν Λουθηρανῶν. Ἡ πορεία τῶν διαλόγων ἐκτιμᾶται ὅτι θὰ εἶναι ιδιαίτερα δύσκολη καὶ γεμάτη ἐμπόδια. Σκοπὸς τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ καλλιέργεια ἀδελφικῶν σχέσεων μὲ τὶς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες – ἡ ἐπίτευξη τοῦ κλίματος ὁμόνοιας καὶ ἀγάπης μὲ τοὺς ἑτερόδοξους θὰ βοηθοῦσε σὲ μέγιστο βαθμὸ τὴν ἐπίτευξη σύγκλησης τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου. Ἐπίσης ὁ Καρμίρης σχολιάζει μὲ δηκτικὸ τρόπο τὴν μὴ καταγραφή καὶ διανομὴ τῶν σχεδίων τῶν ἀποφάσεων στὰ μέλη τῆς Διασκέψεως γιὰ νὰ τὰ μελετήσουν καὶ νὰ προβοῦν στὴν ὑποβολὴ προτάσεων πρὸς τὴν ὀλομέλεια γιὰ τὴν διόρθωσή τους. Ἀναφέρει ἐπίσης τὴν ἀπόρριψη τὴν ὁποῖα ἀντιμετώπισε τὸ αἶτημα τοῦ καθηγητῆ Θεοδώρου νὰ προστεθεῖ ἡ λέξη «δυσμενῶν» πρὶν ἀπὸ τὴν φράση «ἐπιπτώσεων ἐπὶ τῶν περαιτέρω ἀδελφικῶν σχέσεων» στὸ κείμενο γιὰ τὸν διάλογο μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς. Τέλος, ὁ Καρμίρης ἐπισημαίνει ὅτι δὲν παραχωρήθηκε ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου στοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἐκκλησιῶν γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὶς γνώμες τους γιὰ τὰ θέματα τῆς ἡμερησίας διατάξεως ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ψήφιση τῶν κειμένων.⁶³¹

Ἐξάλλου, ἡ ἀναγνώριση τοῦ ρόλου καὶ τῆς συμβολῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴ Διάσκεψη αὐτὴ φαίνεται καθαρά στὴν ὑπ' ἀρ. 884/16-9-1968 Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα. Στὴν Ἐγκύκλιο αὐτὴ ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἀρχικὰ εὐχαριστεῖ τὶς Ἀυτοκέφαλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καὶ συγχαίρει προσωπικὰ τοὺς Προκαθημένους τους γιὰ τὴν συμμετοχὴ τους στὶς ἐργασίες τῆς Δ' Προσυνοδικῆς Διασκέψεως. Στὴν συνέχεια, ἀναδεικνύει τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου τῆς Διασκέψεως καὶ ἐπισημαίνει ὅτι στὴν Διάσκεψη αὐτὴν ρυθμίστηκε ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία θὰ ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ καὶ διάλογο μὲ τὶς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες. Ἐπειτα ὑπενθυμίζει τὶς ἀποφάσεις τῆς Διασκέψεως καὶ τονίζει τὴν ἀναγκαιότητα ἐφαρμογῆς τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ καλύτερη προετοιμασία γιὰ τὴν σύγκληση τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης καὶ Συνόδου. Ἐπόμενο σημεῖο τὸ ὁποῖο ἀναδεικνύει ἡ Ἐγκύκλιος εἶναι οἱ ἀποφάσεις ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ διαλόγου μὲ τὶς ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες. Ὁ Ἀθηναγόρας ὑπενθυμίζει μὲ λεπτομέρεια σὲ κάθε ἓνα Προκαθήμενο τὸ χρέος τῆς κάθε Ἀυτοκέφαλης Ἐκκλησίας νὰ ἀποστείλλει ἀντιπροσώπους στοὺς διαλόγους αὐτοὺς. Ἡ Ἐγκύκλιος ὀλοκληρώνεται μὲ τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸ Π.Σ.Ε. καὶ

⁶³⁰ Ὁ.π., Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968), 360-361.

⁶³¹ Ὁ.π., Ἐκκλησία 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968), 434-436.

τὴν ἀναγκαιότητα ἐπιμορφώσεως στελεχῶν ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ καλύτερη δυνατὴ συνεργασία μὲ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες καὶ νὰ εὐδωθοῦν οἱ διάλογοι μὲ τοὺς Ἐτεροδόξους.⁶³²

ΣΤ. Πανορθόδοξες Προσυνοδικές Συνάξεις, Συναντήσεις, Συσκέψεις, Συνέδρια, Συμπόσια καὶ Συμβούλια

1. Τό Α' Πανορθόδοξο Συνέδριο (Κωνσταντινούπολη, 1923)

Τό Α' Πανορθόδοξο Συνέδριο συνήλθε στήν Κωνσταντινούπολη (Φανάρι) τό 1923 ὑπό τήν προεδρία τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Μελετίου (Μεταξάκη) Δ' (1871-1935). Τό Συνέδριο αὐτό ἀπετέλεσε τὸ «ἄνοιγμα» τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ὤθησε τοὺς Ὁρθοδόξους νὰ πραγματοποιοῦν συχνὰ Πανορθόδοξες Διασκέψεις, Διορθόδοξες προπαρασκευαστικὲς Ἐπιτροπές, Προσυνοδικές Πανορθόδοξες Διασκέψεις, Διορθόδοξα θεολογικὰ Συνέδρια καὶ Συμπόσια.⁶³³

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Συνεδρίου (Παρασκευή 1ῆ Ἰουνίου, ὥρα 11:30 π.μ.) ὁμάδα περίπου ἑκατὸ ἀτόμων εἰσέβαλε στό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, ἀπαιτώντας πραξικοπηματικά τὴν κατάλυση τοῦ αἰωνόβιου θεσμοῦ τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐξανάγκασαν τὸν Πατριάρχη σέ παραίτηση, μέ συνέπεια τὴν διακοπὴ τοῦ Συνεδρίου. Ἐπακολούθησαν ὀξύτατοι διαπληκτισμοί, ἀπειλές, ὕβρεις, προπηλακισμοί καὶ βιαιοπραγίες κατὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν Ἀρχιερέων. Τό ὅλο δέ ἐπεισόδιο αὐτό ἔπαυσε μέ τὴν ἐμφάνιση τεσσάρων Γάλλων καὶ τριῶν Ἰταλῶν ἀστυνόμων.⁶³⁴

Τό Πανορθόδοξο αὐτό Συνέδριο ἀπέτελεσε τὴν ἀπαρχὴ τῆς διαδικασίας προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.⁶³⁵ Στό Συνέδριο αὐτό, ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε ἀποφασιστική.⁶³⁶ Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἔχοντας ὡς ἀντιπρόσωπό της τὸν Μητροπολίτη Δυρραχίου Ἰάκωβο, συμμετεῖχε ἐνεργά στίς ἀποφάσεις του, ἰδιαίτερα ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἡμερολογιακὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖο ἦταν καὶ τὸ κυρίαρχο θέμα. Ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Μητροπολίτης Δυρραχίου Ἰάκωβος, μαζί μέ τὸν Μητροπολίτη Μαυροβουνίου Γαβριήλ, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κισνοβίου καὶ τὸν Ἀρχιμανδρίτη Ἰούλιο Σκριμπᾶν, ἔθεσε τὸ ζήτημα τῆς ὀνομασίας τοῦ Συνεδρίου – ἡ ἔκβαση τοῦ αἰτήματος ἦταν ἡ ὀνομασία «Πανορθόδοξο Συνέδριο». Αναφορικὰ μέ τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου, ὁ Μητροπολίτης Δυρραχίου δήλωσε ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν δεσμεύεται γιὰ τὴν λύση τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἐκτὸς ἀν εἶναι σύμφωνη μέ τοὺς κανόνες καὶ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπιπροσθέτως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποδέχθηκε τὸ συμπέρασμα τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου

⁶³² Γ. Μ. Λιάντα, Διορθόδοξος Διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ συμβολὴ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν στοὺς διμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους μέ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ τὴν Ἐκκλησία τῶν Παλαιοκαθολικῶν, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 44. Πρβλ. Ἰ. Καρμίσση, Ἡ Ἐ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, Αθήνα 1968, σσ. 75-80.

⁶³³ Α. Χαλμούκη, Ἡ Προκαταρκτικὴ Διορθόδοξη Ἐπιτροπὴ τοῦ ἔτους 1930 στήν Ἱερὰ Μονὴ Βατοπεδίου. Τὰ τεθέντα ζητήματα καὶ οἱ προταθείσες λύσεις (ἱστορικοκανονικὴ θεώρηση), Θεσσαλονίκη 2016, σ. 18.

⁶³⁴ «Ἐκθεσις ἐπὶ τῶν ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχεῖῳ γεγονότων τῆς 1ῆς Ἰουνίου 1923», Ἐκκλησία 2 (1923), 31-32.

⁶³⁵ Γ. Τσέτση, «Μητροπολίτης Πριγκηποννήσων Δωρόθεος ὁ Φαναριώτης», Μνήμες τῆς καθ' ἡμᾶς Ανατολῆς 6 (2001) 433-451.

⁶³⁶ Πρακτικά καὶ ἀποφάσεις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανορθόδοξου Συνεδρίου (10 Μαΐου – 8 Ἰουνίου 1923), ἐν Κωνσταντινουπόλει 1923. Πρβλ. Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 39.

για την προσθήκη τῶν 13 ἡμερῶν, ἐὰν ὅμως τὸ Συνέδριο εὔρισκε κάποια ἄλλη λύση ἢ ὅποια ἦταν σχετική μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὴν παράδοση καὶ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, τότε καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ ἀποδεχόταν τὴν ὀριστική ἀπόφαση γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Μελέτιος ἀποδέχθηκε ὡς «συγκεκριμένη» τὴν πρόταση αὐτή καὶ τὴν ἔθεσε ὡς βάση στὴν συζήτηση τοῦ ζητήματος.⁶³⁷

Μάλιστα, ἡ πρόταση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε ἡ βάση τῆς συζητήσεως μεταξύ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν - ἢ ὅλη διατύπωσή της ἀποτελέσει τὸν πυρήνα τῆς ἀποφάσεως γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ. Στὰ δὲ ὑπόλοιπα θέματα τοῦ Συνεδρίου (ὅπως ἡ σύναψη γάμου τῶν ἐν χηρεία ἱερέων καὶ διακόνων, τὴν ὅποια τὸ Συνέδριο ἀναγνώρισε ἀλλὰ μὲ κάποιους περιορισμούς),⁶³⁸ ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε συνετὰ ἐπιφυλακτική, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὰ παραπάνω, ἀποσκοπώντας στὴ διασφάλιση τῆς ἐνότητας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.⁶³⁹

Ἡ ἀναπροσαρμογή τοῦ ἡμερολογίου ἀντιμετωπίσθηκε κατ' ἀρχὴν θετικά, ἐντέλει ὅμως ἡ πολυμορφία τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων καὶ ἡ ἔνταση τῶν προσηλυτιστικῶν φαινομένων ἐπέφεραν τὴ μερική μόνο ἐφαρμογή τῆς Γρηγοριανῆς μεθόδου, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ πρόταση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας Ἰουλίου Σκριμπᾶν καὶ τοῦ Μητροπολίτου Μαυροβουνίου Γαβριήλ (Ἐκκλησία τῆς Σερβίας) γιὰ μεταφορά τῶν ἐπισημότερων ἑορτῶν ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἡμέρα στὴν προσεχῆ Κυριακή.⁶⁴⁰

- 1) Εἰδικότερα, ἀναγνωρίστηκε ἡ ἀνάγκη νὰ ἀρθεῖ ἡ διαφορὰ μεταξύ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἡμερολογίου καὶ ὅτι δὲν ὑφίσταται κανένα κανονικὸ κώλυμα γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ ἐν χρήσει ἐκκλησιαστικοῦ ἡμερολογίου, σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς Ἀστρονομικῆς Ἐπιστήμης. Ὅποτε, ὁμόφωνα ἀποφασίστηκε ἡ διόρθωση τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου ὡς ἑξῆς:
- 2) Απαλείφονται οἱ 13 ἡμέρες τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, πού ἀποτελοῦσαν τὴ διαφορὰ αὐτοῦ σέ σχέση μὲ τὰ ἡλιακὰ ἔτη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου μέχρι σήμερα. Ἔτσι, ἡ 1η Ὀκτωβρίου 1923 θὰ λογισθεῖ ὡς 14η Ὀκτωβρίου 1923.

⁶³⁷ Θ. Σπράγκα, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν, 1817-1967, τ. Β', Αθῆναι 1970, σ. 1141 ἑξ. Πρβλ. Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων Πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν Εἰκοστὸ αἰῶνα - Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηλῆς, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 48-49. «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὅποιαν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀντιπροσωπεύω, ἐν γενικῇ Συνόδῳ τῶν Ἱεραρχῶν αὐτῆς συγκροτηθεῖσα πρὸ τινὸς ἐν Αθῆναις, συζητήσασα τὸ ἡμερολογιακὸν ζήτημα κατέληξεν εἰς ἀπόφασιν ἐπ' αὐτοῦ ἐκφράζουσαν τὴν γνώμην αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἡ μόνη ἴσως ἀπόφασις, ἐν γὰρ τῷ παρόντι, ἣτις ἐλήφθη ὑπὸ τῆς ὀλομελείας τῶν Ἱεραρχῶν μιᾶς τῶν ἐπὶ μέρους ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, λαμβάνω τὸ θάρρος ὅπως προτείνω εἰς τὴν Ὑμετέραν Θειοτάτην Παναγιότητα καὶ τοὺς σεβασμίους καὶ ἀγαπητοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἵνα ἡ ἐν λόγῳ ἀπόφασις, ὑποβαλλομένη ὑπ' ἐμοῦ ὡς πρότασις, χρησιμεύσῃ ὡς ἀφορμὴ συζητήσεως ἐπὶ τῆς μελετώμενης διαρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου ἀπὸ ἀπόψεως ἐκκλησιαστικῆς. Ὡς θὰ ἴδητε ἐκ τῆς κατατεθεισομένης ἀποφάσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, αὕτη ἀποδέχεται τὴν εἰς τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον προσθήκην 13 ἡμερῶν, ὅχι ὅμως καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ Πασχαλίου καὶ τοῦ ἑορτολογίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τοῦτο ὅμως δὲν δεσμεύει τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν νὰ διακηρύξῃ, ὅτι θέλει ἀποδεχθῆ ἅσασαν ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς ἡμῶν περὶ ἀλλοίας τινὸς λύσεως τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀρκεῖ μόνον αὕτη νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν Συνοδικὴν ἀπόφασιν καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας».

⁶³⁸ Σεβ. Δυρραχίου, «Χρονικά», Ἐκκλησία 2 (9 Ἰουνίου 1923) 42.

⁶³⁹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 40.

⁶⁴⁰ Ε. Βαρέλλα, Μαρτυρία καὶ Διακονία τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερα — Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα ὁ.π., σσ. 63-64.

- 3) Οί έορτές τῶν ἡμερῶν πού ἀπαλείφθηκαν, θά έορταστοῦν εἴτε ὅλες μαζί στίς 14 Ὀκτωβρίου 1923, ἢ ὅπως ὀρίσει ὁ οἰκεῖος ἐπίσκοπος τῆς κάθε ἐπαρχίας.
- 4) Ὅλοι οἱ μῆνες τοῦ ἔτους θά διατηρήσουν τόν αὐτόν ἀριθμό ἡμερῶν, ὅπως ἔχουν μέχρι σήμερα. Στούς δίσεκτους ἐνιαυτούς ὁ Φεβρουάριος θά ἔχει, ὅπως καί σήμερα, 29 ἡμέρες.
- 5) Θά ὑπάρχουν, ὅπως καί σήμερα, δύο εἶδη ἐτῶν: τά κοινά (365 ἡμερῶν) καί τά δίσεκτα (366 ἡμερῶν). Ὡς δίσεκτα ἔτη, ὅπως ἴσχυε ἀπό παλιά, λογίζονται αὐτά πού, ἂν διαιρεθοῦν μέ τό 4, δέν ἀφήνουν ὑπόλοιπο. Ἐξαιροῦνται μόνο τά ἔτη τῶν αἰώνων, γιά τά ὁποῖα θά ἰσχύει ὁ κάτωθι κανόνας: Τά ἔτη τῶν αἰώνων (δηλ. ὅσα λήγουν σέ δύο μηδενικά) θά θεωροῦνται δίσεκτα (δίσεκτα), μόνο ὅταν ὁ ἀριθμός τῶν αἰώνων, διαιρούμενος μέ τό 9, δώσει ὑπόλοιπο 2 ἢ 6. Ὅλα τά ἄλλα ἔτη τῶν αἰώνων θά εἶναι ἔτη κοινά. Σύμφωνα μέ τόν διακανονισμό αὐτόν, τό μέσο μήκος τοῦ πολιτικοῦ ἔτους θά ἀποτελεῖται ἀπό 365 ἡμέρες, 5 ὥρες καί 48 λεπτά, σέ πλήρη συμφωνία μέ τό μέσο μήκος τοῦ τροπικοῦ ἔτους.
- 6) Οἱ ἀκίνητες έορτές θά ἔχουν τήν ἡμερομηνία πού εἶχαν μέχρι σήμερα.
- 7) Οἱ κινητές έορτές θά καθορίζονται μέ βάση τήν έορτή τοῦ Πάσχα, κατά τίς κανονικές διατάξεις, πού διατηροῦνται ἄθικτες.
- 8) Τό Πάσχα θά έορτάζεται τήν Κυριακή πού ἀκολουθεῖ τήν πρώτη Πανσέληνο μετά τήν ἐαρινή ἰσημερία.
- 9) Ὁ καθορισμός τῆς Πασχαλινῆς Πανσελήνου θά γίνεται μέ βάση ἀστρονομικούς ὑπολογισμούς, λαμβανομένων πάντοτε ὑπ' ὄψιν τῶν προόδων πού πραγματοποιεῖ κάθε φορά ἡ Ἐπιστήμη, ἐνῶ ὁ καθορισμός τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα θά γίνεται κατά τόν χρόνο τῆς Ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ.
- 10) Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο θά παρακαλέσει τά Ἀστεροσκοπεῖα ἢ τά Τμήματα τῆς Οὐράνιας Μηχανικῆς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν, Βελιγραδίου, Βουκουρεστίου καί Πουλκόβα (Πετρούπολεως) νά καταρτίσουν τούς πίνακες τοῦ Πασχαλίου μακρᾶς διάρκειας, τούς ὁποίους καί θά ἀνακοινώσει σέ ὅλες τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, καί
- 11) Ἡ παροῦσα μεταρρύθμιση τοῦ Ἰουλιανοῦ Ἡμερολογίου δέν δύναται νά ἀποτελέσει ἐμπόδιο γιά μεταγενέστερη τροποποίησή του, τήν ὁποία πάντως ἀπεδέχθησαν ὅλες οἱ χριστιανικές Ἐκκλησίες.⁶⁴¹

Στήν Ἑλλάδα, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο καί εἶχε τονισθεῖ ἀπό ἀρκετούς Ἱεράρχες στίς ἐργασίες τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, προκλήθηκαν μεγάλες ἀντιδράσεις ἀπό μικρές ομάδες, οἱ ὁποῖες ἀκολουθοῦσαν τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος θεωροῦσε ὅτι δέν θά προκαλεῖτο σκανδαλισμός ἐντὸς τοῦ ποιμνίου – ἀκόμα καί Ἱεράρχες, ὅπως ὁ Κασσανδρείας Εἰρηναῖος, ἐξέφραζαν τὸν φόβο ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἡμερολογίου ἦταν ἀντίθετη μέ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες καί τίς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὡστόσο, μετὰ ἀπὸ προσεκτικὴ μελέτη τοῦ θέματος, οἱ ἀμφιβολίες ἐξαλείφθηκαν. Ἀντίθετα μέ τὴν ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὀρισμένοι μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀποκαλώντας τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς «Ζηλωτὲς» καί συνεργαζόμενοι μέ ὁπαδοὺς τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου, διέτρεξαν τίς ἑλληνικὲς πόλεις διαδίδοντας ψευδῶς ὅτι ἡ διοικοῦσα Ἐκκλησία, ἀφοῦ ἀποδέχθηκε τὸ «Παπικὸ ἡμερολόγιο», θά προέβαινε στήν ἀποδοχὴ καί ἄλλων κακοδοξιῶν τῶν Δυτικῶν. Μάλιστα, προκειμένου νά ἐκφοβίσουν τὸν λαό, μοίραζαν φυλλάδια τὰ ὁποῖα περιεῖχαν ἀναθεματισμοὺς πρὸς ὅσους εἶχαν ἀποδεχθεῖ τὸ Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο.

⁶⁴¹ «Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἡμερολογίου ἀπόφασις τοῦ Πανορθόδοξου Συνεδρίου», Ἐκκλησία 2 (1923) 30-31.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εὐρισκόμενη ἐνώπιον αὐτῆς τῆς δυσάρεστης κατάστασης, προσπάθησε νὰ πείσει τὸν λαὸ μὲ ἐγκυκλίους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου στὶς ὁποῖες τονίζονταν ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τοῦ νέου ἡμερολογίου δὲν ἐπέφερε οὐδεμίαν μεταρρύθμιση ἢ ἀπόκλιση ἀπὸ τὰ δόγματα καὶ τὴν ἠθικὴν τάξιν. Οἱ Ἀγιορειτεῖς «Ζηλωτὲς» ἐπεκρίθησαν καὶ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, καθὼς οἱ κινήσεις τῆς προκαλοῦσαν φανατισμὸν καὶ σχίσματα ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ 1935 τὴν ἡγεσίαν τῶν παλαιοημερολογιτῶν ἀνέλαβε ὁ Δημητριάδος Γερμανός, ὁ πρῶτος Φλωρίνης Χρυσόστομος καὶ ὁ Ζακύνθου Χρυσόστομος, οἱ ὁποῖοι διοργάνωσαν τὸ 1947 τὸ Α' Πανελλήνιο Συνέδριον τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου στὸ ὁποῖο χαρακτήρισαν τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς σχισματικὴν.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἔχοντας διερευνήσει καὶ ἀποφανθεῖ κανονικὰ περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἡμερολογίου, θεωρεῖ ὅτι οἱ ὁπαδοὶ τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου εἶναι ἐκτὸς Κανόνων. Πολλὰς φορές, μάλιστα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἶχε προτείνει στὶς ὁμάδες αὐτὲς νὰ ἐπανέλθουν (μὲ τὴν σχετικὴν βοήθειαν) στοὺς κόλπους τῆς, ὅπως ἐπίσης προέβη σὲ συνεννόησιν μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία ὥστε οἱ παλαιοημερολογίτες νὰ ἐκκλησιάζονται σὲ ἰδίους ναοὺς καὶ παρεκκλήσια κατόπιν σχετικῆς ἀδείας τοῦ οἰκείου μητροπολίτου. Μὲ ἐγκυκλίον τῆς (Ἀριθ. 775/613 τοῦ ἔτους 1951) ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔκανε λόγον γιὰ α) τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ζήλου τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς παλαιοημερολογίτες μὲ σκοπὸν τὴν διάσπασιν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, β) τὴν πρόθεσιν τῆς νὰ ἐπιδείξει ἐπιεικείαν πρὸς αὐτὰς τὰς ὁμάδας καὶ γ) τὶς ἔμμεσες ἐπαφὰς μὲ αὐτὰς τὰς ὁμάδας ὥστε νὰ ἐπανέλθουν ἀπὸ τὴν πλάνην τοὺς στὴν ἀλήθειαν. Παρὰ τὶς προσπάθειαι αὐτὰς, οἱ παλαιοημερολογίτες προέβαιναν σὲ χειροτονίας ψευδοεπισκόπων καὶ κατήριζαν ψευδοσυνόδους ἀποτελούμενες ἀπὸ 13 μέλη. Μάλιστα, τὸ 1957 ἐξέδωσαν τὸ «Διάγγελμα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γνησίων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν εὐσεβῆ λαόν» στὸ ὁποῖο ἀναδεικνύονταν ὡς οἱ μόνοι γνήσιοι χριστιανοὶ ἐνῶ ὅσοι ἀκολούθησαν τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον εἶναι σχισματικοί. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποφάσισε τὸ 1958 νὰ λάβει μέτρα γιὰ τὴν καταστολὴν τοῦ κακοῦ καὶ τὴν πνευματικὴν περιφρούρησιν τοῦ λαοῦ.⁶⁴²

2. Α' Διεθνὴς Σύσκεψις Ὁρθοδόξων Γυναικῶν (Agapia, 1976)

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, τὸ ὑπὸ ἴδρυσιν Π.Σ.Ε. ὁργάνωσε δύο κινήσεις, α) τὴν YWCA (Young Women's Christian Association) καὶ τὴν WSCF (World Student Christian Federation), μὲ τὶς ὁποῖες ἐπεδίωξε νὰ ἀποσαφηνιστεῖ ὁ ρόλος τῆς γυναίκας σὲ ὅλες τὰς Ἐκκλησίας. Τὸ 1949 ἰδρύθηκε ἡ «Ἐπιτροπὴ Ζωῆς καὶ Ἐργασίας τῶν Γυναικῶν στὴν Ἐκκλησίαν» καὶ τὸ 1954 ἰδρύθηκε, ἐντὸς τῆς Β' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. στὸ Ἐβανστον, τὸ «Τμῆμα Συνεργασίας Γυναικῶν καὶ Ἄνδρων στὴν Ἐκκλησίαν», τὸ ὁποῖον προέβλεπε τὴν ὁργάνωσιν καὶ διεξαγωγὴν εἰδικῶν συναντήσεων τῶν γυναικῶν πρὶν ἀπὸ σημαντικὰς οἰκουμενικὰς συνεδριάσεις.⁶⁴³

Τὸ 1974 στὸ Βερολίνο πραγματοποιήθηκε, στὸ πλαίσιον τῆς προπαρασκευῆς τῆς Ε' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε., συνεδρίασις μὲ θέμα «Σεξισμὸς στὴ Δεκαετία τοῦ '70», ἐνῶ τὸ 1975 στὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε. οἱ γυναῖκες ἀποτελοῦν τὸ

⁶⁴² Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων Πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα – Διαιτριβὴ ἐπὶ ὑψηγείᾳ, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 59-63.

⁶⁴³ Β. Σταθοκώστα, «Οἰκουμενικὴ δεκαετία τοῦ Π.Σ.Ε. Οἱ Ἐκκλησίαι ἀλληλέγγυες μὲ τὶς γυναῖκες. Μία ὀρθόδοξη προσέγγισις», Καθ' ὁδόν 9 (1994) 47.

22% τῶν ἀντιπροσώπων.⁶⁴⁴ Τὸ 1976, στὸ μοναστήρι Agaria τῆς Ρουμανίας, πραγματοποιήθηκε ἡ Α΄ Διεθνῆς Διάσκεψη Ὁρθόδοξων Γυναικῶν. Στὴν Συνάντηση αὐτὴ συζητήθηκε ὁ ρόλος καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς ὀρθόδοξης γυναίκας στὸ πολύπτυχο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Τὸ ζήτημα τῆς ἱερωσύνης, ἂν καὶ ἀρχικὰ προβλέπονταν νὰ συζητηθεῖ, τελικὰ δὲν ἐτέθη καθόλου.⁶⁴⁵

3. Σύναξη Προκαθημένων (Κωνσταντινούπολη, 1992)

Μετὰ ἀπὸ ἑννέα δεκαετίες, κατὰ τὴν Α΄ Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν τοῦ ἔτους 1992, τὸ ὄραμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ΄ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (1878-1884, 1901-1912), ὑλοποιεῖται μὲ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α΄.⁶⁴⁶ Ὁ θεσμὸς τῶν Συνάξεων τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν εἶναι δημιούργημα τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου μὲ σκοπὸ τὴν προβολὴ καὶ τὴν προώθησι τῆς ἐνότητας τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Σκοπὸς τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου ἦταν οἱ Προκαθημένοι νὰ διαλεχθοῦν καὶ νὰ βρεθοῦν κοινὲς συνισταμένες ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐπίλυσι τῶν θεμάτων καὶ τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ταλάνιζαν τὴν Ὁρθόδοξη Οἰκουμένη.⁶⁴⁷

Στὴ Σύναξι αὐτὴ πού ἐγίνε στὸ Φανάρι, τονίστηκε ἀπὸ τοὺς Ποιμενάρχες τῆς Ὁρθοδοξίας ἡ Πανορθόδοξη ἐνότητα καὶ διακηρύχθηκε τὸ πνεῦμα τῆς Οἰκουμενικῆς καταλλαγῆς⁶⁴⁸ καὶ ἀλληλεγγύης.⁶⁴⁹ Ἡ δεκαετία τοῦ 1990 σηματοδεύτηκε ἀπὸ τὴν πραγμάτωσι πολλῶν σημαντικῶν γεγονότων, ὅπως ἡ πτώσι τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν πρώην Σοβιετικὴ Ἐνωσι, τὸ τέλος τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος στὴν Γιουγκοσλαβία. Ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ἐπέδιωκε μέσω τῆς ἐνεργοποίησης αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ α) νὰ ἀναθερμάνει τὶς σχέσεις τοῦ ὀρθόδοξου πληρώματος, β) νὰ ἐνισχύσει τοὺς διαχριστιανικοὺς δεσμούς, γ) νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ὅλα τὰ προβλήματα ἐκείνης τῆς περιόδου μέσα ἀπὸ τὴν κοινὴ δράσι ὄλων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, δ) νὰ ἐκφραστοῦν ἡ ἐνότητα καὶ ἡ οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ε) νὰ ἀναπτυχθοῦν οἱ διαθρησκειακὲς σχέσεις καὶ στ) ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπὸ κοινοῦ νὰ συστρατευθεῖ καὶ νὰ ὑποστηρίξει τὴν εἰρήνη μέσα σὲ ἓνα συνεχῶς μεταβαλλόμενο κόσμο ἀπὸ καταστροφικὲς τάσεις.⁶⁵⁰

Στὴν Σύναξι αὐτὴ προήδρευσε ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος καὶ ἔλαβαν μέρος ἑπτὰ Πατριαρχεῖα (Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Μόσχας, Σερβίας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας), τέσσερις Ἀρχιεπισκοπὲς (Φινλανδίας καὶ Τιφλίδος – Γεωργίας, Νέας Ἰουστινιανῆς – Κύπρου, Ἀθηνῶν) καὶ δύο Μητροπόλεις (Βαρσοβίας καὶ Πράγας). Ἡ Σύναξι ἀντιμετώπισε τὸ ζήτημα τῆς

⁶⁴⁴ Ὁ.π., Καθ' ὁδόν 9 (1994), 48.

⁶⁴⁵ Σ. Γιαγκάζογλου, «Φεμινιστικὴ Θεολογία καὶ Ἱερωσύνη τῶν Γυναικῶν – Μία ἐκκοσμικευμένη ἐκκλησιολογία;» 2

⁶⁴⁶ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ΄ αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 255.

⁶⁴⁷ Α. Αβραμίδου, Οἰκουμένη, Οἰκονομία, Οἰκολογία στὶς Συνάξεις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 11.

⁶⁴⁸ Ἀπὸ τὸ 1964, μεταξὺ τῶν Ὁρθόδοξων θεολόγων καθηγητῶν, ὁ Ἰωάννης Καρμίρης (Ἀθήνα) καὶ ὁ Αἰδεσιμολ. Γεώργιος Φλωρόφσκυ (Harvard) θεωροῦνταν ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωποῦντες τὴν Πατερικὴ ἀποψὴ τῆς διδασκαλίας περὶ καταλλαγῆς [βλ. Σ. Αγουρίδη, «Ἀθανασίου τοῦ Παρίου», Ἐκκλησία 1 (1/1/1964) 83].

⁶⁴⁹ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ΄ αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 255.

⁶⁵⁰ Α. Αβραμίδου, Οἰκουμένη, Οἰκονομία, Οἰκολογία στὶς Συνάξεις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 12-14.

κατάρρευσης τῆς Πρώην Σοβιετικῆς Ἑνώσεως καὶ τῆς ἀνάδειξης τῶν 15 κρατιδίων, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ζήτησαν (στὰ ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια) τὴν ἐκκλησιαστικὴ «ἀνεξαρτησία» τους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας. Ἐπιπλέον, οἱ Προκαθήμενοι ἐξέφρασαν τὴν ἔντονη δυσἀρέσκειά τους γιὰ τὴν παρεμβατικότητα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (καὶ συγκεκριμένα τῶν Οὐνιτῶν) μέσω τῆς ἱεραποστολικῆς δράσης στὶς περιοχὲς τῆς Οὐκρανίας, τῆς Ρουμανίας, τῆς Ἀνατολικῆς Σλοβακίας, τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ ἀλλαχοῦ.⁶⁵¹

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στὴν Σύναξη ἀντιπροσωπεύθηκε ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφεῖμ καὶ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Ἀρχιεπίσκοπο Ἀρχιμανδρίτη Δαμασκηνὸ Καρπαθάκη. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σεραφεῖμ διεδραμάτισε ἐνεργὸ καὶ οὐσιαστικὸ ρόλο στὴ Σύσκεψη, στήριξε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὸ ξεπέραςμα κάποιων δυσκολιῶν οἱ ὁποῖες ἀνεφύησαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συνεδριῶν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σεραφεῖμ πρότεινε α) τὴν σύγκληση τῆς Συσκεψέως τῶν Προκαθημένων σὲ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν μεγάλων προβλημάτων καὶ β) τὴν πραγματοποίηση συνάντησης τῶν Προκαθημένων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μὲ τὸν πάπα μὲ σκοπὸ νὰ θέσουν τὸν Ποντίφικα πρὸ τῶν εὐθυνῶν τοῦ ἀναφορικὰ μὲ τὴν δράση τῶν Οὐνιτῶν. Στὸ πλαίσιο τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν οἱ ὁποῖες πλαisiώσαν τὴν Σύναξη τῶν Προκαθημένων, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν μετέβη στὴν Κοινότητα Ξυλοπόρτης – Βλαχερνῶν ὅπου χοροστάτησε στὴν ἀκολουθία τῶν πρώτων Χαιρετισμῶν πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο. Τὸν Μακαριώτατο συνόδευσεν ὁ Μητροπολίτης Λαοδικείας Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος καλωσόρισε ἐκ μέρους τῆς Α.Θ.Π. καὶ ὑπογράμμισε τὴν σημασία τῆς ἐπισκέψεως τοῦ στὸ Ἅγίασμα τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ, ἀντιφωνώντας ἐξέφρασε εὐχαριστίες πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὴν Παναγία γιὰ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ καὶ παράλληλα ἀπηύθυνε στὸ ἐκκλησίασμα λόγους πατρικῆς ἀγάπης πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα.⁶⁵²

Ἡ Σύναξη τῶν Προκαθημένων ὀλοκληρώθηκε μὲ τὸ Πανηγυρικὸ Συλλεῖτουργο στὸν πάνσεπτο Πατριαρχικὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.⁶⁵³ Τὴν Θεία Λειτουργία τηλεοπτικὰ κάλυψαν τὰ πολυάριθμα τηλεοπτικὰ συνεργεῖα (ἀκόμα καὶ ἓνα ἰαπωνικὸ) καὶ μετέδωσαν σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμον. Ἡ ἐκφώνηση τῶν εὐχῶν καὶ τῶν δεήσεων τῆς Θείας Λειτουργίας ἔγινε στὰ ἑλληνικά, στὰ ἀραβικά, στὰ ρωσικά καὶ στὶς σλαβικὲς γλῶσσες (ὁ Μητροπολίτης Φινλανδίας χρησιμοποίησε μόνον τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα) προσέδωσε ξεχωριστὴ μεγαλοπρέπεια στὴν τελετὴ καὶ ἀνέδειξε τὴν οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὅλοι οἱ Προκαθήμενοι κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία ἔφεραν μίτρες ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὴν πατριαρχικὴ τιάρα.⁶⁵⁴

Κατὰ τὴν διάρκεια αὐτῆς τῆς Εὐχαριστιακῆς Σύναξης, μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ ἀντὶ κηρύγματος, ἀναγνώσθηκε ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Μελίτωνα τὸ μήνυμα τῶν Προκαθημένων. Σύμφωνα μὲ τὸ ἀνακοινωθέν, τὸ ὁποῖο δὲν περιορίσθηκε

⁶⁵¹ Ὁ.π., σσ. 15-22.

⁶⁵² Ἰ. Μ. Χατζηφώτη, «Ἡ Συνάντηση τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων καὶ Αὐτόνομων Ἐκκλησιῶν στὸ Φανάρι (1-15 Μαρτίου 1992)», Ἐκκλησία 7 (1 Μαΐου 1992) 187-189, 223-227, 266-270.

⁶⁵³ Π. Κοκκινάκη, Ἡ Πατριαρχία τοῦ Βαρθολομαίου Α' μέσα ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ τύπο (1991 – 2001), Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 186-189.

⁶⁵⁴ Ἰ. Μ. Χατζηφώτη, «Ἡ Συνάντηση τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων καὶ Αὐτόνομων Ἐκκλησιῶν στὸ Φανάρι (1-15 Μαρτίου 1992)», Ἐκκλησία 7 (1 Μαΐου 1992) 187-189, 223-227, 266-270.

στά έσωτερικά ζητήματα τής Όρθοδοξίας (σχισματικές ξριδες, κινήσεις αίρετικῶν καί παραθρησκευῶν, ό προσηλυτισμός τόν όποιο άσκοῦν διάφοροι φονταμενταλιστές καί όρισμένοι Διαμαρτυρόμενοι καί ή δράση τῶν Οὐνιτῶν ή όποία καταγγέληθηκε χωρίς νά διακοπεῖ ό διάλογος τής Όρθόδοξης μέ τήν Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία), έθιξε άλλα σπουδαιότερα προβλήματα, όπως: α) ή προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος από τήν καταστροφή στην όποία έχει όδηγηθεῖ από τήν αλόγιστη καί εὐδαιμονική χρήση τής ὑλικῆς δημιουργίας, β) στην κατίσχυση τής δικαιοσύνης, τής αγάπης καί τής ειρήνης στόν κόσμο ως μόνη ασφαλή καί βέβαιη όδός για νά μήν μεταβληθεῖ ή πρόοδος τής τεχνολογίας καί τῶν ἐπιστημῶν από εὐλογία σέ κατάρα κατά τήν ἐρχόμενη χιλιετία καί γ) ή καταλλαγή καί ή ἀλληλεγγύη ὄσων πιστεύουν στόν Χριστό για νά ἀντιμετωπισθοῦν οί κίνδυνοι πού ἀπειλοῦν σήμερα τόν κόσμο. Ζητήθηκε ἐπίσης ό τερματισμός τοῦ πολέμου μεταξύ Σέρβων καί Κροατῶν στην Γιουγκοσλαβία, ή ειρήνευση στην Μέση Ἀνατολή καί σέ ὅποιο άλλο σημείο τής γῆς οί λαοί αγωνίζονται για τήν ἀξιοπρέπεια, τήν ἐλευθερία καί τήν δικαιοσύνη.⁶⁵⁵ Στό τέλος τής Θείας Λειτουργίας, λόγω τής Κυριακῆς τής Όρθοδοξίας, ἀκολούθησε ή λιτάνευση τῶν ἱερῶν εἰκόνων, κατά τήν διάρκεια τής όποίας οί Προκαθημένοι κρατοῦσαν από μιᾶ εικόνα, μέ πομπή κατευθύνθηκαν στά Πατριαρχεῖα καί ἀνέβηκαν στόν ἐξώστη τής Πρωτοσυγκελλίας, από ὅπου μαζί εὐλόγησαν τόν λαό.⁶⁵⁶

Στό ἐπίσημο γεῦμα πρὸς τιμὴν τῶν Προκαθημένων πού ἀκολούθησε μετὰ τήν Θεία Λειτουργία, ό Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, ἀφοῦ εὐχαρίστησε τοὺς Προκαθημένους για τήν συμμετοχή τους στην Συνάντηση, ἐπεσήμανε τήν ἀνάγκη για τήν διατήρηση τής ἐνότητας τής Όρθοδοξίας. Ἀντιφωνῶντας ό Πατριάρχης Ρουμανίας Θεόκτιστος ἐκ μέρους τῶν Προκαθημένων, ἐξέφρασε εὐχαριστίες πρὸς τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί ἐξῆρε τήν σημασία τής Συναντήσεως για τήν Όρθοδοξία. Στό ἀποχαιρετιστήριο δείπνο πού παρέθεσε ό Παναγιώτατος σέ ξενοδοχεῖο τής πόλης πρὸς τοὺς Προκαθημένους, ἀναφέρθηκε στην δυσκολία τοῦ ἐγχειρήματος τής Συνάξεως καί τόνισε τήν ἀνάγκη νά ἐργαστοῦν ξεχωριστὰ οί Προκαθημένοι μέ τὰ ποιμνία τῶν Έκκλησιῶν τους για τήν διατήρηση τής ἐνότητας τής Όρθοδοξίας ἀπέναντι στά ἀναφυόμενα προβλήματα.⁶⁵⁷

4. Β' Διεθνῆς Συνάντηση Όρθοδόξων Γυναικῶν (Κρήτη, 1990)

Μετὰ τήν Α' Διεθνή Συνάντηση Όρθοδόξων Γυναικῶν στην Ἀγάπια τής Ρουμανίας, τὸ 1976, στο πλαίσιο τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Π.Σ.Ε., ξεκίνησε μελέτη διάρκειας τριῶν ἐτῶν μέ θέμα «Κοινωνία Γυναικῶν καί Ἀνδρῶν στην Έκκλησία», μέ ἀποκορύφωμα τήν Διεθνή Διάσκεψη τὸ 1981 στο Sheffield τής Ἀγγλίας. Τὸ 1983, στην ΣΤ' Γενική Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε., οί γυναῖκες ἀποτελοῦσαν τὸ 31% τῶν ἀντιπροσώπων καί τὸ 50% τῶν ὀμιλητῶν στις διάφορες ἐπιτροπές. Τὸ 1985, ή Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ Π.Σ.Ε., ἀξιοποιῶντας τὰ πορίσματα τής μελέτης για τήν «Κοινωνία Γυναικῶν

⁶⁵⁵ «Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Όρθοδόξων Έκκλησιῶν, Κωνσταντινούπολις 15.03.1992», Καθ' ὁδόν 2 (1992), 89-95.

⁶⁵⁶ Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Ἡ Συνάντηση τῶν Προκαθημένων τῶν Όρθοδόξων Ἀυτοκεφάλων καί Ἀυτονόμων Έκκλησιῶν στο Φανάρι (1-15 Μαρτίου 1992)», Έκκλησία 7 (1 Μαΐου 1992) 187-189, 223-227, 266-270.

⁶⁵⁷ Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Ἡ Συνάντηση τῶν Προκαθημένων τῶν Όρθοδόξων Ἀυτοκεφάλων καί Ἀυτονόμων Έκκλησιῶν στο Φανάρι (1-15 Μαρτίου 1992)», Έκκλησία 7 (1 Μαΐου 1992) 187-189, 223-227, 266-270.

καὶ Ἀνδρῶν στὴν Ἐκκλησία», προέτρεψε τὶς Ἐκκλησίες νὰ ἐξαλείψουν δόγματα καὶ διδασκαλίες οἱ ὁποῖες εἶναι μειωτικὲς γιὰ τὶς γυναῖκες.⁶⁵⁸

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1987, ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Π.Σ.Ε. ἀποφάσισε ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ὀριστεῖ μιὰ εἰδικὴ δεκαετία κατὰ τὴν διάρκειά της οἱ Ἐκκλησίες θὰ ἐργάζονταν καὶ θὰ προέβαλλαν ἔμπρακτα τὴν ἀλληλεγγύη καὶ τὴν στήριξή τους πρὸς τὶς γυναῖκες, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἓνα πολὺ σημαντικὸ τμῆμα τοῦ ἐκκλησιασματος.⁶⁵⁹ Παρὰ τὰ ὅποια προβλήματα πού ἀνέκυψαν σὲ συναντήσεις ὀρθόδοξων γυναικῶν σὲ Η.Π.Α., Μ. Ἀνατολὴ καὶ Εὐρώπη κατὰ τὴν διάρκειά τῆς Οἰκουμενικῆς δεκαετίας, τὸ 1990 (16-24 Ἰανουαρίου) στὴν Ὁρθόδοξη Ἀκαδημία Κρήτης στὰ Χανιά, πραγματοποιήθηκε ἡ Β' Διεθνῆς Συνάντηση Ὁρθόδοξων Γυναικῶν μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Τμήματος Γυναικῶν στὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν Κοινωνία τοῦ Π.Σ.Ε., μὲ θέμα «Ἐκκλησία καὶ Πολιτισμὸς». Στὴν Συνάντηση αὐτή, προσῆλθαν ἀντιπρόσωποι ἀπὸ δεκαπέντε χῶρες ἀπὸ Μ. Ἀνατολή, Ἀσία, Αὐστραλία, Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ Β. Ἀμερικὴ μὲ σκοπὸ α) νὰ προσφέρουν ἓνα βῆμα στὶς ὀρθόδοξες γυναῖκες, ὥστε νὰ μοιραστοῦν ἐμπειρίες καὶ σκέψεις ἀναφορικὰ μὲ τὸ λειτούργημα, τὴν ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα καὶ τὴ συμμετοχὴ στὴν λήψη ἀποφάσεων, β) νὰ κατανοήσουν βαθύτερα τὴν ἀλληλεπίδραση πίστεως, Ἐκκλησίας καὶ πολιτισμοῦ καὶ γ) νὰ ἐπισημάνουν θέματα καὶ νὰ θέσουν στόχους γιὰ τὴν Οἰκουμενικὴ Δεκαετία τῶν Ἐκκλησιῶν σὲ Ἀλληλεγγύη μὲ τὶς Γυναῖκες. Ἡ Συνάντηση αὐτὴ ἀνέδειξε ὡς κοινὰ ἐνδιαφέροντα ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων α) τὴν ἐπείγουσα ἀνάγκη γιὰ ἀνανέωση τῶν λειτουργημάτων τῶν γυναικῶν, κυρίως τῆς ἐνορίας, β) τὴν ἀνάγκη γιὰ ἀποσαφήνιση τῶν διδασκαλιῶν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα καὶ τὶς σχέσεις καὶ γ) τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐξέταση καὶ διερεύνηση τῆς συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸ ἐπίπεδο λήψης ἀποφάσεων.⁶⁶⁰

5. Γ' Διεθνῆς Συνάντηση Ὁρθόδοξων Γυναικῶν (Agaria, 1994)

Ἡ σύσκεψη αὐτή, στὴν ὁποία καὶ πάλι συζητήθηκε ἡ θέση τῆς γυναίκα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὀργανώθηκε ἀπὸ τὸ Π.Σ.Ε.⁶⁶¹

Ζ'. Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στοὺς Πανορθόδοξους Ἑορτασμοὺς

Α. Γενικά

Παράλληλα μὲ τὶς Πανορθόδοξες ἀνταλλαγές ἐπισκέψεων τῶν Προκαθημένων, τῶν Ἀντιπροσωπειῶν τους ἢ ἄλλων ἡγετικῶν στελεχῶν, τὴ σύσταση διορθόδοξων Ἐπιτροπῶν, τὶς διοργανώσεις Διασκέψεων, Συνάξεων καὶ Συνεδρίων, εὐκαιρία γιὰ τὴ σφυρηλάτηση τῆς Πανορθόδοξου ἐνότητας καὶ τὴν προαγωγή καὶ ἐνδυνάμωση τῶν διορθόδοξων σχέσεων ἀπετέλεσαν τόσο οἱ Πανορθόδοξοι ἐορτασμοὶ βασικῶν ἱστορικῶν σταθμῶν τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ὅσο καὶ οἱ ἀνάλογοι τῶν κατὰ τόπους Αὐτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. Οἱ ἐορτασμοὶ αὐτοὶ καὶ οἱ συναντήσεις τῶν Ὁρθόδοξων μεταξύ τους εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ ἐνισχυθοῦν, νὰ προβληθεῖ κοινὴ μαρτυρία τῆς καθ' ἡμᾶς

⁶⁵⁸ Β. Σταθοκόστα, «Οἰκουμενικὴ δεκαετία τοῦ Π.Σ.Ε. Οἱ Ἐκκλησίες ἀλληλέγγυες μὲ τὶς γυναῖκες. Μία ὀρθόδοξη προσέγγιση», Καθ' ὁδόν 9 (1994) 48-49.

⁶⁵⁹ Ὁ.π., Καθ' ὁδόν 9 (1994), 47.

⁶⁶⁰ Ὁ.π., Καθ' ὁδόν 9 (1994), 47-55.

⁶⁶¹ Κ. Χιωτέλη, «Ἡ συμμετοχὴ τῆς γυναίκα στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας», Καθ' ὁδόν 9 (1994) 113 ἑξ. Γιὰ μιὰ πληρέστερη βιβλιογραφία ἐπ' αὐτοῦ βλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 370 κ. ἑξ.

Πίστεως⁶⁶² καί γενικῶς ἡ ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας νὰ ἀναδειχθεῖ, βοηθώντας ἔμμεσα τό ἔργο τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου.⁶⁶³

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε μέρος σέ ὅλους τούς ἑορτασμούς, μέ ἀποστολή Ἀντιπροσωπειῶν, καταδεικνύοντας ἔτσι τή σημασία τῶν διορθοδόξων σχέσεων γιά τήν ἐπίλυση τῶν ἐνδοορθοδόξων προβλημάτων, καθώς καί τήν προβολή τῆς ἐνότητας τῆς Ὁρθοδοξίας γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν πολυπληθῶν προβλημάτων τοῦ σύγχρονου κόσμου.⁶⁶⁴

Ἐντός τοῦ πλαισίου τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρξε ἡ ἴδρυση τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου Ἀθηνῶν, μέ σκοπό τή σύσφιγξη καί προώθηση τῶν διορθοδόξων σχέσεων ἀλλά καί τήν καλλιέργεια τῆς διορθοδόξου συνειδήσεως στό πλήρωμα τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας, γιά τήν ὠφέλεια καί τό γενικότερο καλό τῆς Ὁρθοδοξίας.⁶⁶⁵

1. Γιά τά 1.600 χρόνια ἀπό τήν Α' Οἰκουμενική Σύνοδο (1925)

Μέ κάθε λαμπρότητα καί τάξη διεξήχθη κατά Μάϊο μήνα (ἐνῶ στήν Κωνσταντινούπολη τήν Κυριακή 19 Αὐγούστου) στόν Μητροπολιτικό Ναό Ἀθηνῶν ὁ ἑορτασμός τῆς χιλιοστῆς ἐξακοσιοστῆς ἐπετείου τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τήν Κυριακή τῶν Ἁγίων Πατέρων. Στή Θεία Λειτουργία, μαζί μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο συνιερούρησαν παρεπιδημούντες στήν Ἀθήνα Ἀρχιερεῖς (Μητροπολίτες Πάφου Ἰάκωβος καί Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως Πολύκαρπος). Μετά τήν Θεία Λειτουργία, τελέσθηκε δοξολογία στήν ὁποία παρέστησαν Ἀρχιερεῖς τόσο τοῦ Κλίματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Μητροπολίτες Φωκίδος Ἀμβρόσιος καί Μαντινείας καί Κυνουρίας Γερμανός), ὅσο καί τοῦ κλίματος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως (Μητροπολίτες Νέας Πελαγονίας Χρυσόστομος, Διδυμοτείχου Φιλάρετος, Μαρωνίας Ἄνθιμος, Κοζάνης Ἰωακείμ καί Παραμυθίας Ἰωακείμ).⁶⁶⁶

Μετά τό πέρας τῆς Δοξολογίας ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί οἱ λοιποὶ Ἀρχιερεῖς μετέβησαν στό Πανεπιστήμιο, στή μεγάλη αἴθουσα τοῦ ὁποίου τελέστηκε —μέ τήν πρωτοβουλία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς⁶⁶⁷— σεμνός ἐπιστημονικός ἑορτασμός τῆς αὐτῆς ἀμφιετηρίδας, παρισταμένου τοῦ Ὑπουργοῦ ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κωνσταντίνου Σπυρίδη, ἄλλων ἐπισήμων καί πλήθους ἀκροατῶν. Μετά ἀπό βραχεῖα εἰσαγωγή τοῦ Πρωτάνεως, ἀνέπτυξε σχετικό θέμα γιά τήν Α' Οἰκουμενική Σύνοδο ὁ καθηγητής τῆς Γενικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος Στεφανίδης.⁶⁶⁸

⁶⁶² Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικάι σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σ. 148.

⁶⁶³ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 35, 216-217.

⁶⁶⁴ Βαρνάβα Τζωρτζάτου, Μητρο. Κίτρους Περιστατική ἀκολουθία καί προσφώνησις ἐπί τῆ ἐλεύσει εἰς Κατερίνην ἐκπροσώπων τῶν ἀνά τήν οἰκουμένην Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί θεολογικῶν σχολῶν, Κατερίνη 1971, σσ. 2, 12-19.

⁶⁶⁵ Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Ἀλβανίας «Προοπτικά καί θεολογικά προϋποθέσεις τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου Ἀθηνῶν», Ἐκκλησία 48 (1971) 349. Πρβλ. Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 43.

⁶⁶⁶ Ἐκκλησία 35 (29 Αὐγούστου 1925) 177.

⁶⁶⁷ Ἐκκλησία 35 (29 Αὐγούστου 1925) 179.

⁶⁶⁸ Ἐκκλησία 23(6 Ἰουνίου 1925)179. Πρβλ. Β. Κ. Στεφανίδου, Λόγος Πανηγυρικός ἐπί τῆ 1600τῆ ἐπετείῳ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (3/5/1925), Ἀθῆναι 1926.

Τό ἴδιο ἔτος, Ἱεράρχες ἀπό τὰ τέσσερα Πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα καί ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες συμμετεῖχαν στίς τελετές τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας γιά τὰ 1.600 χρόνια ἀπό τήν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο, (325 μ. Χ., Νίκαια τῆς Βιθυνίας) ἐνδεδυμένοι μάλιστα τὰ λειτουργικά τους ἄμφια.⁶⁶⁹

2. Γιά τὰ 1.500 χρόνια ἀπό τήν Γ΄ Οἰκουμενική Σύνοδο (1931)

Στό πλαίσιο τῆς Θείας Λειτουργίας τῶν Χριστουγέννων τιμήθηκε στό Φανάρι ἡ Γ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος (Ἐφεσος, 431) μέ τή συμμετοχή, μεταξύ ἄλλων, καί παρεπιδημούντων Ἱεραρχῶν τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας.⁶⁷⁰

3. Γιά τὰ 1.500 χρόνια ἀπό τήν Δ΄ Οἰκουμενική Σύνοδο (1951)

Πραγματοποιήθηκαν ὀρισμένες ἐκδηλώσεις (μέ σχετικές ὁμιλίες κ.λπ.) μετά ἀπό πανηγυρική Θεία Λειτουργία στόν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό τῶν Ἀθηνῶν μέ τήν παρουσία ξένων Προκαθημένων. Αναφέρει δέ χαρακτηριστικά ὁ καθηγητής Ἰωάννης Καρμίρης ὅτι «ἡ ἐκκλησία τιμᾷ καί ἐορτάζει τήν χιλιοστήν πεντακοσιοστήν ἐπέτειον, λόγω τοῦ σημαντικοῦ ἔργου τό ὁποῖο ἐπιτελέσθηκε τόσο δογματικό ὅσο καί διοικητικό. Γενικότερα ἀπό ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως ἡ παρούσα σύνοδος μπορεῖ νά καταλάβῃ τήν ἀμέσως ἐπόμενη καί παράπλευρη θέση μετά τήν Ἀ' ἐν Νικαίᾳ μεγάλην Οἰκουμενικήν Σύνοδο. Τό ἔργο τῆς ὑπῆρξε μέγα, οἱ δογματικές καί λοιπές ἀποφάσεις ἐπηρέασαν οὐσιαστικά ὅλη τήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας».⁶⁷¹

4. Γιά τὰ 1.900 χρόνια ἀπό τήν ἔλευση τοῦ Ἀπ. Παύλου στήν Ἑλλάδα (1952)

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, στήν προσπάθειά της —λόγω ἀποστασιοποιήσεώς της ἀπό τό μείζον κοινωνικο-οικονομικό πρόβλημα τῆς χώρας, πρόβλημα τό ὁποῖο εἶχε διογκωθεῖ μεταπολεμικά — νά ἐπικοινωνήσῃ μέ τίς ἄλλες δυτικές Εὐρωπαϊκές χῶρες (παρά τό γεγονός ὅτι αὐτές δέν ἦσαν ὀρθόδοξες), ἐξαιτίας τοῦ φόβου διεισδύσεως τοῦ Κομμουνισμοῦ⁶⁷² στή χώρα, διοργάνωσε ἐορτή πρός τιμήν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, στήν ὁποῖαν κλήθηκαν (καθ' ὑπόδειξη μάλιστα τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας, ἡ ὁποία, μέσα στό γενικότερο πλαίσιο τῶν σχέσεων μέ τή Δύση, προωθοῦσε τίς ἐπαφές ἀνάμεσα στίς Ἐκκλησίες τοῦ δυτικοῦ κόσμου)⁶⁷³ νά συμμετάσχουν ἐκπρόσωποι τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως.⁶⁷⁴

Ἔτσι, τό 1952 στήν Ἀθήνα πραγματοποιήθηκαν ἐκδηλώσεις Πανορθοδόξου χαρακτήρα γιά τὰ 1.900 χρόνια ἀπό τήν ἔλευση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στήν Ἑλλάδα, μέ τήν συμμετοχή Ἀντιπροσωπειῶν καί ἀπό τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.⁶⁷⁵ Ἄς σημειωθεῖ ὅτι κατά τό ἴδιο ἔτος τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀπέστειλε

⁶⁶⁹ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 123.

⁶⁷⁰ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαί σχέσεις, ὁ.π., σ. 148.

⁶⁷¹ Ἐκκλησία 24 (15η Δεκεμβρίου 1951), 291.

⁶⁷² Μέ τήν ὀριστική ἀλλαγὴ τοῦ οικονομικοῦ, κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ καθεστῶτος στίς περισσότερες πλέον χῶρες τοῦ λεγόμενου «Παραπετάσματος», ἡ Ἀμερική ἐπιθυμεί τήν χρησιμοποίησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἀντίρροπη δύναμις στή διαφαινόμενη «ἄλωση τῶν σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν ἀπό τόν Κομμουνισμό» (βλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ.177).

⁶⁷³ Β. Η. Σταθοκόστα, Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ.π., σ.419.

⁶⁷⁴ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ.94-95, 137.

⁶⁷⁵ Πανηγυρικός Τόμος ἐορτασμοῦ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλευσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Ἑλλάδα (ἐπιμέλεια Ἀμ. Ἀλιβιζάτου), ἐν Ἀθήναις 1953, σσ. 51-54.

Ἐγκύκλιο, μέ τήν ὁποία ἀπέκλειε ὁποιαδήποτε δογματολογική θεολογικά συζήτηση κατά τή συμμετοχή Ἀντιπροσώπων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στό Π.Σ.Ε.⁶⁷⁶

5. Γιά τή χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1963)

Τόν Ἰούνιο τοῦ 1963, ὁ Οἰκουμενικός Θρόνος ἐόρτασε μέ διάφορες ἐκδηλώσεις τά χίλια ἔτη ἀπό τή σύσταση τῆς ἀγιώνυμης πολιτείας τοῦ Ἄθω, ἡ ὁποία διατελεῖ ὑπό τήν ἐκκλησιαστική Δικαιοδοσία τοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως. Μέσα στό πνεῦμα τῆς ἀνάγκης γιά ἐπαφή καί συνεργασία ὄλων τῶν κατά τόπους Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, προκειμένου νά διασφαλισθεῖ ἡ ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ Ἀθηναγόρας ἐπισκέφθηκε γιά πρώτη φορά ὡς Οἰκουμενικός Πατριάρχης τό Ἅγιον Ὄρος καί ἠγήθηκε τῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεών του καί, στή συνέχεια, ἐπισκέφθηκε ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος (Κρήτη καί Δωδεκάνησα) τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Σέ αὐτόν τόν ἐορτασμό, ὁ ὁποῖος εἶχε ξεχωριστή μεγαλοπρέπεια καί Πανορθόδοξη ἐμβέλεια, τιμήθηκε ὁ Μοναστικός βίος. Τό πρόγραμμα τῶν ἐκδηλώσεων σέ Κωνσταντινούπολη, Ἀθήνα καί Θεσσαλονίκη καταρτίσθηκε ἀπό τήν συσταθεῖσα «Ἐπιτροπή Ὁργανώσεως Ἐορτασμοῦ Χιλιετηρίδος Ἁγίου Ὁρους» τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, ἡ ὁποία εἶχε ὡς πρόεδρό της τόν Μητροπολίτη Ρόδου Σπυρίδωνα. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἔφθασε τό πρωί τῆς Τετάρτης 19 Ἰουνίου 1963 στήν Ἀλεξανδρούπολη, ὅπου τόν ὑποδέχθηκαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος μέ τήν συνοδεία μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση καί οἱ πολιτικές καί στρατιωτικές Ἀρχές τῆς πόλεως. Τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη συνόδευαν οἱ Μητροπολίτες Δέρκων Ἰάκωβος, Πριγκιποννήσων Δωρόθεος, Σταυρουπόλεως Μάξιμος, ὁ Γενικός Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στήν Κωνσταντινούπολη Χρυσανθόπουλος. Μετά τήν ἀφίξή του στήν Ἀλεξανδρούπολη, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης καί ἡ συνοδεία του ἐπιβιβάσθηκαν στό πολεμικό πλοῖο «Πυρπολητής», τό ὁποῖο ἀπέπλευσε γιά τό Ἅγιον Ὄρος. Τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη συνόδευσε καί ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τήν ὁποία ἀποτελοῦσαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος καί οἱ Μητροπολίτες Μυτιλήνης Ἰάκωβος, Δράμας Φίλιππος, Σερβιῶν Κοζάνης Διονύσιος, Κίτρους Βαρνάβας, Ἐλασσῶνος Ἰάκωβος καί ὁ Παραμυθίας Τίτος. Μαζί μέ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη ἐπίσης ἐπιβιβάσθηκαν οἱ Μητροπολίτες Ρόδου Σπυρίδων, Κρήτης Εὐγένιος, Καρπάθου καί Κάσου Απόστολος, Λέρου καί Καλύμνου Ἰσιδώρος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Ἰεζεκιήλ, ὁ Ἐπίσκοπος Ρηγίου Μελέτιος, ὁ Ἀπαμείας Ἰάκωβος, ὁ Πρωθιερεὺς τῶν Ἀνακτόρων Ἱερώνυμος Κοτσῶνης, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Κωνσταντῖνος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας, ὁ Προηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βατοπεδίου Κωνσταντῖνος, ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Διονυσίου Γαβριήλ, ὁ διευθυντής Ἐκκλησιαστικῶν Ὑποθέσεων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Μπαΐζος, οἱ καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, Βασίλειος Ἰωαννίδης, Γεράσιμος Κονιδάρης καί λοιποὶ ἐκπρόσωποι τοῦ Τύπου. Κατὰ τήν σχετική προσφώνηση πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ἐξῆρε τὴν σημασία τοῦ ἐορτασμοῦ τῆς Χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί τόνισε ὅτι οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς ἔχουν ὡς σκοπὸ νά ἐνισχύσουν τὴν ἐνότητα μεταξύ τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καί τὸ Ἅγιον Ὄρος νά ἀποτελέσει τὸν ἐγγυητικὸ παράγοντα γιά τὴν ἐπιβίωση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Στις 22 Ἰουνίου ἀφίχθηκαν στό λιμάνι τῆς Δάφνης οἱ Πατριάρχες Ἱεροσολύμων Βενέδικτος, Σερβίας Γερμανός, Ρουμανίας Ἰουστινιανός, Βουλ-

⁶⁷⁶ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 296.

γαρίας Κύριλλος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Φινλανδίας Παῦλος καὶ ὁ Τσεχοσλοβάκος Ἐπίσκοπος Μεθόδιος ἀλλὰ καὶ ἐκπρόσωποι τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ τῶν ξένων Ἐκκλησιῶν. Οἱ Προκαθήμενοι, στὶς προσφωνήσεις τους πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη καὶ τοὺς Ἀγιορεῖτες μοναχοὺς, ὑπογράμμισαν τὸν κομβικὸ ρόλο τοῦ Ἁγίου Ὁρους γιὰ τὴν διαφύλαξη τῆς ἐνότητας τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Στὶς 23 Ἰουνίου ἔφθασαν στὸ Ἅγιον Ὄρος οἱ καθηγητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάννης Καρμύρης, Κωνσταντῖνος Μπόνης, Μάρκος Σιώτης καὶ Κωνσταντῖνος Μουρατίδης. Ἐπειτα, κατέπλευσε τὸ πολεμικὸ πλοῖο «Πολεμιστῆς», τὸ ὁποῖο μετέφερε τὸν Βασιλέα Παῦλο, τὸν διάδοχο Κωνσταντῖνο καὶ τὸν πρίγκηπα Μιχαήλ. Στὶς 24 Ἰουνίου, τελευταία ἡμέρα τῶν ἑορτασμῶν, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας μετέβη στὴν Ἱερὰ Μονὴ Μεγίστης Λαύρας, ὅπου τέλεσε στὸν Ἱερὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τὴν πανηγυρικὴ λειτουργία, συμπαραστατούμενος ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐκδηλώσεων καὶ τὴν ἀποχώρηση τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τῶν ἐπισήμων, ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας παρέμεινε γιὰ ὀρισμένες ἀκόμα ἡμέρες στὸ Ἅγιον Ὄρος ἐπισκεπτόμενος τὶς ὑπόλοιπες Ἱερὰς Μονὰς.⁶⁷⁷

6. Γιὰ τὰ 1.100 ἔτη τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου (1963-1966, 1985)

Τὸ ἔτος 1963, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπλήρωσης ἑντεκα αἰῶνων ἀπὸ τὴν ἑναρξη τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῶν ἀνταδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου στὴν Μοραβία, ἡ Ἱερὰ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης σχεδίαζε, σὲ συνεργασία μὲ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Α.Π.Θ., τὴν πραγματοποίηση ἐκδηλώσεων πρὸς τιμὴν τῶν Ἁγίων Ἰσαποστόλων. Ὡστόσο, λόγω τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀποφασίστηκε ἡ ἀναβολὴ τους καὶ ἡ πραγματοποίησή τους τρία χρόνια ἀργότερα, κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 22 ἕως 26 Ὀκτωβρίου 1966. Οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς προσέλαβαν πανορθόδοξο καὶ οἰκουμενικὸ χαρακτήρα, καθὼς παρευρέθησαν ἀντιπρόσωποι τόσο ἀπὸ τὶς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ Ἐτερόδοξα δόγματα. Πιὸ συγκεκριμένα, στὴν Θεσσαλονίκη κατέφθασαν ἀντιπρόσωποι α) τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ρωσίας, β) τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν Σερβίας, Κύπρου, Ἑλλάδος, Βουλγαρίας, Τσεχοσλοβακίας, Πολωνίας, Φινλανδίας, γ) τῶν Ἱερῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ Σινά, δ) τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ ε) τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας.⁶⁷⁸ Τὸ πρῶτ' τῆς 25ης Ὀκτωβρίου, τελέσθηκε ἡ Θεία Λειτουργία ἱερουργούντων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν Ἁγίου Ὁρους καὶ Σινά, στὴν ὁποία παρέστη ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνος, συνοδευόμενος ἀπὸ τὴν πριγκίπισσα Εἰρήνη.⁶⁷⁹ Οἱ ἐκδηλώσεις εἶχαν καὶ ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα καθὼς διοργανώθηκε Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συνέδριον μὲ τὴν συμμετοχὴ διαπρεπῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, τῶν ὁποίων οἱ ἀνακοινώσεις δημοσιεύθηκαν σὲ δύο ὀγκῶδεις τόμους, μὲ τὴν ἐπιμέ-

⁶⁷⁷ «Αἱ ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑορταστικαὶ ἐκδηλώσεις ἐπὶ τῇ Χιλιετηρίδι αὐτοῦ», Ἐκκλησία 15-16 (1-15 Αὐγούστου 1963), 421-430. Πρὸβλ. Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 150.

⁶⁷⁸ Ἐκκλησία 43 (1966) 667-673, 701-704, 739-774· «Ὁ Πανορθόδοξος καὶ Οἰκουμενικὸς ἑορτασμὸς τῆς 1100ετηρίδος τῶν Φωτιστῶν τῶν Σλαύων Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἐν Θεσσαλονίκῃ», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 49 (1966) 341-427. Πρὸβλ. Δ. Βαλαῆς, «Ἡ καθιέρωση τῆς τιμῆς τῶν Ἱεραποστόλων Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου στὴ γενέτειρά τους Θεσσαλονίκη», σσ. 78-79.

⁶⁷⁹ Ἐκκλησία 23(1 Δεκεμβρίου1961)703.

λεια τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ. Ἰωάννου Ἀθανασίου καὶ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.⁶⁸⁰

Τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 10 ἕως 15 Μαΐου 1986 ἐορτάστηκε στὴν αἴθουσα διαλέξεων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ἡ 1100ετηρίδα τοῦ — Οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα⁶⁸¹ — ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, μέ χαιρετιστήρια προσφώνηση τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος Β΄ (Χρυσοφάκη), στὴν ὁποία ἔγινε λόγος α) ἀναφορικὰ μέ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας τῶν Ἰσαποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου πρὸς τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς, β) ἀναδείχθηκε ἡ ἐπικαιρότητα τῆς ἀποστολῆς τῶν δύο ἀδελφῶν στὴν Μοραβία ὡς τὸ μέσον γιὰ τὴν διασφάλιση τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς περιοχῆς κατὰ τὴν δύσκολη συγκυρία τοῦ ἐνάτου αἰῶνα καὶ γ) ἀφοῦ ὁ Παναγιώτατος ἀναφέρθηκε σὲ διάφορα στιγμιότυπα ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν ἀδελφῶν Ἰσαποστόλων, κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἔθεσαν τὶς βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν σλαβικῶν λαῶν καὶ ἀναδείχθηκαν σὲ μέγιστους εὐεργέτες τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Ἀκολούθησαν ὁμιλίες καὶ εἰσηγήσεις Ἑλλήνων ἐπιστημόνων (ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὰ ἑξῆς ὀνόματα: Βλάσιος Φειδᾶς, Ἰωάννης Φουντούλης, Σπυρίδων Κοντογιάννης, Ἰωάννης Καλογήρου, Ἀντώνιος Παπαδόπουλος, Ἰωάννης Ταρνανίδης, Δημήτριος Γόνης, Σταῦρος Μπαλογιάννης) σχετικὰ μέ τὸ μεγάλο ἱεραποστολικὸ ἔργο τῶν Φωτιστῶν τῶν Σλάβων, οἱ ὁποῖες ὑπάρχουν δημοσιευμένες στὸν σχετικὸ ἐόρτιο τόμο τὸν ὁποῖο ἡ Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης ἐξέδωσε ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑνδεκα αἰῶνων ἀπὸ τὴ γέννηση τῶν Μεγάλων Ἁγίων καὶ Ἱεραποστόλων.⁶⁸²

7. Γιὰ τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 (1971)

Τὸ 1971 ἐορτάστηκαν πανηγυρικὰ τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὴν ἑναρξὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, μέ τὴ συμμετοχὴ ὄλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Τὴν 1ην Μαΐου τελέσθηκε πανηγυρικός Ἀρχιερατικός Ἐσπερινός χοροστατοῦντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Ἱερωνύμου.⁶⁸³ Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, Κυριακὴ 2 Μαΐου, τελέσθηκε ἡ διορθόδοξη Θεία Λειτουργία στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τῶν Ἀθηνῶν προεξάρχοντος τοῦ Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Νικολάου, συνιερουργούντων τῶν λοιπῶν προκαθημένων καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.⁶⁸⁴ Μετὰ τὸ πέρας τῆς Θείας Λειτουργίας, ἐκφωνήθηκαν οἱ σχετικὲς ὁμιλίες καὶ εἰσηγήσεις ἀπὸ τὶς Ἀντιπροσωπεῖες τῶν ξένων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

⁶⁸⁰ Δ. Βαλαῆ, «Ἡ καθιέρωση τῆς τιμῆς τῶν Ἱεραποστόλων Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου στὴ γενέτειρά τους Θεσσαλονίκη», σ. 79. Πρβλ. Κυρίλλω καὶ Μεθοδίω Τόμος Ἑόρτιος ἐπὶ τῇ Χιλιοστῇ καὶ Ἐκατοστῇ Ἐτηρίδι, Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεολογικὴ Σχολὴ Α.Π.Θ., Ἰ. Ἀναστασίου (ἐπ.), ἐν Θεσσαλονίκη 1966-1968, τ. Α΄ – Β΄.

⁶⁸¹ Ἰ. Καλογήρου, «Ὁ ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Θεσσαλονίκης προσδιοριζόμενος οἰκουμενικός χαρακτήρας τῆς ἱεραποστολῆς τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου», Πρακτικὰ Συνεδρίου, Ἑορταστικαὶ Ἐκδηλώσεις πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Ἁγίων ἀνταδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου τῶν Θεσσαλονικέων, Φωτιστῶν τῶν Σλάβων (10-15 Μαΐου 1985), προεδρία τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος Β΄, Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 120.

⁶⁸² Πρακτικὰ Συνεδρίου, Ἑορταστικαὶ Ἐκδηλώσεις πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Ἁγίων ἀνταδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου τῶν Θεσσαλονικέων, Φωτιστῶν τῶν Σλάβων (10-15 Μαΐου 1985), προεδρία τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος Β΄, Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 12-13.

⁶⁸³ Ἐκκλησία 11-12(1-15 Μαΐου 1971)244.

⁶⁸⁴ Ἐκκλησία 11-12 (1-15 Μαΐου 1971)244.

8. Για τὰ 1.600 χρόνια ἀπό τή Β' Οἰκουμενική Σύνοδο (1983)

Πραγματοποιήθηκαν ὀρισμένες ἐκδηλώσεις (σχετικές ὁμιλίες καί εἰσηγήσεις), καθώς καί πανηγυρική Θεία Λειτουργία στόν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό τῶν Αθηνῶν μέ τήν παρουσία Ἀντιπροσωπειῶν τῶν ξένων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.⁶⁸⁵

9. Γιά τὰ 1.200 χρόνια ἀπό τήν Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδο (1987)

Ὁμοίως, πραγματοποιήθηκαν ὀρισμένες ἐκδηλώσεις (σχετικές ὁμιλίες καί εἰσηγήσεις) καί πανηγυρική Θεία Λειτουργία στόν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό τῶν Αθηνῶν μέ τή συμμετοχή Ἀντιπροσωπειῶν ἀπό ὅλες τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.

10. Γιά τὰ 900 χρόνια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πάτμου (1988)

Στόν ἑορτασμό τῶν ἐννιακοσίων ἐτῶν ἀπό τή θεμελίωση τῆς ἀρχαίας Βασιλικῆς, Πατριαρχικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο, ἔλαβαν μέρος, ἐκτός τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου (25-28/9/1988)⁶⁸⁶ καί πολλοί ἄλλοι Πατριάρχες καί Ἀρχιεπίσκοποι, πρόεδροι Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος παρευρέθηκαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αθηνῶν Σεραφεῖμ,⁶⁸⁷ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί ἐκπρόσωποι τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν.⁶⁸⁸ Τό πρωῒ τῆς Δευτέρας 26 Σεπτεμβρίου τελέσθηκε πανορθόδοξη Θεία Λειτουργία στό καθολικό τῆς Μονῆς Θεολόγου, στήν ὁποία προέστη ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος. Κατά τήν ὑποδοχή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου στόν Πειραιᾶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ στήν προσφώνησή του διαβεβαίωσε τόν Πατριάρχη γιά τήν κοινή πορεία, τήν ἀποστολική παρακαταθήκη τῆς ἀγάπης, τήν κοινή μαρτυρία καί ὁμοψυχία μεταξύ τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν γιά τήν ἐκπλήρωση τοῦ βαρύτατου χρέους τῆς Πανορθόδοξου Ἐκκλησιαστικῆς Μαρτυρίας.⁶⁸⁹

Τό ἴδιο ἔτος ἑορτάστηκε στήν Κωνσταντινούπολη καί στή Ρωσία ἡ χιλιετηρίδα τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Ρώσων.⁶⁹⁰

11. Γιά τὰ 1.900 χρόνια ἀπό τή συγγραφή τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου (1995)

Στίς 22 Σεπτεμβρίου 1995, ἄρχισαν στήν Πάτμο οἱ πανηγυρικές ἐκδηλώσεις γιά τή συμπλήρωση 1.900 ἐτῶν ἀπό τήν συγγραφή ἀπό τόν Εὐαγγελιστή Ἰωάννη τοῦ βιβλίου τῆς «Ἀποκαλύψεως». Οἱ ἐκδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν μέ τήν παρουσία τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, ἄλλων Πατριαρχῶν καί ἀνωτάτων Κληρικῶν, τοῦ τότε Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλου καί τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ Α. Παπανδρέου. Ἀπό τίς ἐκδηλώσεις αὐτές ἀπουσίασε τό Πατριαρχεῖο Μόσχας, ἐπιλέγοντας τήν ἀπομόνωση, ἐξαιτίας τῆς ἀναγνωρίσεως, σύμφωνα μέ τίς δηλώσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου,⁶⁹¹ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑσθονίας.

⁶⁸⁵ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Μνήμη Συνόδου Ἁγίας Β' Οἰκουμενικῆς (ἐν Κωνσταντινουπόλει 381), τ. Α', Πατριαρχικόν Ἴδρυμα Μελετῶν 1983.

⁶⁸⁶ Ἐκκλησία 16 (8/15 Νοεμβρίου 1988)583-624. Πρβλ. Θ. Σταυρίδη, Συνοπτική ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ.π., σ. 99.

⁶⁸⁷ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις, ὁ.π., σ.150.

⁶⁸⁸ Ἐκκλησία16 (1/15 Νοεμβρίου 1988)583.

⁶⁸⁹ Ἐκκλησία 16 (1/15 Νοεμβρίου 1988) 626.

⁶⁹⁰ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ.272.

⁶⁹¹ Ἐφημ. Μακεδονία 23/9/1995, σ. 1, 6.

12. Γιά τή χιλιετηρίδα ἀπό τήν ἴδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξενοφῶντος τοῦ Ἁγίου Ὄρους (1999)

Στίς 24 Ὀκτωβρίου 1999, πραγματοποιήθηκε στό Ἅγιον Ὄρος ἑορτασμός τῶν 1.000 χρόνων ἀπό τήν ἴδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξενοφῶντος, στήν ὁποία παρευρέθησαν ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Χριστόδουλος, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλος, ὁ Πρωθυπουργός Κ. Σημίτης καί πλῆθος ἐκκλησιαστικῶν καί πολιτικῶν παραγόντων.⁶⁹²

13. Ἐτήσιος διορθόδοξος πανηγυρικός ἑορτασμός τῆς «Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας» (Ἀθήνα).

Μέ τήν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν Ἱερῶν Εἰκόνων καί τόν θρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πραγματοποιεῖ κατ' ἔτος πανηγυρικές λατρευτικές ἐκδηλώσεις διορθόδοξου ἐμβέλειας. Τήν παραμονή τῆς ἑορτῆς (Σάββατο) τελεῖται στόν Ἱερό Καθεδρικό Ναό τῶν Ἀθηνῶν Μέγας Πανηγυρικός Ἐσπερινός χοροστατοῦντος τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μέ συμμετοχή τῶν Συνοδικῶν Ἀρχιερέων. Τόν πανηγυρικό τῆς ἑορτῆς ἐκφωνεῖ συνήθως ἕνας Ἱεράρχης ἢ Ἀρχιμανδρίτης. Τήν ἐπομένη («Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας»), Α' Κυριακή τῶν Νηστειῶν, τελεῖται στόν Ἱερό Καθεδρικό Ναό τῶν Ἀθηνῶν Ἀρχιεπισκοπική καί Συνοδική Θεία Λειτουργία, ἱερουργοῦντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος. Κατ' αὐτήν, τόν πανηγυρικό τῆς ἡμέρας ἐκφωνεῖ μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Στή Θεία Λειτουργία λαμβάνουν μέρος καί Κληρικοί ἄλλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, πού ἐνδημοῦν στήν Ἑλλάδα. Πρὶν ἀπό τήν Ἀπόλυση τῆς Θείας Λειτουργίας πραγματοποιεῖται, κατὰ τό Τυπικό, Λιτάνευση τῶν Ἱερῶν Εἰκόνων σέ ἀνάμνηση τῆς λιτανευτικῆς πομπῆς μέ τήν ὁποία πραγματοποιήθηκε ἡ ἱστορική Ἀναστήλωση τῶν Ἁγίων Εἰκόνων τό 843 μ.Χ. Κατά τή Θεία Λειτουργία τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, παρίσταται ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, μέλη τῆς Κυβερνήσεως, Βουλευτές, οἱ Πρέσβεις τῶν Ὁρθοδόξων κρατῶν καί ἄλλοι ἐπίσημοι. Την ἴδια ἡμέρα, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας παραθέτει στό Προεδρικό Μέγαρο ἐπίσημο γεῦμα πρὸς τιμὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος καί τῶν Συνοδικῶν Ἀρχιερέων. Ὁ πανηγυρικός ἑορτασμός τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στήν Ἀθήνα ἀναδεικνύει τήν διορθόδοξη πτυχή του, καθὼς τήν ἡμέρα ἐκείνη εἶναι προσκεκλημένοι καί παρίστανται στοὺς ἑορτασμοὺς οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων καί τῶν λοιπῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖοι παροικοῦν στήν Ἀθήνα.⁶⁹³ Μὲ τήν παρουσία τους λαμπρύνουν καί τιμοῦν αὐτὲς τὶς ἐκδηλώσεις, τονίζοντας τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς ἑορτῆς στήν διατήρηση τῆς ὁμοφροσύνης καί τῆς ὁμοψυχίας μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

⁶⁹² Κ. Διγκαβέ, Ἀλμανάκ, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 413.

⁶⁹³ Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Κώδιξ Εἰδικῶν Θεμάτων ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καί ἐκκλησιαστικῆς ἐθιμοτυπίας, κατὰ τὰ ἐν Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος κυρίως ἰσχύοντα, ἤτοι εἰδικὸν τελετουργικόν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἢ Περὶ Ἱερᾶς αἰσθητικῆς δοκίμιον.

14) Κοινές συνεδριάσεις Ἱερᾶς Συνόδου καί Θεολογικῶν Σχολῶν κατά τήν ἑορτή τοῦ Ἁγίου Φωτίου.⁶⁹⁴

Ἡ ἑορτή τοῦ Ἁγίου Φωτίου λόγω τῆς θεολογικῆς καί πολυσχιδοῦς μορφῆς του θεσμοθετήθηκε τό ἔτος 1926 ἀπό τόν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, ὡς ἑορτή τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κατά τὰ ἐπόμενα ἔτη, ὁ ἑορτασμός τῆς μνήμης τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου συνεχίστηκε ἀπό τούς ἐπόμενους Ἀρχιεπισκόπους.⁶⁹⁵

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Ἱερωνύμου Α', ἀποφάσισε α) νά τελεῖται Μέγας Πανηγυρικός Ἀρχιερατικός Ἐσπερινός στόν Καθεδρικό Ναό τῶν Ἀθηνῶν παρουσία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καί τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, β) τήν κυριώνυμο ἡμέρα τῆς ἑορτῆς νά τελεῖται ἡ Πανηγυρική Θεία Λειτουργία στό Καθολικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Πεντέλης ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν μέ τήν συμμετοχή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καί τῶν δύο Γραμματέων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί γ) νά ὑπάρχει κοινή συνεδρία (ἐντός τῆς ὁποίας θά ἐκφωνεῖται σχετική εἰσήγηση ἑνός ὀρισθέντος ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο καθηγητοῦ προερχομένου ἐκ τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν) καί ἀνταλλαγή ἀπόψεων μεταξύ τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί τῶν καθηγητῶν τῶν θεολογικῶν σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης ἀλληλοδιαδόχως.⁶⁹⁶ Ἡ διορθόδοξος συμβολή τῶν ἑορτασμῶν ἀποτυπώνεται στήν συμμετοχή τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων καί τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖοι μέ τήν κατάθεση τῶν ἀπόψεων τους στά πρὸς συζήτηση θέματα τῆς κοινῆς αὐτῆς Συνεδριάσεως, ἀποδίδουν τίς ἀπόψεις τῶν Ἐκκλησιῶν τίς ὁποῖες ἀντιπροσωπεύουν ὡς δείγμα τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης πρὸς τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

⁶⁹⁴ Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἡ προσωπικότητα καί ἡ θεολογία τοῦ Μεγάλου Φωτίου. Ἐπίσημοι Λόγοι Ἐκφωνηθέντες ἐπί τῆς Ἱερᾶς μνήμης του κατά τὰ ἔτη 1970-2012, σ. 13.

⁶⁹⁵ Ἡλία Δ. Μουτσούλα «Ἡ προσωπικότητα τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου», Ἡ προσωπικότητα καί ἡ θεολογία τοῦ Μεγάλου Φωτίου. Ἐπίσημοι Λόγοι Ἐκφωνηθέντες ἐπί τῆς Ἱερᾶς μνήμης του κατά τὰ ἔτη 1970-2012, σσ. 59-65.

⁶⁹⁶ Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἡ προσωπικότητα καί ἡ θεολογία τοῦ Μεγάλου Φωτίου. Ἐπίσημοι Λόγοι Ἐκφωνηθέντες ἐπί τῆς Ἱερᾶς μνήμης του κατά τὰ ἔτη 1970-2012, σσ. 13-14.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄
 Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕ ΤΑ
 ΟΡΘΟΔΟΞΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ
 ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

1. Η σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας

Ἡ μακρά ἱστορία καί ὁ ἀνεπανάληπτος πολιτισμός τῆς Ἀλεξανδρείας, βαθιά ζυμωμένος μέ τήν ἀρχαιοελληνική (πλατωνική καί νεοπλατωνική ἰδίως) παιδεία, λειτούργησε ὄχι μόνο θετικά, ἀλλά καί ἀρνητικά στή Θεο-λογία καί τή ζωή τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἐκεῖ ἀνεφύησαν οἱ περισσότερες καί μεγαλύτερες αἰρέσεις (Γνωστικισμός, Ἀρειανισμός, Μονοφυσιτισμός, Μονοθελητισμός κ.α.) καί σχίσματα (Μελιτιανοί κ.ἄ.). Μέχρι τό τέλος τῆς Βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας, οἱ σχέσεις Κωνσταντινουπόλεως καί Ἀλεξανδρείας λειτουργοῦσαν —πότε πῶς εὐρυθμα, καί πότε πῶς ἀσύμμετρα— σύμφωνα μέ τούς ἀνάλογους ἱερούς Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, πού ρύθμιζαν τίς μεταξύ τους σχέσεις.

Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ κατάληψη τῶν ἀρχαίων Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς (Ἀλεξανδρεία, Ἀντιόχεια, Ἱεροσόλυμα) ἀπό τούς Ἀραβες, τά ὀδήγησε ὥστόσο στήν βαθμιαία ἐξασθένησή τους λόγω τῆς ἐνδυνάμωσης τῶν μονοφυσιτικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀναφορικά μέ τήν Ἀλεξανδρεία, ἡ ἀποχώρηση τοῦ βυζαντινοῦ στόλου ἀπό τήν τελευταία τό 641 ἐξαιτίας τῆς Ἀραβικῆς κατάληψης καί ἡ ἴδρυση, στή συνέχεια, κυρίαρχου Αἰγυπτιακοῦ κράτους, ὀδήγησαν σέ δύο τινά: α) στήν ἐκκλησιαστική ἐπέκταση τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας σέ ὁλόκληρη τήν ἀφρικανική ἥπειρο καί β) στήν ἀπόδοση, μέ τὰ χρόνια, τῶν ἐχέγγυων γιά τήν ἀνάπτυξη μιᾶς ἰδιαίτερης φυσιογνωμίας, παρά τό σχετικά ὀλιγάριθμο τοῦ ποιμνίου.⁶⁹⁷

Ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα, καί ἰδίως ἐπί Πατριάρχου Σωφρονίου τοῦ Δ΄ (1870-1899), τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας ἀρχισε νά ἀνορθώνεται πνευματικά καί ὑλικά, μέ τήν οικονομική βοήθεια μάλιστα τῶν μεγάλων Ἑλλήνων εὐεργετῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων διακρίνονταν ὁ Γεώργιος Ἀβέρωφ, ὁ Κωνσταντῖνος Σαλβάγος, ὁ Ἐμμανουήλ Μπενάκης, ὁ Γεώργιος Ζερβουδάκης καί ὁ Μ. Συναδινός. Τότε αὐξήθηκε σημαντικά ὁ Ἑλληνισμός στήν Αἴγυπτο, μέ ἀνάλογη οἰκοδομική ἔκρηξη χριστιανικῶν ναῶν, σχολείων καί σχολῶν (Σαλβάγειος Ἐμπορική, Ζερβουδάκειος Σχολή ἀρρένων καί θηλέων) ἀλλά καί πνευματική δράση. Ἡ πνευματική δράση, μέσα ἀπό τήν καθοδήγηση καί τήν ἐνίσχυση τοῦ Πατριαρχείου, περιελάμβανε τήν ἴδρυση φιλανθρωπικῶν (π.χ. νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, οἰκοτροφεῖα κ.λ.π.) καί ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων, Σωματείων (Πίστις, Εὐσέβεια, Χριστοπολιτεία) ἀλλά καί ἐμπορικῶν συντεχνιῶν. Ἐπί τῆς πατριαρχείας τοῦ Φωτίου, ἰδρύθηκαν ἑλληνικοὶ ἐπιστημονικοὶ Σύλλογοι («Ἐνωσις Καΐρου», Ὁ Πτολεμαῖος, Τό Ἑλλήνιον), Σύλλογοι οἱ ὁποῖοι προέβησαν στήν ἐκδοση περιοδικῶν ἀντίστοιχου περιεχομένου (Κέκρωψ, Σεράπιον, Ἀθήναιον).⁶⁹⁸ Ἐπί διοικήσεως δέ τοῦ Mehmet Ali Paşa (1806-1848), παρατηροῦνταν τό φαινόμενο νά ἔρχονται γιά μόνιμη ἐγκατάσταση πολλοί Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, ἰδρύοντας νέες Κοινότητες σέ διάφορα μέρη τῆς Αἰγύπτου.⁶⁹⁹

Ὡστόσο, τό 1881-2 ξέσπασε στήν Αἴγυπτο ἐθνικιστική Ἐπανάσταση μέ ἀρχηγό τόν Συνταγματάρχη Arabi Bey, ἡ ὁποία στρεφόταν κατά τῶν Χριστιανῶν, καί μάλιστα τῶν Εὐρωπαίων (βλ. ἀντιβρετανική ἐξέγερση). Δύο συνθήματα εἶχαν οἱ

⁶⁹⁷ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις, ὁ.π., σσ.59-61.

⁶⁹⁸ Γ. Ι. Κονιδάρη, «Ἀλεξανδρεία – Νεωτάτη περίοδος», Θ.Η.Ε. 2 (1963)57.

⁶⁹⁹ Β. Σταυρίδη, «Ἀλεξανδρεία – Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», Θ.Η.Ε. 2 (1963) 48-57.

ἐπαναστάτες: «Ἡ Αἴγυπτος γιά τούς Αἰγύπτιους» καί «Θάνατος στούς Χριστιανούς». Ἡ γαλήνη ἐπανήλθε μετά ἀπό πολλούς διωγμούς κατά τῶν Χριστιανῶν, ὅταν οἱ Ἄγγλοι κατέστειλαν τήν Ἐπανάσταση.⁷⁰⁰

Ὡστόσο, νέες πολιτικές ταραχές συνέβαλαν, ὥστε νά ὑπαχθεῖ ἡ Ἑλληνική Κοινότητα τῆς Ἀλεξάνδρειας ὑπό τήν προστασία τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου. Ἀξιωματικό θεωρεῖται τὸ γεγονός ὅτι τίς περισσότερες φορές, συνέπιπτε ὁ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος νά εἶναι καί Πρόεδρος τῆς Κοινότητας. Ἔτσι, οἱ (ἑλληνικές) Κοινότητες ἀπέβησαν αὐτοδιοίκητα νομικά πρόσωπα, ἤτοι αὐτοτελεῖς Ὄργανοι, πού λειτουργοῦσαν σύμφωνα μέ τούς σχετικούς νόμους τῆς Ἑλλάδος γιά τὰ Σωματεῖα, μέ σκοπό τή λατρεία, τήν ἐκπαίδευση καί τή φιλανθρωπία. Τό νέο αὐτό νομικό καθεστῶς ὀδήγησε, ὅπως ἦταν φυσικό, σέ μεγαλύτερη ἐξάρτηση τῶν Κοινοτήτων ἀπό τήν Ἑλλάδα.⁷⁰¹

Κατά τήν ἴδια περίοδο, ὁ Μητροπολίτης Λεοντοπόλεως Χριστοφόρος, ἓνας ἀπό τούς ὑποψήφιους γιά τήν διαδοχή στόν Πατριαρχικό θρόνο τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξάνδρειας, δημοσίευσε στόν ἑλληνο-αιγυπτιακό Τύπο ἔκκληση γιά τήν ἐπίτευξη ὁμοφωνίας ἢ ἀπόλυτης πλειονοψηφίας, προκειμένου —ἀπόσκοπτα καί ἄνευ πιθανῶν τριβῶν ἢ σχηματισμοῦ φατριῶν — νά ἐκλεγεῖ Πατριάρχης ὁ Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρῦσανθος, ὁ ὁποῖος μάλιστα διέθετε καί τή στήριξη τῆς ὁμογένειας τῆς Ἀλεξάνδρειας, ἢ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος.⁷⁰² Οἱ Ἱεράρχες τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξάνδρειας ἐπιθυμοῦσαν τήν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος τῆς διαδοχῆς χωρίς κάποια ἐξωτερική παρέμβαση – ἀνάμειξη ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν δικαιοδοσιῶν. Ὁ τοποτηρητής τοῦ Θρόνου, Μητροπολίτης Τριπόλεως Θεοφάνης, προσανατολιζόταν στόν ἀποκλεισμό κάθε ὑποψηφίου ὁ ὁποῖος ἦταν ἐκτός του κλίματος τοῦ Πατριαρχείου.⁷⁰³ Ὁ Μελέτιος Μεταξάκης, ὡς ἐφησυχάζων πρῶην Οἰκουμενικός Πατριάρχης,⁷⁰⁴ τὸ 1925 ἔκανε αἰσθητὴ τήν παρουσία του στήν ὁμογένεια τῆς Αἰγύπτου μέσα ἀπὸ ἀρκετές συνεντεύξεις του στίς ἐφημερίδες τῆς Ἀλεξανδρείας

⁷⁰⁰ Γ. Ἰ. Κονιδάρη, «Ἀλεξάνδρεια – Νεωτάτη περίοδος», Θ.Η.Ε.2 (1963) 57.

⁷⁰¹ Ὁ.π., Θ.Η.Ε. 2 (1963) 59.

⁷⁰² Ὁ.π., Θ.Η.Ε. 2 (1963) 59.

⁷⁰³ Καρυάμη Σωτ. Ἀθανασίου, Πρωτοπρ., Τὰ Δημοσιεύματα τῶν φιλοβενιζελικῶν Ἀθηναϊκῶν ἡμερησίων ἐφημερίδων γιά τὸν Ἀθηνῶν Μελέτιο Μεταξάκη (1918-1920), Ἀθήνα 2018, σσ. 91-92.

⁷⁰⁴ Σταῦρος Α. Νανάκη, Ἡ χρεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί ἡ ἐκλογή τοῦ Μελετίου Μεταξάκη 1918-1922, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 98-104, 170-171. Ἡ ἀναβίβαση στόν Πατριαρχικό Θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Μελετίου Μεταξάκη, ἐνῶ ἦταν Μητροπολίτης Κιτίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἀνέδειξε τήν ἰσχυρὴ θέληση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ἡ ὁποία ἐκφράσθηκε ἀπὸ τήν ἑλληνικὴ πρεσβεία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ κομβικότητα καί ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἐπιτακτικῆς ἐκλογῆς τοῦ Μελετίου στόν Πατριαρχικό Θρόνο φανέρωσε τήν θέληση τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου γιά τήν σωτηρία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση διέβλεπε στό πρόσωπο τοῦ Μελετίου τὸν ἰδανικό διαπραγματευτὴ μέ τίς δυνάμεις τῆς Δύσεως, ὁ ὁποῖος θά μπορούσε νά ἐναρμονισθεῖ μέ τούς διπλωματικούς ἐλιγμούς τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ὥστε, νά ἐπιτευχθεῖ τὸ ὄραμα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τῆς ἀπελευθέρωσης δηλαδή τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατέληξε στήν τραγωδία τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, ἡ παραμονὴ τοῦ Μελετίου στόν Πατριαρχικό Θρόνο καθ' ὅλη τήν διάρκεια τῶν διαπραγματεύσεων μεταξύ Ἑλλάδος – Τουρκίας γιά τήν ρύθμιση τῆς μεταπολεμικῆς τάξης πραγμάτων, ἀνέδειξε τήν θέληση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης (ἀλλά καί τοῦ ἰδίου) νά μὴν παραμείνει κενός ὁ Πατριαρχικός Θρόνος στίς δύσκολες αὐτές στιγμές. Πράγματι ὁ Μελέτιος, ὀρισμένες ἡμέρες πρὶν τήν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης, ὁ Μελέτιος παραιτήθηκε ἀπὸ τὸν Πατριαρχικό Θρόνο μέ συνέπεια νά ὀριοθετηθεῖ ἡ ἐναρξη μιᾶς νέας μεταπολεμικῆς ἐποχῆς κατὰ τήν ὁποία τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀπώλεσε τὸν ρόλο τὸν ὁποῖο ἀσκούσε ὡς ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία στό Ὀρθόδοξο καί Ἑλληνορθόδοξο πλήρωμα τῆς πάλαι ποτὲ Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

ας. Απότοκο αὐτῶν τῶν συνεντεύξεων ἦταν ἡ ἐκλογή του σὲ Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας στὶς 20 Μαΐου 1926 καὶ ἡ ἐνθρόνισή του στὶς 13 Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους.⁷⁰⁵

Οἱ Ἑλληνορθόδοξες Κοινότητες (Ἕλληνες ὑπήκοοι) κατὰ τὴν ἀπογραφή τοῦ 1927 ἀριθμοῦσαν 76.226 κατοίκους, σὲ σύνολο 108.476 Ὀρθοδόξων (ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 10.849 ἦταν Ἕλληνες Αἰγύπτιοι ὑπήκοοι, 12.931 Ἕλληνες ξένοι — Ἄγγλοι, Γάλλοι, Ἰταλοί καὶ Ρῶσοι— ὑπήκοοι), συμπεριλαμβανομένου καὶ ἑνός 10% ἀρχικά, καὶ μετέπειτα 1/5, (Ἀραβόφωνων) Συρορθοδόξων (8.432), οἱ ὅποιοι —μέ τὴν ὑποκίνηση τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς προπαγάνδας (καὶ ἰδίως τοῦ P. Ouspensky), ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Πανσλαβικῆς Κινήσεως εἶχε στραφεῖ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς— ζητοῦσαν αὐτονομία γιὰ ἐθνοφυλετικούς λόγους. Ἔτσι, ἀφ' ἑνός μὲν ἡ Ἑλληνοαιγυπτιακὴ Κοινότητα μετονομάστηκε σὲ Ἑλληνικὴ Κοινότητα (1887), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἰδρύθηκε (1930) ἰδιαίτερη Συρορθόδοξη Κοινότητα.⁷⁰⁶

Παράλληλα, ὁ ἀπόδημος Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, ἤδη πρὸ τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, ἄρχισε νὰ συρρικνώνεται στὶς μεγάλες μόνο πόλεις τῆς Αἰγύπτου, ἀφοῦ ἡ ἀστικὴ τάξη τῶν ἰθαγενῶν Αἰγυπτίων ἐνδυναμώθηκε σημαντικὰ λόγω τῆς ὑφιστάμενης Ρωσικῆς προπαγάνδας καὶ τοῦ ἀυξανόμενου ἐθνικιστικοῦ πνεύματος. Ὁ Πατριάρχης Μελέτιος προσπάθησε νὰ καταπολεμήσει τὰ φαινόμενα ἐθνοφυλετισμοῦ μέσα ἀπὸ τὶς ἀπόπειρες ἐπίτευξης συμφωνιῶν μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν Συρορθοδόξων κοινοτήτων τῆς Ἀλεξανδρείας. Οἱ προσπάθειες αὐτὲς ἐρμηνεύθηκαν ὡς ἀπόπειρες καταργήσεως τῶν Συρορθοδόξων κοινοτήτων, ὡστόσο στὴν πραγματικότητα ἦταν οἱ προσπάθειες τοῦ Μελετίου νὰ καταπολεμήσει τὸν ἀυξανόμενο ἐθνοφυλετισμό. Τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας ζήτησε τὸ κυριαρχικὸ κοινοτικὸ δικαίωμα νὰ μὴν περιορίζεται μόνο στοὺς ἑλληνικῆς ὑπηκοότητος ὀρθοδόξους, ἀλλὰ νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ στοὺς ὑπόλοιπους Ἕλληνες, ἀνεξαρτήτων ὑπηκοότητος. Παράλληλα, ὁ Μελέτιος ἐνίσχυσε τὸ κήρυγμα καὶ τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα μὲ σκοπὸ νὰ καταπολεμήσει τὴν προπαγάνδα τῶν ἀλλοδόξων. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς δραστηριότητος, δὲν δίστασε νὰ ἀφορίσει ὅσους παρασύρθηκαν στὸν Προτεσταντισμὸ.⁷⁰⁷

Ὁ Μελέτιος ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ στὶς 28 Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1935 καὶ στὸν Πατριαρχικὸ θρόνο τὸν διαδέχθηκε, στὶς 11 Φεβρουαρίου 1936, ὁ ἀπὸ Ἑρμουπόλεως (ἐξ Ἡπείρου καταγόμενος) Νικόλαος Ε' (1936-1939). Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νικολάου, ἀποφασίσθηκε ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο τοῦ Πατριαρχείου ἡ ἀναστολὴ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, καθὼς διεπιστώθη ὅτι μετὰ ἀπὸ δέκα χρόνια λειτουργίας δὲν ἀπέδωσε σημαντικὸ ἔργο. Ὡστόσο, ἀποφασίσθηκε ἡ ἴδρυση ἑνὸς διετοῦς διάρκειας ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου, στὸ ὁποῖο θὰ προσέρχονταν νέοι οἱ ὅποιοι διακατέχονταν ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ἱερωσύνης, οἱ ὅποιοι θὰ χειροτονοῦνταν ἀφοῦ συμπλήρωναν τὸ ὀρισμένο ἀπὸ τοὺς Ἱερούς Κανόνες ὄριο ἡλικίας. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Πατριάρχης Νικόλαος προέβη στὴν ὀργάνωση τοῦ πατριαρχικοῦ οἰκοτροφείου ἀρρένων στὴν Ἡλιούπολη. Μεταξὺ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Νικολάου ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπιμόρφωση καὶ κατάρτιση τῶν κληρικῶν τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἦταν ἡ ἀποστολὴ κληρικῶν στὶς Θεολογικὲς Σχολὲς τῆς Ἑλλάδος μὲ σκοπὸ τὴν ἀπόκτηση Πανεπιστημιακῆς μορφώσεως.⁷⁰⁸

Ὁμοίως, τὸ 1936, ἐπισκέφθηκε ἐπίσημα τὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, Νικόλαος Ε'. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐνδεδειγμένη ὑποδοχὴ του

⁷⁰⁵ Καρυάμη Σωτ. Ἀθανασίου, Πρωτοπρ., Τὰ Δημοσιεύματα τῶν φιλοβενιζελικῶν Ἀθηναϊκῶν ἡμερησίων ἐφημερίδων γιὰ τὸν Ἀθηνῶν Μελέτιο Μεταξάκη (1918-1920), Αθήνα 2018, σσ. 91-92.

⁷⁰⁶ Γ. Ἰ. Κονιδάρη, «Ἀλεξάνδρεια – Νεωτάτη περίοδος», Θ.Η.Ε. 2 (1963) 59-60, 63.

⁷⁰⁷ Ὁ.π., Θ.Η.Ε. 2 (1963) 64.

⁷⁰⁸ Ὁ.π., Θ.Η.Ε. 2 (1963) 68.

ἀπό Ἐπισκόπους στόν λιμένα τοῦ Πειραιᾶ, εἶχε σημαντικές συνομιλίες μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί ἄλλους Ἐπισκόπους στήν Ἱερά Μονή Πεντέλης. Τό ἴδιο ἔτος, ὁ Γενικός Πατριαρχικός Ἐπίτροπος, Μητροπολίτης Θεοφάνης μαζί μέ τόν Μητροπολίτη Ἰωαννουπόλεως (Νοτίου Ἀφρικῆς) Ἰσίδωρο, ἐπισκέφθηκαν τό ἐκκλησιαστικό ὄρφανοτροφεῖο Βουλιαγμένης, κατά τήν παραμονή τους στήν Ἑλλάδα.⁷⁰⁹

Μέ τόν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, ὁ αἰγυπτιακός Ἑλληνισμός ἀποτέλεσε τόν πυρήνα στρατοῦ (7.000), ἐνῶ ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου παρέμεινε στήν Αἴγυπτο ἀπό τό 1941 μέχρι τό 1944. Κατά τό διάστημα αὐτό, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, Χριστοφόρος βοήθησε ποικιλοτρόπως τό ποιμνιό του ἀλλά καί τήν Ἑλλάδα. Μετά τή λήξη τοῦ πολέμου καί τήν ἐπιβολή τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς ἐπαναστάσεως, ὑπῆρξε κύμα φυγῆς καί ἐπαναπατρισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ τό Ἑλληνικό μεταναστευτικό ρεῦμα στράφηκε κυρίως πρός τήν Αὐστραλία. Στό μεταξύ, ἐντός ἐνός ἐμπόλεμου κλίματος διεθνούς ἐμβέλειας, ὁ Ἀραβικός ἐθνικισμός ὀλοένα γιγαντωνόταν, μέ ἀποκορύφωμα το νόμο περί «αἰγυπτιοποιήσεως» (1957). Παρά ταῦτα, τό Ἑλληνικό Κράτος συνέχιζε νά βοηθᾶ ἐσωτερικά (μέ τή διατήρηση τῆς ναυσιπλοΐας στή διώρυγα τοῦ Σουέζ) καί ἐξωτερικά τόν Αἰγυπτιακό Ἑλληνισμό, μάλιστα δέ μέ τήν προσωπική επίσκεψη τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Κ. Καραμανλῆ στήν Αἴγυπτο (Αὐγουστος 1957).⁷¹⁰

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο διατήρησε καί διατηρεῖ τούς ἀδελφικούς δεσμούς μέ τό παλαίφατο αὐτό Πατριαρχεῖο. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὁ ἐκάστοτε Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (π.χ. Μελέτιος, Νικόλαος Ε΄ κ.ἄ.), συμμετέχοντας πάντοτε στίς πανορθόδοξες καί προσυνοδικές Διασκέψεις (π.χ. Ἅγιο Ὅρος 1930, Ρόδος 1961), προσπαθεῖ μέσω τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρα τῆς θεολογικῆς παιδείας νά ἐνώσει ὅλη τήν Ἀφρικανική Ὀρθοδοξία.⁷¹¹ Ὡστόσο, στό ἔργο του αὐτό συναντᾶ πολλά ἐμπόδια, ὅπως ὁ στενός ἐθνικισμός ὀρισμένων Κοινοτήτων, ἡ δράση τῶν Κοπτῶν καί κάποιων ἱεραποστολικῶν ἰθαγενῶν παραφυάδων.⁷¹²

Εἶναι ἐπίσης ἄξια ἀναφορᾶς ἡ επίσκεψη στήν Ἑλλάδα τῆς Α.Θ. Μακαριότητος τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Παρθενίου τοῦ Γ΄, ἐπίσκεψη ἡ ὁποία ἀνέδειξε τούς ἰσχυροὺς δεσμούς μεταξύ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Οἱ δεσμοὶ αὐτοὶ ἀποτυπώνονται στήν διαρκή μέριμνα (ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος) γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας μέ

⁷⁰⁹ «Χρονικά», Ἐκκλησία 4 (1936), 31.

⁷¹⁰ Γ. Ἰ. Κονιδάρη, «Ἀλεξάνδρεια – Νεωτάτη περίοδος», Θ.Η.Ε.2 (1963) 71-72. Πρβλ. Ε. Σουλογιάννη, Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων στήν Αἴγυπτο, Ἀθήνα 1999, σσ. 218-224· Ἰ. Μ. Χατζηφώτη, Ἀλεξάνδρεια, Οἱ δύο Αἰῶνες τοῦ Νεότερου Ἑλληνισμοῦ (19ος – 20ος), Ἀθήνα 1999, σ. 107. Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση, μέσω τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Εὐάγγελου Ἀβέρωφ, ἐπιχείρησε νά στηρίξει ἐμπράκτως τήν ἑλληνική παροικία τῆς Αἰγύπτου ἀπέναντι στήν ἐπανάσταση τῶν ἐθνικιστῶν τῆς Αἰγύπτου τό 1952, ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Γκαμάλ Ἀμπντέλ Νάσερ. Ὁ Ἑλληνας ὑπουργός Ἐξωτερικῶν προετοίμασε τό ἔδαφος γιά τήν ἐπίσκεψη τοῦ Ἑλληνα Πρωθυπουργοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλῆ στήν Αἴγυπτο, ἀλλά καί γιά τήν οὐσιαστική προσπάθεια μεταβολῆς τῆς στάσης τῶν ἐθνικιστῶν Αἰγυπτίων ἀπέναντι στοὺς Ἑλλήνες τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Αἰγύπτου, ἂν καί κατέβαλε πολλές προσπάθειες, ἐντούτοις δέν κατόρθωσε νά προσαρμοστεῖ στήν καινούργια πραγματικότητα τήν ὁποία ἐγκαθίδρυσε μέ τήν ἐπανάσταση τῶν ἐθνικιστῶν. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα κατά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1952 νά ξεκινήσει ἡ οὐσιαστική παρακμὴ καί ὁ ξεριζωμὸς τῶν Ἑλλήνων τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Ἑλληνική παροικία ἐνίσχυσε οὐσιαστικά τήν προσπάθεια τῆς Αἰγύπτου νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν βρετανική ἐπιρροή, χωρὶς ὥστόσο τό ἐθνικιστικὸ κίνημα τῶν Αἰγυπτίων νά εἶναι σέ θέση νά ἀνταποδώσει αὐτὴν τήν «βοήθεια» πρός τήν ἐπιβολή τῆς ἰδεολογίας τους.

⁷¹¹ Ὁ.π., Θ.Η.Ε. 2 (1963) 74-75.

⁷¹² Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 61.

ἔμφυχο δυναμικὸ μὲ σκοπὸ τὴν καλύτερη δυνατὴ ἐκπλήρωση τοῦ ἱεραποστολικοῦ του ἔργου στὴν Ἀφρική. Τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, ὑπῆρξε καὶ παρέμεινε ἀκραιφνῶς ἑλληνικὸ καὶ παρὰ τὶς διαχρονικὲς δυσκολίες (θεολογικὲς ἔριδες, ἀραβικὴ καὶ ὀθωμανικὴ κατάκτηση, ἀποδυνάμωση τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, αἰγυπτιακὲς ἐθνικιστὲς κινήσεις), παρέμεινε ἀκτινοβόλος φάρος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας καὶ ἡ στήριξη τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος παρεῖχε στὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν συμμετοχὴ του στὴν Διορθόδοξη Κίνηση, ἀποτελοῦν ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς παράγοντες οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν ἰσχυροὺς αὐτοὺς τοὺς δεσμοὺς.⁷¹³

Ἡ ἄφιξη τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας στὴν Ἀθήνα ἔλαβε χώρα στίς 27 Ἰανουαρίου 1989. Στὸ ἀεροδρόμιο, τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ὑποδέχθηκαν τὰ μέλη τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου (μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ), ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου Χρυσόστομος ἐκ μέρους τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Διορθόδοξων καὶ Διαχριστιανικῶν Σχέσεων, ὁ ἐπιχώριος Μητροπολίτης Νέας Σμύρνης Ἀγαθάγγελος καὶ ὁ Ἀρχιγραμματέας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Ἀρχιμανδρίτης Ἰάκωβος Παπαθανασίου μαζὶ μὲ ἄλλα στελέχη τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἐκπροσωπήθηκε ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ Ἐθνικῆς Ἄμυνας Ἰ. Χαρολαμπόπουλο καὶ ἄλλα στελέχη τῆς Κυβέρνησης. Τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας συνόδευαν οἱ Μητροπολίτες Πηλουσίου Βαρνάβας, Ἀξώμης Πέτρος, ὁ Γραμματέας τοῦ Ἱερομόναχος Γεννάδειος καὶ ὁ Ἐπόπτης ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Πατριαρχείου Ἄρης Πλωμαρίτης. Μετὰ τὴν ὑποδοχὴ, ἀκολούθησε ἡ ἐπίσημη δοξολογία στὴν Μητρόπολη Ἀθηνῶν, ὅπου καὶ κατὰ τοὺς ἐκφωνηθέντες λόγους, τόσο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὅσο καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀναφέρθηκαν στοὺς ἰσχυροὺς δεσμοὺς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Τὸ Σάββατο 28 Ἰανουαρίου, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐπισκέφθηκε τὴν Ἱερὰ Σύνοδο. Κατὰ τὴν ἐπίσημη δοξολογία στὸ Καθολικὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πετράκη, ὁ Καθηγούμενος αὐτῆς Δημήτριος (Μπεκιάρης 20 Νοεμβρίου 1984 - 10 Ὀκτωβρίου 1989, νῦν Μητροπολίτης Γουμενίσσης Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου) στὴν προσφώνησή του ἀναφέρθηκε στοὺς δεσμοὺς τῆς Μονῆς μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καθὼς ἀρκετοὶ ἐκ τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μονὴ Πετράκη. Ἐπειτα, ἀκολούθησε ἡ ἔκτακτη συνεδρία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὅπου, μετὰ τὸ πέρασ τῶν προσφωνήσεων, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ τίμησε τὸν ὑψηλὸ ἐπισκέπτη μὲ τὸν μεγαλόσταυρο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἀντίστοιχα, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀπένειμε τὸν μεγαλόσταυρο τοῦ Ἀποστόλου Μάρκου στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ ἀκολούθησε ἡ σχετικὴ δεξίωση. Τὴν ἴδια ἡμέρα, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐπισκέφθηκε τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας καὶ τὴν ἐπομένη, Κυριακὴ 29 Ἰανουαρίου, τελέσθηκε στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ Ἀθηνῶν ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Θεία Λειτουργία. Στὴν προσφώνησή του, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, μεταξὺ ἄλλων, τόνισε τὸ γεγονός ὅτι ἤλθε στὴν Ἑλλάδα προκειμένου νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν βοήθεια καὶ τὴν ἐνίσχυση τὴν ὁποία παρεῖχε, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ παρέχει, στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας, ὁ Πατριάρχης ἐπισκέφθηκε τὸ Θεολογικὸ Οἰκοτροφεῖο τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας καὶ τὴν Δευτέρα 30 Ἰανουαρίου εἶχε συναντήσεις μὲ μέλη τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Τὴν Τρίτη, 31 Ἰανουαρίου 1989, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐπισκέφθηκε τὸν Ἄρειο Πάγο, τὸν Πρωθυπουργὸ τῆς Ἑλλάδος Ἀ. Παπανδρέου, τὸν

⁷¹³ Α. Θεοδώρου, «Ἡ πνευματικὴ παράδοσις τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας», Ἐκκλησία 3 (15 Φεβρουαρίου 1989), 82-87.

Δήμαρχο Αθηναίων Μιλτιάδη Έβερτ και τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας παρέθεσε ἀποχαιρετιστήρια δεξίωση στὸ ξενοδοχεῖο «Μεγάλη Βρεταννία» πρὸς τιμὴν τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας, στὴν ὁποία προσῆλθε καὶ Α.Θ.Μ. ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Διόδωρος. Τὴν Τετάρτη, 1η Φεβρουαρίου 1989, ὁ Πατριάρχης Αλεξανδρείας ἐπισκέφθηκε τὴν Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, τὴν Πρεσβεία τῆς Αἰγύπτου καὶ ἔπειτα ἀναχώρησε γιὰ τὴν Αλεξάνδρεια.⁷¹⁴ Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, ἡ ἐπίσκεψη αὐτῆ τοῦ Πατριάρχου Αλεξανδρείας στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε ἡ ἔμπρακτη ἔκφραση εὐγνωμοσύνης γιὰ τὴν εὐρεία στήριξη (τόσο στὶς μεταξύ τους σχέσεις ὅσο καὶ στὸ διορθόδοξο ἐπίπεδο) τὴν ὁποία παρείχε καὶ παρέχει ἡ μία Ἐκκλησία πρὸς τὴν ἄλλη.

Τὸ Πατριαρχεῖο Αλεξανδρείας, στὸ πλαίσιο συνεργασίας μὲ τὴν Κοπτική Ἐκκλησία τῆς Αλεξάνδρειας, συνδιοργάνωσε στὴν Αἴγυπτο τὸ Α' Πατρολογικὸ Συνέδριο τὸ διάστημα ἀπὸ 27 ἕως 29 Δεκεμβρίου 1993. Στὶς ἐργασίες αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου προσκλήθηκαν καὶ ἔλαβαν μέρος τριάντα Ἑλληνες θεολόγοι, Πανεπιστημιακοὶ καὶ μὴ. Μεταξύ τῶν Ἑλλήνων συμμετεχόντων Θεολόγων περιλαμβάνονταν ὁ καθηγητὴς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματολογίας – Πατρολογίας καὶ Ἑρμηνείας Πατερικῶν Κειμένων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ Χρῆστος Κρικῶνης, ὁ καθηγητὴς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Γεώργιος Ἄντουράκης καὶ ὁ καθηγητὴς Πατρολογίας καὶ Πατερικῆς Θεολογίας ἐπίσης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Στυλιανὸς Παπαδόπουλος. Τὸ Συνέδριο ὀλοκλήρωσε μὲ ἐπιτυχία τίς ἐργασίες του καὶ ἀπετέλεσε τὴν ἀπαρχὴ τῆς προσεγγίσεως τῶν κοινῶν Πατέρων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.⁷¹⁵

Ὁ δραστήριος Πατριάρχης Αλεξανδρείας Παρθένιος Γ' ἐπισκέφθηκε τὴν Δευτέρα 11 Ἀπριλίου 1994 τὸ ἐν Ἀθήναις εὐρισκόμενο Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Προέδρου τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου Βασιλείου Μπουτοπούλου. Ὁ Πατριάρχης εὐλόγησε τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου καὶ ὁμίλησε καταλλήλως πρὸς τὸ προσωπικὸ τοῦ Δικαστηρίου.⁷¹⁶ Ὀλοκληρώνοντας ὁ Πατριάρχης Αλεξανδρείας Παρθένιος Γ' τίς ἐπισκέψεις στὰ Ἀνώτατα Δικαστήρια τῆς Ἑλλάδος, κατόπιν προσκλήσεως τῶν Προέδρων καὶ τῶν Εἰσαγγελέων αὐτῶν, ἐπισκέφθηκε τὸ Ἐλεγκτικὸ Συνέδριο, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Κυρήνης Θεόδωρο καὶ τοὺς Μεγάλους Ἄρχοντες τοῦ Πατριαρχείου Σπῦρο Καμαλάκη, Ἰωάννη Παπαμιχαλάκη καὶ Ἄρη Πλωμαρίτη. Στὴν αἴθουσα Συνεδριάσεων τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, ὁ πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου Ἀπόστολος Μπότσος παρουσίασε τὸν Πατριάρχη Παρθένιο, μὲ τὸν τελευταῖο νὰ ἀντιφωνεῖ καταλλήλως.⁷¹⁷

Μετά τὴν ἐκδημία τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου Γ' (23 Ἰουλίου 1996), νέος Πατριάρχης Αλεξανδρείας ἐξελέγη ὁ ἀπὸ Μητροπολίτης Καμερουν (πρῶην Μητρόπολη Ἄκκρας) Πέτρος Ζ' (Παπαπέτρου, 21 Φεβρουαρίου 1997 – 11 Σεπτεμβρίου 2004). Ἡ ἐνθρόνιση τοῦ νέου Πατριάρχου ἔλαβε χώρα τὴν Κυριακὴ 9

⁷¹⁴ I. Μ. Χατζηφώτη, «Χρονικὸν ἐπισήμου ἐπισκέψεως τῆς Α.Θ.Μ. τοῦ Πάπα καὶ Πατριάρχου Αλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς κ. Παρθενίου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος (27.1 – 1.2.1989)», Ἐκκλησία 3 (15 Φεβρουαρίου 1989), 87-126.

⁷¹⁵ «Τὸ Α' Πατρολογικὸ Συνέδριο στὴν Αἴγυπτο», Πάνταινος 2 (Ἰανουάριος – Μάρτιος 1994), 32.

⁷¹⁶ «Ἐπίσκεψη τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Αλεξανδρείας στὸ Συμβούλιο Ἐπικρατείας», Πάνταινος 3 (Ἀπρίλιος – Ἰούνιος 1994), 20.

⁷¹⁷ «Ἐπίσκεψη τῆς Α.Θ.Μ. τοῦ Πάπα καὶ Πατριάρχου Αλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς Παρθενίου Γ' στὸ Ἐλεγκτικὸ Συνέδριο Ἑλλάδος τὴν Παρασκευὴ 11 Νοεμβρίου 1994», Πάνταινος 4 (Οκτώβριος – Δεκέμβριος 1994), 30.

Μαρτίου 1997, στὸν Ἱερό Ναό Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Ἀλεξανδρείας, παρουσία δύο Προέδρων Δημοκρατίας (Ἑλληνικῆς καί Κυπριακῆς), πολλῶν ὑπουργῶν, βουλευτῶν, διπλωματῶν καί ἄλλων ἐπισήμων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν Κύπρο, τὸ Καμερούν καί τὴν Αἴγυπτο. Τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκπροσώπησαν οἱ Μητροπολίτες Παραμυθίας Τίτος, Γρεβενῶν Σέργιος καί Χίου Διονύσιος. Παράλληλα, στὴν ἐνθρόνιση εἶχαν προσέλθει οἱ Μητροπολίτες Νέας Σμύρνης Ἀγαθάγγελος, Περιστερίου Χρυσόστομος, Ζακύνθου Χρυσόστομος καί ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πετράκη Ἀρχιμ. Χριστοφόρος, οἱ καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Χρῆστος Βούλγαρης, Ν. Μπρατσιώτης, Κ. Σκουτέρης καί Παναγιώτης Χριστινάκης. Ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιποι Ἀρχιερεῖς τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας καί οἱ καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς παρακάθισαν στό ἐπίσημο γεῦμα μετὰ τὴν τελετὴ τῆς ἐνθρονίσεως, ὅπου καί εὐχήθηκαν τὰ δέοντα στὸν νέο Πατριάρχη. Τέλος, ὁ νέος Πατριάρχης εὐχαρίστησε τὴν ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀντευχόμενος τὰ δέοντα πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ καί πρὸς τοὺς παρευρισκομένους ἐξ Ἑλλάδος Ἀρχιερεῖς.⁷¹⁸

Στὶς 10 Ἀπριλίου 1998, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ ἐξεδήμησε εἰς Κύριον, σὲ ἡλικία 85 ἐτῶν. Εὐθύς ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναγγελία τῆς ἐκδημίας τοῦ Προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Θρόνου, Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος (Θέμελης), ἀνακοίνωσε μὲ τηλεγράφημα πρὸς τὰ Πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα καί τίς Ὁρθόδοξες Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες, τὴν εἶδηση τῆς ἐκδημίας. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀνταπάντησε στό τηλεγράφημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκφράζοντας τὰ συλλυπητήριά του, τὴν προσδοκία ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός θά ἀναπαύσει τὴν ψυχὴ τοῦ κεκοιμημένου Ἀρχιεπισκόπου, ἐνῶ ὅρισε ὡς ἐκπροσώπους του στὴν Ἐξόδιο Ἀκολουθία τοὺς Μητροπολίτες Γέροντα Μέμφιδος Παῦλο καί Καρθαγένης Χρυσόστομο.⁷¹⁹

Τὸν κοιμηθέντα Ἀρχιεπίσκοπο Σεραφεῖμ, διαδέχθηκε ὁ ἀπὸ Δημητριάδος καί Ἀλμυροῦ Χριστόδουλος (Παρασκευαΐδης), μὲ τὴν ἐκλογή του νά λαμβάνει χώρα στὶς 28 Ἀπριλίου 1998. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Πέτρος, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναγγελία τῆς ἐκλογῆς, ἔσπευσε νά ἀποστείλει τὸ συγχαρητήριο τηλεγράφημα καί νά εὐχηθεῖ πρὸς τὸν νέο Προκαθήμενο νά ἔχει εὐλογημένη καί καρποφόρα διακονία. Ἡ ἐνθρόνιση τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου ἔλαβε χώρα τὸ Σάββατο 9 Μαΐου 1998 στὸν Καθεδρικό Ναό τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὸν Πατριάρχη Πέτρο νά παρίσταται αὐτοπροσώπως στὴν τελετὴ τῆς ἐνθρονίσεως, συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Πηλουσίου Εἰρηναῖο καί Καρθαγένης Χρυσόστομο. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας προσεφώνησε τὸν νέο Προκαθήμενο τονίζοντας τὰ αἰσθήματα σεβασμοῦ, ἀγάπης καί τιμῆς πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου, ἐνῶ παράλληλα διαβεβαίωσε τὸν νέο Ἀρχιεπίσκοπο ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας θά εἶναι πάντοτε βοηθός τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὶς διορθόδοξες καί διαχριστιανικὲς ἐνέργειές της. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος

⁷¹⁸ «Ἡ ἐνθρόνιση τῆς Α.Θ.Μ. τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κ.κ. Πέτρου τοῦ Ζ'», Πάνταινος 12 (Ἰανουάριος – Μάρτιος 1997), 20-41· «Τὸ ἐπίσημο γεῦμα», 42-48· «Ἡ ἐνθρόνιση τοῦ νέου Πατριάρχου στό Κάϊρο», 49-59· «Εἰρηνικά Γράμματα», 60-62.

⁷¹⁹ «Ὁ Προκαθήμενος τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κυρὸς Σεραφεῖμ ἐξεδήμησε εἰς Κύριον τὴν 10ῃ Ἀπριλίου 1998», Πάνταινος 18 (Μαΐος 1998), 139-141.

στην αντιφώνησή του ευχαρίστησε όλους τούς παρευρισκομένους αντιπροσώπους τῶν Αυτόκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, εὐχόμενος τὰ δέοντα.⁷²⁰

Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Πέτρος Ζ΄ προσκάλεσε, κατά τὰ εἰωθότα, τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χριστόδουλο νά ἐπισκεφθεῖ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπως καί συνέβη τό διάστημα ἀπό τήν Παρασκευή 20 Νοεμβρίου ἕως τήν Τρίτη 24 Νοεμβρίου 1998. Ἡ ἐπίσκεψη αὐτή χαρακτηρίσθηκε ἀπό τό γεγονός ὅτι δέν ἦταν μιά ἀπλή ἐθιμοτυπική συνάντηση μεταξύ Προκαθημένων, ἀλλά ὡς μιά ξεχωριστή ἀδελφική συνάντηση μέ οὐσιαστικό περιεχόμενο. Τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν συνόδευαν οἱ Μητροπολίτες Σταγῶν καί Μετεώρων Σεραφεῖμ, Λήμνου καί Ἁγίου Εὐστρατίου Ἱερόθεος, ὁ Ἀρχιγραμματέας τῆς Ἱεῤῤας Συνόδου Ἀρχιμανδρίτης Δανιήλ Πουρτσουκλῆς (νῦν Μητροπολίτης Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ), ὁ Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν Θωμᾶς Συνοδινός, ὁ ἐκπρόσωπος τύπου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Κουμαριανός (νῦν Μητροπολίτης Βρεσθένης καί πρώην Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος καί Φαναριοφερσάλων), ὁ Γραμματέας τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Διορθοδόξων καί Διαχριστιανικῶν Σχέσεων Πρωτοπρεσβύτερος Στέφανος Ἀβραμίδης, ὁ Ἀρχιδιάκονος Διονύσιος Κατερινάς καί ὁ Θεολόγος, Λυκειάρχης καί Μέγας Ἱερομνήμων καί Συγγραφεύς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Ἀριστείδης Πανώτης. Τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί τήν συνοδεία του ὑποδέχθηκαν ὁ Πατριάρχης Πέτρος, περιστοιχιζόμενος ἀπό τούς Ἱεράρχες τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας καί ἄλλους ἐκκλησιαστικούς παράγοντες. Μετά τήν ὑποδοχή, ἀκολούθησε ἡ Δοξολογία στόν Ἱερό Ναό Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου καί οἱ ἀντίστοιχες προσφωνήσεις καί ἀντιφωνήσεις μεταξύ τῶν Προκαθημένων. Μετά τήν Δοξολογία καί τό καθιερωμένο κέρασμα, οἱ δύο Προκαθημένοι εἶχαν μιά κατ' ἰδίαν συνάντηση καί στίς δηλώσεις οἱ ὁποῖες ἀκολούθησαν τονίσθηκε ἀπό τόν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Πέτρο ἡ σπουδαιότητα τῆς ἀρωγῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρός τό Ἱεραποστολικό ἔργο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ὅπως ἐπίσης καί ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο ἐπισημάνθηκε ἡ ἀκατάβλητη προσπάθεια τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας νά ἐνισχύει ἀδιαλείπτως τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας μέ οικονομικές εισφορές ἀλλά καί μέ τήν ἀποστολή κληρικῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὥστε νά συμβάλλουν ἐνεργά στήν προσπάθεια κάλυψης τῶν ποιμαντικῶν καί ἱεραποστολικῶν ἀναγκῶν τοῦ Πατριαρχείου. Τήν ἐπόμενη ἡμέρα, Σάββατο 21 Νοεμβρίου, στόν Πατριαρχικό Ναό τῆς Ἱεῤῤας Μονῆς Ἁγίου Σάββα τελέσθηκε ἡ Θεία Λειτουργία ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, τήν ὁποία τέλεσε ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Στέφανος Ἀβραμίδης μέ τόν Ἀρχιδιάκονο Διονύσιο Κατερινά. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χριστόδουλος διακόνησε ὡς ἱεροψάλτης μαζί μέ ἄλλα κληρικά καί λαϊκά μέλη τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἐνῶ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας παρακολούθησε ἀπό τό Ἱερό Βῆμα τήν Ἀκολουθία. Ὁ Προκαθημένος τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἐπισκέφθηκε διαδοχικά τό Λύκειο Ἑλληνίδων Ἀλεξανδρείας, τόν Διοικητή τῆς Ἀλεξανδρείας Στρατηγό Abd el Salam el Mahgoub στό Διοικητήριο τῆς πόλεως, τό Ἑλληνορωμαϊκό μουσεῖο τῆς πόλεως, τόν Σύνδεσμο Ἑλληνοαιγυπτιακῆς φιλίας, τήν Πατριαρχική Βιβλιοθήκη καί τό Πατριαρχικό Σκευοφυλάκιο. Τήν Κυριακή 22 Νοεμβρίου τελέσθηκε στόν Ἱερό Ναό Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου τό Πανηγυρικό Συλλεῖτουργο μέ τήν συμμετοχή τῶν δύο Προκαθημένων, τῶν μελῶν τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἀλλά καί

⁷²⁰ «Ὁ Πάπας καί Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κ.κ. Πέτρος στήν ἐνθρόνιση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου», Πάνταινος 19 (Ἰούνιος 1998), 196-200.

Ἱεραρχῶν τοῦ Θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας. Στό τέλος τῆς Θείας Λειτουργίας ἔγινε ἡ καθιερωμένη ἀνταλλαγή τῶν ἀναμνηστικῶν δώρων, ἡ προσφώνηση τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ὅπου τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη διατήρησης τῶν στενῶν δεσμῶν τοῦ Πατριαρχείου μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί ἡ πλήρης εὐχαριστιῶν καί μηνυμάτων συνεργασίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀντιφώνηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου. Τό βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος ἐπισκέφθηκε τήν Πατριαρχική Ἐπιτροπία Καΐρου, ὅπου τόν ὑποδέχθηκε ὁ Πατριαρχικός Ἐπίτροπος Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Πίπας. Τήν Δευτέρα 23 Νοεμβρίου ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος ἐπισκέφθηκε τήν ἱστορική Μονή Ἁγίου Γεωργίου Παλαιοῦ Καΐρου, συναντήθηκε μέ τόν Πατριάρχη τῶν Κοπτῶν Σενούντα ὅπου τονίσθηκε ἡ ἀναγκαιότητα συνέχισης τοῦ διαλόγου τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν μέ τίς πρώην Ἀνατολικές Ἐκκλησίες καί τήν Πρεσβεία τῆς Ἑλλάδος. Τήν ἐπόμενη ἡμέρα, Τρίτη 24 Νοεμβρίου 1998, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καί ἡ συνοδεία του ἀναχώρησαν ἀεροπορικῶς γιά τήν Ἀθήνα. Τό πέρασ τῆς ἐπίσκεψης διαδέχθηκε τό κοινό Ἀνακοινωθέν τῶν δύο Προκαθημένων, ἐντός τοῦ ὁποῖου τονίσθηκε ὅτι κατά τήν διάρκεια τῆς ἐπισκέψεως διεξήχθησαν ἐποικοδομητικές συνομιλίες ἐπί διορθόδοξων καί διαχριστιανικῶν θεμάτων ἀφορῶντων τίς Ἐκκλησίες Ἀλεξανδρείας καί Ἑλλάδος, τονίσθηκε ἡ σπουδαιότητα τῆς ἤδη παρεχόμενης βοήθειας καί ἡ ἀνάγκη συνεχίσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος καί τῆς συμπαράστασης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρός τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας προκειμένου ἡ τελευταία ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία ἀπρόσκοπτα νά συνεχίζει τήν ἐπιτέλεση τοῦ Ἱεραποστολικοῦ της ἔργου. Τέλος, στό ἀνακοινωθέν ἐπισημάνθηκε ἡ ἀπόφαση τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀλεξανδρείας καί Ἑλλάδος νά ὑποστηρίζουν οὐσιαστικά τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἀπρόσκοπτης συμμετοχῆς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στό Π.Σ.Ε., καθῶς μέ αὐτόν τόν τρόπο ἡ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας θά καταστῆ πληρέστερη στούς διαχριστιανικούς διαλόγους.⁷²¹

2. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας

Ἡ ἀποστολική καθέδρα τῆς Ἀντιοχείας, ἡ ὁποία μάλιστα ὑπῆρξε κέντρο ἐξορμήσεως τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς στήν Ἑλλάδα, ἀντιμετώπιζε καί ἐξακολουθεῖ νά ἀντιμετωπίζει ποικίλα ἐσωτερικά (βλ. ἀρχαῖες αἱρέσεις Γνωστικισμοῦ, Μοντανισμοῦ, Παυλικιανισμοῦ, Νεστοριανισμοῦ, Μονοφυσιτισμοῦ, Ἐκκλησία τῶν Κοπτῶν, Ἰακωβίτες, Μαρωνίτες, Μελκίτες κ.λπ.) καί ἐξωτερικά (Ἰσλαμική κατοχή καί ἐπιρροή, Συριακή καί Ἀραβική ἐθνική συνείδηση, πολιτικές ἐπεμβάσεις Γαλλίας, ἐκκλησιαστικές ἐπεμβάσεις Ρωσίας, Ρώμης [βλ. Οὐνία καί λατινικό προσηλυτισμό], Ἀντιοχειακή Διασπορά, διωγμοί κ.λπ.) προβλήματα.⁷²²

Ἡ Ἀντιόχεια ἦταν ἡ πόλη ὅπου γιά πρώτη φορά οἱ πιστοί του Χριστοῦ ὀνομάστηκαν ἀπό τούς Ἐθνικούς Χριστιανοί,⁷²³ ὑπῆρξε, μποροῦμε νά ποῦμε, ἡ κοιτίδα τοῦ ἐξελληνισμένου Χριστιανισμοῦ, γι' αὐτό καί ἡ σταθερή διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ συνέβαινε κατ' ἐξοχήν σέ ἑλληνίζουσες περιοχές καί πόλεις, καί —ἀπό τούς ἑλληνιστικούς καί πρωτοχριστιανικούς ἤδη χρόνους— οἱ ἐκκλησιαστικοί Πατέρες (π.χ. Θεόφιλος, Διόδωρος, Φλαβιανός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κ.ἄ.) ἢ οἱ Ἐπίσκοποι τῆς (π.χ. Σεραπίων, Εὐστάθιος, Θεόδωρος κ.ἄ.) ἦσαν μέτοχοι τῆς

⁷²¹ «Ἡ ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδούλου στό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας», Πάνταινος 25 (Ἰανουάριος 1999), 4-31· Πάνταινος 26 (Φεβρουάριος – Μάρτιος 1999), 83-101.

⁷²² Πρβλ. Φ. Βιτάλη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι δρᾶσις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ἐν Ἀθήναις 1963.

⁷²³ Πράξ. 2, 26.

ἑλληνικῆς παιδείας, κήρυτταν καὶ ἔγραφαν Ἑλληνικά. Ἐνισχυτικό τῶν ὡς ἄνω θέσεων (καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου) εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἱστορικοῦ βασιλείου τῆς Παλμύρας στὸ κέντρο τῆς ἐρήμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ λειτουργία, ἐκτός τῆς γνωστῆς ἀρχαίας Κατηχητικῆς Σχολῆς (ἐφάρμοζε τὴν Ἀριστοτελικὴ μεθοδολογία), Σχολῆς Σοφιστῶν στὴν Ἀντιόχεια.⁷²⁴

Ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1672 μέχρι τὸ 1850 οἱ Πατριάρχες Ἀντιοχείας ἐκλέγονταν στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ ἐνδημοῦσα Σύνοδο, στὰ ἐπόμενα χρόνια ἡ ὁποιαδήποτε ἐπέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς κανονικὴ διευθέτηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων προσέκρουε πάντα σὲ προσκόμματα ἐθνοφυλετικῆς φύσεως μεταξύ Ἑλληνικῶν, Ἀραβικῶν/Μουσουλμανικῶν (βλ. προσπάθειες ἐξαραβισμού τοῦ Πατριαρχείου) καὶ Ρωσικῶν διεισδύσεων (ὁ ἐξαναγκασμὸς σὲ παραίτηση τοῦ Πατριάρχου Σπυρίδωνος – 15 Ἀπριλίου 1897 καὶ ἡ ἐκλογή ἀραβόφωνου Πατριάρχου χωρὶς τὴν πρόσκληση ἑλληνοφώνων γιὰ νὰ μετᾶσχουν στὴν διαδικασί- α τῆς ἐκλογῆς), ἀπαιτήσεων ἢ καὶ διεκδικήσεων.⁷²⁵

Μέ τὸν νέο Νόμο (1936) τῆς Λαϊκῆς Ἀρμοστείας τῆς Συρίας γιὰ ὅλες τίς θρησκευτικὲς Κοινότητες, διασφαλίστηκε μὲν ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία, ἀλλ' ὑποβοηθήθηκε τὸ ἀποσχιστικὸ Κίνημα τοῦ Μητροπολίτου Ἐμέσης, Ἐπιφανίου, μέσα στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Τὸ Κίνημα αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν προσχώρηση ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ὀρθοδόξων λαϊκῶν, ἰδίως τῆς Τρίπολης, πρὸς τὴν Παπικὴ Ἐκκλησία, ἐνῶ ὁ Ρωμαιοκαθολικὸς Σύρος Πατριάρχης Ἀντιοχείας, Καρδινάλιος Tarruni, χειροτόνησε τὸν Ἐφραίμ Χύκαρη ὡς τιτουλάριο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀμάστριος.⁷²⁶

Τὸ πνεῦμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχουν διαμορφωθεῖ οἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τίς σχέσεις μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας, πάντοτε ἐντὸς τῶν ὀριοθετημένων πλαισίων τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἀυτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ἀπορρέουσας δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἔχει ὡς γνώμονα τὴν διαφύλαξη τοῦ Ἑλληνικοῦ χαρακτήρα τῆς θεολογικῆς Παιδείας καὶ μόνο, καὶ ὄχι, βέβαια, ἡ ὅποια ἐθνοφυλετικὴ ἀλλοίωση ἢ ἡ διοικητικὴ ἐπιβολή.⁷²⁷ Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἡλίας Δ' (1970-1979) ἐπισκεπτόμενος τὴν Ἀθήνα στὸ πλαίσιο τῶν ὀρθοδόξων σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀναφέρθηκε στὸν ἡγετικὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὶς διορθόδοξες κινήσεις.⁷²⁸ Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἔχουμε ἤδη παραθέσει σὲ παραπάνω σημεῖο τῆς παρούσας διατριβῆς, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν δράσεων τοῦ Διορθόδοξου Κέντρου τῆς Πεντέλης, χορηγεῖ ὑποτροφίες σὲ προπτυχιακοὺς καὶ μεταπτυχιακοὺς φοιτητὲς προερχομένους ἀπὸ τὴν δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, ὥστε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ προωθεῖται ἡ διορθόδοξη συνεργασία καὶ νὰ προάγεται ἐπικοινωνητικὰ ὁ θεολογικὸς διάλογος ἀνά τὴν οἰκουμένη.⁷²⁹

Ὁ Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, Πατριάρχης Ἰγνάτιος Δ' (1979-2012), εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκλογή του στὸν Πατριαρχικὸ Θρόνο, ἐπισκέφθηκε ἀρχικὰ τὸ

⁷²⁴ Γ. Ἰ. Κονιδάρη, «Ἀντιόχεια», Θ.Η.Ε. 2 (1963) 877-900.

⁷²⁵ Ὁ.π., Θ.Η.Ε. 2 (1963) 900-903.

⁷²⁶ Ὁ.π., Θ.Η.Ε. 2 (1963) 903-904.

⁷²⁷ Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρο. Σάμου Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 146 «Ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει ἡγετικὴν θέσιν ἐντὸς τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, οἱ ὅποιοι ἐξεχριστιανίσθησαν ὑπ' αὐτῆς καὶ οἱ ὅποιοι ἀνέρχονται εἰς διακόσια καὶ πλέον ἑκατομμύρια».

⁷²⁸ Ἐκκλησία (1971) 534 · Σωτήρ (1971) 568.

⁷²⁹ Ἰωάννου (Σακελλαρίου), Μητροπολίτου Θερμοπυλῶν «Ἡ Ἱερά Μονὴ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Πεντέλης» στὰ Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2018, Ἀθήνα 2018, σ. 13.

Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, από τό Σάββατο 30 Μαΐου ἕως τήν Τρίτη 2 Ἰουνίου 1981 καί στήν συνέχεια τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐπίσκεψη στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε χώρα ἀπό τήν Τρίτη 2 Ἰουνίου ἕως τήν Πέμπτη 11 Ἰουνίου. Τήν συνοδεία τοῦ Πατριάρχου Ἰγνατίου Δ' ἀποτελοῦσαν ὁ Μητροπολίτης Ὁρους Λιβάνου Γεώργιος, ὁ Ἐπίσκοπος Ἡλίας καί ἄλλα στελέχη τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας. Κατά τήν παραμονή του στήν Ἀθήνα, ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος καί ἡ συνοδεία του ἀπήλασαν τήν ἀβραμιαία φιλοξενία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ. Τήν ἴδια στιγμή, ὁ Πατριάρχης συναντήθηκε τόσο μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο προκειμένου νά διεξάγει ἐπαφές ἐπί Διορθοδόξων ζητημάτων (ὅπως ἀκριβῶς συνέβη καί στήν προηγηθεῖσα ἐπίσκεψη στό Φανάρι), ὅσο καί μέ τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση ἐκείνης τῆς περιόδου. Τήν Κυριακή 7 Ἰουνίου 1981 καί στό πλαίσιο τῶν ἑορτασμῶν τῶν 1.600 ἐτῶν ἀπό τήν σύγκληση τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381), ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας ἔλαβε μέρος στήν πανηγυρική Θεία Λειτουργία στόν Καθεδρικό Ναό τῶν Ἀθηνῶν, στήν ὁποία συλλειτουργήσαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πλειάδα Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κατά τό πέρασ τῆς Θείας Λειτουργίας ἀνταλλάχθηκαν οἱ δέουσες προσφωνήσεις καί ἀντιφωνήσεις μεταξύ τῶν Προκαθημένων, ἀλλά καί τά σχετικά δῶρα ἀγάπης. Τίς ἐπόμενες ἡμέρες ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος Δ' ξεναγήθηκε σέ διάφορους χώρους ἐκκλησιαστικοῦ καί πολιτιστικοῦ ἐνδιαφέροντος, διεξήγαγε τίς ὀρισμένες ἐπαφές μέ τούς ἐκκλησιαστικούς καί τούς κυβερνητικούς παράγοντες καί τήν Πέμπτη 11 Ἰουνίου ἀναχώρησε, μετά τῆς συνοδείας του, ἀεροπορικῶς γιά τήν Δαμασκό.⁷³⁰

Ἀξίζει ἐπίσης νά σημειωθεῖ, ἂν καί δέν συνάδει μέ τό χρονικό πλαίσιο τῆς ἐργασίας, ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας ἐπισκέφθηκε ἐκ δευτέρου τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κατά τό διάστημα ἀπό 27 Σεπτεμβρίου ἕως τίς 4 Ὀκτωβρίου 2004. Κατά τήν διάρκεια τῆς ἐπισκέψεως, ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος Δ' ἐκτός ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο, συναντήθηκε μέ τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας Κωνσταντῖνο Στεφανόπουλο, τόν Πρωθυπουργό Κωνσταντῖνο Καραμανλή, τήν Πρόεδρο τῆς Βουλῆς Ἄννα Ψαρούδα – Μπενάκη, τόν ὑπουργό Ἐξωτερικῶν Πέτρο Μολυβιάτη καί τούς Πρέσβεις τῆς Συρίας καί τοῦ Λιβάνου. Τόν Πατριάρχη Ἀντιοχείας ὑποδέχθηκαν στό ἀεροδρόμιο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χριστόδουλος, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως, μέλη τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁ Ἀρχιγραμματέας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁ πρόεδρος, τά μέλη καί ὁ Γραμματέας τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Διορθοδόξων καί Διαχριστιανικῶν Σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ἄλλοι ἐκκλησιαστικοί παράγοντες. Τήν Κυριακή 3 Ὀκτωβρίου 2004 πραγματοποιήθηκε μέ μεγαλοπρέπεια καί κατάνυξη ὁ ἑορτασμός τῆς μνήμης τοῦ πολιούχου τῶν Ἀθηνῶν Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Τῆς πατριαρχικῆς, ἀρχιεπισκοπικῆς καί ἀρχιερατικῆς Θείας Λειτουργίας προέστησαν ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος καί ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χριστόδουλος, ἐνῶ ἔλαβαν ἐπίσης μέρος οἱ Μητροπολίτες Σάμου Εὐσέβιος, Σύρου Δωρόθεος, Χαλκίδος Χρυσόστομος, Κερκύρας Νεκτάριος, ὁ τοποτηρητής τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας Μητροπολίτης Ἀξώμης Πέτρος, ὁ Ἐξαρχος τοῦ Παναγίου Τάφου Ἀρχιμανδρίτης Θεόκτιστος καί ὁ Ἀρχιγραμματέας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος. Μετά τό πέρασ τῆς Θείας Λειτουργίας ἀκολούθησαν οἱ προσφωνήσεις τῶν δύο Προκαθημένων, ὅπου τονίσθηκαν οἱ ἰσχυροί δεσμοί

⁷³⁰ «Ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἀντιοχείας εἰς τό Φανάρι καί τήν Ἀθήνα», Πάνταινος 8-10 (Αὐγούστος - Ὀκτώβριος 1981), 170-171.

ἀγάπης καὶ ἐνότητας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, Δευτέρα 4 Ὀκτωβρίου 2004, ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, πλήρης αἰσθημάτων ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία.⁷³¹

3. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων

Σύμφωνα μὲ τίς πληροφορίες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Σαλαμίνας τῆς Κύπρου Ἐπιφανίου, οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, εἰδοποιηθέντες μὲ «χρησμό» (ἢ μέσω Ἀγγέλου, κατὰ τὸν Ἐπιφάνιο), ἐγκατέλειψαν τὴν πόλη λίγο πρὶν τὴν καταστροφή τῆς (70 μ.Χ.) ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο στρατηγὸ Τίτο, καὶ κατέφυγαν στὴν Ἑλληνικὴ πόλη Πέλλα τῆς Περσίας, ὅπου εἶχαν ἤδη, μετὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἰακώβου, καταφύγει πολλοὶ πιστοὶ ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα.⁷³² Μάλιστα, στὴν πόλη αὐτὴν πραγματοποιήθηκε, γιὰ πρώτη φορά, ἡ πλήρης ἀποκάθαρση τῶν Ἰουδαϊκῶν στοιχείων τοῦ Χριστιανισμοῦ.⁷³³

Κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνες τῆς Ἀραβικῆς, τῆς Λατινικῆς (Φραγκικῆς) καὶ τέλος τῆς Ὀθωμανικῆς (βλ. Μαμελούκους) κατοχῆς τῶν Ἁγίων Τόπων, ὁ Οἰκουμενικὸς Θρόνος παντοιοτρόπως στήριξε τὴν Ἀγιοταφικὴ Ἀδελφότητα. Καὶ ἐδῶ, ὅμως, τὸ παγκάκιστο καὶ αἰρετικὸ πνεῦμα τοῦ Ἀραβικοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, τὸ ὁποῖο δυστυχῶς πολλές φορές ὑποθάλλεται μὲ συστηματικὴ προπαγάνδα (μέσω τοῦ Τύπου, ιδρύσεως σχετικῆς Ἐταιρείας κ.λ.π.) καὶ ἀπὸ ἐξωγενεῖς παράγοντες (βλ. Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία Ρωσίας, Ἀγγλικὴ πολιτικὴ κ.λ.π.) χάριν πολιτικῶν συμφερόντων, δημιούργησε καὶ δημιουργεῖ εὐκαίρως - ἀκαίρως διάφορα προβλήματα, τὰ ὁποῖα κάθε φορά ἀναζωπυρώνονται, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγω τοῦ παγχριστιανικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ Πανάγια Προσκυνήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγω τοῦ Παλαιστινιακοῦ ζητήματος καὶ τῶν ἀλήκτων συγκρουσιακῶν σχέσεων μεταξύ τοῦ Ἰσλαμικοῦ καὶ τοῦ Ἑβραϊκοῦ στοιχείου.⁷³⁴

Πάντως, μὲ ἐνέργειες τοῦ Φαναρίου κατοχυρώθηκαν συνταγματικῶς ἀπὸ τὸ Ὀθωμανικὸ κράτος (Σουλτάνοι Σελήμ Α', Σουλεϊμάν καὶ Μουράτ Δ') τὰ προνόμια τοῦ «ἔθνους τῶν Ρωμαίων», δηλ. τῆς Ἑλληνικῆς κυριότητος τῶν προσκυνημάτων ἐπὶ Πατριαρχίας Δωροθέου Β' (1506-1537) καὶ μετέπειτα, παρὰ τίς ὀξύτατες ἀντιδράσεις τῶν Λατίνων καὶ Ἀρμενίων. Σὲ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων Πατριαρχῶν ἔσπευσαν τότε οἱ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ἕλληνες μὲ δωρεές, ἀναθήματα, ἀποστολὴ τροφίμων, ἴδρυση Μετοχιῶν καὶ Ἱερῶν Μονῶν τοῦ Παναγίου Τάφου ἀλλὰ καὶ προσωπικῆς ἀκόμα μεταβάσεως γιὰ προσκύνηση (βλ. Χατζῆδες).⁷³⁵ Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, καὶ οἱ Πατριάρχες τῶν Ἱεροσολύμων δὲν φείδονταν θυσιῶν καὶ κόπων, γιὰ

⁷³¹ Κ. Χολέβα, «Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας κ. Ἰγνατίου Δ' εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος», Ἐκκλησία 9 (Ὀκτώβριος 2004), 761-768.

⁷³² Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία III, 5, 2-3 καὶ V-I, 4 · Ἐπιφάνιο, Κατὰ Αἰρέσεων 29, 7 · Περί μέτρων καὶ σταθμῶν, 15. Πρβλ. Ι. Δ. Ζηζιούλα, «Ἱερουσαλήμ - Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», Θ.Η.Ε. 6 (1965) 830.

⁷³³ Χ. Α. Παπαδόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἐν Ἀθήναις 1972, σ. 54.

⁷³⁴ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 64.

⁷³⁵ Χ. Α. Παπαδόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ὁ.π., σ. 744. Αναφορικὰ μὲ τὴν βοήθεια τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ἑλλήνων πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, σημειώθηκε τὸ ἑξῆς περιστατικὸ: « Ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, εὐσεβεῖς Ἑλληνίδες τῆς Νέας Ὑόρκης στὴν Ἀμερικὴ προέβησαν στὴ σύσταση Συλλόγου μὲ τὴν ἐπωνυμία «Ἀδελφότης τῶν Ἑλληνίδων ὁ «Παναγιὸς Τάφος», γιὰ ἐνίσχυση τοῦ Παναγίου Τάφου. Στὸ Σύλλογο αὐτὸν κλήθηκαν νὰ μετάσχουν καὶ Ἑλληνίδες ἀπὸ τίς ἄλλες παροικίες τῆς Ἀμερικῆς.

νά ἐνισχύσουν τήν Ἑλληνικότητα τοῦ Πατριαρχείου, ἐπιχειρώντας πολλές φορές καί μακρά ταξίδια στό Ἐξωτερικό καί προπαντός στήν Ἑλλάδα.⁷³⁶

Ἡ ἑλληνική παρουσία στό μεγαλύτερο μέρος τῶν προσκυνημάτων δέν ὑποκρύπτει κάποια ἐθνικοπολιτική ἢ θρησκευτική διάθεση σφετερισμοῦ ἢ ἰδιοποιήσεως (ὅπως ἐκ πρώτης ὄψεως μπορεῖ νά φαίνεται ἀπό μιά κοινωνιολογική καί μόνο θεώρηση), ἐντούτοις, φανερώνει τήν ἐμμονή στήν Ὁρθόδοξη Χριστιανική Παράδοση τῶν Ἁγίων Τόπων, ἡ ὁποία — πέρα ἀπό τήν κανονική διασάλευση, συστολή καί ἀκύρωση τοῦ ἀρχαίου θεσμοῦ τῆς Πενταρχίας,⁷³⁷ ὡς μέσου ἐξασφάλισης τῆς ὑπαρξης, τῆς λειτουργίας καί τῆς αὐτοτέλειας τοῦ κάθε Πατριαρχείου — θά ἀλλοιωνόταν ἢ καί θά ἀποβαλόταν παντελῶς, ἂν τά ἱερά αὐτά προσκυνήματα τῆς Χριστιανοσύνης ἔπεφταν στά χέρια τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας (βλ. Φραγκισκανούς).

Τό 1958, ἐπί Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Βενεδίκτου Α' καί βασιλιᾶ Χουσεῖν τῆς Ἰορδανίας, ἀναγνωρίστηκε μέ τόν εἰδικό νόμο 27/1958 ὁ Ἑλληνορθόδοξος χαρακτήρας τοῦ Πατριαρχείου.⁷³⁸ Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Διόδωρος Α' (1981-2002), ἀμέσως μετά τήν ἐκλογή καί τήν ἐνθρόνιση του (3/16 Φεβρουαρίου 1981 ἢ ἐκλογή καί 16 Φεβρουαρίου/ 1 Μαρτίου 1981 ἢ ἐνθρόνιση), ἐπισκέφθηκε ἀρχικά τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τό διάστημα ἀπό τήν Τετάρτη 17 Ἰουνίου ἕως τήν Δευτέρα 22 Ἰουνίου, στό πλαίσιο τῶν καθιερωμένων ἐπίσημων ἐπισκέψεων του ὡς νέος Προκαθήμενος τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Μετά τό πέρασ τῆς παραμονῆς στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Διόδωρος Α' ἐπισκέφθηκε τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τήν Δευτέρα 22 Ἰουνίου 1981. Τήν συνοδεία τοῦ Πατριάρχου ἀποτελοῦσαν Ἀρχιερεῖς καί ἄλλοι κληρικοί τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.⁷³⁹

Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Διόδωρος Α' (1981-2002) ἐπισκέφθηκε τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κατά τό διάστημα ἀπό τήν Τετάρτη 29 Σεπτεμβρίου ἕως τήν Δευτέρα 4 Ὀκτωβρίου 1999, μέ σκοπό νά προεξάρχει τῆς πανηγύρεως τοῦ Ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, πολιούχου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Πατριάρχης Διόδωρος κατά τήν παραμονή του στήν Ἀθήνα εἶχε συνομιλίες μέ τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση καί τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Χριστόδουλο. Τήν Κυριακή 3 Ὀκτωβρίου, τελέσθηκε ἡ πανηγυρική Θεία Λειτουργία προεξάρχοντος τοῦ Πατριάρχου Διοδώρου, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου μέ τήν συμμετοχή Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Μετά τό πέρασ τῆς Θείας Λειτουργίας ἀκολούθησαν οἱ προσφωνήσεις τῶν δύο Προκαθημένων, ὅπου τονίσθηκαν οἱ ἰσχυροί δεσμοί ἀγάπης καί ἐνότητας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.⁷⁴⁰

Σήμερα, τόσο τό Ἑλληνικό κράτος, ὅσο καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, συμπαραστέκονται ἠθικά καί ὑλικά στή Σιωνίτιδα Ἐκκλησία καί σύνολη τήν Ἀγιοταφική Ἀδελφότητα. Μάλιστα, εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι κάθε χρόνο, κατά τήν ἑορτή τοῦ Πάσχα, ἀντιπροσωπεῖα Ἑλλήνων Συνοδικῶν Ἱεραρχῶν μεταβαίνει στά Ἱεροσόλυμα γιά λειτουργικό συνορτασμό. Τό δέ Πατριαρχεῖο διατηρεῖ Ἐξαρχία καί στήν Ἀθήνα, καθῶς καί πρόσφατα νεοσυσταθεῖσα μή Κυβερνητική Ὁργάνωση

⁷³⁶ Ἰ. Α. Ζηζιούλα, «Ἱερουσαλήμ – Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», Θ.Η.Ε. 6 (1965) 837.

⁷³⁷ Πρβλ. Β. Φειδᾶ, Ὁ θεσμός τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, τ. Β', Ἀθῆναι 1977.

⁷³⁸ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις, ὁ.π., σ. 65.

⁷³⁹ «Ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐπεσκέφθη τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον», Πάνταινος 8-10 (Αὐγουστος - Ὀκτώβριος 1981), 171-172.

⁷⁴⁰ Ἰ. Γ. Μιχαήλ, «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σέ ὅλο τόν κόσμο, Ἐκκλησιαστικές Εἰδήσεις – Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», Πάνταινος 30 (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1999), 422.

(«Ρωμηοσύνη»), πρὸς μεγαλύτερη προώθηση τῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἑλλαδική καὶ τὴ διεθνή κοινότητα.

Τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ἀναπτύσσοντας στενὴ συνεργασία μὲ τὸν θεολογικό, καὶ ὄχι μόνο, κόσμο τῆς Ἑλλάδος, συμμετέχει ἐνεργά στοὺς διορθοδόξους καὶ διαχριστιανικούς διαλόγους, ἐνῶ τὰ τελευταῖα χρόνια κάνει ἀνοίγματα σὲ πληροφοριακούς καὶ πολιτιστικούς τομείς.

4. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας

Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία συστάθηκε τὸ ἔτος 998, ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἡγεμόνα τοῦ Κιέβου, Βλαδίμηρου (980-1015), ὡς πρεσβύτερη θυγατέρα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως (βλ. 28ο Κανόνα Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου). Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία, ἀφοῦ γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα -ἀκόμα καὶ ἐπὶ Μογγολικῆς κατακτῆσεως (1240-1462) -διαποιμάνθηκε ἀπὸ Ἑλληνες Μητροπολίτες (μὲ πρῶτο τὸν Μητροπολίτη Ρωσίας Μιχαήλ, (988-991) ἀνυψώθηκε τὸ 1589 σὲ Πατριαρχεῖο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανου (1572-1579, 1580-1584, 1587-1595). Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β' προχείρησε τὸν Μητροπολίτη Μόσχας Ἰὼβ σὲ Πατριάρχη Ρωσίας στίς 26 Ἰανουαρίου 1589, ἡ ἐπικύρωση τῆς πατριαρχικῆς πράξεως ἔγινε τὸ 1590 καὶ τὸ 1593, σὲ σύνοδο ἡ ὁποία συγκλήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ Ἐκκλησίες τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων μὲ Συνοδικὴ πράξη ἀναγνώρισαν τὴν κανονικῶς γενόμενη ἀνακήρυξη, μὲ συνέπεια ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας νὰ λάβει τὴν πέμπτη θέση ἀμέσως μετὰ τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων στὴν τάξη πρωτοκαθεδρίας τῶν πατριαρχικῶν θρόνων. Ὁ ἐκάστοτε Πατριάρχης Ρωσίας θὰ ἐκλεγόταν ἀπὸ τοὺς Ἀρχιερεῖς τοῦ Πατριαρχείου.⁷⁴¹

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας διήλθε περιόδους ἀνθήσεως τοῦ πνευματικοῦ βίου, τοῦ Μοναχισμοῦ (ιδίως κατὰ τοὺς 14ο καὶ 17ο αἰ.), τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης καὶ τῶν θεολογικῶν Γραμμάτων (βλ. τὴ Σλαβοελληνικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἑλλήνων Ἱερομονάχων ἀδελφῶν Ἰωαννίκιου καὶ Σωφρόνιου Λειχούδη), πού, ἐνῶ ἀρχικὰ βασίστηκαν στίς μεταφράσεις πολλῶν Ἑλληνικῶν Πατερικῶν συγγραμμάτων καὶ δογματικῶν, ἀπολογητικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, νομοκανονικῶν, λειτουργικῶν, ἐρμηνευτικῶν, ἱεραποστολικῶν καὶ ἀγιολογικῶν κυρίως ἔργων, κατὰ τὸν 20ό αἰῶνα ἔφθασαν αὐτὰ τὰ ἴδια νὰ ἀποτελοῦν θεμελιώδη ἔργα τῆς σύγχρονης Οἰκουμενικῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας, μετεφρασμένα καὶ στὰ Ἑλληνικά.⁷⁴²

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ρωσίας ἀπὸ τοὺς Μογγόλους καὶ τὴν ἐξάπλωση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ Τάταροι δὲν μπόρεσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐξουσία, καὶ ἔτσι τὸ Ρωσικὸ ἔθνος βρέθηκε ὑπὸ τὴ διακυβέρνηση τῶν τσάρων — βασιλέων, οἱ ὁποῖοι τώρα ἐμφανίζονταν ὡς οἱ μόνοι προστάτες τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐντούτοις, ἡ πλήρης αὐτὴ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία τῆς Ρωσίας ὀδήγησε στὴ δημιουργία μιᾶς σοβινιστικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία ἐνισχύθηκε μὲ τὸν γάμο τοῦ Ἰβάν Γ' μὲ τὴ Σοφία (ἀνηψιά τοῦ τελευταίου Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα). Ὁ γάμος αὐτός ὤθησε τὸν τελευταῖο νὰ θεωρεῖ ὅτι τὸν κατέστησε κληρονόμο τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία, ἐκμεταλλεῖται τὴν ὑπογραφή ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως τῆς ἐνώσεως κατὰ τὴν Σύνοδο Φερράρας – Φλωρεντίας (1438-1439), ὑπέθαλψε σκόπιμα τὴν ἐσφαλμένη ἰδέα ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἐξέπεσε ἀπὸ

⁷⁴¹ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας, Ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ της μέχρι σήμερα, Ἀθήνα ©2005, σσ. 43-45, 126-127, 165-189, 295-304.

⁷⁴² Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, «Ρωσικὴ Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 10 (1960), 976-1018, 1065.

τὴν ὀρθὴ πίστι, μὲ συνέπεια ἢ Ρωσικὴ Ἐκκλησία νὰ ἀναδείξει τὸν ἑαυτὸ της ὡς τὸν κατ' ἔξοχὴν τιμητὴ τῆς παγχριστιανικῆς Ὁρθοδοξίας. Παράλληλα, ἡ Μόσχα ἀναβιβάστηκε, κατὰ ὀρισμένους μοναστικούς κύκλους, σὲ νέα, ἐλεύθερη καὶ ἀπόρθητη πρωτεύουσα τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ κόσμου. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Μητροπολίτης Ζωσιμᾶς, ἐμφορούμενος ἀπὸ ἐκκλησιαστικὴ ἀμετροπέπεια, ἀποκαλοῦσε τὸν τσάρο Ἰβάν Γ' «νέον αὐτοκράτορα (τσάρον) Κωνσταντῖνον τῆς Νέας Κωνσταντινουπόλεως». Ἔτσι, δὲν ἄργησε νὰ ἐφευρεθεῖ ἡ θεωρία τῆς λεγόμενης «Τρίτης Ρώμης» τοῦ Μοναχοῦ Πασκῶφ Φιλοθέου.⁷⁴³

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση ἐπιδεινώθηκε μὲ τὸ ἡμερολογιακὸ ζήτημα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπολυταρχικὴ διοίκηση τοῦ τσάρου Ἰβάν Δ', τὴν ἀμάθεια κλήρου καὶ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴ δράση τῆς Λατινικῆς προπαγάνδας⁷⁴⁴ (βλ. Οὐνία)⁷⁴⁵ καθὼς καὶ ὀρισμένων Προτεσταντικῶν αἱρέσεων [βλ. τοὺς Molokani (= οἱ πίνοντες γάλα), τοὺς Κουακερικούς Duhobortsy (= πνευματομάχοι), τοὺς Χlisti (= ψευδόχριστοι), τοὺς Skoptsi (= εὐνοῦχοι), τοὺς Raskolniki καὶ τοὺς Soubotniki] καὶ μιᾶς Ἰουδαϊζουσας αἱρέσεως δημιούργησαν ὀξύτατες προστριβές καὶ διαμάχες τόσο μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅσο καὶ μὲ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ρωσίας.⁷⁴⁶

Μὲ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση (1917), ἀκόμη καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὴν, ἀρχίζει ἕνας — πότε πιὸ ἐμφανὴς καὶ πότε πιὸ ἀφανής, καὶ πότε πιὸ ἔντονος ἢ πιὸ ἥπιος — πόλεμος τῆς Πολιτείας κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν ἦταν ἀπλῶς πολιτικός· ἦταν, προπάντων, ἰδεολογικός, πνευματικός καὶ πολιτισμικός. Πρὶν τὴν Ἐπανάσταση, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Πέτρου (1682-1725), ὑπῆρχαν ἐσωτερικὰ προβλήματα στὴ Ρωσικὴ Ἐκκλησία, κυρίως δὲ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν Παραδοσιακῶν (π.χ. Μοναχισμός) καὶ τῶν ἀνανεωτικῶν, πού ὑπέθαλλαν τὸν Χριστιανικὸ Ριζοσπαστισμὸ καὶ τὸν Χριστιανικὸ Σοσιαλισμὸ.⁷⁴⁷

Στὴ συνέχεια, οἱ Ἀνανεωτικοὶ διασπάστηκαν σὲ τρεῖς κλάδους, πού ὅλοι τους στρέφονταν κατὰ τοῦ ἐπισήμου Πατριαρχείου Μόσχας: τὴ «Ζῶσα Ἐκκλησία», τὴν «Ἐνωση Κοινοτήτων τῶν Ἀρχαίων Ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν» καὶ τὴν «Ἐνωση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀνανεώσεως».⁷⁴⁸ Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅλοι οἱ πρόσφυγες Ρῶσοι Ὁρθόδοξοι Ἀρχιερεῖς νὰ ἀσκοῦν τὴν ὅποια πνευματικὴ ἐποπτεία τους σὲ ὅσους ἀπὸ τοὺς εὐρισκόμενους ἐκτὸς Ρωσίας (κυρίως στὴν Εὐρώπη) πρόσφυγες Ὁρθόδοξους πιστοὺς τὸ ἐπιθυμοῦσαν, ὑπὸ τὸ σχῆμα μιᾶς «προσωρινῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς», μὲ τὴν κανονικὴ ἀναγνώριση καὶ προστασία τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως (μέσω τοῦ Ἀντιπροσώπου του στὴ Μόσχα Ἀρχιμανδρίτου Βασιλείου Δημοπούλου), Ἀλεξανδρείας (μέσω τοῦ Ἀντιπροσώπου του στὴ Μόσχα Ἀρχιμανδρίτου Παύλου Καταπόδη), Ἱεροσολύμων (μέσω τοῦ Ἀντιπροσώπου του στὴ Μόσχα Ἀρχιμανδρίτου Ἀντωνίου) καὶ Ἀντιοχείας.⁷⁴⁹

⁷⁴³ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας, Ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της μέχρι σήμερα, Ἀθήνα ©2005, σσ. 213-221. Πρβλ. Ἰ. Ταρνανίδη, «Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς «περὶ τρίτης Ρώμης» θεωρίας», Καθ' ὁδὸν 1 (Ἰανουάριος - Ἀπρίλιος 1992), 89-96.

⁷⁴⁴ Πρβλ. Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου «Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ αἱ ξέναι προπαγάνδαι», Ἐκκλησία 6 (15 Μάρτ. 1956) 89· Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Πρακτικά τῆς ΙΓ' Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1959, σσ. 216-218.

⁷⁴⁵ Φ. Βιτάλη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι δράσις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ἐν Ἀθήναις 1963.

⁷⁴⁶ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, «Ρωσικὴ Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 10 (1960) 1019-1020.

⁷⁴⁷ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας, Ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της μέχρι σήμερα, Ἀθήνα ©2005, σ. 335.

⁷⁴⁸ Ὁ.π., σ. 335.

⁷⁴⁹ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας, Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται, τ. 10, Ἀθήναι 1987, σσ. 21-22.

Ἡ προσωρινή αὐτή ἐκκλησιαστική Ἐπιτροπή («Προσωρινό Ἀνώτατο Ἐκκλησιαστικό Συμβούλιο») εἶχε ὡς μέλη τῆς ἑννέα Ἀρχιερεῖς, μετονομάστηκε τὸ 1921 σέ Ἀνωτέρα Ἐκκλησιαστική Διοίκηση (καί ἀργότερα Ἀρχιερατική Σύνοδος), μέ ἔδρα στό Καρλονί τῆς Σιρμίας (Γιουγκοσλαβία). Ἐπακολούθησαν πολλά ἄλλα τραγικά γεγονότα μέ βιαιότητες, διωγμούς, βασανιστήρια καί φυλακίσεις Πατριαρχῶν καί Ἀρχιερέων (οἱ ὅποιοι στό μεταξύ, εἶχαν διαιρεθεῖ στούς ἀντικαθεστωτικούς Τυχωνικούς (καθότι, κατά τούς ἰσχυρισμούς τῆς Σοβιετικῆς Κυβερνήσεως, ἡ «Τυχωνική» Ἱεραρχία ἐλάμβανε χρηματική βοήθεια ἀπό τήν Ἀγγλία γιά τή διενέργεια ἀντιμπολσεβικῆς προπαγάνδας), οἱ ὅποιοι μάλιστα αὐτοαποκαλοῦνταν «Ἑλληνορωσική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», καί στούς μετριοπαθεῖς, μέχρι πού ὁ Μητροπολίτης Νιζνῆν Νονγορόδ Βόρ καί κατόπιν Πατριάρχης Σέργιος, μολονότι καί ὁ ἴδιος φυλακίστηκε πολλές φορές, ἐπέβαλε ἀργία στούς ἑννέα Ἀρχιερεῖς τῆς «προσωρινῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς» καί τούς κήρυξε ἐκπτώτους, ἐκδίδοντας παράλληλα Ἐγκύκλιο (1927), μέ τήν ὁποία ἀναγνώριζε τὸ Σοβιετικό καθεστῶς.⁷⁵⁰

Ἡ δήλωσή του αὐτή εἶχε πρακτικές συνέπειες στή Μοναστηριακή περιουσία, δεδομένου ὅτι οἱ «Τυχωνικοί» (ἀπό τούς 108 ἀρχικά ἀπέμειναν στή Μόσχα μόνο 2-4) Ἀρχιερεῖς εἶχαν καταφύγει σέ Ἱερές Μονές, δίχασε τούς Μοναχοὺς καί τούς πιστοὺς σέ «Σεργιανούς» [ὑπὸ τόν μεγάλο Ρῶσο Ἡσυχαστὴ ἡγούμενο καί ἅγιο Nil Sorski (1433–1508)] καί «Ἰωσηφιανούς» ἢ «Ἰωσηφίτες» [ὑπὸ τόν ἡγούμενο Iosif Volokolamski (1440-1515) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Παφνουτίου Borovskiy] καί γέννησε τή λεγόμενη νέα «Ἐκκλησία τῶν Κατακομβῶν» στή Ρωσία.⁷⁵¹ Οἱ «Ἰωσηφιανοί» ὑποστήριζαν τή δυνατότητα ὑπάρξεως μεγάλης Μοναστηριακῆς περιουσίας, ἐνῶ οἱ «Σεργιανοί» τὸ ἀντίθετο. Μέ τή δεύτερη θέση τασσόταν καί ὁ Ἑλληνας ἀπὸ τήν Ἄρτα διαφωτιστὴς τῶν Ρώσων, λογιώτατος Βατοπεδινὸς Μοναχὸς καί ὁσιος, πού διακρίθηκε ὡς θεολόγος, φιλόσοφος, συγγραφέας, ποιητὴς καί μεταφραστὴς, Μιχαήλ Τριβώλης, γνωστός ὡς Μάξιμος ὁ Γραικός (1470-1556).⁷⁵²

Παρατηροῦμε ὅτι ἡ Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς δέν ὑπῆρξε ποτέ ἀκραιφνῶς Ὁρθόδοξη —μέ τήν πνευματικὰ Ὁρθόδοξη ἔννοια—, ἀλλὰ οὐσιαστικά ἓνα δημιούργημα πολιτικῆς σκοπιμότητας. Μέ ἄλλα λόγια, ὑπῆρξε ἓνα σχισματικό πρὸς τήν ἐπίσημη Ρωσική Ἐκκλησία (85%) σῶμα, σέ πλήρη «κοινωνία» μέ τίς Οἰκουμενιστικές τοπικές «Ἐκκλησίες» —νεοημερολογιτικές καί παλαιοημερολογιτικές— καί, ὅταν ἤρθησαν οἱ πολιτικές διαφορές τῆς μέ τή Μητέρα «Ἐκκλησία» τῆς Ρωσίας, ἐνώθηκε μαζί τῆς -προέκυψε δέ, ἐπειδὴ ὁ ἰδρυτὴς τῆς καί «πρόεδρος» τοῦ Κολλεγίου τῶν ἐν ὑπεροχῇ Ρώσων Ἀρχιερέων, φιλομοναρχικὸς Ἀντώνιος, ἀπέτυχε νά ἐκλεγεῖ Πατριάρχης Μόσχας τὸ 1917 (ἐνῶ εἶχε ἐξασφαλίσει τίς ψήφους τῶν περισσοτέρων μελῶν τῆς Πανρωσικῆς Συνόδου, διότι ἡ ἐκλογή ἔγινε μέ κλήρο).⁷⁵³

⁷⁵⁰ Ὁ.π., σσ. 21-27.

⁷⁵¹ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας «Ἐκκλησία Κατακομβῶν», Πάνταινος 46 (1955), σσ. 493-495. Πρβλ. W. C. Fletcher, *The Russian Orthodox Church Underground 1917-1970*, Oxford University Press, London 1971.

⁷⁵² Περισσότερα βλ. Γ. Παπαμιχαήλ, Μάξιμος ὁ Γραικός, Ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων, Ἀθῆναι 1951 · Anthony-Emil N. Tachiaos, "The Greek Monk Maximus Trivolis between Eastern and Western Religious Tradition", *Studi Slavistici* VII (2010) 327-337 · Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας, Ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ τῆς μέχρι σήμερα, Ἀθήνα ©2005, σσ. 230-263.

⁷⁵³ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας, «Ἐκκλησία Κατακομβῶν», Πάνταινος 46 (1955), 493-495.

Ἡ ἐκλογή τοῦ Τύχωνος δυσαρέστησε τόν Ἀντώνιο (τόν ὁποῖο, πάντως, ὁ Πατριάρχης Τύχων προήγαγε σέ Μητροπολίτη Κιέβου), ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ παραιτήθηκε, ὑποχρεώθηκε νά διαφύγει στή Δύση, ὅπου ὀργάνωσε τή Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς καί ἐργάσθηκε γιά τήν παλινόρθωση τῆς Δυναστείας τῶν Romanov στή Ρωσία.⁷⁵⁴

Τό 1921, μέ τήν ἄδεια τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Κυβερνήσεως καί τήν ὑποστήριξη τοῦ Πατριάρχου Σερβίας Βαρνάβα, ὁ Ἀντώνιος συγκάλεσε στό Καρλονί τῆς Σερβίας «Σύνοδο» τῶν Ρώσων Ἐπισκόπων (περίπου 20), πού εἶχαν διαφύγει στό ἐξωτερικό. Κατά τίς συζητήσεις, ἡ «Σύνοδος» αὐτή προέβη σέ ἐπικρίσεις Ἐκκλησιῶν, ἐξετράπη σέ ἐσωτερικές ἀντεγκλήσεις καί, γενικά, ἔπραξε διάφορα ἀνάρμοστα γιά Ἀρχιερεῖς. Δύο μάλιστα ἀπό τούς δώδεκα συμπάρεδρους Ἀρχιερεῖς, οἱ Μητροπολίτες Εὐλόγιος καί Χερσῶνος Πλάτων, ἀπό τήν ἔναρξη ἤδη τῶν συνεδριῶν ἀρνήθηκαν νά ὑπακούσουν σέ κάποιες ἀποφάσεις τῆς «Συνόδου» καί ἀποχώρησαν, μή ἀναγνωρίζοντας τήν «ἐξουσία» τῆς δήθεν «Ἀρχιερατικῆς Συνόδου» καί τοῦ «Προέδρου» τῆς, Μητροπολίτου Ἀντωνίου. Συγκεκριμένα, ὁ μέν Εὐλόγιος δέν ἀποδέχτηκε τήν ἀπόφαση τῆς «Συνόδου» τῶν Ἀρχιερέων, θεωρώντας —μέσω ἐγγράφου διαβιβασθέντος στόν Μητροπολίτη Ἀντώνιο ἀπό τούς βοηθούς Ἐπισκόπους Βενιαμίν καί Σέργιο, — τό «Ἴδρυμα» (δηλ. τή Σύνοδο) αὐτό ὡς πρόσκαιρο καί προσωρινό, ἄνευ κανονικῆς ἀναγνώρισης ἀπό τήν ἀνώτατη ἀρχή τῆς Πανρωσικῆς Ἐκκλησίας, γιά ἀπόσπαση τῆς Γερμανίας ἀπό τή δυτικο-εὐρωπαϊκή δικαιοδοσία του, λόγω τοῦ ὅτι στή δικαιοδοσία αὐτήν καταστάθηκε κανονικά ἀπό τόν Πατριάρχη Τύχωνα. Ὁ δέ Πλάτων ἀπέιλησε «αὐτοκεφαλοποίηση» τῆς Ρωσικῆς Διασπορᾶς στήν Ἀμερική.⁷⁵⁵

Παρά ταῦτα, ἡ ἐπισκοπική αὐτή «Σύνοδος» ἢ «Συνέδριο» —μέσω τοῦ Μητροπολίτου Ἀντωνίου— ὅρισε μέ ἔντυπη Ἐγκύκλιο στούς δύο αὐτούς Μητροπολίτες προθεσμία δηλώσεως ὑπακοῆς τους στίς ἀποφάσεις τῆς. Σέ περίπτωση δέ μή συμμορφώσεώς τους ἐντός ὀρισμένης προθεσμίας, θά ἐπιβάλλονταν αὐστηρά κατ' αὐτῶν ἱεροκανονικά μέτρα. Ἐν τέλει, ὁ Μητροπολίτης Ἀντώνιος ἀποφάσισε νά προβεῖ σέ ἄμεση ἐφαρμογή τῶν ἀποφάσεών του, παρά τήν ἀντίσταση τοῦ Μητροπολίτου Εὐλογίου, γι' αὐτό καί ὁ Ἐπίσκοπος Βερολίνου Τύχων ἐντάλθηκε νά προβεῖ στά προσήκοντα μέτρα γιά διαχωρισμό τῆς Γερμανίας σέ αὐτοτελῆ ἐπαρχία.⁷⁵⁶

Τοιουτοτρόπως, οἱ Ὁρθόδοξοι Ρῶσοι τοῦ Βερολίνου (Γερμανίας) διαιρέθηκαν σέ δύο μερίδες (ἐκκλησιαστικό Σχίσμα) μέ τήν ὑπαρξη καί λειτουργία ἰσάριθμων Ρωσικῶν ἐνοριῶν: τοῦ Τύχωνος τοῦ ἀνανεωτικοῦ «Συμβουλίου» (Κολεγίου) καί τοῦ Προζορον τοῦ Μητροπολίτου Εὐλογίου. Ἔτσι, ἀπό ὅσους ὑπάγονταν στή δικαιοδοσία τοῦ Μητροπολίτου Εὐλογίου, ἐξαιρέθηκαν οἱ Ρωσικές Κοινότητες τῆς Νότιας Ἀμερικῆς καί τῆς Γερμανίας, οἱ ὁποῖες ἀποτελέσαν ξεχωριστή ἐπαρχία, τῆς ὁποίας κυβέρνησης διορίσθηκε ἀπό τό «Συνέδριο» ὁ Βερολίνου καί Γερμανίας Τύχων. Τό «Συνέδριο» ἀρνήθηκε νά ἀναγνωρίσει τό Ὁρθόδοξο Θεολογικό Ἰνστιτούτο γιά τή σπουδή τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας, πού ἴδρυσε στό Παρίσι ὁ Εὐλόγιος. Ἐπίσης, τό «Συνέδριο» ἀρνήθηκε νά ἀναγνωρίσει τό νέο καθεστῶς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Φινλανδίας, καθώς καί τή δράση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πράγας, Σαββάτιου.

⁷⁵⁴ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῆς Ρωσίας, Ἀπό τήν ἴδρυσή της μέχρι σήμερα, Αθήνα (©)2005, σ. 337.

⁷⁵⁵ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας Θεολογικά καί Ἱστορικά Μελέται, τ. 10, Αθήναι 1987, σσ. 22-35.

⁷⁵⁶ Ὁ.π., σ. 35.

Ακόμα, ἡ «Σύννοδος» ἀποδοκίμασε τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας καὶ διέταξε τίς ἐκτός Ρωσίας Ὁρθόδοξες Ρωσικές Κοινότητες νά μνημονεύουν στό ἐξῆς τό ὄνομα τοῦ Μητροπολίτου Πετροπόλεως Εὐλογίου.⁷⁵⁷

Ἡ ὡς ἄνω «Σύννοδος» ὑπῆρξε ἰδρυτική γιά τίς Ἐκκλησίες τῆς Ρωσικῆς Διασπορᾶς, ἡ ὁποία —μετά μάλιστα τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Ρώσου Τσάρου στό Ἐξωτερικό καί τὴ σύλληψη καί φυλάκιση ἀπὸ τοὺς Μπολσεβίκους τοῦ Τοποτηρητοῦ τοῦ Ρωσικοῦ Πατριαρχείου, Μητροπολίτου Πέτρου καί 500 περίπου ἄλλων Κληρικῶν— ἀνακηρύχθηκε Αὐτοκέφαλη Ρωσική Ἐκκλησία ὑπὸ τύπον Πατριαρχείου.⁷⁵⁸

Ὑπάρχει, ὅμως, καί μιὰ ἀπόφασή της, πού ἀποδεικνύει τὸν πραγματικό λόγο τῆς συγκλήσεώς της. Ἡ Σύνοδος τοῦ Κάρλοβιτς ἀποφάσισε τὴν παλινόρθωση τῆς δυναστείας τῶν Romanov. Αὐτό, βέβαια, δέν συνιστᾶ ἐκκλησιαστική, ἀλλὰ καθαρὰ πολιτική ἀπόφαση. Ὁ Τύχων ἤθελε τὴ Ρωσική Ἐκκλησία ἀπολύτως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ Σοβιετική Πολιτεία καί δέν ταυτίσθηκε ὁ ἴδιος ὡς πρόσωπο καί ἡγέτης τῆς Ἐκκλησίας μέ τὸν Τσαρισμό, ἀλλὰ τήρησε ἀποστάσεις ἀπὸ τὴ φιλομοναρχική πλευρά, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο ὁ Μητροπολίτης Ἀντώνιος (τὸν ὁποῖο ὁ Τύχων τελικὰ καθαίρεσε, ἐκλέγοντας τὸ 1921 Ἐξαρχο πάσης Οὐκρανίας καί Κιέβου τὸν Μητροπολίτη Μιχαήλ).⁷⁵⁹

Ἡ ταύτιση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς Διασπορᾶς μέ τὸν Τσαρισμό προκάλεσε σταδιακὰ δύο μεγάλα Σχίσματα στό σῶμα τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Ἀρχικά, ὁ Μητροπολίτης Παρισίων, Εὐλόγιος, στή δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου ὑπάγονταν ὅλες οἱ Ὁρθόδοξες Ρωσικές παρειακές τῆς Εὐρώπης μέ ἀνάθεση ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Τύχωνα, ἀνεξαρτητοποιήθηκε ἀπὸ τὴ Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς καί τελικὰ ὑπήχθη στό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (σήμερα Ρωσική Ἀρχιεπισκοπὴ Δυτ. Εὐρώπης, ὑπαγόμενη στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μέσω τῆς Μητροπόλεως Γαλλίας). Στὴ συνέχεια, ὁ Μητροπολίτης Ἀμερικῆς, Πλάτων (πού γιά τὴν ὑπάρχουσα στήν Ἀμερική περιουσία τῆς Ὁρθοδόξου Ρωσικῆς Ἐκκλησίας εἶχε ἐμπλακεῖ σέ μακροχρόνιους δικαστικούς ἀγῶνες μέ τὸν Ἐπίσκοπο τῆς «ἀνακαινιστικῆς» Συνοδικῆς Ἐκκλησίας Kedrovsky, ὁ ὁποῖος τελικὰ καί κέρδισε τὴ δίκη, μολονότι ἐπακολούθησαν συμπλοκές καί λυπηρὰ γεγονότα μεταξύ τῶν δύο ἀντιτιθεμένων μερίδων, δεδομένου ὅτι, μετὰ τὴν ἐγκάθειρξη τοῦ Πατριάρχου Τύχωνος, οἱ Ρωσικές ἐνορίες τῶν ΗΠΑ αὐτοανακηρύχτηκαν ἀνεξάρτητες) ἐνώθηκε μέ τὸ Σοβιετοποιημένο (πλέον) Πατριαρχεῖο Μόσχας (ὑπὸ τὸν Μητροπολίτη καί ἔπειτα Πατριάρχη Σέργιο) καί ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ λεγόμενη «Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς» (σήμερα ὑπὸ τὸν Μητροπολίτη Ἰωνᾶ), τῆς ὁποίας τὸ αὐτοκέφαλο δέν ἀναγνωρίζεται μὲν ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα καί τίς τοπικές Ἐκκλησίες, πλὴν τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, ἀλλ' ὑπάρχει ἐκκλησιαστικὴ «κοινωνία» μεταξύ τους.⁷⁶⁰

Πάντως, ὁ Μητροπολίτης Ἀντώνιος μέχρι τὸν θάνατό του βρισκόταν σέ κοινωνία μέ ὅλα τὰ Πατριαρχεῖα καί τίς τοπικές Ἐκκλησίες, ἐκτός τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, ἂν καί στίς ἐπαρχίες τῆς νότιας Ρωσίας εἶχε διαδοθεῖ ἐπιστολὴ τοῦ Ἑλληνα Ἀρχιεπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως Ἀναστασίου, Ἱεράρχου τῆς Ἐκκλησίας

⁷⁵⁷ Ὁ.π., σσ. 34-35.

⁷⁵⁸ Ὁ.π., σ. 35.

⁷⁵⁹ Ὁ.π., σσ. 30, 45-53.

⁷⁶⁰ Ὁ.π., σσ. 54-60.

Ιεροσολύμων, διά τῆς ὁποίας διαψευδóταν ὅτι δῆθεν οἱ «Ἀνακαινιστές» ἀναγνωρίσθηκαν ἀπό τούς Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως καί Ιεροσολύμων.⁷⁶¹

Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι ὁ δεύτερος στήν ἱεραρχία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς Διασπορᾶς, Αρχιεπίσκοπος Kisenef Ἀναστάσιος, μετέπειτα Μητροπολίτης, συμμετεῖχε στό Πανορθόδοξο Συνέδριο τοῦ 1923 ὑπό τόν Μελέτιο Μεταξάκη, καί τό 1934 χειροτόνησε τόν Πατριάρχη Ιεροσολύμων Τιμόθεο. Μετά τόν θάνατο τοῦ Μητροπολίτου Ἀντωνίου, ὁ διάδοχός του, Μητροπολίτης Ἀναστάσιος, συνέχισε μέχρι τόν θάνατό του (1965) τήν ἐκκλησιαστική «κοινωνία», ὅπως προηγουμένως.⁷⁶²

Τό 1925 ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βασίλειος Γ' (1925-1929) δέχθηκε ἀπόφαση (28/11/1925) τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μέ τήν ὁποία ὅλες οἱ Ἑλληνικές Ἐκκλησίες πού βρισκóταν σέ ἔδαφος τῆς ΕΣΣΔ, ἀναγνωρίζóταν ὡς «αὐτόνομες», ὑπαγόμενες ἐφ' ἑξῆς μόνο στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο.⁷⁶³

Παράλληλα, μετά τήν «Προσωρινή Πράξη»,⁷⁶⁴ πού ἀποτελοῦσε, τρόπον τινά, τόν Καταστατικό Χάρτη τῆς «Συνοδικῆς Ἐκκλησίας» τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ὁρθοδόξου Ρωσικῆς Διασπορᾶς καί ἔφερε τίς ὑπογραφές τοῦ Πατριάρχου Σερβίας Βαρνάβα καί τῶν Μητροπολιτῶν Εὐλογίου, Θεοφίλου, Ἀναστάσιου ὅπως ἐπίσης καί τοῦ Γραμματέως, Ἐπισκόπου Δημητρίου, μέ τήν ὁποία παραχωρεῖτο στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τό δικαίωμα τῆς διοικήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων τῆς Ρωσίας, ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία διόρισε καί ἀπέστειλε Ἑλληνα Ἱεράρχη στή Ρωσία, ὁ ὁποῖος συνετέλεσε στήν ἐνότητα τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων καί τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Κριμαίας καί τοῦ Καυκάσου. Τό δικαίωμα αὐτό τῆς διακυβερνήσεως ὁ Οἰκουμενικός Θρόνος διέθετε καί ἄλλοτε, καί μάλιστα γιά μακρό χρονικό διάστημα, μέχρι τό 1794. Οἱ ἐνέργειες αὐτές δυσαρέστησαν τούς «Τυχωνικούς», ἕνας ἀπό τούς ὁποίους (Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Viatki) ἀπαγόρευε, μέ τήν ἔκδοση σχετικῆς ἐγκυκλίου, τίς ἱερουργίες τό μνημόσυνο τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς ὡς δῆθεν «ἀποστατῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως».⁷⁶⁵

Ἡ κατάσταση ἄλλαξε τό 1965, ἐπί Μητροπολίτου Φιλαρέτου, ὅταν τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, πιεζόμενο ἀπό τό Σοβιετοποιημένο Πατριαρχεῖο Μόσχας, διέκοψε τήν κοινωνία μέ τή Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς, ἀναγκάζοντας καί τά λοιπά Πατριαρχεῖα καί τίς τοπικές Ἐκκλησίες νά πράξουν τό ἴδιο. Μέ τήν ἀπόφαση αὐτήν δέν συμμορφώθηκαν τά Πατριαρχεῖα Ιεροσολύμων καί Σερβίας, τά ὁποία συνέχισαν νά ἔχουν κοινωνία μέ τή Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς, μέχρι καί ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Μητροπολίτου Λαύρου.⁷⁶⁶

Ἀπό τά προηγούμενα, προκύπτει ὅτι ἡ δημιουργία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς Διασπορᾶς ἐμπεριεῖχε καί πολιτική σκοπιμότητα. Γιά τόν λόγο αὐτόν, μετά τήν πτώση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος (1989), ἐπί Μητροπολίτου Λαύρου, ἐνώθηκε μέ τό Πατριαρχεῖο Μόσχας ὑπό τόν Πατριάρχη Ἀλέξιο Β'. Τό δέ 1994, ἐπί Μητροπολίτου Βιταλίου, ἡ Ρωσική Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς ἐνώθηκε μέ τούς Ἑλληνες ἐνισταμένους τοῦ «Μητροπολίτου Ὠρωπού» Κυπριανοῦ.⁷⁶⁷

⁷⁶¹ Ὁ.π., σσ. 82-85.

⁷⁶² Ὁ.π.

⁷⁶³ Ὁ.π.

⁷⁶⁴ Ἐκκλησιαστικός Κῆρυξ, Παρίσι, ἀρ. 11-12.

⁷⁶⁵ Ὁ.π., σ. 13.

⁷⁶⁶ Ὁ.π., σ. 14.

⁷⁶⁷ Ὁ.π., σ. 15.

Παρά τήν δυσχερή κατάσταση ή όποία δημιουργήθηκε λόγω άνεπαρκούς ένημερώσεως, Όρθόδοξοι —τόσο στή Ρωσία, όσο καί στήν Έλλάδα— θεωρούσαν τή Ρωσική Έκκλησία τής Διασποράς ως τή «χρυσή έλπίδα τής Όρθοδοξίας» (κατά τήν έκφραση του Όμολογητου Μοναχου καί Θεολόγου τής Ρωσικής Έκκλησίας τών Κατακομβών Έπιφάνιου Tsernof (✠ 1994). Μάλιστα, ό Έπιφάνιος υπήγαγε τίς λεγόμενες Κοινότητες τών Κατακομβιτών του Όμολογητου Αρχιεπισκόπου Glazon Πέτρου (✠ 1958) στήν Έκκλησία τών Γνησίων Όρθοδόξων Χριστιανών (παλαιοημερολογιτών) τής Έλλάδος. Από τή μή «Όρθόδοξη», λοιπόν, αυτήν Ρωσική Έκκλησία τής Διασποράς δέχθηκαν οί όρθως αποκαλούμενοι Ακακιακοί – Αύξεντιανοί (καί όχι Φλωρινικοί, αφού ό πρώην Φλωρίνης δέν άφησε διαδόχους) τό 1960 έπισκοπική χειροτονία. Ειδικά, ή χειροτονία σέ Έπίσκοπο Ταλαντίου του Αρχιμανδρίτου Ακάκιου Παππα έγινε από τον Παλαιοημερολογίτη Αρχιεπίσκοπο Σικάγου Σεραφείμ (πού βρισκόταν σέ κοινωνία μέ τίς τοπικές οίκουμενιστικές «Έκκλησίες») καί τον Ρουμάνο Νεοημερολογίτη Έπίσκοπο Θεόφιλο Ioneskou. Για τουτο, ή διαδοχή του ευρύτερου Φλωρινικού χώρου είναι προβληματική καί αντιμετωπίζεται από τή Γνήσια Όρθόδοξη Έλλαδική Έκκλησία ως αποτελούμενη από Σχισηματικούς.⁷⁶⁸

Στό μεταξύ, ό έγκάθειρκτος Τοποτηρητής του Ρωσικού Πατριαρχικού Θρόνου, Μητροπολίτης Krotinsky Πέτρος, τον όποιο αναγνώρισε καί ό Μητροπολίτης τής πόλεως Jaroslav Αγαθάγγελος, μέ σχετική του απόφαση (μπορεί νά προέκυψε μετά από πολιτικές πιέσεις), άφαιρέσε από τον Αναπληρωτή του Μητροπολίτου Nizhegorod Σέργιο, ό όποιος είχε άφορίσει τούς Αρχιερείς του «Συμβουλίου» αυτού, κάθε έκκλησιαστική δικαιοδοσία, μεταβιβάζοντας τήν έντολή τής Τοποτηρητείας (όσο χρόνο ό ίδιος, ως Τοποτηρητής, εύρισκόταν στή φυλακή) σέ «Κολλέγιο», πού τό αποτελούσαν τρεις Αρχιερείς (Vladimirsky Νικόλαος, Tomsk Δημήτριος καί Yekaterinburg Γρηγόριος). Η ένέργεια αυτή ένθάρρυνε όσους άπάρτιζαν τό «Προσωρινό Ανώτατο Έκκλησιαστικό Συμβούλιο».⁷⁶⁹

Μολαταυτα, ό Σέργιος δέν υπάκουσε νά καταθέσει τήν τοποτηρητική του πληρεξουσιότητα καί ή Έκκλησία τής Ρωσίας βάδιζε σέ νέες άποσχιστικές περιπέτειες. Ό Μητροπολίτης Σέργιος προσκάλεσε τό «Συμβούλιο» νά συμμορφωθεί προς τίς ύποδείξεις του. Τό δέ «Συμβούλιο» φέρεται ότι σιώπησε, τουτο δέ έλήφθη ως διασφάλιση τής έκκλησιαστικής ένότητας στους κόλπους τής «Πατριαρχικής» Ρωσικής Έκκλησίας. Στό μεταξύ, ή Σοβιετική Κυβέρνηση —μέ ύπόδειξη του ως άνω «Συμβουλίου»— παρέσχε στον Μητροπολίτη Αγαθάγγελο άδεια νά άφιχθει στή Μόσχα, τό δέ προσωρινό «Ανώτατο Έκκλησιαστικό Συμβούλιο» άπευθύνθηκε προς αυτόν, παρακαλώντας τον νά δεχθει τήν προεδρία, ανακηρύσσοντάς τον Τοποτηρητή του Πατριαρχικού Θρόνου τής Ρωσίας.⁷⁷⁰

Ό Μητροπολίτης Αγαθάγγελος, έξαπατηθείς, έξέδωσε πράγματι «Διάγγελμα», στό όποιο αυτοανακηρυσσόταν Τοποτηρητής, μέ δεδομένο τό ότι ό νόμιμος Τοποτηρητής του Πατριαρχικού Θρόνου διατελούσε έγκάθειρκτος. Έτσι, από εκείνη τή στιγμή έμφανίσθηκαν δύο Τοποτηρητές στήν Πατριαρχική Έκκλησία. Τότε ό Μητροπολίτης Αγαθάγγελος, αντιλαμβανόμενος τούς κινδύνους του διαβήματός του, έσπευσε νά ανακαλέσει τήν απόφασή του, μετανοώντας καί αναγνωρίζοντας ως κανονικό μέν Τοποτηρητή του Πατριαρχικού Θρόνου τον έγκάθειρκτο

⁷⁶⁸ Ό.π., σ. 16.

⁷⁶⁹ Ό.π., σ. 17.

⁷⁷⁰ Ό.π., σ. 18.

Μητροπολίτη Πέτρο, κανονικό δέ προσωρινό αντικαταστάτη του τόν Μητροπολίτη Σέργιο. Ἔτσι, ἀποσοβήθηκε, τελικά, ὁ κίνδυνος τοῦ Σχίσματος στή Ρωσική Ἐκκλησία.⁷⁷¹

Πάντως, θά πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ πνευματική δραστηριότητα καί ὁ ἱεραποστολικός ζήλος τῶν προσφύγων στήν Εὐρώπη, Ρώσων Ὁρθοδόξων, συνετέλεσαν στή διάδοση καί προβολή τῆς Ὁρθοδοξίας σέ ὁλόκληρη σχεδόν τήν Εὐρώπη (Σόφια, Βελιγράδι, Πράγα, Βερολίνο καί Παρίσι).⁷⁷²

Κατά τό 1936, παρατηρεῖται στή Ρωσική Ἐκκλησία μιᾶ ἄτυπη συνεργασία —κυρίως σέ προσωπικό ἐπίπεδο— μεταξύ Ρώσων Κληρικῶν καί Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τό ἴδιο ἔτος, ὁ διαπρεπής Ρῶσος Πρωθιεράρχης τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς Διασποράς (στό Καρλονσί τῆς Σερβίας) καί καθηγητής, Ἀντώνιος Κραπονιτσί (1863-1936), μετέπειτα Μητροπολίτης Κιέβου, τιμήθηκε ἀπό τό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἐνῶ ὁ Βασιλιάς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος Β΄ τοῦ ἀπένευμε τό παράσημο τοῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτήρος γιά τίς μεγάλες του ὑπηρεσίες πρός τήν Ὁρθοδοξία, ἰδίως δέ γιά τόν σεβασμό του πρός τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία, κατ' αὐτόν, ἔπρεπε νά ἐπιστραφεῖ στούς Ἕλληνες.⁷⁷³

Μεταξύ τῶν ποικίλων ὑποστηρικτικῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρός τήν ὁμόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, μνημονεύουμε τή σχετική Ἐγκύκλιο (1935) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Μελετίου Μεταξάκη πρός ὅλους τούς Ἱερούς Ναούς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, μέ τήν ὁποία ἀποφασίστηκε νά ἀναπεμφθεῖ εἰδική δέηση ὑπέρ τῆς Ὁρθοδόξου Ρωσικῆς Ἐκκλησίας καί τῆς καταπαύσεως τοῦ κατ' αὐτῆς διωγμοῦ κατὰ τή Θεία Λειτουργία καί τόν Ἑσπερινό τοῦ Πάσχα (τελετή «Ἀγάπης»)⁷⁷⁴

Ἐπίσης, ὁ Μέγας Ἀρχιμανδρίτης Μιχαήλ Κωνσταντινίδης δημοσίευσε ἄρθρο μέ τίτλο «Καθήκον πρός τούς δοκιμαζομένους ἀδελφούς» στό περιοδικό «Ἐκκλησία» (1934, σσ. 220-221), τό ὁποῖο, μεταφρασμένο, ἀναδημοσιεύθηκε στό περιοδικό Ἐκκλησιαστικός Κήρυξ (τεύχη 11-12, 1935) τῆς Ρωσικῆς δυτικοευρωπαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ὁρθοδόξου Ρωσικῆς Διασποράς. Στό ἄρθρο αὐτό γίνεται ἔκκληση πρός τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νά προσέλθουν σέ βοήθεια τῶν ὑπερορίων Ρώσων, ἰδιαίτερα δέ, μέσω ἐτήσιας τακτικῆς εἰσφοράς, νά συνδράμουν τήν ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῆς Ρωσικῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας στό Παρίσι.⁷⁷⁵

Στενότερες σχέσεις ἀνάμεσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας καί τίς λοιπές Ὁρθόδοξες Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες ἀναπτύχθηκαν μετά τή λήξη τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου. Τό σοβιετικό καθεστῶς σταμάτησε τυπικά τόν χριστιανικό διωγμό στίς 4 Φεβρουαρίου 1945, ὅταν ὁ Sergey Simansky ἢ Ἀλέξιος Α' (1945-1970) ἐκλέχθηκε, πανηγυρικά καί μέ τίς «εὐλογίες» τοῦ Joseph Stalin (1878-1953), Πατριάρχης Μόσχας καί πασῶν τῶν Ρωσιῶν.⁷⁷⁶

Ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ νόμιμα (ἔστω καί μέ περιορισμούς), συνεργάζεται μέ τό κράτος σέ διάφορα ἐπίπεδα,⁷⁷⁷ ἐνῶ ἔχει ἀνασυσταθεῖ τό Πατριαρχεῖο Μόσχας, τό ὁποῖο εἶχε καταργηθεῖ ἤδη ἀπό τόν Μ. Πέτρο.⁷⁷⁸ Ἀκόμα, στά περισσότερα κράτη-

⁷⁷¹ Ὁ.π., σ. 19.

⁷⁷² Ὁ.π., 115 κ. εξ.

⁷⁷³ Ὁ.π., σ. 116.

⁷⁷⁴ Ὁ.π., σ. 117.

⁷⁷⁵ Ὁ.π., σ. 118.

⁷⁷⁶ Ὁ.π., σ. 118.

⁷⁷⁷ Β. Α. Alexeyev, «Ἀκυρώνεται ἡ «ἐφοδος τῶν οὐρανῶν»;», Κριτικά ἄρθρα γιά τήν ἱστορία καταπολεμήσεως τῆς θρησκείας στήν ΕΣΣΔ, Μόσχα 1992, σσ. 188, 189, 203.

⁷⁷⁸ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 158-159.

δορυφόρους τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. ὑπῆρχαν ἀκμάζουσες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, τίς ὁποῖες τώρα τό Πατριαρχεῖο Μόσχας συσπειρώνει γύρω του,⁷⁷⁹ ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ γεωπολιτικοῦ συνασπισμοῦ τῶν κρατῶν μέσα στά ὁποῖα βρισκόνταν αὐτές.⁷⁸⁰

Ὁ Πατριάρχης, Ἀλέξιος Α΄, συνέσφιξε τίς σχέσεις τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας μέ τίς λοιπές Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Τό 1945, Ρῶσοι Ἐπίσκοποι ἐπισκέφθηκαν τήν Ἑλλάδα, ἐνῶ τό 1960 τό ἴδιο ἔκανε καί ὁ Πατριάρχης, τόν ὁποῖο ὑποδέχθηκε ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Θεόκλητος Β΄. Προσφωνώντας τον, τόνισε ὅτι ἡ κοινωνία μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καί, ἐν προκειμένῳ, τῆς Ρωσικῆς καί τῆς Ἑλληνικῆς, «κρατύνει τήν κοινήν Ὀρθόδοξον Πίστιν», δίνει νόημα στή ζωή τῶν λαῶν, «συνειδητοποιεῖ καί προβάλλει εἰς τόν κόσμον τό μεγαλεῖον τῆς Μίας, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡμῶν».⁷⁸¹ Ὁμοίως, τό 1948, ἐνῶ τό Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Μόσχας (8 – 18 Ἰουλίου) ἐξέδωσε ἀπόφαση μή συμμετοχῆς τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας στήν Οἰκουμενική Κίνηση,⁷⁸² μεταξύ ὄλων τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, πού ἐπισκέφθηκαν τή Μόσχα ἦταν καί Ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.⁷⁸³ Μετά τήν πτώση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, παρά τήν ἀνταλλαγή εἰρηνικῶν καί ἀδελφικῶν ἐπισκέψεων μέ τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, φαίνεται ὅτι λειτουργεῖ ἀνταγωνιστικά ἢ ἀκόμα καί ὑπονομευτικά, σέ ἐκκλησιαστικό ἐπίπεδο, μέ τό Φανάρι, κυρίως γιά λόγους ἱστοριοθεολογικούς, ἰδεολογικῆς προβολῆς, ἔθνοφυλετικῶν ρευμάτων καί πολιτικῶν συγκυριῶν.⁷⁸⁴

Σήμερα τό Πατριαρχεῖο Μόσχας, ὄντας ἐνεργό μέλος τοῦ Π.Σ.Ε., συμμετέχει κανονικά στούς διορθοδόξους καί διαχριστιανικούς διαλόγους (βλ. Πανορθόδοξα Συνέδρια Ρόδου), τοποθετούμενο ὅμως θεολογικά καί ἐκκλησιολογικά μέ κάποια ἰδιαίτερη αὐτονομία ἢ αὐτόνομη ἰδιαιτερότητα. Τό Πατριαρχεῖο Μόσχας δημοσίευσε τόν κατάλογο ὅσων συμμετείχαν στήν Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Ρόδου (1961) καί τῶν παρατηρητῶν, τό μήνυμα τοῦ Πατριάρχου Μόσχας Ἀλεξίου, τήν σχετική εἰσήγηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νικοδήμου, τόν κατάλογο τῶν θεμάτων τῆς μέλλουσας Προσυνόδου πού ἐγκρίθηκε ἀπό τήν Πανορθόδοξη Διάσκεψη, καί τό τελικό μήνυμα τῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως.⁷⁸⁵

Πρίν τήν συμμετοχή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας στήν Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Ρόδου (1961), πραγματοποιήθηκε ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχου Μόσχας Ἀλεξίου Α΄ στήν Κωνσταντινούπολη τόν Δεκέμβριο τοῦ ἔτους 1960. Μετά τό πέρας τῆς ἐπισκέψεως, ὁ Πατριάρχης Μόσχας ἀποφάσισε νά ἐπισκεφθεῖ τήν Ἀθήνα. Ὡς ἐκ τούτου, στίς 26 Δεκεμβρίου 1960, ὁ Πατριάρχης Μόσχας Ἀλέξιος Α΄ ἔφθασε στήν Ἀθήνα μέ τήν 14μελῆ συνοδεία του, ἐρχόμενος ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη. Στό ἀεροδρόμιο τοῦ Ἑλληνικοῦ, τήν Ρωσική ἀντιπροσωπεῖα ὑποδέχθηκε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Θεόκλητος Β΄ (Παναγιωτόπουλος), οἱ Μητροπολίτες Ὑδρας Προκόπιος, Σάμου Εἰρηναῖος, Ἀττικῆς Ἰάκωβος καί Ἐδέσσης

⁷⁷⁹ Β. Α. Alexeyiev, «Ἀκυρώνεται ἡ «ἔφοδος τῶν οὐρανῶν»;», Κριτικά ἄρθρα γιά τήν ἱστορία καταπολεμήσεως τῆς θρησκείας στήν ΕΣΣΔ, Μόσχα 1992, σσ. 190-191.

⁷⁸⁰ Ἐκκλησία, τόμ. 1949, σ. 232.

⁷⁸¹ Ἐκκλησία, τόμ. 1961, σ. 20.

⁷⁸² Β. Θ. Σταυρίδη, «Ἡ Οἰκουμενική διάσταση τῆς Ὀρθοδοξίας», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Ὀρθοδόξου Θεολογίας (Ἀθῆναι 12-19 Αὐγούστου 1976), Ἀθῆναι 1980, σ. 547.

⁷⁸³ Β. Ἰ. Φειδᾶ, «Ρωσική Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 10 (1960) 1079.

⁷⁸⁴ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικάι σχέσεις, ὁ.π., σ. 69 · τῆς ἰδίας, Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὀρθοδοξίας σήμερα — Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τόν Κ΄ αἰῶνα, ὁ.π., σ. 45.

⁷⁸⁵ Ἐκκλησία 4-5 (15/2 – 1/3/1960) 111.

Διονύσιος, οἱ Ἐπίσκοποι Θαυμακοῦ Χρυσόστομος, Κερνίτης Χρυσόστομος καί Ἀχαΐας Παντελεήμων, ὁ Γενικός Διευθυντής Θρησκευμάτων Βασίλειος Ἰωαννίδης, ὁ Βασιλικός Ἐπίτροπος τῆς Ἱεράς Συνόδου καθηγητής Ἰωάννης Καρμίρης, ὁ Διευθυντής τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Καψαμπέλης, ὁ Ρῶσος πρέσβυς στήν Ἀθήνα Σεργκέεβ καί οἱ πρέσβεις τῶν χωρῶν Ρουμανίας, Οὐγγαρίας, Τσεχοσλοβακίας καί Βουλγαρίας. Μετά τήν ὑποδοχή, ὁ Πατριάρχης Μόσχας καί ἡ συνοδεία του κατευθύνθηκαν στήν Μητρόπολη Ἀθηνῶν ὅπου τελέσθηκε ἡ Δοξολογία, στήν ἑλληνική καί τήν ρωσική γλώσσα. Μετά τίς καθιερωμένες προσφωνήσεις, τό πέρας τῆς Δοξολογίας καί τήν μεσημβρινή κατάλυση τῆς ἀποστολῆς, τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας ὁ Πατριάρχης Ἀλέξιος δέχθηκε στό ξενοδοχεῖο τήν ἐπίσκεψη τοῦ Μητροπολίτου Ἀττικῆς Ἰακώβου. Ἐπειτα, ὁ Πατριάρχης ἐπισκέφθηκε τήν Σοβιετική πρεσβεία καί ἡ ἡμέρα ὁλοκληρώθηκε μέ τήν παράθεση τοῦ ἐπίσημου δείπνου ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν. Κατά τήν διάρκεια τῶν προσφωνήσεων τοῦ δείπνου, τονίσθηκε ἡ σημασία τῶν ἀμοιβαίων ἐπισκέψεων τῶν Προκαθημένων γιά τήν μεγαλύτερη καί στενότερη σύσφιξη τῶν πνευματικῶν δεσμῶν μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἀυτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Τήν ἐπόμενη ἡμέρα, 27 Δεκεμβρίου, οἱ Προκαθημένοι τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀθηνῶν καί Μόσχας συζήτησαν ζητήματα ἐκκλησιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἔπειτα ἀκολούθησε γεῦμα στήν Ἱερά Μονή Πεντέλης καί τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας ὁ Πατριάρχης δέχθηκε σέ ἀκρόαση τούς καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τήν ἐπόμενη ἡμέρα, 28 Δεκεμβρίου, ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας ξεναγήθηκε σέ ἀρχαιολογικούς χώρους ἐκκλησιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος (Μονή Δαφνίου, Ἀρχαία Κόρινθος, Βασιλική Ἀγίου Λεωνίδα) καί τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας παρατέθηκε τό σχετικό ἀποχαιρετιστήριο δεῖπνο ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν πρὸς τόν Προκαθημένο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας. Στίς 29 Δεκεμβρίου, ὁ Πατριάρχης Μόσχας ἀναχώρησε γιά τήν Ρωσία, συνοδευόμενος ἀπό τόν πρεσβευτή τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως. Στό μήνυμα τό ὁποῖο ὁ Πατριάρχης ἀπηύθυνε πρὸς τόν Ἑλληνικό λαό πρὶν τήν ἀναχώρησή του, τονίσθηκε ἡ ἀναγκαιότητα ἐνδυνάμωσης τῶν πνευματικῶν δεσμῶν μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν Ἑλλάδος καί Ρωσίας.⁷⁸⁶

Τὸ 1966, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπέστειλε πρὸς τόν Μακαριώτατο Πατριάρχη Μόσχας καί πάσης Ρωσίας Ἀλέξιο πρόσκληση νὰ ἐπισκεφθεῖ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Τήν ἐπιστολή – πρόσκληση κόμισε ὁ Μητροπολίτης Ἡλείας Γερμανὸς μαζί με τὸν Μητροπολίτη Ἄρτης Ἰγνάτιο, ἐνῶ ἡ ἐπίσκεψή τους διήρκεσε δεκατρεῖς ἡμέρες. Στὸ ἀεροδρόμιο τῆς Μόσχας τούς ὑποδέχθηκαν Ἀρχιερεῖς τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας καί πολλοὶ κληρικοὶ καί ὁ Δήμαρχος τούς παραχώρησε τὸ προσωπικό του αὐτοκίνητο. Ἐπειτα, ἐπισκέφθηκαν τὰ θαυμάσια μνημεῖα καί τούς ὠραίους Ναοὺς τῆς Μόσχας καί ἐντυπωσιάσθηκαν ἀπὸ τὴν εὐλάβεια τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ. Ἐπόμενος σταθμὸς τῆς ἐπίσκεψης ἦταν ἡ Ὁδησὸς, ὅπου παραθέριζε στήν Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὁ Πατριάρχης Μόσχας Ἀλέξιος. Ὁ Πατριάρχης προσεφώνησε τούς Μητροπολίτες, ἀναφέρθηκε στοὺς στενοὺς δεσμούς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, Ἑλλάδος καί Ρωσίας, καί ἀπένειμε σέ αὐτοὺς τὸ ἀνώτατο παράσημο τοῦ Πατριαρχοῦ τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου μαζί με Ἀρχιερατικὰ Ἐγκόλπια. Στὴν εὐχαριστία τὴν ὁποία ἀνέπεμψε ὁ Μητροπολίτης Ἡλείας πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἀλέξιο ἀναφέρθηκε στοὺς πνευματικὸς δεσμούς Ἑλλάδος καί Ρωσίας, στήν ἐμβληματικὴ προ-

⁷⁸⁶ «Ἡ εἰς Ἀθήνας ἔλευσις τοῦ Μακ. Πατριαρχοῦ Μόσχας κ. Ἀλεξίου», Ἐκκλησία 1 (1 Ἰανουαρίου 1961), 7-13.

σωπικότητα τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξίου καὶ στὴν ἀνάγκη οἱ δύο Ἐκκλησίες νὰ ἰσχυροποιήσουν τοὺς μεταξύ τους δεσμούς. Ἡ ἀποστολή ἐπισκέφθηκε τὸ Λένινγκραντ καὶ τὴν Θεολογικὴ του Ἀκαδημία, ὅπου προκάλεσε ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση στοὺς Ἱεράρχες ἢ ἐξαιρετικὴ ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ἢ ἐλευθερία ἀσκήσεως τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων, ἢ ἀνθήση τοῦ Μοναχικοῦ βίου, ἢ ἀριστη λειτουργία τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ τῆς Γραμματείας τῶν Ἐξωτερικῶν Σχέσεων τοῦ Ρωσικοῦ Πατριαρχείου.⁷⁸⁷

Τὸ 1972, ὁ Πατριάρχης Μόσχας Ποιμὴν, πραγματοποίησε πολυήμερη ἐπίσκεψη στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος (18-25 Ὀκτωβρίου 1972).⁷⁸⁸ Κατὰ τὴν ἐπίσκεψη αὐτὴν, ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος, Ἱερώνυμος, βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ ὑπενθυμίσει εὐγενικά στὸν φιλοξενούμενό του, ὅτι τὴν «προεδρία» τῆς Ὁρθοδοξίας ἔχει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως.⁷⁸⁹ Ἡ ἐπόμενη ἐπίσκεψη τοῦ Προκαθημένου τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, σημειώθηκε στίς 17 Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1992, ὁ Πατριάρχης Μόσχας Ἀλέξιος Β' ἐπισκέφθηκε γιὰ πρώτη φορά τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἐνθρόνισή του. Ἡ παραμονὴ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξίου διήρκεσε ἑννέα ἡμέρες, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Τετάρτη 17 ἕως τὴν Παρασκευὴ 26 Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1992. Κατὰ τὴν ἑννεαήμερο παραμονὴ του, ὁ Πατριάρχης Μόσχας καὶ πασῶν τῶν Ρωσιῶν Ἀλέξιος Β' πραγματοποίησε συναντήσεις τόσο μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὅσο καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ τὸ διάστημα αὐτὸ τῆς παραμονῆς τοῦ Πατριάρχου στὴν Ἑλλάδα πραγματοποιήθηκαν πολλές ἐπίσημες τελετὲς πρὸς τιμὴν του. Τὸν Πατριάρχη Ἀλέξιο ὑποδέχθηκε στὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀντιπροσωπία Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐκπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Τὴν Πέμπτη 18 Ἰουνίου 1992 ὁ Πατριάρχης Ἀλέξιος τιμήθηκε ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας Κωνσταντῖνο Καραμανλῆ μὲ τὴν ἀνώτατη τιμητικὴ διάκριση τῆς χώρας, δηλαδὴ τὸν Μεγαλόσταυρο τοῦ Τάγματος τῆς Τιμῆς. Τὴν ἴδια ἡμέρα, ὁ Πατριάρχης Ἀλέξιος ἀναγορεύθηκε Ἐπίτιμος Διδάκτωρ Θεολογίας τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὴν Κυριακὴ 21 Ἰουνίου 1992, ὁ Πατριάρχης Μόσχας ἔλαβε μέρος στὸ Πανηγυρικὸ Συλλεῖτουργο στὴν Μητρόπολη Ἀθηνῶν, ὅπου συλλειτούργησε μὲ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ καὶ τὰ μέλη τῆς Διαρκοῦς Ἱεραῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς παραμονῆς του στὴν Ἀθήνα, ὁ Πατριάρχης Ἀλέξιος ἐπισκέφθηκε τὴν Πάτρα, τὴν Εὐβοία καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ὦντας ὁ Πατριάρχης ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν ἀβραμιαία φιλοξενία ἀλλὰ καὶ πλήρης πνευματικῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς Ἕλληνες, ἀναχώρησε γιὰ τὴν Μόσχα τὴν Παρασκευὴ 26 Ἰουνίου 1992.⁷⁹⁰

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, διατηρώντας ἐπαφὲς σὲ ἐπίπεδο ἀντιπροσωπειῶν μὲ τὴν Ρωσικὴ Ἐκκλησία μέσα ἀπὸ διμερεῖς ἐπισκέψεις, συμπαρίσταται σὲ κάθε φυσικὸ ἢ κοινωνικοπολιτικὸ πλῆγμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ὅπως λ.χ. αὐτὸ τοῦ πρόσφατου τρομοκρατικοῦ χτυπήματος (βομβιστικὴ ἐπίθεση στὸν Ἱερό Ναὸ Ἁγίας

⁷⁸⁷ Γερμανοῦ Μητρ. Ἡλείας «Ἐπίσκεψις Μητροπολιτῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἀδελφὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ρωσίας», Ἐκκλησία 19 (1 Ὀκτωβρίου 1966) 554-557.

⁷⁸⁸ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 633 (1973) 66-67.

⁷⁸⁹ Ἀνθιμος Δ. Ρούσσας, Αρχιμ. «Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Μόσχας κ. Ποιμένου εἰς Ἀθήνας (18/10/1972-22/10/1972)», Ἐκκλησία 21-22 (1972) 605-617· 23-24 (1972) 660-665· Ἐκκλησία 1 (1973) 25-30.

⁷⁹⁰ «Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Μόσχας κ. Ποιμένου εἰς Ἀθήνας (17/6/1992 – 26/6/1992)», Ἐκκλησία 12 (1/15 Ἰουλίου 1992),

Σκέπτης στή Ζαροζίζια τῆς Οὐκρανίας), ἐνῶ συμμετέχει σέ κοινούς διορθόδοξους ἑορτασμούς καί συλλεΐτουργα. Τά πανορθόδοξα ἱερά συλλεΐτουργα τήν πρώτη Κυριακή τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἔχουν γίνει πλέον παράδοση γιά τούς πιστούς τοῦ Στρασβούργου. Ὁ σκοπός τους εἶναι ἡ ἐνίσχυση τῶν δεσμῶν μεταξύ τῶν ἐνοριῶν, ἡ δυνατότητα γνωριμίας μέ τή ζωή καί τή διακονία τοῦ καθενός καί ἡ ἐγκατάσταση ὁρατώτερης παρουσίας τῆς ἀξαναομένης ὀρθόδοξου Κοινότητος τῆς πόλεως.

5. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας

Μετά τήν ὀλοκλήρωση τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σέρβων ἀπό τούς Βυζαντινοὺς κατά τόν 9ο αἰώνα, ἡ Ὀρθόδοξη Σερβική Ἐκκλησία ἄρχισε νά ἀντιμετωπίζει διάφορα ἐσωτερικά προβλήματα, κυρίως λόγω τῆς διασπαστικῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τοῦ Ρωμαιοκαθολισμοῦ καί τῆς αἰρετικῆς κινήσεως τῶν Βογομίλων.⁷⁹¹

Ἐπί βασιλείας Στεφάνου Δουσάν (1196-1228), ἰδρύθηκε ἡ Ἀρχιεπισκοπή Σερβίας (1219), ἡ ὁποία ἀπέκτησε πλήρη ἐκκλησιαστική ἀνεξαρτησία ἐπί ἀρχιεπισκοπίας τοῦ ἀδελφοῦ του βασιλιᾶ, Σάββα Νεμάνια (1219-1233). Στά τέλη τοῦ 1345, ὁ Σέρβος βασιλιάς Στέφανος Δουσάν (1331-1355), αὐτοανακηρύχθηκε «τσάρος καί αὐτοκράτωρ Σέρβων, Ἑλλήνων, Βουλγάρων καί Ἀλβανῶν». Ἐπειδή, κατά τήν ἰσχύουσα ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς ἡ στέψη τοῦ αὐτοκράτορα γινόταν ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο, ὁ Δουσάν ἀποφάσισε νά ἀνυψώσει τήν Ἀρχιεπισκοπή Σερβίας σέ Πατριαρχεῖο. Πρὸς τοῦτο, συνεκάλεσε Σύνοδο ὅλων τῶν Σέρβων Ἐπισκόπων τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1346 στὰ Σκόπια, ὅπου ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Σέρβων Ἰωαννίκιος (1338-1346) ἀναγορεύθηκε πρῶτος Πατριάρχης Πεκίου (1346-1354). Ὁ τίτλος τοῦ Ἰωαννικίου ἦταν «Πατριάρχης σερβικῶν καί παραθαλασσίων χωρῶν» καί ἡ στέψη τοῦ βασιλέως Δουσάν σέ αὐτοκράτορα ἐγίνε στίς 16 Ἀπριλίου 1346, Κυριακή τοῦ Πάσχα. Τό Πατριαρχεῖο Σερβίας, κατά τά πρῶτα χρόνια, διατηροῦσε καλές σχέσεις μέ τόν Οἰκουμενικό Θρόνο, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τόν ἀφορισμό τοῦ Δουσάν, τό 1353, ἀπό τόν Πατριάρχη Κάλλιστο (1350-1354), ὑπό τήν πίεση τοῦ Αὐτοκράτορα Ἰωάννη Καντακουζηνοῦ.⁷⁹²

Λίγα χρόνια μετά τήν ἄρση τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀναθέματος γιά πολιτικούς λόγους (1375) κατά τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Σερβία ὑποδουλώθηκε στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία (1459). Μόλις τό 1557, ἐπί Ὀθωμανοκρατίας, ἀνασυστάθηκε τό Πατριαρχεῖο Σερβίας, γιά νά καταργηθεῖ τό 1766 καί νά ὑπαχθεῖ στόν Οἰκουμενικό Θρόνο μέχρι τό 1830, ὅποτε ἡ Σερβία κηρύχθηκε αὐτόνομη ἡγεμονία ἀπό τόν Σουλτάνο Μαχμούτ-Χαν.⁷⁹³

Μέ τόν θάνατο τοῦ τελευταίου Ἑλληνα Μητροπολίτου Βελιγραδίου, Ανθίμου (1828-1830), ἡ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας ἀρχίζει νά ἀποδεσμεύεται ἀπό τή διοικητική ἀναφορά τῆς στόν Οἰκουμενικό Θρόνο, ἀφοῦ ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἡγεμόνα Miloš Obrenović ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη ὀδήγησε σέ παροχή αὐτονομίας μέ ἔκδοση σχετικοῦ Τόμου (1831). Ἡ ἴδρυση κυρίαρχου Σερβικοῦ βασιλείου μέ τή συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἐπέφερε τή χορήγηση τοῦ αὐτοκεφάλου στήν Ἐκκλησία τοῦ νεοσύστατου κράτους (1879), ἐνῶ μετά ἀπό ἕνδεκα ἔτη τό νομοθετικό πλαίσιο εὐθυγραμμίζεται πλέον μέ τήν κανονική τάξη.⁷⁹⁴

⁷⁹¹ Α. Ἀγγελόπουλου, «Σερβική Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε.11 (1967), 68-69.

⁷⁹² Ὁ.π., Θ.Η.Ε.11 (1967), 70.

⁷⁹³ Ὁ.π., Θ.Η.Ε. 11 (1967), 71-73.

⁷⁹⁴ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικάι σχέσεις, ὁ.π., σ. 79.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐνδιαφερόταν πάντοτε γιά τήν ἀνάπτυξη καί διατήρηση καλῶν σχέσεων μέ τήν ἀδελφή Σερβική Ἐκκλησία, ἀφοῦ καί ἡ μακραίωνη παράδοση φιλίας τό ἤθελε, ἀλλά καί ἡ γειτνίαση τῶν δύο ὁμοδόξων λαῶν τό ἀπαιτοῦσε. Πρίν τόν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο εἶχαν γίνει κάποιες προσπάθειες, κατά τίς ὁποῖες ἀντιπροσωπεῖες τῶν δύο Ἐκκλησιῶν βρέθηκαν καί συνομίλησαν στή διάρκεια Πανορθοδόξων συναντήσεων. Ἐπίσης, διοργανώθηκε στό Βελιγράδι ἔκθεση διαφόρων ἀπόψεων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τήν ὁποία ἐπισκέφθηκε καί ὁ Πατριάρχης Σερβίας Δημήτριος, ἐπιθεωρώντας λεπτομερῶς τούς διάφορους πίνακες καί παρέχοντας στούς κατ'ἐκείνην τήν ὥρα ἐπισκέπτες τῆς ἐκθέσεως διάφορες πληροφορίες γιά τή σχέση τοῦ Ἁγίου Ὁρους μέ τήν ἱστορία τῆς Σερβίας. Ὁμοίως, ἡ πραγματεία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου γιά τό Σύμβολο τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου μεταφράστηκε ἀπό τόν Ἱερέα Ἀνδρέα Τοπέεβιτς καί δημοσιεύτηκε στό ἐπίσημο ὄργανο τοῦ Σερβικοῦ Πατριαρχείου «Glasnik».⁷⁹⁵

Ἐντούτοις καί παρά τίς πολλές τιμές οἱ ὁποῖες ἀποδόθηκαν ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Βενιαμῖν (1936-1946) πρὸς τόν Γιουγκοσλάβο Πρωθυπουργό τῆς Νοτιοσλαβίας, Milan Stojadinovic (1888-1961), καί τήν Ἑλληνίδα σύζυγό του, τόν Νοέμβριο τοῦ 1938, συναντήθηκε μυστικά μέ τόν Βούλγαρο Πρωθυπουργό Gjorgje Ivanov, προτείνοντάς του τόν διαμελισμό τῆς Ἑλλάδος καί τή μεταξύ τους διανομή.⁷⁹⁶ Οἱ πολιτικές σκοπιμότητες ὑπερέβησαν τά ἐθνικά συμφέροντα.

Κατά τόν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο καί μέχρι τό 1950, οἱ σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν χαλάρωσαν, λόγω τῆς ταραγμένης πολιτικά ἐσωτερικῆς καταστάσεως ἐξαιτίας τοῦ πολέμου, ἀλλά καί τῶν προβλημάτων πού ἀντιμετώπιζε ἡ Σερβική Ἐκκλησία μετά τήν καθεστωτική ἀλλαγή καί τήν ἐπιβολή τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος. Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, Δωρόθεος, λίγο πρίν τόν αἰφνίδιο θάνατό του, μπόρεσε νά ἐπισκεφθεῖ τήν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας.⁷⁹⁷

Μετά τό 1950, ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Πατριάρχου Βικεντίου (1950-1958),⁷⁹⁸ ὅταν ἡ θέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας ἄρχισε νά βελτιώνεται,⁷⁹⁹ ἀνέπτυξε τίς διορθόδοξες σχέσεις, ἰδίως μέ τίς ὁμορες Ὁρθόδοξες Ἀδελφές Ἐκκλησίες, ἐπομένως καί μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Σημαντική ἐνέργεια πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή ὑπῆρξε ἡ συμμετοχή Ἀντιπροσωπείας τοῦ Πατριαρχείου Σερβίας κατά τόν ἑορτασμό τῶν 1.900 χρόνων ἀπό τήν ἔλευση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στήν Ἑλλάδα.⁸⁰⁰

Καθοριστικός παράγοντας πρὸς τήν αὐτή κατεύθυνση ὑπῆρξε ἡ ἐπίσημη ἐπίσκεψη (1955) τοῦ Προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας, Πατριάρχου Βικεντίου, ὁ ὁποῖος, κατά τήν παραμονή του ἔτυχε λαμπρῆς καί θερμῆς ὑποδοχῆς καί φιλοξενίας. Μέ τήν ἐπίσκεψη αὐτή πραγματοποιήθηκε ἄνοιγμα τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας ὥστε νά ἐπιτευχθεῖ ἡ στενότερη ἐπαφή τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καί καταδείχθηκε ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη πού συνέδεε τίς δύο ἀδελφές Ἐκκλησίες. Ἀπό τίς περιποιήσεις, πού ἐπιφυλάχθηκαν στήν Ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας, ἀναδείχθηκε ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νά καλλιεργήσει

⁷⁹⁵ Ἀ. Ἀγγελόπουλου, «Ἡ Σερβική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 278.

⁷⁹⁶ Ὁ.π., σ. 278.

⁷⁹⁷ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 161.

⁷⁹⁸ Ἀ. Ἀγγελόπουλου, «Ἡ Σερβική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 278.

⁷⁹⁹ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας «Ἡ σερβική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», Πάνταῖνος 46 (1954) 361-364.

⁸⁰⁰ Α. Ἀλιβιζάτου, Πανηγυρικός τόμος ἑορτασμοῦ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Ἑλλάδα, Ἀθῆναι 1953, σ. 84.

ἀγαθές σχέσεις με τήν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας, γιά τό καλό τῶν δύο λαῶν ἀλλά καί ἐπ' ὠφελεία τῆς Πανορθόδοξου ἐνότητας.⁸⁰¹

Τόν Νοέμβριο τοῦ 1956, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Δωρόθεος μέ τήν ἀκολουθία του, θέλοντας νά συνεχίσει καί βελτιώσει τήν παράδοση τοῦ καλοῦ κλίματος στίς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἐπισκέφθηκε τό Πατριαρχεῖο Σερβίας,⁸⁰² ἀνταποδίδοντας ἔτσι τήν ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχου Βικεντίου στήν Ἀθήνα τό 1955. Κατά τήν παραμονή τῆς ἐκεῖ, ἡ Ἑλληνική Ἀντιπροσωπεία δέχθηκε τίς θερμές περιποιήσεις τῆς ἀδελφῆς Ἐκκλησίας καί τίς αὐθόρμητες ἐκδηλώσεις ἀγάπης τοῦ Σερβικοῦ λαοῦ. Τό 1959, ὁ Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας, Πατριάρχης Γερμανός (1958-1989), μεταβαίνοντας ὡς προσκυνητής στούς Ἅγιους Τόπους, διήλθε ἀπό τήν Ἑλλάδα, καί ἐπισκέφθηκε τήν Ἀθήνα,⁸⁰³ τή Θεσσαλονίκη καί τό Ἅγιον Ὅρος,⁸⁰⁴ συνεχίζοντας ἔτσι τήν πολιτική πού ἐγκαινίασε ὁ προκατόχος του, τῆς ἀναπτύξεως τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν. Παρά τό σύντομο τῆς διαμονῆς του, καταδείχθηκε καί πάλι ἡ ἀγάπη καί ἡ ἀλληλεγγύη, πού συνέδεε τίς δύο Ἐκκλησίες.⁸⁰⁵ Τό 1963, ὁ Πατριάρχης Γερμανός ἐπισκέφθηκε τήν Ἑλλάδα, προκειμένου νά συμμετάσχει στίς ἐκδηλώσεις γιά τήν χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Ὁρους.⁸⁰⁶

Τό 1964, ὁ αὐτός Πατριάρχης Σερβίας, μέ ἀκολουθία Ἐπισκόπων καί καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου, ἐπισκέφθηκε πάλι τήν Ἀθήνα (ἀλλά καί τά Ἰωάννινα, τήν Κέρκυρα, τά Μετέωρα, τά Τρίκαλα, τήν Κατερίνη, τή Θεσσαλονίκη καί τό Ἅγιον Ὅρος),⁸⁰⁷ γιά νά παραστεῖ στόν βασιλικό γάμο τοῦ Κωνσταντίνου καί τῆς Ἄννας-Μαρίας, στούς ὁποίους εἶχε προσκληθεῖ. Μέ τήν εὐκαιρία αὕτη, ἀνταπέδωσε τήν ἐπίσκεψη, πού πραγματοποίησε στό Βελιγράδι ὁ Μητροπολίτης Κίτρος Βαρνάβας (Πάσχα 1963), ὁ ὁποῖος «λόγοις⁸⁰⁸ καί πράξεσι» εἶχε ἀσχοληθεῖ ἐπισταμένα μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας, ἐπισκεπτόμενος τήν Κατερίνη, ὅπου τοῦ ἐπιφυλάχθηκε πάνδημος καί λαμπρή ὑποδοχή».⁸⁰⁹

Τόν Πατριάρχη, προερχόμενο ἀπό Ἀθήνα, ὑποδέχθηκαν στά ὄρια τοῦ Νομοῦ μαζί μέ τόν Μητροπολίτη Κίτρος οἱ πολιτικές καί στρατιωτικές Ἀρχές τοῦ Νομοῦ. Κατόπιν, ὁ Πατριάρχης ὁδηγήθηκε στό Μητροπολιτικό μέγαρο καί ἀπό ἐκεῖ κατευθύνθηκε πρός τόν καθεδρικό Ναό τῆς πόλεως, ὅπου καί χοροστάτησε στήν ἐπίσημη δοξολογία. Κατά τή διαδρομή (1,5 χιλ.), χιλιάδες λαοῦ ἐπευφημοῦσαν τόν Σέρβο Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος, βαθιά συγκινημένος γιά τήν ἐξαιρετική τιμή πού τοῦ ἐπιφυλάχθηκε, εὐλογοῦσε τό πλῆθος. Ὁ Πατριάρχης, ἀφοῦ ἐπισκέφθηκε καί πολλά ἄλλα ἐκκλησιαστικά ἰδρύματα τῆς Κατερίνης, ἐκφράζοντας τή χαρά καί τήν εὐγνωμοσύνη του καί ἀνταλλάσσοντας φιλόφρονες εὐχαριστίες, ἐγκωμιασμούς καί

⁸⁰¹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρος Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 141-142.

⁸⁰² Α. Ἀγγελόπουλου, Ἡ σερβική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ὁ.π., σ. 289.

⁸⁰³ Ὁ.π.

⁸⁰⁴ Π. Γεωργίου, «Διασπορά», Θ.Η.Ε. 4 (1964) 1177-1179. Πρβλ. Γ. Καψάνη, «Τό Ἅγιον Ὅρος καί ἡ Ὁρθοδοξία στά Βαλκάνια», Βαλκάνια καί Ὁρθοδοξία, Ἀθήνα 1993.

⁸⁰⁵ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρος Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 142-143.

⁸⁰⁶ Π. Γεωργίου, «Διασπορά», Θ.Η.Ε. 4 (1964) 1177-1179.

⁸⁰⁷ Πρβλ. Γ. Καψάνη, «Τό Ἅγιον Ὅρος καί ἡ Ὁρθοδοξία στά Βαλκάνια», Βαλκάνια καί Ὁρθοδοξία, Ἀθήνα 1993.

⁸⁰⁸ Πρβλ. Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρο. Κίτρος Οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως τῶν Ὁρθόδοξων Πατριαρχείων, μετά ἱστορικῶν ἀνασκοπήσεων, Ἀθήναι 1972 · τοῦ ἰδίου, Ἡ δικονομία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας, μετά ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως, Ἀθήναι 1978.

⁸⁰⁹ Α. Ἀγγελόπουλου, Ἡ σερβική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ὁ.π., σ. 289.

ἐπαίνους καθώς και ἐγκάρδιες εὐχές μέ τόν Κίτρον ἀναχώρησε μέ τήν ἀκολουθία του γιά τή χώρα του.⁸¹⁰

Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Σέρβου Πατριάρχου Γερμανοῦ στήν Κατερίνη καί οἱ λοιπές ἀμοιβαῖες ἐπισκέψεις πού ἀκολούθησαν, μέ τόν Κίτρον Βαρνάβα (Ιούνιος 1965), ἀπέβησαν —ἀπό ὅλες τίς πλευρές— καρποφόρες. Ἄνοιξαν νέους δρόμους ἐπικοινωνίας καί συνεργασίας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καί ἀπέτελεσαν ἕνα στέρεο θεμέλιο γιά περαιτέρω σύσφιγξη τῶν σχέσεων τους.⁸¹¹ Μέχρι σήμερα σέ κάθε ἐνθρόνιση νέου Πατριάρχου Σερβίας ἀποστέλλεται ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅπως βέβαια καί τῶν ἄλλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐκπρόσωπος Μητροπολίτης.

Ἀπό τόν Ἰανουάριο τοῦ ἔτους 1965, ἡ Σερβική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι μέλος τοῦ Π.Σ.Ε., ἐνῶ τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1966 συνήλθε στό Βελιγράδι ἡ Πανορθόδοξη Συνδιάσκεψη τῶν θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν γιά τόν ἐπίσημο διάλογο μεταξύ Ὀρθοδόξων-Αγγλικανῶν καί Ὀρθοδόξων-Παλαιοκαθολικῶν.⁸¹²

Τό ἔτος 1967, οἱ περί τά Σκόπια Μητροπόλεις αὐτοανακηρύχθηκαν ἀντικανονικά σέ «Αὐτοκέφαλη» Ἐκκλησία μέ τήν ὑποδαύλιση πολιτικοῦ φυλετισμοῦ, πού ὡς ἀπώτερο στόχο εἶχε τή δημιουργία ἀνύπαρκτης («Μακεδονικῆς») ἐθνότητας γύρω ἀπό τήν ἀνασυσταθεῖσα ἀρχαία Ἀρχιεπισκοπή Ἀχρίδας. Ἡ κίνηση αὐτή, πού ἐξακολουθεῖ —μέ τή συνδρομή μάλιστα Ὀρθοδόξων Ἐπισκόπων ἀλλά καί τήν ὑπόθαψη ξένων κέντρων [ἀκόμα καί τό Π.Σ.Ε. ὀνομάζει ἐπίσημα πλέον τά Σκόπια «Βόρεια Μακεδονία»)— νά ταλανίζει πνευματικά καί ἐθνικά τίς ὁμορες χώρες (μέ πρώτη τήν Ἑλλάδα),⁸¹³ ὀδήγησε ὀλόκληρη τήν Ὀρθόδοξη Σερβική Ἐκκλησία νά ἀντιμετωπίσει τό ἀρτιπαγές αὐτό μόρφωμα ὡς μία σχισματική θρησκευτική ὀργάνωση. Παράλληλα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας εἶχε νά ἀντιπαλέψει τή μισαλλοδοξία (βλ. *Ustaši*) τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν Κροατῶν.⁸¹⁴

Τό 1972, κατὰ τό διάστημα ἀπό 27 Μαΐου ἕως 3 Ἰουνίου, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἰερώνυμος Α΄ (Κοτσώνης) ἐπισκέφθηκε (κατόπιν πολλῶν ἀναβολῶν) γιά ἑπτὰ ἡμέρες τό Πατριαρχεῖο Σερβίας, στό πλαίσιο τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης ἡ ὁποία διακρίνει τοὺς λαοὺς Ἑλλάδος καί Σερβίας. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰερώνυμος συνοδευόταν ἀπό τοὺς α) Μητροπολίτες Ναυπακτίας καί Εὐρυτανίας Δαμασκηνό, Νικοπόλεως καί Πρεβέζης Στυλιανό, Διδυμοτείχου καί Ὁρεστιάδος Κωνσταντῖνο καί Ἀττικῆς καί Μεγαρίδος Νικόδημο, β) ἀπό τοὺς Ἐπισκόπους Εὐρίπου Βασίλειο καί Ἀχελώου Εὐθύμιο, γ) ἀπό τοὺς Ἀρχιμανδρίτες Ἀναστάσιο Γιαννουλάτο καί Μελέτιο Καλαμαρά καί δ) ἀπό τόν Διάκονο Πολύκαρπο Καρβελά. Μετὰ τήν ὑποδοχή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰερωνύμου στό ἀεροδρόμιο τοῦ Βελιγραδίου, ἀκολούθησε πομπή, ἡ ὁποία κατευθύνθηκε πρὸς τό Πατριαρχικὸ Μέγαρο, ὅπου καί φιλοξενήθηκε ἡ Ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία. Ἀκολούθησε ἡ Δοξολογία καί ὁ Ἐσπερινός τῆς Πεντηκοστῆς, ὅπου ὁ Πατριάρχης Σερβίας Γερμανὸς προσφώνησε τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰερώνυμο, μέ τὸν τελευταῖο νά ἀντιφωνεῖ. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς, ἡ λειτουργία

⁸¹⁰ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρον Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 146-150.

⁸¹¹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρον Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 151.

⁸¹² Α. Αγγελόπουλου, «Σερβικὴ Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε.11 (1967), 87.

⁸¹³ Ὡς γνωστό, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, καί εἰδικότερα ἡ Ἱερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, εἶχε ἐμπλακεῖ στό ζήτημα τοῦ ὀνόματος τῆς πρώην Γιουγκοσλαβικῆς Δημοκρατίας, πρωτοστατώντας μάλιστα στίς κινητοποιήσεις [Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 741 (1992) 7-13, 751 (1994) 98-101]. Πρβλ. Σ. Κ. Τσιτσίκου, «Ἡ Παπικὴ μαρτυρία γιά τό <Μακεδονικό> καί τό μαρτύριο τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς στήν provinciaMacedonia» (ΠΑΝΕΥΒΟΪΚΟΝ ΒΗΜΑ 23/7/1992).

⁸¹⁴ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ.80.

τελέσθηκε σχεδόν ἐξ ὀλοκλήρου στήν ἑλληνική γλώσσα, ἐνῶ στόν Ἑσπερινό τῆς Γονυκλισίας, οἱ δύο ἀπό τίς τρεῖς εὐχές διαβάστηκαν στά σλαβονικά. Μετά τὸ πέρας τῆς Ἀκολουθίας, ὁ Πατριάρχης Γερμανός προσεφώνησε τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν. Ἡ προσφώνηση τοῦ Πατριάρχου ἐστίαζε στό γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποτελοῦσε ἀγρυπνο φρουρὸ τῆς κοινῆς Ὁρθοδοξίας καὶ στοὺς ἰσχυροὺς δεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ἀντιφωνώντας ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, προέβαλλε τὴν σταθερὴ ἀγάπη καὶ τὴν ὑποστήριξη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας σὲ διορθόδοξο ἀλλὰ καὶ διαχριστιανικὸ ἐπίπεδο ὡς ἀπότοκο τῆς βαθιᾶς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ μεταξύ τῶν λαῶν αὐτῶν τῶν χωρῶν. Παράλληλα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἱερώνυμος ὑποστήριξε τὴν ἀνάγκη οἱ δύο Ἐκκλησίες νὰ ἐμφανίζονται ὡς ἐνιαῖα πνευματικὴ ὁλότητα, ἐνισχύοντας τίς τάξεις τους πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας, πραγματοποιήθηκε συναυλία Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς στοῦ Πατριαρχικὸ Μέγαρο, ἐνῶ κατὰ τὴν προσφώνηση – ἀντιφώνηση, οἱ δύο Προκαθήμενοι ἀναφέρθηκαν στοὺς δεσμοὺς ἀγάπης τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Τὴν Δευτέρα, οἱ Προκαθήμενοι ἐπισκέφθηκαν τὸ Βούρσατς, πρωτεύουσα τοῦ πάλαι ποτὲ κραταιοῦ Σερβικοῦ Βανάτου. Ἐκεῖ, μετὰ τὴν Δοξολογία καὶ τὴν σχετικὴ προσφώνηση τοῦ οἰκείου Ἱεράρχου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν, ἀκολούθησε τράπεζα καὶ προσφωνήσεις πλήρεις εὐχαριστιῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ὑποστήριξή της πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας. Τὴν Παρασκευή, 2 Ἰουνίου, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν συναντήθηκε μὲ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ Σερβικοῦ Κράτους, ἐπισκέφθηκε τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Βελιγραδίου ὅπου κατὰ τοὺς ἐκφωνηθέντες ἐπίσημους λόγους δόθηκε ἔμφαση στὴν μνεῖα τῶν πολλῶν Σέρβων θεολόγων οἱ ὅποιοι σπούδασαν στὴν Ἀθήνα ἀλλὰ καὶ στοὺς ἰσχυροὺς δεσμοὺς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἱερωνύμου ἔληξε τὸ Σάββατο 3 Ἰουνίου, ὅποτε καὶ ὁ Προκαθήμενος τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἀναχώρησε γιὰ τὴν Ἑλλάδα.⁸¹⁵

Τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 20 ἕως 26 Ὀκτωβρίου 1977, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ ἐπισκέφθηκε μαζί μὲ τὸν Κίτρον Βαρνάβα, ὁ ὁποῖος — εἰρήσθω ἐν παρόδῳ — ἀνακηρύχθηκε ἐπίτιμος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου, τὸ Πατριαρχεῖο Σερβίας, γιὰ νὰ ἀνταποδώσει τὸ ἐπόμενο ἔτος (4-15/11/1978) τὴν ἐπίσκεψή τους αὐτὴν ὁ Πατριάρχης τῶν Σέρβων, Γερμανός. Οἱ ἀνταλλαγές ἐπισκέψεων Ἀρχιερέων καὶ καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ἐπαναλήφθηκαν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (4-9/11/1982 καὶ 29 Ὀκτωβρίου ἕως 2 Νοεμβρίου 1983).⁸¹⁶ Πέραν αὐτῶν, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἶχε βοηθήσει καὶ ὑλικά τὴ Σερβία μὲ τὴν παροχὴ τροφίμων, φαρμάκων, ρούχων, (δύο) ἀσθενοφόρων κ.λ.π. μὲ σκοπὸ τὴν κάλυψη τῶν βασικῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων τῆς Σερβίας κατὰ τὴν διάρκειά τῶν βομβαρδισμῶν τοῦ ἔτους 1999.⁸¹⁷

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμπαραστάθηκε τόσο στὴν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας ὅσο καὶ στόν μαρτυρικὸ Ἀρχιεπίσκοπο Ἀχιλίδος Ἰωάννη στίς ἀλλεπάλληλες καταδικαστικὲς ἀποφάσεις ἀπὸ τὰ ποινικὰ δικαστήρια τῶν Σκοπίων, ἐπειδὴ εἶχε τὸ θάρρος νὰ διακηρύξει ὅτι ἡ «Μακεδονικὴ» Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων εἶναι σχισματικὴ, γιὰτὶ περιφρονεῖ βασικὲς ἀρχές τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας καὶ προτάσσει ἐθνοφυλετικὲς σκοπιμότητες.

⁸¹⁵ Μελετίου (Καλαμαρά), Ἀρχιμ. «Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου κ. Ἱερωνύμου εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Σερβίας 27.5 – 3.6.1972», Ἐκκλησία 13-14 (1972) 334-350, 526-532.

⁸¹⁶ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρον Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 163-164.

⁸¹⁷ «Ἡμερίδα γιὰ τὴν φτώχεια καὶ τὸν Κοινωνικὸ Ἀποκλεισμό», Ἐκκλησία 8 (2010) 606.

Μόλις έγιναν γνωστά τὰ τραγικά γεγονότα τοῦ 2004 ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔστειλε ἐπιστολή στόν Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως τῆς ΠΓΔΜ κ. Branko Crvenkovski, ὅτι ἐκφράζει τή θλίψη καί τή διαμαρτυρία της γιά τήν παραβίαση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί τῆς ἐλευθερίας ἐκφράσεως τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Μέ τό ἴδιο πνεῦμα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος ἀπηύθυνε ἐπιστολή στόν Πατριάρχη Σερβίας Παῦλο, στήν ὁποία ἐκφράζει τή θλίψη του γιά τό συμβάν. Ἐπίσης ἐνημέρωσε γιά τό ἴδιο θέμα τό Συμβούλιο Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, τήν COMECE, τό Βατικανό, τόν πρόεδρο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, τόν πρόεδρο τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου καί τόν ΟΗΕ.⁸¹⁸

6. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας

Ἡ Οὐγγροβλαχία —μέσα σέ ἓνα ἐθνικιστικό κλίμα— ἀπό τούς ἐνωμένους πιά Μολδαβούς καί Ρουμάνους, λόγω τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῆς Μοναστικῆς περιουσίας καί τῆς οἰκοδομήσεως ἰδίου κρατικοῦ σχήματος, ἀνυψώθηκε πραξικοπηματικά σέ Μητρόπολη.⁸¹⁹ Μετά ἀπό λίγα χρόνια, ὁ Πριμάτος της ἀπευθύνθηκε στό Φανάρι ὥστε νά ἀναγνωριστεῖ ἡ Ἐκκλησία του, ὅποτε, μέ τή φιλόφρονα συγκατάνευση τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ', ὑπογράφηκε ὁ σχετικός Τόμος.⁸²⁰ Τό 1885 ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας ἀνακηρύχθηκε Ἀυτοκέφαλη ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἐνῶ τό 1925 ἀνυψώθηκε σέ Πατριαρχεῖο.⁸²¹

Τήν περίοδο αὐτήν, ἡ Βασίλισσα Μαρία τῆς Ρουμανίας ἀσπάστηκε — μέσα σέ ἓνα ἐπίσημο καί ἐπιβλητικό ἐκκλησιαστικά κλίμα, παρόντος τοῦ Πατριάρχου Ρουμανίας καί σύμπαντος τοῦ Ρουμανικοῦ Κλήρου τῆς πρωτεύουσας — τήν Ὁρθοδοξία, μέ σκοπό τήν Ὁρθόδοξη ἀνατροφή τῶν τέκνων της, ἐνῶ, κατά δημοσιογραφικές τότε πληροφορίες, καί ὁ Βασιλιάς Φερδινάνδος Α' (1865-1927) — τήν κόρη του, Ἐλισάβετ, νυμφεύθηκε ὁ διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου Γεώργιος — σχεδίαζε νά ἐγκαταλείψει τόν Ρωμαιοκαθολικισμό, γιά λόγους πολιτικούς, πού σχετίζονταν ἀφ' ἑνός μέν μέ τήν ἐνίσχυση τοῦ βασιλικοῦ Θρόνου τῆς Ρουμανίας, μετά τήν παραίτηση τοῦ γιοῦ καί διαδόχου Καρόλου, ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη βαπτισθεῖ Ὁρθόδοξος, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τή φιλοδοξία τοῦ ἴδιου τοῦ Φερδινάνδου νά διαδεχθεῖ τόν Τσάρο στήν ιδιότητα τοῦ ἑστεμμένου ἀρχηγοῦ πάντων τῶν Ὁρθοδόξων πιστῶν, δεδομένου ὅτι ὁ Βασιλιάς τῆς Σερβίας Ἀλέξανδρος εἶχε λιγότερους Ὁρθοδόξους ὑπηκόους, οἱ Κροάτες, Σλοβένοι καί Δαλματοί ἦταν Ρωμαιοκαθολικοί καί οἱ Βόσνιοι μέ τούς Ἑρζεγοβίνιους ἦταν ἐν πολλοῖς Μουσουλμάνοι.⁸²²

Κατά τήν ἐν λόγω περίοδο, οἱ σχέσεις Ἑλλάδος καί Ρουμανίας ἦταν γενικά καλές, τόσο σέ πολιτικό ὅσο καί σέ θρησκευτικό ἐπίπεδο. Γιά παράδειγμα, ὁ διακεκριμένος καθηγητής τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας στό Πανεπιστήμιο τοῦ Βουκουρεστίου καί Μέγας Νομοφύλαξ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Dragomir

⁸¹⁸ Μιχ. Τρίτου, Νεώτερες ἐξελίξεις στή σχισματική Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 17. Πρβλ. Τοῦ ἴδιου, Τό μαρτύριο καί ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αχριδῶν Ἰωάννου, Βελλά Ἰωαννίνων 2007 καί περιοδ. Ἐκκλησία» ΠΑ (2004), σσ. 10 καί 11.

⁸¹⁹ Περισσότερα γιά τή Μητρόπολη Οὐγγροβλαχίας βλ. Τ. Α. Γριτσόπουλου, «Οὐγγροβλαχίας Μητρόπολις», Θ.Η.Ε. 9 (1966) 998-1001.

⁸²⁰ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις, ὁ.π., σ. 81.

⁸²¹ Κ. Τσοῦρα, «Ἡ ρουμανική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας, Θεσσαλονίκη 1968, σσ. 194-227· Δ. Οἰκονομίδη, «Ρουμανική Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 10 (1960) 836-853· Η. Φρατσέα, «Ρουμανική Ἐκκλησία», ΥΔΡΙΑ 46 (1988) 671 κ. ἐξ.· Μ. Păcurariu, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, τ. 1-3, Bucharest, 1981· Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 215 κ. ἐξ.

⁸²² Δ. Οἰκονομίδη, «Ρουμανική Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 10 (1960) 836-853.

Dimitresku, σπούδασε Θεολογία στή Θεολογική Σχολή Αθηνῶν, ενεργώντας μάλιστα ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἀργότερα διετέλεσε μέλος τῆς Ρουμανικῆς ἀποστολῆς στό Γ' Βαλκανικό Συνέδριο τοῦ «Παγκοσμίου Συνδέσμου πρὸς προαγωγήν διεθνῶς φιλίας διά τῶν Ἐκκλησιῶν», τὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε στήν Αθήνα.⁸²³

Ὁ χωρισμός, ὅμως, τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας σέ δύο χωριστά μεταξύ τους κράτη δημιούργησε ἐκκλησιαστικό κενό στά ὅρια τῆς Οὐγγαρίας γιά τούς Ὁρθοδόξους Χριστιανούς πού ἀποτελοῦνταν ἀπό Ρουμάνους, Σέρβους, Ἑλληνες καί Ρουθίνους. Πρὸς ἐξυπηρέτηση τῶν Ὁρθοδόξων, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐξέλεξε ὡς Μητροπολίτη Οὐγγαρίας τόν Γερμανό Καραβαγγέλη, ὁ ὁποῖος σχεδόν ἀμέσως παραιτήθηκε ἀπό τή θέση αὐτή, προκειμένου νά ἐκλεγεῖ ἀργότερα Μητροπολίτης Κεντρικῆς Εὐρώπης.⁸²⁴

Στήν Οὐγγαρία,⁸²⁵ πλὴν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἀφομοιώθηκαν ἢ ἐκπατρίστηκαν, διατηροῦσε καί ἡ Ρουμανική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δύο ὀργανωμένες Ρουμανικές ἐπισκοπές τῆς Cluj-Napoca (Οὐγγαρ. *Kolozsvár*) καί τῆς Maramures (Ουγγαρ. *Máramaros*), σημαντικό μέρος Ὁρθοδόξων στήν ἐπισκοπή Orantie (βλ. Βικαριάτο) καί ἓνα σημαντικό ἀριθμὸ πιστῶν στήν ἐπισκοπή Arad.⁸²⁶

Πρὶν ἀπὸ τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, συναντᾶμε σποραδικά στήν Εὐρώπη (π.χ. ἐκτός ἀπὸ τή Ρουμανία, τήν Αὐστρία, τή Βλαχία, τήν Οὐγγαρία καί σέ ὅλη τήν Ὁρθόδοξη Διασπορά) Ὁρθοδόξους Ρουμάνους. Διαθέτουμε, ὅμως, μαρτυρίες ὅτι τό 1881 ἡ Ρουμανική Κυβέρνηση ἀγόρασε ἓνα παρεκκλήσι στό Παρίσι, πού ἀνήκε σέ Μονή τῶν Δομινικανῶν, τὸ ὁποῖο διαμορφώθηκε γιά τήν χρησιμοποίησή του ἀπὸ τούς Ρουμάνους τοῦ Παρισιοῦ. Στή συνέχεια, τό 1949, ἰδρύθηκε στό Παρίσι Ρουμανική Ὁρθόδοξη Ἐπισκοπή, σέ περικολλητό νάο, στόν ὁποῖο μάλιστα ὑπηρετήσε καί ὁ Ἑλληνας Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Καλφὸγλου.⁸²⁷ Μάλιστα δέ, στήν ὁμώνυμη πόλη Baden-Baden τῆς Γερμανίας εἶχε συγκληθεῖ Πανορθόδοξο συνέδριο, μέ σκοπὸ τήν ἴδρυση μιᾶς Πανορθόδοξου ἐκδοτικῆς Ἐπιτροπῆς.⁸²⁸

Μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, τήν διακυβέρνηση τῶν περισσοτέρων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀνέλαβαν ἀθειϊστικά καθεστῶτα, τὰ ὁποῖα διεξήγαγαν διωγμούς. Καί στή Ρουμανία ἐπισυνέβη καθεστωτική ἀλλαγὴ καί ἐπιβολὴ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος. Ὡστόσο, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξαιτίας τῆς ἰσχυρῆς θρησκευτικῆς συνοχῆς τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ,⁸²⁹ ἀφ' ἑτέρου δέ λόγω τῆς σῶφρονος πολιτικῆς τοῦ Πατριάρχου Justinian Marina (1947-1977), κατόρθωσε νά ξεπεράσει τὰ προβλήματα μέ τό Κράτος τῆς καί τῆ Ρωμαιοκαθολικῆς Οὐνίας,⁸³⁰ ἀφοῦ οἱ Οὐνίτες τῆς Ρουμανίας ἐπέστρεψαν στήν Ὁρθοδοξία.⁸³¹

⁸²³ F. F. Berki, «Οὐγγαρία», Θ.Η.Ε. 9 (1966) 990-998.

⁸²⁴ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Αρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας «Ἡ Ρουμανική Ἐκκλησία», Θεολογικά καί Ἱστορικά Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων, τ. 10, ὁ.π., σ. 128.

⁸²⁵ Περισσότερα γιά τήν ἱστορία καί ὀργάνωση τῶν Ρουμανικῶν Ὁρθοδόξων Ἐπισκοπῶν στήν Οὐγγαρία βλ. F. F. Berki, Ὁργάνωσις τῆς ἐν Οὐγγαρία Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ἐν Αθήναις 1942, σσ. 25-32, 59-62, 93-104 καί 105-109· τοῦ ἰδίου, *Orthodoxy in Hungary*, 1964· τοῦ ἰδίου, Ἡ ἐν Οὐγγαρία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, 1964· τοῦ ἰδίου, «Οὐγγαρία», Θ.Η.Ε. 9 (1966) 990-998. Πρὸβλ. Nicolae Corneanu, Μητρ. Banat, *The Romanian Church in Northwestern Romania under the Horthy Scourge*, Bucharest, 1986.

⁸²⁶ Μεθοδίου (Φούγια), Πρῶν Αρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας «Ἡ Ρουμανική Ἐκκλησία», Θεολογικά καί Ἱστορικά Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων, τ. 10, ὁ.π., σ. 128.

⁸²⁷ Ὁ.π., σ. 127 ἔξ.

⁸²⁸ Ἐκκλησία (1952), 185-187.

⁸²⁹ Κ. Μωραϊτάκη, «Ἡ σύγχρονος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας», Ἐκκλησία 33 (1956) 21.

⁸³⁰ Φ. Βιτάλη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι δρᾶσις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ἐν Αθήναις 1963.

Στή συνέχεια, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας, θέλοντας νὰ διαδραματίσει ἐνεργὸ ρόλο στὴν προβολὴ τῆς ἐνότητας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀποκτώντας παράλληλα διορθόδοξη ἀκτινοβολία καὶ ἡ ἴδια, ἄρχισε, κυρίως διὰ τοῦ Πατριάρχου τῆς, στενότερες ἐπαφές μὲ προσωπικὲς ἐπισκέψεις (ὅπως λ.χ. τοῦ Σεβασμιωτάτου Πράγας καὶ πάσης Τσεχοσλοβακίας Σαββάτιου) πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, διοργανώνοντας μάλιστα διάφορους ἐορτασμοὺς μὲ Πανορθόδοξη συμμετοχὴ. Τὸ 1936, ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τῆς Ἠθικῆς στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Βουκουρεστίου, Serban Onescu, ἀνήγγειλε ἀπὸ τὸν ραδιοφωνικὸ σταθμὸ τοῦ Βουκουρεστίου τὴν συμμετοχὴ του στὸ Α΄ Πανορθόδοξο Θεολογικὸ Συνέδριον τῆς Ἀθήνας κατὰ τὸ διάστημα 20-30 Νοεμβρίου 1936.⁸³²

Ἐπίσης, στὸν Πανορθόδοξο ἐορτασμὸ γιὰ τὰ 450 χρόνια τῆς ἱστορικῆς Μονῆς Courtea de Arges (14-15 Αὐγούστου 1967), ἔλαβε μέρος καὶ ὁ εἰδικὸς μελετητὴς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας,⁸³³ Μητροπολίτης Κίτρους Βαρνάβας, ἐκπροσωπώντας τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.⁸³⁴ Ἡ παρουσία τοῦ Ἑλληνα Μητροπολίτου στὴ Ρουμανία, πέραν τῆς συμμετοχῆς του στὶς ἐκκλησιαστικὲς καὶ λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις, ὑπῆρξε ἐποικοδομητικὴ ὅσον ἀφορᾷ στὴν εὐρύτερη καλλιέργεια τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀφοῦ ὁ Μητροπολίτης Βαρνάβας φρόντισε νὰ ἔχει ἐπαφές τόσο μὲ τὸν Ὑπουργὸ Θεοσκευμάτων τῆς Ρουμανίας, ὅσο καὶ μὲ πολιτικούς, ἐκκλησιαστικούς καὶ κοινωνικούς παράγοντες. Ἡ ὅλη αὐτὴ δράση τοῦ Μητροπολίτου Βαρνάβα συνέβαλε ὄντως στὴ βελτίωση τῶν Ἑλληνο-Ρουμανικῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων, ἔτσι ὥστε ἀργότερα (ἀπὸ 24 ἕως 29 Μαΐου 1984) ὁ Πατριάρχης τῆς Ρουμανίας Ἰουστίνος νὰ ἐπισκεφθῆι τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, μὲ ἐπίσημο μάλιστα ξεναγὸ τοῦ τόν Κίτρους.⁸³⁵

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος παρέστη δι' ἀντιπροσωπείας στοὺς ἐορτασμοὺς γιὰ τὴν εἰκοστὴ ἐπέτειο ἀπὸ τὴν ἀνάρρηση στὸν Πατριαρχικὸ Θρόνον τῆς Ρουμανίας τοῦ Πατριάρχου Ἰουστίνου, στὶς ἀρχὲς Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1968. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀποδεχόμενη τὴν ἀπὸ 16 Φεβρουαρίου 1968 ληφθεῖσα πρόσκληση, ἀποφάσισε νὰ συμμετάσχει στοὺς ἐορτασμοὺς. Τὴν ἀντιπροσωπεῖα ἀποτελοῦσαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος καὶ οἱ Μητροπολίτες Πατρῶν Κωνσταντίνος καὶ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας Δαμασκηνός. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα μετὰ τὴν ἀφίξη τῆς ἀποστολῆς στὸ Βουκουρέστι, ὁ Πατριάρχης Ρουμανίας ὑποδέχθηκε τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ τὴν συνοδεία του μὲ ιδιαίτερη θέρμη καὶ φιλοφρονήσεις. Οἱ Προκαθήμενοι τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἔκαναν μνεῖα τῶν παλαιῶν δεσμῶν τῶν δύο ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς κοινούς ἀγῶνες γιὰ τὴν διατήρηση καὶ ἐνίσχυση τῆς Πανορθόδοξου ἐνότητας. Τὴν ἀφίξη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἀκολούθησαν οἱ ἀφίξεις τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Βενεδίκτου, τοῦ Μητροπολίτου Κιέβου Φιλαρέτου ὡς ἐκπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, τοῦ Ἐπισκόπου Κωνσταντίας Χρυσοστόμου ὡς ἐκπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τοῦ Πατριάρχου Βουλγαρίας Κυρίλλου, τοῦ Καθολικοῦ Πατριάρχου Γεωργίας Ἐφραίμ, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Φινλανδίας Παύλου καὶ ἄλλων στελεχῶν τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν.

⁸³¹ Ε. Μοράρου, «Ἡ ἀναβίωση τῆς Οὐνίας στὴν Τρανσυλβανία. Ὁρθόδοξη ἱστορικὴ θεώρηση», Οὐνία, χθὲς καὶ σήμερα, Ἀθήνα 1992, σ. 138 κ. ἐξ.· Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 216.

⁸³² Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 216-217.

⁸³³ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρο. Κίτρους Ἡ δικονομία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας, μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως, Ἀθῆναι 1973.

⁸³⁴ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 217.

⁸³⁵ Ὁ.π., σσ. 217-221.

Οί διορθόδοξοι έορτασμοί ξεκίνησαν με τόν Έσπερινό στόν Πατριαρχικό Ναό τών Αγίων Κωνσταντίνου καί Έλένης καί συνεχίσθηκαν με τήν διορθόδοξη Θεία Λειτουργία, ή όποία τελέσθηκε στίς 6 Ιουνίου με τήν συμμετοχή τών Αρχηγών όλων τών Ορθοδόξων Αντιπροσωπειών. Μετά τό πέρας τής Θείας Λειτουργίας ακολούθησε Δοξολογία, πριν τήν λήξη τής όποίας οί Αρχηγοί τών Ορθοδόξων Αντιπροσωπειών συνεχάρησαν τόν Προκαθήμενο τής Ρουμανικής Έκκλησίας για τό εικοσαετές έργο του. Ο Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος στήν προσφώνησή του σημείωσε ότι ή Έκκλησία τής Ελλάδος αισθάνεται έξόχως εύτυχής για τήν συμμετοχή της στους έορτασμούς όχι μόνο μιās έπετείου, αλλά τής μεταβολής κατευθύνσεως καί πορείας στόν τρόπο διαχείρισης καί επίλυσεως τών προβλημάτων τής Ρουμανικής Ορθόδοξου Έκκλησίας. Ο Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος καί οί υπόλοιποι Αρχηγοί τών Ορθοδόξων Αντιπροσωπειών έπαίνεσαν τόν Πατριάρχη Ρουμανίας για τήν συμμετοχή τής Έκκλησίας τής Ρουμανίας στίς Πανορθόδοξες Διασκέψεις, στίς έορταστικές εκδηλώσεις τών υπόλοιπων Αυτόκεφάλων Ορθοδόξων Έκκλησιών, αναφορικά με τήν ανταλλαγή φοιτητών καί θεολόγων καθηγητών στα εκπαιδευτικά της ιδρύματα αλλά καί για τήν συμμετοχή της στό Π.Σ.Ε. καί τήν συμβολή της στους διαλόγους με τους Έτεροδόξους. Αντιφωνώντας ό Πατριάρχης Ρουμανίας, εύχαρίστησε τους Αντιπροσώπους τών Ορθοδόξων Έκκλησιών για τήν συμμετοχή τους στους έορτασμούς, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στήν ιδιαίτερη βαρύτητα ή όποία δόθηκε στήν Θεολογική Παιδεία αλλά καί στήν έπιστροφή τών Ούνιτών τής Τρανσυλβανίας, οί όποιοι είχαν βιαίως αποσπασθεί από τήν Ρουμανική Έκκλησία. Η έπιστροφή τους συνέβαλε στήν διασφάλιση τής ένότητας του Ρουμανικού λαού καί τήν ένεργό παρουσία τής Έκκλησίας τής Ρουμανίας στήν Οικουμενική καί Πανορθόδοξη Κίνηση. Η συμμετοχή τής Έκκλησίας τής Ελλάδος στους έορτασμούς αυτούς, στάθηκε μιā ακόμα άφορμή για τήν ένίσχυση τής αγάπης καί τής συνεργασίας τών δύο Έκκλησιών στα Διορθόδοξα καί Διαχριστινικά ζητήματα.⁸³⁶

Μολονότι ή παράγραφος άφορα γεγονόςτα του 21ου αιώνα, καί, κατά συνέπεια, δέν έμπίπτει στό πλαίσιο τής παρούσας έργασίας, κρίνουμε σκόπιμο νά τήν εκθέσουμε, προς έπίρρωση όλων τών άνωτέρω, καί μάλιστα τής συμμετοχής τής Έκκλησίας τής Ρουμανίας, μαζί με αντιπροσώπους τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, στους Πανορθόδοξους, διαχριστιανικούς καί διαθρησκευτικούς διαλόγους. Κατά τό διάστημα από 29 έως 30 Αυγούστου 2002, κατόπιν προσκλήσεως του Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου, διεξήχθη στό Βουκουρέστι ό 6ος Διάλογος Ορθοδόξων Έκκλησιών, πού διοργανώθηκε από τήν κοινοβουλευτική ομάδα του Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος – Ευρωπαίων Δημοκρατών (ΕΛΚ-ΕΔ). Στόν Διάλογο αυτόν, στόν όποιο εκτός του Ρουμάνου Πατριάρχου Θεοκτίστου καί άλλων Αυτόκεφάλων Έκκλησιών συμμετείχαν ό πρίγκιπας Χασάν τής Ιορδανίας, ό Αρχιεπίσκοπος του Ισραήλ Ράμπι Λάου, ό Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Δημήτριος, ό Γραμματέας του Παπικού Συμβουλίου για τήν ένότητα τών Χριστιανών Μάρν Ουελέ, Ευρωβουλευτές τής Νέας Δημοκρατίας, εκπρόσωπος τής κοινοβουλευτικής ομάδας του ΕΛΚ-ΕΔ, εκπρόσωποι τής Ισπανικής Κυβερνήσεως, τής Ευρωπαϊκής Επιτροπής καί του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συζητήθηκαν κυρίως οί θρησκευτικές καί κοινωνικές έπιπτώσεις τών γεγονότων τής τρομοκρατικής επίθεσεως τής 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στίς Η.Π.Α., ή έδραίωση τής ειρήνης, ή καταπολέμηση τής τρομοκρατίας, οί αντιδράσεις πολιτικών θεσμών τής

⁸³⁶ «Έορταί επί τή Εικοστή Έπετείω τής Πατριαρχίας του Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ρουμανίας Ιουστινιανού», Έκκλησία 13-14 (1 καί 15 Ιουλίου 1968) 296-303.

Ευρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, καθώς καί ὁ παραινετικός ρόλος πολιτικῶν ἀλλά καί μή κυβερνητικῶν ὀργανώσεων.⁸³⁷

7. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας

Ἡ νεώτερη ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας⁸³⁸ ἀρχίζει μέσα σέ ἐκκλησιαστικές ταραχές καί ἀνωμαλίες. Ἰδιαίτερα, κατά τό πρῶτο μισό του 20^{οῦ} αἰώνα (βλ. Λαϊκή Δημοκρατία ἀπό 15/9/1946), ἦταν ἡ πιό ἀπομονωμένη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀφοῦ δέν εἶχε ἀναπτύξει ὁμαλές σχέσεις μέ τίς Ἀδελφές τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας.⁸³⁹ Τό γεγονός αὐτό ὀφειλόταν κυρίως στήν πολιτιστική καί φυλετική ἀφυπνιστική κίνηση τῶν Βουλγάρων. Ἡ ἀφυπνιστική κίνηση ἐκφράστηκε στήν ἐκδηλη ἀποστροφή τῶν Βουλγάρων πρὸς τό Ἑλληνικό στοιχεῖο (ὅπως ἤδη συνέβαινε ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Βόρη ἀλλά εἶχε ἀποδυναμωθεῖ λόγω τῆς Ὀθωμανοκρατίας), καί ἐνισχύθηκε ἀπό τίς πανσλαβιστικές ιδέες τῆς Ρωσίας.⁸⁴⁰ Καρπὸς τῆς βουλγαρικῆς ἐθνικιστικῆς κίνησης ἦταν ἡ ἀντικανονική ἴδρυση τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας (βλ. Σουλτανικό φιρμάνι 27/2/1871) καί μιᾶς δεύτερης ταυτόχρονα Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, πού ἔδρευε στήν Κωνσταντινούπολη (ἔπαυσε τό 1913), μέ τήν ὁποία ἀνατρέπονταν οἱ περί διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας κανονικές διατάξεις.⁸⁴¹ Ἡ ἐνέργεια αὐτή καταδικάστηκε ἀπό τή Μεγάλη Σύνοδο (29 Αὐγούστου ἕως 17 Σεπτεμβρίου 1872), κηρύσσοντας σχισματική τήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας.⁸⁴²

Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐγχειρήματος ὀδήγησε στήν ἔξαρση τοῦ Βουλγαρικοῦ φυλετισμοῦ καί μισελληνισμοῦ, ἡ ὁποία εἶχε ἤδη ἀρχίσει μετά τόν Κριμαϊκό πόλεμο (1854), μέ τή μορφή μιᾶς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν Γραμμάτων καί τῶν Τεχνῶν ὑπό τήν ἐπίδραση τῶν ιδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ καί τῶν πολιτικῶν ιδεολογιῶν, μέ ἀπώτερο σκοπὸ τήν ἐκκλησιαστική χειραφέτηση ἀπὸ τόν Οἰκουμενικό Θρόνο.⁸⁴³

Ὡστόσο, στό διάστημα τῶν 75 χρόνων (1870-1945), μέχρι τήν ἄρση τοῦ Σχίσματος ἀπὸ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, παρά τίς ἐσωτερικές ἐθνο-πολιτικές αἵματοχυσίες⁸⁴⁴ καί τήν ἐφαρμογή τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκοινωνησίας τῆς Ἐκκλησίας

⁸³⁷ Ἐφημ. Ἐλεύθερος Τύπος 17/7/2002· Ἀγγελιοφόρος 13/7/2002.

⁸³⁸ Χ. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας (865-1938), Ἀθῆναι 1957· Α. Μιχαήλωφ, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας», Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας, Θεσσαλονίκη 1968, σσ. 91-103· Β. Μουστάκη, «Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἱστορία», Θ.Η.Ε. 3 (1963) 994-1016· Δ. Γόνη, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας, Ἀθῆναι 1995· Ι. Ταρνανίδη, Ἱστορία τῶν Σλαβικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τ. Α': Ἱστορία τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1988· τοῦ ἰδίου, Ἱστορία τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1996.

⁸³⁹ I. Dimitrov, «Ἐπίτροφοι τῶν Ἐκκλησιῶν, τό μέλλον τῶν δι-ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων», Συμπόσιον Πνευματικόν, ἐπί χρυσῷ ἰωβηλαίῳ ἱερωσύνης τοῦ Μητροπολίτου Πατρῶν Νικοδήμου, Ἀθῆναι 1989, σ. 635.

⁸⁴⁰ Β. Μουστάκη, «Βουλγαρικῆ Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 3 (1963) 993-1016.

⁸⁴¹ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρ. Κίτρος Οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων, Ἀθῆναι 1972, σ. 323, ὑποσ. 2.

⁸⁴² «Ἐγγραφα Συνοδικά καί Πατριαρχικά περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ Ζητήματος (1853-1873), ἐν Κωνσταντινουπόλει 1908» στο Α. Ἀγγελόπουλου, Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας στὰ Βαλκάνια σήμερα, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1995, σ. 77 κ. ἐξ.· Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου (Τσαούση), Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 323 κ. ἐξ.· Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρος Βαρνάβα Τζωρτζάτου, σσ. 179-180.

⁸⁴³ Β. Μουστάκη, «Βουλγαρικῆ Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 3 (1963) 993-1016.

⁸⁴⁴ Κ. Βαβούσκου, «Ἐκκλησιαστικά καί σχέσεις Σέρβων καί Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τόν 19ο αἰ.», «Συνεργασία Ἑλλήνων καί Σέρβων 1804-1830», Πρακτικά 1ου Ἑλληνοσερβικοῦ Συμποσίου, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 21· τοῦ ἰδίου, «Τό βουλγαρικόν Ἐκκλησιαστικόν σχίσμα καί οἱ Ἐκκλησιαστικά ὑθμίσεις εἰς τόν χώρον τῆς Ὁρθοδοξίας», ANALES, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1992, σ. 1217 κ. ἐξ.· Ε.

τῆς Βουλγαρίας μέ τίς λοιπές Ὀρθόδοξες Ἀδελφές Ἐκκλησίες, ἔγιναν ἐκ μέρους τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί ἰδίως τῆς Ρουμανικῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (πού κατά τήν ἐποχή αὐτήν ἐπιδίωκε μαζί μέ τήν Τουρκία καί τή Σερβία τήν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων μέ τή Βουλγαρία) προσπάθειες ἀποκαταστάσεως τῆς Βουλγαρικῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, μέ κυριώτερη, βέβαια, τήν ἄρση τοῦ Σχίσματος, γιά παράδειγμα, κατά τήν Πανορθόδοξη Διάσκεψη τοῦ Ἁγίου Ὄρους (1930).⁸⁴⁵ Ἀλλά ἡ ἄρση δέν πραγματοποιήθηκε, στό δέ Ἅγιον Ὄρος δέν ἐπιτράπηκε ἡ ἐγκαταβίωση Βουλγάρων Μοναχῶν.⁸⁴⁶

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος τηροῦσε πάντοτε ἐπιφυλακτική στάση ἀπέναντι στήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας, λόγω, βεβαίως, τοῦ Σχίσματός της, ἀλλά καί ἐξαιτίας τῶν ἀντικανονικῶν ἐνεργειῶν τῆς τελευταίας (πού ὑποκινοῦνταν ἀπό ἔθνοφυλετικούς καί πολιτικούς λόγους μέ ἀπώτερο στόχο τήν προσάρτηση τῆς Β. Θράκης καί τῆς Β. Μακεδονίας στό νεοσυσταθέν Μέγα Βουλγαρικό κράτος)⁸⁴⁷ σέ ἐπαρχίες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατά τό διάστημα τῶν δύο μεγάλων πολέμων, ἐνεργειῶν πού εἶχαν δυσμενέστατες ἐπιπτώσεις σέ δεκάδες χιλιάδων Ἑλλήνων.⁸⁴⁸ Μάλιστα δέ, στή Γερμανία οἱ Ὀρθόδοξοι Βούλγαροι Κληρικοί προέβαιναν ἀδίστακτα σέ ἀντικανονικές χειροτονίες Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς.⁸⁴⁹

Ἔτσι, οἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας εἶχαν παγώσει ἐξαιτίας τῆς πολεμικῆς καταστάσεως πού ἐπικρατοῦσε, καθώς ἡ γειτονική ἀδελφή Ἐκκλησία δροῦσε μέ κάθε τρόπο ἐναντίον τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν στίς ἐπαρχίες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καί Θράκης.⁸⁵⁰

Μολαταῦτα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ξεχνώντας μίση καί πάθη τοῦ παρελθόντος καί ἐμπνεόμενη ἀπό τό χριστιανικό πνεῦμα τῆς εἰρήνης, τῆς ἀγάπης καί τῆς ἀδελφοσύνης, δέν ἔφερε ἐμπόδια στήν ἄρση τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος

Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τόν Κ' αἰ., Θεσσαλονίκη 1994, σ. 84.

⁸⁴⁵ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 180.

⁸⁴⁶ Προβλ. Γ. Καψάνη, «Τό Ἅγιον Ὄρος καί ἡ Ὀρθοδοξία στά Βαλκάνια», Βαλκάνια καί Ὀρθοδοξία, Αθήνα 1993.

⁸⁴⁷ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις, ὁ.π., σ. 84.

⁸⁴⁸ Α. Ἀγγελόπουλου, «Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῶν Νέων Χωρῶν», ΕΕΘΣΠΘ 25 (1982), παράρτημα 28, σ. 70 κ. ἐξ.: Ἐκθεση καθηγητῶν Πανεπιστημίου Αθηνῶν – Θεσσαλονίκης, Ἡ μικρά βίβλος τῶν βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων εἰς Ἀν. Μακεδονίαν καί Θράκη, 1941-1944, Αθήναι 1945· Α. Χρυσόχου, Ἡ κατοχή ἐν Μακεδονίᾳ, ἡ δρᾶσις τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, τεύχη Α' & Β', Θεσσαλονίκη 1950· Α. Κεραμόπουλου, Οἱ Ἕλληνες καί οἱ βόρειοι γείτονες, Αθήνα 1945, σ. 170 κ. ἐξ.: Η. Βενέζη, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αθηνῶν Δαμασκηνός, Αθήνα 1981, σσ. 25-68· Γ. Κονιδάρη, «Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, 1930-1935 καί 1945», ΕΕΘΣΠΘ 1 (1953) 167, 182 κ. ἐξ.: Γαβριήλ, «Ἡ αἰχμαλωσία», Φωνή τῆς Χαλκιδικῆς 31-1-1971· Π. Τζουμέρκα, ὁ.π., σ. 182.

⁸⁴⁹ Μεθοδίου (Φούγια), Αρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας, «Αἱ Ἐκκλησίαι Ἑσθονίας, Λεττονίας, Σερβίας, Πολωνίας καί Βουλγαρίας», Θεολογικά καί Ἱστορικά Μελέται — Συλλογή Δημοσιευμάτων, τ. 10, ὁ.π., σσ. 138-139.

⁸⁵⁰ Ἐκθεση καθηγητῶν Πανεπιστημίου Αθηνῶν – Θεσσαλονίκης, Ἡ μικρά βίβλος τῶν βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων εἰς Ἀν. Μακεδονίαν καί Θράκη, 1941-1944, Αθήναι 1945· Α. Κεραμόπουλου, Οἱ Ἕλληνες καί οἱ βόρειοι γείτονες, Αθήνα 1945, σ. 170 κ. ἐξ.: Α. Χρυσόχου, Ἡ κατοχή ἐν Μακεδονίᾳ, ἡ δρᾶσις τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, τεύχη Α' & Β', Θεσσαλονίκη 1950· Γ. Κονιδάρη, «Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, 1930-1935 καί 1945», ΕΕΘΣΠΘ 1 (1953) 167, 182 κ. ἐξ.: Γαβριήλ, «Ἡ αἰχμαλωσία», Φωνή τῆς Χαλκιδικῆς 31-1-1971· Χρυσάνθου, Αρχιεπ. Αθηνῶν, Τό Βουλγαρικόν Σχίσμα, Αθήναι 1945· Γ. Εὐθυμίου, Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος, Αθήναι 1957· Α. Ἀγγελόπουλου, «Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῶν Νέων Χωρῶν», ΕΕΘΣΠΘ 25 (1982) 70 κ. ἐξ.

(1945),⁸⁵¹ παρ' ὅτι εἶχε συμφέρον νά διατηρηθεῖ τοῦτο.⁸⁵² Μάλιστα καί πρό τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, στή Διάσκεψη τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἡ Ἑλληνική ἀντιπροσωπεία τάχθηκε ἀνεπιφύλακτα ὑπέρ τῶν διαπραγματεύσεων γιά τήν ἄρση τοῦ Σχίσματος.⁸⁵³ Ἦθελε μέ τή στάση της αὐτή νά βοηθήσει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀλλά καί τήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία εἶχε περιέλθει σέ δεινή κατάσταση λόγω τῶν ἐσωτερικῶν της προβλημάτων καί, ὡς ἐκ τούτου, ἔχρηζε τῆς συμπαράστασης τῶν Ἀδελφῶν της Ἐκκλησιῶν.⁸⁵⁴ Πάντως, ἡ ὅλη στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας φαίνεται ὅτι προσδιορίστηκε ἱστορικά ἀπό τήν ὑπαρξη, τή λειτουργία καί τήν ἄρση ἀποκλειστικά τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Σχίσματος.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας, μετά τήν κανονική της ἀποκατάσταση (ἄρση τοῦ Σχίσματος) καί αὐτοκεφαλία (συνοδική Πράξη καί Πατριαρχικός Τόμος 1945) — μέ τή μεσολάβηση τοῦ Πατριάρχου τῆς Ρωσίας Σεργίου (1944) — καί στά πλαίσια βελτιώσεως καί ἀναπτύξεως τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων, ἀποφάσισε νά ἐξέλθει ἀπό τήν ἀπομόνωσή της καί νά βρεῖ ὑποστηρικτές στό ἔργο της. Κάτι τέτοιο εὐνοοῦσε, ἄλλωστε, καί τή Βουλγαρική Κυβέρνηση, ἡ ὁποία διέβλεπε καθαρά πῶς οἱ καλές ἐκκλησιαστικές σχέσεις θά εἶχαν θετικό ἀντίκτυπο στίς διακρατικές σχέσεις τῶν δύο χωρῶν. Ἔτσι, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας μετεἶχε στήν Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Ρόδου (1961).⁸⁵⁵

Ὁμοίως, ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ἐπισκέφθηκε ἐπίσημα τήν Ἑλλάδα (1962). Σέ αὐτήν τήν ἐπίσκεψη, ἡ Βουλγαρική ἀντιπροσωπεία ἔτυχε ἐγκάρδιας ὑποδοχῆς, ὅπως ἡ ἴδια τό διαπίστωσε. Στούς λόγους του, ὁ Πατριάρχης τόνισε πῶς ἡ ἐπίσκεψή του αὐτή θά συμβάλλει στήν ἀνάπτυξη τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Μιλώντας μάλιστα στή Ριζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή, προσκάλεσε τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν, Χρυσόστομο, νά ἐπισκεφθεῖ τή Βουλγαρία καί, ἂν γιά λόγους υγείας ἀδυνατοῦσε ὁ ἴδιος, νά στείλει Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας του. Ὁμοίως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας κάλεσε νά ἐπισκεφθοῦν τήν Ἐκκλησία της καί Ἑλληνες καθηγητές τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν. Ὁ αὐτός Βούλγαρος Πατριάρχης ἐπισκέφθηκε πάλι τήν Ἑλλάδα (1963), λαμβάνοντας μέρος στίς ἑορτές γιά τή χιλιετηρίδα τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἐνδεικτική τῆς βαθύτερης πνευματικῆς προσεγγίσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας εἶναι καί ἡ σχετικά πρόσφατη θερμή σύσταση τῆς πρώτης πρὸς τό ποιμνιό της νά τιμᾷ τόν νεοφανῆ Ἑλληνα Ἅγιο Νεκτᾶριο Ἐπίσκοπο Πενταπόλεως.⁸⁵⁶ Ὡστόσο, στά «ἀνοίγματα» αὐτά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας δέν ἀνταποκρίθηκε ἀνάλογα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.⁸⁵⁷

⁸⁵¹ Α. Παπαδοπούλου, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι θεμάτων πανορθοδόξου ἐνδιαφέροντος κατά τόν 20ό αἰ.», ΕΕΘΣΠΘ 19 (1974), παράρτημα 17, σ. 153 κ. ἔξ.

⁸⁵² Γ. Κονιδάρη, «Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, 1930-1935 καί 1945», ΕΕΘΣΠΘ 1 (1953), σ. 149 κ. ἔξ.

⁸⁵³ Α. Παπαδοπούλου, «Ἡ βουλγαρική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί αἱ διορθόδοξοι σχέσεις», ΕΕΘΣΠΘ 20 (1975) 203·τοῦ ἰδίου, «Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γενναδίου στίς διορθόδοξες καί διαχριστιανικές σχέσεις καί στήν καταπολέμηση τῶν ξένων θρησκευτικῶν προπαγανδῶν», Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος Ἀλεξιάδης (1912-1951), Κέντρο Ἱστορίας τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης 1992, σσ. 66-68.

⁸⁵⁴ Γ. Κονιδάρη, «Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, 1930-1935 καί 1945», ΕΕΘΣΠΘ 1 (1953), σ. 167 καί 181·Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 42.

⁸⁵⁵ Β. Μουστάκη, «Βουλγαρική Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 3 (1963) 993-1016.

⁸⁵⁶ Ὁ.π.

⁸⁵⁷ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 183, 198.

Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος προλείανε τό ἔδαφος γιά μιά πραγματική ἐπί-κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας, ἦταν ὁ Μητροπολίτης Κίτρους Βαρνάβας, μέ τή μεγάλη διεκκλησιαστική καί διορθόδοξη πείρα καί δράση του προφορικῶς καί γραπτῶς⁸⁵⁸ ἀλλά καί μέ τίς ἀλλεπάλληλες ἀδελφικές καί ποιμαντικές ἐπισκέψεις του.⁸⁵⁹ Ἔτσι, ἀπό 8 ἕως 15 Μαΐου τοῦ 1969 πραγματοποιήθηκε ἐπίσκεψη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Ἱερωνύμου, στή Σόφια, παρόντος καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, γιά νά παραστεῖ στίς ἐορταστικές ἐκδηλώσεις πού διοργάνωσε ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας γιά τήν συμπλήρωση 1.100 ἐτῶν ἀπό τήν κοίμηση τοῦ φωτιστῆ τῶν Σλάβων, Ἁγίου Κυρίλλου.⁸⁶⁰ Μέ τήν εὐκαιρία τοῦ ἐορτασμοῦ αὐτοῦ, ὁ καθηγητής, Κ. Μπόνης, ἐξέφρασε τή γνώμη ὅτι Ἕλληνες καί Σλάβοι — μέ τό ἔργο τῶν δυό ἀδελφῶν, Κυρίλλου καί Μεθοδίου, — ἔγιναν συγκληρονόμοι ἑνός κοινῶν πολιτισμοῦ, παρουσιάζοντας ἔτσι τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὡς τήν κατ' ἐξοχήν ἐκπρόσωπο τοῦ Ἑλληνορθόδοξου κόσμου.⁸⁶¹ Ἀλλά καί ὁ Πατριάρχης Βουλγαρίας Μάξιμος, ἐπισκέφθηκε τήν Ἑλλάδα, ἐνθαρρύνοντας τήν Οἰκουμενική Κίνηση ὡς «αἶτημα τῶν καιρῶν».⁸⁶²

Ἐξάλλου, ἐπί Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ, πραγματοποιήθηκε (15/10/1974) ἀκόμα μιά ἐπίσημη ἐπίσκεψη Συνοδικῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας. Κατά τήν ἐπίσκεψη αὐτή ὁ Κίτρους Βαρνάβας (ὡς ἀρχηγός τῆς ἀντιπροσωπείας) ἀνακηρύχθηκε (17/10/1974) ἐπίτιμος διδάκτωρ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας «Ἅγιος Κλήμης» καί τιμήθηκε μέ τό ἀνώτατο παράσημο «Κυρίλλου καί Μεθοδίου Α' Τάξεως» ἀπό τόν Πρόεδρο Todor Zhivkov (1911-1998)⁸⁶³ — στόν Πατριάρχη Βουλγαρίας Μάξιμο. Στούς ἐκατέρωθεν χαιρετιστήριους λόγους διαφάνηκε ἡ ἐπιθυμία καί τῶν δύο Ἐκκλησιῶν γιά τήν περαιτέρω σύσφιγξη τῶν σχέσεων καί τονίσθηκε, ἰδιαίτερα ἀπό τόν Πατριάρχη Μάξιμο, ὅτι ἡ ἐν λόγω ἐπίσκεψη ἀποτελεῖ εἴσοδο σέ νέα φάση ἐπικοινωνίας τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν, μέ ἀποτέλεσμα τήν αὔξηση καί στερέωση τῆς ἀγάπης μεταξύ αὐτῶν καί τῶν λαῶν. Ἀντίστοιχα, ἀπό τήν πλευρά τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Μητροπολίτης Κίτρους ἐξέφρασε τήν πίστη του ὡς πρὸς τή δυνατότητα ἀναπτύξεως διορθόδοξων σχέσεων, ἰδιαίτερα μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπό τόν αὐτό πολιτιστικό κορμό, τήν Ὁρθόδοξη Βυζαντινὴ Ἀυτοκρατορία, καί ἀνδρώθηκαν κάτω ἀπό τήν εὐεργετική κάλυψη τῶν πτερυγῶν τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Μητέρας Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως.⁸⁶⁴

Καρπὸς τῶν ἐπισκέψεων τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας ὑπῆρξε ἡ ἐπίσημη ἐπίσκεψη (28 Μαΐου - 4 Ἰουνίου 1975) στήν Ἑλλάδα τοῦ Πατριάρχου Βουλγαρίας, Μαξίμου, συνοδευόμενου ἀπό ἀκολουθία.

⁸⁵⁸ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρο. Κίτρους «Περί τὰς συγχρόνους Ἐκκλησιαστικὰς ἑλληνοβουλγαρικὰς σχέσεις», Ἐκκλησία 57 (1980) 334.

⁸⁵⁹ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 183.

⁸⁶⁰ Κ. Μπόνης, «Σκέψεις ἐπὶ συγχρόνων Ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων», Ἀθήνα 1972, σ. 180 ἐξ.

⁸⁶¹ Κ. Μπόνης, «Ὁ ἐν Σόφια τῆς Βουλγαρίας ἐπίσημος ἐορτασμός ἐπὶ τῇ 1110ῃ ἐπετειῶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ἁγίου Κυρίλλου», Ἐκκλησία 16-17 (1969).

⁸⁶² Ἐκκλησία (1971), 469.

⁸⁶³ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρο. Κίτρους, «Τὸ ἐν τῷ παρόντι χρέος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», Ἀθήναι 1974, σσ. 4-5.

⁸⁶⁴ Π. Τζουμέρκα, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου», ὁ.π., σσ. 193, 196.

Καί πάλι τοῦ ἔγινε θερμή καί λαμπρή ὑποδοχή, ἐνῶ, ἐκτός τῶν Ἀθηνῶν, ἐπισκέφθηκε τήν Ἱερά Μητρόπολη Κατερίνης, τήν Ἱερά Μονή Ἁγίου Διονυσίου στόν Ὀλυμπο καί τό Ἅγιον Ὄρος.⁸⁶⁵ Στίς σχετικές του προσρήσεις, τούς χαιρετισμούς, τίς ἀντιφωνήσεις καί τίς ὁμιλίες ἐκθίαζε ἀφ' ἑνός μὲν τό ἀγιοτριαδικό πνεῦμα τῆς ἐνότητος τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ τῆ γεωγραφική καί πολιτιστική γειτνίαση τῶν δύο χωρῶν.⁸⁶⁶ Τήν ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχου Μαξίμου στήν Ἑλλάδα ἀνταπέδωσε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν στή Βουλγαρία ἀπό 3 ἕως 8 Ἰουνίου 1976.⁸⁶⁷

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Σεραφεῖμ ἔτυχε θερμῆς ὑποδοχῆς ἀπό μερίδα Ἀρχιερέων τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ ἱεροῦ κλήρου. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ μνεία πού γίνεται ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σεραφεῖμ νά ἀποσβεστοῦν τὰ σφάλματα τοῦ παρελθόντος τῶν δύο λαῶν.⁸⁶⁸ Ἐπίσης ἐπισκέφθηκε τήν Ἱερά Μονή τῆς Ρίλας ἀλλά καί τελέσθηκε λαμπρὸ συλλεῖτουργο στόν Πατριαρχικό Καθεδρικό Ναὸ Ἀλεξάνδρου Νέφσκυ στόν ὁποῖο ὁ Μακαριώτατος ἀνέφερε στήν ὁμιλία του πῶς ὁ σκοπὸς τῆς ἐπισκέψεως αὐτῆς εἶναι ἡ σύσφιξη τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἡ καλὴ συμβίωση, συναναστροφή καί ἐπικοινωνία, τῆς ὁποίας μόνος δρόμος εἶναι ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, τὴν ὁποία φωτίζει τὸ φῶς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.⁸⁶⁹ Ἀναφέρθηκε ὅτι οἱ δύο λαοὶ εἶναι κλάδοι τῆς ἴδιας ρίζας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὅμως ταυτόχρονα εἶναι καί δύο λαοὶ μὲ διαφορετικὲς γλῶσσες ἀλλὰ μιὰ κοινὴ πίστη, Ἐνα Ποιμένα καί μιὰ ἐλπίδα.⁸⁷⁰

Τέλος, ἀπὸ τῆς 18ης ἕως 19^{ης} Ἰουνίου 1983, ἀντιπροσωπεῖα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας, μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἐπίσκοπο Κρουπνικίου, Γελάσιο, ἐπισκέφθηκε τήν Ἱερά Μητρόπολη Κίτρου, κομίζοντας μεγάλη καμπάνα γιά τόν νέο καθεδρικό Ἱερό Ναὸ τῆς πόλεως Κατερίνης ὡς δεῖγμα ἀγάπης καί συσφίξεως τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀλλά καί ἔκφραση βαθύτατης ἐκτιμῆσεώς της στό πρόσωπο τοῦ Κίτρου Βαρνάβα. Μάλιστα δέ, κατὰ τίς σχετικὲς προσφωνήσεις καί ἀντιφωνήσεις, μετὰ τό πέρας τῆς πανηγυρικῆς Θείας Λειτουργίας (Κυριακὴ 19 Ἰουνίου), ὑπογραμμίστηκε τό γεγονὸς πῶς ἡ καμπάνα αὐτὴ θά διαλαλεῖ τὴν ἀγάπη, τὴ φιλία καί τὴν εἰρήνη μετὰ τῶν δύο λαῶν.⁸⁷¹

8. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τὴν Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας

Ἡ ἀρχαία Ἰβηρία (Γεωργία), εὐρισκόμενη ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Περσῶν, κατακτήθηκε ἀπὸ τόν Μ. Ἀλέξανδρο, ὅποτε ὑπέστη βαθύτατη ἐπίδραση ἀπὸ τόν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ. Τὰ ἴχνη δέ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς δέν ἐξέλιπαν μέχρι σήμερα, ὀφειλόμενα, βέβαια, καί στή μετέπειτα ἐπίδραση τοῦ Βυζαντίου.⁸⁷² Ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Κάτω Ἰβηρίας ὑπαγόταν, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, στό Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, τό ὁποῖο κατὰ τόν 11ο αἰῶνα τοῦ παραχώρησε σχετικὴ αὐτοτέλεια. Ἡ δέ Ἄνω Ἰβηρία ὑπαγόταν —κατὰ μιὰ παράδοση ἤδη ἀπὸ τόν 5ο αἰῶνα (ἐνῶ, κατ'

⁸⁶⁵ Πρβλ. Γ. Καψάνη, «Τὸ Ἅγιον Ὄρος καί ἡ Ὀρθοδοξία στὰ Βαλκάνια», Βαλκάνια καί Ὀρθοδοξία, Ἀθήνα 1993.

⁸⁶⁶ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρ. Κίτρου, «Περί τὰς συγχρόνους Ἐκκλησιαστικὰς ἑλληνοβουλγαρικὰς σχέσεις», Ἐκκλησία 57 (1980) 334.

⁸⁶⁷ Π. Τζουμέρκα, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρου Βαρνάβα Τζωρτζάτου», ὁ.π., σσ. 202-213.

⁸⁶⁸ Ἐκκλησία (16 Αυγούστου 1976, 17), σ. 287.

⁸⁶⁹ Ἐκκλησία (16 Αυγούστου 1976, 17), σ. 292.

⁸⁷⁰ Ἐκκλησία (16 Αυγούστου 1976, 17), σ. 300.

⁸⁷¹ Π. Τζουμέρκα, ὁ.π., σσ. 212-213.

⁸⁷² Τ. Α. Γριτσοπούλου, «Ἰβηρικὴ Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 6 (1965) 696-697.

ἄλλους, ἡ ἀρχαία Κολχίς, πού ἦταν εἰδωλολατρική, ἐκχριστιανίστηκε ἀπό τήν Ἁγία Νίνα)⁸⁷³— στόν Οἰκουμενικό Θρόνο.⁸⁷⁴

Ἡ Ἰβηρική Ἐκκλησία διατήρησε τήν αὐτονομία της μέχρι τό 1801, ὅποτε μεταβλήθηκε σέ Ρωσική ἐπαρχία καί συγχωνεύτηκε μέ τή Ρωσία. Τό 1917, μέ τήν μπολσεβικική ἐπανάσταση, ἡ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας βρῆκε τήν εὐκαιρία νά ἐνεργοποιήσει ἐκ νέου τό αὐτοκέφαλό της καί νά ἐκδιώξει ἀπό τό ἔδαφός της ὅλους τούς Ρώσους Ἐπισκόπους, Ἱερεῖς καί Μοναχοῦς.⁸⁷⁵

Μέ τήν ἐπικράτηση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας περιήλθε ξανά στή Ρωσία (1921). Μάλιστα, πολλοί Ὀρθόδοξοι Γεωργιανοί ἐγκατέλειψαν τήν πατρίδα τους καί ἐγκαταστάθηκαν σέ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἰδίως στό Παρίσι, τήν Ἰσπανία καί τή Νότια Γερμανία. Ὡστόσο, μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων Γεωργιανῶν τῆς Διασποράς καί τῶν Ὀρθοδόξων Γεωργιανῶν τῆς Γεωργίας ἄρχισαν, δυστυχῶς, ποικίλες ἐκκλησιαστικές καί διοικητικές προστριβές.⁸⁷⁶ Μετά τήν κατάλυση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος, τήν Ἐκκλησία τῆς Τιφλίδας διεκδίκησαν ἐκκλησιαστικά τόσο ὁ Οἰκουμενικός Θρόνος, ὅσο καί τό Πατριαρχεῖο Μόσχας. Τελικά, τόν Μάρτιο τοῦ 1990 ὑπογράφονται στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Τόμος ἀναγνώρισεως καί κυρώσεως τοῦ αὐτοκεφάλου καί ἡ σχετική Πράξη.⁸⁷⁷

Ἡ Ἰβηρική Ἐκκλησία διέθετε ἀνθηρή μοναστική παράδοση, ἰδίως ἀπό τόν 6ο αἰώνα. Μοναστικά Ἰβηρικά κέντρα ἄκμασαν, μεταξύ τῶν ἄλλων, καί στήν Κύπρο, τό Ἅγιον Ὅρος κ.ἄ.⁸⁷⁸ Λόγω αὐτῆς τῆς μακραίωνης παράδοσης, ἡ Ἑλλαδική Ἐκκλησία εἶχε φιλικές σχέσεις καί συνέβαλε μέ διμερεῖς ἐπισκέψεις ἀμοιβαίας κατανόησης μέ σκοπὸ καί στόχο τήν προώθηση τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆ στήριξη τοῦ Ἰβηρικοῦ λαοῦ στοὺς ἀγῶνες του ἐνάντια στό κομμουνιστικό καθεστῶς, ἀλλὰ καί τήν προσπάθεια τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας νά καταστεῖ αὐτοκέφαλη.⁸⁷⁹

9. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου

Ἡ ἑλληνικότητα —ἀρχῆς ἤδη γενομένης ἀπό αὐτούς τούς Κυπρίους Ἀποστόλους Βαρνάβα καί τόν ἀνηψιό του Ἰωάννη (Μάρκο) καί φθάνοντας μέχρι καί τήν ἴδρυση τῶν Ἱερῶν Μονῶν Σταυροβουνίου καί Ὁμόδου— τῆς ἀρχαίας αὐτοκεφάλου (μέ ἀπόφαση τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Ἐφεσσοῦ 431) Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου οὐδέποτε ἀμφισβητήθηκε κατά τή μακρὰ καί σκληρότατη περίοδο κατοχῆς τῆς νήσου ἀπό τούς Ἀραβες, Φράγκους, Τούρκους καί Ἀγγλους.⁸⁸⁰ Μάλιστα δέ, ἡ Ἐκκλησία Κύπρου εἶχε προκηρύξει καί φιλολογικό διαγωνισμό γιά συγγραφή

⁸⁷³ Γαβριήλ Καραπατάκη, Ἀρχιμ. «Ἡ Γεωργιανή Ἐκκλησία. Τό Αὐτοκέφαλον καί ἡ αὐτοπροαγωγή αὐτῆς εἰς Πατριαρχεῖον», Ἐκκλησιαστικός Φάρος (1921) 349-381 καί 475-489· Καλλινίκου, Μητρο. Κυζίκου «Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία Ἰβηρίας», Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια 46, σσ. 480-481.

⁸⁷⁴ Μεθοδίου (Φούγια), Ἀρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας, «Ἡ Γεωργιανή Ἐκκλησία», Θεολογικά καί Ἱστορικά Μελέται — Συλλογή Δημοσιευμάτων, τ. 10, ὁ.π., σ. 129.

⁸⁷⁵ Ὁ.π.

⁸⁷⁶ Ὁ.π., σ. 130.

⁸⁷⁷ Ε. Βαρέλλα, «Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὀρθοδοξίας σήμερα — Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τόν Κ' αἰώνα», Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 57-58.

⁸⁷⁸ Τ. Α. Γριτσοπούλου, «Ἰβηρική Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 6 (1965) 696-697.

⁸⁷⁹ Μελετίου (Καλαμαρά), Ἀρχιμ., «Τό ὁδοιπορικόν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου», Ἀθῆναι 1976, σ. 72.

⁸⁸⁰ Α. Μιτσίδη, «Κύπρος – Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», Θ.Η.Ε. 7 (1965) 1126-1129.

ἔργου μέ θέμα «Ἡ δρᾶσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου κατά τούς χρόνους τῆς δουλείας».⁸⁸¹

Ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰώνα, ἡ Α.Θ.Μ. ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Φώτιος (1900-1925), σέ δηλώσεις του πρός τήν Κυπριακή ἑφημερίδα «Ἐλευθερία» ἐξέφρασε τήν ἐπιθυμία του νά ἐπισκεφθεῖ τήν Κύπρο, καθώς καί τήν προθυμία του νά ἐργασθεῖ, ἄν οἱ ὑπηρεσίες του κριθοῦν ἀναγκαῖες, ὑπέρ τῆς λυσιτελέστερης ἐπιλύσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος τῆς Κύπρου. Ὅσον ἀφορᾷ δέ στό Ἱεροδιδασκαλεῖο τῆς Κύπρου, ὁ Πατριάρχης φρονεῖ ὅτι ἡ κανονική λειτουργία του θά μπορούσε νά ἐξυπηρετήσῃ πολλαπλές ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὑποσχόμενος νά μεριμνήσῃ δεόντως καί γι' αὐτό.⁸⁸²

Ὡστόσο, ἡ συνέχιση τοῦ ἐθναρχικοῦ⁸⁸³ θεσμοῦ ἐπί Ἀγγλοκρατίας στό πρόσωπο τοῦ Μακαρίου Γ' ὀδήγησε σέ διατάραξη ὄχι μόνο τῆς ἐθνικο-πολιτικῆς ἀλλά καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς γαλήνης, δεδομένου ὅτι οἱ Μητροπολίτες Πάφου Γεννάδιος, Κιτίου Ἄνθιμος καί Κυρήνειας Κυπριανός (οἱ ὁποῖοι σχετίζονταν μέ τίς Ἑλληνικές παρεκκλησιαστικές Ὄργανώσεις) καθαίρεσαν — μέ τή συνεργασία τοῦ καθηγητή Κ. Μουρατίδη⁸⁸⁴ — συνοδικῶς (1973) τόν Μακάριο. Ὁ τελευταῖος, μέ σύγκληση Μείζονος καί Ὑπερτελοῦς Συνόδου, ἀπομάκρυνε τούς τρεῖς αὐτούς Ἱεράρχες. Τό γεγονός αὐτό ἀνάγκασε τόν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Ἱερώνυμο Κοτσώνη νά συμπαρασταθεῖ στόν Μακάριο,⁸⁸⁵ παρά τό γεγονός ὅτι οἱ θρησκευτικές ὀργανώσεις τάχθηκαν μέ τό μέρος αὐτῶν πού καθαίρεσαν τόν Μακάριο. Τά γεγονότα κλιμακώθηκαν μέ τήν ἐμπλοκή δραματικῶν πολιτικῶν γεγονότων ἀπό τή μεριά τῆς Ἑλλάδος, τῆς Τουρκίας καί τῆς Ἀγγλίας-Ἀμερικῆς.⁸⁸⁶ Ἡ ἐθναρχία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου, ἡ ὁποία ἐρχόταν σέ ἄμεση ἀντίθεση μέ τό ἰδεολόγημα τοῦ «ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ» τῶν δικτατόρων Συνταγματαρχῶν στήν Ἀθήνα (ἀφοῦ τό Κυπριακό ἐμφανίζόταν πλέον ὡς διεκκλησιαστικό πρόβλημα), ἔθετε σέ δοκιμασία τόσο τίς διπλωματικές κινήσεις τῆς Κυπριακῆς Πολιτείας, μέ δυσμενεῖς μάλιστα ἐθνικές προεκτάσεις, ὅσο καί τίς διορθόδοξες σχέσεις.⁸⁸⁷

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου σήμερα διατηρεῖ ἀγαθές σχέσεις μέ ὅλες τίς ἀδελφές Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, συμβάλλοντας στήν (ὑπό τόν συντονισμό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου) προσπάθεια προσεγγίσεως τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καί ἄρσεως τῶν μεταξύ τους παλαιῶν διαφορῶν. Ἐπίσης, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, μέ δικούς της ἐκπροσώπους, μετέχει ἐνεργά σέ ὅλα σχεδόν τά συνέδρια

⁸⁸¹ Ὁ.π.

⁸⁸² Ὁ.π.

⁸⁸³ Τόσο στόν γεωγραφικό ὅσο καί στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξαν καί ὑπάρχουν πολλοί, οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι σέ μεγάλες ἐθνικές καί κοινωνικές κρίσεις, ἡ ποιμαίνουσα Ἐκκλησία μπορεῖ καί πρέπει νά ἀναλαμβάνει ρόλο «ἐθναρχικό». Ἔτσι, στίς ἀρχές τῆς μεταπολιτευτικῆς περιόδου ἡ Ἐκκλησία ἀσχολήθηκε ἔντονα μέ τά προβλήματα τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ (βλ. Μ. Κωνσταντινίδη, Πολιτικές μαρτυρίες γιά τό χρονικό ἑνός δράματος, Ἀθήνα 2001, σσ. 48-51), ἀλλά καί μέ τά προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου (δ.π.), ὅπως εἶχε ἀσχοληθεῖ καί κατά τή διάρκεια τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα τῶν Κυπρίων (βλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ.π. σ. 295). Περισσότερα ad hoc γιά τόν θεσμό τῆς ἐθναρχίας βλ. Γ. Μεταλληνοῦ, Οἱ Ἕλληνες στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, Ἀθήνα 1988, σ. 62 ἐξ.

⁸⁸⁴ Μ. Μιχαηλίδη, «Ὑπό τό φῶς τῆς ἀληθείας. Ὁ καθηγητής Κ. Μουρατίδης κατά τήν ἑπταετίαν», Ὀρθόδοξος Τύπος 221 (1/15 Νοεμβρίου 1974), Νικοδήμου (Γκατζιρούλη), Μητρ. πρ. Ἀττικῆς καί Μεγαρίδος Ἱερώνυμος Κοτσώνης, ὁ.π., σ. 494.

⁸⁸⁵ Κ. Α. Μυγδάλη, «Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας», ὁ.π., σ. 254.

⁸⁸⁶ Ε. Βαρέλλα, «Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις», ὁ.π. σσ. 66-67.

⁸⁸⁷ Ἱερωνύμου (Κοτσώνη), Ἀρχιεπ. πρ. Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, Τό δράμα ἑνός Ἀρχιεπισκόπου, Ἀθήνα 1972, σσ. 113-114.

του Π.Σ.Ε. (του οποίου τυγχάνει ιδρυτικό μέλος), όπως και στην Οικουμενική Κίνηση.⁸⁸⁸ Πρόσφατα μάλιστα φιλοξένησε και τον πάπα Ρώμης, Βενέδικτο, ο οποίος όμως για άλλη μία φορά προέβαλε τους «Επισκόπους της Μέσης Ανατολής», δηλ. την παπική Ουνία.⁸⁸⁹

Από την άλλη μεριά, τόσο το Φανάρι όσο και η Έκκλησία της Ελλάδος νιώθουν την Έκκλησία της Κύπρου ως ομόδοξη Αδελφή Έκκλησία, ή οποία μάλιστα διατηρεί άνοθευτη την κληρονομιά του τρόπου σκέψεως της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας,⁸⁹⁰ στά εκκλησιαστικά ήθη και έθιμά της.

10. Η σχέση της Έκκλησίας της Ελλάδος με την Έκκλησία της Πολωνίας

Μετά τον Ορθόδοξο εκχριστιανισμό των Πολωνών από μαθητές των Κυρίλλου και Μεθοδίου, επικράτησε —μέ ένεργειες Πολιτικών και Λατίνων Κληρικών (Ίησουιτών)— ιδίως από τον 10ο αιώνα και έξής ο έκρωμαϊσμός των Ορθοδόξων (βλ. Ουνία),⁸⁹¹ ενώ τά έναπομείναντα μέλη της Ορθοδόξου Έκκλησίας, τά οποία ύφίσταντο σκληρούς διωγμούς, διαγκωνίζονταν εκκλησιαστικά-διοικητικά μεταξύ των όμορων κρατών Ρωσίας και Λιθουανίας, ή οποία τελικά ένώθηκε πολιτικά με την Πολωνία.⁸⁹²

Άρχές του 14ου αιώνα, οί Ορθόδοξοι Πολωνοί έμφανίζονται διχασμένοι σε δύο μερίδες, πού υπάγονταν άμφοτερες στό Οικουμενικό Πατριαρχείο: τή Μικρή Ρωσία — Λιθών (πού άρχικά τήν είχε καταλάβει ή Πολωνία, αλλά στά μέσα του 17^{ου} αϊ. Συνενώθηκε με τή Μεγάλη Ρωσία) και τή Γαλικία (πού καταργήθηκε τό 1403, ένω τό 1458 ύπήχθη στή Μητρόπολη Κιέβου, ή οποία, με τή σειρά της, ύπήχθη στό Πατριαρχείο Μόσχας).⁸⁹³ Πάντως, ο Πολωνός Έπίσκοπος, Ματθαίος, († 1985), ήγέτης της μιās μερίδας, ύπήχθη στόν Οικουμενικό Θρόνο, ύπηρετώντας στό Λονδίνο ως βοηθός του Έλληνα Αρχιεπισκόπου Θυατείρων.⁸⁹⁴

Μέσα σέ όλες αυτές τίς πολιτικο-θρησκευτικές, έθνικές και διεθνικές άναστατώσεις και ταραχές της Έκκλησίας της Πολωνίας διακρίθηκε, για τους άγώνες του υπέρ της έπιστροφής των Πολωνών στην Ορθοδοξία, μία μεγάλη εκκλησιαστική προσωπικότητα, ο Μελέτιος Πηγās (1549-1601), Έλληνας από τον Χάνδακα της Κρήτης, πού διετέλεσε Πατριάρχης Άλεξανδρείας και Τοποτηρητής του Οικουμενικού Θρόνου.⁸⁹⁵

Κατά τον 18ο αιώνα, ή Πολωνία πολιτικά διαμελίστηκε σέ τρία κρατίδια α) τή Λευκή Ρωσία πού τήν κατέλαβε ή Ρωσία, β) τήν Ποδολία, τό μισό τμήμα της Βολυνίας και τό Μίνσκ, και γ) τίς περιοχές της Βίλνης, Γρόδνου και Κουρλανδίας, ένω εκκλησιαστικά συνεχίζονταν οί άλληλο-διεκδικήσεις και διεισδύσεις μεταξύ Ορθοδόξων (Άρχιεπισκοπή Μοχιλέβης, Ουνίτες, Κοζάκοι), (Ίησουιτών) Ρωμαιοκαθολικών και Προτεστάντων (Χουσίτες, Λουθηρανοί, Καλβινιστές, Αντιπριαδικοί, Σωκινιανοί).⁸⁹⁶

⁸⁸⁸ Α. Μιτσίδη, «Κύπρος – Έκκλησιαστική Ίστορία», Θ.Η.Ε. 7 (1965) 1135.

⁸⁸⁹ Φ. Βιτάλη, Η έν Ελλάδα διδράσις των Ρωμαιοκαθολικών, έν Αθήναις 1963.

⁸⁹⁰ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι και Οικουμενικά σχέσεις, ό.π., σ. 68.

⁸⁹¹ Φ. Βιτάλη, Η έν Ελλάδα διδράσις των Ρωμαιοκαθολικών, ό.π., 1963.

⁸⁹² Β. Θ. Σταυρίδη, «Πολωνία, Ορθόδοξος Έκκλησία», Θ.Η.Ε. 10 (1960) 541.

⁸⁹³ Ο.π., σσ. 542-543.

⁸⁹⁴ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Αρχιεπ. Θυατείρων και Μ. Βρετανίας, «Αί Έκκλησίαι Έσθονίας, Λεττονίας, Σεβρίας, Πολωνίας και Βουλγαρίας», Θεολογικά και Ίστορικά Μελέται — Συλλογή Δημοσιευμάτων, τ. 10, ό.π., σσ. 137-140.

⁸⁹⁵ Χ. Παρασκευαΐδη, Μελέτιος ό Πηγās, Αθήναι 1971.

⁸⁹⁶ Β. Θ. Σταυρίδη, «Πολωνία, Ορθόδοξος Έκκλησία», Θ.Η.Ε. 10 (1960), 543.

Κατά τόν 20ό αιώνα, καί συγκεκριμένα μετά τό τέλος τοῦ Α΄ παγκοσμίου πολέμου (1918), οἱ Ὀρθόδοξοι τῆς Πολωνίας ἦταν Ρωσικῆς, Οὐκρανικῆς καί Πολωνικῆς καταγωγῆς. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας μέ τή συγκατάθεση καί τῆς Κυβερνήσεως ἀποτάθηκε στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀπό τό ὁποῖο καί ἔλαβε, ἐπί Πατριαρχίας Γρηγορίου Ζ΄, τό αὐτοκέφαλο (13/11/1924).⁸⁹⁷ Ἐντούτοις, Ρωσικοί, καί κυρίως Οὐκρανικοί, ἐκκλησιαστικοί κύκλοι στήν Ἀμερική προσπαθοῦσαν, μέσω διεθνιστικῶν καί οἰκουμενιστικῶν ἐνεργειῶν (συνελεύσεων, κινήσεων, προσφυγῶν, διακηρύξεων κ.λ.π.), νά διαβρώσουν, μέ ἴδιον ὄφελος, τήν εἰρηνική πορεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας.

Κατά τήν εἰρηνική περίοδο πού ἀκολούθησε, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας ἀναπτύχθηκε ὕλικά καί πνευματικά, σφουρηλατώντας ἀγαθές σχέσεις μέ τήν Ἑλλάδα. Ἐνδεικτικά, ὁ πρίγκιπας τῆς Ἑλλάδος, Πέτρος, ἐπισκέφθηκε στά μέσα Σεπτεμβρίου 1935 τή διάσημη Λαύρα Rochaen, ὅπως καί τόν Μητροπολίτη Βαρσοβίας καί πάσης Πολωνίας Διονύσιο, ἐκφράζοντας τή μεγάλη του εὐαρέσκεια. Ἐπιπλέον, τακτικός καθηγητής τῆς Δογματικῆς τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βαρσοβίας, Ἀρχιμανδρίτης Ἰλαρίων Βασδέκας (1879-1949), τιμήθηκε στήν Ἀθήνα μέ τό παράσημο τοῦ Χρυσοῦ Σταυροῦ τοῦ «Φοῖνικος» ἀπό τόν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων γιά τή μακρά καί εὐδόκιμη συνεισφορά στή χώρα του ὑπέρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ιδέας. Στήν ἴδια Σχολή δίδαξαν, μεταξύ ἄλλων, ὁ Ἕλληνας Πανεπιστημιακός καθηγητής Ἀλέξανδρος Ζῶτος, ὁ ὁποῖος διετέλεσε Πατριαρχικός Ἀποκρισιάρχιος, ἐνῶ σπούδασε καί ὁ μετέπειτα καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, Ἐμμανουήλ Φωτιάδης. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας ἔλαβε μέρος στίς ἐργασίες τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, πού συνήλθε στό Ἅγιον Ὄρος (1930), ἀλλά καί σέ ἄλλα οἰκουμενικά Συνέδρια, ὅπως στό Α΄ Πανορθόδοξο Θεολογικό Συνέδριο τῶν Ἀθηνῶν (1936).⁸⁹⁸

Τό ἴδιο ἔτος (1936) ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως δημοσιεύθηκε ὁ «Τόμος ἰδρυτικός τῆς Ὀρθοδόξου αὐτονόμου Μητροπόλεως Λατβίας» (Latvia), μέ ἐπαρχία τή Riga (πρωτεύουσα τῆς Λατβίας), ὁ Ἐπίσκοπος τῆς ὁποίας θά τιτλοφορεῖται «Μητροπολίτης Ρίγας καί πάσης Λατβίας». Τόν Συνοδικό αὐτόν Τόμο ἐπέδωσε ἀρμοδίως ὁ Μητροπολίτης Θυατείρων Γερμανός προσωπικά, ἀφοῦ μετέβη ὁ ἴδιος στή Λατβία, κατ' ἐντολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἡ Λατβία (Λαββία ἢ Λεττονία), μέ πληθυσμό τότε γύρω στίς διακόσιες χιλιάδες, χώρα τῆς Βαλτικῆς στή Βόρεια Εὐρώπη, συνορεύει ἀπό βορρᾶ μέ τήν Ἑσθονία, νότια μέ τή Λιθουανία καί ἀνατολικά μέ τή Ρωσία.⁸⁹⁹

Ἡ Ἐκκλησία αὐτή, μετά τόν τραγικό θάνατο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Riga Ἰωάννη καί λόγω πολιτικῶν συνθηκῶν, εἶχε διακόψει τήν «κοινωνία» τῆς μέ τή Ρωσική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, στήν ὁποία ὑπαγόταν κανονικά. Αποτάθηκε ὅμως πρός τήν Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία καί ἀπέστειλε ἀρχικά σέ αὐτήν τόν Μητροπολίτη Θυατείρων Γερμανό ὡς Ἐξαρχο, μέχρις ὅτου ἐκλεγεί κανονικά Ἀρχιεπίσκοπος ὁ πρωθιερέας Ἀγγουστίνος Peterson. Πράγματι, κατά τή χειροτονία τοῦ Ἀγγουστίνου, ἡ ὁποία τελέστηκε κατά τό Τυπικό τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως μεταφρασμένο στή Λατβιακή καί τή Ρωσική γλῶσσα, ἡ Λατβιακή Κυβέρνηση παρασημοφόρησε τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη καί τόν Πατριαρχικό Ἐξαρχο Μητροπολίτη Θυατείρων Γερμανό, ὅπως ἐπίσης καί τούς

⁸⁹⁷ Ὁ.π., 544.

⁸⁹⁸ Ὁ.π.

⁸⁹⁹ Ὁ.π.

μετέχοντες στή χειροτονία Μητροπολίτες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Πριγκιπονησίων καί Εἰρηνοπόλεως, σέ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Μεγάλη Ἐκκλησία πού διευθέτησε αἴσια τὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Λατβίας.⁹⁰⁰

Μετά τόν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο (1939-1945), ἡ Πολωνία τελοῦσε ὑπὸ τὴν διακυβέρνηση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος τῆς Ρωσίας, ὅποτε καί ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῆς διοίκηση ὑπήχθη στή δικαιοδοσία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ Πατριάρχης Ρωσίας Ἀλέξιος, ἀκύρωσε τὸ ἤδη χορηγηθέν ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας, ἀναγνωρίζοντάς τῆς ὁ ἴδιος πλέον νέο αὐτοκέφαλο (22/6/1948),⁹⁰¹ προκαλώντας τὴ δικαιολογημένη ἀντίδραση τόσο τοῦ τότε Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, ὅσο καί τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Ἀλεξανδρείας καί Κύπρου.⁹⁰²

Μέ τὴν ἐκλογή τοῦ Μητροπολίτου Βαρσοβίας Τιμοθέου (1961), ἀποκαταστάθηκαν οἱ σχέσεις μεταξύ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Στὴν ἐνθρόνιση τοῦ νέου Μητροπολίτου Βαρσοβίας καί πάσης Πολωνίας Στεφάνου (Πέτροβιτς Ρούντικ - 1965-1969), παρέστη, μεταξύ ἄλλων, καί ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.⁹⁰³

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας ἔγινε μέλος τοῦ Π.Σ.Ε. στὴν Γ΄ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Ὁργανισμοῦ στὸ Νέο Δελχί (1961): ἀντιπροσωπεύτηκε καί στίς δύο Πανορθόδοξες Διασκέψεις, πού πραγματοποιήθηκαν στὴν Ἑλλάδα (Ρόδος 1961 καί 1964), καθὼς καί στὸν ἑορτασμό τῆς χιλιετηρίδας τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1963).⁹⁰⁴

11. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας

Μέχρι τὸν θάνατο τοῦ ἡρωικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἀλβανῶν, τοπικοῦ ἄρχοντα Γεωργίου Καστριώτου (Gjergj Kastrioti), τοῦ ἀποκαλουμένου Skederbey (1405-1468), ὁ ὁποῖος γιὰ πρώτη φορά εἶχε κατορθώσει νά ἐνώσει τοὺς Ἀλβανούς κατὰ τῶν Τούρκων,⁹⁰⁵ ὑφίστατο στὴν Ἀλβανία ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμὸς παράλληλα μέ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμό (στὸν ὁποῖο, μάλιστα, πολλοὶ μεταστράφηκαν λόγω πιέσεων, ἔντονης προπαγάνδας καί πολιτικῶν σκοπιμοτήτων), γιὰ νά ἐπέλθει ἀπὸ τοὺς Τούρκους ξανά, στή συνέχεια, χειρότερη μορφή ἐξισλαμισμού, στὸν ὁποῖο —μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅπως λ.χ. τῶν ποικίλων ἐνεργειῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (στὸ ὁποῖο ὑπάγονταν ἀπὸ καταβολῆς οἱ διάφορες Ὁρθόδοξες Ἀλβανικὲς Ἐκκλησίες)— ἀντιστάθηκε σθεναρά καί ἡ ἁγιασμένη μορφή τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.⁹⁰⁶

Ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας, κατόπιν συμφωνίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μέ τὴν Ἀλβανικὴ Κυβέρνηση (τὴν ὁποία συμφωνία σχολίασε πικρόχολα ἡ Σερβικὴ ἐφημερίδα Politika), θά διέθετε μιά Μητρόπολη (Τιράνων) καί τέσσερες Ἐπισκοπές (Βεράτιο, Ἀργυροκάστρο, Κορτσά καί Αὐλών), στίς ὁποῖες θά τοποθετοῦνταν Ἑλληνες Ἱεράρχες, ἀποκλειομένων τῶν αὐτοχειροτόνητων Ἀλβανῶν Ἐπισκόπων. Ὅλες οἱ ἱεροτελεστίες θά διεξάγονταν

⁹⁰⁰ Ὁ.π.

⁹⁰¹ Ὁ.π.

⁹⁰² Κυρίλλου (Κατερέλου) Ἐπισκόπου Ἀβύδου, Ὁ Θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὸ Πηδάλιο καί τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας, Κωνσταντινούπολη 2019, σσ. 34-35. Πρβλ. Ὁρθοδοξία 25 (1950), 129-130, 233-240.

⁹⁰³ Ὁ.π.

⁹⁰⁴ Ὁ.π.

⁹⁰⁵ Μιχ. Τρίτου, «Ἱστορικὴ διήγησις περὶ Γεωργίου τοῦ Καστριώτου, τοῦ ἐπονομασθέντος Σκενδέρμπεη», Θεσσαλονίκη 2009.

⁹⁰⁶ Τ. Α. Γριτσοπούλου, «Ἀλβανία», Θ.Η.Ε. 2 (1963) 20-27.

στήν Ἑλληνική γλώσσα, ἡ ὁποία μάλιστα διδάσκονταν καί στά σχολεῖα τῆς Ἀλβανίας.⁹⁰⁷

Ἦδη ἀπό τὴν συνθήκη τοῦ Βερολίνου οἱ χριστιανικές Μεγάλες Δυνάμεις ἐπιχειροῦσαν τόνωση τοῦ φυλετικοῦ αἰσθήματος τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν τῆς πόλης Scutarion ἢ Skodra, παράλληλα μέ τίς κινήσεις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γιά δημιουργία Τουρκικῆς συνειδήσεως στούς Ἀλβανόφωνους Μουσουλμάνους τῶν πάλαι ποτέ Ἰλλυρικῶν ἐδαφῶν, μέ κύριο καί κοινό στόχο τὴν ἀποδυνάμωση τοῦ συμπαγοῦς καί πολυάριθμου Ἑλληνορθόξου στοιχείου τῆς Β. Ἠπείρου, ἀποξενώνοντάς το τοιουτοτρόπως ἀπό τὴν πατρῶα γλώσσα καί Παιδεία.⁹⁰⁸

Τό 1936 παραιτήθηκε ὁ Μητροπολίτης Βησσαρίων, ὁ ὁποῖος καθαιρέθηκε⁹⁰⁹ λόγω τοῦ ὅτι σφετερίστηκε τὴν ἐκκλησιαστική προεδρία. Τελικά, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας, γιά λόγους ἐθνοφυλετικούς καί πολιτικούς,⁹¹⁰ κατέστη —μέ τή δραστική βοήθεια τοῦ Ἀλβανικοῦ Συνδέσμου τῆς Ἀμερικῆς “*Vatra*”⁹¹¹— τό 1937, μέ βάση τόν Πατριαρχικό καί Συνοδικό Τόμο, Ἀυτοκέφαλη, μετά ἀπό τριαντάχρονης πολυτάραχες καί ἀντικανονικές προσπάθειες.⁹¹²

Τό 1950 ψηφίστηκε ἀπό τὴν Γ΄ Κληρικολαϊκή συνέλευση ὁ Καταστατικός Χάρτης τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας καί κυρώθηκε ἀπό τὴν Ἀλβανική Κυβέρνηση. Πρίν, ὅμως, ἡ Ἐκκλησία αὐτή προλάβει οὐσιαστικῶς νά ὀργανώσει τόν αὐτοκέφαλο βίο της, ἐπῆλθε ὁ Β΄ παγκόσμιος πόλεμος καί ἡ μετά ἀπὸ αὐτόν καθεστωτική μεταβολή μέ τὴν ἐπιβολή τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος. Τά πράγματα χειροτέρευσαν πάρα πολύ γι’ αὐτήν, ὅταν τό 1967, μέ τό ὑπ’ ἀρ. 4337 διάταγμα, τό κομμουνιστικό καθεστῶς κατήγγησε τόν Καταστατικό Χάρτη καί κατοχύρωσε συνταγματικά τὴν ἀθεΐα, ἐνῶ διέλυσε κάθε μορφή ὀργανωμένης ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀρχίσει μιά πολυτάραχη περίοδος διώξεων καί αἵματος. Ἡ γειτονική Ἐκκλησία «τύποις» ἔπαψε νά ὑφίσταται, ἀφοῦ οἱ Ἱεράρχες της ἐκδιώχθηκαν, φυλακίσθηκαν ἢ ἐξορίσθηκαν, οἱ ἱερεῖς ἀποσηματίσθηκαν βίαια, καί κάθε θρησκευτική τελετή καί λατρευτική πράξη ἀπαγορεύθηκε.⁹¹³

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀπό τή στιγμή πού, μέσω τοῦ Τύπου ἀλλά καί τῆς εἰδικῆς ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἐμπεριστατωμένης μονογραφίας τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα (Ἡ Ἀυτοκέφαλος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας καί οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1975), πληροφορήθηκε τά τραγικά συμβάντα τῆς γειτονικῆς Ἐκκλησίας, προέβη σέ ὅλες τίς δέουσες ἐνέργειες, προκειμένου νά θέσει τό ζήτημα τῆς δεινῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας στήν Ε΄ Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε. στό Nairobi (23 Νοεμβρίου ἕως 10 Δεκεμβρίου 1975).⁹¹⁴

⁹⁰⁷ Ὁ.π.

⁹⁰⁸ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις, ὁ.π., σ. 87.

⁹⁰⁹ Ἐκκλησία 27-28 (1936) 222.

⁹¹⁰ Ε. Βαρέλλα, ὁ.π.

⁹¹¹ Τ. Α. Γριτσοπούλου, «Ἀλβανία», Θ.Η.Ε. 2 (1963) 20-27.

⁹¹² Α. Ἀγγελόπουλου, Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας στά Βαλκάνια σήμερα, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 20-69 · Α. Γλαβίνα, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας, Θεσσαλονίκη 1993· τοῦ ἰδίου, «Ἡ Ὁρθοδοξία στήν Ἀλβανία σήμερα», Καθ’ Ὁδόν 1 (1992) 97-106· Βαρνάβα Τζωρτζάτου, Μητρο. Κίτρους Ἡ αὐτοκέφαλος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας καί οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 9· Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 233-234.

⁹¹³ Π. Τζουμέρκα, ὁ.π., σσ. 233-234, 236.

⁹¹⁴ Π. Τζουμέρκα, ὁ.π., σ. 236.

Αντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατά τίς τελευταῖες ἡμέρες τῆς Ἀρχιεπισκοπίας τοῦ Ἱερωνύμου Α', μέ ἐπικεφαλῆς τόν Μητροπολίτη Μυτιλήνης Ἰάκωβο, μετέβη στή Σικελία, ὅπου εἶχε πάρα πολλές ἐπαφές μέ τήν ἐκεῖ παροικοῦσα «ἐλληνόρρυθμον (καθολικήν) Ἐκκλησίαν τῶν Ἑλληνοαλβανῶν». Θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶδαν μέ πολύ αἰσιοδοξία αὐτές τίς ἐπαφές καί πίστεψαν ὅτι αὐτές εἶναι πολύ χρήσιμες γιά τήν «ἐπανένωσιν» Ἀνατολῆς καί Δύσης.⁹¹⁵

Παρ' ὅλα αὐτά, δυστυχῶς, ἡ ἀνταγωνιστική κατάσταση —πότε πιό ἔντονα, καί πότε πιό ὑποτονικά— φαίνεται ὅτι συνεχίζεται μέχρι τίς ἡμέρες μας, ἄν καί, γενικά, σέ πολύ μικρότερη κλίμακα.⁹¹⁶

Πάντως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καλεῖ τήν Ἀλβανική Κυβέρνηση νά λάβει τά ἀπαραίτητα μέτρα γιά τήν ἐδραίωση κλίματος ἀσφαλείας μεταξύ τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν τῆς χώρας αὐτῆς. Ἐκφράζει δέ τήν ἀμέριστη συμπαράστασή της πρὸς τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας. Ἐπίσης, προβάλλει μέ ἔμφαση τό γεγονός ὅτι ὅλα τά δυσάρεστα συμβάντα, πού ἔλαβαν χώρα, πραγματοποιήθηκαν σέ περιοχές ὅπου ζεῖ κυρίως ἡ Ἑλληνική Κοινότητα τῆς Ἀλβανίας.⁹¹⁷

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐργάζεται καί θά συνεχίσει νά ἐργάζεται γιά τήν ἐμπέδωση ἀρμονικῶν σχέσεων μεταξύ τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς καί καταδικάζει κάθε ἐκδήλωση θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἀπ' ὅποιαδήποτε πλευρά καί ἄν προέρχεται.⁹¹⁸ Ἐπιπλέον, ἡ Ἑλλαδική Ἐκκλησία μεριμνᾷ γιά τήν καταπολέμηση φαινομένων ρατσισμοῦ καί μισαλλοδοξίας καί γιά τήν εἰρηνική συμβίωση Ἑλλήνων καί Ἀλβανῶν στήν πατρίδα μας. Ἀσφαλῶς σημαίνουντα ρόλο στήν ἐμπαίδωση τῶν ἀρμονικῶν σχέσεων μεταξύ τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς ἔχει διαδραματίσει τό κομβικῆς σημασίας ἐγχείρημα ἀνασυγκρότησης τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπό της Ἀναστάσιο (Γιαννουλάτο), ὁ ὁποῖος ἐντός ὀλίγων ἐτῶν κατόρθωσε ὄχι μόνο νά ἀνασυγκροτήσει τήν διαλελυμένη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας ἀλλά καί νά τήν καταστήσει πρότυπο ὀργάνωσης καί λειτουργίας μεταξύ τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν.⁹¹⁹

⁹¹⁵ Κ. Μπόνη, «Ἐκκλησία Ἑλλάδος καί Σικελίας», Ἐκκλησία(1973), 540-544·Γ. Στάθη, «Ἐκκλησία Ἑλλάδος καί Σικελίας», Ἐκκλησία 1974,67-68.

⁹¹⁶ Χαρακτηριστικό εἶναι τό πρόσφατο συμβάν ἐπίθεσης Ἀλβανῶν σέ Ὁρθοδόξους Ναούς τῆς Νότιας Ἀλβανίας. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μέ ἀνακοίνωσή της (1 Ὀκτωβρίου 2004), ἐκφράζει τήν θλίψη καί τήν ἔντονη διαμαρτυρία της γιά τά βίαια αὐτά ἐπεισόδια ἐναντίον Ὁρθόδοξων Ναῶν, Συμβόλων καί ἐγκαταστάσεων στίς Νότιες Ἐπαρχίες τῆς Ἀλβανίας. Τό ἀποκορύφωμα τῶν σκαιῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν ὑπῆρξε ἡ καταστροφή τῶν κατασκηνώσεων τῶν Ὁρθόδοξων νέων της Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Τιράνων ἀπό ἕξι μασκοφόρους. Εἶχε προηγηθεῖ μία σειρά ἐπιθέσεων ἐναντίον Ναῶν, Ἱερῶν Μονῶν καί θρησκευτικῶν συμβόλων κατά τίς τελευταῖες ἐβδομάδες μέ ἀποτέλεσμα τήν πρόκληση κλίματος ἀνασφάλειας μεταξύ τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν τῆς Γείτονος.

⁹¹⁷ Γ. Αναστασοπούλου, Ἀλβανοὶ Ὁρθόδοξοι καί Ἕλληνες τῆς Ἀλβανίας καί ὁ ρόλος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας, Ἀθήνα 2008, σσ. 74-81.

⁹¹⁸ Γιά τόν θρησκευτικό φανατισμό, πού συνήθως ἀπορρέει ἀπό ἐθνικιστικές ἢ φονταμενταλιστικές ἀντιλήψεις, στά πλαίσια τῶν διορθόδοξων σχέσεων καί τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως βλ. I. Βρία – Π. Βασιλειάδη, Ὁρθόδοξη χριστιανική μαρτυρία, Κατερίνη 1989, σ. 164 · Β. Γιούλτση, «Θρησκευτικός Φονταμενταλισμός καί δυνατότητες ὑπερβάσεως», Σύνδεσμος Κρητῶν Θεολόγων, Ἡράκλειο 1997, σ. 134 κ. ἔξ. · Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), Μητρ. Ἑλβετίας, Λόγος Διαλόγου, Ἀθήνα 1997, σ. 94 · Π. Καλαϊτζίδη, «Ὁρθόδοξος Φονταμενταλισμός», Ἐλευθεροτυπία 21/10/2000, σ. 17 κ. ἔξ.

⁹¹⁹ Χαριστήριος Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀναστασίου Γιαννουλάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀθήνα 1997 ἰζ'.

Ο Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος ἐπετέλεσε ἕνα πολύπλευρο καί πολυδιάστατο ἔργο στήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας: ποιμαντικό, κοινωνικό, ἐκπαιδευτικό, περιβαλλοντικό.

Ἐχτισε καί ἐπισκεύασε ναούς καί κτίρια ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἐκπαιδεύσεως καί διακονίας. Ἀνέπτυξε σημαντική κοινωνική δραστηριότητα δημιουργώντας σχολεῖα, ἐκκλησιαστικές κατασκηνώσεις καί μοιράζοντας χιλιάδες τόνους εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης. Στόν τομέα υγείας ιδιαίτερα σημαντικό εἶναι τό Διαγνωστικό Ἰατρικό Κέντρο στά Τίρανα, τά πολυϊατρεῖα στήν Καβάγια, στήν Κορυτσά, στούς Γεωργουτσάτες καθώς καί ἡ κινητή ὀδοντιατρική μονάδα. Δημιούργησε ἕνα εὐρύτατο περιβαλλοντικό πρόγραμμα σέ ὁλόκληρη τήν Ἀλβανία. Πέραν αὐτῶν ἀποκατέστησε πλήρως τό συνοδικό σύστημα μέτῃν ἐκλογή Ἱεραρχίας. Χειροτόνησε πάνω ἀπό 200 κληρικούς. Ἡ Ἐκκλησία διαθέτει δική της τεχνική ὑπηρεσία, τυπογραφεῖο, ραδιοφωνικό σταθμό, κηροπλαστεῖο, καί ξυλουργικά ἐργαστήρια. Ἐκανε τρεῖς ὑδροηλεκτρικούς σταθμούς καί μέ αὐτόν τόν τρόπο ἐξασφάλισε τή μισθοδοσία τοῦ κλήρου. Χάρη στό κύρος του ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας πῆρε τή θέση πού τῆς ἀνήκει στόν εὐρύτερο διεκκλησιαστικό χῶρο. Μετέχει πλέον ἐνεργά στίς δραστηριότητες τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί στίς συνελεύσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν.

12. Ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας

Ἡ Δημοκρατία τῆς Τσεχοσλοβακίας (Ceskoslovensko) —εὐρισκόμενη ἐκεῖ ὅπου κατά τήν ἀρχαιότητα ὑπῆρχε τό κράτος τῆς Μεγάλης Μοραβίας (πού, ὡς γνωστό, ἐκχριστιανίσθηκε ἀπό τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἀδελφούς Ἁγίους Κύριλλο καί Μεθόδιο) καί κατόπιν τό βασίλειο τῆς Βοημίας (Τσεχικά Čechy, γερμ. Böhmen < Bohemia καί Voiohaemum: Γερμανική ὄνομασία πού σήμαινε «πατρίδα τῶν Βοϊῶν», μιᾶς Κελτικῆς φυλῆς), περιοχή τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, πού καταλαμβάνει σχεδόν τά κεντρικά καί δυτικά 2/3 τῆς παραδοσιακῆς ἐκτάσεως τῆς Τσεχίας— συγκροτήθηκε σέ κράτος τό 1918,⁹²⁰ μετά ἀπό πολλούς ἐσωτερικούς καί ἐξωτερικούς πολιτικοθησκευτικούς (βλ. Χουσιτισμό < Ἰωάννη Hus) ἀγῶνες καί ἐπαναστάσεις μεταξύ Γερμανῶν, Αὐστριακῶν, Τσέχων, Μοραβῶν καί Σλοβάκων (πού ἀπό τόν 11ο αἰ. ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς Οὐγγαρίας, πολεμώντας γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς κατά τῶν Τούρκων καί, στή συνέχεια, κατά τῶν Γερμανῶν).⁹²¹

Κατά τόν 15ο αἰώνα, τόσο ὁ Τσέχος (Βοημός) μέγας φιλόσοφος, Λέκτορας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Καρόλου Δ΄ στήν Πράγα καί θρησκευτικός μεταρρυθμιστής, Jan Hus (1369-1415), ὅσο καί ὁ μάγιστρος (Doctor) τῶν Πανεπιστημίων Παρισίων, Κολωνίας, Ὁξφόρδης καί Πράγας, Jerome τῆς Prague (1379-1416), καταδικάστηκαν ἀπό τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ὡς αἰρετικοί σέ θάνατο διά πυρός, ἐπειδή ἀσπάστηκαν τόν Ὁρθόδοξο Ἀνατολικό Χριστιανισμό. Ἡ ἐκτέλεση, ἰδίως τοῦ Hus, ἀλλά καί ἡ ἐκστρατεία τοῦ Πάπα κατά αἰρετικῶν, ὅπως οἱ (Χ)Οὔσιτες, ἐξόργισαν τοὺς Τσέχους, τῶν ὁποίων ἡ Ἐπανάσταση ἔγινε γνωστή ὡς «Οὔσιτικοί Πόλεμοι» (1419-1436).⁹²²

Μεταξύ τῶν ἐτῶν 1451-1453, οἱ (Χ)Οὔσιτες (δηλ. ὁλόκληρος σχεδόν ὁ Τσεχικός λαός) διεξήγαγαν ἐπιτυχεῖς διαπραγματεύσεις μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο γιά τήν ἔνωσή τους μέ τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, δυστυχῶς, ὅμως, ἡ Ἄλωση τῆς

⁹²⁰ Γ. Νόβακ – Φ. Μπέρκι, «Τσεχοσλοβακία», Θ.Η.Ε. 11 (1967) 877-878.

⁹²¹ Ὁ.π.

⁹²² Ὁ.π.

Κωνσταντινουπόλεως ματαιώσε τὰ περαιτέρω.⁹²³ Στό μεταξύ, ἡ Ανατολική Σλοβακία ἀπό τόν 10ο αἰώνα καί ἐντεῦθεν παρέμεινε Ὁρθόδοξη, ὑπαγόμενη μέχρι τό 1453 στή δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.⁹²⁴

Μετά τήν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Γεώργιος τοῦ Kunstat (1420–1471), γνωστός καί ὡς Poděbrady ἢ Poděbrad (Τσεχικά) ἢ Podiebrad (Γερμανικά), πού ἠγεῖτο τῆς μερίδας τῶν Χουσιτῶν (ἐναντίον τοῦ Oldřich τοῦ Rosenberg, πού ἠγεῖτο τῆς μερίδας τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν) καί ἐκλέχθηκε τό 1458 βασιλιάς στόν θρόνο τῆς Βοημίας, προσπάθησε νά δημιουργήσῃ μιά Πανευρωπαϊκή «Χριστιανική Ἐνωση», στήν ὁποία θά συνυπῆρχαν ὅλα τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης σέ μιά Κοινότητα μέ βάση τή θρησκεία. Ὡστόσο, οἱ διαπραγματεύσεις δέν ὀλοκληρώθηκαν ποτέ, καθώς ἡ θέση τοῦ Βασιλιᾶ χειροτέρευσε ἐξαιτίας τοῦ κλονισμοῦ τῶν σχέσεων μέ τόν πάπα.⁹²⁵

Κατά τόν 17ο αἰώνα, οἱ Ἰησουίτες, βοηθούμενοι ἀπό τούς Φεουδάρχες, κατόρθωσαν νά ἐξαναγκάσουν τόν Ὁρθόδοξο Κλῆρο τῶν περιοχῶν αὐτῶν νά δεχθῆ τή Ρωμαϊκή Οὐνία (1649). Ὡστόσο, ἡ ἀντίδραση τοῦ Ὁρθόδοξου λαοῦ τῆς Τσεχοσλοβακίας καί τῆς Καρπάθιας Ρωσίας στόν ὑφιστάμενο σφοδρό διωγμό, κατόρθωσε στά τέλη τοῦ 19ου καί ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, τήν ὁμαδική (κατά χιλιάδες) ἐπιστροφή στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί, ἐντέλει, τήν κατάργηση τῆς Οὐνίας (1950), ὅπως θά δοῦμε καί στό σχετικό κεφάλαιο. Τό 1870, δεκατέσσερις Τσέχοι πρῶτοντες, ἀπευθύνθηκαν στόν Μητροπολίτη Πετροπόλεως Ἰσίδωρο, ζητώντας τήν ἔνωσή τους μέ τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἔτσι, ἄρχισε νά λειτουργεῖ Ἑλληνοσλαβικός Ναός στήν Πράγα.⁹²⁶

Μετά τόν Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, ἡ Ἐκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας ἀντιμετώπισε τίς βλέψεις τῆς Σερβικῆς ἀλλά καί τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὁμως Κληρικοί, πού ἀποσχίστηκαν, ἀποτέλεσαν —μέ τήν ἐνίσχυση τῆς (Χ)Οὔσιτικῆς Παράδοσης πού μέ τόν χρόνο προσέλαβε χαρακτήρα πολιτικό (μέ τή συνεργασία τῶν Ὁρθολογιστῶν καί τῶν Σοσιαλιστῶν)— ἰδιαίτερη ἀντι-Ρωμαιοκαθολική ομάδα. Ὁμοίως, ἐπί Γερμανικῆς Κατοχῆς, ἡ Ἐκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας ὑπέφερε τὰ πάνδεινα, ἐνῶ ἐποφθαλμιούσε νά τήν ἐντάξῃ στή δικαιοδοσία τῆς ἡ Ρωσική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία τελικά ἀπέστειλε Ἐξαρχο (1946).⁹²⁷

Μετά τήν ἀνακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Τσεχοσλοβακίας, πρῶτοι οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἱερεῖς ἄρχισαν, μέ ἀξιώσεις θρησκευτικῶν μεταρρυθμίσεων, νά ζητοῦν χειραφέτηση ἀπό τή Ρώμη. Ὅπως, ὁμως, ἦταν ἐπόμενο, ὁ πάπας ἀρνήθηκε κάτι τέτοιο, καί ἔτσι ἐπακολούθησε ἡ ἴδρωση τῆς λεγόμενης (νέας) «Ἐκκλησίας τῆς Τσεχοσλοβακίας», πού ὑψώθηκε ἔκτοτε σέ ἰσχυρό ἀντίπαλο τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Τό 1918 μάλιστα, τό ἀντιρωμαϊκό αὐτό μένος ἀναζωπυρώθηκε, ὅταν τό Βατικανό τήρησε δυσμενῆ στάση ἀπέναντι στόν ἐπίσημο ἔορτασμό τοῦ Hus, μέ ἀποτέλεσμα τό 50% τῶν ὁμιλούντων τήν Τσεχοσλοβακική ὡς μητρική καί τό 27% τῶν μὴ ὁμιλούντων, νά ἀποκηρύξουν τό Ρωμαϊκό δόγμα καί τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία. Τότε, ἐντὸς αὐτῆς τῆς γενικῆς ἀντιθρησκευτικῆς (ἀντιχριστιανικῆς) δυσἀρέσκειας (κάθε ἐπαρχία εἶτε υἰοθετοῦσε τήν ἀθεΐα, εἶτε

⁹²³ Ὁ.π.

⁹²⁴ Ὁ.π.

⁹²⁵ Ὁ.π.

⁹²⁶ Ὁ.π.

⁹²⁷ Ὁ.π.

ἀσπαζόταν ξεχωριστή θρησκευτική Όμολογία), δημιουργήθηκε λαϊκό κίνημα, πού δέν ἀναγνώριζε καμμία Έκκλησία.⁹²⁸

Άρχές του εικοστού αιώνα, τήν έθνική Έκκλησία τής Τσεχοσλοβακίας ἀποτελοῦν δύο μεγάλες μερίδες (βλ. Σχίσμα Όρθόδοξων Ίεραρχών): ή όρθόδοξη κοινότητα τής Μοραβίας υπό τόν Έπίσκοπο Glazd Ροντík καί μετέπειτα τόν Δοσίθεο (χειροτονημένος ἀπό τήν Όρθόδοξη Σερβική Έκκλησία) μέ δημοσιογραφικό όργανο τήν “*Cesky Lapas*”, καί τών ριζοσπαστῶν τής Βοημίας μέ επικεφαλής τόν «Πατριάρχη» Κ. Fursky καί μετέπειτα τόν Αρχιεπίσκοπο Σαββάτιο, (ἀναγνωρισμένος ἀπό τό Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως) μέ δημοσιογραφικό όργανο τή “*LaPravdon*”. Τόν τελευταίο (Σαββάτιο) ή Τσεχική Κυβέρνηση δέν τόν ἀναγνώριζε λόγω καταγγελίας τής ίδιας τής Τσεχικής Κοινότητας ότι αὐτοαποκαλοῦταν παράνομα «Αρχιεπίσκοπος Πράγας καί πάσης Τσεχοσλοβακίας».⁹²⁹ Η Όρθόδοξη Έκκλησία τής Τσεχοσλοβακίας, υπό αὐτές τίς ἀντίξοες συνθήκες, κατόπιν σχετικοῦ αἰτήματος έκ μέρους τής Ίεράς Συνόδου καί του Έξαρχιακοῦ Συμβουλίου της πρὸς τόν Οικουμενικό Θρόνο, ἀνακηρύχθηκε Αὐτοκέφαλη ἀπό τό Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως στίς 23 Νοεμβρίου 1951.⁹³⁰

Αναφορικά μέ τήν σχέση τής Έκκλησίας τής Ελλάδος μέ τήν Έκκλησία τής Τσεχίας, σημειώνεται ή επίσκεψη του Μητροπολίτου Πράγας καί Πάσης Σλοβακίας Δωροθέου στην Αθήνα, κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 14 ἕως 26 Νοεμβρίου του ἔτους 1970. Ο Προκαθήμενος τής Έκκλησίας αὐτῆς εἶχε πολλές φορές ἐπισκεφθεῖ τήν Ελλάδα ὡς εκπρόσωπος τής Έκκλησίας τής Τσεχοσλοβακίας, καί συγκεκριμένα μέ σκοπὸ νὰ λάβει μέρος στίς Πανορθόδοξες Διασκέψεις τής Ρόδου, στὸν ἐορτασμὸ τῆς χιλιετηρίδος ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Ίεράς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας του Ἁγίου Όρους, ὅπως ἐπίσης καί στὸν ἐορτασμὸ τῆς μνήμης τῶν Ἁγίων καί Ίσαποστόλων ἀταδέλφων Μεθοδίου καί Κυρίλλου τῶν φωτιστῶν τῶν Σλάβων κατὰ τὸ ἔτος 1965. Η Έκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας ἔπεσε θύμα βίαιης ἐπίθεσης τῶν Οὐνιτῶν ἐναντίον της καί ὁ Προκαθήμενός της Δωρόθεος, ἀποτάθηκε στὸ Οικουμενικὸ Πατριαρχεῖο καί στίς ὑπόλοιπες Αὐτοκέφαλες Όρθόδοξες Έκκλησίες ὥστε ἐνωμένη ή Όρθοδοξία νὰ παράσχει τὴν λύση αὐτοῦ του προβλήματος. Η Έκκλησία τῆς Ελλάδος, ἐκτιμώντας τοὺς ἀγῶνες του Μακαριωτάτου Δωροθέου γιὰ τὴν διαφύλαξη τῆς ἐνότητος του ποιμνίου του, τὸν προσκάλεσε νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν Ελλάδα. Η ἐπίσκεψη του Προκαθιμένου τῆς Έκκλησίας τῆς Τσεχοσλοβακίας ἐγινε πραγματικότητα στίς 15 Νοεμβρίου 1970. Ο Μακαριώτατος συνοδευόταν ἀπὸ τὸν Έπίσκοπο Μιχάλοφτσε Κύριλλο καί ἀπὸ τὸν Μιτροφόρο Πρωτοπρεσβύτερο Γεώργιο Νόβακ. Τὸν Μητροπολίτη ὑποδέχθηκαν στὸ ἀεροδρόμιο ὁ Αρχιεπίσκοπος Ίερώνυμος μαζί μέ Ίεράρχες καί Γραμματεῖς τῆς Ίεράς Συνόδου. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας, ὁ Μητροπολίτης Τσεχοσλοβακίας ἐπισκέφθηκε τὴν Αρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν καί τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, Κυριακὴ 15 Νοεμβρίου, ὁ Μακαριώτατος λειτούργησε στὸν Καθεδρικὸ Ναὸ Ἀθηνῶν, πλαισιούμενος ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Μυτιλήνης Ἰάκωβο, Νικοπόλεως καί Πρεβέζης Στυλιανό, Κίτρος Βαρνάβα, Μιχάλοφτσε Κύριλλο, Εὐρίπου Βασίλειο καί ἄλλους κληρικούς. Η Θεία Λειτουργία ἐγινε στὰ ἑλληνικά, στὰ σλαβονικά καί στὰ τσεχοσλοβακικά μέ τοὺς ξένους ἱερουργοὺς νὰ ἐκφωνοῦν ἕκαστος ἀνὰ μία ἐκφώνηση. Μετὰ τὸ πέρας της, ὁ Αρχιεπίσκοπος Ίερώνυμος προσφώνησε τὸν Μητροπολίτη Δωρό-

⁹²⁸ Ό.π.

⁹²⁹ Ό.π.

⁹³⁰ Ό.π.

θεο, κάνοντας λόγο για τις δυσκολίες τις οποίες αντιμετώπισε ή Εκκλησία της Τσεχοσλοβακίας αλλά και για την πολύτιμη βοήθεια της Εκκλησίας της Ελλάδος ώστε να επιλυθούν τα προβλήματα αυτά. Με τη σειρά του, ο Μακαριώτατος Πράγας ευχαρίστησε τον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο για την συνεισφορά της Εκκλησίας της Ελλάδος και τόνισε την ευθύνη την οποία φέρουν οι Προκαθήμενοι των Αυτόκεφάλων Ορθόδοξων Εκκλησιών ώστε η Πανορθόδοξη συνεργασία να καταστεί στενότερη και να ξεπεραστούν οι πνευματικοί πειρασμοί του παρελθόντος. Μετά την αντιφώνηση, ο Μακαριώτατος Πράγας προσέφερε στον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο τον μεγαλόσταυρο των Αγίων και Ισαποστόλων Κυρίλλου και Μεθοδίου. Το μεσημέρι της ίδιας ημέρας, ο Μακαριώτατος Πράγας παρεκάθισε στο επίσημο γεύμα στην Ίερά Μονή Πεντέλης. Το απόγευμα, ο Μακαριώτατος Δωρόθεος επισκέφθηκε την Ίερά Μονή Καισαριανής και την Δευτέρα επισκέφθηκε το Εκκλησιαστικό Ορφανοτροφείο της Βουλιαγμένης, την Ακρόπολη και τον Ίερό Βράχο του Άρειου Πάγου. Την Τρίτη, ο Μακαριώτατος Πράγας επισκέφθηκε το Αρχαιολογικό Μουσείο, την Τσεχοσλοβακική Πρεσβεία και την Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, όπου στην σχετική προσλαλιά του, ο Μακαριώτατος τόνισε την υψηλή αποστολή των Εκκλησιαστικών Σχολών στην σφυρηλάτηση της αμοιβαίας αγάπης μεταξύ των Ορθόδοξων Εκκλησιών. Την Τετάρτη, ο Μακαριώτατος επισκέφθηκε την Θεολογική Σχολή, με τον Κοσμήτορά της, καθηγητή Άθανάσιο Χαστούπη, στην προσφώνησή του να κάνει μνεία των ισχυρών δεσμών μεταξύ των Εκκλησιών Ελλάδος και Τσεχοσλοβακίας λόγω των Ισαποστόλων Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου αλλά και της συμπαράστασης της Εκκλησίας της Ελλάδος στις αντιξοότητες της Εκκλησίας της Τσεχοσλοβακίας. Ακολούθως, ο Μακαριώτατος Πράγας ευχαρίστησε τον Κοσμήτορα για την προσφώνησή του και εν συνεχεία υπογράμμισε, εκ νέου, την ανάγκη ενότητας μεταξύ των Ορθόδοξων Εκκλησιών. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας, ο Προκαθήμενος της Εκκλησίας της Τσεχοσλοβακίας συμμετείχε στην πανηγυρική συνεδρίαση της Ίερας Συνόδου εκθέτοντας στα μέλη της την κατάσταση της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Τσεχοσλοβακίας και ζήτησε τις προσευχές της Ίερας Συνόδου ως στήριγμα και βακτηρία στον δύσκολο δρόμο της διαποίμανσης της Εκκλησίας. Κατά το διήμερο 23 έως 25 Νοεμβρίου, ο Μητροπολίτης Δωρόθεος επισκέφθηκε την Ίερά Μητρόπολη Κίτρους και προεξήρχε στον έορτασμό της Αγίας Αικατερίνης, πολιούχου της Κατερίνης. Ο Μακαριώτατος Πράγας έκανε μνεία της παρουσίας του Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα στην Τσεχοσλοβακία αλλά και της καρποφόρου συνεισφοράς αυτού στην επίτευξη της όμαλης λειτουργίας της εκεί Εκκλησίας. Μετά το πέρας των εκδηλώσεων, ο Μακαριώτατος Πράγας επέστρεψε στην Αθήνα και στις 26 Νοεμβρίου αναχώρησε για την Πράγα. Ορισμένες ημέρες μετά την άφιξή του στην Πράγα, ο Δωρόθεος απέστειλε ευχαριστήριο γράμμα προς τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Ιερώνυμο, εκφράζοντας την συγκίνηση και την ευαρέσκειά του για τα όσα έζησε κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα.⁹³¹

Σήμερα, η Αυτόκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία της Τσεχοσλοβακίας βρίσκεται σε πλήρη πνευματική, δογματική και ιεροκανονική κοινωνία με όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες και εκπροσωπείται σε όλες τις Πανορθόδοξες Διασκέψεις, Συνέδρια και έορτασμούς. Τυγχάνει, επίσης, μέλος του Π.Σ.Ε.⁹³²

⁹³¹ «Η Επίσκεψις του Μακ. Μητροπολίτου Πράγας και πάσης Τσεχοσλοβακίας κ. Δωροθέου εις Αθήνας (14-26.11.1970)», Εκκλησία (1/15 Ιανουαρίου 1975), 13-24.

⁹³² Γ. Νόβακ – Φ. Μπέρκι, «Τσεχοσλοβακία», Θ.Η.Ε. 11 (1967) 885.

B.

1. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί ἡ σχέση της μέ τίς «Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες»

Ὁ διάλογος μέ τίς «Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες» (Κοπτική, Αἰθιοπική,⁹³³ Ἀρμενική, Συροϊακωβιτική καί Μαλαμπαρική τῶν Ἰνδιῶν), δηλ. τούς Ἀνατολικούς Χριστιανούς, ἐκείνους πού —γιά διάφορους λόγους— δέν ἀποδέχτηκαν τίς ἀποφάσεις τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου στή Χαλκηδόνα (451), μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἄρχισε οὐσιαστικά ἀμέσως μετά τήν Σύνοδο καί διήρκησε καθ' ὅλη σχεδόν τή Βυζαντινή περίοδο· διακόπηκε δέ μόνο μετά τήν ὑποδούλωση τῶν λαῶν τῶν χωρῶν αὐτῶν.⁹³⁴

Τό 1930, συνήλθε, στήν Ἱερά Μονή Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Διορθόδοξη Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἔθεσε τό ζήτημα τοῦ διαλόγου μέ τίς Ἐκκλησίες. Στή συνέχεια, ὅλες σχεδόν οἱ Πανορθόδοξες Προπαρασκευαστικές Ἐπιτροπές (Α' Ρόδος 1961, Γ' Ρόδος 1964 καί Δ' Βελιγράδι 1969) ἀποδέχτηκαν τήν ἑναρξη θεολογικοῦ διαλόγου μέ τίς Ἀρχαῖες αὐτές Ἐκκλησίες.⁹³⁵ Ὁ καθηγητής Ἰω. Καρμίρης εἶχε ἀπό νωρίς ἐκφράσει τήν ἄποψη, ὅτι ὁ διάλογος μέ τούς Ἐτεροδόξους Χριστιανούς ἔπρεπε νά ξεκινήσει ἀπό τίς λεγόμενες «Ἀντιχαλκηδόνιες» ἢ «Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες», καθώς ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἤδη ἀπό τό 1959, εἶχε ἐπιδείξει εὐνοϊκή στάση ἀπέναντί τους.⁹³⁶

Ἡ Α' Πανορθόδοξη Διάσκεψη τῆς Ρόδου (1961) ἀπετέλεσε ἀφετηρία γιά τήν «ἀναθέρμανση» τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν Ὀρθόδοξων καί τῶν Προχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν, μέ κύριο μεσολαβητή τήν Ἐκκλησία τῆς Αἰθιοπίας, ἡστική Θεολογική Σχολή μάλιστα τῆς ὁποίας δίδασκε τό 1971 ὁ Ὀρθόδοξος θεολόγος Π. Φούγιας.⁹³⁷ Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀθηναγόρας ὑπῆρξε γιά ἀκόμα μιά φορά ὁ ἐμπνευστής τῆς συναντήσεως, ἀπευθύνοντας πρόσκληση πρὸς ὅλες τίς Αὐτοκέφαλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες νά στείλουν ἐπίσημους ἀντιπροσώπους ὡς παρατηρητές στή διάσκεψη ὥστε νά ἐπιτευχθεῖ ἕνα πρῶτο βῆμα οὐσιαστικῆς ἀλληλογνωριμίας. Τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, ὑπό τόν Ἀθηναγόρα, ἐκτιμοῦσε ὅτι οἱ διαφορές μέ τούς Ἀντιχαλκηδόνιους «οὐκ εἰσὶ τοσοῦτον μεγάλαι, ὅσον συνήθως ὑπολαμβάνεται», διευκρινίζοντας ὅτι πρόκειται κυρίως γιά «λεκτικές καί φραστικές παρανοήσεις».⁹³⁸ Σύμφωνα μέ τά τότε λεγόμενα, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ φαίνεται πῶς ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τίς πλάνες τῶν προγόνων τους καί βρίσκονται «πολύ κοντά στήν Ὀρθόδοξον Πίστι, οὕτως ὥστε ἡ διαφορά τους πρὸς ἐμᾶς νά θεωρηταί

⁹³³ Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), Μητρ. Ἑλβετίας, Λόγος Διαλόγου, Ἀθήνα 1997, σ. 237.

⁹³⁴ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Αρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας, «Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Θεολογικά καί ἱστορικά μελέται – Συλλογή δημοσιευμάτων 8 (1985) 342-343.

⁹³⁵ Ὁ.π.

⁹³⁶ Β. Η. Σταθοκώστα, Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ.π., σ.311.

⁹³⁷ Ἐκκλησία (1971), 29.

⁹³⁸ Χρυσοστόμου (Ζαφείρη), Μητρ. Περιστερίου «Πρὸς ἐπανένωσιν τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν μὴ Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν μετά τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας», Θεολογία 1-2 (1990) 14: «Ἐχει ὠριμάσει ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ χωρισμός τούτων δέν ἐγένετο μόνον ἢ κυρίως διά λόγους καθαρώς θεολογικούς, ἀλλά καί διότι ἐπέδρασαν κατά τήν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρνητικῶς ὠρισμένοι μὴ θεολογικοὶ παράγοντες... (Ἐκ τούτων) ἔπεται ὅτι ἡ ὑφισταμένη μεταξύ τούτων διαφορά εἶναι μᾶλλον ζήτημα γλώσσης ἢ ὀρολογίας παρά δόγματος».

ἀπλῶς ζήτημα διαφορετικῆς γλωσσικῆς ἐκφράσεως-ὀρολογίας».⁹³⁹ Μάλιστα, ὁ Ἀθηναγόρας, βλέποντας τὴ θεαματικὴ πρόοδο τῶν ἀνεπισήμων συνομιλιῶν, πρότεινε τέσσερα χρόνια ἀργότερα (1965) νὰ ἀρχίσει ἀμέσως ὁ ἐπίσημος θεολογικός διάλογος μέ τίς μὴ Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες, ἀλλὰ δέν βρῆκε ἄμεση ἀνταπόκριση ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Ὀρθοδόξους Προκαθημένους.⁹⁴⁰

Τό 1969, ὁ καθηγητής Ἰωάννης Καρμίρης, μέ καταφανῆ ἐνθουσιασμό, πληροφορεῖται ἀπὸ τὴν ποιμαίνουσα Ἐκκλησία ὅτι οἱ συσκέψεις μικτῆς ὁμάδας Ὀρθοδόξων καί «προχαλκηδονίων» θεολόγων στό Aarhus (1964) καί στό Bristol (1967) κατέληξαν σέ κοινὴ δήλωση, ἐντός τῆς ὁποίας ἐκφράζεται ἡ κοινὴ Πίστη «πρὸς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς τέλειον Θεόν καί τέλειον ἄνθρωπον». Ἐπιπλέον, παραδέχεται ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμα πολλά νὰ συζητηθοῦν, ἀλλ' αὐτὴ ἡ κοινὴ δήλωση γιὰ τὴ θεανθρωπινότητα τοῦ Χριστοῦ διέλυε παρανοήσεις αἰῶνων.⁹⁴¹

Ἡ Γ' Συνδιάσκεψη Χαλκηδονίων (Ὀρθοδόξων) καί Ἀντιχαλκηδονίων πραγματοποιήθηκε στή Γενεύη (1970), ὑπὸ τὴν παρουσία «τοῦ Καλβινιστῆ Γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς Πίστεως καί Τάξεως τοῦ Π.Σ.Ε.». Σημαντικὴ ἦταν ἡ διαπίστωση τοῦ καθηγητῆ π. Ι. Ρωμανίδη: «Ὁ ἀνεπίσημος διάλογος μέ τοὺς Ἀντιχαλκηδονίους (Μονοφυσίτες) εἶχε ξεκινήσει σέ στέρεη βάση, ἀλλ' ἀποπροσανατολίστηκε, ὅταν τό Π.Σ.Ε. ἄρχισε νὰ ἀναμιγνύεται μέ τίς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τοῦ διαλόγου, τόν ὁποῖο μετέτρεψε σε ἔργο του, πού ὑπηρετεῖ τοὺς δικούς του σκοπούς».⁹⁴² Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι «ὑπῆρχε σχέδιο ἀπὸ τό 1970» πού προέβλεπε τὴν ἔνωση, ἀνεξάρτητα ἂν οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι θά ἀποδέχονταν ποτέ τὴν Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο: «Ἐπειδὴ γνωρίζομεν, ἐπομένως, ὅτι ἐν Γενεύῃ ὑπάρχει σχέδιο μυστηριακῆς κοινωνίας καί ἐνώσεως ἄνευ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, δέν νομίζω ὅτι συμφέρει νὰ ἀνοίξωμεν τὴν θύραν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοιοῦτου σχεδίου διὰ οἰανδήποτε μυστηριακὴν κοινωνίαν».⁹⁴³

Ὁ καθηγητής Παναγιώτης Τρεμπέλας, ἐνῶ ἐπικροτοῦσε τόν διάλογο μέ τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες, ἀντιτέθηκε στήν ἄρση τῶν ἀναθεμάτων τῶν τελευταίων, ἐφ' ὅσον δέν προϋπάρξει «σαφῶς δεδηλωμένη συντριβὴ καί μετάνοια καί ὁμολογία».⁹⁴⁴ Μετά τὴ Β' Συνδιάσκεψη Ὀρθοδόξων καί Ἀντιχαλκηδονίων, ὁ Τρεμπέλας ἔγραφε: «Τό κακόν προηγούμενον τῆς πραξικοπηματικῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων μεταξύ Κων/λεως καί Ρώμης, ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν ἐν ἔτει 1967 Β' Συνδιάσκεψιν τόν Παῦλον Verghese νὰ προβῆ εἰς πρότασιν» ἄρσεως τῶν ἐκατέρωθεν ἀναθεμάτων. Ὁ Μητροπολίτης Καλαβρίας Αἰμιλιανός, ἐνισχύων τὴν πρότασιν ταύτην, προσέθεσεν: «Ἡ ἄρσις τοῦ ἀναθέματος θα ἐδημιούργει κατάλληλον κλίμα διὰ τόν διάλογον». Καί ὁ π. Γ. Florovsky παρετήρησεν: «Δέν πρόκειται περί ἀπλοῦ τινός ἀναθέματος κανονικοῦ. Ἡ περίπτωσις εἶναι πολὺ δυσκολωτέρα, ὅταν τό ἀνάθεμα εἶναι θεολογικόν. Ἀλλὰ, θά ἐτόλμων νὰ ἐρωτήσω, πῶς ἀναθέματα γενόμενα ὑπὸ Συνόδων Οἰκουμενικῶν, οὐχί μιᾶς, τῆς Τετάρτης, ἀλλὰ καί τῆς Πέμπτης καί τῆς Ἑκτης, θά ἦτο δυνατόν νὰ ἀρθοῦν ὑπὸ Συνόδων τοπικῶν, ἢ καί συμφωνίας τῶν

⁹³⁹ Σ. Μποζοβίτη, Τὰ αἰώνια Σύνορα τῆς Ὀρθοδοξίας καί οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι, Αθήνα 1994, σ. 9.

⁹⁴⁰ Γ. Δ. Μαρτζέλου, Ὁ Θεολογικός Διάλογος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μέ τίς μὴ Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες τῆς Ανατολῆς, Ὀρθόδοξο Δόγμα καί θεολογικός προβληματισμός, τ. Β', Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 249-251.

⁹⁴¹ Ἐκκλησία (1969), 292-295.

⁹⁴² Π. Σημάτη, Διαχριστιανικοί καί διαθρησκευτικοί διάλογοι — Στιγμές καί σταθμοί, Αθήνα 2003σ. 54.

⁹⁴³ Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π. σ. 150.

⁹⁴⁴ Σωτήρ (1971)673-674. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα, Ἐπί τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καί τῶν θεολογικῶν διαλόγων ἡμειπίσημα ἔγγραφα, ὁ.π., σσ. 39-40.

Πατριαρχῶν, χωρὶς μάλιστα νά ἔχουν ἀρθῆ εἰς τό ἀκέραιον αἱ δογματικά διαφοραί, αἱ προκαλέσασαι τό ἀνάθεμα»;⁹⁴⁵

Ἡ τριμελής Ὑποεπιτροπή τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς συνεδρίασε μέ τήν ἀντίστοιχη Ὑποεπιτροπή τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν δύο φορές στήν Ἀθήνα (1973), ἐνῶ τό 1975 συντάχθηκε στήν Addis-Abeba τό πρόγραμμα συγκλήσεως τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς.⁹⁴⁶

Οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι ἐπέμεναν ἀνυποχώρητα καί «παντί σθένει» ἐπιδίωκαν ἐπαναδιατύπωση τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος, ἀφοῦ δέν τοὺς ἐκφράζει ἡ διατύπωση τῆς Δ' ἀλλά καί τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅμως, ὅτι διατυπώθηκε ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι εἶναι τελεσίδικο καί ὑποχρεωτικό. Ἡ ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδος ὀρίζει σαφῶς: «ὀρίζομεν ἑτέραν πίστιν μηδενί ἐξεῖναι προφέρειν, ἢ γοῦν συγγράφειν, ἢ διδάσκειν ἑτέρως· τοὺς δέ τολμώντας παραδιδόναι ἕτερον σύμβολον ἢ καινοφωνίαν, ἤτοι λέξεως ἐφεύρεσιν, πρὸς ἀνατροπήν εἰσάγειν τῶν νυνὶ παρ' ἡμῶν διορισθέντων, τούτους ἀναθεματίζεσθαι».⁹⁴⁷

Μέ τή θέση τῆς μή ἐπαναδιατυπώσεως τοῦ δόγματος συμφωνοῦσε καί ὁ κατὰ τό 1971 Συμπρόεδρος τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ διαλόγου, Μητροπολίτης Ἑλβετίας Δαμασκηνός. Μάλιστα, εἶχε ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὅτι «οὔτε νομίζω ὅτι πρέπει νά παρεκκλίνωμεν ἐκ τοῦ τῆς Χαλκηδόνας καί νά ἀναζητήσωμεν νέον, τρόπον τινά ἡρμηνευμένον ὄρον, ὁ ὁποῖος οὐδεμίαν πλευράν θά ὠφελήσῃ».⁹⁴⁸ Τήν ἴδια θέση εἶχε καί ὁ Μητροπολίτης Μύρων, Χρυσόστομος, Πρόεδρος τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, ὁ ὁποῖος τόνιζε ὅτι «τό ἀνεπίτρεπτον καί ἀνωφελές τῆς συντάξεως νέας χριστολογικῆς διατυπώσεως, νέας χριστολογικῆς formula, ἔξω ἢ ἔστω καί παραλλήλως πρὸς τόν Ὄρον τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, διετύπωσεν ὀριστικῶς καί ἀμετακινήτως τήν χριστολογικὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας» καί κατέληγε, θέτοντας τό ἐρώτημα «Χάριν τῆς προωθήσεως τοῦ Διαλόγου ἐπιτρέπεται ἐλαστικότης' εἰς τό χριστολογικόν δόγμα»;⁹⁴⁹ Τήν ἴδια ἀμετακίνητη ἀποψη εἶχε «μέχρι καί τό πρόσφατο παρελθόν καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο», θεωρώντας ἀδιανόητη τήν ἐπαναδιατύπωση τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος. Ἐφθασε μάλιστα στό σημεῖο νά ἐλέγξει μέ αὐστηρότητα τήν Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία γιά τήν τόλμη της νά συντάξει Νέα Κοινή Χριστολογική Διακήρυξη μέ τοὺς Κόπτες τῆς Αἰγύπτου, τό 1973. Σέ αὐτό τό σημεῖο τοῦ Διαλόγου ἔχουμε ξαφνικά τήν παραίτηση τοῦ Προέδρου τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, Μητροπολίτου Μύρων Χρυσοστόμου, «τοῦ ἀνθρώπου πού ἐνδεχομένως θά στεκόταν ἐμπόδιο στή μεθόδευση τῶν Κοινῶν Δηλώσεων» μεταξύ Ὁρθοδόξων καί Ἀντιχαλκηδονίων, δηλώσεων πού «ἀρνήθηκαν τό δόγμα τῆς Χαλκηδόνας»!⁹⁵⁰ Τό 1989, τήν ὅλη εὐθύνη τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Διαλόγου, ἀπό μέρος τῆς Ὁρθοδόξου πλευρᾶς, ἀναλαμβάνει ὁ Ἑλβετίας Δαμασκηνός. Ὡς ὁ κυρίως ὑπεύθυνος, «μέσα σέ ἐλάχιστο χρονικό διάστημα» ἀλλάζει τακτική· ἐκκίνησε τοὺς μηχανισμούς προσεγγίσεως ταχύτατα καί προώθησε τή λύση τῆς ἐπαναδιατυπώσεως τοῦ δόγματος, τήν ὁποία τό 1971 σαφῶς εἶχε ἀποδοκιμάσει!⁹⁵¹

⁹⁴⁵ Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, Μητρ. Μύρων, «Διάλογος Ὁρθ. Ἐκκλησίας καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν», Θεολογία 2 (1980) 233-234, ὑποσ. 64.

⁹⁴⁶ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας, «Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Θεολογικά καί ἱστορικά μελέται – Συλλογή δημοσιευμάτων 8 (1985) 342-343.

⁹⁴⁷ Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π., σσ. 90-91.

⁹⁴⁸ Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π. σ. 88.

⁹⁴⁹ Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, Μητρ. Μύρων, «Διάλογος Ὁρθ. Ἐκκλησίας καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν», Θεολογία 2 (1980) 233-234.

⁹⁵⁰ Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π., σ. 120.

⁹⁵¹ Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π., σσ. 88, 149.

Παρατηρούμε, δηλαδή, πλήρη ύποχώρηση και αποδοχή τῆς θέσεως τῶν Αντιχαλκηδονίων, τὴν ὁποία τὸ 1973 εἶχε καυτηριάσει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Καί αὐτὴ ἡ νέα ὀρολογία χρησιμοποιεῖται, ὅπως ἀκριβῶς φοβόταν ὁ καθηγητὴς Καρμύρης, «κατὰ διαφορούμενον τρόπον, πρὸς κάλυψιν πραγματικῆς ἀσυμφωνίας».⁹⁵² Πολλές φορές (ὅπως στὸν διάλογο μετὰ τῶν Αντιχαλκηδονίων) «δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ Θεολογικὸς Διάλογος μετατρέπεται σέ μέθοδο παρακάμψεως θεμελιωδῶν δογματικῶν καὶ ἐκκλησιολογικῶν ἀρχῶν».⁹⁵³ Ἐγραφε σχετικὰ ὁ Ἑλβετίας Δαμασκηνός: «Πρῶτον: Ἀποκλείεται νὰ ἀναγνωρίσουν οἱ Αντιχαλκηδόνιοι τίς Οἰκουμενικὲς Συνόδους. Δεύτερον: Μπορεῖ αὐτὸ νὰ ἔρθῃ ὡς φυσικὴ συνέπεια τῆς Ἐνώσεως. Μπορεῖ ὁμως καὶ ὄχι. Ὅποτε; Τρίτον: Θὰ ἀξιολογηθῇ στό μέλλον! Ποιό μέλλον; Ἄγνωστο! Πού ἴσως καὶ νὰ σημαίνει ποτέ! Ἄρα, 15 ὀλόκληρους αἰῶνες τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶχε ἐγκαταλείψει τὴν Ἐκκλησία καὶ αὐτὴ εἶχε παραδοθῆ στό σατανικὸ πνεῦμα τοῦ μίσους».⁹⁵⁴

Ὡστόσο, ἂν 15 αἰῶνες τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶχε ἐγκαταλείψει τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τότε ὅλη ἡ Θεολογία, ὅλη ἡ ἀγιαστικὴ Θεία ἐνέργεια, ὅλη —μέ μία λέξη— ἡ ζωὴ καὶ πράξις τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε, στήν πραγματικότητα, οὐτοπική, ἀνυπόστατη, ἀπατηλὴ καὶ ψευδής.

Ἀπαντώντας στά ὡς ἄνω ὁ καθηγητὴς π. Θ. Ζήσης, γράφει: «Ἡ παραμορφωτικὴ αὐτὴ τῶν πραγμάτων εἰκόνα κυκλοφοροῦσε κυριαρχικά ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν συνομιλιῶν, τόσο στίς τέσσαρες ἀνεπίσημες συνδιασκέψεις Ὀρθοδόξων καὶ Αντιχαλκηδονίων, πού σημειωτέον ἔγιναν μέ πρωτοβουλία τοῦ Π.Σ.Ε., ὅσο καὶ στίς ἐπίσημες συναντήσεις τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς. Ὑπῆρχαν καὶ ἐκπρόσωποι ἐκκλησιῶν, πού πίστευαν ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία τῶν Αντιχαλκηδονίων εἶναι ἀναμφίβολος» καὶ ἐπομένως «ἡ Ἐκκλησία βρισκόταν ὅλους αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες σέ πλάνη. Ασφαλῶς οἱ ἅγιοι Πατέρες δέν εἶχαν λιγώτερη ἀγάπη ἀπὸ τοὺς σημερινούς ὑπερμάχους τῆς ἐνώσεως· ἀντίθετα, ἡ στάση τους ὀφειλόταν σέ φροντίδα, ποιμαντικὴ καὶ παιδαγωγικὴ, νὰ συνειδητοποιήσουν οἱ ἐκτραπέντες τὸ λάθος καὶ νὰ ὀδηγηθοῦν στήν ὀρθὴ Πίστη, πού εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση σωτηρίας».⁹⁵⁵

Καὶ ἀκόμα, ἂν ἡ ἔκφραση «ἐν δύο φύσεσι», πού ἀρνοῦνται νὰ υἰοθετήσουν οἱ Αντιχαλκηδόνιοι, «δέν ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαία», θὰ ἔδειχναν τέτοια ἐπιμονὴ οἱ θεόπνευστοι Πατέρες; Θὰ τὴν ἀρνοῦνταν τότε «καὶ θὰ ἐκέρδιζαν ἴσως μυριάδες αἰρετικούς; Ἀλλὰ δέν τὴν ἀρνήθηκαν. Διότι θὰ εἶχαν ἀρνηθῆ ἔτσι τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια περὶ τοῦ Κυρίου».⁹⁵⁶

Τὸ ὅτι οἱ Αντιχαλκηδόνιοι δέν εἶχαν πρόθεση νὰ ἀρνηθοῦν τὰ «Πιστεύω» τους, παρὰ τὴν ἀφελῶς ἐνθουσιώδη στάση τῶν ἡμετέρων, ἦταν λοιπόν γνωστὸ ἐξ ἀρχῆς, βεβαίωνε ὁ καθηγητὴς Ρωμανίδης: «Ἦδη μᾶς ἐδήλωσαν ἀπεριφράστως καὶ μάλιστα μᾶς προειδοποίησαν, πρὶν ἀρχίσῃ ὁ ἐπίσημος διάλογος, πρῶτον ἐν Γενεύῃ τὸ 1970 καὶ δεύτερον ἐν Ἀδδίς-Ἀμπέμπα, τὸ 1971, ὅτι ἀποκλείεται νὰ δεχθοῦν τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ὡς βάσιν τῆς Ἐνώσεως».⁹⁵⁷ Κατὰ τὸν Μητροπολίτη Μύρωνος Χρυσόστομο, ὁ

⁹⁵² Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π., σ. 90.

⁹⁵³ Ι. Μ. Γρηγορίου, Εἶναι οἱ Αντιχαλκηδόνιοι Ὀρθόδοξοι;, Ἅγιον Ὅρος 1996, σ. 181.

⁹⁵⁴ Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π., σσ. 172-173.

⁹⁵⁵ Π. Θ. Ζήσης, Ἡ «Ὀρθοδοξία» τῶν Αντιχαλκηδονίων Μονοφυσιτῶν, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 5-7.

⁹⁵⁶ Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π., σσ. 121-122. Κατὰ τὸν καθηγητὴ Ν. Ματσούκα (Θεολογία, Κτισιολογία, Ἐκκλησιολογία κατὰ τὸν Μ. Αθανάσιον, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 193), γιὰ τοὺς Αντιχαλκηδόνιους διαπιστώθηκε «ὅτι ἀπλῶς ἱστορικοὶ καὶ πολιτιστικοὶ παράγοντες προξένησαν παρεξηγήσεις σέ ὅ,τι ἀφοροῦσε τὴν Ὀρθοδοξία τῶν ἐν λόγῳ Ἐκκλησιῶν».

⁹⁵⁷ Σ. Μποζοβίτη, ὁ.π., σ. 146.

Κόπτης Πατριάρχης, Shenouda Γ', είχε κάνει τήν παρακάτω «ἄκρως ἀνησυχητική» διατύπωση: «Ὡς πρός τάς Οἰκουμενικάς Συνόδους, ἀποδεχόμεθα ἐξ αὐτῶν τάς τρεῖς πρώτας. Ἀρνούμεθα τήν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος. Δύναμαι νά εἶπω τελειῶς ἀνοικτά, ὅτι ὄλαι αἱ Ἀνατολικαί Ἐκκλησίαι δέν δύνανται νά ἀποδεχθῶν τήν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος. Ἔχετε ἐπτά Οἰκουμενικάς Συνόδους. Ἐάν σᾶς λείψῃ μία, δέν ἔχετε νά χάσετε πολλά πράγματα!»⁹⁵⁸ Στό σημεῖο αὐτό τοῦ Διαλόγου —συνεχίζει— «ἴσως θά πρέπει νά εἶμεθα τόσον εἰλικρινεῖς, ὥστε νά ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὄντως ὑπάρχει ἀδιέξοδος».⁹⁵⁹ Καί ὁ Μητροπολίτης Περιστερίου Χρυσόστομος μᾶς πληροφορεῖ: «Λέγει ἐπί λέξει ὁ Πατριάρχης Shenouda Γ': Δέν ἀποδεχόμεθα τήν Δ' Οἰκουμενικήν Σύνοδον, ἀλλά δέν ἀρνούμεθα τήν Ὁρθοδοξίαν ἐκείνων οἱ ὅποιοι τήν ἀποδέχονται. Τό αὐτό ἰσχύει διά τούς Ἁγίους, ὅσους δέν ἀποδεχόμεθα. Θά συνεχίσωμεν νά τούς ἀναγνωρίζομεν ὡς τοπικούς Ἁγίους».⁹⁶⁰

Ὁ διάλογος μέ τούς Ἀντιχαλκηδόνιους ἀπό ἀνεπίσημος ἀναβαθμίστηκε σέ ἐπίσημο καί ἔληξε ἐπίσημα τό 1990.⁹⁶¹ Ἐνῶ ὅμως ὁ Μητροπολίτης Νικοπόλεως Μελέτιος καί ὁ καθηγητής Γεώργιος Μαρτζέλος συμφωνοῦσαν ὡς πρός τήν πλήρη ἔνωση μέ τούς Ἀντιχαλκηδόνιους,⁹⁶² ὁ Μητροπολίτης Κυρήνειας Παῦλος διαφώνησε, γιατί, κατ' αὐτόν, δέν διαφαινόταν ἡ ἐνότητα τῆς Πίστεως μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων καί τῶν μὴ Χαλκηδονίων.⁹⁶³

Στό κοινό κείμενο τῆς Γ' Γενικῆς Συνελεύσεως τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διαλόγου μέ τούς Ἀντιχαλκηδόνιους, ἡ ὁποία συνῆλθε στό Chambésy τῆς Γενεύης (23-28 Σεπτεμβρίου), οἱ Ὁρθόδοξοι ἀποδέχτηκαν ὅτι οἱ Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες μποροῦν νά συνεχίσουν νά διατηροῦν τήν παραδοσιακή τους ὀρολογία «μιά φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», ἐφ' ὅσον μέ αὐτήν ἐννοοῦν τή διπλή ὁμοουσιότητα τοῦ Λόγου, τήν ὁποία δέν ἀποδεχόταν ὁ Εὐτυχῆς. Τήν ὀρθή ἔννοια αὐτῆς τῆς χρήσεως ἐκθέτει ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας στίς ἐπιστολές του πρός τόν Ἰωάννη Ἀντιοχείας, τόν Ἀκάκιο Μελιτινῆς, τόν Εὐλόγιο καί τόν Σούκκενσο.⁹⁶⁴

Ἡ Δ' Γενική Συνέλευση τῆς Μικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς του ὡς ἄνω διαλόγου συνῆλθε ἀπό 1 ἕως 6 Νοεμβρίου 1993 στό Chambésy, ὑπό τή συμπροεδρία τῶν Μητροπολιτῶν Ἐλβετίας Δαμασκηνοῦ καί Δαμιέττης Bishoy. Στή Συνέλευση αὐτήν ἀποφασίστηκε ὅτι ἡ ἄρση τῶν ἀναθεμάτων τῶν «Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν»

⁹⁵⁸ «Ὁ Κόπτης θεολόγος G. Bebawi... μετέχων εἰς πλείστας φάσεις τοῦ Διαλόγου..., λέγει ὅτι πρέπει νά ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ὁ ψυχολογικός παράγων διά τούς λαούς τῆς Ανατολῆς, οἱ ὅποιοι ἐπί 14 αἰῶνας δέν ἀνεγνώριζον τάς Οἰκουμ. Συνόδους ὡς τοιαύτας. Σήμερα, ἐάν ὑποχρεωθῶν νά ἀποδεχθῶν ταύτας, θά θεωρηθῶσιν ὅτι ἐπλανῶντο ἐπί τούς αἰῶνας. Διό καί πρέπει, λέγει, νά ἐπιδειχθῇ ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς 'κατανόησις' καί νά θεωρηθῶσιν αἱ νεώτεροι Οἰκ. Σύνοδοι ὡς 'τοπικαί' ἢ 'περιφερειακαί'...» (Μητρ. Μύρων Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, «Διάλογος Ὁρθ. Ἐκκλησίας καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν», Θεολογία 2 (1980) 233-234).

⁹⁵⁹ Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, Μητρ. Μύρων, «Διάλογος Ὁρθ. Ἐκκλησίας καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν», Θεολογία 2 (1980) 233-234.

⁹⁶⁰ Χρυσοστόμου (Ζαφείρη), Μητρ. Περιστερίου, «Πρός ἐπανένωσιν τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν μὴ Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν μετά τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», Θεολογία 1-2 (1990) 65, ὑποσ. 79.

⁹⁶¹ Παύλου (Μαντοβάνη), Μητρ. Κυρήνειας, «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί Ἀντιχαλκηδόνιοι», Ὁρθόδοξος Τύπος 19/9/1999, σ. 2.

⁹⁶² Γ. Δ. Μαρτζέλου, «Ὁ Θεολογικός Διάλογος Ὁρθοδόξων καί μὴ Χαλκηδονίων», Καθ' Ὁδόν 5 (1993) 51, 60.

⁹⁶³ Παύλου (Μαντοβάνη), Μητρ. Κυρήνειας «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καί Ἀντιχαλκηδόνιοι», Ὁρθόδοξος Τύπος 19/9/1999, σ. 2.

⁹⁶⁴ Γ. Δ. Μαρτζέλου, Ὁ Θεολογικός Διάλογος τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μέ τίς μὴ Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες τῆς Ανατολῆς, Ὁρθόδοξο Δόγμα καί θεολογικός προβληματισμός, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 263-265.

πρέπει νά γίνει «όμοφώνως καί συγχρόνως ὑπό τῶν προκαθημένων ὄλων τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν δύο μερῶν διά τῆς ὑπογραφῆς εἰδικῆς ἐκκλησιαστικῆς πράξεως», στήν ὁποία θά διατυπώνεται ἀπό κάθε πλευρά ὅτι ἡ ἄλλη εἶναι σέ ὅλα Ὁρθόδοξη. Ἡ ἄρση τῶν ἀναθεμάτων θά σημάνει, ἐπομένως, τήν πλήρη ἐπανένωση καί κοινωνία τῶν δύο πλευρῶν.⁹⁶⁵

Καί ἐνῶ ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ ἐξέφρασε ἱκανοποίηση γιά τή βásiμη προοπτική ἀποκαταστάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μέ τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες, ἡ ἀρμόδια Συνοδική Ἐπιτροπή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰσηγήθηκε στήν Ἱερά Σύνοδο «νά μή σπεύσει νά ἀποδεχθῆ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος τάς δηλώσεις ταύτας».⁹⁶⁶ Ἡ διστακτικότητα τῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς ὁποίας τό κύριο ἐπιχείρημα ἦταν ὅτι οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι δέν ἀναγνώριζαν καί τυπικά τήν οἰκουμενικότητα τῶν Γ', Δ', Ε', ΣΤ' καί Ζ' Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἐπειδή σέ αὐτές καταδικάζονται ἀγιοποιηθέντα ἀπό τίς Ἐκκλησίες αὐτές πρόσωπα (π.χ. Διόσκορος Ἀλεξανδρείας, Σεβῆρος Ἀντιοχείας καί Φιλόξενος Ἱεραπόλεως),⁹⁶⁷ συνέπλεε μέ τίς θέσεις τῆς Ἱεράς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅπως καί τοῦ Μητροπολίτη Κυρηναίας Παύλου, ἀλλά καί ἄλλων θρησκευτικῶν κύκλων τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου,⁹⁶⁸ παρά τήν αἰτιολογημένη διαβεβαίωση τοῦ συμπροέδρου τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Διαλόγου Ὁρθοδόξων καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, Μητροπολίτου Ἑλβετίας Δαμασκηνοῦ, ὅτι οἱ Διόσκορος καί Σεβῆρος, σύμφωνα μέ τίς μελέτες τῶν εἰδικῶν καθηγητῶν Ι. Ρωμανίδη, Γ. Μαρτζέλου, Α. Θεοδώρου, Ἰ. Καρμίρη καί Β. Φειδά, δέν καταδικάστηκαν γιάτί ὑπέπεσαν στήν αἴρεση τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, ἀλλά γιάτί δέν ἀποδέχτηκαν τήν Δ' Οἰκουμενική Σύνοδο, νομίζοντας ὅτι σέ αὐτήν καταδικάστηκε ἡ Χριστολογία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ἀφοῦ μάλιστα ἀποκαταστάθηκε ὁ Θεοδώρητος Κύρου, πολέμιος τοῦ Κυρίλλου.⁹⁶⁹

Ἡ Ἱερά Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἐνῶ θεωρεῖ σύμφωνη μέ τήν Ὁρθόδοξη Παράδοση τή διαδικασία ἐκείνη, κατά τήν ὁποίαν ἡ ὑλοποίηση τῶν πορισμάτων τῶν διαφόρων Ἐπιτροπῶν θά γίνει ἀπό μιά εὐρεία Σύνοδο, κατατοπισμένη καταλλήλως «θά ἀποδεχθῆ τάς προτάσεις αὐτάς ἡ συνείδησις τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας», ἐπισημαίνει πῶς αὐτό δέν προβλέπεται ἀπό τό κείμενο τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς, καί ὡς ἐκ τούτου προτείνεται ἡ «ἄμεσος ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων καί ἡ ἔνωσις».⁹⁷⁰

Τελευταῖα, νέοι ὄροι ἐφευρίσκονται, προκειμένου νά διατηρηθεῖ ὁ ἀνεπιτυχῆς Διάλογος στό ἴδιο ἐπίπεδο. Ἐνας ἀπ' αὐτούς εἶναι ὁ Διάλογος σέ ἐπίπεδο πνευματικότητας, πού ἔχει ὡς πρότυπο τόν ἐκθεμελιωτικό γιά τήν Ὁρθόδοξη Πίστη «διάλογο τῆς ἀγάπης» τοῦ Ἀθηναγόρα: «Τό ἀδιέξοδο, στό ὁποῖο πρόσφατα ὀδηγήθηκαν οἱ σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τήν οἰκογένεια τῶν ἀρχαίων προχαλκηδονίων Ὁρθοδόξων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, παρά τήν ἐπιτυχή ἔκβαση τοῦ ἐπίσημου θεολογικοῦ διαλόγου, εἶναι χαρακτηριστικό παράδειγμα τῆς ἀναγκαιότητας ὑπάρξεως διαλόγου σέ ἐπίπεδο «πνευματικότητας», παράλληλα καί πάνω ἀπό κάθε ἐπίσημο θεολογικό διάλογο».⁹⁷¹

⁹⁶⁵ Ὁ.π., σσ. 274-277.

⁹⁶⁶ Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), Μητρ. Ἑλβετίας, Λόγος Διαλόγου, ὁ.π., σσ. 218-219, 242.

⁹⁶⁷ Γ. Δ. Μαρτζέλου, Ὁ.π., σσ. 248-279.

⁹⁶⁸ Η. Μαστρογιαννόπουλου, «Ὁρθόδοξοι πνευματικά προϋποθέσεις διά τόν οἰκουμενικόν διάλογον», Ἐκκλησία (1969) 178-179 καί 198-200.

⁹⁶⁹ Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), Μητρ. Ἑλβετίας, Λόγος Διαλόγου, ὁ.π., σσ. 211-261. Πρβλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 259-266.

⁹⁷⁰ Ι. Μ. Γρηγορίου, Εἶναι οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι Ὁρθόδοξοι; Ἅγιον Ὁρος 1996, σσ. 33-34.

⁹⁷¹ Π. Βασιλειάδη, Ἡ Ὁρθοδοξία στό Σταυροδρόμι, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 124, ὑποσ. 5. Σχετικά πρόσφατα, ἰδρύθηκε τό Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν Μέσης Ἀνατολῆς (ΣΕΜΑ), στό ὁποῖο συμμετεῖχαν τά

Αναμφισβήτητα, οί λεγόμενες «Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες» τυγχάνουν ἱστορικά καί οὐσιαστικά γνήσια μέλη τῆς παγχριστιανικῆς ἀδελφότητος, καθ' ὅτι ἔχουν Ἀποστολική προέλευση. Πολλές φορές, γιά λόγους πολιτικούς, περιέπεσαν σέ ἀνήκουστες δοκιμασίες (κυρίως ἀπό τήν κατοχή Ἀραβικῶν καί Ὀθωμανικῶν φυλῶν), μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο νά συμπαραστέκεται πρὸς αὐτές, ὅσο ἦταν δυνατόν, δεδομένου ὅτι ὁ σύνδεσμος τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν μέ τή Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία οὐδέποτε καταλύθηκε παντελῶς.

Ἐπομένως, ὁ σύνδεσμος τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν μέ τήν ἔδρα τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς ἀπότοκο τοῦ αἰσθήματος τῆς πνευματικῆς υἰότητος καί τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ὡς τῆς πρώτης μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς (βλ. 280 κανόνα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου), ἐπέδρασε θετικά στή διατήρηση τῶν δεσμῶν καί μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ἐξ ἄλλου, καί τά τρία Παλαίφατα Πατριαρχεῖα (Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων) διαθέτουν στό ποίμνιό τους καί Ἕλληνες, ἐκτός ἀπό τοὺς ἤδη ὑπάρχοντες Ἀραβες, Σύρους, Ἀρμένιους καί Αἰγύπτιους.

Βέβαια, πολλές φορές στήν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία παρατηρήθηκαν ἀπό Ἀραβες Ὀρθοδόξους Χριστιανούς φαινόμενα ἐπιβολῆς Ἀράβων —ἀντί Ἑλλήνων— Πατριαρχῶν, πού βέβαια ὑποδαυλίζονταν ἀπό τόν Ἀραβικό ἐθνικισμό. Κάτι τέτοιο, ὅπως ἀποδείχθηκε στήν περίπτωση τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ Θρόνου, ἐνέχει τόν κίνδυνο ἀπώλειας τοῦ ποιμνίου καί —μέσω ἔντεχνων προπαγανδῶν— εἴτε τῆς ὑπαγωγῆς του στό Πατριαρχεῖο Μόσχας, εἴτε τῆς μεταστροφῆς του στόν Ρωμαιοκαθολικισμό, ἐφ' ὅσον ὑποχωρεῖ ἢ ἀπουσιάζει ἡ Ἑλληνορθόδοξη Θεολογία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ μόνη ἢ ὁποία μπορεῖ νά λειτουργήσῃ ὡς «Λυδία λίθος» ἐναντι ὄλων τῶν ἄλλων μορφῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Μητροπολίτης Σάμου Εἰρηναῖος, —μέ σχετικά ἄρθρα καί εἰσηγήσεις του πρὸς τήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος— πρότεινε τή σύσφιξη τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τίς Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες. Πρὸς τοῦτο, πρότεινε α) τήν παρακολούθηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς καί τήν, κατά τό δυνατόν, πολυειδή βοήθεια τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δεδομένου ὅτι κατά τή συγκεκριμένη χρονική περίοδο τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, λόγω πολιτικῶν ταραχῶν στήν Τουρκία, ἀδυνατοῦσε νά παράσχῃ τήν ὁποιαδήποτε ἀρωγή πρὸς τίς Ἀδελφές Ἐκκλησίες καί β) τήν εἰσοχή φοιτητῶν ἀπό τίς χῶρες αὐτές, πού ἐπιθυμοῦσαν νά σπουδάσουν Θεολογία στήν Ἑλλάδα, ἔτσι ὥστε, ἀποφοιτώντας, νά μεταλαμπαδεύσουν, ὅταν ἐπιστρέψουν στίς πατρίδες τους, τό πνεῦμα τῆς Ἑλληνορθοδοξίας στίς Ἐκκλησίες τους.⁹⁷²

Στίς 14 Νοεμβρίου 1971 ἔλαβε χώρα στό Κάιρο ἡ ἐνθρόνιση τοῦ νέου Πατριάρχου τῶν Κοπτῶν Shenouda, ὁ ὁποῖος διαδέχθηκε τόν ἀποθανόντα Πατριάρχη Κύριλ-

Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου. Στό Συμβούλιο αὐτό μετέχουν, ἐπίσης, οἱ Προχαλκηδόνιοι, οἱ Λατίνοι καί οἱ Προτεστάντες. Ἀπό 15-16 Σεπτεμβρίου 2010 πραγματοποιήθηκε στή Λευκωσία τῆς Κύπρου συνάντηση τῶν Ὀρθοδόξων Προκαθημένων καί τῶν συνοδῶν τους, ὑπό τήν ιδιότητά τους ὡς ἐκπροσώπων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, μέ θέμα τά παγκόσμια σύγχρονα ἐθνικο-πολιτικά καί κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα τῶν ἐκπατρισμένων, τῆς μετανάστευσης, τῆς Παιδείας καί τῆς συνύπαρξης μέ τίς ἄλλες θρησκείες. Ἀποφασίστηκε δέ νά ἰσχυροποιηθεῖ τό ΣΕΜΑ ὡς ὄργανο ἐκφράσεως δικαιοσύνης καί εἰρήνης στή Μέση Ἀνατολή ἀλλά καί στηρίξεως τῆς θέσεως τῶν Χριστιανῶν, ὅπως καί ἐπιδιώξεως τῆς συνεργασίας μέ τήν Κοπτική Ἐκκλησία [βλ. «Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων — Ἀνακοίνωση γιά τή συνάντηση τῶν Προκαθημένων στήν Κύπρο», Ἐκκλησία 9 (2010) 718].

⁹⁷² Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρο. Σάμου, Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σσ. 289-290.

λο. Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θεώρησε καθήκον της νά συμμετάσχει στήν τελετή ἐνθρόνισης καί στίς λοιπές ἐκδηλώσεις πρὸς τιμὴν τοῦ νέου Πατριάρχου. Ὡς ἀντιπροσώπους της ἀπέστειλε τὸν Μητροπολίτη Μυτιλήνης Ἰάκωβο καί τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Ἐπίσκοπο Δέρβης Κοσμᾶ. Ἡ ὑποδοχή τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἦταν πλήρης ἐγκαρδιότητος ἀπὸ τὸν Τοποτηρητὴ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Ἀρχιεπίσκοπο Ἀντώνιο καί ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἀρμόδιας ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν ἐκδηλώσεων οἱ ὁποῖες πλαισιώνουν τὴν ἐνθρόνιση καί τὸν ἀντιπρόσωπο τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας Σκαλιέρη. Στὴν δεξίωση πού ἀκολούθησε τὴν ἐνθρόνιση, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Μητροπολίτης Μυτιλήνης ἐπέδωσε στὸν Πατριάρχη μιὰ ποιμαντορικὴ ράβδο, ὅπου ἐπάνω σε αὐτὴν ὑπῆρχε χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή «Ἡ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΩ ΠΑΤΡΙΑΡΧῃ ΣΕΝΟΥΝΤΑ». Ὁ νέος Πατριάρχης εὐχαρίστησε τὸν Μητροπολίτη Μυτιλήνης Ἰάκωβο καί τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν παρουσία της στὴν ἐνθρόνισή του, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ φέρει αὐτὴν τὴν ποιμαντορικὴ ράβδο στίς Θεῖες Λειτουργίες ὥστε νὰ θυμᾶται τὴν ἀδελφὴ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Πατριάρχης Σενούντα ἀναφέρθηκε στὸ πόσο σημαντικὴ εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καί φιλοσοφία γιὰ τὴν κατανόηση τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τῶν κειμένων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπίσης, ἔκανε μνεῖα ὀρισμένων ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας οἱ ὁποῖοι γνώριζαν σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὁ Μυτιλήνης Ἰάκωβος, κατὰ τὸ ἐπίσημο δεῖπνο, προσφώνησε τὸν Πατριάρχη Σενούντα, μεταφέροντάς του τὴν χαρὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἐκλογή καί τὴν ἐνθρόνισή του, ἀλλὰ καί τὶς προσδοκίες πού εἶχαν δημιουργηθεῖ γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν διαφορῶν τῆς Κοπτικῆς μὲ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μέσω τοῦ ἐπερχομένου θεολογικοῦ διαλόγου. Μάλιστα, ὁ Μητροπολίτης Μυτιλήνης εὐχήθηκε στὸν Πατριάρχη Σενούντα νὰ ἀξιωθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ εὐλογήσει τὸν νέο θρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπιτυγχανόταν μέσω τῆς ἑνώσεως ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.⁹⁷³

⁹⁷³ Ἰακώβου (Κλεομβρότου), Σεβ. Μητρ. Μυτιλήνης, «Ἡ Ἐνθρόνισις τοῦ νέου Πατριάρχου τῶν Κοπτῶν Μακαριωτάτου κ. SHENOUDA», Ἐκκλησία 1-2 (1972) 15-19.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄
ΜΕΙΖΟΝΑ ΠΡΟΣΚΟΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΩΝ
ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Α. Γενικά

Στό παρόν κεφάλαιο εκθέτουμε τά κυριώτερα προβλήματα που εμποδίζουν τήν πλήρη ιεροκανονική και διοικητική ενότητα τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὅπως τουλάχιστον αὐτά ἐμφανίζονται στή σχετική βιβλιογραφική ἔρευνα. Δεδομένου ὅτι ἡ ἔρευνά μας αὐτή κινεῖται στούς χώρους τῆς Ἐκκλησιολογίας, τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καί τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καί ὄχι τῆς φιλοσοφίας - κοινωνιολογίας, δέν θά ἀσχοληθοῦμε μέ τά βαθύτερα ψυχοκοινωνιολογικά καί πολιτισμικά αἴτια, ὡς παράγοντες διαίρεσης τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Σύμφωνα μέ τόν ἀείμνηστο Μητροπολίτη Κίτρους Βαρνάβα, ἐνῶ ἡ βάση τῆς καταστατικῆς νομοθεσίας σέ κάθε Ἐκκλησία εἶναι κοινή, πολλές φορές οἱ ἐπί μέρους θεσμικές διατάξεις ποικίλλουν κατά τοπική Ἐκκλησία καί μεταβάλλονται καιρικά, ἀνάλογα μέ τίς ἐκάστοτε ἱστορικές περιστάσεις. Γι' αὐτό, ἐπιβάλλεται νά γνωρίζουμε ἐπακριβῶς καί ἐκ τοῦ σύνεγγυς τί ἰσχύει στήν πράξη σέ κάθε Ἐκκλησία, ἄν θέλουμε οἱ διορθόδοξοι διάλογοι νά ἔχουν ὄντως ἀποτελεσματικότητα.⁹⁷⁴

Ὡστόσο, — ἀκόμα καί σέ θεωρητικό ἐπίπεδο — ἄν θά θέλαμε νά ἀκριβολογήσουμε, δέν ὑφίσταται μιᾶ ἀπόλυτη ὁμοιομορφία οὔτε ὡς πρός τόν ἀριθμό καί τήν κύρωση ὅλων τῶν ἱερῶν Κανόνων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ὡς πρός τούς Καταστατικούς Χάρτες τῶν ἐπί μέρους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, κυρίως λόγω τῆς ὑπάρξεως πολλῶν Ἐκκλησιῶν.⁹⁷⁵ Γιά παράδειγμα, σέ ἄλλες ὁμόδοξες Ἀδελφές Ἐκκλησίες,⁹⁷⁶ ὅπως καί στόν Ἑλληνισμό τῆς Διασποράς,⁹⁷⁷ ὁ ρόλος τῶν λαϊκῶν στή διοίκηση αὐτῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (βλ. Κληρικολαϊκές συνελύσεις), διαφέρει στήν πράξη ἀπό αὐτόν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Γι' αὐτό, πρὶν ἀπό κάθε ἐνέργεια στά πλαίσια τῶν διορθοδόξων σχέσεων, ἢ —πολύ περισσότερο— τῆς προετοιμασίας μιᾶς Πανορθοδόξου ἢ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐπιβάλλεται ἡ κωδικοποίηση τῶν Ἱερῶν Κανόνων⁹⁷⁸ καί ἡ σύνταξη κοινῶν Καταστατικοῦ Χάρτη ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν,⁹⁷⁹ μολονότι κάτι τέτοιο φαίνεται πολύ δύσκολο, ἄν ὄχι ἀνέφικτο, δεδομένων τῶν διαρκῶν καί ἀπρόβλεπτων πολιτικῶν μεταβολῶν, διακυμάνσεων καί τῶν ιδιαίτερων τόσο ὡς πρός τήν

⁹⁷⁴ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρ. Κίτρους, Οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων, Ἀθῆναι 1972, σσ. 9-10.

⁹⁷⁵ Σ. Τρωϊάνου, Ὁργάνωση τῶν Ἐκκλησιῶν καί διεθνεῖς σχέσεις, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ 1983, σ. 22.

⁹⁷⁶ Ι. Αναστασίου, «Ἡ διοίκηση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», ΘΣ 1 (1988) 91 κ. ἐξ.· τοῦ ἰδίου, «Ἡ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν στή διοίκηση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», Αφῆρωμα εἰς τόν Κ. Βαβούσκον, τ. Γ', Θεσσαλονίκη, 1989-1992.

⁹⁷⁷ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικά σχέσεις, ὁ.π., σ. 40.

⁹⁷⁸ Βαρθολομαίου Ἀρχοντῶνη, Περί τῆν κωδικοποίησιν τῶν Ἱερῶν Κανόνων καί τῶν κανονικῶν διατάξεων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 43 κ. ἐξ.

⁹⁷⁹ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρ. Κίτρους, Οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων, Ἀθῆναι 1972, σσ. 9-10 · Κ. Μπόνη, «Διορθόδοξα, διεκκλησιαστικά καί παγκόσμια προβλήματα», Ἐκκλησία 49 (1972) 197 · τοῦ ἰδίου, Σκέψεις ἐπὶ συγχρόνων Ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, Ἀθῆναι 1972, σ. 566 κ. ἐξ.

πολυμορφία τῶν πολιτικῶν ιδεολογιῶν, ὅσο καί ὡς πρὸς τὴν πράξη τῆς κάθε χώρας καί τὰ τοπικά ἦθη καί ἔθιμα πολιτικοεκκλησιαστικῶν σχέσεων.

Αὐτό, ὅμως, πού λογικά καί ἐπιστημονικά φαίνεται εὐνόητο, ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὴ μακρόχρονη συνήθεια καί τίς τοπικές (πολιτιστικές καί ἐθνικο-θρησκευτικές) παραδόσεις τῶν ἐπιμέρους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐνῶ πέρα ἀπὸ τὸ ἐντὸς τῆς Ὁρθοδοξίας ὑφιστάμενο πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ψυχοπαιδαγωγικῆς, κατηχητικῆς καί ἱεραποστολικῆς ὀρθοδόξου ἀρχῆς τῆς συγκαταβάσεως (δυναμικῆς προσαρμογῆς),⁹⁸⁰ πού διατηρεῖ ἐκκλησιαστικά τὴν ἐθνικὴ ὁμοιογένεια, προβάλλονται καί ἀκραιφνῶς δογματικά ἐπιχειρήματα, ὅπως λ.χ. τῆς ἐνότητος μέσα στὴν ποικιλομορφία (Unitas multiplex), κατὰ τὸν τύπο τῆς τριαδικῆς «ἐν Μονάδι» θεότητος, ἢ τὴν πιθανὴ μετατροπὴ τοῦ Ὁρθοδόξου ἀγιοπνευματικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος σέ ἓνα νομικιστικὸ μῶρφωμα καί ιδεολογικὸ σύστημα.

Ἐντούτοις, ἡ εἰλικρινής, ἀδολη, ἀμερόληπτη καί ἔμπρακτη συμπαράσταση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στίς ποικίλες συμφορές καί καταστροφές τοῦ ἔθνους, μέσα στό ὁποῖο διαβιώνει, οὔτε προδίδουν κάποια μεροληψία ἢ προκατάληψη, οὔτε δηλώνουν ἓναν σοβινισμό ἢ ἐθνοφυλετισμό.⁹⁸¹ Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, διαπνεόμενη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς συγκαταβάσεως καί ζώντας στὴν πράξη τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα τῆς αὐτοθυσιαστικῆς ἀγάπης ἀκόμα καί πρὸς τοὺς ἐχθρούς, νιώθει ὡς μιὰ παγκόσμια (καθολικὴ) καί οἰκουμενικὴ Μητέρα καί, ὡς ἐκ τούτου, ὄχι μόνο ἀγωνίζεται γιὰ τὴν πνευματικὴ ἐξύψωση τοῦ ποιμνίου τῆς καί ἀγωνιᾷ γιὰ κάθε συμβολὴ καί ὑποστήριξή του, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ βοηθᾷ κάθε ἀναξιοπαθοῦντα.⁹⁸² Βέβαια, ἡ Ἐκκλησία βοηθᾷ ὄχι ἀπλῶς γιὰ ἀνθρωπιστικούς καί χριστιανικά ἠθικούς λόγους, ἀλλὰ, προπάντων στό πλαίσιο ἐνός ἐθνικο-ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα.

Τὰ προβλήματα-προσκόμματα στίς διορθόδοξες σχέσεις, πού ἐκθέτουμε στὴ συνέχεια, φαίνεται ὅτι ἀποκρυσταλλώθηκαν σταδιακά, λόγω συγκεκριμένων πολιτιστικῶν καί πολιτικῶν συνθηκῶν. Βέβαια, ἄλλα ἐξ αὐτῶν ἔχουν σχεδόν ἐπιλυθεῖ, ἐνῶ ἄλλα παραμένουν σέ ἐκκρεμότητα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, κάθε μιὰ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζει διαφορετικά τὰ προβλήματα-προσκόμματα, τόσο ὡς πρὸς τὸν ἐννοιολογικὸ τους προσδιορισμὸ ἢ ὡς πρὸς τὸ ἂν ὄντως συνιστοῦν «προβλήματα», ὅσο καί ὡς πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα ἢ τὸν τρόπο ἐπίλυσής τους.

B. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τοῦ Ἡμερολογιακοῦ ζητήματος

Στό κεφάλαιο αὐτό, πού ad hoc ἀποτελεῖ ἀναμφίβολα, ἀντικείμενο ἔρευνας πολλῶν μέχρι σήμερα μονογραφιῶν, ἀκόμα δέ καί διδακτορικῶν διατριβῶν,⁹⁸³ δέν θά ἐπεκταθοῦμε, ὅπως γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς συγκεκριμένης μας ἔρευνας, σέ ὅλη τὴν ἱστορία, τὴν ἀστρονομικὴ καί θεολογικὴ προβληματικὴ ἀλλὰ καί τὰ συμπαρομαρτοῦντα κοινωνικά καί ἐκκλησιαστικά προβλήματα τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος στὴ χώρα μας, ἀλλὰ θά περιοριστοῦμε αὐστηρῶς στὴν ἐκκλησιολογικὴ καί ἱεροκανονικὴ σχέση τοῦ Ἑλλαδικοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος μέ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καί τίς λοιπές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.

⁹⁸⁰ Α. Σ. Αλιβιζάτου, «Ἐκκλησία, Πολιτεία καί ἔθνος ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 90.

⁹⁸¹ Ε. Δ. Θεοδώρου, «Ἡ πατρίς στά πλαίσια τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ», Θεολογία 67/3 (1996) 393.

⁹⁸² Ι. Καρμίρη, «Καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας καί Ἐθνικισμός», Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, Αθήνα 1976, σ. 473.

⁹⁸³ Χριστοδούλου (Παρασκευαΐδη), Ἱστορικὴ καί Κανονικὴ θεώρησις τοῦ Παλαιοημερολογητικοῦ ζητήματος κατὰ τέ τῶν γένεσιν καί τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, Αθήναι 1982.

Ὡς γνωστόν, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπέρριψε γιὰ αἰῶνες τὴν καθιέρωση τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου, παρὰ τίς ἐπίμονες προσπάθειες τῆς Ρώμης, κυρίως λόγω τοῦ κινδύνου παραπλανήσεως τοῦ Ὁρθοδόξου πληρώματος. Ὅταν, ὅμως, τὸ ἐνδεχόμενο αὐτὸ τῆς συγχύσεως ἢ καὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ φάνηκε νὰ ἐκλείπη, τότε ἄρχισε νὰ ὠριμάζει ἡ σκέψη καὶ στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία (βλ. Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμος Ζ΄ καὶ Ἰωακείμ Γ΄) γιὰ ἀντικατάσταση τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, ὑπὸ τὴν πίεση τῶν νεώτερων ἀναγκῶν τοῦ πολιτισμοῦ.⁹⁸⁴ Πράγματι, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, Ἰωακείμ Γ΄, ἀπηύθυνε τὸ 1903 σχετικὸ ἐρώτημα πρὸς ὅλες τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες.⁹⁸⁵

Ἀπὸ ὅλα τὰ Πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα τῆς Ανατολῆς, τὸ μὲν Ἀλεξανδρείας (Πατριάρχης Φῶτιος) δήλωσε ὅτι κατ' ἀρχὴν θεωρεῖ δυνατὴ καὶ ὀρθὴ τὴ διόρθωση τοῦ ἡμερολογίου μέσω τῆς συγκλήσεως μιᾶς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων χαρακτήρισε ὡς ὀρθὴ καὶ ἀπαραίτητη τὴ διόρθωση ποῦ ἐγίνε στο ἡμερολόγιο, ὡστόσο ἀνέβαλε τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀπόφασης γιὰ τοπικοὺς λόγους, τὸ δὲ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας δὲν τὴν ἀποδέχτηκε ἐξαιτίας πιθανῶν κινδύνων ἀπὸ τίς ξένες προπαγάνδες,⁹⁸⁶ ποῦ τὸ περικυκλώνουν. Ἀπὸ τίς ἑπτὰ, κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη, Ἀυτοκέφαλες Ἐκκλησίες ὅλες ἐφάρμοσαν τὴ διόρθωση, πλὴν τῆς Σερβικῆς (ἢ ὁποῖα εἶχε πρωτοστατήσει στὴν συζήτηση περὶ τῆς διορθώσεως τοῦ ἡμερολογίου), ἐν μέρει δὲ καὶ τῆς Ρωσικῆς, ἔνεκα ἐσωτερικῶν λόγων, καίτοι καὶ αὐτὲς ρητὰ ἀποφάνθηκαν ὑπὲρ τῆς διορθώσεως.⁹⁸⁷

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στὴν ἀποστολὴ τῆς σχετικῆς Ἐγκυκλίου (1903) τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ΄ πρὸς τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες γιὰ μελέτη τοῦ ἡμερολογιακοῦ θέματος καὶ ἔκθεση τῶν ἀπόψεών τους, ἀπάντησε ὅτι κατ' ἀρχὴν δὲν ἀποκρούει τὴ διόρθωση τοῦ ἡμερολογίου.⁹⁸⁸ Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Θεόκλητος (Μηνόπουλος), μὲ τὸ ἀπὸ 14/7/1903 συνοδικὸ ἔγγραφο, γνωστοποίησε στο Ὀικουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θεωροῦσε ἀναγκαῖα τὴν τροποποίησι τοῦ ἡμερολογίου, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ θὰ γινόταν ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλες τίς Ἀυτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ὅστόσο, ἡ λύσι τοῦ ζητήματος δὲν προχώρησε καθὼς ὁ πατριάρχης Ἰωακείμ Γ΄ μὲ τὴν Ἐγκύκλιο τοῦ 1904 διετύπωνε ἐπιφυλάξεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπίλυσι τοῦ ζητήματος, ἐνῶ ἡ ἔκρηξι τοῦ Α΄ παγκοσμίου πολέμου κατέστησε ἀνέφικτη τὴν πρωτοβουλία. Τὸ ζήτημα ἐπανῆλθε στο προσκήνιο τὸ 1918 ὅταν στὴν Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων πραγματοποιήθηκε ἐκτενὴς συζήτηση μὲ καρπὸ τὴν κατάρτισι, ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Δ. Δίγκα, ἐνὸς σχετικοῦ νομοσχεδίου.⁹⁸⁹

Μάλιστα δὲ, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Μελετίου Μεταξάκη, τὸ 1919 συστάθηκε εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀπὸ τοὺς Συνοδικοὺς Μητροπολίτες Δημητριάδος Γερμανό, Ναυπακτίας Ἀμβρόσιο καὶ τοὺς καθηγητὲς Πανεπιστημίου Ἀρχιμανδρίτη Χρυσόστομο Παπαδόπουλο (μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν), Δημήτριο Αἰγινήτη

⁹⁸⁴ Δ. Ν. Κατοῆ, «ἡμερολόγιον», Θ.Η.Ε. 6 (1965) 46-49.

⁹⁸⁵ Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων Πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν Εἰκοστὸ αἰῶνα – Διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσία, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 43.

⁹⁸⁶ Προβλ. Εἰρηναίου, Μητρ. Σάμου, «Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ αἱ ξέναι προπαγάνδαι», Ἐκκλησία 6 (15 Μάρτ. 1956) 89· Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1959, σσ. 216-218.

⁹⁸⁷ Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Ἐγκύκλιος περὶ ἡμερολογίου» (2389-16/4/1926), Ἐκκλησία 17-18 (1926) 131-132.

⁹⁸⁸ «Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι καὶ ἡ Διόρθωσις τοῦ ἡμερολογίου», Ἐκκλησία 44 (29/10/1926) 345.

⁹⁸⁹ Ἐμ. Καραγεωργούδη, Ὁ Μελέτιος Μεταξάκης ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 135-136.

καί Ἐμμανουήλ Ζολώτα, γιά νά μελετήσῃ καλύτερα τό θέμα, ἀποφάνθηκε δέ ὅτι ἡ μεταβολή τοῦ ἡμερολογίου θά μπορούσε νά γίνει, ἀφοῦ τό ζήτημα δέν προσκρούει σέ δογματικούς καί κανονικούς λόγους, κατόπιν ὅμως συνεννοήσεως ὄλων τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, καί ιδιαίτερα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου,⁹⁹⁰ δεδομένου ὅτι ἡ ὁποιαδήποτε τυχόν διόρθωση τοῦ ἡμερολογίου ἐξαρτᾶται ἀπό περιστάσεις καί συνθήκες ἐθνικές καί κοινωνικές.⁹⁹¹ Ὁ Μελέτιος, τοποθετούμενος ἐπί τῶν πορισμάτων τῆς Ἐπιτροπῆς, ὑποστήριξε ὅτι τό μόνο πρόβλημα τό ὁποῖο ὑφίσταται εἶναι ἡ ἀπαγόρευση τήν ὁποία θέτει ὁ ἀποστολικός κανόνας νά μὴν συμπίπτει τό Πάσχα μέ τήν ἀντίστοιχη ἐορτή τῶν Ἰουδαίων. Παράλληλα, ἐπιθυμώντας ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νά ἀποφύγει τίς προπαγανδιστικές τάσεις τῆς Ρώμης καί τίς πιέσεις τῆς Ρωσίας ἡ ὁποία γιά πολιτικούς λόγους δέν ἀποδέχθηκε τήν ἐφαρμογή τοῦ Γρηγοριανοῦ Ἡμερολογίου, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀρχικά προέβη στήν σύσταση μιᾶς νέας Ἐπιτροπῆς ἡ ὁποία ἀπαρτιζόταν ἀπό τοὺς Συνοδικούς Δημητριάδος Γερμανό καί Ναυπακτίας Ἀμβρόσιο, καθὼς καί τοὺς καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀρχιμανδριτῆ Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, Ε. Ζολώτα καί Δ. Αἰγινήτη. Ἡ Ἐπιτροπή αὐτή, κατόπιν σχετικῆς ἐργασίας, εἰσηγήθηκε τήν υἰοθέτηση ἑνὸς νέου ἡμερολογίου, τό ὁποῖο δέν θά περιεῖχε τὰ λάθη οὔτε τοῦ Ἰουλιανοῦ οὔτε τοῦ Γρηγοριανοῦ. Ἡ πρόταση αὐτὴ συζητήθηκε στήν συνεδρία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου στίς 20.5.1919, μέ τὸν Μελέτιο νά προτείνει τήν ἀποδοχὴ αὐτῆς τῆς προτάσεως ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἀφ' ἑνὸς τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο θά ἀναλάμβανε τὴν σχετικὴ πρωτοβουλία ὑλοποίησης αὐτῆς τῆς πρότασης καί ἀφ' ἑτέρου ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία νά ἀποδεχθεῖ τό Γρηγοριανὸ ὡς Εὐρωπαϊκὸ Ἡμερολόγιο ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θά διατηροῦσε τό Ἰουλιανὸ Ἡμερολόγιο ἕως ὅτου καταρτισθεῖ τό νέο Ἡμερολόγιο, τό ὁποῖο δέν θά εἶχε καμία σχέση μέ τὰ προαναφερθέντα Ἡμερολόγια.⁹⁹²

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀναμένοντας τὴ συνεννόηση αὐτὴ, ἀποφάσισε νά ἐμμείνει ἐορτολογικά στὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο, ἀφήνοντας τὴν ἑλληνικὴ Πολιτεία νά προχωρήσει, μιὰ δεκαετία μετὰ τὴ λήξη τῶν βαλκανικῶν πολέμων (Φεβρουάριος τοῦ 1923), στήν καθιέρωση τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου ὡς πολιτικοῦ μόνο, δεδομένου ὅτι εἶχε ἤδη προταθεῖ καί σχετικὸς νόμος στὴ Βουλὴ. Ἐγινε, ὅμως, στήν πράξη σαφές ὅτι στήν Ἑλλάδα τουλάχιστον, εἶναι ἀδύνατη ἡ συνύπαρξη δύο ἡμερολογίων (ἑνὸς πολιτικοῦ καί ἑνὸς θρησκευτικοῦ). Ἐτσι, ὑπὸ τὴν πίεση τῶν πραγμάτων, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πρότεινε ὡς μέση λύση τὴν προσαρμογὴ τοῦ ἐορτολογίου πρὸς τό νέο ἡμερολόγιο, χωρὶς νά θιγεῖ ὅμως τό Πασχάλιο.⁹⁹³

⁹⁹⁰ «Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι καί ἡ Διόρθωσις τοῦ Ἡμερολογίου», Ἐκκλησία 44 (29/10/1926) 345. Πρβλ. Δ. Ν. Κατσῆ, «Ἡμερολόγιον», Θ.Η.Ε. 6 (1965) 46-49.

⁹⁹¹ «Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι καί ἡ Διόρθωσις τοῦ Ἡμερολογίου», Ἐκκλησία 44 (29/10/1926) 345-349.

⁹⁹² Ἐμ. Καραγεωργούδη, ὁ.π., σσ. 137-139.

⁹⁹³ «Συνεδρία Δευτέρα τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», Ἐκκλησία 2 (1923), 15-16. «Ἡ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποφασίζει: Ἀποδέχεται τό συμπέρασμα τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Μακαριωτάτου Προέδρου Αὐτῆς, καθ' ὃ εἰς τό Ἰουλιανόν ἡμερολόγιον προστίθενται δέκα τρεῖς ἡμέραι χωρὶς νά μεταβληθῇ ἀπολύτως τό Πασχάλιον καί Ἐορτολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐάν ὅμως συμβῆ ὥστε τό ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθησόμενον ἐν σχέσει πρὸς τό ζήτημα τοῦτο Πανορθόδοξον Συνέδριον νά λάβῃ ἀπόφασιν περὶ ἀλλοίας λύσεως διὰ τὸν ἐορτασμόν τοῦ Πάσχα συμφώνως ὅμως πάντως πρὸς τὴν σχετικὴν ἀπόφασιν τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Συνόδου καί τὴν Παράδοσιν καί τοὺς Κανόνας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀποδέχεται αὐτήν. Ἐάν δέ συμβῆ δι' οἰονδήποτε λόγον νά ματαιωθῇ ἡ σύγκλησις τοῦ Πανορθοδόξου τούτου Συνεδρίου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπαφίεται τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ νά προτείνῃ τῷ Οἰκ. Πατριαρχεῖῳ, ἵνα ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος, συνεννοούμενον διὰ Γραμμάτων μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν».

Τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, βρίσκοντας τήν πρόταση αὐτήν ὀρθή, ἔλαβε μέ Πανορθόδοξο Συνέδριο (Κωνσταντινούπολη, 1/10/1923) —στό ὁποῖο, ὅμως, τά τρία πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς (Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων) δέν συμμετείχαν, οὔτε ἀναγνώρισαν τίς ἀποφάσεις, τήν δέ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσώπευσε ὁ Μητροπολίτης Δυρραχίου (καί μετέπειτα Μυτιλήνης) Ἰάκωβος— τήν ἀπόφαση νά προβεῖ στή διόρθωση τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος.⁹⁹⁴

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, σύμφωνα μέ σχετική ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Δεκέμβριο 1923), ἀπάντησε στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη θετικά, ταυτόχρονα ὅμως τηλεγράφησε ἐπειγόντως καί στόν Ἀλεξανδρείας Φώτιο, παρακαλώντας τον νά συναινέσει στή διόρθωση τοῦ ἡμερολογίου, ἢ, ἂν ἔχει δισταγμούς, νά προσέλθει αὐτοπροσώπως ὁ Ἀθηνῶν στήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας ὥστε νά πεισθεῖ ὁ Πατριάρχης περὶ τῆς ἀναγκαιότητας διορθώσεως τοῦ ἡμερολογίου. Δυστυχῶς, ὁ Φώτιος ἐπέμενε στή σύγκληση Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀντί μιᾶς Πανορθοδόξου συνεννοήσεως στήν Κωνσταντινούπολη μέ σκοπὸ τήν διευθέτηση τοῦ ζητήματος.⁹⁹⁵

Στό μεταξύ, ἄλλο γράμμα (28/1/1924) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη, Γρηγόριου Ζ', πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ἀνακοίνωνε ὅτι ἀποφασίστηκε ἡ ἀπὸ 10ης Μαρτίου 1923 ἐφαρμογὴ τῆς διορθώσεως τοῦ ἡμερολογίου πού διασφάλιζε τήν διαφύλαξη τοῦ Πασχαλίου Κανόνος, σύμφωνα μέ τὴ μέση λύση πού εἶχε προτείνει ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.⁹⁹⁶ Μετά τὸ τηλεγράφημα αὐτό, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν προέβη στήν ἐκτέλεση τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.⁹⁹⁷ Κατόπιν τούτων, ἔγινε καί ἐπίσημα (πανηγυρικά) ἡ εἰσαγωγή τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου στήν Ἑλλάδα στίς 10 Μαρτίου 1923, ἡμέρα ἡ ὁποία λογίστηκε καί ἐορτάστηκε ὡς 23η Μαρτίου.⁹⁹⁸

Ἡ ἀλλαγή αὐτὴ τοῦ ἡμερολογίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δὲν συνιστᾷ εὐθυγράμμιση πρὸς τίς παπικὲς ἀντιλήψεις (πιστὴ υἰοθέτηση τοῦ «Γρηγοριανοῦ» ἡμερολογίου) καί «προδοσία», ὅπως — ἀπὸ «πεπλανημένη εὐσέβεια» καί φανατισμό⁹⁹⁹ — ἔσπευσαν πολλοί, μεταξύ αὐτῶν καί Ἄγιορεῖτες Μοναχοί¹⁰⁰⁰ ἢ

⁹⁹⁴ Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι θεμάτων Πανορθοδόξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν Εἰκοστὸ αἰῶνα –Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγεία, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 50.

⁹⁹⁵ Χ. Παρασκευαΐδη, Μητρ. Δημητριάδος, Ἱστορικὴ καί κανονικὴ θεώρησις τοῦ παλαιοημερολογιτικοῦ ζητήματος κατὰ τὴν γένεσιν καί κατὰ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήναι 1982, σσ. 66-91.

⁹⁹⁶ Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι θεμάτων Πανορθοδόξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν Εἰκοστὸ αἰῶνα –Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγεία, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 54. Πρὸβλ. Χ. Παρασκευαΐδη, Μητρ. Δημητριάδος, ὁ.π. Τὸ ἀντίστοιχο σχετικὸ τηλεγράφημα (25/2/1923) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἔγραφε: «Συνοδικὴ ἀπόφασις ἐνεκρίθη σήμερον ὀριστικῶς προσαρμογὴ ἐορτολογίου καί πολιτικοῦ ἡμερολογίου ἀπὸ 10ης προσεχοῦς Μαρτίου».

⁹⁹⁷ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἐπιστολὴ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Δημόσιας Ἐκπαιδεύσεως μέ θέμα τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Θεολογικοῦ Συνεδρίου ἀναφορικὰ μέ τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου, βλ. Παράρτημα παρούσας διατριβῆς, ἀρ. 16.

⁹⁹⁸ Δ. Ν. Κατῆ, «Ἠμερολόγιον», Θ.Η.Ε. 6 (1965) 46-4.

⁹⁹⁹ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 113.

¹⁰⁰⁰ Ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε ὀρισμένα μέτρα κατὰ τῶν Μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, πού ἐμφανίζονταν ὡς ἐμψυχωτές τῆς παλαιοημερολογιτικῆς κινήσεως, ζητώντας τὴ διάλυση τῶν παλαιοημερολογιτικῶν συλλόγων πού στό μεταξύ εἶχαν δημιουργηθεῖ (βλ. Χ. Παρασκευαΐδη, Μητρ. Δημητριάδος, Ἱστορικὴ καί κανονικὴ θεώρησις τοῦ παλαιοημερολογιτικοῦ ζητήματος κατὰ τὴν γένεσιν καί κατὰ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, ὁ.π., σσ. 198-206).

κάποιοι θρησκευτικοί Σύλλογοι,¹⁰⁰¹ νά κατηγορήσουν τήν τότε ποιμαίνουσα Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος,¹⁰⁰² καθ' ὅτι, σύμφωνα τουλάχιστον μέ τόν Ρουμάνο καθηγητή Constantin Chiricesco, μέχρι τό 1582 (ἐπί Πάπα Γρηγορίου ΙΓ', 1502–1585), οἱ Ὁρθόδοξοι, ἔχοντας τό ἴδιο ἡμερολόγιο μέ τούς Παπικούς, ἐόρταζαν χρονικά μαζί μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς (ὑπῆρχε ἕνα καί τό αὐτό Ἡμερολόγιο τόσο στήν Ἀνατολική, ὅσο καί στή Δυτική Ἐκκλησία) πολλές χριστιανικές γιορτές, ὅπως τό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, τήν Ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τή Βάπτισις τοῦ Κυρίου κ.ἄ., χωρίς νά κινδυνεύσει ἡ Ὁρθοδοξία ἀπό αὐτό ἢ νά κατηγορηθοῦν γιά φιλοπαπισμό, παρά τό ὅτι ἀπό τό 1054 δέν ὑφίστατο σχέση καί «κοινωνία» μεταξύ τους. Τό ἴδιο συνέβη γιά κάποιες ἐορτές (Μ. Βασιλείου, Ἀγίου Σιλβέστρου, Γρηγορίου Θεολόγου, Ἀγίου Πολυκάρπου κ.ἄ.) καί μετά τήν ἡμερολογιακή αὐτήν ἀλλαγῆ, τήν κατάργησις 13 ἡμερῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου. Δηλαδή, ἐνώ εἶναι κοινές ἐορτές, δέν ἐορτάζουν κατά τίς ἴδιες ἡμέρες. Μάλιστα δέ, οἱ Ὁρθόδοξοι ἔχουν ἐορτές πού δέν ἔχει ἡ Λατινική Ἐκκλησία, καί, ἀντίθετα, τό Γρηγοριανό ἡμερολόγιο ἀναγράφει ἐορτές ἐντελῶς ἄγνωστες στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Συνεπῶς, τό ἐορτολόγιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας παρέμεινε ἐντελῶς ἀμετάβλητο, ἀφοῦ ἔγινε ἀπλῶς διόρθωσις τῶν ἡμερομηνιῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου καί ὄχι ἀποδοχή τοῦ Γρηγοριανοῦ. Ἔτσι, ὡς Ὁρθόδοξοι, οὔτε πρός τό Γρηγοριανό Ἡμερολόγιο (τοῦτο εἶχε ἤδη καταδικάσει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπό τόν 16ο αἰῶνα ἐπί Πατριάρχου Ἱερεμίου Β', γιατί ἦταν ἐναντία στίς ἀποφάσεις τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιά τό Πασχάλιο) συντασσόμεστε, ἀφοῦ ὑφίσταται πλῆθος ἐορτῶν πού εἶτε δέν ὑπάρχουν (ἢ, ἀντίθετα, πού ἔχουν προστεθεῖ) καθόλου στό Γρηγοριανό ἡμερολόγιο, εἶτε δέν συμπίπτουν χρονικά μέ τίς ἀντίστοιχες τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, οὔτε ἔχουμε ἀπομακρυνθεῖ, ὡς πρός τόν χρόνο ἐορτασμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐορτῶν, ἀπό τήν ἀρχαία ἐκκλησιαστική Παράδοσις. Μέ ἄλλα λόγια, ἐξακολουθοῦμε νά ἐορτάζουμε τίς χριστιανικές ἐορτές κατά τήν ἀκριβῆ τους ἡμερομηνία, ἀκριβῶς ὅπως ἐόρταζαν οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325).¹⁰⁰³

Ἡ Ἐνδημοῦσα Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1592, ἐπί Πατριάρχου Ἱερεμίου Β', στόν Ζ' Κανόνα της δήλωσε τήν προσήλωσή της στήν ἀπόφασις τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναφορικά μέ τόν ἐορτασμό τοῦ Πάσχα,¹⁰⁰⁴ κατά τό πρότυπο

¹⁰⁰¹ Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Ἐγκύκλιος περὶ Ἡμερολογίου» (2389-16/4/1926), Ἐκκλησία 17-18 (1926) 129-132.

¹⁰⁰² Ὁ Θεόκλητος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν [«Ἐνθρονιστήριος Λόγος», Ἐκκλησία (1957) 337] ἔβλεπε τή δράσι τῶν Παλαιοημερολογιτῶν ὡς παράλληλη μέ αὐτήν τῶν ξένων προσηλυτιστῶν, θεωρώντας πρῶτιστο καθῆκον τῆς Ἱεραρχίας τήν ἐπιτυχή ἄμυνα ἀπέναντι καί στούς δύο.

¹⁰⁰³ Χ. Παρασκευαΐδη, Μητρ. Δημητριάδος, Ἱστορική καί κανονική θεώρησις τοῦ παλαιοημερολογιτικοῦ ζητήματος κατά τέ τήν γένεσιν καί κατά τήν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1982, σ. 215.

¹⁰⁰⁴ Χ. Παρασκευαΐδη, Μητρ. Δημητριάδος, ὁ.π., σ. 23. «Ἀσάλευτον βουλόμεθα διαμένειν τό τοῖς πατράσι διορισθέν περὶ τοῦ Ἀγίου καί Σωτηρίου Πάσχα ἔχειν καί οὕτως ἅπαντας τούς τολμώντας παραλύειν τούς ὄρους τῆς Ἁγίας καί Οἰκουμενικῆς Μεγάλῆς Συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς εὐσεβείας τοῦ Θεοφιλεστάτου Βασιλέως Κωνσταντίνου, περὶ τῆς ἁγίας ἐορτῆς τοῦ σωτηριώδους Πάσχα, ἀκοινωνήτους καί ἀποβλήτους εἶναι τῆς Ἐκκλησίας, εἰ ἐπιμένοντες φιλονικώτερον ἐνιστάμενοι πρός τὰ καλῶς δεδογμένα, καί ταῦτα εἰρήσθω περὶ τῶν λαϊκῶν. Εἰ δέ τίς τῶν προεστώτων τῆς Ἐκκλησίας Ἐπίσκοπος ἢ Πρεσβύτερος ἢ Διάκονος μετὰ τὸν ὄρον τοῦτον τολμήσειεν ἐπὶ διαστροφῇ τῶν λαῶν καί ταραχῇ τῆς Ἐκκλησίας ἰδιάζειν καί μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιτελεῖν τό Πάσχα, τοῦτον ἢ Ἁγία Σύνοδος ἐντεῦθεν ἤδη ἀλλότριον ἔκρινε τῆς Ἐκκλησίας. Δεῖ γάρ στοιχεῖν τῷ τῶν Πατέρων ἢ κανόνι μέχρι καί σήμερον Θεοῦ χάριτι· ὃν καθό δή καί τὰ λοιπά ἢ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία διαφυλάττει».

τοῦ Α' Κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιόχειας.¹⁰⁰⁵ Ἐπομένως, εἶναι καί ἡ μόνη ἐπίσημη καί ἔγκυρη ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποία τόνισαν ἀφ' ἑνός μὲν στή «Μεγάλη Σύνοδος» τοῦ 1593, στήν ὁποία ἔλαβαν μέρος — ἐκτός τοῦ Προέδρου τῆς Συνόδου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καί τοῦ Ἀλεξανδρείας Μελετίου, ἐπέχοντος καί τόν τόπο Ἰωακείμ Ζ' Ἀντιοχείας (1590-1593) — ὁ Ἱεροσολύμων, Σωφρόνιος Δ' (1579-1608), σαράντα ἐν ἐνεργείᾳ Ἀρχιερεῖς καί ὁ πρῶην Μελενίκου, Ἀναστάσιος (μέ κύριο ἐπιχείρημα ὅτι τό Πάσχα δέν δύναται νά ἑορτασθεῖ οὔτε πρό τοῦ Ἰουδαϊκοῦ, οὔτε μαζί μέ τό Ἰουδαϊκό, ἀλλά νά προηγηθεῖ τό Ἰουδαϊκό Πάσχα καί κατόπιν τό Χριστιανικό, Παράδοση πού παραβιάζει τό Γρηγοριανό ἡμερολόγιο), ἀφ' ἑτέρου δέ στίς ἐπιστολές τους οἱ Πατριάρχες Ἱερεμίας Β' καί Μελέτιος Πηγᾶς, μολονότι ὁ τελευταῖος «δέν φαίνεται γνωρίζων τά θεμελιώδη σφάλματα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου».¹⁰⁰⁶ Ἔτσι, Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι τό πότε συμπίπτουν οἱ ἡμερομηνίες τῶν ἑορτῶν, ἀλλά νά ἑορτάζονται οἱ ἑορτές κατά τίς ὀρισμένες ἡμερομηνίες.¹⁰⁰⁷

Παρά ταῦτα, Ἕλληνες κληρικοί, μοναχοί καί λαϊκοί ἐξακολουθοῦσαν, ἀντιδρώντας πρός τίς ἀποφάσεις τῆς Ἱεραρχίας τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, νά παραμένουν ἐκκλησιαστικά στό Παλαιό Ἡμερολόγιο, προκαλώντας ἔτσι ἐκκλησιαστικό Σχίσμα. Προλαμβάνοντας ἕναν τυχόν ἐθνικό διχασμό, ἡ Ἑλληνική Πολιτεία ἀπαγόρευσε στούς Παλαισημερολογίτες τήν ἀνέγερση ναῶν, παρακωλύοντας τήν ἐλεύθερη τέλεση τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων καί ἀπαγορεύοντάς τους τό δικαίωμα νά ὀργανώνονται ὑπό τή μορφή Σωματείων.¹⁰⁰⁸

Παράλληλα, τό 1933, ἡ ἐπίσημη (νεοσημερολογίτικη) Ἐκκλησία ζήτησε ἀπό τήν Πολιτεία νά προστατευθεῖ καί τυπικά, ὡς συνταγματικά «ἐπικρατοῦσα» θρησκεία. Μάλιστα δέ, ἡ θεσμική Ἐκκλησία ὤθησε τό κράτος σέ πολύ μεγάλη πίεση ἐναντίον τῶν Γνησίων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν (Γ.Ο.Χ.), ἡ ὁποία περιελάμβανε ὄχι μόνο ὑποχρεωτικό ἀποσχηματισμό τῶν Κληρικῶν τους, ἀλλά καί κόψιμο τῶν μαλλιῶν καί τῆς γενειάδας τους, ὥστε νά μή θυμίζουσαν σέ τίποτα Ἑλληνορθόδοξο Ἱερέα.¹⁰⁰⁹

Ὁ «πόλεμος» αὐτός ἐνέτεινε τήν ἀναταραχή, καθότι οἱ Παλαισημερολογίτες, ἐμφανιζόμενοι ὡς ἀμύντορες τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως, παρέσυραν ὀλοένα καί περισσότερους Χριστιανούς στίς τάξεις τους. Τελικά, μέ τήν προσχώρηση καί τριῶν Μητροπολιτῶν (Δημητριάδος Γερμανοῦ Μαυρομάτη, πρ. Φλωρίνης Χρυσοστόμου

¹⁰⁰⁵ Ράλλη – Ποτλή, Σύνταγμα τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, τ. Γ', σσ. 128-129. «Πάντας τούς τολμώντας παραλύειν τοὺς ὅρους τῆς Ἀγίας καί Οἰκουμενικῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς εὐσεβείας τοῦ Θεοφιλεστάτου Βασιλέως Κωνσταντίνου, περὶ τῆς ἀγίας ἑορτῆς τοῦ σωτηριώδους Πάσχα, ἀκοινωνήτους καί ἀποβλήτους εἶναι τῆς Ἐκκλησίας, εἰ ἐπιμένοιεν φιλονικώτερον ἐνιστάμενοι πρός τὰ καλῶς δεδογμένα, καί ταῦτα εἰρησθῶ περὶ τῶν λαϊκῶν. Εἰ δέ τίς τῶν προεστώτων τῆς Ἐκκλησίας Ἐπίσκοπος ἢ Πρεσβύτερος ἢ Διάκονος μετὰ τὸν ὅρον τοῦτον τολμήσοιεν ἐπὶ διαστροφή τῶν λαῶν καί ταραχῇ τῆς Ἐκκλησίας ἰδιάζειν καί μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιτελεῖν τὸ Πάσχα, τοῦτον ἢ Ἀγία Σύνοδος ἐντεῦθεν ἤδη ἀλλότριον ἔκρινε τῆς Ἐκκλησίας, ὡς οὐ μόνον ἑαυτῶ ἀμαρτίας ἐπισφραγεύοντα, ἀλλὰ πολλοῖς διαφθορᾶς καί διαστροφῆς γινόμενον αἴτιον· καί οὐ μόνον τοὺς τοιοῦτους καθαιρεῖ τῆς λειτουργίας, ἀλλὰ καί τοὺς τολμώντας τοῦτοις κοινωνεῖν μετὰ τὴν καθαιρέσιν. Τοὺς δὲ καθαιρεθέντας ἀποστερεῖσθαι καί τῆς ἕξωθεν τιμῆς, ἧς ὁ ἅγιος κανὼν καί τὸ τοῦ Θεοῦ ἱερατεῖον μετέληφεν».

¹⁰⁰⁶ «Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καί τό Γρηγοριανόν Ἡμερολόγιον», Ἐκκλησία 42 (15/10/1926) 329-331.

¹⁰⁰⁷ Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Ἐγκύκλιος περὶ Ἡμερολογίου» (2389-16/4/1926), Ἐκκλησία 17-18 (1926) 131.

¹⁰⁰⁸ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ.π., σ.114. Πρβλ. Χ. Παρασκευαΐδη, Μητρο. Δημητριάδος Ἱστορική καί κανονική θεώρησις τοῦ παλαισημερολογιτικοῦ ζητήματος κατά τέ τῆν γένεσιν καί κατά τήν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, ὁ.π., σσ.215-216.

¹⁰⁰⁹ Ὁ.π., σ. 569.

Καβουρίδου και Ζακύνθου Χρυσοστόμου Δημητρίου) στο Σχίσμα τῶν Παλαισημερολογιτῶν, οἱ Παλαισημερολογίτες ἀπέκτησαν χαρακτήρα ἰδιαίτερης θρησκευτικῆς ὁμάδας, τῶν Γ.Ο.Χ., ἡ ὁποία ζητοῦσε καί τή θεσμική νομιμοποίησή της ἀπό τό Ἑλληνικό κράτος.¹⁰¹⁰

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά καί γιά ποικίλους λόγους (γνωστικούς, ἠθικούς, οικονομικούς κ.λπ.), ὑπῆρξαν — ἐκτός τῶν ἐσωτερικῶν διαιρέσεων καί φατριῶν— καί ἀρκετές διαρροές ἢ ἀποστασίες Ἱερέων ἀπό τήν πλευρά τῶν Παλαισημερολογιτῶν πρὸς τήν ἐπίσημη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία τοὺς ἔκανε δεκτοὺς (ἐάν εἶχαν χειροτονηθεῖ «κανονικῶς» πρὶν τήν ἔνταξή τους στοὺς Γ.Ο.Χ.) στοὺς κόλπους της, μέ τήν ὑπογραφή σχετικοῦ κειμένου «ἀποπτύσεως τοῦ Παλαισημερολογισμοῦ» (ἴσχυσε ἀπό τό 1948), ἀποκηρύσσοντας οὐσιαστικά τό παρελθόν τους,¹⁰¹¹ ἂν ὅμως εἶχαν χειροτονηθεῖ ἀπό τοὺς καθηρημένους Ἐπισκόπους τῶν Γ.Ο.Χ., ἔπρεπε νά ἀναχειροτονηθοῦν.¹⁰¹² Ἡ ἐπιστροφή ὅμως δύο Ἐπισκόπων τῶν Γ.Ο.Χ. στήν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία —μέ τή θέληση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος γιά εἰρηνική ἐπίλυση τοῦ θέματος— κατ' Οἰκονομία τοὺς ἔκανε δεκτοὺς στοὺς κόλπους της, ἀνοιξε τόν δρόμο γιά τήν εἰσοδοχὴ στήν ἐπίσημη Ἐκκλησία χωρίς ἀναχειροτονία καί ἄλλων Παλαισημερολογιτῶν Κληρικῶν.¹⁰¹³ Ἐπί δικτατορίας Γ. Παπαδόπουλου (1967-1973), τό Παλαισημερολογίτικο ζήτημα ἀνακινήθηκε, ἀφοῦ οἱ Παλαισημερολογίτες ὑποδέχτηκαν τό Πραξικόπημα τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 «ἐνθουσιωδῶς».¹⁰¹⁴

Σήμερα, τό Παλαισημερολογίτικο ζήτημα δέν νοεῖται νά τίθεται στοῦ περιθώριου ἢ ἀκόμα καί νά ἀποδοκιμάζεται, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ὄχι μόνο μετέχει πολιτικά σέ διεθνεῖς Ὄργανισμοὺς γιά τήν προστασία τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί ἐλευθεριῶν, ἀλλά λαμβάνει μέρος σέ διορθοδόξους, πανορθοδόξους, διαχριστιανικούς, διαθρησκευτικούς καί οἰκουμενικούς διαλόγους καί συνέδρια.¹⁰¹⁵

Ἄν ἤδη κατά τή δεκαετία τοῦ 1960, μαζί μέ τίς ἄτεγκτες καί σκληρές τοποθετήσεις κατά τῶν Παλαισημερολογιτῶν [ὅπως λ.χ. τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἀττικῆς Ἰακώβου (Βαβανάτσου) ὁ ὁποῖος εἰσηγοῦνταν ἀκόμα καί τόν ποινικό ἢ καί σωματικό κολασμό],¹⁰¹⁶ συνυπολογίζονταν καί κάποιες σώφρονες φωνές (ὅπως λ.χ. τοῦ τότε Μητροπολίτου Μαντινείας Γερμανοῦ ἢ τοῦ Φλωρίνης Βασιλείου), τότε στίς ἡμέρες μας προβάλλει ὡς ἐπιβεβλημένος ὁ θρησκευτικός πλουραλισμός καί ἡ ἀνοχή, ἀπέναντι μάλιστα σέ ὁμοφύλους καί ὁμοδόξους Χριστιανούς. Ἡ ἐπιτακτικὴ αὐτὴ ἐφαρμογὴ πηγάζει ἀπό τό γεγονός ὅτι διαρκῶς ἐξαίρονται ἡ πολυπολιτισμικότητα, ἡ ἀνεκτικότητα καί ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Τό

¹⁰¹⁰ Ὁ.π., σσ. 219, 221, 228, 230-233, 244-245

¹⁰¹¹ Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Περί μελέτης τρόπου εἰσοδοχῆς τῶν Παλαισημερολογιτῶν «πρεσβυτέρων καί διακόνων» εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας» (16 Φεβρουαρίου 1954), Αἱ Συνοδικοί Ἐγκύκλιοι, τ. Β' (1934-1956), σ. 703 καί «Περί τοῦ τρόπου προσδοχῆς τῶν παλαισημερολογιτῶν «ιερέων» εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας» (28 Ἰουλίου 1948), ὁ.π., Αθήνα 1956, σ. 470.

¹⁰¹² Ὁ.π., σ. 28.

¹⁰¹³ Ὁ.π., σσ. 307-311.

¹⁰¹⁴ Ὁ.π., σ. 319.

¹⁰¹⁵ Β. Η. Σταθοκόστα, Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν, σσ. 183-184, 257, 301-305, 325 ἔξ.

¹⁰¹⁶ Θ. Στράγκα, Αρχιμ. Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν, 1817-1967, τ. Ε', σσ. 2941, 2942, 2951 Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Πρακτικά τῆς ΙΓ' Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας», Πόρισμα ἐπὶ τοῦ θέματος «Παλαισημερολογίτικο», Αθήναι 1959, σ. 158.

δημιουργηθέν από τό 1923 παλαισημερολογίτικο σχίσμα, ναί μέν φθίνει ραγδαία από πλευράς όπαδών, ώστόσο βαθαίνει καί καθίσταται σταδιακά άκόμη πιό δυσεπούλωτο, καθώς διατηρεϊ τά χαρακτηριστικά του φανατισμού καί τής τυφλής αύτοδικαιώσεως στά μέλη του.

Γ. Η Έκκλησία τής Ελλάδος έναντι του Έθνοφυλετισμού

Στό παρόν κεφάλαιο θά έξετάσουμε τή στάση τής Έκκλησίας τής Ελλάδος έναντι του Έθνοφυλετισμού (ή Ρατσισμού),¹⁰¹⁷ πού άφ' ενός μέν άρνεϊται στήν πράξη τήν καθολικότητα¹⁰¹⁸ καί τήν οικουμενικότητα¹⁰¹⁹ τής Όρθοδοξίας,¹⁰²⁰ άφ' έτέρου δέ ναρκοθετεϊ κάθε διορθόδοξη ένωτική προσπάθεια (δι)έκκλησιαστικής έπικοινωνίας.

Ένω ή όρθόδοξη οικουμενικότητα ή όποία συμπίπτει μέ τήν καθολικότητα αλλά καί αύτήν τήν ίδια τήν Όρθοδοξία,¹⁰²¹ συνδυάζει άρμονικά τόν έθνικό καί

¹⁰¹⁷ Περισσότερα γιά τίς έπιπτώσεις καί τά προβλήματα, πού δημιουργεϊ ό έθνοφυλετισμός, βλ. Δ. Σ. Μπαλάνου, «Έκκλησία καί έθνος» (άνάπτυπο από τά Πρακτικά τής Ακαδημίας Αθηνών, έτος 1938)· Χ. Γιανναρά, «Η άπόφαση De Oecumenismo καί ό έθνικισμός τής Όρθοδοξίας», Σύνορο 38 (1966) 106· του ίδιου, «Έθνος, Λαός, Έκκλησία», Σύναξη 48(1993)18· «Φυλετικά διακρίσεις», Θ.Η.Ε.12 (1968) 1-3· Ι. Ν. Καρμίση, «Καθολικότης τής Έκκλησίας καί Έθνικισμός», Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας, Αθήναι 1980, σσ. 457-481· Ch. P. Schleicher, «Έθνικισμός», ΛΚΕ UNESCO 1 (1972) 196-198· Αντωνίου, Έπισκόπου Πλοεστίου, «Καθολικότης καί Έθνικισμός», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγουστου 1976), Αθήναι 1980, σσ. 490, 501· Νικοδήμου Βαληνδρά, Μητρ. Πατρών, «Έκκλησία καί έθνος έν τή Όρθοδοξία», Θεολογία 54/3 (1983), 417-424· Μαξίμου (Τσαούση), Μητρ. Σάρδεων, Τό Οικουμενικόν Πατριαρχεϊον έν τή Όρθοδόξω Έκκλησία, Θεσσαλονίκη 19892, σ. 323 κ. έξ.: Α. Αγγελόπουλου, Ό κόσμος τής Όρθοδοξίας στά Βαλκάνια σήμερα, τ. Β', ό.π., σ. 25 κ. έξ.: Φ. Σ. Ίωαννίδη, «Οικουμενικότητα - Έθνικισμός», Καθ' όδόν 2 (1992) 87· Μ. Μπέγγζου, «Έθνικισμός: ό έχθρός του Έθνους», Καθ' όδόν 2 (1992) 18 κ. έξ.: Ι. Βλάχου, «Η ύπέρβαση του έθνικισμού καί ή τοπική σύνοδος του 1872 γιά τόν φυλετισμό», Παράδοση 9 (Ιαν.-Μάρτ. 1994) 49-50· A. Hastings, The Construction of Nationhood, Ethnicity, Religion and Nationalisms, Cambridge University Press, 1997· Ν. Διαμαντούρου, «Έθνικισμός», ΕΕΕ 22 (1999) 139-140· L.-A. Richard, La Nation sans la Religion? Le défi des ancrages au Québec, Les Presses de l' Université, Laval 2009· Ν. Θεοτοκά, «Έκκλησία καί έθνος, σχέση φτιαγμένη από τό κράτος», Κυριακάτικη Αύγή 28/10/2000· Π. Ματάλα, Έθνος καί Όρθοδοξία: Οί περιπέτειες μιās σχέσεως, Ήράκλειο 2002· Γ. Δ. Μεταλληνού, «Από τήν ρωμαϊκή οικουμενικότητα στόν έθνικιστικό πατριωτισμό», Ήξοδος, τ. 11 (1988), 38-40.

¹⁰¹⁸ Γιά τόν όρο «καθολικότητα» θεολογικά βλ. π. Γ. Φλωρόφσκυ, «Sobornost: Η καθολικότης τής Έκκλησίας», μτφρ. Σ. Παπαλεξανδρόπουλου, Θέματα Όρθοδόξου Θεολογίας, Αθήναι 1973, σσ. 191-210· Ι. Καρμίση, «Καθολικότης τής Έκκλησίας καί Έθνικισμός», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγουστου 1976), ό.π., σσ. 457-481· Αντωνίου Έπισκόπου Πλοεστίου, «Καθολικότης καί Έθνικισμός», ό.π., σσ. 489-503· Γ. Μαντζαρίδη, Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού, Θεσσαλονίκη 19904, σ. 172.

¹⁰¹⁹ Γιά τούς όρους «οικουμενή» καί «οικουμενικότητα», πού ό δεύτερος άποτελεϊ νεολογισμό του 20^{ου} αϊώνα, βλ. Γ. Τσέτση, Οικουμενικός Θρόνος καί Οικουμενή, Κατερίνη 1989· Φ. Σ. Ίωαννίδη, «Οικουμενικότητα - Έθνικισμός», Καθ' όδόν 2 (1992) 87· Α. Β. Νικολαΐδη, Θέματα Οικουμενικής Κινήσεως, ό.π., σ. 15 κ. έξ.

¹⁰²⁰ Κ. Χαραλαμπίδη, «Η Έκκλησία τής Ελλάδος», Θ.Η.Ε. 5 (1964) 645· Ι. Καλογήρου, «Έννοια τής οικουμενικότητας τής Όρθοδοξίας έν σχέσει προς τās έθνικάς Αύτοκεφάλους Έκκλησίας», ΕΕΘΣΠΘ 19 (1974)· Β. Θ. Σταυρίδη, «Η Οικουμενική διάσταση τής Όρθοδοξίας», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγουστου 1976), ό.π., 539-555· Α. Οσίρον, «Ο Οικουμενισμός τής Όρθοδοξίας», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγουστου 1976), ό.π., σσ. 521-530.

¹⁰²¹ Ι. Καλογήρου, Η ένότης έν τή οικουμενικότητι τής Όρθοδόξου Έκκλησίας κατά τās θεμελιώδεις έκκλησιολογικάς άρχάς, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 5· Π. Βασιλειάδη, Η Όρθοδοξία στό σταυροδρόμι, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 11. Η Όρθόδοξη Έκκλησία, έχοντας τήν αύτοσυνειδησία τής αύθεντικής Μιās, Αγίας, Καθολικής καί Αποστολικής Έκκλησίας (βλ. Σύμβολο Πίστεως τών

υπερεθνικό χαρακτήρα τῆς «οικουμενικῆς» Ἐκκλησίας¹⁰²² καί ἔτσι (μολονότι διασπασμένη διοικητικά), μέσω τῆς ἐνότητας τῆς Θείας Λατρείας καί τῆς πολιτιστικῆς τῆς ἀλληλεπιδράσεως, τήν προβάλλει παγκόσμια, ὁ ἐκκλησιαστικός Ἐθνικισμός ἢ Ἐθνοφυλετισμός συγκεντρώνει καί προσλαμβάνει ἐθνικιστικά (καί ὄχι διεθνιστικά, ὅπως λ.χ. τῶν παλαιῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν) πολιτισμικά στερεότυπα, τά ὁποῖα ἐπενδύει μέ χριστιανικό μανδύα. Ὡς γνωστό, τό ἀνθρώπινο γένος «κατανεμηθέν» στά διάφορα γεωγραφικά μήκη καί πλάτη τῆς γῆς, προσέλαβε σχήματα ἰδιάζοντα, δεδομένου ὅτι τό φυσικό περιβάλλον ὡς κλίμα καί διάπλαση τοῦ ἐδάφους, ἐνδοβάλλεται ἀσυνείδητα ὡς παραστάσεις, οἱ ὁποῖες σχηματικοῦν τίς ἐντυπώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μαζί μέ τίς ποικίλες ἱστορικές μνημές καί παραδόσεις τῶν λαῶν, στόν ψυχισμό τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Σέ αὐτήν τήν ἀτομική καί συλλογική πολιτισμική «ἐξατομίκευση» ἔρχεται ἡ Οἰκουμενική χριστιανική διδασκαλία, ὄχι νά διαλύσει τίς διαφορές, ἀλλά νά τίς προσλάβει ἐντός τῆς ὡς πολιτισμός ἀγιότητας καί ἀγάπης, προσαρμοζόμενη, κατ' αὐτόν τόν τρόπο (ὡς πρός τά ἐξωτερικά —πρακτικά καί κοινωνικά— σχήματα), καί ἡ ἴδια.¹⁰²³ Ἐπομένως, τοπικισμός καί ἐθνικισμός εἶναι ἀσυμβίβαστα μέ τήν καθολικότητα καί οἰκουμενικότητα τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.¹⁰²⁴ Πράγματι, μέ βάση τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, ἡ χριστιανική Ἐκκλησία δέν ἔχει οὔτε ἐθνικό [μολονότι, ἀναπόφευκτα, ὡς πρός τό «ὄρατό» (ἀνθρώπινό τῆς) στοιχεῖο «χρωματίζεται» ἀπό τόν οἰκεῖο τῆς πολιτισμό, πάνω στόν ὁποῖο «σαρκώνεται»], οὔτε διεθνιστικό (παγκοσμιοποιημένο) χαρακτήρα, ἀλλά οἰκουμενικό.¹⁰²⁵

Ὁ Ἐθνοφυλετισμός (ἢ Ρατσισμός) καλλιιεργήθηκε στήν Εὐρώπη στούς κόλπους ἰδίως τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ - Ναζισμοῦ. Ἐπειδή ἡ «Θεία» τάξη τῶν βασιλέων εἶχε κατακρημνιστεῖ, προβλήθηκε ἡ ἰδέα τοῦ («καθαρόαιμου») ἔθνους ὡς τοῦ «ἀντιπάλου δέους» τοῦ Ἀτομικισμοῦ, πού εἰσήγαγε ὁ Φιλελευθερισμός ἀπό τόν Διαφωτισμό καί μετά.¹⁰²⁶ Μάλιστα, στήν Ἑλλάδα, κάτω ἀπό τήν ἰδεολογία τοῦ «τρίτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ» (Ι. Μεταξάς) ἡ τοῦ ἰδεολογήματος τοῦ

Οἰκουμενικῶν Συνόδων Νίκαιας καί Κωνσταντινουπόλεως), ὄντως φέρει Οἰκουμενικό χαρακτήρα, ἀντιμετωπίζοντας ὅλους τούς ἀνθρώπους ὡς δυνάμει ἅγια μέλη τῆς.

¹⁰²² Ι. Καρμίρη, Ἐκκλησία (1955) 183.

¹⁰²³ Εἰρηναίου Παπαμιχαήλ, Μητρο. Σάμου, «Τό κήρυγμα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας», Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σ. 355.

¹⁰²⁴ Ι. Καρμίρη, Δογματικῆς Τμήμα Ε': Ἐκκλησιολογία, Αθήναι 1973, σσ. 302-303· τοῦ ἰδίου, «Καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας καί Ἐθνικισμός», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αὐγούστου 1976), ὁ.π., σσ. 457-481· Ἀντωνίου, Ἐπισκόπου Πλοεστίου, «Καθολικότης καί Ἐθνικισμός», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αὐγούστου 1976), ὁ.π., σσ. 489-503.

¹⁰²⁵ Σ. Δ. Λώλη, Ἐκκλησία (1956)322, «πᾶσα ἐπί μέρους Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία χωρίς νά παύση ποτέ νά φέρη τά γνωρίσματα τῆς γνησίας του Χριστοῦ Ἐκκλησίας, δέν ἐπιδιώκει ποτέ νά ἀλλοιώσῃ τόν ἴδιον ἐθνικόν χαρακτήρα τῶν λαῶν οἵτινες ἀποτελοῦσι τό χριστεπώνυμον πλήρωμα μίας ἐκάστης». Πρβλ. Δ. Σ. Μπαλάνου, «Ἐκκλησία καί ἔθνος» (ἀνάπτυπο ἀπό τά Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Αθηνῶν, ἔτος 1938), σ. 123: «Κάθε Ἐκκλησία, ἀναγνωρίζουσα τό ἐθνικόν συναίσθημα, δέον ἀληθῶς νά καταβάλλῃ πᾶσαν φροντίδα πρός ἐξευγένισιν αὐτοῦ, ἐν πνεύματι χριστιανικῶ ἐργαζομένη, κατὰ δύναμιν, ὑπέρ προλήψεως, μετριασμοῦ καί ἄρσεως παρεξηγήσεων καί προστριβῶν καί ὑπέρ παγιάσεως πραγματικῆς καί διαρκοῦς μεταξύ τῶν ἐθνῶν ἀδελφώσεως καί εἰρήνης».

¹⁰²⁶ Ἐνώ ὁ Διαφωτισμός ἐξηγγελλε πλήρη ἐθνικο-πολιτική ἐλευθερία καί ἰσότητα ὅλων τῶν πολιτῶν πάνω στήν ἀρχή τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ὁ ἐθνοκεντρικισμός ξεπήδησε ἀπό τά σπλάχνα τοῦ ἰδίου τοῦ Διαφωτισμοῦ [βλ. Ι. Πέτρου, «Σύγχρονος κόσμος' ἀντί Ἀνατολή καί Δύση'», Ἀναλόγιον 1 (2001) 73, 78].

«έλληνοχριστιανικῶ πολιτισμοῦ» (Γ. Παπαδόπουλος), ἐνισχύθηκε ἡ ἰδέα του Ἐθνοφυλετισμοῦ.¹⁰²⁷

Ἡ σύγκραση Ἑλληνισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ¹⁰²⁸ — χωρὶς νά ὑπηρετοῦμαστε σέ ad hoc ἱστορικές ἀναλύσεις, πού σήμερα μάλιστα θεμελιώνονται πάνω σε μιά πάρα πολύ πλούσια βιβλιογραφία — σέ πολιτισμικό ἐπίπεδο, πολλές φορές ὀδηγοῦσε καί ὀδηγεῖ σέ ἀνάλογες ἀξιώσεις θεολογικῆς «οἰκουμενικότητας» (λ.χ. Ἰσπανοχριστιανικῶ, Βουλγαροχριστιανικῶ, Καναδοχριστιανικῶ ἢ Ἑλληνορθόδοξου, Σερβορθόδοξου κ.λ.π. πολιτισμοῦ), αἰτιολογοῦνταν (ἀπό τή σκοπιά, τουλάχιστον, τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος) μέ τρία κυρίως ἐπιχειρήματα: α) τό πολιτισμικό, δηλ. τῆς Ἑλληνικῆς, ὑπό τόν εὐρύτερο (ἀρχαιοελληνικό) ὄρο, Παιδείας,¹⁰²⁹ β) τό λειτουργικό-βιωματικό¹⁰³⁰ καί γ) τό ἱστορικό, τῆς Ἑλληνο-Ρωμαϊκῆς ὑποδομῆς, πάνω στήν ὁποία μορφοποιήθηκε ὁ Χριστιανισμός.¹⁰³¹

Ὡς πρὸς τό τελευταῖο, ἔχουμε νά παρατηρήσουμε ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη χριστιανική κοινωνική καί πολιτική ἠθική ἀνέκαθεν βασίζεται στήν «αὐτοκρατορική» (ρωμαϊκή – βυζαντινή) — «οἰκουμενική» ἰδέα,¹⁰³² ἡ ὁποία, βέβαια, κάθε ἄλλο συνιστᾷ παρά μιά ἀφηρημένη εἰκασία (βλ. «ἀνώνυμο» καί «πνευματικό» ἢ «ἄυλο» Οἰκουμενισμό). Στά πλαίσια, ὅμως, τῆς ἰδρύσεως τῶν ἐθνικῶν κρατῶν καί ὑπό τήν ἐπίδραση τῶν ἐθνικῶν ἰδεολογιῶν πού προέκυψαν ὡς ἀποτέλεσμα εἴτε τοῦ Διαφωτισμοῦ εἴτε τοῦ Ρομαντισμοῦ, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐνήργησε ὡς φορέας τῶν βασικῶν πολιτιστικῶν χαρακτηριστικῶν κάθε ἔθνους, μαζί βέβαια μέ τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά πού αὐτή εἶχε σέ κάθε χώρα. Ἐπομένως, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία συνδέθηκε ἄμεσα μέ τό ἐθνικό κράτος, τό ὁποῖο ἔπρεπε καί νά τό ὑπηρετεῖ.¹⁰³³

Ἐπέμβαση καί συνάμα σύγκραση τῶν ἐπιχειρημάτων δευτέρου καί τρίτου ἐπιχειρεῖ ὁ καθηγητής Γιανναράς, ἀναφερόμενος στήν «κατά οἰκουμένην»

¹⁰²⁷ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 202-203.

¹⁰²⁸ Ι. Ζηζιούλα, «Ἑλληνισμός καί Χριστιανισμός. Ἡ συνάντηση τῶν δύο κόσμων», Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. ΣΤ' (2014), σσ. 532-556.

¹⁰²⁹ Σ. Αγουρίδη, «Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας καί ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ», Καθ' ὁδόν 15 (1999) 13. Πρβλ. Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 305: «Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἠγέτες ἀναγνωρίσουν πραγματικά τήν ἀξία τῆς Ὁρθοδοξίας στή διαμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, τότε θά ἔλθουν σέ μεγαλύτερη ἐπαφή καί μέ ἄλλους γειτονικούς λαούς. Ἡ οἰκοδόμηση, ἀκριβῶς, τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ταυτότητας (ἡ ἐθνική ταυτότητα ἑνός λαοῦ δέν συμπίπτει ὁπωσδήποτε μέ τήν πολιτισμική του ταυτότητα) μέ βάθρα τῆ ῥωμοσύνη καί τήν Ὁρθοδοξία δίνει στήν ἔννοια τοῦ ἔθνους πολιτισμικό χαρακτήρα, χάρις στόν ὁποῖο βρίσκεται σέ διαρκῆ ἐπαφή μέ ἄλλα ἔθνη πού 'μετέχουν' στίς κοινές βυζαντινές πολιτισμικές ρίζες, καί ἐν τέλει ἀποκτᾷ οἰκουμενική ἀξία, ἀφοῦ ὁποιοσδήποτε μπορεῖ νά γίνει μέλος αὐτοῦ τοῦ ἔθνους ἀνεξάρτητα ἀπό τήν καταγωγή του, ἀκολουθώντας τίς ἀξίες τοῦ ἑλληνορθόδοξου πολιτισμοῦ». Πρβλ. Χ. Γιανναρά, Τίμιοι μέ τήν Ὁρθοδοξία, Αθήναι 1968, σσ. 42-44· τοῦ ἰδίου, Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἠθους, Αθήνα 1970, σσ. 154-160, 198 κ. ἐξ.· τοῦ ἰδίου, Ὁρθοδοξία καί Δύση. Ἡ Θεολογία στήν Ἑλλάδα σήμερα, Αθήνα 1979, σ. 5 κ. ἐξ.· τοῦ ἰδίου, Πολιτιστική διπλωματία, 2001, σσ. 27, 29· Α. Ι. Δεληκωστόπουλου, Ἡ Ὁρθοδοξία σήμερα, Αθήναι 1969, σ. 54 κ. ἐξ.· Κ. Χολέβα, Ἑλληνισμοῦ ἐνόρασις. Ἡ ἐθνική αὐτογνωσία ὡς πλαίσιο ἐξωτερικῆς πολιτικῆς στόν 21ο αἰῶνα, Αθήνα 1997, σ. 41· Χριστοδούλου, Αρχιεπ. Αθηνῶν, Ἀπό χῶμα καί οὐρανό, Αθήνα, ⁽³⁾1999, σσ. 87-89· Ι. Σ. Καργάκου – Χ. Λαζαρίδη – Π. Ἡφαιστου, Ὁ βασιλιάς εἶναι γυμνός, Αθήνα 1997, σσ. 75-77.

¹⁰³⁰ Σ. Γ. Παπαδόπουλου, Συμβολή εἰς τήν θεολογίαν τῆς ἐνότητος, Αθήναι 1970, σ. 8 κ. ἐξ.

¹⁰³¹ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 203, 204.

¹⁰³² Γ. Μεταλληνού, Παράδοση καί ἀλλοτριώση, Αθήνα 1988· τοῦ ἰδίου, «Ἀπό τήν ρωμαϊκή οἰκουμενικότητα στόν ἐθνικιστικό πατριωτισμό», Ἐξοδος, τ. 11 (1988), 38-40.

¹⁰³³ Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Αρχιεπ. Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Ἀλβανίας, Παγκοσμιοτητα καί Ὁρθοδοξία, Αθήνα 2000, σ. 271 κ. ἐξ. Πρβλ. Ο. Clement, «Ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς». Συνομιλώντας μέ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαῖο Α', Αθήνα 1997.

Ἐκκλησία. Τό σχῆμα αὐτό, πού συνδυάζει τήν καθολικότητα μέ τόν ἐθνοφυλετισμό, συγκροτεῖ τό σῶμα τῆς εὐχαριστιακῆς καθολικότητας τοῦ κάθε λαοῦ ἐντός τοῦ ὁποίου περιλαμβάνονται τὰ ἐθνοφυλετικά του χαρακτηριστικά, ἡ γλῶσσα του καί οἱ πολιτιστικές του ἰδιαιτερότητες.¹⁰³⁴

Ὡστόσο, ἐδῶ θά πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι ἀφ' ἑνός μὲν μία τέτοια στάση ἐνέχει τόν κίνδυνο τῆς ἐκπτώσεως σέ μία ἐκκοσμικευμένη «Πολιτισμική Θεολογία», ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ συνεχῆς, ἄκριτη καί γενικευμένη πρόσληψη (ὄχι μέ τήν ἔννοια τῆς συγκαταβάσεως) τοῦ «κτιστοῦ» ὑπό τοῦ Θεοῦ ὀδηγεῖ τελικά σέ μία «Συναφειακή Θεολογία», τ.ε. τελικά σέ μία Ἀνθρωπολογία καί Κοινωνιολογία. Σέ μία ἐλαφρά διαφοροποιημένη, ἀπό τά πῖο πάνω, γραμμῆ κινεῖται καί ὁ μαρξιστής νομικός, ἱστορικός καί λογοτέχνης Κωστής Μοσκόφ, «συγκεκριμενοποιώντας» τήν Ἑλληνική «οἰκουμενικότητα» στόν λεγόμενο «πολιτισμό τῆς καθημερινότητας» μέσῳ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.¹⁰³⁵

Ὅταν μέ τόν ὄρο ἐθνοφυλετισμός ἐννοεῖται «ἓνα εἶδος ἐκλεκτικῆς συγγένειας» πού προεξάρχει μεταξύ τῶν ὁμάδων τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων, ἢ ἓνα εἶδος ἀνωτερότητας (π.χ. ἡ ὑπερηφάνεια γιά τά ἐπιτεύγματα τοῦ συγκεκριμένου ἔθνους, ἡ ἔξαρση τοῦ ἱστορικοῦ του μεγαλείου, ἡ προσήλωση στίς πολιτιστικές του ἐκδηλώσεις, ὁ θαυμασμός καί ὁ σεβασμός πρὸς τούς συμπατριῶτες κ.ο.κ.),¹⁰³⁶ τότε ἀναφερόμαστε ὅπωςδήποτε σέ μία ἰδεολογική μορφή, μεταξύ πολλῶν ἄλλων,¹⁰³⁷ «ἐνσωματωτικοῦ», ὅπως λέγεται στην Κοινωνιολογία, Ἐθνικισμοῦ (*Integral Nationalism*),¹⁰³⁸ πού — ἀπό τήν ἐποχή τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ φιλοσόφου, θεολόγου καί λογοτέχνη Johann Gottfried von Herder (1744–1803) — δέν δίνει ἔμφαση τόσο στήν (κοσμική κοινωνιολογικά) «πολιτικότητα» ἑνός λαοῦ, ὅσο στήν φυλετική ἱστορικο-πολιτισμική του Παράδοση καί δεσμοί αἵματος (βλ. Ἐθνοφυλετισμό).¹⁰³⁹

Παρόμοια λειτουργεῖ καί ὁ Ἐθνοκεντρισμός (Ethnocentrism), ὁ ὁποῖος ὡς ἰδεολογία πρεσβεύει ὅτι ἓνα ἔθνος εἶναι τό κέντρο τῶν πάντων.¹⁰⁴⁰ Αὐτή ἡ θεώρηση ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά ἀναδεικνύει ὅτι ἡ οὐσία καί ἡ σατανικότητα τοῦ Ἐθνικισμοῦ καί τοῦ Ἐθνοκεντρισμοῦ ἔγκειται στήν ἀναγόρευση ἑνός ἔθνους ὡς θεοφόρου ἢ ἐκλεκτοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ». ¹⁰⁴¹ Ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια, ὁ Ἐθνικισμός καταπνέει ἓνα εἶδος «κοσμικῆς θρησκείας».¹⁰⁴²

¹⁰³⁴ Χ. Γιανναρά, «Ἐθνος, Λαός, Ἐκκλησία», Σύνταξη 48 (1993) 18. «κάθε λαός, μέ τά ἐθνοφυλετικά του χαρακτηριστικά, τῆ γλῶσσα του καί τήν πολιτιστική του ἰδιαιτερότητα, συγκροτεῖ τό σῶμα τῆς εὐχαριστιακῆς καθολικότητας, πραγματώνοντας τό καθολικό μέσα ἀπό τό ἐπιμέρους».

¹⁰³⁵ Κ. Μοσκόφ, Δοκίμια Α', σσ. 68-69 · τοῦ ἰδίου, Ἡ πράξη καί ἡ σιωπή, τὰ ὄρια τοῦ ἔρωτα καί τὰ ὄρια τῆς ἱστορίας, Αθήνα 1983, σ. 182 κ. ἔξ.

¹⁰³⁶ Ἡ τραγική εἰρωνεία εἶναι ὅτι, κατά τόν Η. Kohn (*Nationalism: Its Meaning and History*, 1965), οἱ ρίζες τοῦ (σύγχρονου) Ἐθνικισμοῦ ἀνευρίσκονται στούς δύο πολιτισμούς, Ἑβραϊκό καί Ἑλληνικό.

¹⁰³⁷ Ch. P. Schleicher, «Ἐθνικισμός», ΛΚΕ UNESCO, 1 (1972) 196-198.

¹⁰³⁸ E. M. Sait, *Political Institutions: A Preface*, New York 1938, σσ. 341-351.

¹⁰³⁹ Α Αγγελόπουλου, Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας στά Βαλκάνια σήμερα, τ. Β', Ἡ ἑτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ, κατά τά «ἐγγράφα Πατριαρχικά καί Συνοδικά περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος 1852-1873», Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 25-73.

¹⁰⁴⁰ W. G. Sumner, *Folkways*, Boston 1906, σ. 13.

¹⁰⁴¹ Σ. Αγουρίδη, «Ὁρθοδοξία καί Ἑλληνικότητα. Βαλκάνια καί Ὁρθοδοξία», Αθήνα 1993, σ. 90. Ἡ θεολογία τοῦ «περιούσιου λαοῦ» ἐμφανίζεται στήν Παλαιά Διαθήκη παιδαγωγικά μέ τήν ἱστορικο-φυλετική του ἔννοια, ἀλλά βαθμῆδόν ὠριμάζει Καινοδιαθηκικά ὡς πρὸς τήν πνευματική του διάσταση.

¹⁰⁴² W. Sulzbach, *National Consciousness*, Washington: American Council of Public Affairs 1943 · Ν. Διαμαντούρου, «Ἐθνικισμός», ΕΕΕ 22 (1999) 139-140.

Ἡ «βαλκανοποίηση»¹⁰⁴³ τῆς Εὐρώπης μέσα ἀπό τὴν ἔξαρση τοῦ Ἐθνικισμοῦ ὑποδηλώνει, κατὰ βάθος, τὴν ἀποχριστιανοποίηση, ἢ μᾶλλον τὴν ἀπο-ὀρθοδοξοποίησή της. Ὁ Ἐθνοφυλετισμός «ἀνατρέπει τὸ ἱερόν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πολίτευμα»,¹⁰⁴⁴ γι' αὐτὸ καὶ καταδικάστηκε ἐπίσημα ἀπὸ τὴ Μεγάλη Πανορθόδοξη τοπικὴ Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1872,¹⁰⁴⁵ μολονὶ οὔτε οἱ αὐτοκεφαλίες ἢ οἱ «ἐθνικές» (τοπικές) Κοινότητες στὶς χῶρες τῆς Ὁρθοδόξου διασπορᾶς καταργήθηκαν, οὔτε μιὰ πλήρης ἀντιεθνικιστικὴ διάσταση στὸν χῶρο τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπιτεύχθηκε.

Ὁ «ἐθνοκεντρισμός» τῆς Ὁρθοδοξίας, στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο, ἔχει ἀπὸ παλιά ἐπισημανθεῖ¹⁰⁴⁶ καὶ συνιστᾷ ἴσως μιὰ ἀπὸ τίς σοβαρότερες αἰτίες πίεσεως — κυρίως ἀπὸ μιὰ μερίδα Ἑλλήνων πολιτῶν, πού, εἴτε γιὰ λόγους θρησκευτικο-θεολογικούς, εἴτε ἰδεολογικο-πολιτικούς, ἀντιτίθενται σέ αὐτὸ τὸ κοινωνικο-πολιτικὸ μόρφωμα, υἱοθετώντας τὸ μοντέλο μιᾶς «ἀπό-ἐθνικοποιημένης» (κοσμικῆς, πολυπολιτισμικῆς καὶ παγκοσμιοποιημένης) κοινωνίας — γιὰ ἐπίσπευση τῆς διαδικασίας διαχωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους.¹⁰⁴⁷

Ἡ πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἔχοντας συνείδηση ὅτι σέ κάθε θυσιαστήριο λειτουργεῖται ὀλόκληρο τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, χῶριζε τίς ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες μέ βάση τὰ γεωγραφικά-τοπικά (πολιτικά) ὄρια καὶ ὄχι τὰ ἐθνικά ἢ φυλετικά

¹⁰⁴³ Σ. Ἀγουρίδη, ὁ.π.

¹⁰⁴⁴ Α. Ἀγγελόπουλου, Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας στα Βαλκάνια σήμερα, τ. Β', Ἡ ἑτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ, κατὰ τὰ «ἔγγραφα Πατριαρχικά καὶ Συνοδικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος 1852-1873», Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 25-73, 581 κ. ἔξ.

¹⁰⁴⁵ F. Heiler, "Katholizität und Nationalität", Die Hochkirche 14 (1932) 177 κ. ἔξ.·Π. Ι. Μπρατσιώτου, «Περὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν καὶ γνωρισμάτων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 148·Ι. Καρμίση, Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τ. Β', Ἀθῆναι 1960, σ. 1010 κ. ἔξ.·Ι. Βλάχου, «Ἡ ὑπέρβαση τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ ἡ τοπικὴ σύνοδος τοῦ 1872 γιὰ τὸν φυλετισμό», Παράδοση 9, Γ1 (Ἰαν.-Μάρτ. 1994) 48-50. Ἐντούτοις, τὰ κίνητρα τῆς ἀποφάσεως τῆς Συνόδου αὐτῆς ἐλέγχονται σήμερα ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ὡς ἀτελέσφορα θεολογικῶς (ἀφοῦ δὲν διέσωσε τὴν οἰκουμενικότητα καὶ τὴν ὀρθόδοξη ἐνότητα, ἡ ὁποία ἀναφερόταν σχεδόν ἀποκλειστικὰ στὶς βαλκανικὲς χῶρες) καὶ μὴ ἀντικειμενικά (εἶχε προηγηθεῖ τὸ ζήτημα τῆς ἀποσκιστήσεως Βουλγάρων ἀπὸ τὴ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ 1870), δεδομένου ὅτι αὐτὴ κινήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τοποθετήσεως τῆς στό πολιτικὸ δίλημμα —μέ βάση τὰ τότε ἐθνικο-πολιτικά δεδομένα— συμπαρατάξεώς της εἴτε πρὸς τὸν «πανσλαβισμό» (πού ἐξυπηρετοῦσε τὴ «Μεγάλη Ἰδέα») καὶ τὴν πιθανὴ προσέγγιση τῆς Δύσης, εἴτε πρὸς τὸ status quo τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐξαιτίας τοῦ φόβου μιᾶς ἐξ Ἀνατολῶν ἀπειλῆς, στὰ πλαίσια τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῆς Τουρκίας· ἀπόφαση, τελικά, τὴν ὁποία ἀμφοτέρως οἱ παρατάξεις ἐκμεταλλεύτηκαν δεόντως (βλ. Ν. Ζαχαριάδη, «Ἡ Ὁρθοδοξία», Ριζοσπάστης 9/9/1945·Π. Ματάλα, Ἡ Ἐκκλησία καὶ Ὁρθοδοξία: Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσεως, ὁ.π., σσ. 327, 340 κ. ἔξ.).

¹⁰⁴⁶ Χ. Παπαδόπουλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, «Εἰσήγηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὡς προέδρου τῆς νομοπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς», Τὰ Πεπραγμένα ἀπὸ 16/2/1962 μέχρι 14/7/1963, Ἀθήνα 1963, σ. 126·Μ. Μπέγζου, «Ἐθνικισμός: ὁ ἐχθρὸς τοῦ Ἐθνοῦ», Καθ' ὁδόν 2 (1992) 18 κ. ἔξ.·Φ. Σ. Ἰωαννίδη, «Οἰκουμενικότητα - Ἐθνικισμός», Καθ' ὁδόν 2 (1992) 87·Ν. Ματσούκα, Μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερώς κεκοιμημένων, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 254 κ. ἔξ., 302·Φ. Ἡλιοῦ, «Ἐθνοκεντρισμός καὶ ἐσωστρέφεια: καταφύγιο μιᾶς ἀνασφαλοῦς κοινωνίας», Κυριακάτικη Ἀυγὴ 5/6/1994, σ. 15·Σ. Ἀγουρίδη, «Ὁρθοδοξία καὶ Ἑλληνικότητα», Βαλκάνια καὶ Ὁρθοδοξία, Ἀθήνα 1993, σσ. 89-90·τοῦ ἴδιου, «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ μας πρόβλημα», Κρατικὴ Ἐξουσία καὶ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, Ἀθήνα 1995, σσ. 105-107·Θ. Λίποβατς, «Ὁ κ. Χριστόδουλος καὶ τὸ ἔθνο-θρησκευτικολαϊκιστικὸ σύνδρομο», Ὁ Πολίτης 57/23 (1998) 19-20·Ν. Θεοτοκά, «Ἐκκλησία καὶ ἔθνος, σχέση φτιαγμένη ἀπὸ τὸ κράτος», Κυριακάτικη Ἀυγὴ 28/10/2000·Α. Ἡρακελίδη, «Ὁ νεοορθόδοξος ἐθνικὸς λόγος: δαιμονοποίηση Δύσεως καὶ Τουρκίας», Κυριακάτικη Ἀυγὴ 4/2/2001, σ. 24·Κ. Α. Μυγδάλη, «Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ Ἄθω», Ἡ Καθημερινὴ 10 Ἰουλίου 1992, σ. 19.

¹⁰⁴⁷ Γ. Γιάνναρου, «Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς ἀπαιτεῖ πλήρη διαχωρισμὸ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους», Ἀυγὴ 28/4/1988·Ι. Πέτρου, «Ἡ πολυπολιτισμικότητα ὡς κοινωνικὸ γεγονός καὶ κοινωνικὸ αἶτημα», Καθ' ὁδόν 16 (2000) 5-17.

χαρακτηριστικά, παρ' ὄλο πού στόν χῶρο κάθε γεωγραφικοῦ διαμερίσματος συνυπῆρχαν συνήθως περισσότερες ἀπό μία ἐθνότητες.¹⁰⁴⁸

Οἱ στενές σχέσεις Κράτους καί Ἐκκλησίας στήν Ἑλλάδα¹⁰⁴⁹ ἀποτελοῦν ἕνα παλαιότατο, πολυσύνθετο καί δυσεπίλυτο ὡς πρός τήν ἱστορική ἀνάλυση καί ἐρμηνεία του ζήτημα. Οἱ σχέσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν ἀνάγονται μὲν ἱστορικά στό Βυζάντιο, προσέλαβαν ὅμως ἰδιαίτερη χροιά στά χρόνια τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἐκτοτε, καί βάσει ὄλων σχεδόν τῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρεῖται «μήτηρ καί τροφός τοῦ Γένους», γι' αὐτό καί μέχρι σήμερα τουλάχιστον ἡ Ἑλληνική Πολιτεία σέβεται καί τιμᾷ «πολυμερῶς καί πολυτρόπως» (ὄρκωμοσία Κυβερνήσεως, Δεήσεις, Δοξολογίες καί Ἄγιασμοί πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν ἐπετειῶν, ἐγκαινίων καί ἐκδηλώσεων, μισθοδοσία Κλήρου, εἰδικές φοροαπαλλαγές, μάθημα Θρησκευτικῶν στήν Ἐκπαίδευση, τιμητικά ἀγῆματα Στρατοῦ σέ θρησκευτικές ἐορτές καί λιτανεῖες, ἀποκαλυπτήρια προτομῶν ἐθνικῶν ἡρώων, ἀνάρτηση χριστιανικῶν συμβόλων καί εἰκόνων σέ δημόσιους χώρους καί σχολεῖα, νομική καί οικονομική βοήθεια σέ φιλανθρωπικά ἰδρύματα κ.λ.π.) τήν Ἐκκλησία.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὅμως, καί ἡ (ποιμαίνουσα) Ἐκκλησία (ἔχει ὡς ὑποχρέωση) νά σέβεται (πρβλ. Διαβεβαιώσεις γιά ἐκλογή τῶν Ἀρχιερέων, Βασιλικά Διατάγματα κ.λ.π.) τό Σύνταγμα καί τούς νόμους τοῦ Κράτους. Τό ἰσχύον σύστημα τῆς «νόμω κρατούσης Πολιτείας» ἀποτελεῖ πολιτειοκρατική μορφή σχέσεων, ἀλλά μέ τό θετικό σημεῖο ὅτι ὁ τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῆς Ἐκκλησίας ρυθμίζεται ἀπό καταστατικές διατάξεις. Τά δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς προνομιούχου Νομικοῦ Προσώπου Δημοσίου Δικαίου, κατοχυρώνονται ἀπό τό Σύνταγμα, ὅπως κατοχυρώνεται καί τό δικαίωμα τῆς Πολιτείας νά νομοθετεῖ γιά χάρη τῆς Ἐκκλησίας, κατόπιν ὅμως εἰσηγήσεως τῆς Ἐκκλησίας καί ὄχι ἐρήμην αὐτῆς.¹⁰⁵⁰

Ἡ «διαλεκτική» σχέση αὐτή τῶν δύο μεγεθῶν μέσα στόν Ἑλλαδικό χῶρο, γιά διαφόρους ἱστορικούς καί πολιτικούς λόγους, δέν λειτούργησε στήν πράξη ἰσορροπητικά πάντοτε. Ἐνῶ, θεωρητικά, γίνεται λόγος λ.χ. γιά διακριτούς ρόλους, πολλές φορές ἡ πλάστιγγα ἔγερνε πρός τή μεριά ἑνός «ἐθνικισμοῦ» μέ θρησκευτικό (χριστιανικό) ἐπικάλυμμα.¹⁰⁵¹ Ὁ καθηγητής Ἀμ. Ἀλιβιζάτος,¹⁰⁵² κατά τή δεκαετία τοῦ 1960, πρότεινε στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νά ἀποτινάξει τά «ἐθνικιστικά δεσμά», τά ὁποῖα τήν καταπιέζουν σέ βαθμό ἀφόρητο, ἀπαράδεκτο καί ἀπολύτως ἐπικίνδυνο

¹⁰⁴⁸ Μαξίμου (Τσαούση), Μητροπολίτου Σάρδεων, Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ – Ἱστορικοκανονική Μελέτη, ὁ.π.,σ. 324 ἐξ.·Π. Ματάλα, Ἔθνος καί Ὁρθοδοξία: Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσεως, ὁ.π., σ. 324 κ. ἐξ.

¹⁰⁴⁹ Γιά περισσότερα ἐπ' αὐτοῦ εἰδικά τοῦ θέματος βλ. Νικοδήμου Βαληνδρᾶ, Μητρ. Πατρῶν «Ἐκκλησία καί ἔθνος ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ», Θεολογία 54/3 (1983) 419 κ. ἐξ.·Π. Ματάλα, Ἔθνος καί Ὁρθοδοξία: Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσεως, ὁ.π., σ. 324 κ. ἐξ.

¹⁰⁵⁰ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π.,σ. 97. Πρβλ. Ε. Βενιζέλου, Οἱ σχέσεις κράτους καί Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 2000.

¹⁰⁵¹ Χ. Γιανναρά, «Ἡ ἀπόφαση De Oecumenismo καί ὁ ἐθνικισμός τῆς Ὁρθοδοξίας», Σύνορο 38 (1966) 106.

¹⁰⁵² Ἀλλά, σύμφωνα μέ τόν Εἰρηναῖο Παπαμιχαήλ, Μητρ. Σάμου (Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π.,σ. 143), ὁ καθηγητής Α. Ἀλιβιζάτος, ὄντας μαθητής τοῦ Α. Harnack, πίστευε ὅτι ὁ μέσω τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας «ἐξελληνισμός τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐγένετο εἰς βάρος τῆς ἀνοθεύτου χριστιανικῆς θρησκείας καί ἀποκαλύψεως» (Θεολογία ΚΒ', (1951), τεύχ. Β', σ. 169). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι καί ὁ τότε Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καθηγητής τῆς Θεολογίας, Β. Ἰωαννίδης, εἶχε διαφωνήσει μέ τή γενικότερη οἰκουμενιστική στάση τοῦ Ἀλιβιζάτου (ὑποστηριζόμενου ἀπό τόν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Σπυρίδωνα), γεγονός πού προκάλεσε τήν ἀγανάκτηση τοῦ τελευταίου (βλ. Μητρ. Σάμου Εἰρηναίου Παπαμιχαήλ, Μελετήματα Διάφορα, τ. Α', ὁ.π., σσ. 203, 250).

γιά τήν ἐσωτερική της ἐνότητα, δίνοντας ἐπιτέλους τή μαρτυρία τοῦ ὑφισταμένου βαθύτερου συνδέσμου μεταξύ τῶν ἐπί μέρους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στήν πράξη.¹⁰⁵³ Μέ τόν ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει πρακτικότερη ἐφαρμογή ὡς πρός τήν αὐτονομία της.

Τήν ἴδια περίοδο, οἱ περισσότεροι Βουλευτές τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου θεωροῦσαν —καί ἴσως πολλοί νά τή θεωροῦν ἀκόμα— τήν Ἐκκλησία ὡς θεσμό στηρίξεως τῆς «ἐθνικοφροσύνης», τῆς ἐθνικῆς καθαρότητας, τῆς Ἑλληνικῆς Παραδόσεως καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δέν δίσταζαν, μάλιστα, νά ἐρμηνεύουν ἀκόμα καί αὐτό τό χριστιανικό Σύμβολο τῆς Πίστεως μέ κατηγορίες ἐθνικιστικοῦ χαρακτήρα.¹⁰⁵⁴

Μέσα στό διαμορφούμενο σχῆμα, γεννήθηκε τό λεγόμενο ἑλληνοχριστιανικό ιδεῶδες, τό ὁποῖο ἡ ποιμαίνουσα Ἐκκλησία (ὅλων τῶν βαθμίδων) προέβαλλε καί ἀνέδειξε ποικιλοτρόπως γιά πολλές δεκαετίες χρησιμοποιώντας σταδιακά τόν εὐληπτο ὄρο «Ἑλληνορθοδοξία».

Δ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τοῦ προβλήματος τῆς Οὐνίας

Κατά τόν 19ο αἰώνα, ὁ προσηλυτισμός καί ἡ νοσηρή μισαλλοδοξία κυριαρχοῦσαν στόν διαχριστιανικό κόσμο.¹⁰⁵⁵ Εἰδικότερα, ὁ πειρασμός τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας νά ἐπεκτείνει τήν κυριαρχία της καί στήν Ἀνατολική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὑποκίνησε τόν πόθο της νά δημιουργήσει τίς λεγόμενες ἐνωμένες ρωμαιοκαθολικές ἢ ἀνατολικές καθολικές ἢ οὐνιτικές ἐκκλησίες, οἱ ὁποῖες εἶναι ἐπίτευγμα τῆς ἀπατηλῆς καί πονηρῆς ιδέας τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας ὑπό τόν Πάπα Ρώμης. Ἐντούτοις, ὅπως ἔδειξε ἡ νεώτερη ἐκκλησιαστική ἱστορία, «ὁ Οὐνιτισμός μποροῦσε νά θεωρηθεῖ κατά ἓνα τρόπο ἀποτυχημένο πείραμα ἐνώσεως».¹⁰⁵⁶

Τό οὐτιδανό αὐτό μόρφωμα εἶναι ἀκόμη περισσότερο ἐπίμεμπτο, καθ' ὅσον ἐπινοήθηκε καί συνεχίζει νά λειτουργεῖ μέ ἀνελικρινῆ, δόλια, ὑποκριτικά, ἀνήθικα καί, συνεπῶς, ἀντιχριστιανικά μέσα. Ἡ ἀποκοπή τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν ἐξαγοράστηκε ἀπό τή Ρώμη μέ τή δῆθεν καλύτερη ἐκπαίδευση τῶν Ὁρθοδόξων πού ἦταν ἐνωμένοι μαζί της, μέ τήν ἀπόκτηση πολυτελεστάτων ναῶν καί μέ ἄλλα ποικίλα μέσα ἠκιστα χριστιανικά. Τό φαινόμενο αὐτό ἀποτελεῖ μιά χρόνια πληγή στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπό τούς πέντε κύριους ἀνατολικούς ρυθμούς (ἀλεξανδρινό, ἀντιοχειανό, ἀρμενικό, χαλδαϊκό καί βυζαντινό), πού ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἔχει «ρίξει» στή χριστιανική «ἀγορά», στήν παροῦσα ἔρευνα θά μᾶς ἀπασχολήσει περισσότερο ὁ βυζαντινός ὡς πρόδρομος τῆς Ἑλληνορθοδοξίας.¹⁰⁵⁷

Ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, γιά πολιτικούς κυρίως λόγους, δέν ἦταν ἀρεστή στήν Ὑψηλή Πύλη. Ὡς ἐκ τούτου, ἐπινόησε τή μέθοδο τῆς Οὐνίας, γιά νά

¹⁰⁵³ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (1959) 441, 448.

¹⁰⁵⁴ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ.π., σσ. 96-97.

¹⁰⁵⁵ Στό Lund εἶχε ζητηθεῖ ἀπό τό Π.Σ.Ε. ἐπίσημη καταδίκη του προσηλυτισμοῦ· πρβλ. Εἰρηναῖο Παπαμιχαήλ, Μητρ. Σάμου «Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολική Ἐκκλησία καί αἱ ξέναί προπαγάνδαι», Ἐκκλησία 6 (15 Μάρτ. 1956) 89 · Θ. Κ. Σπεράντζα, «Ὁ Ἀθηνῶν Δωρόθεος», Ἐκκλησία 16 (10 Αὐγ. 1957) 296-Ι. Καλογήρου, «Ἡ Ὁρθοδοξία καί ὁ εἰς βάρος αὐτῆς προσηλυτισμός», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (1963), σ. 53.

¹⁰⁵⁶ Ν. Δ. Μανιά, Ἱστορικά δεδομένα διά τό σχίσμα καί τήν ἐνωσιν Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ.π., σ. 45.

¹⁰⁵⁷ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Αρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας Θεολογικά καί Ἱστορικά Μελέται, τ. 10, Ἀθήναι 1987, σ. 13.

προσηλυτίσει καὶ ἐντάξει στή δικαιοδοσία της —μέ τή βοήθεια τῆς Γαλλίας καί τῶν Μαρωνιτῶν— Ὁρθοδόξους τῆς Ανατολῆς [Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Γιουγκοσλάβοι (Σέρβοι, Ρουθῆνοι, Οὐκρανοί, Σλαβομακεδόνες καί Ρουμάνοι), Ἑλληνορθμοί χριστιανοί τῆς Κάτω Ἰταλίας, Μελχίτες, Οὐγγροι, Οὐκρανοί, Ρουθῆνοι τῆς Τσεχοσλοβακίας καί Ρουμάνοι τῆς Τρανσυλβανίας], πού γιά διάφορους λόγους (προσφυγιά, ἐξορίες, διωγμοί κ.λ.π.) στεροῦνταν πνευματικῆς ἐξουσίας ἢ βρίσκονταν μακριά ἀπό τίς πατρίδες τους.¹⁰⁵⁸

Ἀρχικά, ἡ Οὐνία διαδόθηκε περιφερειακά, ὅπως στούς Ἀραβόφωνους Χριστιανούς καί τούς Ἀρμενίους, ἀλλά μετὰ τή Μικρασιατική Καταστροφή. Οἱ Οὐνίτες ἦλθαν στήν Ἑλλάδα ὡς πρόσφυγες, προβληματίζοντας μέ τήν παρουσία τους τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.¹⁰⁵⁹ Ὁ Μητροπολίτης Κερκύρας, Μεθόδιος, κατηγόρησε τό ἑλληνικό Κράτος στήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιά τήν ἀδιαφορία πού ἐπέδειξε στήν ἐξάπλωση τοῦ Οὐνιτισμοῦ, «πού ἀπειλεῖ τό Ἔθνος».¹⁰⁶⁰ Πράγματι, πολλοί ἐκκλησιαστικοί παράγοντες πίστευαν βάσει τεκμηρίων ὅτι ἡ Οὐνία στήν Ἑλλάδα ἦταν μέσο προσηλυτισμοῦ, λειτουργώντας ὡς δούρειος ἵππος, καί μάλιστα μέ τήν ἀνοχή τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.¹⁰⁶¹

Ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰώνα, ἡ Τσεχική Κυβέρνηση ἄρχισε νά ὑποστηρίζει τούς Οὐνίτες. Πρός τοῦτο, ἀφαίρεσε Ὁρθοδόξους ναούς ἀπό τούς Ὁρθοδόξους κατοίκους διαφόρων χωριῶν, παραχωρώντας τους σέ Οὐνίτες. Εἰς μάτην ὅμως, ἀφοῦ ὀλόκληροι πληθυσμοί ἐπέστρεψαν στήν Ὁρθοδοξία καί ὁμόφωνα ἐκδήλωσαν πόθο γιά ἀπόδοση τῶν Οὐνιτικῶν ναῶν στόν Ὁρθόδοξο Κλήρο. Ἐξαιτίας τῶν γεγονότων αὐτῶν, ἐπῆλθαν συγκρούσεις μεταξύ τῶν κατοίκων καί τῆς ἀστυνομίας μέ αἱματηρές συνέπειες. Μέσα στό κλίμα αὐτό, Ὁρθόδοξοι Ἱερεῖς κατέφυγαν στή Σερβία, ἀναγκασμένοι, λόγω τῶν συμβάντων αὐτῶν, νά ἐγκαταλείψουν τίς ἐνορίες τους στήν Ὑποκαρπάθια Ρωσία. Ἐντούτοις, τά τελευταῖα χρόνια, παρά τήν ἀδιάκοπη δραστηριοποίηση τῆς Οὐνίας, φαίνεται νά ἐπικρατεῖ, γενικότερα, ἕνα κλίμα θρησκευτικῆς ἀνεκτικότητας καί διαθέσεως συσφίξεως τῶν διακρατικῶν σχέσεων στά πλαίσια τῆς παγκοσμιοποιήσεως καί τῆς πολυπολιτισμικότητας, ὡς ἀπότοκο τῆς κατάστασης τῆς Ἐκκλησίας πού προτάσσει τό πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης ἐντός τοῦ ὁποῖου ἀναπτύσσονται οἱ σύγχρονες ἀνθρώπινες κοινωνίες.¹⁰⁶²

Ε. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς

Ἡ διασπορά, ἕνας ὅρος ἑλληνικός, ἔτσι ὅπως χρησιμοποιήθηκε στή μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπό τούς Ο΄, ἐνῶ ἀρχικά ἀναφερόταν στούς Ἰουδαίους πού ζοῦσαν ἐκτός Ἰουδαίας, στή συνέχεια προσέλαβε γενικότερη σημασία, χαρακτηρίζοντας τούς Χριστιανούς πού διαβιοῦν μακριά ἀπό τίς πατρίδες τους. Ὡς γνωστό, πολλοί ἀπό τούς πρῶτους Χριστιανούς τῆς Ἑλλάδος προῆλθαν ἀπό Ἰουδαίους τῆς Διασπορᾶς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σέ διάφορες ἑλληνικές

¹⁰⁵⁸ J. Patinot, «Οἱ Ἠνωμένοι Ρωμαιοκαθολικοί», Θ.Η.Ε. 10 (1960) 894-901·Φ. Βιτάλη, Ἡ ἐν Ἑλλάδι δρᾶσις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ἐν Αθήναις 1963.

¹⁰⁵⁹ Ν. Μανιά, Ἱστορικά δεδομένα διά τό Σχίσμα τῆς Ανατολικῆς καί Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ.π.,σ. 46.

¹⁰⁶⁰ Θ. Στράγκα, Ἀρχιμ., Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν, 1817-1967, τ. Δ΄, Αθήναι 1972, σ. 3103.

¹⁰⁶¹ Θ. Στράγκα Ἀρχιμ., ὁ.π.,σ. 3104. Πρβλ. «Ἡ Θεολογική Σχολή Αθηνῶν γιά τήν Οὐνία στήν Ἑλλάδα», Ἐκκλησία 4 (15 Φεβρ. 1958) 83·π. Θ. Ζήση, Οὐνία. Ἡ καταδίκη καί ἡ ἀθώωση, Θεσσαλονίκη 2002.

¹⁰⁶² Θ. Στράγκα, Ἀρχιμ., ὁ.π., σ. 3104.

πόλεις και περιοχές (Φίλιπποι, Θεσσαλονίκη, Βέροια, Αθήνα, Κόρινθος, Εύβοια, Κρήτη, Κύπρος κ.ά.), στις μεγαλύτερες συναγωγές των οποίων κήρυξε αρχικά τό Εὐαγγέλιο ὁ Απόστολος Παῦλος.¹⁰⁶³

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, μετά τή διάλυση τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί τήν ἴδρυση τῶν διαφόρων ἐθνικῶν κρατῶν, ἄρχισε νά ἀντιμετωπίζει σοβαρά καί ποικίλα προβλήματα πού σχετίζονταν μέ τήν ἐκκλησιαστική διοίκηση καί τήν κανονική διαποίμανση τῶν Ὀρθόδοξων οἱ ὅποιοι ζοῦσαν διεσπαρμένοι σέ χώρες τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀμερικῆς. Καί τά προβλήματα αὐτά φαίνεται ὅτι θά μποροῦσαν νά λυθοῦν εὐχερέστερα, ἂν, κατά περιόδους, δέν ὑπεκκαίονταν ἀπό ἐθνοφυλετικά πάθη καί συμπλέγματα ἀλλά καί ἐθνικο-πολιτικές βλέψεις ἢ καί διεκδικήσεις, ιδίως ἀπό τήν πλευρά τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας.¹⁰⁶⁴ Γιατί, βέβαια, οἱ Ἱεροί Κανόνες (βλ. 80 τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου) ἐξασφαλίζουν στίς Αὐτοκέφαλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τή δικαιοδοσία στή δική τους Διασπορά.¹⁰⁶⁵

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ', «οἰκονομικῶς» καί χάριν τῆς διορθόδοξου σύμπνοιας, ἐκχώρησε μέ τόν Τόμο τοῦ 1908 τά ἀρχαῖα δικαιώματά του ἐπί τῆς Ὀρθόδοξου Διασπορᾶς στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐξαιρουμένης μόνο τῆς Βενετίας. Ἡ ἀπόφαση αὐτή ἦταν καρπός τῆς συνειδητοποίησης τοῦ γεγονότος ὅτι ἀφ' ἑνός μέν ὅτι οἱ ὁμογενεῖς Κοινότητες τοῦ Ἐξωτερικοῦ ἔχουν στενότερους δεσμούς μέ τήν πατρίδα τους, τήν Ἑλλάδα, ἀφ' ἑτέρου δέ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπολαμβάνει ὀρισμένων προνομίων ἀπό τήν ἑλληνική Πολιτεία, ὅποτε μπορεῖ εὐκολότερα νά ἐπιληφθεῖ τῶν ἀναφυομένων προβλημάτων τῆς Διασπορᾶς.¹⁰⁶⁶

Ἐντούτοις, τά προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς Διασπορᾶς πολλαπλασιάστηκαν, ἐφ' ὅσον ἀναζωπυρώθηκε ὁ ἐθνικός διχασμός στά πρόσωπα κυρίως τῶν Ἀρχιεπισκόπων Ἀθηνῶν Θεοκλήτου Μηνόπουλου (ὁ ὅποιος εἶχε παυθεῖ ἀπό τοὺς βενιζελικούς) καί τοῦ Μελετίου Μεταξάκη (ὁ ὅποιος συντάχθηκε μέ τοὺς βενιζελικούς καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀπομακρύνθηκε ἀπό Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν).¹⁰⁶⁷ Ἡ παραμονή τοῦ Μελετίου Μεταξάκη στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τῆς Ἀμερικῆς σήμανε τήν μετάβαση στήν Ἀμερικὴ ἐκκλησιαστικῆς ἀποστολῆς, ἡ ὁποία εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν ὀργάνωση σὲ ἐκκλησιαστικὸ ἐπίπεδο τῶν ἐκεῖ εὐρισκομένων ἑλληνικῶν παροικιῶν καί παράλληλα θά ἐνημέρωνε τὴν ἀμερικανικὴ κοινωνία γιὰ τὴν συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος στὸν Α' παγκόσμιον πόλεμον, στὸ πλευρὸ τῆς Ἀντάντ. Ὁ Μελέτιος ἀνταποκρίθηκε στήν ἐπιθυμία τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καί ἀνέλαβε νά φέρει σὲ πέρας αὐτὴν τὴν ἀποστολή. Ὡς μέλη αὐτῆς τῆς ἀποστολῆς ὀρίστηκαν: ὁ Ἐπίσκοπος Ροδοστόλου Ἀλέξανδρος, οἱ Ἀρχιμανδρίτες Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἀλέξανδρος Παπαδόπουλος, Γερμανὸς Καζάκος, ὁ Διάκονος Χρυσόστομος Ἀγγελιδάκης, ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος (ὡς τμηματάρχης τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας) καί ὁ Σπυρίδων Εὐθυμίου (ὡς

¹⁰⁶³ Π. Γεωργίου, «Διασπορά» Θ.Η.Ε. 4 (1964) 1177-1179.

¹⁰⁶⁴ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας, «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν Διασπορᾷ», Θεολογικά καί Ἱστορικά Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων, τ. 10, Ἀθῆναι 1987, σσ. 166-196.

¹⁰⁶⁵ Ἀντωνίου, Ἐπισκόπου Πλοεστίου, «Καθολικότης καί Ἐθνικισμός», Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὀρθόδοξου Θεολογίας, Ἀθῆναι 1980, σ. 501.

¹⁰⁶⁶ Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καί Μ. Βρετανίας, «Ἡ Ὀρθοδοξία ἐν Διασπορᾷ», Πάνταινος 13 (1953) 249-251· Ε. Βαρέλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὁ.π., σ. 24.

¹⁰⁶⁷ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 24. Πρβλ. Β. Χ. Ἰωαννίδη, «Ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία Ἀμερικῆς ὡς μέλος τοῦ Ἐθνικοῦ Συνδέσμου Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἀμερικῇ», Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (1955) 54-56.

κλητήρας). Η αποστολή αυτή συνάντησε δυσκολίες στην περάτωση του έργου της, με αποτέλεσμα η Έκκλησία της Ελλάδος να μην κατορθώσει να ανταποκριθεί στην ανάγκη εκκλησιαστικής οργάνωσης των ελληνικών παροικιών της Αμερικής. Παρά τις προσπάθειες του Μελετίου να έκπονηθεί μια έκθεση ή όποια θα αποτύπωνε την κατάσταση των ελληνικών ένοριων της Αμερικής μέσα από την παράθεση του ιστορικού των κληρικών αλλά και των πιστών της κάθε ένορίας, η κατάσταση εξακολούθησε να παραμένει προβληματική. Ο Μελέτιος επιθυμούσε να αναθέσει την διοίκηση της Αρχιεπισκοπής σε Αρχιερέα ο οποίος θα εγκαθίστατο μόνιμα εκεί. Ωστόσο, αντιλαμβανόμενος τον παρεμβατικό ρόλο της Ελληνικής Κυβέρνησης στην διαδικασία εκλογής του νέου Αρχιεπισκόπου σε μια Έκκλησία η οποία βρισκόταν σε ξένο έδαφος, αποφάσισε να απαλλάξει την Έκκλησία από την ανάμειξη της Πολιτείας στα έσωτερικά ζητήματά της. Για τον λόγο αυτό, εγκατέστησε προσωρινή εκκλησιαστική Αρχή με επίτροπο τον Επίσκοπο Ροδοστόλου Αλέξανδρο. Ο Μελέτιος αποχώρησε από την Αμερική στα τέλη του 1918 και εξέδωσε μια εγκύκλιο σύμφωνα με την οποία παρουσίαζε ως αίτια της παραίτησής του την νοσηρή κατάσταση των εκκλησιαστικών πραγμάτων των ελληνικών κοινοτήτων της Αμερικής, την έλλειψη προσόντων από όρισμένους Ιερείς και τον ύποβιβασμό των Ιερέων σε υπαλλήλους των εκάστοτε εκκλησιαστικών επιτρόπων.¹⁰⁶⁸

Εν τέλει, μετά από την αρχική απροθυμία της Έκκλησίας της Ελλάδος να παραχωρήσει την εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Ορθόδοξου Διασποράς στον Οικουμενικό Θρόνο, ο Μεταξάκης, ως Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως πλέον, ακύρωσε τον Τόμο του 1908 και προέτρεψε τις ελληνικές κοινότητες της Αμερικής να συμμετάσχουν στην Α΄ Κληρικολαϊκή Συνέλευση της Νέας Υόρκης (13-15 Σεπτεμβρίου 1921). Μετά την λήξη των εργασιών της Συνέλευσης, τα μέλη της αποφάσισαν την ανακήρυξη της Ελληνικής Έκκλησίας της Αμερικής σε Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής με την επακόλουθη αναγνώρισή της ως νομικού προσώπου στη Νέα Υόρκη (επίσημα ιδρύθηκε στις 17 Μαΐου 1922), η οποία υπάγεται κανονικά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, με τό αιτιολογικό ότι δεν τηρήθηκε ή ενεργός ποιμαντική μέριμνα της Έκκλησίας της Ελλάδος προς την ελληνική κοινότητα των όμογενών της Αμερικής.¹⁰⁶⁹

Στην απόφαση αυτή, η οποία, βέβαια, προκάλεσε θύελλα πολιτικών αντιδράσεων τόσο στην Ελλάδα (βλ. σύγκρουση μεταξύ φιλοβασιλικής και αντιβασιλικής πτέρυγας) όσο και στην Αμερική,¹⁰⁷⁰ καθοριστικό ρόλο διεδραμάτισαν οι θέσεις του Μητροπολίτη Κίτρους Βαρνάβα, ο οποίος όρθως ύποστήριξε ότι τό ζήτημα της Διασποράς έχει διφυή ύπόσταση, κανονική και εκκλησιολογική: κανονική, γιατί οί Ιεροί Κανόνες και ή μακραίωνη Παράδοση έχουν αναδείξει τό Οικουμενικό Πατριαρχείο ως την κατ' έξοχήν υπεύθυνη Έκκλησία για ή διαποίμανση των Ορθόδοξων της Διασποράς· εκκλησιολογική δέ, γιατί μέ την ύπαρξη πολλών δικαιοδοσιών μέσα σε μια Έκκλησία, διασπᾶται ή ένότητα της

¹⁰⁶⁸ Έμ. Καραγεωργούδη, Ο Μελέτιος Μεταξάκης ως Μητροπολίτης Αθηνών, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 96-105. Πρβλ. Αθανασίου Σωτ. Καρυάμη, Πρωτοπρ. Τα Δημοσιεύματα των φιλοβενιζελικών Αθηναϊκών ήμερησιών έφημερίδων για τον Αθηνών Μελέτιο Μεταξάκη (1918-1920), Αθήνα 2018, σσ. 351-364.

¹⁰⁶⁹ Β. Δ. Κουκουσᾶ, Η Ορθόδοξη Έκκλησία στην Αμερική – Άνασκόπηση του Έκκλησιαστικού και Κοινωνικού Βίου μέσα από τις πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 101-105. Πρβλ. Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι και Οικουμενικά σχέσεις, ό.π., σ. 24.

¹⁰⁷⁰ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι και Οικουμενικά σχέσεις, ό.π., σσ. 40-41.

Ὁρθοδοξίας καθὼς ἐμφιλοχωρεῖται τὸ ἐθνοφυλετικὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ σὲ σχίσματα καὶ αἰρέσεις.¹⁰⁷¹

Τὸ 1931, ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς ὁ Μητροπολίτης Κερκύρας καὶ Παξῶν Ἀθηναγόρας, τοῦ ὁποῖου ἡ θητεία σημαδεύθηκε ἀπὸ τὴν ἀκμὴ τὴν ὁποία γνώρισε ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς. Ἡ ἐκλογή του ἀνακοινώθηκε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ, ἤδη ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1930, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Φῶτιος Β΄ (1929-1935) μὲ πατριαρχικὸ γράμμα τὸ ὁποῖο περιεῖχε ἐπαινετικούς χαρακτηρισμούς περὶ τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηναγόρα. Ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος ἐνθρονίσθηκε στίς 26 Φεβρουαρίου 1931 στὸν Ἱερό Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου τῆς Νέας Ὑόρκης, ἐνῶ στὸν ἐπιβατήριό λόγο του ὁ Ἀθηναγόρας ἐπέμεινε στὴν διαγραφή τοῦ παρελθόντος μὲ σκοπὸ τὴν σταδιακὴ ἐξάλειψη τῶν παθῶν μεταξύ βενιζελικῶν καὶ φιλοβασιλικῶν. Παρὰ τὴν ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴ κατὰ τὴν ἐνθρόνιση, ὁ Ἀθηναγόρας συνάντησε τὴν ἀντίσταση τῶν περισσοτέρων κοινοτήτων ὀρθοδόξων ὁμογενῶν νὰ ἀναδιοργανωθεῖ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ οἱ τελευταῖες νὰ ὑπαχθοῦν στὴν δικαιοδοσίᾳ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς.¹⁰⁷²

Ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος, προκειμένου νὰ καταφέρει νὰ ἀνταπεξέλθει στὴν κατάσταση αὐτὴ, ἀποφάσισε νὰ ἀσκήσει συγκεντρωτικὰ τὴν ἐξουσία του. Μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίλυση αὐτῶν τῶν προβλημάτων, προσεταιρίσθηκε τίς δύο μεγάλες ἐφημερίδες τῆς ὁμογένειας, οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή στάθηκαν στό πλευρὸ του. Ἐπειτα, ἐπεδίωξε νὰ συναντηθεῖ τόσο μὲ τὸν Πρόεδρο τῶν Η.Π.Α Herbert Hoover (1874-1964) ὅσο καὶ μὲ ἄλλες σημαντικὲς πολιτικὲς προσωπικότητες τῆς χώρας, μὲ συνέπεια τὸ κῦρος του νὰ ἀυξηθεῖ μεταξύ τῶν ὁμογενῶν. Ἀξίζει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀθηναγόρα ἀκολούθησαν καὶ οἱ διάδοχοί του στὸν Ἀρχιεπισκοπικὸ Θρόνο τῆς Ἀμερικῆς. Ἐντὸς ἑνὸς τριμήνου ὁ Ἀθηναγόρας εἶχε κατορθώσει νὰ διαμορφώσει μιὰ σχεδὸν ὁλοκληρωμένη γνώση γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάσταση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς, τὴν ὁποία ἐξέθεσε στὴν σχετικὴ ἀναφορὰ του πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Φῶτιο Β΄.¹⁰⁷³

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηναγόρας εἶχε τὴν πεποίθησι ὅτι μέσα ἀπὸ τὴν ἔκδοσι ἑνὸς «Συντάγματος» τὸ ὁποῖο θὰ ἀφοροῦσε τὴν διοικητικὴ καὶ θεσμικὴ ὀργάνωσι καὶ λειτουργία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, θὰ διασφάλιζε ἕνα καλύτερο μέλλον γιὰ τὴν λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς. Πρὸς τὴν ἐπίτευξι αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ, συνεκάλεσε τὴν Δ' Κληρικολαϊκὴ Συνέλευσι τὸν Νοέμβριο τοῦ 1931 στὸν Ἱερό Ναὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Νέας Ὑόρκης. Στὴν συνέλευσι αὐτὴ, παρὰ τίς ἰσχυρὲς ἀντιδράσεις ἀπὸ μέρους κοινοτήτων καὶ προσώπων, ὁ Ἀθηναγόρας κατόρθωσε τελικὰ νὰ ἐπιβάλλει τὸν νέο Καταστατικὸ Χάρτη ἢ Σύνταγμα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς.¹⁰⁷⁴

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, μέσω αὐτοῦ τοῦ Συντάγματος, κατόρθωσε νὰ πετύχει τὴν ἐνότητα τῶν ὁμογενῶν καὶ τὴν ἐνίσχυσι τῶν δεσμῶν τῆς

¹⁰⁷¹ Βαρνάβα (Τζωρτζάτου), Μητρ. Κίτρους, Ἡ εἰς τὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὑπαγωγή τῶν ἐν διασπορᾷ Ἑλληνικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἀνάκλησις αὐτῆς, Ἀθήνα 1977, σσ. 3-4 · Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σσ. 131, 132.

¹⁰⁷² Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Ἀμερικὴ – Ἀνασκόπησι τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπὸ τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 205-208.

¹⁰⁷³ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Ἀμερικὴ – Ἀνασκόπησι τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπὸ τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 208-210. Πρὸβλ. Κουκουσά Διον. Βασιλείου, Πηγές τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς, 19^{ος} – 20^{ος} αἰώνας, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 55-64.

¹⁰⁷⁴ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Ἀμερικὴ – Ἀνασκόπησι τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπὸ τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 210-215. Πρὸβλ. Κουκουσά Διον. Βασιλείου, Πηγές τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς, 19^{ος} – 20^{ος} αἰώνας, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 65-76.

Αρχιεπισκοπῆς μέ τήν Μητέρα Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρέχοντας ταυτόχρονα στόν προκαθήμενο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς ἐνισχυμένη ἐξουσία. Παράλληλα μέ τήν διάρθρωση τοῦ Συντάγματος, ἀπό τήν Κληρικολαϊκή Συνέλευση ψηφίσθηκαν ὀρισμένοι Εἰδικοί Κανονισμοί μέ σκοπό τήν διασαφήνιση καί τήν ἐπεξήγηση τῶν ἄρθρων τοῦ Συντάγματος τῆς Αρχιεπισκοπῆς. Οἱ 12 Εἰδικοί Κανονισμοί ἀφοροῦσαν α) καθήκοντα τῆς Αρχιεπισκοπῆς, β) τήν λειτουργία τῶν γραφείων τῆς Αρχιεπισκοπῆς, γ) τόν Κανονισμό τῶν Ἱερῶν Ναῶν τῶν Κοινοτήτων, δ) τά Πνευματικά Δικαστήρια, ε) τούς Γάμους καί τά Διαζύγια, στ) τό Μικτό Συμβούλιο, ζ) τό Ἀνώτατο Ἐκπαιδευτικό Συμβούλιο, η) τήν Φιλόπτωχο Ἀδελφότητα, θ) τά Κατηχητικά Σχολεῖα, ι) τήν Ἱεραποστολή, ια) τό Περιοδικό τῆς Αρχιεπισκοπῆς καί ιβ) τίς Ἐκκλησιαστικές Συνελεύσεις. Παρά τίς ἀντιδράσεις καί τίς ταραχές ὅπου ἔλαβαν χώρα (λ.χ. τό κίνημα τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Χριστοφόρου καί τήν ἀναταραχή στίς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς μέ τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας), ὁ Αρχιεπίσκοπος Ἀθηναγόρας κατόρθωσε νά προσφέρει πολλά στήν ὁμογένεια τῆς Αρχιεπισκοπῆς, ἐπειδή ἀκριβῶς ἔχοντας τήν ἀπόλυτη ἐξουσία στά χέρια του, ἐνεργοῦσε ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Ἑλλήνων.¹⁰⁷⁵

Ὁ Ἀθηναγόρας, μέ τήν σύμφωνη γνώμη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τίς ἀπαραίτητες τροποποιήσεις στόν Καταστατικό Χάρτη, προέβη στήν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἐπισκόπων καί τῶν Ἐπισκοπῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς γιά τήν καλύτερη διαποίμανση τοῦ ποιμνίου. Παράλληλα, δόθηκε ἰδιαίτερη βαρύτητα α) στήν διατήρηση καί τήν ἐκμάθηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, β) στήν βελτίωση τῆς κατάστασης τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, γ) στήν αὔξηση τῶν Ἱερέων σέ ὅλες τίς ἐπαρχίες τῆς Αρχιεπισκοπῆς, δ) στήν ἀνέγερση Ναῶν, ε) στήν ἀνύψωση τῆς θέσεως τῶν Ἱερέων οἱ ὅποιοι ἦταν ἔρμαια στίς διαθέσεις τῶν κοινοτήτων, ε) στήν βελτίωση τῶν οικονομικῶν τῆς Αρχιεπισκοπῆς, στ) στήν οικονομική ἐνίσχυση τῶν Ἑλλήνων κατά τόν σεισμό τοῦ 1937 στήν Κόρινθο καί κατά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, στ) στήν ὀργάνωση τῆς παιδείας μέ τήν δημιουργία σχολείων καί κατηχητικῶν στίς ἐνορίες τῶν κοινοτήτων, ζ) στήν ἴδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν Βοστώνη τό 1937 μέ σκοπό τήν ἐπαρκή θεολογική κατάρτιση τῶν Ἱερέων τῆς Αρχιεπισκοπῆς καί η) στήν ἴδρυση φιλανθρωπικῶν ὀργανώσεων γιά τήν ἀντιμετώπιση φαινομένων κοινωνικῆς παθογένειας. Τό τεράστιο ἔργο τοῦ Αρχιεπισκόπου Ἀθηναγόρα ἔβγαλε ἀπό τήν ἀφάνεια τήν Αρχιεπισκοπή Ἀμερικῆς καί οὐσιαστικά ὑπῆρξε τό «διαβατήριο» τό ὁποῖο ἐξασφάλισε στόν Ἀθηναγόρα τόν Πατριαρχικό Θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέ τήν ἐκλογή του νά συμβαίνει τήν 1^η Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1948.¹⁰⁷⁶

Ἀσφαλῶς, ὁ νέος Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀθηναγόρας δέν σταμάτησε νά ἐπιδεικνύει τό ἐνδιαφέρον του γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς, καθώς διατήρησε τίς ἐπαφές του μέ τούς Ἀμερικανούς πρέσβεις καί ἀξιωματούχους, ἀλλά καί μέ τήν Ἱεραρχία τῆς Αρχιεπισκοπῆς. Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, ἀφοῦ παρέκαμψε τόσο τόν Ἐπίσκοπο Ἀθηναγόρα (μετέπειτα Μητροπολίτη Φιλαδελφείας καί τελικά Αρχιεπίσκοπο Θυατείρων) ὅσο καί τόν Ἐπίσκοπο Νύσσης Γερμανό Πολυζωΐδη, ὤθησε τήν Σύνοδο νά ἐκλέξει νέο Αρχιεπίσκοπο Βορείου καί Νοτίου

¹⁰⁷⁵ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπό τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 215-239. Πρβλ. Κουκουσά Διον. Βασιλείου, Πηγές τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς, 19^{ος} – 20^{ος} αἰῶνας, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 77-144.

¹⁰⁷⁶ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπό τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 240-261.

Αμερικῆς τόν Μητροπολίτη Ρόδου Τιμόθεο. Ὁ Τιμόθεος, ἀσθένησε κατά τήν παραμονή του στήν Κωνσταντινούπολη ὅπου εἶχε μεταβῆ γιά νά λάβει τήν Πατριαρχική εὐχή καί ὡς ἐκ τούτου δέν κατόρθωσε νά φτάσει στήν Ἀμερική. Ὁ Τιμόθεος ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ ἀπό Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς καί νά ἐπανέλθει στήν Μητρόπολη Ρόδου, ὅπου ἀπεβίωσε μετά ἀπό ἕνα χρόνο.¹⁰⁷⁷

Τοποτηρητής στήν θέση τοῦ Τιμοθέου ἀνέλαβε ὁ Ἐπίσκοπος Νύσσης Γερμανός, ὁ ὁποῖος παρακάμφθηκε ἀπό τόν Πατριάρχη Ἀθηναγόρα μέ σκοπό νά ἐκλεγεῖ ἀπό τήν Σύνοδο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ὁ Μητροπολίτης Κορινθίας Μιχαήλ (1939-1949), μέ συνέπεια νά ἐπαναληφθεῖ τό φαινόμενο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νά παραχωρεῖ ἕναν δικό της Ἱεράρχη στήν Ἀρχιεπισκοπή Ἀμερικῆς, ὅπως εἶχε γίνει μέ τήν περίπτωση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηναγόρα. Ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος, πρῖν τήν ἐνθρόνισή του, μετέβη στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Ἀφρικῆς ὥστε νά ἐπιλύσει τό ζήτημα τῆς ὑπαγωγῆς τῶν ὁμογενῶν Ἑλλήνων στήν δικαιοδοσία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς. Μέ τήν ἐνέργειά του αὐτή, ἡ ὁποία συνοδεύθηκε ἀπό διπλωματία καί διάλογο μέ τίς ἀντιμαχόμενες πλευρές, ἔλυσε προσωρινά τό ζήτημα αὐτό. Ἡ ἐνθρόνισή του ἔγινε στίς 15 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1949 καί τό 1950 ἐξέλεξε τρεῖς νέους Ἐπισκόπους ὡς βοηθοῦς στοῦ ἔργου του.¹⁰⁷⁸

Ὁ Μιχαήλ φρόντισε νά περιοδεύσει στίς ἐνορίες τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς του μέ σκοπό νά πληροφορηθεῖ τίς ἀνάγκες τοῦ ποιμνίου του. Ἐπί τῶν ἡμερῶν του ἀναδιοργάνωσε τίς Ἐπισκοπές τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς μέ τήν τοποθέτηση τοῦ Ἀβύδου Εἰρηναίου ὡς Ἐπισκόπου Ἀργεντινῆς, μέ ἔδρα τό Μπουένος ἈἼρες, ὁ ὁποῖος πέτυχε τήν δραστική ἀναδιαμόρφωση τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων ὁμογενῶν στίς χῶρες τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ πρόσθεσε καί ἄλλους βοηθοῦς Ἐπισκόπους στήν Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς. Παράλληλα, ἐνίσχυσε τά οικονομικά τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς μέ τήν αὐξηση τῆς ἐτήσιας συνδρομῆς τῶν ἐνοριῶν ἀπό ἕνα σέ δέκα δολάρια. Ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μιχαήλ καί συγκεκριμένα τό ἔτος 1955, ἡ Ὁρθοδοξία ἀναγνωρίσθηκε ἀπό τήν Πολιτεία τῆς Νέας Ὑόρκης ὡς μία ἀπό τίς τέσσερις ἐπισημότερες θρησκείες τῶν Η.Π.Α. Ὁ Μιχαήλ ἐνδιαφέρθηκε ἐπίσης γιά τήν ἐκτύπωση τῆς Θείας Λειτουργίας στήν ἑλληνική καί ἀγγλική γλῶσσα, καθιέρωσε τήν ἑβδομάδα Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καί Τύπου, ἀλλά καί τήν ἑβδομάδα Ἀποστόλου Παύλου. Τό 1955 ἡ Ἀρχιεπισκοπή ἀπέκτησε τήν δική της ραδιοφωνική συχνότητα καί τό 1956 ἰδρύθηκε ἡ Ἱεραποστολική Ὁργάνωση ὁ Τίμιος Σταυρός. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ ἐνδιαφέρθηκε καί γιά τήν νεολαία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἰδρύνοντας τό 1950 τήν Ἑλληνική Ὁρθόδοξο Νεολαία Ἀμερικῆς (GOYA), ἀλλά δέν κατάφερε νά ἐπιλύσει τό πρόβλημα τῆς προσαρμογῆς τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς στήν ἀμερικανική κοινωνία. Ἐπιπλέον, ἀναβαθμίστηκαν ἡ κατηχητική ἐκπαίδευση καί τό ἐπίπεδο μόρφωσης τόσο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὅσο καί τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, μέ τήν παράλληλη ἴδρυση τῆς Σχολῆς Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ καί Μουσικῆς.¹⁰⁷⁹

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ μερίμνησε γιά τήν κοινωνική δράση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς μέ τήν ἴδρυση τοῦ Τάγματος τῶν διακονισσῶν τό 1953 καί τήν

¹⁰⁷⁷ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπό τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 263-265.

¹⁰⁷⁸ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπό τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 265-267.

¹⁰⁷⁹ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπό τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 267-282.

Ίδρυση τοῦ πρώτου οἴκου εὐηγηρίας στήν Νέα Υόρκη μέ τήν ὀνομασία Ἅγιος Μιχαήλ. Ὁ Μιχαήλ ἀποφάσισε νά ἐπιδείξει μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τήν προσέγγιση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς στίς ἄλλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίας καί τά ἄλλα χριστιανικά δόγματα τῶν Η.Π.Α. Καρπός τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπήρξε ἡ ἴδρυση τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν τῶν Η.Π.Α, στό ὁποῖο συμμετεῖχαν οἱ Σύροι, Ρουμάνοι, Οὐκρανοί καί ἡ Ῥωσική Μετροπόλια. Τό 1952 ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ πέτυχε νά συγκληθεῖ ὑπό τήν προεδρία του ἡ Σύνοδος Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἐνῶ παράλληλα ὁ ἴδιος μετεῖχε ὡς μέλος τῆς πατριαρχικῆς ἀντιπροσωπείας στήν διάσκεψη τοῦ Π.Σ.Ε. τό 1954 στό Ἐβανστον τοῦ Ἰλινόϊς. Τό 1957 ἡ Ἀρχιεπισκοπή Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς ἔγινε μέλος τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ τῶν Η.Π.Α.¹⁰⁸⁰

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ στήριξε μέ ὅλες του τίς δυνάμεις τήν Ἑλλάδα καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο σέ κάθε δυσκολία τήν ὁποία ἀντιμετώπισαν. Μεριμνήσε γιά τήν ἐπιστροφή στήν Ἑλλάδα τῶν Ἑλληνοπαίδων τά ὁποία κατά τήν περίοδο τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μεταφέρθηκαν σέ χῶρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, δέν λησμόνησε τά ζητήματα τῆς Κύπρου καί τῆς Βορείου Ἡπείρου, ὀργάνωσε ἐράνους γιά τήν ἀνοικοδόμηση κατεστραμμένων Ναῶν στήν Ἑλλάδα, ἐνίσχυσε οἰκονομικά τήν ἀνοικοδόμηση περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος οἱ ὁποῖες εἶχαν πληγεῖ κατά τούς σεισμούς τῶν ἐτῶν 1953 καί 1956. Ἐπιπλέον, ἐνίσχυσε οἰκονομικά τήν ἀνοικοδόμηση τῶν κτιριακῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τά ὁποία εἶχαν καταστραφεῖ ἀπό τήν πυρκαγιά τοῦ 1941. Ἐπίσης ἀντέδρασε δυναμικά στόν διωγμό τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη κατά τά Σεπτεμβριανά τοῦ 1955, συμμετεῖχε στήν ὄρκομωσία τοῦ στρατηγοῦ Αἰζενχάουερ σέ Πρόεδρο τῶν Η.Π.Α τό 1957, ἐνῶ τό 1958 ἰδρύθηκε ἐνορία στήν Ἀλάσκα, ἐντός δηλαδή τοῦ πυρήνα τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ κοιμήθηκε στίς 13 Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1958, ἔχοντας ἀφήσει ἕνα σπουδαῖο ἔργο γιά τήν Ἀρχιεπισκοπή Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς.¹⁰⁸¹

Ἡ ἐκλογή τοῦ Ἐπισκόπου Μελίτης Ἰακώβου στόν Ἀρχιεπισκοπικό Θρόνο τῆς Ἀμερικῆς (14η Φεβρουαρίου 1959) καί ἡ ἐνθρόνισή του (1η Ἀπριλίου 1959), σηματοδότησαν τήν ἀπαρχή μιᾶς νέας ἐποχῆς γιά τήν Ἀρχιεπισκοπή Ἀμερικῆς. Ὡς πρώτη ἐνέργεια τοῦ Ἰακώβου ὡς Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς ἦταν ἡ συσπείρωση καί ἡ ὀργάνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς, μέ τήν παράλληλη καθιέρωση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐντός τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας. Ὁ Ἰάκωβος προώθησε τήν σύσφιξη τῶν σχέσεων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς μέ τήν Μητέρα Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τίς ἄλλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ἐπιπλέον, ὁ Ἰάκωβος ἐνδιαφέρθηκε γιά τήν προώθηση τῶν δικαίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου προβάλλοντάς τήν ἀμερικανική Κυβέρνηση τίς δυσκολίες καί τίς καταπιέσεις τίς ὁποῖες διερχόταν ὁ Οἰκουμενικός Θρόνος ἐντός τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Μέσα ἀπό συχνές ἐπισκέψεις στούς Προέδρους τῶν Η.Π.Α, ὁ Ἰάκωβος κατόρθωσε νά ἀναγνωριστῆ τό ἔργο του στούς κόλπους τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὁ Ἰάκωβος ἐπιθυμοῦσε ἡ Ἀρχιεπισκοπή νά μὴν ἐμπλέκεται σέ

¹⁰⁸⁰ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπό τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 283-287.

¹⁰⁸¹ Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπό τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 287-292.

πολιτικά θέματα τὰ ὅποια ἀφοροῦσαν τὴν Ἀμερική καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐπιδίωξη ἢ ὅποια σέ γενικές γραμμές τηρήθηκε στό ἀκέραιο.¹⁰⁸²

Ἐντός τῆς διακονίας τοῦ Ἰακώβου ὡς Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς ἐντάσσεται ἡ ἐπιδίωξή του νὰ ἐνώσει σέ ἓναν ἐνιαῖο φορέα, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἐνιαία παρουσίαση καὶ ἐκπροσώπηση, ὄλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.¹⁰⁸³ Ἡ θέληση τοῦ Ἰακώβου πῆγαζε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐντός τῶν ὁρίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, εἶχαν δημιουργηθεῖ Ὁρθόδοξες χριστιανικὲς Κοινότητες ἐθνικοῦ χαρακτήρα, ὅπως Ρωσικὲς (βλ. *metropolia*), Σερβικὲς, Ἀντιοχειακὲς, Ρουμανικὲς, Βουλγαρικὲς, Ἀλβανικὲς, Οὐκρανικὲς (διασπασμένες τοῦ Καναδᾶ),¹⁰⁸⁴ Καρπαθορωσικὲς, Λευκορωσικὲς, Πολωνικὲς καὶ κάποιες μικρότερες ἢ σχισματικὲς ὀρισμένων ἀπὸ τίς ὡς ἄνω.¹⁰⁸⁵

Ἡ δημιουργία ὄλων αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν Ἐκκλησιῶν εἶχε ὡς συνέπεια νὰ ἐκπροσωπεῖ ἡ κάθε μία τὸν ἑαυτό της καὶ, ὡς ἐκ τούτου, ἀρκετὲς φορὲς σημειωνόταν διάσταση ἀπόψεων σὲ θέματα κοινῆς ἐνδιαφέροντος. Οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Μιχαὴλ καὶ Ἀθηναγόρας εἶχαν προσπαθήσει (ἀνεπιτυχῶς) νὰ ἐπιλύσουν τὸ συγκεκριμένο πρόβλημα καὶ νὰ προωθήσουν τὴν ἐνότητα τοῦ Ὁρθοδόξου πληρώματος τῆς Ἀμερικῆς.¹⁰⁸⁶ Τὸ ἐγχείρημα τοῦ Ἰακώβου ὑπῆρξε ὄντως τολμηρὸ ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμο, χωρὶς βέβαια νὰ ἐκλείψουν οἱ ἀντιδράσεις καὶ ἡ ἄσκηση κριτικῆς ἐπὶ τοῦ ἐγχειρήματος. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἐπίσκοπο Πλοεστίου Ἀντώνιο, «μία καὶ μόνη δικαιοδοσία μιᾶς Ὁρθοδόξου Ἀυτόκεφάλου Ἐκκλησίας ἐπὶ διαφόρων ἐθνικῶν Ὁρθοδόξων ὁμάδων μιᾶς χώρας ἢ ἐφ' ὅλης τῆς Ὁρθοδόξου διασπορᾶς ὄλων τῶν ἡπείρων, θὰ ὠμοιάζε πρὸς ἓνα εἶδος ἐκκλησιαστικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἐπιβλαβοῦς διὰ τὴν πλήρη συνοδικότητα καὶ τὴν ἀδελφότητα τῶν ἐθνῶν ἐντός τῆς ἐνότητος».¹⁰⁸⁷

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Ἰακώβου βασίστηκε στὴν εἰλικρινῆ διάθεση διὰ λόγου μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν Ἐκκλησιῶν – κοινοτήτων τῆς Ἀμερικῆς. Ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ Ἰάκωβος ἦλθε σὲ διαβουλεύσεις μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ κατάφερε νὰ τοὺς ἐνώσει σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα. Ἡ ἔνωση αὐτὴ πραγματοποιήθηκε στὴν ἱστορικὸν χαρακτήρος συνάντηση στὶς 15 Μαρτίου 1960. Ἡ συνάντηση αὐτὴ ἔληξε μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Μονίμου Ἐπιτροπῆς Κανονικῶν Ὁρθοδόξων Ἐπισκόπων Ἀμερικῆς (*Standing Conference of Orthodox Bishops of America*) γνῶστη ὡς SCOBA. Μέλη αὐτῆς τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δώδεκα ἐθνοτήτων καὶ εἶχαν ὡς ἀποστολὴ τὴν προώθηση τῆς ἐνιαίας φωνῆς τῆς Ὁρθοδοξίας στὴν Ἀμερική. Πρῶτος πρόεδρος τῆς Ἐπι-

¹⁰⁸² Β. Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπὸ τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σσ. 294-301.

¹⁰⁸³ Β. Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπὸ τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 301.

¹⁰⁸⁴ Γιὰ τὴν Οὐκρανικὴ Ἐκκλησία περισσότερα βλ. Μεθοδίου (Φούγια), Πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας, Τὸ «Ἀυτόκεφαλον» ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ Οὐκρανίας, Ἀλεξάνδρεια 1955· τοῦ ἰδίου, «Ἡ Οὐκρανικὴ Ἐκκλησία», Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων, τ. 10, Ἀθῆναι 1987, σσ. 130-137.

¹⁰⁸⁵ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καὶ Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 47.

¹⁰⁸⁶ Β. Δ. Κουκουσά, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπὸ τίς πηγές, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 301.

¹⁰⁸⁷ Ἀντωνίου, Ἐπισκόπου Πλοεστίου, «Καθολικότης καὶ Ἐθνικισμός», Πρακτικὰ Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας, ὁ.π., σ. 501.

τροπής αυτής (κατόπιν κοινής απόφασεως) ανέλαβε ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ιάκωβος ως εκπρόσωπος του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.¹⁰⁸⁸

Αναφορικά με την ιστορική εξέλιξη αυτής της Επιτροπής, τότε Αρχιμανδρίτης Μάξιμος Αγιωργούσης (μετέπειτα Μητροπολίτης Πιττσβούργου 1978-1997, 2002-) σχολιάζοντας την ύφιστάμενη εκκλησιολογική και πνευματική κατάσταση των Ορθόδοξων κοινοτήτων της Διασποράς (οι οποίες επί το πλείστον αποτελούν τοπικές Εκκλησίες) σήμερα, τουλάχιστον στην Αμερική, μοιάζει περισσότερο με «έθνικές λέσχες» (πού χρησιμοποιούνται ως γέφυρες μεταξύ των μελών τους και της πατρίδας τους) παρά με εκκλησιαστικές κοινότητες.¹⁰⁸⁹

Τό ζήτημα της εκκλησιαστικής υπαγωγής ολόκληρης της Ορθόδοξου Διασποράς¹⁰⁹⁰ είχε συμπεριληφθεί στον κατάλογο των θεμάτων με τα οποία θα ασχολείτο η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Ορθοδοξίας¹⁰⁹¹ έκανε, όμως, αναπάντεχα και δριμέως την εμφάνισή του στις αρχές της δεκαετίας του '70, όποτε άρχισαν νά ακούγονται φωνές, οι οποίες ζητούσαν νά ένταχθει εκκλησιαστικά ο απόδημος έλληνισμός της Εύρώπης στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Ελλάδος.¹⁰⁹² Ο δραστήριος και άεικίνητος Αρχιεπίσκοπος Αμερικής, Αθηναγόρας, είχε επεκτείνει ιεραποστολικά τόν Ορθόδοξο Χριστιανισμό μέχρι και τό Μεξικό, οργανώνοντας μάλιστα στην πρωτεύουσά του Ορθόδοξη Κοινότητα μέ Έλληνικό Σχολείο. Γι' αυτό, και όπως είδαμε στά προηγούμενα, τό θέμα της Ορθόδοξου Διασποράς και οι έθνικο-πολιτικές διασυνδέσεις τις οποίες εμφανίζει, άπασχόλησε την Γ' Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Επιτροπή (Chambésy, 1990). Μάλιστα, τόν Οκτώβριο του 1997, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος πραγματοποίησε επίσκεψη ενός μηνός στις Η.Π.Α., μέ την εύκαιρία της συμπληρώσεως 75 χρόνων από την ίδρυση της έλληνορθόδοξου Εκκλησίας, και είχε συνάντηση μέ τόν Πρόεδρο William Jefferson "Bill" Clinton στον Λευκό Οίκο και μέ άλλους Αμερικανούς αξιωματούχους.¹⁰⁹³

Ανέκαθεν οι Η.Π.Α. έπιζητούν τόν σχηματισμό ενός θρησκευτικού άξονα ανάμεσα στό Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, την Εκκλησία της

¹⁰⁸⁸ Β. Δ. Κουκουσά, ό.π., σσ. 301- 303.

¹⁰⁸⁹ Αντωνίου, Επισκόπου Πλοεστίου, «Καθολικότης και Έθνικισμός», Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ορθόδοξου Θεολογίας, ό.π., σ. 482.

¹⁰⁹⁰ Ι. Καλογήρου, «Η Ορθόδοξος Διασπορά κατά την εποχή της Οικουμενικής Κινήσεως», Ο κόσμος της Ορθοδοξίας, ό.π., σσ. 167-170· Μαξίμου (Τσαούση), Μητρ. Σάρδεων, Τό Οικουμενικόν Πατριαρχείον έν τη Ορθόδοξω Εκκλησία, ό.π., σ. 227 κ. έξ.: Σίλα Κοσκινά, «Η έξάρτησις του Έλληνισμού της διασποράς», Χαριστήρια εις τόν Μητροπολίτην Γέροντος Χαλκηδόνας Μελίτωνα, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 511-517· Παντελεήμονος (Ροδοπούλου), Μητρ. Τυρολόης και Σερεντίου, «Ορθόδοξος διασπορά από εκκλησιολογικής και κανονικής άπόψεως», Τιμητικόν άφιέρωμα εις τόν Μητροπολίτην Κίτρος Βαρνάβαν, Αθήναι 1980, σσ. 323-333· Β. Σταυρίδη, «Ορθόδοξος Διασπορά», Εκκλησία – Θεολογία 1 (1980) 141-196· Κ. Βαβούσκου, «Τό Οικουμενικόν Πατριαρχείον και οι Ορθόδοξοι της διασποράς», Ξενία Ιακώβω, Αρχιεπισκόπω Β. και Ν. Αμερικής, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 265-282· Β. Θ. Σταυρίδη, «Ορθοδοξία και Διασπορά – ένεστώσα κατάστασις και κανονική θέσις της Ορθόδοξου Διασποράς», Texts and Studies, τ. V-I (1987) 181-217· Α. Παπαδοπούλου, «Η Ορθόδοξη διασπορά ως ένδοορθόδοξο πρόβλημα», Ξενία Ιακώβω, ό.π., σσ. 502-513· Δ. Κωνσταντέλου, «Η Ορθόδοξος Διασπορά, κανονολογική και Εκκλησιαστική άποψις», Αναφορά εις μνήμην Σάρδεων Μαξίμου, τ. Γ', Γενεύη 1989, σσ. 259-271· Η. Πατσαβού, «Τό ορθόδοξο κανονικό δικαίωμα έν τη διασπορά, θεωρία και πράξη», Αναφορά εις μνήμην Σάρδεων Μαξίμου, τ. Δ', Γενεύη 1989, σσ. 211-226.

¹⁰⁹¹ Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), Μητρ. Έλβετίας, «Ορθόδοξος διασπορά. Εισηγήσις εις την Διορθόδοξο Προπαρασκευαστική Επιτροπή (1990)», Ορθοδοξία και κόσμος, Κατερίνη 1993, σσ. 299-334.

¹⁰⁹² Κ. Βαβούσκου, Η νομοκανονική ύπόστασις των Μητροπόλεων των Νέων Χωρών, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 61.

¹⁰⁹³ Κ. Διγκαβέ, Αλμανάκ, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 53-62.

Ἑλλάδος καί τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, σέ ἀντιπερισπασμό τῆς Ρωσικῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς μαζί μέ τόν πανσλαβισμό πού αὐτή ἐμπεριέχει. Ἕνας ἄξονας Ἀθηνῶν – Μόσχας, ὁ ὁποῖος θά «διερχόταν» ἀπό τό Βελιγράδι, τή Σόφια, τό Βουκουρέστι, τό Κίεβο, τήν Τιφλίδα, μέ διαύλους ἐπικοινωνίας τό Ρωσοσλαβικό καί τό Ἑλληνικό στοιχείο τῆς Ἀμερικῆς, θά συνιστοῦσε ἀπειλή γιά τήν Ἀμερική, γι' αὐτό καί δέν θά δίσταζαν νά διασπᾶσουν καί διοικητικά τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μεταξύ τῶν περιοχῶν τοῦ κλίματος (τῶν «Νέων Χωρῶν») τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (τό ὁποῖο, σύμφωνα μέ τόν ἱστορικό Ἰ. Καργάκο,¹⁰⁹⁴ ὑποκύπτει στίς πιέσεις τόσο τῶν Τούρκων ὅσο καί τῶν Ἀμερικανῶν) καί τῶν λοιπῶν περιοχῶν, προκειμένου μελλοντικά νά ἐπέλθει καί ἡ πολιτική αὐτονόμηση τῶν ἐδαφικῶν περιοχῶν αὐτῶν καί ἐν τέλει ὁ κρατικός διαμελισμός τῆς Ἑλλάδος.¹⁰⁹⁵

Σέ ἀνάλογες ἐνέργειες γιά αὐτονόμηση καί ἐκκλησιαστική ὑπαγωγή στό Πατριαρχεῖο Μόσχας προέβη κατά τήν ἴδια δεκαετία ἡ Ὀρθόδοξη Ρωσική Διασπορά τῆς Ἀμερικῆς. Μάλιστα δέ, στίς σχετικές τότε ἀντιδράσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα συνέβαλε θεολογικά καί ἐκκλησιαστικά καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐπισημαίνοντας ὅτι, κατά τό μεγαλύτερο ποσοστό, οἱ Ὀρθόδοξοι τῶν Η.Π.Α. εἶναι μετανάστες καί ὡς ἐκ τούτου δέν προέρχονται ἀπό κάποια θρησκευτική τους μεταστροφή μέσω ἱεραποστολικοῦ ἔργου.¹⁰⁹⁶

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος φιλοξενεῖ στήν Ἀθήνα τό Πατριαρχικό Ἰδρυμα Ὀρθοδόξου Ἱεραποστολῆς Ἀπὸ Ἀνατολῆς (ἐφ' ὅσον ἡ Ὀρθοδοξία στήν Κορέα, πού εἶχε στίς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰ. διαδοθεῖ ἀπό Ρώσους, ἀναζωπυρώθηκε κατά τή δεκαετία τοῦ '50 ἀπό ἱερεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος), τό ὁποῖο καθοδηγεῖται ἀπό εἰδική Ἐπιτροπή τοῦ Φαναρίου.¹⁰⁹⁷

Τά τελευταῖα χρόνια ἔχει συσταθεῖ τό λεγόμενο «Συμβούλιο Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν» (ΚΕΚ-СЕС), τοῦ ὁποῖου προεδρεύει ὁ Αἰδεσιμολογιώτατος Jean Arnold de Clermont (Μεταρρυθμισμένη Ἐκκλησία τῆς Γαλλίας). Ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν πραγματοποιεῖ συναντήσεις σέ διάφορες εὐρωπαϊκές πρωτεύουσες, μέ θέματα πρὸς συζήτηση παγκοσμίου κοινωνικοπολιτικοῦ καί πολιτισμικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἢ καί ὀργανωτικά, ὅπως λ.χ. τή διοργάνωση τῶν μελλοντικῶν Γενικῶν Συνελεύσεων καί τήν πρὸς τοῦτο ἐκλογή μελῶν τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετέχει στό Συμβούλιο μέ τόν Ἀρχιμανδρίτη Ἰγνάτιο Σωτηριάδη, Ἐκπρόσωπο τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί Σύμβουλο τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.¹⁰⁹⁸

Τὸ ζήτημα τῆς Διασπορᾶς ἔχει ἀπασχολήσει πολλαπλῶς τὶς Αὐτοκέφαλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καί εἰδικότερα τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖο καί ἀναζητᾷ ἐναγωνίως μιὰ συμβιβαστικὴ λύση στὸ ἀκανθῶδες αὐτὸ

¹⁰⁹⁴ Ἰ. Σ. Καργάκου, Γιά μιὰ δημοκρατία εὐθύνης, Ἀθήνα 2001, σ. 96. Ἡ κρατική (ἀπὸ τό ἑλληνικὸ ΥΠ.ΕΞ) παρακάλυψη εἰσόδου μὴ Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων στίς τάξεις τοῦ Μοναχισμοῦ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, προκειμένου νά μὴ ἀνατραποῦν οἱ ἰσορροπίες πού καθιστοῦσαν «ἑλληνικὸ» τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἁγίου Ὁρους [βλ. Κ. Μυγδάλη, «Σκέψεις γιά τό Ἅγιον Ὁρος», Τά Νέα 14/8/1991, σ. 6], ἐπιδέχεται διπλῆς ἀναγνώσεως· ἀπ' τῆς μιᾶς, ἐπιχειροῦνταν ἡ «ἐθνικὴ» θρησκευτικὴ (ὀρθόδοξη χριστιανικὴ) «καθαρότητα», συνοχὴ καί «οὐδετερότητα» πού ἔμμεσα ὁμως ἐξυπηρετεῖ τὴ διορθόδοξη πολιτικο-ἐκκλησιαστικὴ συνεργασία, καί ἀπ' τῆς ἄλλης, ἐμποδίζεται ἡ ἄμεση διορθόδοξη καί διαβαλκανικὴ πολιτικο-θρησκευτικὴ συνεργασία.

¹⁰⁹⁵ Κ. Α. Μυγδάλη, Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ.π., σ. 309.

¹⁰⁹⁶ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 47.

¹⁰⁹⁷ Ε. Βαρέλλα, Διορθόδοξοι καί Οἰκουμενικαὶ σχέσεις, ὁ.π., σ. 53.

¹⁰⁹⁸ «Συμβούλιο Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν — Ἡ συνάντηση τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΚΕΚ», Ἐκκλησία 9 (2010) 719-720.

ζήτημα. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἔχοντας προβάλει πολλάκις στό παρελθόν τὸ κριτήριο τῶν πρεσβίων τιμῆς ὡς τὸ μόνο κανονικῶς ἀσασίαστο καὶ παραδεκτὸ στὴν πράξη, στέκεται ἀρωγὸς στὶς προσπάθειες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νὰ περιορίσει τὰ φαινόμενα «ἐκκλησιαστικοῦ ἐπεκτατισμοῦ» μέσω τῶν κριτηρίων τῆς ἐθνότητος καὶ τῆς ἱεραποστολῆς τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (καὶ ἰδιαιτέρα τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ ἐνίοτε τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας) ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς του δικαιοδοσίας, ὅπως περιγράφονται στὸν 28ο Κανὸνα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐν κατακλείδι, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμπαραστάθηκε στὴν προσπάθεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, κατὰ τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο τῆς Κρήτης τὸ 2016, νὰ καταστήσει σαφές στὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ὅτι ἡ ὀριστικὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς Διασπορᾶς θὰ ἐπέλθει μόνο ἀπὸ τὴν πίστη ἐφαρμογὴ τῶν κανονικῶν διατάξεων, καὶ ὄχι ἀπὸ τίς διάφορες σπασμωδικές καὶ ἐκτός τῆς Μιᾶς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κινήσεις τῶν ἐθνικῶν Ἐκκλησιῶν.

ΣΤ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τοῦ ζητήματος τῆς συγκλήσεως Πανορθόξου Συνόδου

Ἡ Μεγάλη Πανορθόδοξη Σύνοδος ἀπὸ πολλά χρόνια ἀποτελεῖ —γιά τὰ συνειδητοποιημένα, τουλάχιστον, μέλη τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν— ἓνα προσφιλές ὄραμα, μιά ἀδιάπαστη ἐπιθυμία, ἓνα διακαῆ πόθο, μιά ἐπαινετὴ εὐχή καὶ ἓνα παλαιὸ αἶτημα, προκειμένου νὰ ληφθοῦν ἐπίσημες, ἔγκυρες καὶ δεσμευτικές γιὰ ὅλον τὸν Ὁρθόδοξο κόσμο ἀποφάσεις, τόσο γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ «ἀνακαίνιση» τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅσο καὶ γιὰ τὸν «ἐκσυγχρονισμό» (ἐκμοντερνισμό) της.¹⁰⁹⁹ Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ 1920 συζητοῦσε τὴν ἀνάγκη νὰ συγκληθεῖ μιά Πανορθόδοξη Σύνοδος καὶ ἀποφάσισε νὰ εἰσηγηθεῖ τὸ αἶτημά της στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, μέ τὸ σκεπτικὸ ὅτι μέ αὐτὴν θὰ λύνονταν τὰ προβλήματα πού εἶχαν στό μεταξύ δημιουργηθεῖ καὶ κατακερμάτιζαν τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας.¹¹⁰⁰

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Χρυσόστομος Α' Παπαδόπουλος, κατὰ τὸν ἐνθρονιστήριό λόγο του (1923), εἶχε τονίσει τὴν ἀνάγκη τακτικῶν συνοδικῶν διασκέψεων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὑποδεικνύοντας μάλιστα τὴν ἀνάγκη αὐτὴν σέ εἰρηνικά του γράμματα πρὸς τοὺς Συνοδικούς Προέδρους τῶν κατὰ τόπους Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Συγκεκριμένα, ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομου (1868–1938), στάλθηκαν πρὸς τοὺς Προέδρους τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἀγγελτήρια καὶ εἰρηνικά Γράμματα, στὰ ὁποῖα ἐξαιτοῦνταν ἀπὸ τίς Αὐτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νὰ μεριμνήσουν καὶ ἐπιδείξουν τὴ δέουσα ἀλληλεγγύη γιὰ τὴν ὅλη κατάσταση τῆς Πανορθόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, μέ τὴ σύγκληση τακτικῶν Συνόδων στὶς χῶρες τους. Στὰ γράμματα αὐτὰ ἀπάντησαν θετικά ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας καὶ πάσης Ἀνατολῆς, Γρηγόριος καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, Μελέτιος.¹¹⁰¹

Ἡ σκέψη γιὰ σύγκληση «Οἰκουμενικῆς» ἢ «Πανορθόξου» Συνόδου κατὰ τὸ ἔτος 1925 (1.600ῆ ἐπέτειος τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου) διατυπώθηκε γιὰ πρώτη

¹⁰⁹⁹ Ἰ. Καρμίση, «Ἡ Ε' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 19 (1/10/1968) 462.

¹¹⁰⁰ Α. Παπαδόπουλος, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι θεμάτων πανορθόξου ἐνδιαφέροντος», ΕΕΘΣΠΘ 20 (1975) 21 κ. ἔξ. Πρβλ. Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 39.

¹¹⁰¹ Ἐκκλησία 2 (1923) 19-21.

φορά από τό αὐτοαποκληθέν «Πανορθόδοξον Συνέδριον» Κωνσταντινουπόλεως (1923). Ὅμως, ἡ μέν Σερβική Ἐκκλησία εἶχε προτείνει ὡς τόπο συγκλήσεως τῆς Συνόδου τήν πόλη Niš (παλιότερα Ναισόσ ἢ Νίσσα) τῆς Σερβίας, ὡς γενέτειρα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τά δέ πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων τήν Ἱερουσαλήμ, καί ὡς χρόνον τό 1924. Τελικά, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποφάσισε (3 Ἰουνίου 1924) τήν σύγκληση Συνόδου τό 1925 στά Ἱεροσόλυμα, κατά τήν Κυριακή της Πεντηκοστῆς, κοινοποιώντας, διά Γραμμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ζ' τήν ἀπόφασή του αὐτήν πρός τοὺς Προέδρους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ὡστόσο, οἱ Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς ἐξακολούθησαν νά ἐπιμένουν στήν ἄμεση σύγκληση τῆς Συνόδου, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου δέν πραγματοποιηθήθηκε λόγω τῶν ἀνυπέβλητων δυσχερειῶν οἱ ὁποῖες ὑπῆρχαν ἐκείνη τήν περίοδο.¹¹⁰²

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἀρκετά διαδικαστικά καί οὐσιαστικά προβλήματα δυσχέραναν τήν σύγκληση μιᾶς τέτοιας Συνόδου, ἰδίως ὡς πρός τό θεολογικό της νόημα: θά συγκληθεῖ μόνο καί μόνο γιά τήν κοινωνική προβολή τῆς Ὁρθοδοξίας παγκοσμίως, ἢ γιά νά ἐπιλύσει πραγματικά προβλήματα; Ἡ ἐπίλυση δέ τῶν προβλημάτων αὐτῶν, πού θά εἶναι προφανῶς «ἀνακαινιστική» καί «ἐκσυγχρονιστική», πῶς θά συμβιβαστεῖ ἀφ' ἑνός μέν μέ τήν πνευματική ἀλυσίδα πού (πρέπει νά) ἀποτελοῦν οἱ Ἱεροί Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τή μὴ ἀθέτηση δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς Πίστεώς μας; Μὲ ἄλλα λόγια, εἶναι δυνατόν ἡ Σύνοδος αὐτή νά ἐρμηνεύσει διαφοροτικά πτυχές τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἢ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, νά «ἀντινομοθετήσῃ», ὅπως λ.χ. ὁ θεοφιλῆς διδάσκαλος, ἱεροκήρυκας, Μοναχός, ἐθνομάρτυρας καί ἱερομάρτυρας Κοσμάς Φλαμιάτος (1786-1852);

Ἡ ἐπίσημη Ὁρθόδοξη Ἑλλαδική Ἀκαδημαϊκὴ Θεολογία, ἀπὸ τις ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ἐκφραζόμενη κυρίως μέσω τῶν Πανεπιστημιακῶν Σχολῶν της, συζητεῖ καί θέτει σοβαροὺς προβληματισμούς ἀναφορικά μέ τήν δυνατότητα εἴτε συγκλήσεως Πανορθόδοξης Συνόδου (ὡς ἀνώτατη ἐκκλησιαστικὴ αὐθεντία) —πάνω στήν ὁποία, ἄλλωστε, ἐκκλησιολογικά βασιζέται ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, εἴτε ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἔτσι ὥστε ἐπακριβῶς νά ἀποδοθεῖ καί διασφαλισθεῖ ἡ σημασία καί τό κύρος τῆς οἰκουμενικότητας ἀκριβῶς τῆς Συνόδου (ἐκλαμβανόμενη ὡς 8η Οἰκουμενική), δεδομένης ἀφ' ἑνός μέν τῆς διαιρέσεως τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀφ' ἑτέρου δέ τῆς μὴ ὑπάρξεως ἀκραιφνῶς (νέων) δογματικῶν, ἀλλὰ διοικητικῶν, λατρευτικῶν καί ποιμαντικῶν, ζητημάτων γιά διάλογο.¹¹⁰³ Μὲ ἄλλα λόγια, νομιμοποιεῖται νά θεωρηθεῖ ὡς οἰκουμενικὴ μία χριστιανικὴ Σύνοδος, ὅταν σέ αὐτήν μετέχουν μόνον οἱ Ἀνατολικές Ἐκκλησίες; «Ἀνατολικὸς Οἰκουμενισμὸς εἶναι ἐν τῇ ὀνομασίᾳ ἀντίφασις. Διότι εἰς τὴν Οἰκουμένην ἀνήκει καί ἡ Δύσις».¹¹⁰⁴ Ὡστόσο, θά μπορούσε ἴσως νά παρατηρήσει κανεὶς ὅτι, ἂν ὁ

¹¹⁰² «Τὰ περὶ τὴν σύγκλησιν Οἰκουμενικῆς Συνόδου», Ἐκκλησία 8 (19/2/1926) 57-58. Πρβλ. Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων Πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν Εἰκοστό αἰῶνα – Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγείᾳ, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 23.

¹¹⁰³ Α. Σ. Αλιβιζάτου, «Τὸ δυνατόν τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 37-50· τοῦ ἰδίου, «Τρόπος θετικῆς συνεννοήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὡς πρός τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐπὶ γενικωτέρων καί ἐπείγουσας φύσεως ζητημάτων (π.χ. ἡμερολογίου, γάμου τῶν κληρικῶν, νηστείας κ.λπ.) ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 51-55· Δ. Σ. Μπαλάνου, Εἶναι ἀναγκαῖα καί σκόπιμος ἡ σύγκλησις Οἰκουμενικῆς Συνόδου; Ἀθῆναι 1925· τοῦ ἰδίου, «Τὸ πρόβλημα τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 130-135· Π. Νέλλα, «Ἡ Ἀγία καί μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», Σύνταξη 76 (2000).

¹¹⁰⁴ Π. Τρεμπέλα, «Ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν τῆς ἐν Aarhus Διασκέψεως», Ἐκκλησία 1 (1/1/1966) 22.

ὄρος «οἰκουμενικός» δέν ἐκληφθεῖ γεωγραφικά, ἀλλά ποιοτικά, ὅπως καί ὁ ὄρος «καθολικός», τότε δέν ὑφίσταται ἀντίφαση.

Ἐπειτα, ἡ σύγχρονη καί ὁμοιόμορφη λύση ζητημάτων θρησκευτικῆς πράξεως γιά ὅλες τίς Ὁρθόδοξες χῶρες θά ἦταν δυσχερής, ἂν ὄχι ἀδύνατη, καθ' ὅσον κάποια ζητήματα μπορεῖ νά εἶναι ὠριμα γιά μιὰ χώρα καί ὄχι γιά τήν ἄλλη. Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ ἐπιβολή ἑνός καί τοῦ αὐτοῦ μέτρου γιά χῶρες στίς ὁποῖες ἐπικρατοῦν διαφορετικές ἰδεολογίες, ἤθη καί ἔθιμα, θά ἔδινε ἴσως ἀφορμή παρεξηγήσεων.¹¹⁰⁵ Καί τοῦτο, γιά λόγους προφανεῖς: ἡ θρησκευτικότητα καί ἡ πνευματικότητα εἶναι πάντοτε συνδεδεμένες μέ τή σημαντική τῆς οἰκείας «γλώσσας», τόν βαθμό καί τήν ποιότητα τῆς Παιδείας, τά ἔθνο-ψυχολογικά χαρακτηριστικά, τίς κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες καί γενικότερα μέ τό πολιτιστικό ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ. Μάλιστα δέ, γιά τήν Ὁρθόδοξη Παράδοση, ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας δέν συναρτᾶται μέ μιὰ ἐξωτερική (τυποποιημένη καί νομικίστικη διοικητική) ὁμοιομορφία, ἀλλά μέ τή θεολογική καί ἐκκλησιολογική ὁμοφροσύνη ὡς πρός τά δόγματα καί τή λειτουργική κοινωνία, ὅπως ἐπιτυχεστάτα ἔγραφαν οἱ Πατριάρχες τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τό 1723 πρός τούς Ἀγγλους Ἀρχιεπισκόπους, καί ὅπως χαρακτηριστικά εἶχε ἐκφρασθεῖ κατά τόν 2ο μ.Χ. αἰῶνα ὁ Εἰρηναῖος πρός τόν πάπα Βίκτορα.¹¹⁰⁶

Ἐξάλλου, προκειμένου νά συγκληθεῖ μιὰ Πανορθόδοξη Σύνοδος, θά πρέπει ἀπό ὅλες τίς δυνατές ἐπόψεις νά προετοιμασθεῖ κατάλληλα — μέ τή συνδρομή (ἐκτός ἀπό τῶν ἤδη μετεχόντων στίς προετοιμασίες κληρικῶν) καί λαϊκῶν θεολόγων — ὅλος ὁ Ὁρθόδοξος χριστιανικός κόσμος, ἔτσι ὥστε ἡ ἀναγκαιότητά της νά ἔχει ἀρκετά ὠριμάσει πνευματικά καί νά ἔχει πραγματικά γίνει ἀποδεκτή ἀπό τήν καθολική συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας, ἐκφραζόμενη σέ ἕνα οἰκουμενικό αἴτημα ὄλων τῶν Ὁρθόδοξων λαῶν καί ἐθνῶν. Μέχρι τότε, ποικίλα ἠθικο-κοινωνικά καί ποιμαντικά ζητήματα εἶναι δυνατόν νά διευθετοῦνται ἀπό τίς τοπικές — ἑκτακτες ἢ περιοδικές — συνόδους, ἢ μέσῳ μιᾶς διορθοδόξου ἀλληλογραφίας.

Κατά τήν τακτική Συνέλευση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1924 (συνεδρίες 23ης καί 24ης Ὀκτωβρίου),¹¹⁰⁷ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος, ἐξέθεσε σέ αὐτήν τά κατά τή σύγκληση τῆς Συνόδου ὡς Οἰκουμενικῆς ἢ Μεγάλης Τοπικῆς, ἀνακοινώνοντας καί τά σχετικά Πατριαρχικά Γράμματα. Ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποφάσισε, μετά τή λεπτομερῆ ἐξέταση τοῦ ζητήματος, α) τήν συμμετοχή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Πανορθόδοξη Σύνοδο, ὅταν καί ὅπου ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὀρίσει νά συγκληθεῖ, β) νά γίνει προπαρασκευαστική ἐργασία γιά μελέτη τῶν ζητημάτων πού θά συζητοῦνταν στή Σύνοδο, διάγραμμα τῶν ὁποίων ἔμελλε νά ἀποστείλει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί γ) ἡ Ἱεραρχία νά συνέλθει πρῖν τήν πραγμάτωση τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου σέ εἰδική ἑκτακτη συνέλευση.¹¹⁰⁸

Πράγματι, τό διάγραμμα τῶν ἐργασιῶν τῆς μέλλουσας Συνόδου κοινοποιήθηκε στήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ Γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἱερά Σύνοδος κοινοποίησε τό διάγραμμα πρός τούς Ἀρχιερεῖς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί δημοσιεύθηκε στό περιοδικό «Ἐκκλησία». Ἀφοῦ τό περιεχόμενο τοῦ διαγράμματος κατέστη εὐρύτερα γνωστό, προκάλεσε

¹¹⁰⁵ Δ. Σ. Μπαλάνου, «Τό πρόβλημα τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου», ΕΕΘΣΠΑ (1936-1937) 134.

¹¹⁰⁶ Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 5, 24, PG 20, 504.

¹¹⁰⁷ Γ. Κωνσταντινίδη, «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν κατά τήν 35ετία 1923-1957» (ἀνάτυπο), Ἐκκλησία 3 (1961) 37.

¹¹⁰⁸ «Τά περὶ τήν σύγκλησιν Οἰκουμενικῆς Συνόδου», Ἐκκλησία 8 (19/2/1926) 58.

ζωηρές συζητήσεις, σχετικά με τό ἄν θά ἔπρεπε ἡ Σύνοδος νά συνέλθει κατά τόν ὀρισθέντα χρόνο ἢ νά ἀναβληθεῖ γιά τή δέουσα προπαρασκευή, καίτοι τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο φαινόταν νά ἐμμένει στήν ἄπαξ ληφθεῖσα ἀπόφαση, δεδομένου ὅτι καί ὁ νέος Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντῖνος ΣΤ', πού ἀνέλαβε στό μεταξύ, ἐξέφραζε μέ Γράμμα του (3/1/1925) πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν τήν ἐλπίδα ὅτι ἡ Πανορθόδοξη Σύνοδος θά συνερχόταν κατά τόν ὀρισθέντα αὐτόν χρόνο.¹¹⁰⁹

Ἐνῶ δέ διεκκλησιαστικά συνέβαιναν ὅλα αὐτά, τό Ἑλληνικό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν —ἄγνωστο, ἢ καί κάπως περιεργο, ἄν κινήθηκε ἀπό μόνο του ἢ ἡ δεδομένη χρονική περίοδος ἀπλῶς συνέπεσε— κατάρτισε, μέ σχετικό Διάταγμα, «νομοπαρασκευαστική ἐπιτροπεία» γιά ὀλική, κατά τούς ἰσχυρισμούς του, ἀνακάθαρση τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, προκειμένου, μέ τήν ἐπεξεργασία αὐτήν, νά προπαρασκευασθεῖ καλύτερα ἡ ὕλη γιά ὅσες μεταρρυθμίσεις, κατά τήν κρίση της, εἶχε ὀρίσει ἡ μέλλουσα νά συνέλθει τόν ἐπόμενο χρόνο Πανορθόδοξη Σύνοδος. Τότε, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, φρονώντας ὀρθῶς ὅτι μιά τέτοια «νομοπαρασκευαστική ἐπιτροπεία» δέν ἐνέπιπτε στίς ἀρμοδιότητες τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, προέβη στά ἀναγκαῖα διαβήματα γιά παρακώλυση καί ἀναστολή τῆς καταρτίσεώς της, ἀποστέλλοντας —μεταξύ ἄλλων— καί σχετικό ἔγγραφο (339/10-12-1924) πρὸς τό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, τό ὁποῖο ὅμως, ὄχι μόνο δέν ἀνακάλεσε τήν «ἐπιτροπεία», ἀλλά καί μέ Ὑπουργικό ἔγγραφο προσκάλεσε τόν Ἀρχιεπίσκοπο νά προεδρεύει τῆς Ἐπιτροπείας. Ὁ Ἀθηνῶν, ἀφοῦ διαμαρτυρήθηκε καί πάλι, ἀρνήθηκε νά συμμετάσχει.¹¹¹⁰

Ἀντίθετα, ὁ ἴδιος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, μέ ἀπόφαση (24/10/1924) τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, διαβίβασε (18/12/1924) τό Πατριαρχικό Διάγραμμα τῶν ἐργασιῶν τῆς μέλλουσας Πανορθόδοξου Συνόδου στή Θεολογική Σχολή Ἀθηνῶν γιά μελέτη. Στήν ἀπάντησή της, ἡ Θεολογική Σχολή Ἀθηνῶν ἀνακοίνωσε (13/2/1925) ὅτι, λόγω τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τῶν θεμάτων πού ἔχουν προκύψει, ἐμφανίζουν δυσκολίες καί περιπλοκές σημαντικές, καθῶς ἐκκλησιαστικές, κοινωνικές καί πολιτικές συνθήκες δέν ἐπιτρέπουν τήν σύγκληση τῆς ἐν λόγω Συνόδου. Γιά τούς λόγους αὐτούς θεωρεῖ ὡς ἀναγκαῖα τήν ἀναβολή τῆς συγκλήσεως. Παράλληλα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ἐπωφεληθεὶς τῆς παρουσίας ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Ἀρχιερέων στήν Ἀθήνα κατά μήνα Μάρτιο τοῦ 1925, κατάρτισε ἀπό αὐτούς καί ἀπό καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς μεγάλη Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἀφοῦ χωρίστηκε σέ ἔξι ὑποεπιτροπές, ἀνέλαβε τή μελέτη τῶν διαφορῶν ζητημάτων.¹¹¹¹

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων μέχρι τῶν τελευταίων μηνῶν τοῦ 1925, ἀφοῦ ἀνεστάλη ἡ τακτική συνέλευση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, καταρτίστηκε ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος. Ἀπό τίς πρῶτες της συνεδρίες, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Πρόεδρος ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Πασχαλίου τοῦ ἔτους 1925, ἐξέθεσε τά κατά τό ζήτημα τῆς συγκλήσεως τῆς Πανορθόδοξου Συνόδου, παρουσιάζοντας τήν ἀνάγκη τῆς συγκροτήσεως μιᾶς Γενικῆς Συνόδου ἀπό ἀντιπροσώπους πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν

¹¹⁰⁹ Ὁ.π.

¹¹¹⁰ Ὁ.π. Πρβλ. Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων Πανορθόδοξου ἐνδι-αφέροντος κατά τόν Εἰκοστό αἰῶνα —Διατριβή ἐπὶ ὑψηγεία, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 24.

¹¹¹¹ «Τά περὶ τήν σύγκλησιν Οἰκουμενικῆς Συνόδου», Ἐκκλησία 8 (19/2/1926) 58 Μεταξύ τῶν πρὸς συζήτηση θεμάτων ἦταν καί τό ζήτημα ἐπανεντάξεως τῶν «Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν» (βλ. Ι. Ἀναστασίου, «Ἡ ἀνάπτυξις τῶν σχέσεων Ὁρθοδόξων καί Ἀντιχαλκηδονίων κατά τήν περίοδον τῆς Πατριαρχείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα», Ἀθηναγόρας ὁ Α' Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὁ Ἡπειρώτης, Ἰωάννινα 1975, σ. 291).

για επίλυση όρισμένων γενικών ζητημάτων της Ορθοδόξου Έκκλησίας. Πρόσθεσε δέ, ότι καλό θά ήταν νά θεσπισθεί τακτική σύγκληση τέτοιων Συνόδων ανά τριετία. Αλλά, στις 10 Δεκεμβρίου 1925 ό Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, Χρυσόστομος, καί ή περί αυτόν Διαρκής Ίερά Σύνοδος έλαβαν Γράμμα από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βασίλειο Γ' (1925-1929), για τή σύγκληση της Συνόδου, προτείνοντας μάλιστα ως τόπο (όχι τήν Ίερουσαλήμ, τήν όποία είχε αποδεχθεί παλαιότερα τό Οικουμενικό Πατριαρχείο), αλλά στό Άγιον Όρος καί έτος τό 1926, κατά τήν έορτή της Πεντηκοστής. Τότε ό Αθηνών καί ή Ίερά Σύνοδος ανέβαλαν όποιαδήποτε άλλη απόφασή τους.¹¹¹²

Όστόσο, εξαιτίας της άπουσίας των μελών της Ίεράς Συνόδου κατά τις έορτές του Δωδεκαημέρου, ό Αρχιεπίσκοπος Πρόεδρος βράδυνε νά απαντήσει στον Οικουμενικό Πατριάρχη, ό δέ Πατριάρχης ζήτησε τότε τηλεγραφικά τήν άποδοχή ή μή της Έκκλησίας της Ελλάδος ως προς τή σύγκληση της Πανορθόδοξου Συνόδου. Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών υπέβαλε άμέσως καί τό Γράμμα αλλά καί τό τηλεγράφημα του Οικουμενικού Πατριάρχου στή Σύνοδο, διατυπώνοντας τή γνώμη ότι θά έπρεπε νά συνέλθει ή Ίερά Σύνοδος της Ίεραρχίας για νά αποφασίσει, καί ότι θά ήταν σκόπιμο νά συνέλθει όχι Οικουμενική αλλά μιά Γενική Σύνοδος. Έντούτοις, παμψηφεί καί ανεπιφύλακτα αποφασίστηκε, όπως, χάριν του κύρους του Οικουμενικού Πατριαρχείου, γίνει άποδεκτή ή πρόταση του Οικουμενικού Πατριάρχου, σύμφωνα άλλωστε καί μέ τήν ειλημμένη απόφαση της Ίεράς Συνόδου της Ίεραρχίας (Αριθ. 1829/25-1-1926) νά συμμετάσχει ή Έκκλησία της Ελλάδος στήν Πανορθόδοξη Σύνοδο, όταν καί όπου καλέσει αυτήν ό Οικουμενικός Θρόνος. Τοιουτοτρόπως, μέ τήν απόφαση αυτήν, ό Αρχιεπίσκοπος Αθηνών καί πάσης Ελλάδος, καί διά τηλεγραφήματος καί διά γράμματος, ανακοίνωσε προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη ότι ή Έκκλησία της Ελλάδος άποδέχεται τήν πρόσκληση συμμετοχής στήν Πανορθόδοξη Σύνοδο του Άγίου Όρους.¹¹¹³ Χαρακτηριστικό μάλιστα είναι ότι ακόμα καί αυτές τότε οί Χριστιανικές Οργανώσεις της Ελλάδος συμφωνούσαν για σύγκληση μιās νέας Οικουμενικής Συνόδου, αλλά στον κατάλληλο χρόνο¹¹¹⁴ καί μέ τήν προϋπόθεση της διαφυλάξεως όλων όσων δογματικά κατοχύρωσαν οί προηγούμενες,¹¹¹⁵ όπως επίσης καί της διαλύσεως της Ουνίας.¹¹¹⁶

Ανταπαντώντας μέ Γράμμα (αρ. πρ. 1234/1926) ό Οικουμενικός Πατριάρχης Βασίλειος στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών, εκφράζει τή χαρά του για τήν άποδοχή της προτάσεως, ενημερώνει για τις προθέσεις των άλλων αυτοκεφάλων Έκκλησιών καί συμφωνεί νά προηγηθεί Προκαταρκτικό Συνέδριο από αντιπροσώπους όλων των Αγίων Ορθοδόξων Αυτόκεφάλων Έκκλησιών, τό όποιο μέλλει νά αποτελέσει προπαρασκευαστικό στάδιο της Μεγάλης Συνόδου. Ως προς δέ τον χρόνο καί τις λοιπές λεπτομέρειες του Προκαταρκτικού αυτού Συνεδρίου επιφυλάσσεται λίαν προσεχώς νά ανακοινώσει μέ έπιστολή του.¹¹¹⁷ Έντούτοις, ό Πατριάρχης Βασίλειος βρέθηκε πρό ενός άλλου έμποδίου· οί τουρκικές Αρχές του δήλωσαν ότι δέν θά τον έμποδίσουν μέν νά μεταβεί στήν Ελλάδα (Άγιον Όρος) για τή Συνδιάσκεψη, αλλά δέν θά του έπιτρέψουν νά επανέλθει στήν Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα, οί

¹¹¹² Έκκλησία 1-2 (1926) 3-4.

¹¹¹³ «Τά περί τήν σύγκλησιν Οικουμενικής Συνόδου», Έκκλησία 8 (19/2/1926) 58.

¹¹¹⁴ Ζωή 2587 (1968).

¹¹¹⁵ Σωτήρ (1969)424.

¹¹¹⁶ Σωτήρ (1971) 8.

¹¹¹⁷ «Γράμμα του Οικουμενικού Πατριάρχου», Έκκλησία 19-20 (10/5/1926) 3-4.

έλληνικές Αρχές —άγνωστο γιατί— δέν φαίνονταν νά συμπαθοῦν τήν ιδέα συγκλήσεως τῆς Συνδιάσκεψεως σέ έλληνικό ἔδαφος. Από τήν ἄλλη μεριά, ἐξακριβώθηκε ὅτι στή Συνδιάσκεψη δέν θά δυνηθοῦν νά μετάσχουν ἀντιπρόσωποι τῆς Ρωσικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ὁ Τοποτηρητής τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῆς Ρωσίας, Μητροπολίτης Πέτρος, ἐξακολουθοῦσε νά διατελεῖ ἐγκάθειρκτος (καί μάλιστα, εἶχε μεταφερθεῖ στό νοσοκομεῖο τῆς φυλακῆς, γιά νά ὑποστῆ ἐγχείρηση στόν λάρυγγα, μέ σκοπό, μετά τήν ἔκτιση τῆς ποινῆς του, νά ἐξορισθεῖ ἀπό τίς Σοβιετικές Αρχές στή Δημοκρατία τοῦ Κιργιστάν, ἄν καί τελικά μεταφέρθηκε κρυφίως στήν Ἱερά Μονή τῆς πόλης Souzda, φρουρούμενος), ἐναντίον δέ τῆς προσκλήσεως τῶν «ἀνακαινιστῶν» (δηλ. τῆς «συνοδικῆς» Ἐκκλησίας) στή Συνδιάσκεψη ἀποφάνθηκαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Στό μεταξύ, ἐνῶ λάμβαναν χώρα οἱ διεργασίες αὐτές στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, σέ πολλές Ὁρθόδοξες χώρες ἄρχισε νά ἐπικρατεῖ —ἄμεσα ἢ ἔμμεσα— ἡ ιδέα τῆς ἀναβολῆς τῆς Συνόδου.¹¹¹⁸

Ἡ «ἀνακαινιστική» Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας —μετά ἀπό σχετική πρός τήν Τοποτηρητεία πρόσκληση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μέσω τοῦ ἀντιπροσώπου του στή Ρωσία Ἀρχιμανδρίτου Βασιλείου Δημοπούλου, ὁ ὁποῖος κόμιζε σχετικό Πατριαρχικό Γράμμα, τό ὁποῖο ὅμως ὑφάρπαξε ἡ Σοβιετική ἐξουσία καί τό μετέδωσε στήν «ἀνακαινιστική» (ἄν καί ὁ Δημόπουλος διατηροῦσε σχέσεις μέ τήν «ἀνακαινιστική Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Οὐκραίνης», ὅποτε ἡ πρόσκληση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου φαινόταν νόμιμη πρός τήν Ἐκκλησία αὐτήν)— ἀνακοίνωσε στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη ὅτι ἀντιπρόσωποι τῆς λεγόμενης «Συνοδικῆς Ἐκκλησίας» θά μετάσχουν τῆς μέλλουσας νά συνέλθει μεγάλης Συνόδου, α) ἄν δέν ἐπιτραπῆ νά παρακαθίσουν σέ αὐτήν ἀντιπρόσωποι τῆς ὑπερόριας Ρωσικῆς ἱεραρχίας τοῦ Μητροπολίτου Ἀντωνίου καί β) ἄν ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἐγγυηθεῖ ὅτι στή Σύνοδο αὐτήν δέν θά λαμβάνονταν ἀποφάσεις ἐχθρικές πρός τή Σοβιετική Κυβέρνηση.¹¹¹⁹

Ἐπειτα, ὁ Πατριάρχης τῶν Σέρβων Δημήτριος, σέ ἐπιστολή του (22/1/1925) πρός τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν, ἀνακοίνωνε ὅτι ἡ Σερβική Ἐκκλησία διά τῆς Ἱεράς Συνόδου της, πού συνῆλθε σέ ἔκτακτη συνεδρία στήν ἔδρα της (Κάρλοβιτς), φρονεῖ ὅτι ἡ μέν σύγκληση τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου θά ἔπρεπε νά ἀναβληθεῖ, πρό δέ τῆς συγκλήσεώς της θά ἦταν ὠφέλιμο νά συνέλθουν σέ προκαταρκτική συνδιάσκεψη ἀπεσταλμένοι πασῶν τῶν Ἀυτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν (Πολωνίας, Τσεχοσλοβακίας, Καρπαθιορωσίας, Φινλανδίας, Ἑσθονίας, Λατβίας, Βουλγαρίας καί Ἀλβανίας), τῶν ὁποίων τό αὐτοκέφαλο δέν εἶχε ἀκόμη ἀναγνωρισθεῖ ἀπό ὅλα τά Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα.¹¹²⁰

Ἐπίσης, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου σέ σχετική Κληρικολαϊκή συνεδρίαση, πού ἔλαβε χώρα στίς 25 Φεβρουαρίου 1925 στήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου πρός ὅλους τοὺς θεολόγους τῆς Λευκωσίας, ἀποφάσισε, ἐνημερώνοντας τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο σχετικά, ἀφ' ἑνός μέν τήν ἀναβολή τῆς Συνόδου, ἀφ' ἑτέρου δέ τή συγκρότηση ἀπλοῦ προκαταρκτικοῦ συνεδρίου ἀντιπροσώπων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, προκειμένου νά προδιασκεφθεῖ γιά τά θέματα πού θά θίγονταν στήν Πανορθόδοξη αὐτή Σύνοδο,

¹¹¹⁸ «Τά περί τήν σύγκλησιν Οἰκουμενικῆς Συνόδου», Ἐκκλησία 8 (19/2/1926) 58.

¹¹¹⁹ Α. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων Πανορθόδοξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τόν Εἰκοστό αἰῶνα –Διατριβή ἐπὶ ὑψηγεσία, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 159-160.

¹¹²⁰ Ἐκκλησία 4 (1925) 62.

ἀλλά καί νά ἀναθέσει τή λεπτομερή τους μελέτη σέ ειδικές ἐπιτροπές, πάνω στά πορίσματα τῶν ὁποίων θά ἔχει ἡ Σύνοδος κατόπιν νά κρίνει καί νά ἀποφασίσει. Σέ κάθε περίπτωση, ὁμως, ἡ σχετική προπαρασκευή εἶναι ἀναγκαία, γιά νά μὴ βρεθεῖ τελείως ἀπροετοίμαστη ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου. Μετά τὴν ἀνάγνωση τοῦ Γράμματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου γιά τὴ σύγκληση τῆς Μεγάλης Συνόδου, καταρτίστηκαν ειδικές ὑποεπιτροπές, στίς ὁποῖες ἀνατέθηκε ἡ ἐπί μέρους μελέτη ὅλων σχεδόν τῶν θεμάτων πού ἐπιλαμβάνεται τὸ ἐπίσημο Πατριαρχικό Διάγραμμα, μέ τὴν παράκληση ὅπως ὑποβληθοῦν σχετικά ὑπομνήματα στὴν Ἱερά Σύνοδο μέχρι τῆ Διακαινῆσιμο Ἑβδομάδα.¹¹²¹

Παρομοίως, ὁ Πατριάρχης Ρουμανίας ἀπάντησε στὸν Οἰκουμενικό Πατριάρχη μέ Συνοδική ἐπιστολή, ὅταν τὸ Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀπέστειλε Γράμμα γιά τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου κατὰ τὴν Πεντηκοστή τοῦ 1926, ὅτι ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας, κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 4ης Μαρτίου 1926, συνομολογεῖ μέ τὴν μεγάλη σημασία καί ἀναγκαιότητα τῆς Συνόδου, κρίνει ὁμως τὴ σύγκλησή της κατὰ τὴν προσεχῆ ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς ὡς «μὴ συγκεντροῦσαν ἅπαντας τοὺς ἀπαιτούμενους ὑπὸ τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων ὄρους, ὧν πρῶτιστος εἶναι ἡ ἐμπεριστατωμένη καί βαθεῖα τῶν ἐπασχολησόντων τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον σπουδαιοτάτων ζητημάτων μελέτη» ἀποφάσισε δέ, ὅτι θά συμμετάσχει τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Συνόδου αὐτῆς, μόνο ὁμως στὴν περίπτωση πού θά τὸ ἀποδεχθοῦν καί οἱ λοιπές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Παράλληλα, ἐκφράζει εὐχή ὅπως ἡ Πανορθόδοξη Σύνοδος αὐτὴ ἀναβληθεῖ γιά τὸ ἐπόμενο ἔτος (1927), ἔτσι ὥστε νά ὑπάρξει χρόνος γιά σοβαρότερη μελέτη καί προπαρασκευή· πάντως, εἴτε κατὰ τὸ τρέχον ἔτος (1926), εἴτε κατὰ τὸ ἐπόμενο συγκληθεῖ, προτείνει νά μὴ φέρει τὸν χαρακτήρα καί ὀνομασία «οἰκουμενικῆς», ἀλλὰ διορθόδοξου, προπαρασκευαστικῆς κ.λ.π. Προκειμένου δέ γιά τὰ ζητήματα πού ἔχουν τεθεῖ πρὸς συζήτηση, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας ἀποφαίνεται ὅτι μόνο γιά τὸ ἡμερολογιακὸ ζήτημα εἶναι δυνατόν νά ληφθεῖ ὀριστικὴ ἀπόφαση, γιά δέ τὰ λοιπὰ ζητήματα θά πρέπει νά διεξαχθεῖ ἀκαδημαϊκὴ μόνο συζήτηση, χωρὶς τὴ λήψη ὁποιασδήποτε ἀποφάσεως, ἀφοῦ οἱ Ὁρθόδοξοι λαοὶ δέν εἶναι εἰσέτι παρασκευασμένοι (θεολογικά, ἐκκλησιαστικά καί ποιμαντικο-ψυχολογικά) γιά ἐκκλησιαστικὲς μεταρρυθμίσεις, πού μπορεῖ νά ὀδηγήσουν σέ ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ἐν τέλει, ἀποφασίστηκε ὅπως μετὰ τὸ Πάσχα (4 Ἀπριλίου) τριμελὴς Ἐπιτροπὴ μεταβεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη καί συνεννοηθεῖ ἐκ τοῦ συνεγγυς μέ τὸν Οἰκουμενικό Πατριάρχη γιά τὰ ζητήματα αὐτά.¹¹²²

Στὸ μεταξύ, τὸ Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποφάσισε ὀριστικὰ ὅπως, ἀντὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, συνέλθει Προσύνδος ἀποτελουμένη ἀπὸ ἀντιπρόσωπους ὅλων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, ἀφοῦ προηγουμένως κανονισθεῖ ἡ δικαιοδοσία τῆς Προσυνόδου, καθὼς καί ὁ τόπος καί ὁ χρόνος τῆς συγκλήσεως αὐτῆς. Τότε οἱ διάφορες Ἐκκλησίες ἀπάντησαν ξανά στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο γιά τὴ συμφωνία τους ἢ μὴ στὴ μέλλουσα νά συνέλθει (μᾶλλον στό Ἅγιον Ὄρος) Προσύνοδο. Ὁ Μητροπολίτης Ἀλέξανδρος Vedensky, διακεκριμένο μέλος τῆς Συνόδου τῆς «Συνοδικῆς Ἐκκλησίας» τῶν ἀνακαινιστῶν τῆς Ρωσίας, σέ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Βασίλειο, τόνιζε τὴν ἀναγκαιότητα ἀξιοποιήσεως —ἀπὸ ὅλες τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες— τῆς πολύτιμης ἐμπειρίας τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὶς σχέσεις της μέ τὸ κομμουνιστικὸ καθεστῶς, στὴ

¹¹²¹ Ἰ. Καρμίση, «Ἡ Ἐ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 19 (1/10/1968) 462.

¹¹²² Ὁ.π.

μελετώμενη σύγκληση τῆς προσυνοδικῆς Συνδιασκέψεως ἀπό τῆ σκοπιά μιᾶς πιθανῆς πολιτικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς Συνδιασκέψεως αὐτῆς ὀρισμένων χωρῶν. Ἐξάλλου, ὁ ἴδιος ὁ Vedensky, μέ τὴν ἔγκριση τῶν Σοβιετικῶν Ἀρχῶν, ἀπεστάλη ὡς ἐκπρόσωπος εἰδικῆς ἀποστολῆς τῆς «ἀνακαινιστικῆς» Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας στὴ δυτικὴ Εὐρώπη, μέ σκοπὸ τὴν ἐπίτευξη ἀναγνωρίσεως τῆς «Ἱερᾶς Συνόδου» τῆς «ἀνακαινιστικῆς» αὐτῆς Ἐκκλησίας. Παράλληλα, στὸ Κάρλοβιτς τῆς Σερβίας συνῆλθαν οἱ ὑπερόριοι Ρῶσοι Ἀρχιερεῖς ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτου Ἀντωνίου, προκειμένου νὰ ἀποφανθοῦν καὶ αὐτοὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς προσυνοδικῆς Συνδιασκέψεως, ἂν καὶ ἡ στάση ὀρισμένων ἀπὸ αὐτοὺς ὑπῆρξε ἄκρως ἀρνητικὴ γιὰ τὴ συγκρότηση Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καταφερόμενοι ἐναντίον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ζητώντας μάλιστα τὴ διακοπὴ τῆς «κοινωνίας» μέ τὴν τελευταία, καθ' ὅτι, κατὰ τοὺς ἰσχυρισμούς τους, αὐτὴ ἔχει ἐκκλίνει τῆς Ὁρθοδοξίας.¹¹²³

Μέ ὅλα αὐτά, τὸ πανορθόδοξο αὐτὸ καὶ μεγάλοπνοο ὄραμα τῆς συγκλήσεως τῆς Μεγάλης Συνόδου, πού «ἐν τοῖς πράγμασι» θὰ ἔνωσε τὴν Ὁρθοδοξία καὶ θὰ τῆς προσέδιδε πρόσθετη παραμυθία, εὐτολμία καὶ αἴγλη, προκειμένου νὰ συνεχίσει κραταιὰ τὸν δύσκολο πνευματικὸ τῆς ἀγώνα μέσα στὸν κόσμον, δὲν κατέστη μέχρι σήμερα ἐφικτὸ νὰ μετουσιωθεῖ σὲ ἔργο, γιὰ λόγους κυρίως ἱστορικούς καὶ ὄχι ὀργανωτικούς. Ἡ πολιτικὴ βασικὰ κατάσταση τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν καὶ οἱ γενικότερες ἱστορικές συνθήκες τοῦ παρόντος καὶ —πολύ περισσότερο— τῶν προηγηθέντων αἰῶνων, δὲν ἐπέτρεψαν τὴ συγκρότηση μιᾶς τέτοιας Συνόδου.¹¹²⁴ Ἐντούτοις, ἡ σκέψη γιὰ τὴ σύγκληση τῆς Πανορθόδοξου Συνόδου φαίνεται ὅτι δὲν ἐγκαταλείφθηκε καὶ στοὺς ἐπόμενους Πατριάρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου μέχρι σήμερα, ἀφοῦ τὰ ἠθικο-κοινωνικά, πολιτικά, ἐκκλησιολογικά καὶ ποιμαντικά προβλήματα ὀξύνονται ὀσημέραι, πιέζοντας ἀνυπερθέτως γιὰ ἐπίλυση.

Μέ τὰ δεδομένα αὐτά, στὶς 18/3/1974 συναντήθηκαν οἱ εἰδικές Ἐπιτροπές γιὰ τὰ Διορθόδοξα καὶ Διαχριστιανικά ζητήματα ἀφ' ἑνός μὲν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ διαπιστώθηκε ὅτι ἡ Πανορθόδοξη συνεννόηση καὶ συνεργασία εἶναι ἀπτή πραγματικότητα. Στὶς 20 Μαρτίου, οἱ Συνοδικές Ἐπιτροπές συσκέφθηκαν γιὰ νὰ συζητήσουν τίς διορθόδοξες καὶ διαχριστιανικές ἐνέργειες. Κατὰ τὴ διεξαγωγὴ τῶν σχετικῶν συζητήσεων, ἐπικράτησε κλίμα ἐγκάρδιο καὶ συμφωνήθηκε νὰ καταβληθεῖ προσπάθεια γιὰ τὴν ταχύτερη προπαρασκευὴ πρὸς σύγκληση τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἢ ὁποῖα πραγματοποιήθηκε κατὰ τὸν μῆνα Ἰούνιο τοῦ ἔτους 2016 στὴν Κρήτη ὡς κανονικὸ ἔδαφος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.¹¹²⁵

¹¹²³ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, «Ρωσικὴ Ἐκκλησία», Θ.Η.Ε. 10 (1960) 1076-1077.

¹¹²⁴ Ἰ. Καρμίση, «Ἡ Ἐ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», Ἐκκλησία 19 (1/10/1968) 462.

¹¹²⁵ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ.111

Ὁ σημερινὸς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία ἢ Ἁγία Μεγάλη Σύνοδος νὰ συνέλθει στὸν Ἱερό Ναὸ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως (Ἐπίσκεψις 714/30-6-2010), ὡστόσο αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία δὲν κατέστη πραγματικότητα λόγῳ τῶν τότε ὑφισταμένων γεωπολιτικῶν ἐντάσεων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ ἀνάπτυξη τῶν διορθοδόξων σχέσεων, ὁμολογουμένως, συνιστᾶ γιὰ τὴν χριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία τὸ σημαντικότερο γεγονός κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα. Ἡ ἐσκεμμένη, πολλές φορές, παρερμηνεία ἢ καὶ διαστρέβλωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοκεφαλίας ἀπὸ ἐθνικιστικά πολιτικά συμφέροντα, ὅπως καὶ τὸ ἐπίβουλο ἔργο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Οὐνίας ἢ τῶν ποικίλων Προτεσταντικῶν προπαγανδῶν, παρακώλυσαν τὴν αὐθεντικὴ ἐπι-κοινωνία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὴν πράξη.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, σέ ἄμεση καὶ ἀγαστὴ πάντοτε συνεργασία μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, πού εἶχε καὶ ἔχει θεσμικά τὸν συντονισμό καὶ τὴν πρωτοβουλία τῆς Πανορθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας, ἐργάστηκε ἀδιάκοπα καὶ ἀκούραστα γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῆς ἐνότητας τῆς Ὁρθοδοξίας, διαβλέποντας ὅτι τοῦτο ἦταν δυνατόν μόνο μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν διορθοδόξων σχέσεων. Σέ ὅλες τίς πρωτοβουλίες (συνέδρια, συνάξεις, συναντήσεις, διασκέψεις, συμπόσια, συμβούλια, ὀργανώσεις, ἐπιτροπές, ἐκκλησιαστικὴς ἢ εὐρωπαϊκὴς συνελεύσεις, πανορθοδόξους ἑορτασμούς, ἀνταλλαγές ἐπισκέψεων κ.λ.π.), πού ἀνέλαβε γιὰ τίς διορθόδοξες σχέσεις ὁ Οἰκουμενικὸς Θρόνος, ἡ Ἑλλάδα ὡς πνευματικὴ ἀδελφὴ συνέβαλε μὲ ὅλο τὸ ἔμψυχο καὶ ἄψυχο (ὕλικά καὶ πνευματικά μέσα) δυναμικό. Ἀκόμα καὶ στό Π.Σ.Ε., παρὰ τοὺς ἀρχικοὺς δισταγμούς καὶ τίς ἐπιφυλάξεις, κατέστη ἰδρυτικὸ μέλος. Μέχρι σήμερα δέ, συνεχίζονται οἱ προβληματισμοὶ γύρω ἀπὸ τίς σχέσεις Κράτους καὶ Ἐκκλησίας, τόσο σέ ἐθνικὸ, ὅσο καὶ σέ εὐρωπαϊκὸ ἢ διεθνὲς ἐπίπεδο.

Ἰδιαίτερη δραστηριότητα ἐπέδειξε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον ἰδίως πρὸς τίς ὁμόδοξες ἀδελφές Ἐκκλησίες τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τίς ὁποῖες στήριξε ὑλικά καὶ πνευματικά. Ὁ θεολόγος Πανεπιστημιακὸς καθηγητὴς Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος καὶ ὁ Μητροπολίτης Κίτρους Βαρνάβας (Τζωρτζάτος), μέσα ἀπὸ τὸ εὐρύτατο συγγραφικὸ τους ἔργο, διεδραμάτισαν κατ' ἐκείνην τὴν περίοδο σημαντικώτατο ρόλο στὶς διορθόδοξες σχέσεις καὶ ἐπαφές. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸ 1950, ἔχοντας τὰ ἐφόδια μιᾶς μακρᾶς ἐμπειρίας, τὴν ὁποία ἐμπειρία γιὰ ποικίλους λόγους (πολιτισμικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς) δέν διέθεταν οἱ λοιπές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἐργάστηκε ἐντατικά καὶ μὲ σύνεση πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτό.

Κατ' ἀρχὴν, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μαζί μὲ τὴν πρωτόθρονη Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τίς λεγόμενες «Ἀρχαῖες Ἀνατολικές Ἐκκλησίες». Πολλοὶ Ἑλληνες Πανεπιστημιακοὶ Καθηγητὲς συμμετεῖχαν στοὺς σχετικούς διαλόγους μὲ τοὺς Ἀντιχαλκηδονίους, πού διεξήχθησαν βασικά στὴ Γενεύη. Ἐπίσης, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος προσπάθησε νὰ «γεφυρώσει» τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ ἐθνικιστικά χάσματα, πού διαιροῦν τοὺς Ὁρθοδόξους στό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας. Ὁμοίως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐργάζεται γιὰ τὴ διαφύλαξη τοῦ «ἐλληνικοῦ» (ὑπὸ τὴν πολιτισμικὴ-θεολογικὴ ἐννοια τοῦ ὄρου) χαρακτῆρα τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας. Ἐπίσης, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος παρέχει σημαντικὴ βοήθεια στό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καὶ τὴν Ἀγιοταφίτικη Ἀδελφότητα, βοήθεια ἢ ὁποῖα προέρχεται ἰδίως ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες τῆς Ἀμερικῆς.

Ἀκόμα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος παρὰ τὸ γεγονός ὅτι διατηρεῖ διαχρονικά πολλοὺς πνευματικούς δεσμούς μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, ἐντούτοις σήμερα ἔχει τεθεῖ σε ἀκοινωνησία ἐκ μέρους τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὁποῖα ὑπέστη πολλὰ δεινὰ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Θεμελιώδης ὑπῆρξε ἡ ἀρωγὴ τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ πρὸς τοὺς χειμαζομένους πνευματικούς ἀδελφούς μας Σέρβους. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας ἢ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔκανε

προσπάθειες —μέσω του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως— προσεγγίσεως και συναδελφώσεως των Ἐκκλησιῶν, ιδίως μετά τό κομμουνιστικό καθεστώς. Ἐξάλλου, μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας, πού ὑπῆρχε ἀρχικά μιά ψύχρανση στίς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν λόγω τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, οἱ σχέσεις ἀποκαταστάθηκαν καί ἀντηλλάγησαν πολλές ἐπισκέψεις τῶν Προκαθημένων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἐπειτα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος βοήθησε ὑλικοτεχνικά τήν πολλαπλά δοκιμαζόμενη Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μέ τήν ἀδελφή Ἐκκλησία τῆς Κύπρου διατηροῦσε καί διατηρεῖ ἀείποτε σχέσεις ἀμοιβαίας ἀγάπης καί κοινωνίας, ιδίως μετά τά γεγονότα τοῦ 1973 καί 1974.

Αναφορικά μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διατηρεῖ ἀδελφικές σχέσεις, δεδομένου ὅτι σέ ὅλες σχεδόν τίς διορθόδοξες ἢ πανορθόδοξες διασκέψεις, πού ἔλαβαν χώρα στήν Ἑλλάδα, ἡ Ἐκκλησία αὐτή ἦταν παρούσα δι' ἀντιπροσώπων της. Ἀντίστοιχα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας μπόρεσε νά συνεργαστεῖ πιό ἐπίσημα καί ὀργανωμένα, ὅταν κατέρρευσε τό ἀθεϊστικό πολιτικό καθεστώς, μολονότι ἀπό καιροῦ εἰς καιρόν παρουσιάζονται κρούσματα ἐθνικό-θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ Ἀλβανῶν Μουσουλμάνων ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς μειονότητας. Τέλος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος βρίσκεται σέ κανονική κοινωνία μέ τήν Αὐτοκέφαλη πλέον, καί μέλος τοῦ Π.Σ.Ε., Ἐκκλησία τῆς Τσεχίας καί Σλοβακίας, ἡ ὁποία κατά τίς ἀρχές τοῦ εικοστοῦ αἰῶνα βρέθηκε διηρημένη σέ δύο μερίδες (ἡ μὲν Σλοβακία ὑπὸ τήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ἡ δὲ Τσεχία ὑπὸ τήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας).

Ἀπό τὰ παραπάνω προκύπτει ὅτι συνολικά ἡ δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἀποκτήσει διορθόδοξη ἀκτινοβολία καί αἴγλη, πού τήν ἔκαναν σεβαστή σέ ὀλόκληρο τόν Ὁρθόδοξο κόσμο.¹¹²⁶ Ἐπιπλέον, ἡ προσπάθεια αὐτή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶχε θετικό ἀντίκτυπο καί προεκτάσεις καί γιά τήν ἴδια ὅσον ἀφορᾷ στίς σχέσεις της μέ τήν ἑλληνική Πολιτεία. Ἡ σεβαστή θέση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μεταξύ ὅλου τοῦ Ὁρθόδοξου κόσμου τῆς προσέδωσε δύναμη, γιά νά ἀντιμετωπίζει σθεναρά τίς ὅποιες προκλήσεις τοῦ Κράτους. Γιά παράδειγμα, πολλές ἀπόψεις τῆς Ἐκκλησίας ἔγιναν δεκτές κατά τή διαμόρφωση τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975. Ἐπίσης, στήν ψήφιση τοῦ νόμου γιά τήν καθιέρωση τοῦ πολιτικοῦ γάμου υἰοθετήθηκε ἡ πρόταση τῆς Ἐκκλησίας. Ἀκόμη καί στό θέμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς παρουσίας, τελικῶς ἐπικράτησαν οἱ θέσεις τῆς Ἐκκλησίας.¹¹²⁷ Τέλος, τό ποιμνιο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συσπειρώθηκε γύρω της, ἀγάπησε καί σεβάστηκε τούς ποιμένες της, βλέποντας τήν πανορθόδοξη ἀκτινοβολία της καί τόν διορθόδοξο σεβασμό πού ἀπολάμβανε.¹¹²⁸

Παρά ταῦτα, τά διαχριστιανικά καί διεκκλησιαστικά προβλήματα δέν παύουν νά ὑφίστανται, ἐμποδίζοντας τίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες νά ἀναπτύξουν μιά ἀρτιότερη μεταξύ τους σχέση. Τά ἐμπόδια αὐτά μπορεῖ νά προέρχονται ἀπό ἱστορικά κατάλοιπα, πολιτισμικές ἰδιαιτερότητες, παγιωμένες μέ τόν χρόνο διαφορετικές παραδόσεις, ἤθη, ἔθιμα κ.λ.π. Γι' αὐτό καί κάθε Αὐτοκέφαλη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διατηρεῖ τόν δικό της Καταστατικό Χάρτη. Ἀπό τήν ἄλλη,

¹¹²⁶ Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ.45.

¹¹²⁷ Π. Τζουμέρκα, ὁ.π., σ.45.

¹¹²⁸ Θ. Ζήση, Ὁρθοδοξία καί Ἑλληνισμός, νέα αἰχμαλωσία καί ἀντίσταση, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 68 κ. ἑξ.:Προβλ. Π. Τζουμέρκα, Ἡ συμβολή τοῦ Μητροπολίτου Κίτρους Βαρνάβα Τζωρτζάτου, ὁ.π., σ. 45.

ὅμως, μεριά, ἡ καθολικότητα καί ἡ οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπιβάλλει τό πνεῦμα τῆς ἀγάπης, τῆς ἀλληλεγγύης καί τῆς συγκαταβάσεως.

Παλαιό καί κρίσιμο θέμα ἀποτέλεσε γιά τίς διορθόδοξες σχέσεις τό ἡμερολογιακό ζήτημα. Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ μελέτησε μέ εἰδική Ἐπιτροπή τό ὅλο θέμα ἀπό κοινοῦ μέ τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, προέβη στή διόρθωση τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου χωρίς νά υἱοθετήσῃ τό δυτικό Γρηγοριανό. Παρά ταῦτα, προκλήθηκε τό γνωστό παλαιοημερολογητικό σχίσμα τῶν Γ.Ο.Χ.

Ἐνα δεύτερο μεγάλο πρόβλημα στίς διορθόδοξες σχέσεις ἀποτέλεσε ὁ Ἐθνοφυλετισμός ἢ Ρατσισμός ὀρισμένων «ἐθνικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν». Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει ἐπίσημα καταδικάσει καί καταδικάζει κάθε ἐθνικισμό καί ἐθνοκεντρισμό, ὄντας ὑπερεθνική. Ἡ «ἐλληνικότητα» τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας ἀναφέρεται ἀποκλειστικά στή γλῶσσα καί τήν ὅλη παιδεία τῆς Πατερικῆς καί Βυζαντινῆς Παραδόσεως καί ὄχι στούς «δεσμούς αἵματος» ἐνός λαοῦ ἢ ἔθνους, μολονότι —πολλές φορές— στήν πράξη παρατηροῦνται διάφορες ἐκτροπές καί ἀποκλίσεις, οἱ ὁποῖες ἔδωσαν καί δίνουν ἀφορμή γιά σκέψεις περὶ χωρισμοῦ Κράτους καί Ἐκκλησίας.

Τρίτο σοβαρό ἐμπόδιο στίς διαχριστιανικές σχέσεις ἀποτέλεσε καί ἀποτελεῖ ἡ ὑπαρξη καί ἡ δράση τῆς Οὐνίας ἀπό τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία. Τό ζήτημα τῆς Οὐνίας συνδέεται ἄμεσα μέ τό θέμα τοῦ προσηλυτισμοῦ, πού λειτούργησε ἀποτελεσματικά στίς πρώην σοβιετικῆς ἐπιρροῆς χῶρες τῶν Βαλκανίων. Τόσο ἡ Κυβέρνηση, ὅσο καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, σέβονται τή θρησκευτική ἐλευθερία καί τά ἀνθρώπινα δικαιώματα τῶν ἐθνικῶν καί θρησκευτικῶν μειονοτήτων, παρά τίς περὶ τοῦ ἀντιθέτου —μερικές φορές— προπαγανδιστικές (ιδίως στό ἐξωτερικό καί τά διεθνή fora) φωνές πού ἀκούγονται ἐπίτηδες.

Τέταρτο μείζον θέμα, γιά τό ὁποῖο πραγματοποιήθηκαν ἐκτενεῖς συζητήσεις στήν Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδο τῆς Κρήτης, εἶναι τό φαινόμενο τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς, κυρίως στίς ἠπειρούς ἐκεῖνες πού ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες μετανάστες, δηλ. τήν Ἀμερική, τήν Αὐστραλία καί τήν Εὐρώπη. Λόγοι κυρίως πολιτικοί (ἐθνικοί καί διεθνεῖς) ἀλλά —μερικές φορές— καί προσωπικῶν μικροφιλοδοξιῶν στόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας (ὅπου δέν ἔχει λόγο ὑπάρξεως κανένα εἶδος ἐξουσίας παρά μόνο ἡ διακονία τῆς ἀγάπης), προκάλεσαν ἱστορικά διάφορα προβλήματα ἀποσχίσεων καί διαιρέσεων (φατρίες κ.λ.π.). Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐμμένει πιστή στήν πνευματική κανονικά δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἀναγνωρίζοντας, χάριν τῆς ἐνότητας καί τῆς εὐρυθμῆς λειτουργίας τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, τό δικαίωμα ὑπαγωγῆς τῆς ἐλληνικῆς Διασπορᾶς στόν Οἰκουμενικό Θρόνο, ὅπως ἐπιτάσσει ὁ 28ος Κανόνας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Τέλος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (μέ τή βοήθεια καί τῶν δύο Πανεπιστημιακῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, Ἀθήνας καί Θεσσαλονίκης), μολονότι μέχρι σήμερα —γιά διάφορους λόγους (διαδικαστικούς, πολιτικούς, θεολογικούς, ψυχολογικούς κ.λ.π.)— δέν κατέστη δυνατόν νά πραγματοποιηθεῖ, στάθηκε πάντοτε πρόθυμος σύμμαχος καί ἀρωγός τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί στό πανορθόδοξο αἴτημα συγκλήσεως τῆς Ἁγίας καί Μείζονος Πανορθοδόξου Συνόδου – αἴτημα τό ὁποῖο ἔλαβε «σάρκα καί ὀστά» χάρη στήν ἀκατάβλητη ἐπιμονή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α'.

Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, παρά τήν αἰφνιδιαστική ἀπουσία τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Ρωσίας,

τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Βουλγαρίας «ὡς ἔνδειξις ἀτροφίας τῆς συνοδικῆς συνείδησης καὶ ἀήθους συμπεριφορᾶς»,¹¹²⁹ συνεκλήθη κατὰ τὸ διάστημα 16-27 Ἰουνίου τοῦ ἔτους 2016 στὴν Ὁρθόδοξη Ακαδημία τῆς Κρήτης, καθὼς ἡ σύγκλησή της στὸ Ναὸ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως κατέστη δυσχερῆς λόγω τῶν γεωπολιτικῶν ἐντάσεων ἐκείνης τῆς περιόδου. Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος μὲ ἀποφασιστικότητα προέβη στὴν συζήτηση, ἐξέταση καὶ διευθέτηση τῶν εὐπληθῶν καὶ ποικίλων θεμάτων, ὅπως α) τῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὸν σύγχρονο κόσμο, β) τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς, γ) τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμο, δ) τοῦ τρόπου ἀνακηρύξεως τῆς Ἀυτονομίας, ε) τῶν κωλυμάτων στὸ μυστήριο τοῦ γάμου καὶ στ) τῆς σπουδαιότητος τῆς Νηστείας καὶ τῆς τηρήσεως αὐτῆς σήμερα.¹¹³⁰ Τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο, ἀποτελοῦν τὴν ἰσχυρὴ ἀπόδειξη ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἐκφράζει μὲ αὐθεντικὸ τρόπο τὴν διαχρονικὴ καὶ τὴν σύγχρονη συνοδικὴ συνείδησή της, παρὰ τὶς ἐσωτερικῆς φύσεως ἀντιξοότητες καὶ τὶς ἀμφίσημες καὶ πολλαπλῶς ἀναφυόμενες προκλήσεις τοῦ σημερινοῦ ἐκμοντερνισμένου καὶ ἀμφιταλαντευομένου δυτικοῦ κόσμου. Γένοιτο!

¹¹²⁹ Κυρίλλου (Κατερέλου) Ἐπισκόπου Ἀβύδου, Ὁ Θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὸ Πηδάλιο καὶ τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας, Κωνσταντινούπολη 2019, σ. 15.

¹¹³⁰ Βλ. Ἰω. Φειδᾶ, Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος (Ὁρθόδοξος Ακαδημία Κρήτης, 16-27 Ἰουνίου 2016), Ἀπὸ τὴν ἀκριτὴ ἀμφισβήτηση στὴν ὁμόφωνη ἀποδοχή, Ἀθῆναι 2017, σ. 220.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Διακήρυξις περί τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας (1833).

ΟΘΩΝ

Ἐλέω Θεοῦ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος.

Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὴν περὶ διακηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ συστάσεως Συνόδου διαρκοῦς ὁμοφώνως ἐκφρασθεῖσαν ἔφεσιν τῶν ἐνταῦθα συνηγμένων Μητροπολιτῶν, Ἀρχιεπισκόπων καὶ Ἐπισκόπων τοῦ ἡμετέρου Κράτους, ἀκούσαντες δὲ καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἡμετέρου ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν τὰ ἀκόλουθα.

Ἄρθρ. 1. Ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐν πνεύματι μὴ ἀναγνωρίζουσα ἄλλην κεφαλὴν, παρὰ τὸν θεμελιωτὴν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κατὰ δὲ τὸ διοικητικὸν μέρος ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, εἶναι αὐτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐξουσίας, φυλαττομένης ἀπαραχαράκτου τῆς Δογματικῆς ἐνότητος κατὰ τὰ παρὰ πασῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἀνέκαθεν πρεσβευόμενα.

Ἄρθρ. 2. Ἡ ὑπέρτατη Ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ἐναπόκειται ὑπὸ τὴν τοῦ Βασιλέως κυριαρχίαν εἰς χεῖρας Συνόδου διαρκοῦς, φερούσης τὸ ὄνομα «Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος». Ὁ Βασιλεὺς προσδιορίζει δι' ὀργανικοῦ διατάγματος τὴν Γραμματεῖαν τῆς Ἐπικρατείας, ἣτις θέλει ἐνεργεῖ τὰ τῆς κυριαρχίας ταύτης, καὶ ὑπὸ τὴν ὁποίαν θέλει διατελεῖ κατὰ τοῦτο ἡ Σύνοδος· ἡ Σύνοδος αὕτη παρεδρεύει εἰς τὴν Καθέδραν τοῦ Βασιλείου, κρατεῖν ἰδίαν σφραγίδα, ἔχουσαν ἐγκεχαραγμένον σταυρὸν ἀπαράλλακτον μὲ τὸν ἐν μέσῳ τῶν παρασῆμων τοῦ Κράτους, καὶ φέρουσαν τὴν περιγραφὴν «Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος».

Ἄρθρ. 3. Ἡ Σύνοδος σύγκειται ἀπὸ πέντε μέλη, ἐξ ὧν εἷς πρόεδρος, καὶ δύο τουλάχιστον Σύμβουλοι· ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις, ἂν τὸ ἐγκρίνη, δύναται νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτῶν ἕνα ἢ δύο προέδρους. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἕνα ἢ δύο συμπληρωματικούς συμβούλους ἢ παρέδρους, οἵτινες ὅμως δὲν ἔχουν χώραν εἰς τὴν Σύνοδον, εἰ μὴ ἐν περιπτώσει ἀπουσίας ἢ ἀσθενείας ἐνὸς ἐνεργεῖα μέλους. Ὅλοι οὗτοι διορίζονται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρ. 4. Ὁ Πρόεδρος καὶ οἱ Σύβουλοι θέλουν λαμβάνεσθαι ἐκ μόνων Μητροπολιτῶν, Ἀρχιεπισκόπων ἢ Ἐπισκόπων, οἱ δὲ πάρεδροι ἐκ Πρεσβυτέρων ἢ Ἱερομονάχων. Κατ' ἔτος θέλει γίνεσθαι νέα ἐκλογή· ἀλλὰ τὰ μέχρι τοῦδε ὑπάρχοντα μέλη ἢμποροῦν νὰ διορισθῶσιν ἐκ νέου. Ἐκαστος τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Συμβούλων καὶ παρέδρων λαμβάνει ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ, τὸν ὁποῖον πορίζεται ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερόν του ἐκκλησιαστικὸν ὑπόργημα, καὶ ἐπιμίσιον δι' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν συνοδικῶν χρεῶν του.

Ἄρθρ. 5. Αἱ ὑποθέσεις θεωροῦνται ἐνταῦθα, καθ' ὃν τρόπον συμβαίνει καὶ εἰς ὅλας τὰς λοιπὰς ἐπιτροπὰς· εἰς τὰς συζητήσεις ἀποφασίζει ἢ ψηφὸς τῶν πλειόνων. Κατὰ δὲ ἰσοψηφίαν, ὁ Πρόεδρος ἔχει τὴν νικῶσαν. Ὅλα τὰ μέλη χρεωστοῦν νὰ ὑπογράψουν τὰς ἀποφάσεις· ἀλλ' οἱ ἑτερογνωμοῦντες ἢμποροῦν νὰ καταχωρήσουν εἰς τὰ πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῶν τοὺς λόγους τῆς διαφόρου γνώμης των.

Ἄρθρ. 6. Εἰς τὴν Σύνοδον παρευρίσκειται εἷς βασιλικὸς ἐπίτροπος, διοριζόμενος καὶ αὐτός, καθὼς καὶ ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνόδου, παρὰ τοῦ Βασιλέως· οἱ λοιποὶ ὑπάλληλοι τοῦ Γραφείου διορίζονται ἀπ' εὐθείας παρὰ τῆς Συνόδου, καὶ ἐπικυροῦνται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρ. 7. Ὁ Γραμματεὺς εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ Γραφείου, καὶ κρατεῖ τὸ πρωτόκολλον τῶν συνεδριάσεων· ἡμπορεῖ προσέτι νὰ λαμβάνη μέρος εἰς τὰς συζητήσεις, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη ἀποφασιστικὴν ψήφον. Ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος παρεδρεύει εἰς ὅλας τὰς συνεδριάσεις τῆς Συνόδου, καὶ ἀντιπροσωπεῖα παρ' αὐτῆ τὴν Κυβέρνησιν· κάθε πράξις γενομένη ἐν ἀπουσίᾳ του, εἶναι ἄκυρος. Ὁ αὐτὸς ἔχει τὸ δικαίωμα κατὰ παραγγελίαν Βασιλικῆς τινὸς Ἀρχῆς, ἢ καὶ δυνάμει τῆς ἰδίας του θέσεως, νὰ καθυποβάλλη προτάσεις εἰς τὴν Σύνοδον, τὰς ὁποίας αὐτὴ λαμβάνει ἀμέσως εἰς σκέψιν, καὶ ἀποφασίζει περὶ αὐτῶν ὅ,τι κρίνει εὐλογον.

Ἄρθρ. 8. Ὁ Πρόεδρος, οἱ Σύμβουλοι καὶ οἱ Πρόεδροι ὀρκίζονται τὸν ἐξῆς ὄρκον· «Ὁμνύω πίστιν εἰς τὸν Βασιλέα, ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Βασιλείου, εὐσυνείδητον ἐκπλήρωσιν τῶν διαπιστευθέντων μοὶ χρεῶν, πιστὴν διατήρησιν τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀπὸ πάσης ξένης ἐξουσίας, ἐνθερμον ὑπεράσπισιν τῶν συμφερόντων αὐτῆς, ἀποχὴν ἀπὸ παντὸς πλαγίου σκοποῦ, καὶ ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν ὅλων ἐν γένει, καὶ ἐν μέρει ἐνὸς ἐκάστου τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας των». Ὁ δὲ Β. Ἐπίτροπος, ὁ Γραμματεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ὑπάλληλοι τοῦ Γραφείου, θέλουν ὀρκισθῆ τὸν συνήθη τῶν ὑπαλλήλων ὄρκον. Ὁ ὄρκος θέλει γίνεσθαι παρὰ μὲν τοῦ Προέδρου, τῶν Συμβούλων, τῶν Παρέδρων, τοῦ Βασ. Ἐπιτρόπου καὶ τοῦ Γραμματέως ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως· παρὰ δὲ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων ἐνώπιον τῶν μελῶν τῆς Συνόδου, συνεδριαζόντων ἐπὶ τούτῳ.

Ἄρθρ. 9. Εἰς ὅλα τὰ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐνεργεῖ ἡ Σύνοδος ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πάσης κοσμικῆς ἐξουσίας· ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὴν ὑπέρτατην ἐξουσίαν τοῦ Κράτους ἀνήκει ἡ κυριαρχικὴ ἐποπτεία ἐφ' ὅλων τῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους γινομένων πράξεων, συμβεβηκότων καὶ σχέσεων, ἔχει ἡ Κυβέρνησις τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνη γνώσιν τοῦ ἀντικειμένου τῆς διαπραγματεύσεως καὶ ἐπομένως πρὶν ζητηθῆ ἡ ἔγκρισις (τὸ ἐνεκρίθῃ) τῆς Κυβερνήσεως, δὲν ἡμπορεῖ νὰ κοινοποιηθῆ οὐδὲ νὰ ἐκτελεσθῆ καμμία συνοδικὴ ἀπόφασις. Εἰς τὸ προοίμιον τῆς ἐκδόσεως τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως πρέπει πάντοτε νὰ ἀναφέρηται ἡ ζητηθεῖσα καὶ ληφθεῖσα ἔγκρισις.

Ἄρθρ. 10. Εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγονται, κατὰ τοὺς εἰς τὰ ἄρθρα 11, 12 καὶ 17 ἀναφερομένους λεπτομερεστέρως προσδιορισμούς, α' Ἡ περὶ τῶν δογμάτων διδασκαλία, β' Τὸ εἶδος καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς λατρείας, γ' Ἡ ἐκτέλεσις τῶν καθηκόντων ἐκάστης τάξεως τοῦ Κλήρου, δ' Ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία τοῦ λαοῦ, ε' Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πειθαρχία (la discipline de l'Église), στ' Ἡ δοκιμασία καὶ ἡ χειροτονία τῶν ἐκ τοῦ Κλήρου, ζ' Ἡ καθιέρωσις τῶν εἰς τὴν λατρείαν ἀναγομένων πραγμάτων καὶ οἰκοδομημάτων, η' Ἡ δικαιοδοσία εἰς καθ' αὐτὸ ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα π.χ. εἰς τὰ τῆς συνειδήσεως, τῆς ἐκτελέσεως τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν χρεῶν κατὰ τὰ δόγματα, τὰ δογματικὰ βιβλία, καὶ τὸν ἐπὶ τούτων τεθεμελιωμένον κανονισμὸν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄρθρ. 11. Ἡ Σύνοδος ἐπαγρυπνεῖ προσέτι εἰς τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν παρὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρεσβευομένων δογμάτων, καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν εἰς χρῆσιν τῆς νεολαίας καὶ τῶν ἐκ τοῦ Κλήρου προσδιωρισμένων καὶ περὶ θρησκευτικῶν ἀντικειμένων πραγματευομένων βιβλίων· καὶ ὡσάκις πληροφορηθῆ θετικῶς, ὅτι ὁποιοσδήποτε ἄνθρωπος ἐπιχειρεῖ νὰ ταράξῃ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Βασιλείου δι' ἑτεροδιδασκαλίας, διὰ προσηλυτισμοῦ, ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, προσκαλεῖ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν νὰ ἐπιφέρῃ θεραπείαν εἰς τὸ κακὸν κατὰ τοὺς πολιτικοὺς νόμους.

Ἄρθρ. 12. Ἡ Σύνοδος ἐπαγρυπνεῖ προσέτι περὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων καὶ ἐθίμων, περὶ τὴν εὐπρέπειαν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν εὐταξί-

αν τῶν ἱερῶν τελετῶν, καὶ ἐν γένει περὶ τὴν δημόσιον λατρείαν· διατάττει ὅσα κρίνει συντείνοντα εἰς τὴν εὐκοσμίαν τῶν ἐκ τοῦ κλήρου, καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν αὐτῶν, καὶ φροντίζει, ὥστε οἱ ἱερωμένοι νὰ μὴ ἐνασχολῶνται, ἀπ' ἐναντίας τῶν ρητῶς ἀπαγορευόντων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, εἰς πολιτικὰ πράγματα, μηδὲ νὰ λαμβάνωσι τὴν παραμικρὰν μετοχὴν εἰς αὐτά.

Ἄρθρ. 13. Ὅλα τὰ ἀντικείμενα, ὅσα ἀνάγονται μὲν εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, δὲν ἀφορῶσιν ὅμως τὸ δογματικόν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ εἶναι καθ' αὐτὸ κοσμικά, ἔχουσι τινὰ σχέσιν πρὸς τὴν ἐπικράτειαν καὶ τὸ κοσμικὸν συμφέρον τῶν κατοίκων, εἶναι μὲν τῆς ἀρμοδιότητος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀλλὰ χωρὶς ἰδιαιτέραν συγκατάθεσιν καὶ σύμπραξιν τῆς κοσμικῆς Ἀρχῆς δὲν ἤμπορεῖ ἡ Σύνοδος μόνη νὰ διατάξῃ τί περὶ αὐτῶν. Ἡ ὑπέρτατη ἐξουσία τοῦ Κράτους ἔχει μάλιστα τὸ δικαίωμα, ὅχι μόνον νὰ ἀπαιτῇ τὸ νὰ πληροδορῆται προηγουμένως περὶ ὅλων τῶν τοιούτων διαθέσεων, ἀλλὰ καὶ δι' ἰδίων διαταγμάτων νὰ ἐμποδίζῃ, ἂν ὑπάρχη τί ἐν αὐταῖς δυνάμενον νὰ κατασταθῇ ἐπιβλαβὲς ὡς πρὸς τὸ δημόσιον συμφέρον.

Ἄρθρ. 14. Τοιαῦτα ἀντικείμενα συμμίκτου εἴδους (Ἄρθρ. 13) εἶναι πρὸς τοῖς ἄλλοις κατ' ἐξοχὴν τὰ ἑξῆς:

1. Διατάξεις περὶ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, περὶ τοῦ καιροῦ αὐτῆς, τοῦ τόπου εἰς ὃν, τοῦ ἀριθμοῦ κτλ.

2. Ἡ σύστασις, διάλυσις, ἢ ὁ περιορισμὸς μοναστικῶν καταστημάτων.

3. Ὁ περιορισμὸς, ἢ ἡ κατάπαυσις τῶν περὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς πομπῶν, παρατάξεων, κ.τ.λ. καθ' ὅσων αὐταὶ ἀνάγονται εἰς τὸ ἐπουσιῶδες μέρος τῆς λατρείας.

4. Ὁ διορισμὸς εἰς θέσεις ἐκκλησιαστικὰς, καὶ ἡ ἄδεια τῆς χειροτονίας πρεσβυτέρων καὶ διακόνων.

5. Ἡ διαίρεσις τῆς περιφερείας τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν.

6. Διατάξεις περὶ ἐκπαιδευτικῶν περιθάλπτικῶν καὶ τιμωρητικῶν καταστημάτων διὰ τοὺς ἐκ τοῦ Κλήρου.

7. Ὑγειονομικαὶ διατάξεις, καθ' ὅσον ἀνάγονται συγχρόνως εἰς ἐκκλησιαστικὰ καταστήματα.

8. Ἐκτακτοὶ ἐκκλησιαστικαὶ τελεταί, πρὸ πάντων ὅταν αὐταὶ πρόκειται νὰ γένουν εἰς ἐργασίμους ἡμέρας, ἢ ἐκτός τοῦ ναοῦ.

9. Νόμοι ἀφορῶντες τὰ κατὰ τοὺς γάμους, καθ' ὅσον δὲν ἀνάγεται εἰς τὴν πολιτικὴν συμφωνίαν.

Ἄρθρ. 15. Διατάξεις ἀναγόμεναι εἰς ἀντικείμενα συμμίκτου εἴδους καὶ ἀποφασισθεῖσαι μὲν παρὰ τῆς Συνόδου, ἐπικυρωθεῖσαι δὲ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἔχουν ἰσχὴν νόμων, καὶ ὡς τοιοῦτοι κοινοποιοῦνται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐφημερίδος.

Ἄρθρ. 16. Ὅλοι οἱ Ἀρχιερεῖς τοῦ Βασιλείου διατελοῦν ὑπὸ τὴν ὑπέρτατην ἐφορείαν τῆς Συνόδου, λαμβάνουν παρ' αὐτῆς διαταγὰς, καὶ ἀναφέρουν πρὸς αὐτὴν ὅλα, ὅσα ἀνάγονται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ καθήκοντά της. Ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἑκτασις τῶν ἐπισκόπων τοῦ Βασιλείου προσδιορίζεται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, κατὰ γνωμοδότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Αἱ ἐπισκοπαὶ θέλουν προικοδοτηθῆ καταλλήλως· οἱ δὲ Ἀρχιεπίσκοποι καὶ Ἐπίσκοποι διορίζονται μὲν κατὰ πρότασιν τῆς Συνόδου παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, κατὰ δὲ γνωμοδότησιν τῆς αὐτῆς Ἱερᾶς Συνόδου, πλὴν καὶ τοῦτο μόνον εἰς τὰς παρὰ τῶν ἱερῶν κανόνων προσδιωρισμένας περιπτώσεις, μετατίθενται, παύονται, καὶ, πρὸς ποινὴν, γίνονται ἐντελῶς ἔκπτωτοι τῆς θέσεώς των· περὶ διαίρεσεως τῶν ἐνοριῶν, περὶ προικοδοτήσεως αὐτῶν, καθὼς καὶ περὶ τοῦ εἰς αὐτάς καὶ

εις ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας διορισμοῦ, θέλει γένει φροντὶς δι' ἰδιαιτέρων διαταγμάτων.

Ἄρθρ. 17. Εἰς τὰ καθ' αὐτὸ ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα ἔχει ἡ Σύνοδος τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν ἐφ' ὅλων τῶν ἐκ τοῦ Κλήρου, καί, κατὰ τὰ εἰς τὸν 8 ἀριθμὸν τοῦ 10 Ἄρθρου ἐνδιαλαμβανόμενα, οὐχ ἦττον καὶ ἐπὶ τῶν λαϊκῶν αὐτῶν. Ἄλλ' αἱ ἀποφάσεις τῆς δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐκτελεσθοῦν, εἰ μὴ μετὰ προηγουμένην ἐπικύρωσιν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ συμφώνως μὲ τοὺς ὑπάρχοντας νόμους. Εἰς κοσμικὰ ἀντικείμενα ὑπόκεινται οἱ ἐκ τοῦ κλήρου εἰς τοὺς κοσμικοὺς νόμους καὶ τὰ κοσμικὰ πολιτικὰ ἢ ἐγκληματικὰ δικαστήρια.

Ἄρθρ. 18. Ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς πολιτικά, νὰ δικάζονται κατὰ τοὺς πολιτικοὺς νόμους καὶ νὰ διευθετῶνται μόνον παρὰ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, εἶναι·

1. Συμφωνίαι, διαθήκαι καὶ ἄλλαι πολιτικαὶ πράξεις τῶν ἐκ τοῦ κλήρου.
2. Προσδιορισμὸς περὶ κινητῶν καὶ ἀκινήτων κτημάτων, περὶ εἰσοδημάτων, ἐπικαρπίας καὶ λοιπῶν δικαιωμάτων τῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν Μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκ τοῦ Κλήρου ἀτόμων.
3. Διατάξεις καὶ ἀποφάσεις περὶ ὅλων τῶν πολιτικῶν πράξεων τῶν ἐκ τοῦ Κλήρου, ὅσαι δηλ. ἠμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀστυνομικῶν διατάξεων παραβάσεις, καὶ ὡς πολιτικὰ πταίσματα ἢ ἐγκλήματα.
4. Νόμοι ἀφορῶντες τὰ κατὰ τοὺς γάμους, καθ' ὅσον ἀνάγεται εἰς τὴν πολιτικὴν συμφωνίαν καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.
5. Διατάξεις περὶ διευθετήσεως τῶν βιβλίων τῶν γεννήσεων, θανάτων καὶ γάμων, θεωρουμένων ὡς καταστίχων τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, καὶ περὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀποδεικτικῆς ἰσχύος τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα θέλουν κρατεῖ οἱ ἱερεῖς τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ὅλων τῶν εἰς τὰς ἐφημερίας ἀναγομένων ἀποδεικτικῶν ἐγγράφων.
6. Γενικαὶ διατυπώσεις περὶ ὑποχρεώσεως πρὸς οἰκοδομὴν καὶ διατήρησιν ἐκκλησιῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτιρίων.

Ἄρθρ. 19. Μὲ ἐξωτερικὰς κοσμικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς Ἀρχὰς οὐδὲ ἡ Σύνοδος οὐδ' ἄλλος τις τῶν ἐκ τοῦ Κλήρου ἠμπορεῖ νὰ ἔχη ἀλληλογραφίαν ἢ καμμίαν ἄλλην ἄμεσον σχέσιν. Πᾶσα τοιαύτη ἀλληλογραφία γίνεται διὰ τῆς ἀνηκούσης Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας.

Ἄρθρ. 20. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία, καθ' ὅσον δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῶν καθηκόντων τῆς, ἔχει δικαίωμα εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας· καὶ ἐπομένως ὅλαι αἱ πολιτικαὶ Ἀρχαὶ ὑποχρεοῦνται, ὡσάκις ἀποδειχθῇ ὅτι προσεβλήθησαν τὰ δίκαιά της, νὰ τὴν προστατεύουν καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίζουν κατ' αἴτησίν της.

Ἄρθρ. 21. Ἐπίσης ὁμως καὶ κάθε Ἑλληνα, ὅστις νομίζει ἑαυτὸν ἀδικούμενον παρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς, ἀπ' ἐναντίας τῶν ὑπαρχουσῶν διατάξεων, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπικαλῆται τὴν Βασιλικὴν ὑπεράσπισιν. Τοιαῦτα παράπονα κατὰ καταχρήσεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ἠμποροῦν νὰ γίνωνται ἀπ' εὐθείας πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ἢ πρὸς πᾶσαν ἄλλην διοικητικὴν Ἀρχήν. Θέλουν δὲ ἐξετάζεσθαι παρὰ τῆς ἀνηκούσης Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας, ἣτις δὲν ἀποφασίζει περὶ αὐτῶν, εἰμὴ ἀφ' οὗ ἀκούση τὴν γνώμην τῆς Συνόδου, ἐξαιρουμένων μόνον τῶν περιστάσεων, αἵτινες ἀπαιτοῦν ταχύτητα, καθ' ἃς ἡ εἰρημένη Γραμματεία ἠμπορεῖ, πρὶν ἔτι ἐρωτήσῃ τὴν Σύνοδον, νὰ ἀναλάβῃ τὴν διάταξιν, ἣτις ἔδωκεν αἰτίαν εἰς τὰ παράπονα.

Ἄρθρ. 22. Ἡ Κυβέρνησις ἠμπορεῖ εἰς ἐπισήμους περιστάσεις νὰ διατάξῃ διὰ τῆς Συνόδου δημοσίους δεήσεις καὶ εὐχαριστηρίους ἐορτάς. Ἡ Βασιλικὴ ἐξουσία ἔχει ἐκτὸς τούτου τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλῆ, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς, γενικὰς Συνόδους

τοῦ Κράτους, νὰ διευθετῆ τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα· π.χ. νὰ διορίζη πρόεδρον καὶ Γραμματεῖς, χωρὶς ὅμως νὰ παρεισδύηται παντάπασιν εἰς τὰ περὶ δογμάτων.

Ἄρθρ. 23. Ὁ Πρόεδρος, ὁ Βασιλικὸς Ἐπίτροπος, οἱ Σύμβουλοι τῆς Συνόδου, καθὼς καὶ οἱ συμπληρωτικοὶ Σύμβουλοι, ἔχουν τὸν βαθμὸν τῶν Συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας, οἱ δὲ Πάρεδροι καὶ οἱ Γραμματεῖς τὸν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβούλου. Ἄλλ' ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Βασιλέως, κατὰ τὴν εἰς ὅλας τὰς ἐπιτροπὰς φυλαττομένην τάξιν, προηγοῦνται τῶν Συμβούλων.

Ἄρθρ. 24. Εἰς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς μνημονεύουν οἱ Ἀρχιερεῖς πρῶτον μὲν τὸν Βασιλέαν, δεύτερον δὲ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, λέγοντες “Μνήσθητι, Κύριε, τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Συνόδου, ἦν χάρισαι” κτλ.

Ἄρθρ. 25. Ἡ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας νὰ δημοσιεύσῃ καὶ ἐνεργήσῃ τὸ παρὸν Διάταγμα.

Ἐν Ναυπλίῳ, τῇ 23 Ἰουλίου (4 Αὐγούστου) 1833.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως

ἡ Ἀντιβασιλεία.

Ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργ Πρόεδρος, Ἐιδέκ.

Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας

Σ. Τρικούπης Πρόεδρος. Α. Μαυροκορδάτος. Γ. Ψύλλας, Γ. Πραϊδης. Γ. Κωλέττης.
Δ. Σμάλτς».

2. Πατριαχική καὶ Συνοδική Πράξις τοῦ 1866.

Ἀριθ. Πρωτ. 3446

Διεκπ. 2230

Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπιβέβαιον ὅτι ἐστὶν ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου, ἐξενεχθὲν ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Κώδικος τῶν ὑπομνημάτων.

ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ.

Τῆς εὐσταθείας τῶν ἀπανταχοῦ ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν πρόνοιαν ἐς ἀεὶ ποιουμένη ἢ καθ' ἡμᾶς αὕτη τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, οἷα κοινὴ Μήτηρ καὶ προστάτις ὑπέρμαχος, διαφόροις μὲν διαιτήσεσιν ἀναγκαίαις, καὶ τῷ καιρῷ καὶ ταῖς περιστάσεσι καταλλήλοις τὴν εὐκοσμίαν καὶ εὐρυθμίαν αὐταῖς ἐνεργάζεται, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' ἑαυτῇ ἀπονέμειν προθύμως οὐκ ἀπαναίνεται, προνοία τε ἀξιοχρέω καὶ φιλοτιμία κεκινημένη, καὶ πάντα πρὸς οἰκοδομήν, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐντολήν, διαπράττουσα, καθὰ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τῶν γὰρ κατὰ τὴν Ἰονικὴν Ἐπτάνησον ἀγιωτάτων ἐπαρχιῶν, ἥτοι τῆς Κερκύρας, τῆς Κεφαλληνίας, τῆς Ζακύνθου, τῆς Λευκάδος, καὶ ἀγίας Μαύρας, τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κυθήρων, καὶ τῶν Ἐπισκόπων Ἰθάκης, ὑποκειμένης τῇ Μητροπόλει Κεφαλληνίας, καὶ Παξῶν τῇ τῆς Κερκύρας, ἀνέκαθεν ὑποτελουσῶν πνευματικῶς τῷ καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτῳ Πατριαρχικῷ, Ἀποστολικῷ καὶ Οἰκουμενικῷ θρόνῳ, ἔνεκα δὲ πολιτικῶν αἰτιῶν διαφόροις ὑποκυψασῶν περιστάσεσι καὶ μεταβολαῖς περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν διοίκησιν, πρὸ χρόνων, ἥτοι κατὰ τὸ ἀωκγ' σωτήριοις ἔτος, ὅτε καὶ ἐν παντελεῖ σχεδὸν χρεῖα καὶ στερήσῃ ἀρχιερέων διέκειντο, προνοία ἐκκλησιαστικῇ καὶ εὐμενεῖ ἐπινεύσει τῆς τῆνικαῦτα τὸ Ἴόνιον Κράτος προστατευούσης Μεγάλης Βρετανίας, ἀποκατέστη μὲν

μορφωθείσα ὅσον ἐνήν και εἰσήχθη ἐν ταῖς θεοσώστοις ταύταις ἐπαρχίαις, εὐρυθμός τις ἐκκλησιαστικὴ κυβέρνησις, ὑπὸ τὴν περιοδικὴν διαδοχικὴν ἐξαρχίαν ἐνός τῶν τεσσάρων αὐτῶν Μητροπολιτῶν, χειροτονηθέντων τότε διὰ Πατριαρχικῶν ἐκδόσεων τοῦ αἰοιδίμου ἐν Πατριάρχαις κυροῦ Ἀνθίμου τοῦ Γ' οὗ και Γράμματι Πατριαρχικῶ και Συνοδικῶ ἐπικυρωτικῶ και διαιτητηρίῳ κατασφραλισθεῖσα ἡ διεξαγωγὴ και διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας ταύτης διετέλει ἔκτοτε και μέχρι τοῦ νῦν διενεργουμένη, φυλαττομένων τῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου προνομίων ἐν τῷ μνημοσύνῳ τοῦ Πατριαρχικοῦ ὀνόματος, και τῇ ἐκδόσει ἀδείας Πατριαρχικῆς ἐν χειροτονίαις νέων Ἀρχιερέων. Ἐπεὶ δὲ ἤδη, τοῦ Ἰονίου Κράτους ἐνωθέντος τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ, και πάντων τῶν ἐκείνου πολιτικῶν πραγμάτων πρὸς τοῦτο συναρμοσθέντων και ἀφομοιωθέντων, ἡ τὰ πνευματικά τοῦ θεοσώστου τούτου βασιλείου διέπυσα ἀγιωτάτη Ἱερὰ Σύνοδος τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἡ πρὸ τινῶν χρόνων διὰ Πατριαρχικοῦ και Συνοδικοῦ Τόμου εἰς αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν ἀνεδείχθη ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας) ἀναγκαίαν κατιδοῦσα τὴν τῶν εἰρημένων τῆς Ἐπτανήσου ἐπαρχιῶν μετ' αὐτῆς ἔνωσιν και συνάφειαν, ἀνήγγειλε τῇ ἡμῶν Μετριότητι προκαθημένη Συνοδικῶς διὰ Σεβασμίου αὐτῆς Γράμματος χρονολογούμενου τῇ α'. Ἰουνίου τοῦ τρέχοντος αὐξ'. Σωτηρίου ἔτους, ἐξαιτουμένη τὴν κανονικὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἐπίνευσιν ἐπὶ τῷ μεταβιβασθῆναι τῇ αὐτῆς δικαιοδοσίᾳ ἄπερ ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων ὁ καθ' ἡμᾶς ἀγιώτατος οἰκουμενικὸς θρόνος κέκτηται προνόμια, συνιστῶσα τὸ πρόβλημα και διὰ τῆς συγκαταθέσεως ἀπάσης τῆς ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐπτανήσου, θεωρούσης, ὡς φησὶν, ἀναγκαίαν και ζητούσης τὴν ἔνωσιν αὐτῆς και μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐγγράφως αὕτη ἀνεφέρθη πρὸς αὐτὴν διὰ τοῦ ὑπουργείου. Ταῦτα φαμέν, προτειναμένης τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, τῆς ἀγιωτάτης Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ Μετριότης ἡμῶν διασκεψαμένη μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν ἀγίας και Ἱερᾶς Συνόδου, ἐπειδὴ κατείδομεν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἔνωσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐπτανήσου πρὸς τὴν τῆς Ἑλλάδος εὐλογον μὲν ἄλλως, και ὡς εἰπεῖν, φυσικὴν οὔσαν συνέπειαν τῆς ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι ἀφομοιώσεως, ὀμολογουμένως ἐναπαιτούσης και τὴν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, κατ' οὐδὲν δὲ τὰ πνευματικά ἐκείνης συμφέροντα παραβλάπτουσιν, ἡ μέχρις ὑπονοίας διακινδυνεύουσιν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ὀμοφροσύνης, και τὴν τῶν ἱερῶν δογμάτων τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν Πίστεως ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνότητά, ἀλλὰ και μᾶλλον συντελοῦσαν αὐτὴ πρὸς εὐστάθειαν και ἀκμαίαν κατάστασιν και λαμπρότητα τῇ προστασίᾳ κράτους ὀμοδόξου, ἔτι δὲ και τὴν συγκατάθεσιν τῆς Σεβασμίας αὐτῆς Ἱεραρχίας πληροφορηθέντες συνάδουσιν, οὐδὲν ἤττον ἐκζητούσης τὴν ἔνωσιν, ὡς διείληπται, διὰ ταῦτα ἀπεδεξάμεθα κοινῇ Συνοδικῇ γνώμῃ τὴν αἴτησιν και ἀξίωσιν τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαπητῆς ἡμῶν ἀδελφῆς ἀγιωτάτης Συνόδου, ὡς σύμφωνον τῇ ἀξιοχρέῳ ἐκκλησιαστικῇ ἡμῶν μερίμνῃ ὑπὲρ τῆς εὐσταθείας τῶν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν και τῆς γαληναίας και εἰρηνικῆς αὐτῶν καταστάσεως, και εὐχαρίστῳ συνεπινεύσει συναποφηνάμενος τὴν χειραφέτησιν τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν ἀπὸ πάσης ἐξαρτήσεως αὐτῶν πρὸς τὸν καθ' ἡμᾶς ἀγιώτατον οἰκουμενικὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον, ἀπενείμαμεν και μετεβιβάσαμεν αὐτάς τῇ κανονικῇ προστασίᾳ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀφοσιώσαντες και ἀναθέμενοι ὀλοσχερῶς τῇ πνευματικῇ και ἐκκλησιαστικῇ αὐτῆς δικαιοδοσίᾳ· ἦντινα και ἐπικυροῦντες και κρατύνοντες και διὰ τῆς παρούσης Πατριαρχικῆς και Συνοδικῆς ἡμῶν πράξεως, ἀποφαινόμεθα ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι και ὀριζόμεθα Συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτῶν Ἀρχιερέων και ὑπερτίμων, τῶν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν και συλλειτουργῶν, ἵνα αἱ ἀνωτέρω ὀνομαστί ἀπαριθμηθεῖσαι ἀγιώταται ἐπαρχίαι τῆς Ἰονικῆς Ἐπτανήσου ὑπάρχουσι ἀπὸ τοῦδε και εἰς τὸν ἐξῆς ἅπαντα χρόνον και

λέγωνται, καὶ παρὰ πάντων γινώσκωνται συνηνωμένοι καὶ συνημμένοι τῇ ὀρθοδόξῳ αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, καὶ μέρος αὐτῆς ἀποτελοῦσαι ἀναπόσπαστον, ὑπαγόμεναι ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν καὶ προστασίαν τῆς ἀγιωτάτης Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀναφερόμεναι, καὶ ἄμεσον ἔχουσαι τὴν σχέσιν καὶ ἀναφορὰν ἐν πάσαις ταῖς ἐμπιπτούσαις πνευματικαῖς καὶ ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσι, σὺν τῷ μνημοσύνῳ καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς. Ἐφ' ᾧ καὶ ἡ παροῦσα Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις κατέστρωται ὑπογραφεῖσα ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ Κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, εἰς διηνεκὴ ἔνδειξιν καὶ μόνιμον παράστασιν. Ἐν ἔτει χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ ἐξηκοστῷ ἕκτῳ κατὰ μῆνα Ἰούλιον Ἐπινεμήσεως.

+ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικός Πατριάρχης.

+ Ὁ Νικαίας ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ

+ Ὁ Χαλκηδόνας ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ

+ Ὁ Προύσης ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

+ Ὁ Πελαγονείας ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ

+ Ὁ Μεσημβρίας ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ

+ Ὁ Βιδύνης ΠΑΪΣΙΟΣ

+ Ὁ Γάνου καὶ Χώρας ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ

+ Ὁ Λήμνου ΙΩΑΚΕΙΜ

+ Ὁ Κορυτζᾶς ΝΕΟΦΥΤΟΣ

+ Ὁ Ἑλλάσωνος ΙΓΝΑΤΙΟΣ

+ Ὁ Φαναριοφαρσάλων ΝΕΟΦΥΤΟΣ

+ Ὁ Κώου ΚΥΡΙΛΛΟΣ

“Διὰ τό ἀκριβές τῆς ἀντιγραφῆς ὁ Πατριαρχικός ἀρχιγραμματεὺς καὶ ἀρχαιοφύλαξ εὐχέτης Ἀφθονίδης” ».

3. Πατριαρχικὸ Γράμμα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος (1866).

Ἀριθ. Πρωτ. 3446.

Διεκπ. 2230.

Ἀγιωτάτη Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητὴ καὶ περιπόθητος ἀδελφὴ καὶ συλλειτουργός, τὸν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν ἀπονέμομεν. Περισπούδαστον ἀδελφικὸν Αὐτῆς Γράμμα, σεσημειωμένον τῇ α' τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου μηνὸς μετὰ πόθου ἐκομισάμεθα, καὶ ἤσθημεν ἐπὶ τῇ δηλώσει τῆς ἐφετῆς ἡμῖν ἀγαθῆς αὐτῆς ὑγείας. Ἀναγνωσθέντος δὲ συνοδικῶς εἶδομεν ἐξ' αὐτοῦ, ὅτι μετὰ τὴν εὐδοκηθεῖσαν σὺν θεῷ ἔνωσιν τοῦ Ἰονίου Κράτους μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἡ Σεβασμία Αὐτῆς ἀγάπη πρέπουσαν καὶ ἀναγκαίαν κατιδοῦσα καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνου ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀδελφικὴν προσάγει ἡμῖν ἀξίωσιν, ἵνα τὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἐνωθέντος Κράτους μεταβιβασθῶσιν ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ εἰς τὴν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκδηλοῦσα συνάμα καὶ τὴν πρὸς τοῦτο συγκατάθεσιν ἀπάσης τῆς ἐκεῖ Σεβασμίας Ἱεραρχίας, ἀνενεχθείσης πρὸς αὐτὴν ἐγγράφως διὰ τοῦ ὑπουργείου. Ἀπαντῶντες τοίνυν διὰ τῆς παρούσης Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς πληροφοροῦμεν τῇ Σεβασμίᾳ Αὐτῆς ἀγάπη, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀντικειμένου προκαλεσθεῖσα, ὡς εἰκός, Συνοδικὴ

διάσκεψις καὶ συζήτησις, καθ' ἣν ἤχθησαν εἰς μέσον καὶ ὅσα ἱστορικώτερον ἔλαβον χώραν κατὰ καιροὺς ἐπὶ τῆς πνευματικῆς διοικήσεως καὶ καταστάσεως τῶν τῆς Ἐπτανήσου ἐπαρχιῶν, ἀπέληξε τελευταῖον εἰς τὴν εὐχάριστον παραδοχὴν τῆς ἀδελφικῆς Αὐτῆς αἰτήσεως καὶ ἀξιώσεως, διὰ τοὺς εὐλόγους καὶ ἰσχυροὺς λόγους τῆς τὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν πραγμάτων, ὡσπερ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν, ἐναπαιτουμένης ἀφομοιώσεως καὶ συναρμοολογίας, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ περὶ τὰ ἱερά δόγματα τῆς ἀμωμότητος ἡμῶν πίστεως ἐνότητος τῆς ἐν Χριστῷ περὶ τὰ ἱερά δόγματα τῆς ἀμωμότητος πίστεως ἐνότητος καὶ ὁμοφροσύνης ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιῶν· ὡς ἐκ τούτων δὲ ἀρίθην ὄντος, ὅτι ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνώσει, οὐδὲν ἦττον εἰμὴ καὶ μᾶλλον διατηρηθῆσεται ἢ τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν πνευματικὴ εὐστάθεια καὶ λαμπρότης, δικαίως ἂν ὑποληφθεῖθαι θείας εὐδοκίας τὸ ἔργον, δικαιῶν καὶ τῆς κοινῆς ταύτης πνευματικῆς Μητρὸς τὴν ἀξιόχρεων πρόνοιαν καὶ φιλοτιμίαν. Ἐφ' ᾧ καὶ διὰ Πατριαρχικῆς ἡμῶν καὶ Συνοδικῆς πράξεως καταστρωθείσης καὶ συνυπογραφείσης Συνοδικῶς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ Κώδικι χειραφέτους ἀναδείξαντες τὰς εἰρημένας ἐπαρχίας τῆς Ἐπτανήσου ἀπὸ τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀπενείμαμεν καὶ ἀφοσιώσαμεν αὐτάς τῇ δικαιοδοσίᾳ τῆς Ὑμετέρας Σεβασμίας ἀγάπης ἣ τινι καὶ διαπέμπομεν ἤδη ἀντίγραφον ἐπίσημον τῆς συνοδικῆς ἐπικυρωτικῆς πράξεως εὐχόμενοι ἐκ βαθέων ψυχῆς ὅπως ἡ Θεία συνάρσει προαχθεῖσα ἔνωσις αὕτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐπτανήσου μετὰ τῆς αὐτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἴη αἰσία καὶ πνευματικῆς καρποφορίας ἐπιφόρος διὰ τῆς ἀγρύπνου προστασίας καὶ τοῦ ἐνθέου ζήλου τῆς Ὑμετέρας Σεβασμίας ἀγάπης, ἣτις φροντίσει πάντως διακοινῶσαι ταῦτα ἀρμοδίως καὶ τοῖς ἐν Χριστῷ ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς τοῖς ἐκεῖσε ἀρχιερατεύουσιν. Εἶεν δὲ τὰ θεοφιλῆ αὐτῆς ἔτη θεόθεν ὅτι πλεῖστα, ὑγιεινά, πανεύθυμα καὶ σωτηριωδέστατα.

αὡξ' Ἰουλίου ζ'.

Τῆς λίαν περισπουδάστου ἡμῖν Ὑμετέρας Πανιερότητος ἀγαπητός ἐν Χριστῷ ἀδελφός καὶ πρόθυμος.

+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ.

+ Ὁ Νικαίας ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ.

+ Ὁ Χαλκηδόνος ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ.

+ Ὁ Προύσης ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.

+ Ὁ Πελαγωνείας ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ.

+ Ὁ Μεσημβρίας ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ.

+ Ὁ Βιδύνης ΠΑΪΣΙΟΣ.

+ Ὁ Γάνου καὶ Χώρας ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ.

+ Ὁ Λήμνου ΙΩΑΚΕΙΜ.

+ Ὁ Κοριτζᾶς ΝΕΟΦΥΤΟΣ.

+ Ὁ Ἐλασσῶνος ΙΓΝΑΤΙΟΣ.

+ Ὁ Φαναρίου καὶ Φαρσάλων ΝΕΟΦΥΤΟΣ.

+ Ὁ Κώου ΚΥΡΙΛΛΟΣ ».

4. Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις παραχωρήσεως τῶν Μητροπόλεων τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἄρτης καὶ τμήματος τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος (1882).

ΙΩΑΚΕΙΜ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Τῆς τῶν πολιτειῶν καταστάσεως ὡς ἐπὶ τό πολὺ μεταβαλλομένης ταῖς τοῦ χρόνου φοραῖς καὶ ἄλλοτε ἄλλως μεταπιπτούσης, ἀνάγκη καὶ τὰ περὶ τὴν διοίκησιν τῶν ἐπὶ μέρος Ἐκκλησιῶν ταύτη συµμεταβάλλεσθαι καὶ συµμεθαρµόζεσθαι. Ὁ δὲ καὶ ὁ Ἱερώτατος Φώτιος ἐδήλου ἄλλοτε λέγων «τὰ ἐκκλησιαστικά, καὶ μάλιστα γε τὰ περὶ τῶν ἐνοριῶν δίκαια ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατείαις καὶ διοικήσεσι συµμεταβάλλεσθαι εἴωθεν». Ἐνθεν τοι καὶ νῦν ἐπεὶ τινές τῶν ἐν ταῖς χώραις Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας παροικιῶν τοῦ καθ' ἡµᾶς ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ Πατριαρχικοῦ Οἰκουµενικοῦ Θρόνου, ἦτοι ἡ ἀγιωτάτη Μητρόπολις Λαρίσσης μετὰ τὰ τῶν ὑπ' αὐτὴν ἀγιωτάτων Ἐπισκοπῶν Τρίκκης, Σταγῶν, Θαυμακοῦ, καὶ Γαρδικίου, καὶ αἱ ἀγιώταται Μητροπόλεις Ἄρτης, Δημητριάδος καὶ Φαναριοφερσάλων, καὶ ἡ ἀγιωτάτη Ἐπισκοπὴ Πλαταµῶνος, ἡ τῆ ἀγιωτάτη Μητροπόλει Θεσσαλονίκης ὑποκειµένη, ἔτι δέ εἴκοσι χωρία τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ἰωαννίνων ἐκ τοῦ τμήματος Τσουµέρκων καὶ τρία ἕτερα τῆς αὐτῆς Μητροπόλεως ἐκ τοῦ τμήματος Μαλακασίου, νεύσει κρείττονι προσηρητήθησαν ἐναγχος καὶ ἠνώθησαν πολιτικῶς τῷ θεοσώτῳ Βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος, ἀνηνέχθησαν δέ τῆ καθ' ἡµᾶς ἀγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἡ τε εὐσεβεστάτη Κυβέρνησις τοῦ εἰρηµένου βασιλείου, διὰ γραµμάτων αὐτῆς σεσηµασµένων τῆ κ'. Ἀπριλίου ἐνεστῶτος σωτηρίου ἔτους αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διοικοῦσα Ἱερά Σύνοδος δι' ἑτέρων αὐτῆς γραµμάτων ὑπὸ χρονολογίαν κη' Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ σωτηρίου ἔτους, αἰτούµενοι, ὅπως κατὰ τὴν ἀνέκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κρατήσασαν τάξιν, αἱ εἰρηµένα παροικία ἀπολυθῶσι καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τοῦ καθ' ἡµᾶς Οἰκουµενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου καὶ προσαρτηθῶσι τῇ ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελοῦσαι τοῦ λοιποῦ μέρος ταύτης ἀδιάσπαστον καὶ ἀχώριστον, ἡ µετριότης ἡµῶν μετὰ τῆς περὶ ἡµᾶς ἀγίας Συνόδου τῶν ἱερωτάτων Μητροπολιτῶν, τῶν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡµῖν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἀτε δὲ ὀφείλοντες ἀξιοχρέως µεριµνᾶν ὑπὲρ τῆς εὐσταθείας τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, τὰ κατὰ τὴν ἱεράν ταύτην ὑπόθεσιν ὡς εἰκὸς µελετήσαντες καὶ συνδιασκεψάµενοι, ἐπειδὴ κατείδοµεν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ ἀγιωτάτου Οἰκουµενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἀπόλυσις τῶν εἰρηµένων ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν καὶ ἡ τούτων ἐκχώρησις τῇ ἀγιωτάτῃ αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἀναγκαίως ἐναπαιτεῖται, ἔνεκα τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἐπελθούσης πολιτικῆς αὐτῶν ἐνώσεως μετὰ τοῦ θεοφρουρήτου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, καὶ πρέπουσα ἅµα καὶ λυσιτελής καθόλου ἀποβαίνει εἰς τὰ πνευµατικά αὐτῶν συµφέροντα, προθύμως ἀπεδεξάµεθα τὴν αἴτησιν κοινῇ καὶ ὁµοφώνῳ γνώµῃ συνευδοκήσαντες. Καὶ δὲ γράφοντες ἀποφαινόµεθα, ἀγίῳ Πνεύματι τὰς ἐν ταῖς πολιτικῶς τῷ Βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος ἄρτι ἐκχωρηθείσαις χώραις κειµέναις, τῆ καθ' ἡµᾶς δέ ἀγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ µέχρι τοῦ νῦν κανονικῶς ὑπαγοµένας Μητροπολιτικὰς καὶ Ἐπισκοπικὰς παροικίας Λαρίσσης, Ἄρτης, Δημητριάδος, Φαναριοφερσάλων, Τρίκκης, Σταγῶν, Θαυμακοῦ, Γαρδικίου, Πλαταµῶνος καὶ τὰ συµπεριληφθέντα ἐκ τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ἰωαννίνων χωρία, ὡς καὶ τὰς ἐν αὐταῖς ὑπαρχούσας ἱεράς Πατριαρχικὰς καὶ Σταυροπηγιακὰς Μονὰς εἶναι διὰ παντός τοῦ λοιποῦ καὶ λέγεσθαι καὶ παρὰ πάντων γινώσκεσθαι καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἠνωµένας καὶ συνηµµένας ἀναποσπᾶστως τῇ ἀγιωτάτῃ αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας ταύτης διακυβερνᾶσθαι, πρὸς αὐτὴν τε ἔχειν τὴν κανονικὴν καὶ ἄµεσον ὑποταγὴν καὶ ἀναφοράν, καὶ τοῦ ὀνόµατος αὐτῆς µνημονεύει. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐγένετο ἡ παροῦσα Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ ἐν µεµβράναις Πράξις, καταστρωθεῖσα καὶ ἐν τῷ Ἱερωῦ Κώδικι τῆς καθ' ἡµᾶς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίᾳ.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αὐπβ'. κατὰ μῆνα Μάϊον.
 + Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΙΩΑΚΕΙΜ
 + Ὁ Ἐφέσου ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ
 + Ὁ Νικομηδείας ΦΙΛΟΘΕΟΣ
 + Ὁ Πρόεδρος Νικαίων ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
 + Ὁ Δέρκων ΙΩΑΚΕΙΜ
 + Ὁ Ἀμασείας ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ
 + Ὁ Προύσης ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ
 + Ὁ Μυτιλήνης ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
 + Ὁ Πρόεδρος Διδυμοτείχου ΜΕΘΟΔΙΟΣ
 + Ὁ Βάρνης ΚΥΡΙΛΛΟΣ
 + Ὁ Βοδενῶν ΙΕΡΟΘΕΟΣ
 + Ὁ Κασσάνδρου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ».

5. Ἐπιστολή τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἀρχιερεῖς μὲ θέμα τὴν ἀποδοχὴ τῶν Μητροπόλεων τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἄρτας καὶ τμήματος τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.
 Ἀριθ. Πρωτ. 2460
 Διεκπ. 207

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνὰ τὸ Βασίλειον Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας.

Ἡ Σύνοδος διὰ γράμματος αὐτῆς ἀπὸ 28 Ἀπριλίου ἐ. ἔ. πρὸς τὴν Α. Παναγιότητα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἀγιωτάτην Σύνοδον ἐξητήσατο καὶ τῇ συμπράξει οὐ τυχούση τῆς Κυβερνήσεως τὴν ἀπὸ τοῦ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Ἐκκλησιαστικὴν ἀπόλυσιν καὶ τὴν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν τῶν ἀπὸ πολλοῦ πολιτικῶς προσαρτηθειῶν χωρῶν τινῶν ἐν Ἠπειρῷ καὶ Θεσσαλίᾳ τῷ θεοφρουρητῷ τῆς Ἑλλάδος Βασιλείῳ. Ἡ Παναγιότης μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν Ἱ. Συνόδου διὰ Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς ἐπιστολῆς τῆς 16 π. μηνὸς ἐγνώρισαν τῇ Συνόδῳ ὅτι διὰ πράξεως αὐτῶν ἐχειραφέτησαν καὶ ἐξεχώρησαν ἅμα τῇ αὐτοκεφάλῳ τῆς Ἑλλάδος Ἐκκλησίᾳ τὰς ἄχρι τοῦδε κανονικῶς ὑπαγομένους ὑπὸ τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον ἐκείνας χώρας.

Συντελεσθεῖσαν λοιπὸν Θεία εὐδοκία τὴν ἔνωσιν ἐφ' ἣ εὐχαριστίαν τῷ Παναγᾷ Θεῷ ἀνέπεμψε, τῶν ἐν τῷ ᾧδε περικλειστῷ Πατριαρχικῷ καὶ Συνοδικῷ Τόμῳ φερομένων χωρῶν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μετ' ἀφάτου χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως ἅμα ἀγγέλει πᾶσιν ὑμῖν ταύτην ἡ Σύνοδος, καὶ συγχρόνως διαπέμπουσα ὑμῖν ἀντίτυπα τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς πράξεως ἐντέλλεται, ἵνα ἐπιτάξητε τοῖς ὑπὸ τῇ πνευματικῇ ἐκάστου ὑμῶν ποιμαντορίᾳ διατελοῦσιν εὐλαβεστάτοις ἐφημερίοις, ὅπως ἀναγνώσωσιν αὐτὴν ἐπ' Ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου πρὸς γνῶσιν τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Μαΐου 1882,
 + Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Πρόεδρος.

+ Ὁ Λευκάδος ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ.
 + Ὁ Ἰθάκης ΓΑΒΡΙΗΛ.
 + Ὁ Ἄνδρου καὶ Κέας ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ.
 + Ὁ Φωκίδος ΔΑΥΪΔ.
 Ὁ Γραμματεὺς
 Ἀρχιμανδρίτης Δαμασκηνὸς Χριστόπουλος.

6. Περὶ τῆς διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν

+ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ
 ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Ἀριθ. Πρωτ. 2231

Ἀκλόνητον τὴν βάσιν τῆς κανονικῆς τάξεως ἔχουσα καὶ διαφυλάττουσα ἡ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐν τῇ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως οἰκονομία, οἶδε καὶ εἴωθεν ἐν τῇ ἐμμελεῖ αὐτῆς περὶ τῆς ἀπανταχοῦ ἱεραῆς εὐταξίας καὶ καταστάσεως φροντίδι εὐθετίζειν καὶ διέπειν τὰ ἐπὶ μέρος κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τοὺς καιροὺς, ἐναρμόνιον πάντοτε στοχαζομένη ἀποφαίνειν πανταχοῦ κατὰ τὴν χρεῖαν τῶν καιρῶν καὶ τῶν πραγμάτων τὴν ἱεράν τάξιν, ἥπερ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις καθωραΐζεται.

Ἐπειδὴ τοίνυν, προκειμένου καὶ περὶ τῆς διοικήσεως τῶν εἰς τὸ Θεοφρούρητον Κράτος τῆς Ἑλλάδος τελευταίως περιελθουσῶν πολιτικῶς Ἐπαρχιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, κατάδηλον ἐγένετο ὅτι διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν πολιτικὴν μεταβολὴν τῶν κατ' αὐτάς οὐκ ἄμοιρος δυσχερειῶν καὶ ἀνωμαλιῶν ποικίλων ἦν ἐφεξῆς ἡ ἄμεσος αὐτῶν παρὰ τοῦ Ἀγιωτάτου τούτου Θρόνου ὡς πρότερον διακυβέρνησις, ἡ Μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῖν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, λαβόντες ὑπ' ὄψιν κατὰ τὸ χρεῶν τὴν νέαν κατάστασιν καὶ τὴν ἐνδεικνυμένην ἐξ' αὐτῆς ἀνάγκην ἀξιοχρέου προνοίας καὶ μερίμνης πρὸς τὴν προσήκουσαν ἀνάλογον διευθέτησιν καὶ διοργάνωσιν καὶ ἐκκλησιαστικῶς τῶν κατὰ τὰς Ἐπαρχίας ταύτας, ἐγνωμεν καὶ ἀπεφασίσαμεν Συνοδικῶς, ὅπως, τηρουμένου τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώματος τοῦ Ἀγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἡ διοίκησις ἐν τοῖς ἐπὶ μέρος τῶν ἐπαρχιῶν τούτων διεξάγεται ἐφεξῆς ἐπιτροπικῶς ὑπὸ τῆς πεφιλημένης Ἀγιωτάτης ἀδελφῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, προφρόνως ἀποδεξαμένης, συναινούσης καὶ κυρούσης καὶ τῆς Ἐντίμου Ἑλληνικῆς Πολιτείας, ὅπως κατὰ τὴν παράκλησιν τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας ἀναλάβῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἐνεργουμένην ἐπὶ τοῖς ἐξῆς κυρωθεῖσιν ἐκκλησιαστικῶς τὲ καὶ πολιτικῶς γενικοῖς ὅροις:

Α') Ἀπασαί αἱ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος περιελθοῦσαι Ἐπαρχίαι τοῦ Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, πλὴν τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς νήσου Κρήτης, διαφυλαττούσης τὸ ἄχρι τοῦδε αὐτόνομον αὐτῆς καθεστῶς, ὑπάγονται ἐφεξῆς ὑπὸ τὴν ἄμεσον διακυβέρνησιν τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθοδόξου Αὐτο-

κεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπεκτεινούσης καὶ ἐπὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἐν πᾶσι τὸ σύστημα τῆς διοικήσεως καὶ τὴν τάξιν τῶν ἰδίων αὐτῆς Ἐπαρχιῶν.

Β') Ἄμεσος ὡς ἐκ τούτου κεντρικὴ καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἀνωτέρα ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἀναγνωρίζεται ἐφεξῆς ἢ ἐν Ἀθήναις Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἧς συμμετέχουσι καὶ οἱ Μητροπολίται τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων, καλούμενοι εἰς αὐτὴν κατ' ἴσον ἀριθμὸν πρὸς τοὺς ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προσκαλουμένους ἀρχιερεῖς καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ σύστημα καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων.

Γ') Κατ' ἴσον ἀριθμὸν καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων συμμετέχουσι καὶ παρεδρεύουσιν οἱ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἁγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ ἐν τῷ Διοικητικῷ Συμβουλίῳ τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμεῖου καὶ ἐν τῷ Ἐποπτικῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Δ') Οἱ τῶν Ἐπαρχιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἁγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν Ἑλλάδι ἀρχιερεῖς συμμετέχουσιν ὡσαύτως ὑποχρεωτικῶς καὶ τῶν Γενικῶν Συνόδων τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὡς ἐν σῶμα συσκέπτονται καὶ λαμβάνουσιν ἀποφάσεις ἀπὸ κοινοῦ, ἐξ ἴσου ἰσχύουσας καὶ διὰ τὰς αὐτόθι ἐπαρχίας τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου.

Ε') Οἱ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἀρχιερεῖς ἐκλέγονται ἐφεξῆς καὶ ἀποκαθίστανται εἰς τὰς οἰκείας ἔδρας καθ' ὃν τρόπον καὶ σύστημα καὶ οἱ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ βάσει καταλόγου ἐκλεξίμων, συντεταγμένου ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐγκεκριμένου ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δικαιουμένου καὶ τούτου ὑποδεικνύειν ὑποψηφίους, ἀπαγορευομένων τῶν ἀρχιερατικῶν μεταθέσεων ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν. Προσωρινῶς μόνον τὸ γέ νῦν, ἐφ' ὅσον εἰσέτι ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι διαθέσιμοι πρόσφυγες ἀρχιερεῖς, ἢ πλήρωσις χηρευούσης τινὸς μονίμου Μητροπόλεως τῆς περιοχῆς τοῦ ἐν Ἑλλάδι Πατριαρχικοῦ κλίματος δύναται διενεργεῖσθαι, ἀποφάσει τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱερᾶς Συνόδου, δι' ἀποκαταστάσεως τινὸς ἐκ τῶν προσφύγων τούτων ἀρχιερέων, ἢ διὰ μεταθέσεως ἀρχιερέως κατέχοντος προσωρινὴν Μητροπολιτικὴν ἔδραν, ἢ διὰ διορισμοῦ τινὸς ἐκ τῶν ἤδη ὑπαρχόντων βοηθῶν Ἐπισκόπων, ὧν ὁ θεσμὸς ἐφεξῆς καταργεῖται.

ΣΤ') Ὑπαγόμενοι ἐφεξῆς ἐν πᾶσιν ὑπὸ τοὺς νόμους τῆς ἐν Ἑλλάδι Ὁρθοδόξου Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀρχιερεῖς τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου, δικάζονται καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ὁρθοδόξου Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κεκτημένοι μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκκλήτου ἐνώπιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν περιπτώσει ποινῶν ἀργίας ἢ καθαιρέσεως ἢ τινὸς τοιούτου.

Ζ') Ἡ τε χρεῖα καὶ ἡ πλήρωσις ἐπαρχίας τινὸς τῆς περιοχῆς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀναγγέλλεται τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς ἐν Ἀθήνας Ἱερᾶς Συνόδου Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἀποστέλλοντος ἐκάστοτε πρὸς αὐτὸν καὶ ἀντίγραφον τοῦ ὑπομνήματος τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποκαθισταμένων ἀρχιερέων, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν κατὰ τὴν χειροτονίαν ἀρχιερατικὴν αὐτῶν ὁμολογίαν, ὡσάκις πρόκειται περὶ νεωστὶ χειροτονουμένων. Ὡσαύτως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀγγέλλεται τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ ἢ πρόσκλησις τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἱερὰν Σύνοδον, τὸ Γενικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον καὶ τὸ Ἐποπτικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὡς καὶ εἰς τὰς Γενικὰς Συνόδους τῆς Ἱεραρχίας. Ἡ ἀνάληψις δὲ τῶν ποιμαντορικῶν καθηκόντων ἀναγγέλλεται πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχῃ καὶ δι' ἰδίου γράμματος τοῦ ἐκλεγέντος νέου ἀρχιερέως, ἀποστελλομένου ὡσαύτως διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Η') Διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Πατριαρχικῶν Ἐπαρχιῶν ἀποστέλλουσιν ὡσαύτως κατ' ἔτος πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἀντίγραφον τῶν πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος τακτικῶν ἐτησίων ἐκθέσεων αὐτῶν, περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις αὐτῶν ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως.

Θ') Οἱ ἐν Ἑλλάδι Μητροπολίται τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου μνημονεύουσι τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, οὗ ἡ ἐκλογή διεξάγεται κατὰ τὰ ἀπὸ τινὸς γινόμενα.

Ι') Διατηροῦνται ἀπαραμείωτα τὰ κανονικὰ δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἱερῶν Πατριαρχικῶν καὶ Σταυροπηγιακῶν Μονῶν, μνημονομένου ἐν αὐταῖς τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ ἐκάστοτε ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ Προέδρου αὐτῆς ἀνακοινουμένης πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην τῆς ἐκλογῆς τῶν νέων Ἡγουμενοσυμβουλίων τῶν Μονῶν τούτων. Ἄλλ' ἡ διοικήσις ὁμῶς τῶν Μονῶν καὶ ἡ ἐν γένει διαχειρίσις καὶ ὁ ἐπ' αὐτῶν ἔλεγχος ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐφαρμοζούσης καὶ ἐπὶ τῶν Μονῶν τούτων τὰς ἰσχυοῦσας διὰ τὰς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς περιοχῇ Ἱερᾶς Μονῆς διατάξεις. Ἡ διάλυσις ὁμῶς τυχὸν ἢ ἡ συγχώνευσις Πατριαρχικῆς τινὸς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς διενεργεῖται πάντοτε μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ταῦτα οὕτω συνοδικῶς ἐγκριθέντα καὶ ἀποφασισθέντα κυροῦνται καὶ διὸ τῆς παρούσης Πατριαρχικῆς ἡμῶν καὶ Συνοδικῆς Πράξεως, καταστρωθείσης ἐν τῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐν ἴσῳ δὲ καὶ ἀπαραλλάκτῳ ἀποστελλομένης καὶ τῇ Ἁγιωτάτῃ Ἀδελφῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Κύριος δὲ ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ εὐσεβοῦς Αὐτοῦ λαοῦ οἰκονομῶν, εὐλογοῖ πάντοτε ἐν πᾶσι καὶ αὖξοι τὰ κατὰ τὴν Ἁγίαν Αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίαν ἐν τῇ ἄλλῃ αὐτῆς περιοχῇ καὶ ἐν ταῖς αὐτόθι Ἐπαρχίαις τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἁγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἵνα καὶ ἡμεῖς «χαίρωμεν βλέποντες τὴν τάξιν αὐτῶν καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως».

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αλκῆ', μηνὸς Σεπτεμβρίου δ', Ἰνδικτιῶνος ΙΒ'.

+ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Αποφαίνεται.

+ Ὁ Κυζίκου ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ,

+ Ὁ Νικαίας ΒΕΝΙΑΜΙΝ,

+ Ὁ Προύσης ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ,

+ Ὁ Νεοκαισαρείας ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ,

+ Ὁ Ἡλιουπόλεως ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ,

+ Ὁ Ἰμβρου καὶ Τενέδου ΙΑΚΩΒΟΣ,

+ Ὁ Θεοδωρουπόλεως ΛΕΟΝΤΙΟΣ,

+ Ὁ Εἰρηνουπόλεως ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ,

+ Ὁ Χριστουπόλεως ΜΕΛΕΤΙΟΣ,

+ Ὁ Μύρων ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ,

+ Ὁ Λαοδικείας ΔΩΡΟΘΕΟΣ».

7. Νόμος 3615/1928

«Περὶ ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώραις τῆς Ἑλλάδος Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 75 τοῦ Συντάγματος, ἐκδίδομεν τὸν ἐπόμενον νόμον, ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς Βουλῆς.

Ἄρθρον 1.

Ἀπασαι αἱ ἐν ταῖς Νέαις Χώραις τῆς Ἑλλάδος Μητροπόλεις τοῦ Ἀγιοτάτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀναγνωρίζουσιν ὡς διοικητικὴν αὐτῶν ἀρχὴν τὴν ἐν Ἀθήναις Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ὁρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἣν ἀνατίθεται ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἢ διοικήσεως αὐτῶν, τηρουμένων τῶν ἐπ' αὐτῶν κανονικῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ.

Ἄρθρον 2.

Οἱ Μητροπολίται τῶν Νέων Χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐξομοιούμενοι κατὰ πάντα πρὸς τοὺς Μητροπολίτας τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπεκτεινόμενου γενικῶς καὶ ἐπ' αὐτῶν τοῦ Καταστατικοῦ νόμου: α) Μετέχουσι τῆς ἐν Ἀθήναις Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, παρεδρεύοντες κατὰ τὰ πρεσβεία τῆς Ἀρχιερωσύνης. β) Μετέχουσι τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱερᾶς Συνόδου, ἣτις οὕτω σύγκειται ἐξ ἑννέα μελῶν ἰσοψηφίων, ὧν πέντε μὲν ἐκ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Ἀρχιερέων τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐχόντων ἐπισκοπὰς καὶ τέσσαρες ἐκ τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν, τῶν ἐχόντων Μητροπόλεις. Τῶν ἑννέα τούτων μελῶν εἷς εἶνε πρόεδρος καὶ ὀκτὼ σύνεδροι. Καὶ πρόεδρος μὲν εἶνε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, οἱ δὲ σύνεδροι καλοῦνται ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὴν τάξιν τῶν πρεσβείων τῆς Ἀρχιερωσύνης, διατηρουμένης ἐνὶ ἐκάστῳ ἐν ταῖς συνεδρίασι καὶ τῆς τάξεως τοῦ ἰδίου βαθμοῦ.

Ἡ Διαρκὴς Ἱερὰ Σύνοδος εὐρίσκεται ἐν ἀπαρτίᾳ ἂν ὧσι παρόντες πέντε σύνεδροι, αἱ δὲ ἀποφάσεις λαμβάνονται κατὰ πλειονοψηφίαν. Ὅταν ὅμως ἡ Διαρκὴς Σύνοδος λαμβάνῃ ἀποφάσεις ὡς δικαστήριον, ἀπαιτεῖται νὰ παρίστανται ὅλα τὰ μέλη τῆς Συνόδου.

Ἡ Συνοδικὴ περίοδος ἀρχεταὶ τὴν 1ῃ Ὀκτωβρίου ἐκάστου ἔτους.

γ) Δύο τῶν Μητροπολιτῶν τῶν Νέων Χωρῶν, τῶν παρεδρευόντων ἐν τῇ Διαρκεῖ Συνόδῳ παρεδρεύουσι καὶ ἐν τῷ διοικητικῷ συμβουλίῳ τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνοδικῆς αὐτῶν παρεδρείας, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, δύο δὲ ἕτεροι ἐκ τῶν αὐτῶν Μητροπολιτῶν, ὧν ὁ εἰς ἀναπληρωματικὸς, ἐν τῷ Ἐποπτικῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως.

δ) Δικάζονται καθ' ὄν τρόπον καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ε) Ἐκλέγονται καθ' ὄν τρόπον καὶ οἱ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀρχιερεῖς ἐκ καταλόγου ἐκλεξιμῶν, ἀπαγορευομένης τῆς ἀπὸ Μητροπόλεως εἰς Μητροπόλιν μεταθέσεως. Μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἢ πλήρωσις χηρευούσης τινὸς μονίμου Μητροπόλεως τῶν Νέων Χωρῶν διενεργεῖται ἀποφάσει τῆς Συνόδου δι' ἀποκαταστάσεως ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι προσφύγων Ἀρχιερέων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἢ διὰ μεταθέσεως Ἀρχιερέως κατέχοντος προσωρινὴν Μητροπολιτικὴν ἔδραν, ἢ ἐκ τῶν ἤδη ὑπαρχόντων βοηθῶν Ἐπισκόπων, καταργουμένου τοῦ θεσμοῦ τῶν βοηθῶν Ἐπισκόπων ἅμα τῇ προαγωγῇ αὐτῶν. Μέχρι τῆς προαγωγῆς αἱ ἀποδοχαὶ αὐτῶν καταβάλλονται παρὰ τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλ. Ταμείου κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 35 ἐδάφ. 1 τοῦ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923. Αἰπροσωριναὶ Μητροπόλεις αἱ συσταθεῖσαι διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 4427 Διεκπ 2661 καὶ ἡμερομηνίαν 6 Νοεμβρίου 1924 Πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου χηρεύουσαι συγχωνεύονται πρὸς τὰς ἐξ ὧν ἀπεσπᾶσθησαν μονίμους.

Ἄρθρον 3.

Ἐπεκτείνεται ὁ «περὶ ἐνοριακῶν ναῶν καὶ ἐφημερίων νόμος τῆς 17 Νοεμβρίου 1923 καὶ εἰς τὰς Νέας Χώρας. Ὁ νόμος οὗτος τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει διὰ Διαταγμάτων βαθμηδὸν ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας καὶ τῶν Ἐρησκευμάτων, ἰδιατέρως δι' ἐκάστην Μητροπολιτικὴν περιφέρειαν.

Ἄρθρον 4.

Ὁ παρῶν νόμος δὲν ἔχει ἐφαρμογὴν διὰ τὸ ἐν Κρήτῃ ἰσχύον ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς.

Ὁ παρῶν νόμος ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ παρ' Ἡμῶν σήμερον ἐκδοθεὶς, δημοσιευθήτω διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκτελεσθήτω ὡς νόμος τοῦ Κράτους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10ῃ Ἰουλίου 1928.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας
ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ

Ὁ ἐπὶ τῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Ὑπουργὸς
Κ. ΓΟΝΤΙΚΑΣ

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Ἰουλίου 1928.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς
Π. ΠΕΤΡΙΔΗΣ».

8. Πατριαρχική καὶ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ 1902

Τοῖς Μακαριωτάτοις καὶ Ἁγιωτάτοις Πατριάρχαις Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων καὶ ταῖς Ἁγιωτάταις ἐν Χριστῷ ἀδελφαῖς αὐτοκεφάλαις Ἐκκλησίαις ταῖς ἐν Κύπρῳ, Ρωσσίᾳ, Ἑλλάδι, Ρουμανίᾳ, Σερβίᾳ καὶ Μαυροβουνίῳ.

Ἐν οἷς ἀντεπέστειλαν ἡμῖν εἰρηνικοῖς γράμμασιν οἱ Ἁγιώτατοι πρόεδροι τῶν σεπτῶν αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀποκριτικῶς πρὸς τὰ ἡμέτερα ἀγγελτήρια τῆς εὐδοκίᾳ Θεοῦ ἐκλογῆς ἡμῶν καὶ ἀναρρήσεως ἐπὶ τὸν ἀγιώτατον καὶ ἀποστολικὸν καὶ πατριαρχικὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον, γηθόσυνοι κατείδομεν τὸν παλαίτατον καὶ ἀδιάρρηκτον πνευματικὸν σύνδεσμον μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ μετὰ ζέσεως ἀκμαίας ἐκδηλούμενον, ρήματα τε εὐαγγελικῆς ἀγάπης πάνυ προθύμως ἐκφερόμενα καὶ εὐχὰς διαπύρους πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπεμπομένας ὑπὲρ τῆς πρεσβυγενοῦς ταύτης ἀγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τῆς ἐν πίστει καὶ ἐλπίδι καὶ ἀγάπῃ προθυμοτάτης αὐτῶν ἀδελφῆς.

Ἡ ὡς ἐν ἱερῷ χορῷ ἑναρμόνιος αὕτη παράστασις τῶν συνεχομένων ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν, τὴν ψυχὴν ἡμῶν κατανύξασα, μειζόνως ἡμᾶς διεθέρμανεν ἐπὶ συνεχεστέρῃ ἀνυσίμῳ κοινωνίᾳ καὶ χρηστοτέρας διήγειρεν ἐν ἡμῖν ἐλπίδος γονιμωτέρας καλλιεργείας τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων τῶν ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀγλαότεραν καὶ δαψιλεστέραν θρησκευτικὴν καρποφορίαν. Ὡς κρατίστων γὰρ προθέσεων καὶ ἐνθέου ζήλου μεστάς ἀποδεξάμεθα καὶ ἀσπασίως ἐνεκολπώσαμεθα τὰς ἀκραιφνεῖς ἀδελφικὰς βεβαιώσεις τῶν Ἁγιωτάτων Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς ἢ τὰ πρεσβεῖα τῶν ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις κράτεσιν Ἐκκλησιῶν φέρουσα ἀγιωτάτη ἀδελφὴ ἢ ὀρθόδοξος, φαμέν, Ἐκκλησία πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, πολλῆς ἡμᾶς ἐμπεφόρηκε παρμυθίας προσειπούσα καὶ προσβεβαιώσασα τάδε:

«Ἡ ἀπευθυνομένη πρὸς ἡμᾶς καὶ τὰς λοιπὰς αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας κλήσις ἡμῶν πρὸς εἰρήνην καὶ ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ ἀμοιβαίαν κοινωνίαν ζωηρὰν εὐρήσει ἀπήχησιν καὶ συμπάθειαν ἐν ταῖς καρδίαις πάντων τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τῶν εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένων τῇ μητρὶ αὐτῶν Ἐκκλησίᾳ. Κεχωρισμένοι διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν γλωσσῶν καὶ τῶν ἐθνικοτήτων αἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ τοπικαὶ Ἐκκλησίαι εὐρίσκουσι τὴν ἑαυτῶν ἐνότητα ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ἀγάπῃ, ἐν τῇ στενῇ δὲ

πρὸς ἀλλήλας κοινωνία θάρρος καὶ δύναμιν ἀρῶνται εἰς προκοπὴν ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ θεογνωσίᾳ, ἀπόκρουσιν τῶν μεθοδεῶν τοῦ πολεμίου καὶ παγκόσμιον κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου». Τὸ αὐτὸ δὲ τῆς φιλαδελφείας καὶ τῆς ἐνότητος πνεῦμα ἀπὸ τῆς θεορρύτου πηγῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἐκπηγάζον ἐπιπνέει ζωηρῶς δι' ὁμοίων λέξεων καὶ ἐννοιῶν ἐν τοῖς τιμίοις γράμμασι καὶ πασῶν τῶν ἄλλων ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, θάρρος ὄντως καὶ δύναμιν ἡμῖν μεταδιδόν, εὐλόγους τὲ τὰς ἀφορμὰς παρέχον, ὅπως πρὸς τῷ καλῶς ἔκπαλαι κρατοῦντι ἔθιμῳ τῶν τῆς φιλαδελφίας καὶ τῆς ἀγάπης προσαγορεύσεων καὶ τὰς πεπνυμένας αὐτῶν γνώμας ἐκζητῶμεν ἐκάστοτε ἐπὶ τῶν ζητημάτων, ἐφ' ὧν ἢ ἀπὸ κοινοῦ μελέτη καὶ κρίσις ἡδύνατ' ἂν θεωρηθῆναι ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν εὐκαιρος, ἅμα δὲ καὶ τελεσιουργὸς ἔργων ἀγαθῶν πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν τῶν τὲ ἀπὸ μέρους καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἧς κεφαλὴ ὁ Χριστός.

Ἀπὸ τοιαύτης ὄντως ἀδελφικῆς ἐνισχύσεως εὐλόγως ἐπιρρωνύμενοι καὶ ἐν νῷ ἔχοντες τὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου παραίνεσιν πρὸς Κορινθίους καὶ πρὸς πάντας πάντων τῶν αἰῶνων τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντες. «Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες καὶ μὴ ἦ ἐν ἡμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῷ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ», ἔγνωμεν προτείνει τῇ περὶ ἡμᾶς Συνόδῳ πρὸς διάσκεψιν ὅπερ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκρίναμεν μελέτημα πρέπον καὶ ἅγιον, ἐμβριθοῦς τὲ ἐπιστάσεως ἄξιον, εἶγε δηλοῦν ἢ καθ' ἡμᾶς ἀγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία εὐκαιρον λογίζεται ἐπιζητῆσαι ἀνταλλαγὴν σκέψεων μετὰ τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν καὶ τῶν σεβασμιωτάτων προέδρων τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τινῶν θεμάτων καθόλου μὲν εἰπεῖν θρησκευτικῆς οὐσίας καὶ ιδιότητος, πολλῆς δὲ σημασίας καὶ σπουδαιότητος, ὧν διάγραμμα πρὸς σαφεστέραν διατύπωσιν καὶ εὐχερεστέραν μελέτην ἀνεκοινωσάμεθα τοῖς περὶ ἡμᾶς σεβασμίοις καὶ περισπουδάστοις ἐν Χριστῷ συνοδικοῖς ἀδελφοῖς.

Μετὰ τὴν ἐπιγενομένην τοίνυν ἐπισταμένην μελέτην καὶ δοκιμασίαν, συναινοῦσαν ἔχοντες τὴν ὁμόφωνον συνοδικὴν διαγνώμην τῶν περὶ ἡμᾶς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι λῖαν ἡμῖν ἀγαπητῶν καὶ περισπουδάστων ἀδελφῶν ἀγίων ἀρχιερέων, ἀλλὰ μὴν καὶ τῷ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦντι ἔθει στοιχοῦντες, καθ' ὃ οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν θεοφιλῶς προστατοῦντες ἐπίσκοποι τὰς ἑαυτῶν ἀπορίας καὶ τὰς τούτων λύσεις διὰ γραμμάτων ἀλλήλοις ἀνεκοινοῦντο, ἐπιμελῶς καὶ φιλαδέλφως προσέχοντες ἐπιζητεῖν τὴν ἐν λόγοις καὶ ἔργοις ὁμοφροσύνην, προαγόμεθα εἰς ὑποτύπωσιν τῶν συνοδικῶς ἐγκριθέντων ἐρωτημάτων οὐ καινὰ τινὰ ἀνακινοῦντες ζητήματα, ἀλλὰ τὰ ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου ὑφιστάμενα εἰς κοινὴν προβαλλόμενοι μελέτην, πρὸς ἀμοιβαίαν διαφώτισιν τῶν κατὰ τόπους ἀγίων τοῦ Θεοῦ ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, αἵπερ ὁμοίως πάντως ἐμφοροῦμεναι παγκοίνου ὠφελείας προθέσεων, ἡδέως, πεποίθαμεν, ἀποδέξονται καὶ ἐπίκαιρον κρινοῦσιν ἐπευρύναι τὸν κύκλον τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας εἰς ἐπισκόπησιν, οὐ μόνον ὑπὸ τῆς πορείας τῶν πραγμάτων ἐνδεικνυμένην, ἀλλὰ καὶ ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῆς κλήσεως, ἧς ἐκλήθημεν ἐν Χριστῷ πάντες, ὅσοι, εὐδοκία, καὶ χάριτι Θεοῦ, τεταγμένοι ἐσμέν εἰς προστασίαν τῶν Ἁγίων Αὐτοῦ Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τῷ προσέχειν ἑαυτοῖς καὶ ἐκ καθήκοντος μεριμνᾶν περὶ τῆς σωτηρίας πάντων. Χρεῶν γὰρ ὄντως τοῖς ἄνωθεν εἰς πνευματικὴν τῶν πιστῶν διακυβέρνησιν τεταγμένοις, καὶ τῷ Χριστωνύμῳ πληρώματι μέγα ὄφελος τὸ ἐπιμελέσθαι, ὅπως ἂν τὸ τιμιώτατον τῆς ἀγάπης κεφάλαιον πλείονας δυνηθεῖη καρπούς φέρειν τὸ ἅγιον θέλημα. Διὸ ἐκ τῶν πρωτίστως ἐξερευνητέον ἐλογισάμεθα τί ποτὲ ἄρα δοκεῖ τοῖς γερασμίοις προέδροις τῶν ἀγιωτάτων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ὅτι ὠφέλιμον γενέσθαι, οὐκ ἐγένετο δέ, τί δ' ἀπὸ τοῦ νῦν τὸ προσῆκον καὶ δυνατὸν γενέσθαι, πρὸς τὴν τῶν ὀρθοδόξων λαῶν ἐν τῇ ἐνότητι τῆς πίστεως, καὶ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ καὶ ὁμοφροσύνη, συνάντησιν, καὶ τί τὸ μετὰ ταῦτα ποιητέον πρὸς τὴν ἐπὶ μᾶλλον

στερέωσιν τῆς ἀγίας καὶ ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως καὶ πρὸς κρείττονα ἄμυναν τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν κατὰ τοῦ ἐπιφερομένου ἐναντίου πνεύματος τοῦ αἰῶνος τούτου.

Θεοφιλές ἔτι καὶ εὐαγγελικὸν ἔστιν ἐπιζητῆσαι τὰ δοκούντα ταῖς ἀγιωτάταις αὐτοκεφάλαις Ἐκκλησίαις περὶ ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι σχέσεων ἡμῶν μετὰ τῶν δύο μεγάλων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναδενδράδων, τῆς δυτικῆς δηλονοῦν καὶ τῆς τῶν διαμαρτυρομένων Ἐκκλησίας. Καὶ γνωστὸν μὲν ὅτι διηνεκοῦς εὐχῆς καὶ δεήσεως ὑποκείμενον διατελεῖ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ καὶ παντὸς γνησίου χριστιανοῦ τῇ εὐαγγελικῇ τῆς ἐνότητος διδασκαλίᾳ στοιχοῦντος πόθος εὐσεβῆς καὶ ἐγκάρδιος ἢ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει μεθ' ἡμῶν ἐνώσις αὐτῶν καὶ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ἀλλ' οὐκ ἀγοοῦμεν ἅμα ὅτι προσκόπτει ὁ θεοφιλῆς πόθος οὗτος πρὸ τῆς ἀδιασαλεύτου τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων ἐμμονῆς ἐν δοξασίαις, ἐφ' ὧν, ὡς ἐπὶ βάρθρου συμπαγοῦς διὰ τοῦ χρόνου καταστάνας, ἔστηκυῖαι, ὅλως ἀπρόθυμοι φαίνονται προσχωρῆσαι εἰς ὁδὸν ἐνώσεως, οἷα ὑπὸ τῆς εὐαγγελικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ἐνδείκνυται, ἢ ἐκδηλοῦσι μὲν προθυμίαν, ἀλλ' ἐφ' ὅροις καὶ βάσεσιν, ἐφ' οἷς ἢ ποθεινὴ δογματικὴ ὁμοφροσύνη καὶ κοινωνία τυγχάνει οὔσα ἡμῖν ἀπαράδεκτος. Περιπτὸν δ' ἐπίσης εἰπεῖν πρὸς εἰδότας, ὅτι ἡ ἀγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία ἢ ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν Ἀποστόλων ἰδρυθεῖσα καὶ ὑπὸ θειοτάτων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν οἰκουμενικαῖς Συνόδοις στερεωθεῖσα, κεφαλὴν ἔχουσα αὐτὸν τὸν ἀρχιποιμένα Χριστόν, τὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι περιποιησαμένον αὐτήν, οὔσα δὲ κατὰ τὸν θεόπνευστον καὶ οὐρανοβάμονα Ἀπόστολον στύλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας καὶ σῶμα Χριστοῦ, ἡ ἀγία, λέγομεν, Ἐκκλησία μία ἐστὶ πράγματι ἐν ταυτότητι καὶ ὁμοιότητι ἡθῶν καὶ ἐθίμων συνωδᾶ ταῖς ἀποφάσεσι τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ μία ὀφείλει εἶναι, ἀλλ' οὐ πολλὰ καὶ διαφέρουσαι πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὰ δόγματα καὶ τοὺς θεμελιώδεις θεσμοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακυβερνήσεως. Εἰ δὲ ὡς περὶ παντὸς πράγματος ἀδυνατόν μὲν παρὰ ἀνθρώποις, δυνατὸν δὲ παρὰ τῷ Θεῷ οὐπω καὶ περὶ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως ἐλπίζειν ἔνεστι ὡς δυνατῆς ποτὲ ἐσομένης, τῆς θείας μὲν χάριτος ἐπιφοιτώσης καὶ συναιρομένης, τῶν ἀνθρώπων δ' εἰς τρίβους εὐαγγελικῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης κατευθυνομένων, ἄρα σκεπτέον καὶ φροντιστέον, κατὰ τὸν ἐνόν, πῶς ἂν εἴη δυνατόν προλεάναι τὴν πρὸς τὸ τοιοῦτο τέρμα ἄγουσαν ἀνώμαλον, τὸ γὰρ νῦν, ὁδόν, ἐξευρεῖν τὰ σημεῖα συναντήσεως καὶ ἐπαφῆς, ἢ καὶ ἀμοιβαίων θεμιτῶν παροράσεων μέχρι τῆς διὰ τοῦ χρόνου τοῦ ὅλου ἔργου τελειώσεως, δι' ἧς πληρωθήσεται πρὸς κοινὴν εὐφροσύνην καὶ ὠφέλειαν ἢ περὶ μιᾶς ποιμνῆς καὶ ἐνὸς ποιμένος ρῆσις τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν καὶ εὐπρόσδεκτον τοῖς ἀγιωτάτοις ἀδελφοῖς ἔσεσθαι ὑπολαμβάνοντες τὴν περὶ τοιαύτης σκέψεως πρότασιν, θαρρούντως καὶ τὸ ἀδελφικὸν τόδε προτιθέμεθα ἐρώτημα, εἰ γὰρ δηλονοῦν ἐπὶ καιρὸς τὰ νῦν κρίνεται προδιάσκεψις τις περὶ τούτου ἐπὶ τῷ παρασκευᾶσαι πεδῖον ὁμαλὸν φιλικῆς προσπελάσεως, καὶ καθορίσαι ἐν κοινῇ ὁμοφωνίᾳ τῶν μελῶν τῆς καθόλου ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας τὰς βάσεις, τὰ μέτρα καὶ τὰ μέσα τὰ ὡς ἄριστα κριθησόμεθα.

Συναφῆ τῇ χριστιανικῇ ἐνότητι πρόκεινται καὶ τὰ περὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας οὐ πρὸ πολλοῦ ἀποχωρησάντων δυτικῶν χριστιανῶν οἱ τὴν προσωνυμίαν παλαιῶν καθολικῶν ἀναλαβόντες καὶ λέγοντες ἀποδέχεσθαι τὰ ὑπὸ τῆς ἀδαιριέτου Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ Θ' περιήπου αἰῶνος δεδογμένα, καὶ τὰς ἑπτὰ ἀγίων καὶ πανσέπτων οἰκουμενικῶν Συνόδων διατάξεις, ἑαυτοὺς ὡς ὄντας ἤδη ἐν τῇ καθόλου ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ διακηρύττουσι καὶ τὴν μετ' αὐτῆς ἐνώσιν καὶ κοινωνίαν ὡς περὶ τυπικῆς διακανονίσεως ὑπολειπόμενον ἔργον ἐπιζητοῦσι. Καὶ ἐπαινετὸς μὲν πάντως τῶν φιλοθέων τούτων χριστιανῶν ὁ θερμοργὸς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας καὶ τῆς

εὐαγγελικῆς ἀγάπης ζῆλος, οὐ πὲρ ἐμπεφορημένοι φαίνονται ὄντες ἐν τῷ καλῷ αὐτῶν ἀγῶνι, γνωσταὶ δὲ τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ αἱ τῶν συνεδρίων αὐτῶν διαγνώμαι καὶ πράξεις, καὶ ἡ ἐν κατηχητικοῖς καὶ συμβολικοῖς βιβλίοις δογματικὴ καὶ τελετουργικὴ διδασκαλία.

Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐκφερομένης ὁμολογίας τῆς πίστεως οὕτω σαφῆς τίς καὶ κοινὴ πρυτανεὺς ἐν ἡμῖν γνώμη, ἀλλὰ διαφόρως τὰ περὶ ταύτης κρίνονται ὑπὸ τῶν εἴτε ἐγγύθεν τὰ κατ' αὐτοὺς γνόντων, εἴτε ἀπόθεν ἐκμελετησάντων, ἡμετέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, ὧν τινὲς μὲν περὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης ὡς ἐν σημείοις δογματικοῖς τῆς τελείας Ὁρθοδοξίας οὐσιωδῶς ἔτι ἀπεχούσης ἀποφαίνονται, τινὲς δὲ τὸναντίον ταύτην κρίνουσιν ὡς μὴ περιέχουσαν διαφορᾶς οὐσιώδεις τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν κωλυούσης, ἀλλ' ὡς μονοῦ συμπεπληρωμένην τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀποχὴν τῆς ὅλης ὑγιαινούσης ὀρθοδόξου διδασκαλίας καὶ περὶ παραδόσεως, καλὸν ἡγησάμεθα, ἵνα καὶ περὶ τούτου τοῦ σπουδαίου μελετήματος ἐπικαλεσώμεθα τὴν εὐσεβῆ καὶ φιλάδελφον γνώμην τῶν ἁγιοτάτων ὁμοδόξων ἐκκλησιῶν, εἶγε εὐκαιρὸν αὐταῖς δοκεῖ καὶ κατὰ τίνα τρόπον βουλεύσασθαι τί ἀγαθὸν καὶ εὐπρόσδεκτον ἐπὶ τῷ διευκολύνει τὴν πραγμάτων τῶν πρὸς τὴν μεθ' ἡμῶν τελείαν ἔνωσησιν πόθου τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος χριστιανῶν, ὡς εὐοίωνον ἀπαρχὴν τῆς ἐλπίζομένης καὶ ποθητῆς παγκοσμίου χριστιανικῆς ἐνότητος.

Οὐχ ἥττονος προσοχῆς ἄξια λογίζομεθα καὶ τὰ περὶ κοινῷ ἡμερολογίῳ ἀφ' ἱκανοῦ ἤδη χρόνου λεγόμενα τὲ καὶ γραφόμενα, ἐν οἷς ἰδία τὰ προτεινόμενα συστήματα μεταρρυθμίσεως τοῦ ἀπ' αἰῶνων κρατοῦντος ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, ἢ ἀποδοχῆς τοῦ Γρηγοριανοῦ, ἐκείνου μὲν ὡς ἐλλιπεστέρου ἐπιστημονικῶς, τούτου δ' ὡς ἀκριβεστέρου, νομιζομένων καὶ περὶ τῆς κατ' ἀναγκαίαν ἀκολουθίαν μεταστάσεως τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικοῦ πασχαλίου. Καὶ ἐν ταῖς τοῦ θέματος τούτου μελέταις διχαζομένης βλέπομεν παρὰ τοῖς εἰδικῶς ἐγκύψασιν ἡμετέροις ὀρθοδόξοις κρατοῦσας γνώμας. Τινὲς μὲν γὰρ τούτων τὸ ἐν ἡμῖν ἔκπαιλα παραδεδεγμένων ὡς μόνον ἀρμόζον τῇ Ἐκκλησίᾳ κρίνουσι διὰ τὸ εἶναι πατροπαράδοτον καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀνέκαθεν κεκυρωμένον, ἠκιστα δ' ἀναγκαίαν τὴν τούτου μεταρρυθμίσειν, ἀλλὰ καὶ φευκτέον μᾶλλον, θεωροῦσι διὰ λόγους, οὓς ἀναπτύσσουσιν· ἐνιοὶ δ' ἀκρίβειαν χρονομετρικὴν ὅσον ἔνεστι πληρεστέραν, ἢ καὶ τὴν τοῦ ὁμοιόμορφου καινὴν χρησιμότητα προβαλλόμενοι, ὑπέρμαχοι τοῦ τῶν δυτικῶν ἡμερολογίου καὶ τῆς παρ' ἡμῖν εἰσαγωγῆς αὐτοῦ ἀποφαίνονται, συνηγοροῦντων αὐτοῖς, ὡς εἰκόσ, καὶ τῶν ἐκ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ προσδοκία ἴσως ἐνδεχομένων θρησκευτικῶν, κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀπόψεις, ὠφελειῶν. Οὕτω δ' ἐπιτεινομένης ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν τῆς συζητήσεως, καθ' ἣν ἑκατέρωθεν ἐμμόνως προτάσσονται ποικίλοι καὶ σπουδῆς ἄξιοι ἰσχυρισμοί, πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν θρησκείαν ταυτοχρόνως ἀναφερόμενοι, ἐν' ᾧ συνάμα ἐν τισὶ τῶν ὀρθοδόξων χωρῶν ἔφεσις τίς ἐκδηλοῦται προσχωρήσεως εἰς τὴν γνώμην τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμερολογίου μεταλλαγῆς, ἢ τινὸς αὐτοῦ διαρρυθμίσεως, πρόσφορον ἐπίσης δοκεῖ ἄτε δὴ τοῦ ζητήματος τούτου σὺν τῇ ἐπιστημονικῇ μορφῇ προφανῆ ἔχοντος σημασίαν ἐκκλησιαστικὴν, διαμείψασθαι πρὸς ἀλλήλας τὰς ἁγίας ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, ἢ μόνη ἀποκεῖται ἢ περὶ τούτου κρίσις καὶ ἡ ἐξεύρεσις, ἐν ἀνάγκῃ, τρόπου συνδυάζοντος κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὴν ἐπιζητούμενην σχετικὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν πρὸς τὴν ποθομένην τήρησιν καθιερωμένων ἐκκλησιαστικῶν ὀρισμῶν.

Ταύτην τοίνυν τὴν ἐπὶ τῶν προεκτεθέντων σημείων ἀνταλλαγὴν σκέψεων ὡς ἀπτήν ἐνδειξὴν πνευματικῆς καὶ πραγματικῆς ἐπικοινωνίας καὶ ὡς συνεκτικὴν τῆς ἐν πάσι κοινοῖς ζητήμασι τηρητέας ἐνότητος ἢ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τὰ μάλιστα ἀνύσιμον τῇ ὀρθοδοξίᾳ κρίνουσα, χρηστάς τρέφει ἐλπίδας, ὅτι ἡ ἀ-

δελφική αὐτῆς ἤδε φροντίς καὶ παράκλησις πρὸς ὅσια καὶ εὐαγγελικὰ κατατείνουσα τέλη, συμπαθῆ ἔξει ἀπήχησιν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν γερασμίων ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν καὶ συναινοῦσαν εὐρήσει τὴν φιλαδελφίαν αὐτῶν πρὸς ἀνακοίνωσιν τῆς περὶ ἐκάστου γνώμης τῶν ὡς θεοφιλῶς προῖστανται Ἐκκλησιῶν. Φρονοῦμεν δ' ἔτι, ὅτι, σὺν τοῖς ἀπὸ τῶν ἀμοιβαίων ἀνακοινώσεων ἐλπιζομένοις κοινοῖς ὠφελήμασι, μαρτυρηθήσεται τῷ κόσμῳ καὶ αὐθις ἢ ἐν τῇ ἀγία τοῦ Χριστοῦ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐνυπάρχουσα ἰσχυρὰ ἠθικὴ δύναμις, ἧς πηγὴ μὲν ἢ ἀναλλοιώτως διακατεχομένη ἀλήθεια, ἰσχυρὸς δὲ μοχλὸς ἢ ἄρρηκτος πρὸς ἀλλήλας ἐνότης τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν. Ἐπιτοιαύτας ἐλπίσι καὶ πεποιθήσεσιν, ἃς στηρίζομεν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς εὐκλείας καὶ τῆς εὐσταθείας τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν ἐνθεὸν ζῆλον τῶν διεπόντων ταύτας γερασμίων προέδρων καὶ ἀγιωτάτων Συνόδων, ἐκ κέντρου καρδίας δεόμεθα πρὸς Κύριον, ἵνα σώζῃ καὶ σκέπη ὑπὸ τὴν ἄμαχον αἰγίδα αὐτοῦ τό καθόλου πλήρωμα τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν, ἐπιδαψιλεύῃ δὲ τῇ ὑμετέρᾳ λίαν ἡμῖν περιποθήτῳ καὶ περισπουδάστῳ Μακαριότητι καὶ Σεβασμιότητι βίον πανόλβιον, ὑγιεινὸν καὶ μακράϊωνα.

1902, Ἰουνίου ιβ'.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ - Ὁ Ἐφέσου Ἰωακείμ - Ὁ Προύσης Ναθαναήλ - Ὁ Νεοκαισαρείας Ἀλέξανδρος - Ὁ Ἰκονίου Ἀθανάσιος - Ὁ Σμύρνης Βασίλειος - Ὁ Χίου Κωνσταντῖνος - Ὁ Βάρνης Πολύκαρπος - Ὁ Ἐάνθης Ἰωακείμ - Ὁ Βοδενῶν Νικόδημος - Ὁ Λιτίσης Νικηφόρος - Ὁ Ἡλιουπόλεως Ταράσιος - Ὁ Καλλιουπόλεως Ἰερώνυμος».

9. Ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ του Γ'

Τῷ Παναγιωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῳ κ. Ἰωακείμ Γ'.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν ἀπονέμουσα ὑπερήδιστα προσαγορεύει.

Μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιστάσεως καὶ ἐξαιρετικοῦ τοῦ διαφέροντος ἀνέγνω ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὴν καὶ αὐτῇ ἀπευθυνθεῖσαν πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἐκζητεῖται ἡ γνώμη αὐτῆς περὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι σχέσεων τῆς ἡμετέρας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῆς τῶν Καθολικῶν καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων ὡς καὶ ἐκείνης τῶν Παλαιοκαθολικῶν Ἐκκλησίας, πρὸς δὲ καὶ περὶ τοῦ δικαίου τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦντος ἡμερολογίου, καὶ ἂν κρίνεται ἐπίκαιρος προδιάσκεψις τίς πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν μέσων ἐκείνων, δι' ὧν δύνανται νὰ ἀρθῶσι τὰ κωλύματα τὰ τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας εἰς διάστασιν κρατοῦντα καὶ οὕτως ἐπέλθη σὺν τῷ χρόνῳ ἢ παρὰ πάντων ποθητῇ καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστος ἔνωσις αὐτῶν.

Ὅντως τὸ ζήτημα, ὅπερ ἡ Ὑμετέρα Παναγότης μετὰ τῆς περὶ Αὐτὴν ἀγιωτάτης Συνόδου ὑπὸ σκέψιν προέθετο καὶ ταῖς κατὰ μέρος ὀρθοδόξοις Ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολῆς προυβάλετο εἶνε οὐ μόνον σοβαρὸν καὶ σπουδαῖον ἀλλὰ καὶ συνᾶδον τῷ πνεύματι τῆς μιᾶς ἀγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἧς κεφαλὴ Αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Προθύμως δὲ καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὰ διὰ τῆς πατριαρχικῆς Συνοδικῆς ἐγκυκλίου ταύτης ἐπιστολῆς πρὸς αὐτὴν προβληθέντα ζητήματα ὑπὸ διάσκεψιν θεμένη, ἐπιμελῶς δὲ καὶ μετὰ πάσης τῆς προσηκούσης καὶ δυνατῆς ἐρεῦνης εἰς ταῦτα ἐγκύψασα κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ παροῦσαι καιρικαὶ περιστάσεις ὅλως ἀκατάλληλοι εἰσὶ πρὸς ἐξέτασιν καὶ ἐπίλυσιν τοῦ

ζητήματος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν καθόλου. Εἰς τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο προήχθη ἡ Ἱερά Σύνοδος ἔχουσα ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν τῷ παρελθόντι, ὡς γνωστόν, πολλοὶ ἀποπειρῶναι πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐγένοντο, αὐταὶ ὅμως ἕνεκα πολλῶν καὶ διαφορῶν αἰτίων προσέκοψαν ἐπὶ ἀνυπερβλήτων προσκομμάτων, καὶ οὐ μόνον δὲν συνετέλεσαν εἰς πραγματοποίησιν τῆς ἐπιδιωκομένης ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐφ' ἧς ἡ εἰρήνη καὶ ἀγάπη τοῦ χριστωνύμου πληρώματος ἐποικοδομεῖται καὶ αὐξεται, ἀλλὰ τὸναντίον συνετέλεσαν εἰς μείζονα διάστασιν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας. Τὰ αἷτια δὲ ταῦτα, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, ὑφίστανται ἔτι καὶ νῦν ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὅσον ἐν τῷ μέλλοντι ἐξακολουθήσουσιν ὑφιστάμενα, πᾶσα σκέψις καὶ ἀπόπειρα εἰς πραγματοποίησιν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἀποβήσεται ματαία.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία, ἡ διακαῶς ποθοῦσα τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, στηριζομένη ἐπὶ τῆς εἰλικρινοῦς χριστιανικῆς ἀγάπης, τῆς περιλαμβανούσης καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ πάντων τῶν δογμάτων αὐτοῦ ὡς καὶ τῆς ἱεραῆς Παραδόσεως μετὰ τῆς ἀληθοῦς βάσεως τῆς λατρείας καὶ τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων τῆς Ἐκκλησίας, ὀφείλει νὰ μὴ παύηται μὲν εὐχομένη «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως», ν' ἀρκῆται δέ, τὸ γὰρ νῦν ἔχον, εἰς εἰλικρινῆ πρὸς πάσας τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας χριστιανικὴν ἀγάπην, ἐκδηλουμένην ἐν λόγοις τὲ καὶ ἔργοις μετὰ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ὅ,τι παρ' ἀνθρώποις νῦν ἀδύνατον φαίνεται, ἔσεται ἐν τῷ μέλλοντι δυνατόν, τῇ θείᾳ χάριτι. Περὶ δὲ τοῦ συναφοῦς ζητήματος τῆς ἐνώσεως τῶν ἀναλαβόντων τὴν προσωνυμίαν τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν τῶν ἰγγύθεν τὸ κατ' αὐτοὺς γνόντων θεολόγων καὶ εἰδικῶς μελετησάντων τὰς ἐν τοῖς συνεδρίοις καὶ ἐν διαφόροις ἐπισήμοις ἐκθέσεσιν αὐτῶν διατυπωθείσας δογματικὰς ἀρχάς, οἱ Παλαιοκαθολικοὶ οὗτοι οὐ μόνον πρὸς τὴν ἡμετέραν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν διίστανται ἐν οὐσιώδει δόγμασιν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἑαυτοὺς διατελοῦσιν ἐν πλήρει ἐνότητι καὶ ἀρμονίᾳ, ἀπέχει ν' ἀπεφήνηται γνώμη περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον οὗτοι ἐμμένουσιν ἐν ταῖς ἀρχαῖς ταῖς διατυπωθείσαις ἐν τοῖς συνεδρίοις καὶ ἄλλαις ἐπισήμοις ἐκθέσεσιν αὐτῶν καὶ ἐφ' ὅσον ἐν πολλοῖς καὶ διαφόροις σπουδαίοις ζητήμασιν ἀορίστως καὶ σαφῶς ἐκφράζονται.

Οὐχ' ἤττονος προσοχῆς ἠξίωσεν ἡ Ἱερά Σύνοδος καὶ τὸ ζήτημα τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἀπ' αἰώνων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦντος ἡμερολογίου, οὗ ἡ ἐπίλυσις φαίνεται μὲν ὀμαλωτέρα, πάντως ὅμως αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ περιστάσεων καὶ συνθηκῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν. Καὶ ποῖον μὲν ἐκ τῶν δύο ἡμερολογίων εἶνε ἀκριβέστερον, τὸ ἡμετέρον Ἰουλιανὸν ἢ τὸ ἐν τῇ Δύσει κρατοῦν Γρηγοριανόν, ἢ ἔαν καὶ τοῦτο χρήζει τροποποιήσεως καὶ ἀκριβεστέρου καθορισμοῦ, τούτου εἶνε ζήτημα κυρίως ἀστρονομικόν· θρησκευτικῆς δὲ καὶ θεολογικῆς σπουδαιότητος μετέχει τοσοῦτο μόνον, καθ' ὅσον μετ' αὐτοῦ συνδέεται τὸ ἑορτολόγιον τῆς Ἐκκλησίας.

Διὰ τοῦτο ἂν ἅπασαι αἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς Ανατολῆς πεισθῶσιν, ὅτι αἱ περιστάσεις τῶν ἐθνῶν τῶν διαφορῶν Ἐκκλησιῶν εἰσὶ κατάλληλοι πρὸς μεταρρυθμίσιν τοῦ ἡμερολογίου ἄνευ διαταράξεως τῶν θρησκευτικῶν συνειδήσεων τῶν ἀπλουστέρων, τῶν μὴ δυναμένων διακρίναι τὰ δόγματα καὶ τὰ λειτουργικὰ ζητήματα ἀπὸ τῶν ἀστρονομικῶν ζητημάτων, δύνανται αὐταὶ ἐν συνεννοήσει μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τῆς πολιτείας ἐκάστης αὐτῶν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ νῦν ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰς περιόδους καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης.

Ταῦτα γράφοντες εἰς ἀπόκρισιν τῶν διὰ τῆς πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐγκυκλίου προτεθέντων ζητημάτων ἀσπαζόμεθα ἐν φιλήματι ἀγίῳ τὴν Ὑμετέραν Παναγιό-

τητα μετὰ τῆς περὶ Αὐτὴν ἀγιωτάτης Συνόδου καὶ διατελουμένων Αὐτῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοί.

Οἱ τὴν ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συγκροτοῦντες

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 14ῃ Ἰουλίου 1903.

+ Ὁ Ἀθηνῶν Θεόκλητος πρόεδρος + Ὁ Ἀκαρνανίας καὶ Ναυπακτίας Παρθένιος + Ὁ Ἄρτης Γεννάδιος + Ὁ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν Ἀρσένιος + Ὁ Παροναξίας Γρηγόριος + Ὁ Ἀρχιεπισκοπάρχης Ἀρχιμ. Μελέτιος Σακελλαρόπουλος.

10. Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ 1904

Ἀνταπάντησις τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Ἀρ. Πρωτ. 3385.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἀείποτε πλούσιος ἐκχέων ὑφ' ἡμᾶς τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ὁ καὶ ἐπ' ἐσχάτων τὴν μεγάλην καὶ παρήγορον ἐπιδαψιλευόμενος ἡμῖν τὴν χάριν, δέξασθαι καὶ ἐντυχεῖν τοῖς ποθεινοτάτοις καὶ τιμιωτάτοις ἡμῖν ἀδελφικοῖς γράμμασι τῶν ἀγιωτάτων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, τοῦ τὲ Μακαριωτάτου καὶ Σεβασμιωτάτου Πατριάρχου τῆς ἀγίας Πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης, καὶ τῶν Σεβασμιωτάτων Προέδρων τῶν τὰς ἀδελφὰς Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας Ρωσίας, Ἑλλάδος, Ρουμανίας καὶ Σερβίας διοικουσῶν Ἱερῶν Συνόδων, καὶ τοῦ τὴν ἀγιωτάτην Ἐκκλησίαν Μαυροβουνίου θεοφιλῶς ποιμαίνοντος, τοῦ μὲν Μακαριωτάτου καὶ Σεβασμιωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἶδαμεν πῶς ἀναβάλλοντος ἐς δεῦρο τὴν ἀπάντησιν, τῶν δὲ πραγμάτων τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν Ἀποστολικῆς καὶ Πατριαρχικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κύπρῳ ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς νέας Ἰουστινιανῆς δυσχεραίνοντων τὴν πρὸς αὐτὰς ἐκκλησιαστικὴν διὰ γραμμάτων ἐπικοινωνίαν ἐκεῖ μὲν κανονικῶν ἕνεκεν λόγων, ἐνταῦθα δὲ διὰ τὴν στέρησιν κανονικοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ Προέδρου.

Καὶ ταῖς μὲν Ἐκκλησίαις ταύταις τὰ κρείττω εὐχόμεθα. Τοῖς δὲ ἐν Χριστῷ ἀγαπητοῖς ἡμῖν ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς τοῖς προφρόνως καὶ φιλαδέλφως ἀπαντήσασιν εἰς τὴν ἀπὸ 12 Ἰουνίου 1902 σωτηρίου ἔτους ἡμετέραν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν ἐπιστολήν, ἐκφράζομεν τὰς ὀφειλομένας εὐχαριστίας τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀνεκλάλητον χαρὰν, ἐφ' οἷς ὁμοφώνως ἀποφαίνονται καὶ ὁμολογοῦσιν ὅσων καὶ οἷων ἀγαθῶν γένοιτ' ἂν πρόξενος τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ ἢ καὶ διὰ γραμμάτων μόνων συχνότερα ἐπικοινωνία τῶν κατὰ τόπους ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, μάλιστα ἐν τοῖς ἐσχάτοις τούτοις χρόνοις, καθ' οὓς σκοποὶ καὶ ὑπολογισμοὶ κοσμικώτερον καὶ φυλετικώτερον ἔχοντες χαρακτήρα καὶ τοῖς ἱεροῖς Ἀποστολικοῖς καὶ Συνοδικοῖς κανόσιν ἀντιμαχόμενοι, ὅλως δὲ ἀλλότριον ὄντες τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν θεοφιλῶς αὐτὰς ποιμαίνοντων, ἐπιδιώκονται ἐν προσχήματι ζήλου, προνοίας καὶ προστασίας τῶν συμφερόντων τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῶν κλύδωνι προσηλυτιστικῶν ἐταιρειῶν χειμαζομένων τέκνων αὐτῆς· διενεργοῦνται δὲ ταῦτα ἐπὶ προφανεῖ μὲν ἀθετήσει καὶ παραβιάσει τῶν ἑκπαλαι ταῖς κατὰ μέρος Ἐκκλησίαις ἀνηκόντων καὶ κανόσιν οἰκουμενικαῖς κεκυρωμένων δικαίων αὐτῶν, ἐπὶ δημιουργία δὲ παρανοήσεων καὶ ὑπονοιῶν μεταξύ τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπὶ συγχύσει καὶ ἀνυπολογίστῳ ζημίᾳ τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος

καὶ ἐπὶ διασπάσει καὶ καταμελισμῷ τῆς μιᾶς καὶ καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας εἰς μέρη καὶ τμήματα ἀπὸ φυλετικῶν παραδόσεων καὶ γλωσσικῶν ιδιωμάτων γνωριζόμενα, ὡς τὰ πολλὰ ἐπιλανθανόμενα τῆς ἐν πίστει συγγενείας καὶ χάριν κατὰ κόσμον ἀγαθῶν ἄλληλα προκαλοῦντα καὶ ἀλλήλοις φθονοῦντα. Τίνα γὰρ λανθάνει τῶν ἐπιμελῶς τοῖς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις συμβαίνουσι παρακολουθούτων ὅτι τὸ ἐκτός τοῦ περιβόλου τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας κυφορηθὲν τοῦτο καὶ ξενίζον καὶ ὑπουλον πνεῦμα, τὸ ὀλεθρίως ἐπὶ τὲ τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ τῶν παιδευθέντων τὴν κατὰ κόσμον μόνον σοφίαν, πάντα προφασιζόμενον καὶ πάση μηχανῇ καὶ μεθοδείᾳ χρώμενον κοσμικαῖς ὑπηρετεῖ τάσεσι καὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας σπέρματα παρεισάγει ἐνεργείαις ἐπικρατήσεων λαϊκῶν δι' ὑποθέσεων καὶ πραγμάτων ἐκκλησιαστικῶν μὴ φειδόμενον μηδ' αὐτῶν τῶν σεπτῶν τοῦ Κυρίου σκηνωμάτων καὶ τῶν ἱερῶν τῶν πατέρων ἡμῶν σεβασμάτων, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἀτεχνῶς θεραπεαινίδα καὶ ὄργανον κοσμικῶν σκοπῶν καὶ πολιτικῶν προγραμμάτων καταστήσαι ἐπαγωνίζεται;

Τοῦτο δὴ τὸ ξένον τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὀθνεῖον πνεῦμα, τὸ ἀπειλοῦν τῇ εἰρήνῃ καὶ τῇ εὐσταθείᾳ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, φαίνεται ἡμῖν ἐν τοῖς μάλιστα χρῆζον τῆς ἀδελφικῆς συσκέψεως καὶ συμβουλίας τῶν Σεβασμιωτάτων ἡμῖν Συλλειτουργῶν κατὰ τὰς ἀκηράτους διατάξεις καὶ τὰ σωτήρια διδάγματα τῆς πολιᾶς καὶ αἰδεσίμου ἀρχαιότητος. Τοῦτο γὰρ γνώρισμα οὐσιωδέστατον ὀρθοδοξίας, τὸ θεμέλιον αὐτὸ τοῦ ὅλου αὐτῆς κανονικοῦ καὶ διοικητικοῦ οἰκοδομήματος συγκροτοῦν, τὸ «μὴ κινεῖν ὄρια αἰώνια, ἃ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἔθεντο». Τοῦτο μόνον δυνήσεται ἀποκροῦσαι τὰς νεωτερικὰς τάσεις καὶ ἐνεργείας τὰς προϊούσας, μετὰ τοῦ ἀποστόλου εἰπεῖν, «ἀπὸ σοφίας ἐπιγείου, ψυχικῆς καὶ δαιμονιώδους».

Πῶς γὰρ οὐ δίκαιον τὰ ἐπὶ αἰώνας τοσοῦτους κατὰ τάξιν γιγνόμενα καὶ εὐσχημόνως ἔχοντα ταῦτα καὶ τοῦ λοιποῦ κρατεῖν καὶ εἰδέσιμα εἶναι; Πῶς δὲ οὐκ ἀκίνδυνον διασεῖσθαι καὶ διασαλεύεσθαι τὸ ὑπὸ Συνόδων Οἰκουμενικῶν καὶ Ὁσῶν Πατέρων ἀποπηγάζων σεμνὸν καὶ ἱερώτατον σύστημα τῶν ἀγιωτάτων Πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν, ὧν καὶ τὰ θεμέλια ἀποστολικά καὶ ὁ διὰ δέκα καὶ ἐννέα αἰώνων βίος πόνοις ἀτρύτοις καὶ μόχθοις καὶ ἀγῶσιν ἀνεκδιηγήτοις καὶ αἵμασι μαρτυρικοῖς ἐσφυρηλάτῃται, καὶ αἱ πρὸς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν θεολογικαὶ ὑπηρεσίαι πανθομολογούμεναι καὶ πολῦτιμοι; Δεῖ οὖν αὐτάς ἀνεπηρεάστους καὶ αἰδεσίμους εἶναι, φευκτέον δὲ πᾶν τὸ ἀπῶθεν δυνάμενον μειῶσαι τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν, πᾶσα δὲ ἀρωγὴ καὶ ἐπικουρία πρὸς τοὺς χρεῖαν ἔχοντας, πᾶσα ἀνόρθωσις τῶν κατερραγμένων ἢ βοήθεια τῶν ἀβοηθήτων, ἢ θεραπεία τῶν τετραυματισμένων καὶ σωτηρία τῶν διωκομένων καὶ κινδυνευόντων μὴ ἄλλως γινέσθω ἢ κατὰ Θεὸν καὶ ἐν πνεύματι ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ διὰ τῶν κατὰ τόπους κανονικῶν ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας.

Τῶν εἰρημένων πατρικῶν διατάξεων καὶ ὁρίων ὀλιγωρία ἐγέννησεν, ὡς μήποτ' ὦφελε, καὶ τὰ ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπάρχοντα πρὸς τοῖς παλαιαῖς νεώτερα λυπηρὰ ὄντως καὶ θρήνων ἄξια ρήγματα. Ὡς δὲ ἐκ τῆς ἐκείνων ὀλιγωρίας ἐγεννήθησαν, οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἐκείνων τηρήσεως ἐκποδῶν γενήσονται, τοῦ Θεοῦ συναιρουμένου, καὶ τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας ὑποτιθεμένων τοῖς ἀκούειν βουλομένοις, καίτοι δυσχερῶς τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου πείθονται οἱ κατὰ κόσμον ἀγαθοὶ καὶ τὰς ἰδίας δόξας ὑπὲρ τὸ κύρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ κανονικῆς τάξεως καὶ διδασκαλίας τιθέμενοι. Ὅτι δὲ ἡ κατ' εὐχὴν λύσις καὶ τῶν ἄλλων ζητημάτων τῶν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἡμῶν ἀδελφικοῖς γράμμασιν εἰς μελέτην προταθέντων πολλὰς ἔχει καὶ πλείονας ἴσως τὰς δυσχερείας, τοῦτο οὐδὲ ἡμᾶς λέληθεν, ἴσμεν δὲ καὶ αὐτοὶ καὶ συνομολογοῦμεν τοῖς γερασμιωτάτοις ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς, ὅτι τὰς δυσκολίας ἐπαυξάνουσιν αἱ παντοῖαι τῶν ἀπὸ

τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ πολλῶν ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ἀποπειρᾶται τοῦ σα-
 γηνεύειν καὶ προσηλυτίζειν εἰς τὰς οἰκείας μάνδρας τοὺς ἀπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκ-
 κλησίας. Παγχάλεπον ὄντως καὶ τῆς χριστιανικῆς κλήσεως ὅλως ἀπάδον τὸ χρι-
 στιανούς χριστιανοῖς ἐπιπίπτειν ἢ ὑπεισέρπειν καὶ τὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν συγκυ-
 κᾶν, αὐτὸ δὴ τὸ τῆς Γραφῆς «περιάγοντας γῆν καὶ θάλασσαν ποιῆσαι ἓνα προσήλυ-
 τον» (Ματθ. 23. 15). Αἰγοῦμεν πάντες καὶ τὰ σπλάγχνα τιτρωσκόμεθα καιρῶς, βλέ-
 ποντες καὶ ἀκούοντες νῦν μὲν ψυχὰς ἐκ τῶν ἀσθενῶν τῇ γνώμῃ καὶ τῇ πίστει χλια-
 ρῶν, ἢ παιδάς ἐκ τῶν ἀστηρίκτων καὶ ἀπροστατεῦτων, ἢ χήρας ἐκ τῶν πολυειδῶς
 χειμαζομένων ἀποπλανωμένας καὶ παρασυρομένας, νῦν δὲ χαρακτήρας νοθευομέ-
 νους, ὥστε πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν νομίζουσιν, ἢ γονέας κατὰ τέκνων, ἢ ἀδελ-
 φούς κατὰ ἀδελφῶν, ἢ κοινότηας κατὰ τῶν οἰκείων ποιμένων ἐπεγειρομένας καὶ ὁ-
 λως ἔριδας καὶ διχοστασίας πανταχοῦ δημιουργουμένας ἐπὶ βλασφημίᾳ τοῦ ὑπερτί-
 μου χριστιανικοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Τούτων οὕτω γινομένων, εὐδὴλον ὅτι ὀ-
 φείλομεν πάντως «προσέχειν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιποιήσατο
 διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος», καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς νυκτὸς καὶ ἡμέρας περιφρουρεῖν
 καὶ σώζειν τὴν ἐμπεπιστευμένην ποίμνην ἀπὸ πάσης ἐπηρείας τῶν ἐναντίων. Πλήν
 ἀλλὰ τῇ τῶν ἰδίων φυλακῇ ἀγρυπνοῦντες, σκοπεῖν ὀφείλομεν καὶ τὰ τῶν ἄλλων,
 καὶ ὅλη ψυχῇ δεόμενοι ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως, μὴ ἀποδυσπετεῖν πρὸς τὰς
 δυσχερείας, μηδὲ ἀνεπίδεκτον σκέψεως ἢ δυσέφικτον ὅλως ὑπολαμβάνειν τὸ πράγ-
 μα, ἀνασκοπεῖν δὲ τὰ δυνάμενα προσδοποιεῖν τῷ θεοφιλεῖ ἔργῳ τῆς τῶν πάντων ἐ-
 νόσεως, ἐν σοφίᾳ περιπατοῦντες καὶ ἐν πνεύματι πρᾶότητος πρὸς τοὺς διῶσταμέ-
 νους, ἐκεῖνο ἐνθυμούμενοι, ὅτι τῇ Παναγίᾳ Τριάδι καὶ αὐτοὶ πιστεύοντες καὶ τῷ ὀνό-
 ματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σεμνυνόμενοι, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ σωθῆναι ἐλ-
 πίζουσι.

Πλείονας καὶ χρηστοτέρας ἔχοντες τὰς ἐλπίδας, πλείοντα ὀφείλομεν ἐνδείκνυ-
 σθαι σπουδὴν πρὸς τὲ τοὺς οὕτω καλουμένους Παλαιοκαθολικούς καὶ πρὸς τοὺς ἀ-
 πὸ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ὅσωπερ καὶ πλείονα καὶ αὐτοὶ ἐνδείκνυνται τιμὴν
 καὶ σπουδὴν πρὸς τὴν Ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Καίτοι δὲ παρὰ
 τοῖς θεολογοῦσι διῶστανται αἱ γνώμαι περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς διδασκαλίας τῶν Πα-
 λαιοκαθολικῶν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀποστολικῆς καὶ Καθολικῆς Ὁρθοδόξου
 Ἐκκλησίας, ὅμως οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, τῶν ἐν τῇ Δύσει χριστιανῶν τὸ γὰρ νῦν τούτους
 μάλιστα ἐγγίζειν λέγων τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Τούτου ἕνεκα πάσῃ δυνάμει συ-
 ναντιληπτέον αὐτοῖς, καλὸν καὶ θεοφιλεῖ ἀγῶνα ἀγωνιζομένοις, ἵνα, μήτε ἐπὶ τὰ δε-
 ξιά μήτε τὰ ἀριστερὰ κλίνοντες, στοχάζωνται τῆς πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν
 εὐθὺ ἀγούσης. Ἴνα δὲ μὴ ἐγκαλώμεθα ἀδιαφορίαν πρὸς ἀδελφούς, τὸ ὀρθὸν καὶ θε-
 οπαράδοτον ζητοῦντας καὶ τὴν μεθ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ ἔνωσιν
 ἐπιποθοῦντας, μηδὲ παρανοώμεθα, ὅτι ἀδικοῦμεν αὐτούς ἐκ φημῶν καὶ διαδόσεων
 κρίνοντες τὰ κατ' αὐτούς, οὐχὶ δὲ ἐξ αὐθεντικῶν καὶ ἐπισήμων ὁμολογιῶν, προὔρ-
 γου ἂν εἴη αἰτῆσαι αὐτούς λόγον περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐλπίδος, ἥτοι σαφῆ τινὰ καὶ ἀ-
 κριβῆ καὶ ἐπίσημον ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτῶν, ἐν συνόδῳ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων
 καὶ ποιμένων αὐτῶν ἐκδιδόμενων καὶ ὑπογεγραμμένων, ὅπως οὕτως ἢ δυνατὴ συ-
 ζήτησις καὶ διασάφησις καὶ συνεννόησις καί, Θεοῦ συναιρομένου, ἐκπλήρωσις τοῦ
 κοινῆς πόθου.

Οὐχ ἥττονος συμπαθείας καὶ διαθέσεων ἀμοιβαιότητος ἀξίους ὑπολαμβάνομεν
 καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ προσκλίνοντας
 καὶ τῆς αὐτῶν φιλαδέλφου πρὸς ἡμᾶς διαθέσεως οὐκ ὀλίγα ἐκάστοτε παρεχομένης
 τεκμήρια. Αὐτοδοῦλον δὲ ὅτι ὁμοίας συμπαθείας καὶ ἀντιλήψεως εἰς τὲ τοὺς τύπους

καὶ τὰ ἤθη καὶ τὴν καθόλου διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν καὶ τὴν θείαν λατρείαν.

Εὐκαιρον δὲ νομίζομεν ὑπομῆσαι ἐνταῦθα τοὺς Σεβασμιωτάτους ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς ὅτι αἱ κατὰ τόπους ἀγιώταται τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαι ἄλλαι γνώμη καὶ πράξι ἀκολουθοῦσιν ἐπὶ ζητημάτων τινῶν, καὶ δὴ οὐ τῶν τυχόντων, τοῦ τὲ βαπτίσματος καὶ τῆς ἱερωσύνης τῶν ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κεχωρισμένων. Ἐν γοῦν τοῖς τοιούτοις εὐκταῖος, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖος φαίνεται ὁ καθορισμὸς κοινοῦ φρονήματος καὶ κοινῆς πράξεως κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς διατάξεις τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἔστι μὲν καὶ διὰ γραμμάτων ἀδελφικῶν διαλευκαίνειν, ἀκριβέστερον μέντοι καὶ ἀσφαλέστερον ἐξετάζοιεν ἅν, εἶγε, ὡς καὶ τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν τινὲς ὑποτίθενται, κατὰ τριετίαν ἐξείη θεολογοῦντας ἀπεσταλμένους τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα προσηκόντως μελετώντας τὰς σκέψεις αὐτῶν διὰ τοῦ πρώτου τῆ τάξει Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἀνακαινοῦσθαι ταῖς ἄλλαις Ἐκκλησίαις πρὸς διαγνώμην.

Περὶ δὲ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμερολογίου τοιαύτην ἔχομεν γνώμην· αἰδέσιμον εἶναι καὶ ἔμπεδόν τὸ ἀπὸ αἰώνων μὲν ἤδη καθωρισμένον, κεκυρωμένον δὲ τῇ διηνεκεῖ τῆς Ἐκκλησίας πράξει Πασχάλιον, καθ' ὃ τὴν Λαμπροφόρον τοῦ Κυρίου Ἀνάστασιν ἐορτάζειν δεδιδάγμεθα τῇ πρώτῃ κυριακῇ τῇ μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας ἢ συμπιπτούσῃ ἢ μεθεπομένη, ὡς οὐκ ἐξὸν περὶ τοῦτο καινοτομῆσαι· τὸ δὲ παραφυλάσσοντας τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον καὶ τὸ ἐορτολόγιον ἡμῶν ἀμετακίνητον – ὑπερπηδῆσαι μόνον 13 ἡμέρας, ὥστε συμπίπτειν τὰς μηνολογίας ἡμῶν τε καὶ τῶν τῷ ἑτέρῳ ἡμερολογίῳ κατακολουθούντων ἀνόητον καὶ ἄσκοπον εἶναι, τῆς μὲν παραλείψεως τοσοῦτον ἡμερῶν ὑπ' οὐδενὸς ἐπιβαλλομένης λόγου, οὔτε ἐκκλησιαστικοῦ οὔτε ἐπιστημονικοῦ, τῆς δὲ ἐντεῦθεν συμπιπτώσεως τῶν μηνολογίων ἐσομένης προσκαίρου μέχρι δηλονοῦν τοῦ 2100 ἔτους, ὅτε καὶ αὐθις ἄρξεται ἡ διαφορὰ μιᾶς ἡμέρας. Ἀλλὰ καὶ τὸ μεταρρυθμίσει τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον, ὡς δῆθεν ἐπιστημονικῶς ἀνακριβὲς καὶ τὸ μέσον πολιτικὸν ἔτος καταστήσει οὕτω συμφωνότερον τῷ τροπικῷ πρόωρον, τὸ γὰρ νῦν καὶ ὅλως περιττὸν ἡγούμεθα· ἡμεῖς τὲ γὰρ καὶ οὐδαμῶς ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως ὑποχρεούμεθα μεταλλάτειν ἡμερολόγιον, καὶ ἡ ἐπιστήμη ὡς γὰρ παρ' εἰδικῶν ἀνδρῶν βεβαιοῦται, οὕτω ὀριστικῶς ἀπεφάνητο περὶ τῆς ἀκριβείας, μεθ' ἧς τὸ τροπικὸν λογίζεται ἔτος.

Ταῦτα ἀντεπιστέλλοντες ὑμῖν καὶ τὴν ἰδίαν γνώμην ἀποφαινόμενοι περὶ τῶν ἐρωτηθέντων καὶ προταθέντων, χαίρομεν ἐν Κυρίῳ ποθεινότατοι ἡμῖν καὶ περισπούδαστοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ καὶ συμποιμένες, δι' ἐλπίδος ἔχοντες, μᾶλλον δὲ εἰδότες ὅτι καὶ εἰς τοῦπιόν ἔξομεν ἡμᾶς συναντιλήπτουρας προθύμους καὶ συμβούλους εἰλικρινεῖς ἐν πάσῃ ἡμῶν σκέψει καὶ ἀπορίᾳ, ἀφθόνως μεταδίδοντες ὡς ἔχει ἕκαστος κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ χάριν πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω δὲ τὰ τῶν ἀλλήλων ὑστερήματα ἀναπληροῦντες, δόκιμοι ἐσόμεθα καὶ ἀνεπαίσχυντοι διάκονοι τῶν βουλῶν τοῦ Μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πεποιθότες ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ἡμῖν ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελέσει καὶ εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, οὗ τῆ σωτηρίου χάριτι εἴητε ἡμῖν ὑγιαίνοντες καὶ μακροημερεύοντες, τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομοῦντες καὶ τὴν Ἐκκλησίαν κοσμοῦντες.

1904 Μαΐου Ιβ'.

Τῆς ἡμετέρας περισπούδαστου ἡμῖν Μακαριότητος (Πανιερότητος) ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ ὅλως πρόθυμος

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ. Ὁ Ἐφέσου Ἰωακείμ. Ὁ Νικομηδείας Φιλόθεος. Ὁ Ρόδου Ἰωακείμ. Ὁ Σεργῶν Γρηγόριος. Ὁ Μυτιλήνης Κύριλλος. Ὁ Διδυμοτείχου Φιλάρετος. Ὁ Γάνου καὶ Χώρας Κωνσταντῖνος. Ὁ Δυρραχίου Προκόπιος. Ὁ Βελεγράδων Βασίλειος. Ὁ Σερβιῶν καὶ Κοζάνης Κωνσταντῖνος. Ὁ Ἐλευθερουπόλεως Πανάρετος. Ὁ Κρήνης Θεόκλητος.

11. Κατάλογος τῶν Θεμάτων τῆς μελλούσης Προσυνόδου.

1^{ov} Τὸ ζήτημα τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Προκαταρκτικὴ Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ, ἀναγράψασα τοῦτο πρῶτον ἐν τῷ Καταλόγῳ, παρακαλεῖ τὴν Α.Θ.Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ὅπως πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Προσυνόδου ἐνεργήσῃ, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ παρουσία ἐν αὐτῇ κατὰ τινὰ τρόπον καὶ Ἀντιπροσώπων τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, προερχομένων εἴτε ἔσωθεν εἴτε ἔξωθεν τῆς Ρωσσίας.

2^{ov} Στενωτέρα σχέσις καὶ ἐπαφὴ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τὰ πρὸς τοῦτο μέσα, ἐν οἷς ἡ ἀνταλλαγὴ σπουδαστῶν μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐπίσκεψις διαφόρων Ἀποστόλων ἐκ Κληρικῶν, καθηγητῶν τῆς Θεολογίας καὶ Ἱεροκηρύκων, χάριν πληρεστέρας ἐπικοινωνίας· δραστηριωτέρα συνεργασία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν ζητήμασι πνευματικοῖς, ἠθικοῖς καὶ κοινωνικοῖς, ἐπ' ἀγαθῶ τῶν Ὁρθοδόξων Λαῶν.

3^{ov} Μόρφωσις τοῦ Κλήρου (Θεολογικὴ καὶ Ἱερατικὴ) καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ὀργανώσεως αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐξουδετερουμένης πάσης ἀντιθέτου τάσεως.

4^{ov} Μελέτη τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς ἐν Ἀμερικῇ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν μέσων τῆς θεραπείας καὶ βελτιώσεως αὐτῆς.

5^{ov} Ἐξεύρεσις τῶν μέσων πρὸς ἐπαναφορὰν τοῦ Ὁρθοδόξου Ἀνατολικοῦ Μοναχικοῦ βίου εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ κάλλος καὶ τὴν λαμπρότητα διὰ τὴν ἐμμονῆς εἰς τὰς Παραδόσεις καὶ τοὺς μοναστικούς Κανόνας καὶ διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῆς πάλαι δράσεως αὐτοῦ: ἐπιστημονικῆς, φιλανθρωπικῆς, ἐκπολιτιστικῆς καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς καλλιεργείας τῶν Ἱερῶν Τεχνῶν.

6^{ov} Ἐξεύρεσις τρόπου συνεργασίας τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἀθεϊσμοῦ καὶ τῶν διαφόρων πεπλανημένων Συστημάτων, οἷον: Μασωνισμοῦ, Θεοσοφισμοῦ, Πνευματισμοῦ κ.λ.π.

7^{ov} Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰς Ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει, ἦτοι: α) Σχέσεις ἐν πνεύματι ἀγάπης, ἥτις κατὰ τὸν Ἀπόστολον «πάντα ἐλπίζει», μετὰ τῶν Ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν (Ἀρμενίων, Κοπτῶν, Ἀβυσσηνῶν, Χαλδαίων, Ἰακωβιτῶν, Παλαιοκαθολικῶν, Ἀγγλικανῶν), ὅσαι τείνουσι νὰ προσεγγίσωσι πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ δὲν ἐνεργοῦσι προσηλυτισμὸν μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων. β) Σχέσεις προφυλάξεως καὶ ἀμύνης κατὰ τῶν Ἑτεροδόξων, οἵτινες ἐνεργοῦσι προσυλητισμὸν καὶ προσπαθοῦσι καθ' οἷονδήποτε τρόπον νὰ βλάψωσι τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν (Ρωμαιοκαθολικισμὸς – Οὐνιτισμὸς, Προτεσταντισμὸς – Μεθοδισμὸς, Βαπτισταί, Χιλιασμὸς κ.τ.λ.)

8^{ov} Μελέτη τοῦ ζητήματος ποῖοι τῶν Αἰρετικῶν καὶ τῶν Σχισματικῶν θὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ Βαπτίσματος, ποῖοι διὰ χρίσματος οἱ ποῖοι δι' ἀπλοῦ λιβέλλου πίστεως.

9^{ov} Καθορισμὸς τῶν ὄρων τῆς ἀνακηρύξεως καὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τινός, ὡς καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γενικῶς σήμερον ἀνεγνωρισμένων Ἀυτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, πρὸς ἀμοιβαίαν κανονικὴν αὐτῶν κοινωνίαν καὶ πρὸς ἀπρό-

σκοπτον συμμετοχὴν αὐτῶν ἐν ταῖς Πανορθόδοξοις Συνελεύσεσι καὶ Συνόδοις. Ὡσαύτως καθορισμὸς τῶν ὄρων τῆς ἀναγνωρίσεως Ἐκκλησίας τινὸς ὡς Ἀυτονόμου.

10^{ov} Κωδικοποίησις τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ τῶν Κανονικῶν Διατάξεων, ἵνα τύχωσιν ἐν καιρῷ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

11^{ov} Μελέτη τῆς σημερινῆς πράξεως ἐν ταῖς κατὰ τόπους Ἐκκλησίαις ὡς πρὸς τὰ κωλύματα τοῦ Γάμου, ὡς πρὸς τοὺς λόγους Διαζυγίου καὶ ὡς πρὸς τὴν νόμιμον τούτων διαδικασίαν. Ὡσαύτως μελέτη τοῦ τρόπου καθ' ὃν θὰ ἐπιτευχθῆ, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶνε δυνατόν, ὁμοιόμορφος ὡς πρὸς τὰ ἄνωθι προᾶξις ἐν τῇ καθόλου Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ.

12^{ov} Διοργάνωσις τῶν Πνευματικῶν Δικαστηρίων κατὰ τρόπον, εἰ δυνατόν, ὁμοιόμορφον ἐν τῇ καθόλου Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ, καὶ καταρτισμὸς Ἐκκλησιαστικῆς Ποινικῆς Δικονομίας.

13^{ov} Μελέτη τρόπου ἐκλογῆς τῶν Ἀρχιερέων καὶ δὴ τῶν Πρώτων τῶν Ἀυτοκεφάλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, συμφωνοτέρου πρὸς τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας.

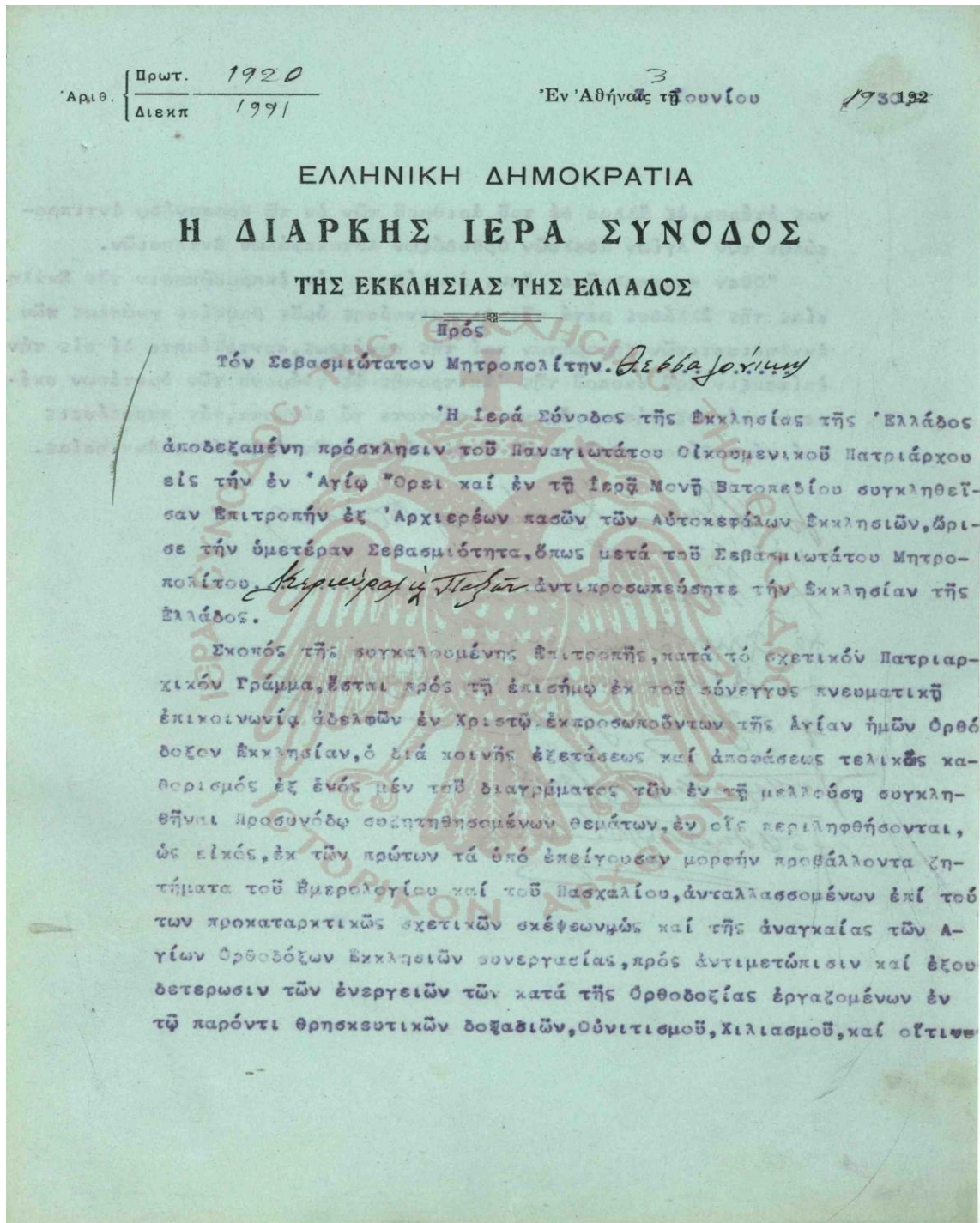
14^{ov} Μελέτη τοῦ ζητήματος τοῦ Ἡμερολογίου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν περὶ Πασχαλίου Ἀπόφασιν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἐξεύρεσις τοῦ τρόπου πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς συμφωνίας μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ.

15^{ov} Ἐνιαία κατὰ τὸ δυνατόν διάταξις τοῦ Τυπικοῦ, συμφώνως τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Παραδόσει.

16^{ov} Μελέτη καὶ ἐξεύρεσις τῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων δέον νὰ ἐνισχυθῆ μεταξύ τῶν Ὁρθόδοξων Λαῶν ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανικὸς Πολιτισμὸς, ὑφ' ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις αὐτοῦ.

17^{ov} Μελέτη τῶν μέσων πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς κατὰ παράδοσιν Βυζαντινῆς Τέχνης, ἐν ταῖς διαφόροις αὐτῆς ἐκφάνσεσιν, ἥτοι Ἐκκλησιαστικῇ Μουσικῇ, Εἰκονογραφίᾳ, Ἀρχιτεκτονικῇ καὶ τῇ τέχνῃ τῶν Ἱερῶν Ἀμφίων καὶ Σκευῶν.

12. Ιστορικό Αρχείο Ἱερᾶ Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ὅρισμός τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Προκαταρκτική Ἐπιτροπή τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

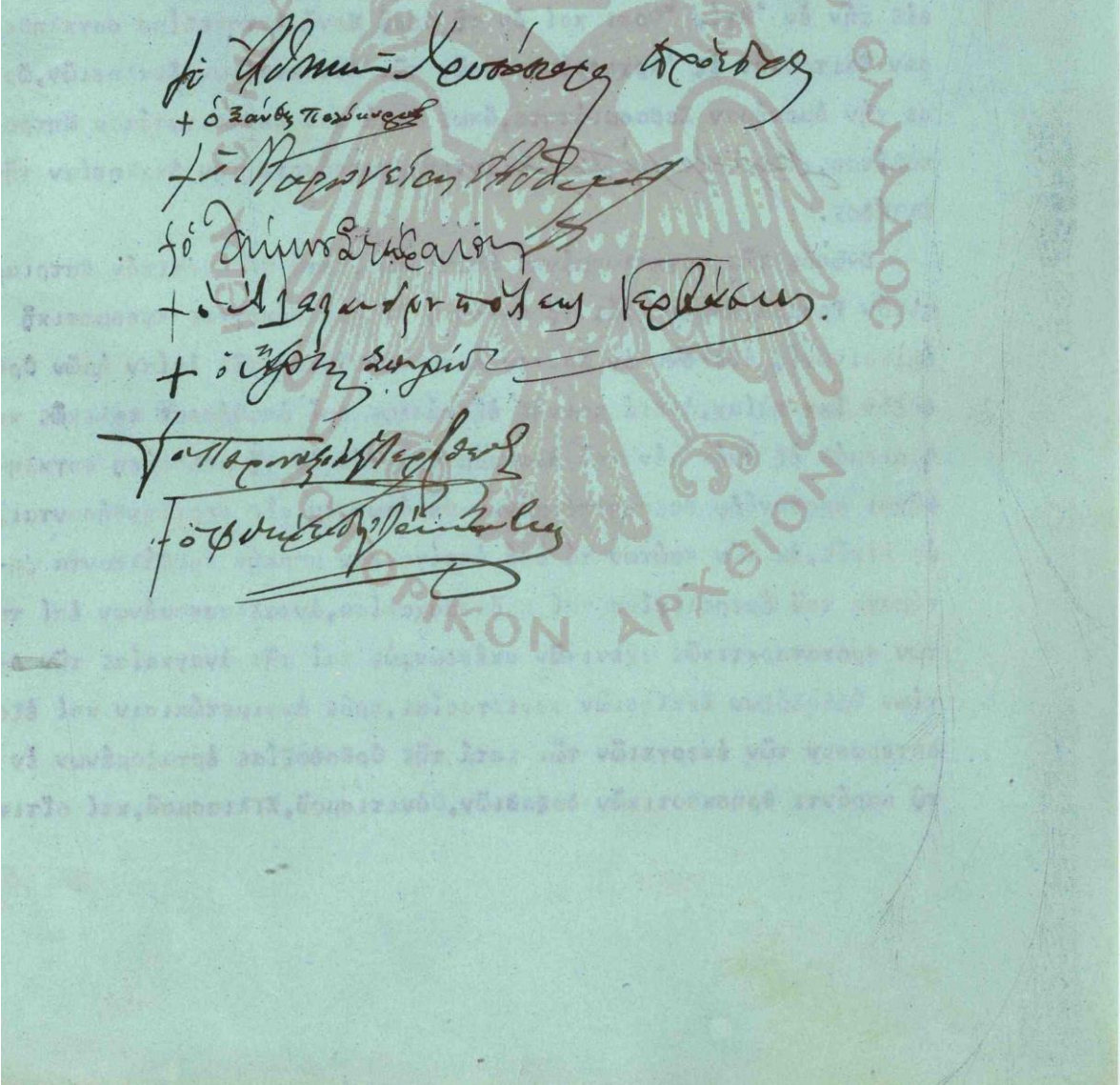
1929
 1929
 1929

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

νος ἐτέρου, ἐξ ἄλλου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ Προσυνόδῳ ἀντιπρο-
 σῶπων τῶν Ἁγίων ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Ἀυτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Ὅθεν παρακαλοῦμεν, ὅπως ἀναλάβητε τὴν ἐκπροσώπησιν τῆς Ἐκκλη-
 σίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς διακρινούσης ὑμᾶς βαθείας γνώσεως πῶν
 ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ τῆς συνέσεως, συντελέσητε δὲ εἰς τὴν
 ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐπιτροπῆς ὡς γνώμονα τῶν ὑμετέρων σκέ-
 ψων καὶ συζητήσεων ἔχοντες πάντοτε τὰ δόγματα, τὰς παραδόσεις
 καὶ τὸ καθόλου πνεῦμα τῆς Ἁγιωτάτης ἡμῶν Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

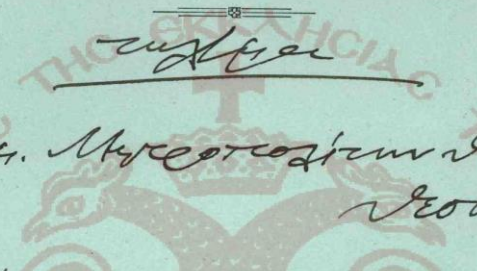
Ἡ Ἁγία Σύνοδος
 + ὁ Ἐπίσκοπος Πρωτεύουσας
 Ἡ Ἁγία Παιδεία
 Ἡ Ἁγία Ἐκκλησία
 + ὁ Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν
 + ὁ Ἐπίσκοπος Ἑλλάδος
 Ἡ Ἁγία Ἐκκλησία
 + ὁ Ἐπίσκοπος Ἑλλάδος

Αριθ. Πρωτ. 1758
Διεκπ. 1945

Εν Αθήναις τῇ 20 Μαΐου 1930

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Η ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

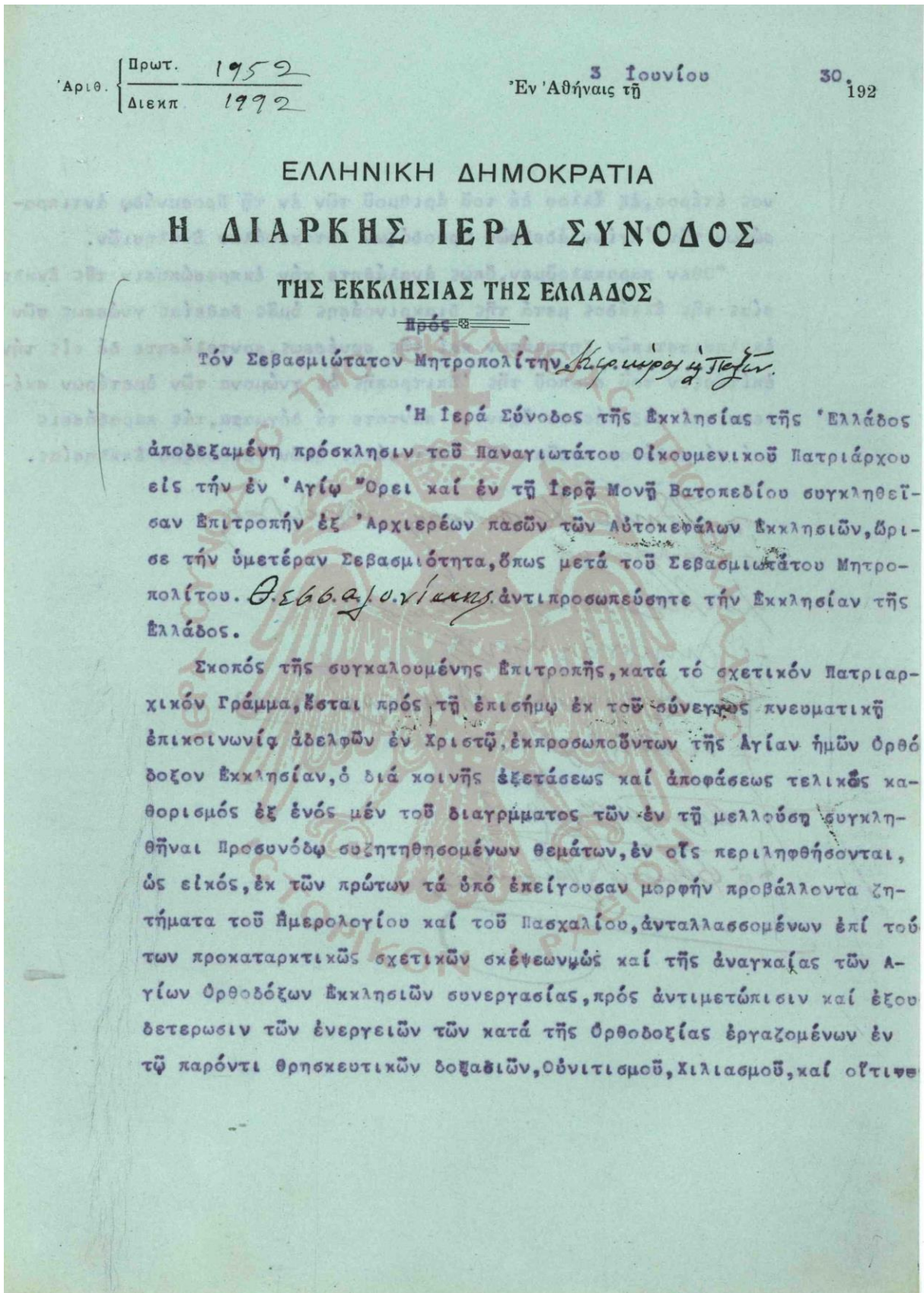

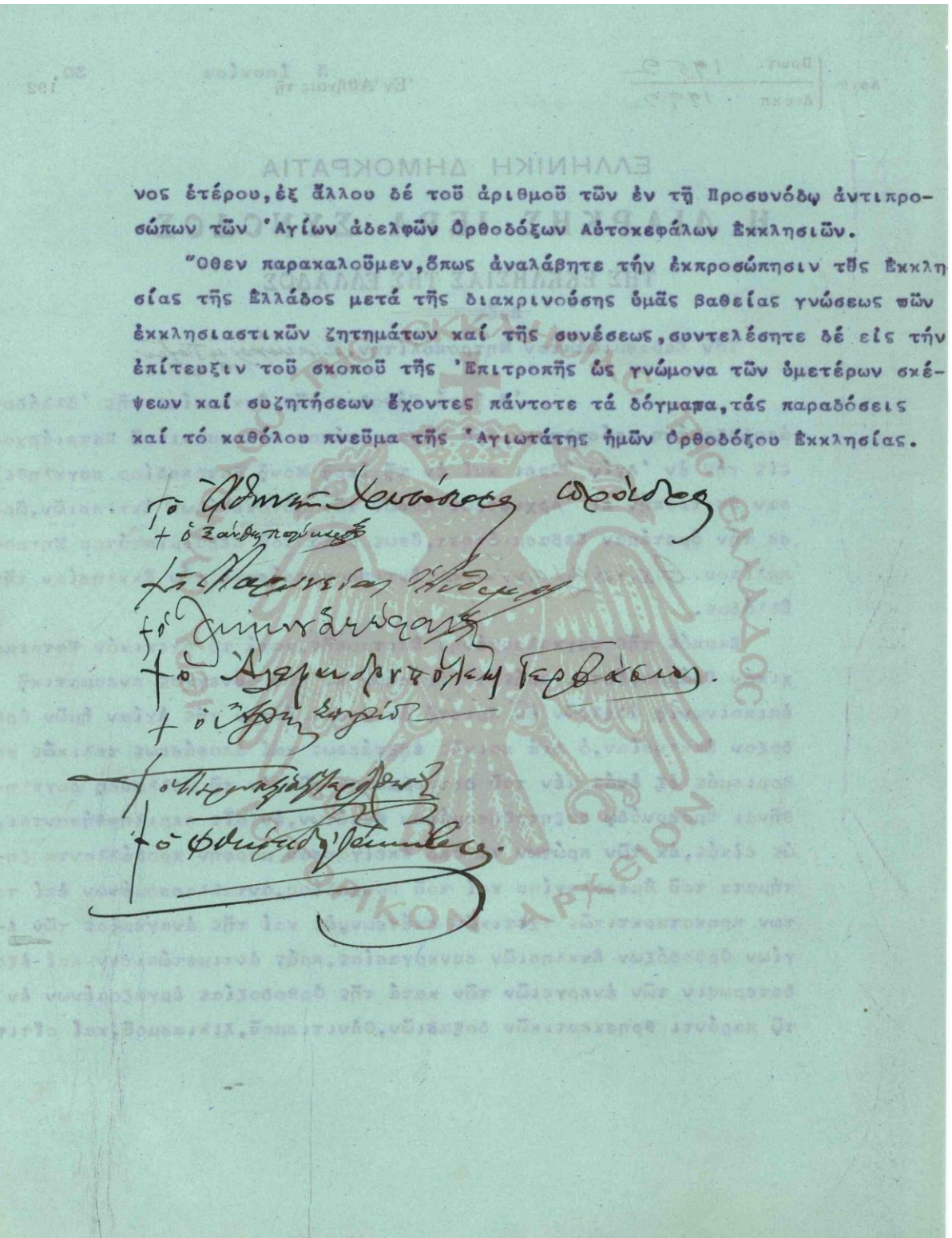
Συμβολή
Σεβασμ. Μετροπολίτην Μεσσαπορίας
Μεσσαπορίας

Υπερὶ ἐπιτάξεως ἀρτιοῦν ἡμεῶν καὶ Σεβασμιό-
τατον Μετροπολίτην Μεσοχίτης ἀντιπρο-
σωπικοῦ Συμβολικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἐπισημοῦ
8 Ἰουνίου τοῦ 1928. Καταμετρηθὲν δευτέ-
ρη Σύνοδος ἐν Ἀθῆναις. Ἐχέται ἐν-
δεχόμενα ἀποστολῆς δεξίαν.

Ἡ Ἁγία Σύνοδος ἀποδέχεται
+ ὁ ἕκαστος ἐπισημοῦ
Ἡ Ἁγία Σύνοδος ἀποδέχεται
τὸ ἄνω ἠδὲ καὶ τὸ ὑποκάτω.
Ἡ Ἁγία Σύνοδος ἀποδέχεται
Ἡ Ἁγία Σύνοδος ἀποδέχεται
Ἡ Ἁγία Σύνοδος ἀποδέχεται

13. Ιστορικό Αρχείο Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ὁρισμός τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κερκύρας καί Παξῶν ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Προκαταρκτική Ἐπιτροπή τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

νος ἑτέρου, ἐξ ἄλλου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ Προσυνόδῳ ἀντιπρο-
σώπων τῶν Ἁγίων ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Ὅθεν παρακαλοῦμεν, ὅπως ἀναλάβητε τὴν ἐκπροσώπησιν τῆς Ἐκκλη-
σίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς διακρινούσης ὑμᾶς βαθείας γνώσεως πῶν
ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ τῆς συνέσεως, συντελέσητε δὲ εἰς τὴν
ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐπιτροπῆς ὡς γνώμονα τῶν ὑμετέρων σκέ-
ψεων καὶ συζητήσεων ἔχοντες πάντοτε τὰ δόγματα, τὰς παραδόσεις
καὶ τὸ καθόλου πνεῦμα τῆς Ἁγιωτάτης ἡμῶν Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

τὸ Ἀδμον. Γενάρου ἀδελφοί
+ ὁ Ζαΐνθος πατριάρχης

τὸ Μακρινάκης ἀδελφός

τὸ Ζημιανάκης

τὸ Ἀγαμέμνονος ἀδελφός

+ ὁ Ἰωάννης ἀδελφός

τὸ Ἰωάννης ἀδελφός

τὸ Φωκίων ἀδελφός

14. Ιστορικό Αρχείο Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ὅρισμός τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μαντινείας καὶ Κυνουρίας Γερμανοῦ ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Προκαταρκτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

15. Ἐνθρονιστήριος Ὁμιλία Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα Α΄

«Ἀναστάς, πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος»

Οὕτως ἤκουσα εὐλαβῶς καὶ οὕτως ἠρμήνευσα, τολμήσας, τὴν φωνὴν τοῦ Κυρίου, Σεβασμιώτατοι Ἅγιοι Ἀδελφοί, ὡς ἐλαλήθη μοι διὰ τῶν ἡμετέρων αἰσθημάτων, ἐκδηλώσεων καὶ διὰ τῆς ψήφου.

Δὲν διαφεύγει μοι ἡ κρισιμότης τῆς σημερινῆς περιόδου, ὡς τῆς τραγικωτέρας ἴσως καθ' ὅλην τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν. Τὴν δ' ἐμὴν σμικρότητα γνωρίζων καλῶς ἀνομολογῶ καὶ ἐπισήμως καὶ πρωτίστως σήμερον, ὅταν μόλις πρὸ ὀλίγου ἡ Ἰ. Εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκήρυξεν, ἅπαξ ἔτι, τὴν ἀγιότητα καὶ τὸ ὕψος τοῦ Ἱεροῦ τούτου Θρόνου.

Ἄλλ' ἀπεδεξάμην τὴν ἡμετέραν πρόσκλησιν ἐπὶ τὴν διακονίαν ταύτην. Καὶ νῦν εὐρισκόμενος ἐν μέσῳ ὑμῶν, ἵνα συμπορευθῶ μετὰ πάντων ὑμῶν ἀνεξαίρετως, ἀτενίζω πρὸς τὸν οὐρανὸν ταπεινῶς καὶ συντετριμμένος τὴν ψυχὴν αἰτοῦμαι σήμερον πρὸ παντὸς σύνεσιν νοδὸς καὶ καρδίας χῦμα.

Εὐχαριστίας θερμὰς ἀπευθύνω πρὸς πάντας ὑμᾶς, Ἀδελφοί, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν σεβασμίαν καὶ γεραρᾶν τῶν Ἁγίων Ἱεραρχῶν τοῦ Πανσέπτου Θρόνου Χορείαν, πρὸς τὸ Τίμιον Πρεσβυτέριον, τὴν ἐν Χριστῷ Διακονίαν, τὴν Τροφὸν Ἱερὰν Θεολογικὴν Σχολήν, τοὺς Ὀφφικιούχους καὶ πάντας τοὺς ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Αὐλῇ, τὸν Τύπον, τοὺς Ἐπιστήμονας, Καθηγητὰς καὶ Διδασκάλους, τοὺς Ἐπιχειρηματίας, τοὺς Ἐργάτας καὶ τὸ ἐν γένει εὐσεβὲς Πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀδελφικὸν ἀπευθύνω ἀσπασμὸν πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα τὸν Πατριάρχην πρ. Κωνσταντινουπόλεως καὶ Πρόεδρον Ἐφέσου Μάξιμον, λυπούμενος, ὅτι δὲν ἔχομεν αὐτὸν ἐν μέσῳ ἡμῶν, καὶ εὐχόμενος ταχείαν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πολυτίμου αὐτοῦ υἡγείας.

Γονατίζω ἐπὶ τῶν μνημάτων τῶν ἀειμνήστων Προκατόχων μου, καὶ πάντων τῶν ἐνταῦθα κεκοιμημένων καὶ ἀναπαυομένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν.

Ἄλλ' ἀληθῶς δὲν εὐρίσκω λόγους ἐπαρκεῖς πρὸς ἔκφρασιν εὐχαριστιῶν μετὰ βαθυτάτης ἐκτιμήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον καὶ εὐκλεὰ Πρόεδρον ἡμῶν Ἰσμέτ Ἰνονου, τὴν Σεβαστὴν Κυβέρνησιν καὶ ὀλόκληρον τὸν γενναῖον Τουρκικὸν Λαόν, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου καὶ ἐγὼ ἐγεννήθην καὶ ἔζησα ἡμέρας εὐτυχεῖς.

Ἐξ' ἄλλου εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ στρέψω τὴν ὥραν ταύτην εὐγνώμονα σκέψιν καὶ πρὸς τὴν Χώραν, ἐξ ἧς μόλις ἀφικόμην, τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, τὸν Καναδᾶν καὶ ὀλόκληρον τὴν Ἀμερικὴν. Εἶναι ἡ Χώρα, ἣτις ἐπύργωσε τὰς τέσσαρας ἐλευθερίας διὰ τὸν ἑαυτὸν τῆς καὶ τοὺς ἄλλους λαούς. Ἐκεῖ ἐφιλοξενήσαμεν ἐκλεκτοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Τουρκικῆς διανοήσεως, τοῦ Τύπου, τὸν Ἀρχιστράτηγον τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ. Ἐχομεν ἐκεῖ ἀρίστους διπλωμάτας. Ἡ εὐνοια τοῦ Προέδρου Τρούμαν, ὅπως ἀποστείλῃ μὲ ἐνταῦθα διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου του ἀεροπλάνου, εἶναι μία ἀπόδειξις ἀκόμη τῆς ἀγάπης του πρὸς τὴν ἀγαπητὴν ἡμῶν χώραν, τὴν Τουρκίαν.

Ἐκεῖ ἀνθεὶ ὁμογενὲς στοιχεῖον ἠπλωμένον εἰς ὅλην τὴν ἡπειρον καὶ θαυμαστῶς ὠργανωμένον. Οἱ παριστάμενοι ἐν μέσῳ ὑμῶν ἀκόλουθοί μου εἶναι τρανὴ ἀπόδειξις τῆς ἀφοσιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ κομισταὶ διαβεβαιώσεως ὅτι θὰ παραμένῃ εἰς αἰῶνα παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῆς καὶ θὰ φέρῃ εἰς πέρας ἢν ἔλαβεν ἀπόφασιν, νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν καταστραφεῖσαν πατριαρχικὴν Στέγην.

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἀκούσας τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου καὶ νῦν ἰστάμενος ἐπὶ τῆς σκοπιᾶς ταύτης, ἐπικαλοῦμαι τὴν εὐμένειαν ὑμῶν, ὅπως ἀναπτύξω δι' ὀλίγων ὑπὸ ποίας διατελεῖ ὁ κόσμος σήμερον συνθήκας, καὶ πρὸς ποῖον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν θὰ συμπορευθῶ μετὰ πάντων ὑμῶν καὶ δὴ μετὰ τῆς σεπτῆς Ἱεραρχίας.

Μελετῶντες εὐρίσκομεν μετὰ φρίκης τὴν ἀνθρωπότητα ἀλληλοσπαρασόμενην ἀπὸ αἰῶνων ἀπεράντων, τὴν δὲ ἱστορίαν τῶν λαῶν ἀπαρτιζομένην ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ πολεμικὰς ἀφηγήσεις κατὰ τὰς ὁποίας αἱ περίοδοι τῆς εἰρήνης φαίνονται ὡς ἐπεισόδια πρόσκαιρα καὶ φευγαλέα. Εἰς τὰς κοινωνίας, ἀναστατώσεις διαρκεῖς. Μίσση μεταξὺ τῶν τάξεων καὶ πάλη συνεχῆς. Πάθη θρησκευτικά, ἐμφύλιοι σπαραγμοί, κρίσεις οικονομικαί, συγκρούσεις συμφερόντων, ἐμπόρια εἰδεχθῆ, στέρησεις, ἐγκλήματα, κακοδαιμονία. Καὶ εἰς τὰς οικογενείας καὶ τὰ ἄτομα ἐπὶ μέρους, πόσαι τραγωδία καὶ πόθοι καὶ ὄρμαί; Καὶ ἔπειτα ἀδυναμία, ἀθλιότητες, τύψεις συνειδότος, διάψευσις ἰδανικῶν, ἔλλειψις θάρρους πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἀμαρτίας καὶ διάπραξιν τῆς ἀρετῆς. Ασθένειαι, μαρασμοί, τὸ θέρισμα τοῦ θανάτου, καὶ τέλος ἡ ἀνησυχία διὰ τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴν. Πόσοι δὲ ἐξ ἄλλου δὲν ἐπεκαλέσθησαν τὸν ἄνωθεν φωτισμόν, καὶ δὲν ἐπέινασαν ἀλήθειαν καὶ δὲν ἐδίψησαν δικαιοσύνην καὶ δὲν ἐπεζήτησαν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ δὲν ὑπέστησαν θλίψεις καὶ διωγμοὺς διότι ἠθέλησαν νὰ ζήσωσιν εὐσεβῶς;

Ὡ! Μὴ ἀρνηθῆτε τοῦτο, ἀγαπητοί, διότι πρόχειρον ἔχομεν τὴν ἡμετέραν ἐποχὴν. Καὶ ἀληθῶς. Ἡ ἀνησυχία τῶν ἐσχάτων τούτων ἡμερῶν ἔφθασεν εἰς τὰ ὅρια τῆς τρέλας. Θρησκευτικοὶ ἡγούμενοι καὶ ἄρχοντες πολιτικοί, φιλόσοφοι καὶ κοινωνιολόγοι, ἱεροκῆρυκες καὶ δημοσιογράφοι, καθηγηταὶ καὶ συγγραφεῖς, δὲν εὐρίσκουσιν ἀρκετὰ χρώματα καὶ μελανὰ, ἵνα ζωγραφίσωσι τὴν κατάστασιν τοῦ κόσμου, ἔκφρονες διὰ τὸ παρὸν καὶ ἀνάστατοι διὰ τὸ μέλλον.

Θὰ ἠθέλετε νὰ ἀκούσητε μερικὰς φωνὰς ἀπηλπισμένας; Γνωρίζομεν, λέγει τις, ὅτι ἡ κοινωνία ἡμῶν καὶ ὁ πολιτισμὸς διατρέχουσι κινδύνους. Οἱ ἄνθρωποι καὶ σήμερον δὲν κατάρθωσαν νὰ μάθωσι διὰ ποῖον σκοπὸν εὐρίσκονται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τὸ ἐναγώνιον ἐρώτημα τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἐδίδετο εἰς τὸν ἄνθρωπον μένει ἀκόμη ἀναπάντητον. Γνωστὸς φιλόσοφος καὶ ἱστορικὸς βλέπει ὅτι ἡ κρίσις ἀπειλεῖ ὡς κατακλυσμὸς νὰ πλήξῃ ἀδιακρίτως ἀπάσας τὰς χώρας μετὰ τοιαύτης πρωτοφανοῦς ὀξύτητος καὶ ὀρμῆς, ὥστε νὰ ἀπασχολῇ τὰς κυβερνήσεις, τοὺς ἐπιστήμονας, τοὺς λαοὺς. Αὕτη ἡ νέα ἰδεολογία δὲν εἶναι παρὰ μία φύσις τῆς κρίσεως ταύτης καὶ οὐδεὶς λόγος σοβαρὰς ἀνησυχίας θὰ ὑπῆρχεν, ἂν μία μόνον χώρα κατετρύχετο ἐξ αὐτῆς, οἱ δὲ ὑπόλοιποι λαοὶ διετέλουν ἐν εἰρήνῃ. Ἄλλ' ἡ κρίσις ἔχει τοιαύτην ἔκτασιν προσλάβει, ὥστε νὰ εὐρίσκωμεν αὐτὴν παγκόσμιον καὶ ἀποφασιστικὴν δι' ὀλόκληρον τὸν πολιτισμὸν ἡμῶν, μὲ ἀπειλὴν καὶ διὰ τὰ εὐτυχῆ θεωρούμενα μέρη τοῦ κόσμου.

Ἐκ τούτου περιβαλλόμεθα ὑπὸ χάους. Κυριαρχεῖ καὶ πάλιν παραλήρημα μανίας καταδιώξεως. Ὑπάρχουσι λαοὶ μισοῦντες σήμερον ἑκατονταπλασίως καὶ ἀπειλοῦντες τοὺς γείτονας αὐτῶν δι' ἑξαφανισμοῦ. Αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν τάξεων ἐπιτείνονται ἐπικινδύνως. Ἀστάθειαι πολιτικαί, ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλῖαι, πληθωρισμὸς νέων παρασιτικῶν ἐπαγγελμάτων, συγκέντρωσις εἰς τὰς πόλεις. Ἡ λαίμαργος ἀνάγκη τῆς ἐπιδείξεως καὶ τῆς ἀωτείας ἐγέννησε τὴν ἔνδειαν τοῦ ἀναγκαίου. Ὁ κνησμὸς τῆς ἡδονῆς ἔγινε τυραννικός. Ἡ φρενίτις τοῦ πολιτισμοῦ ἐπέφερεν ὀλέθρους. Ἡ πνευματικὴ ἀναρχία ζητεῖ νὰ καταρρίψῃ τὰς αἰωνίους ἀρχὰς καὶ ἀληθείας. Ἡ οἰκογένεια τρίζει εἰς τὰ θεμέλιά της. Τὸ παιδίον ἐπαναστατεῖ. Οἶος κυκλῶν ἄνευ σκοποῦ! Πόσος ἀναβρασμὸς μολύνει τὸν ἀέρα! Οἱ ἄνθρωποι οἰνοβαρεῖς ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ταύτην μέθην κατατρύγονται ἀπὸ τὴν μανίαν νὰ διαπράξωσι τὸ κακόν.

Ἐντεῦθεν καὶ ὁ μελετητὴς διαπιστώνει ὅτι ἡ ζωὴ τῆς αὔριον «ἀνέρχεται μετὰ πολλῆς τῆς δυσκολίας» καὶ θεωρεῖ ὅτι «τὰ παγκόσμια προβλήματα προώρισται ἐκ τῆς τοιαύτης διευθετήσεως αὐτῶν νὰ ἀσκήσωσιν ἐπίδρασιν μεγίστην ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς ἀνθρωπότητος, οὕτως ὥστε ἢ νὰ ἐδραιωθῇ παγίως πλεον κατάστασις εἰρήνης

καὶ διεθνoῦς συνεργασίας, ἢ νὰ ἐπέλθωσι νέαι ἀνυπολογίστου ἐκτάσεως ἐπιπλοκαί».

Τί λοιπὸν δοκεῖ ἡμῖν, ἀγαπητοί; Ἀμφισβητεῖτε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ταράσσεται ὑπὸ δεινῆς κρίσεως πνευματικῆς, ἠθικῆς, οἰκογενειακῆς, κοινωνικῆς, οἰκονομικῆς; Ἀμφιβάλλετε ὅτι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἔχει εἶπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε κυριεύσῃ ὁ τρόμος τοῦ ἀγνώστου, ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀνησυχία; Δὲν ἐπιδιώκετε διακαῶς τὴν εὐτυχίαν; Δὲν ἐπιποθεῖτε εἰρήνην εἰς τὰ ἄτομα, τὴν οἰκογένειαν, τὴν Ἐκκλησίαν, τὰς Κοινότητες, τὰ Ἔθνη; Ὁ στεναγμὸς τῆς ἀπολυτρώσεως δὲν ἀποβαίνει πηγαῖος εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν; Ὁ πόθος τῆς σωτηρίας δὲν ἔχει περισσεύσῃ;

Ταλαίπωρος λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος; Οἱ ὄφεις τῆς ἀπιστίας, τῆς συννενοχῆς, τῆς ἀμαρτίας, τῶν συμφορῶν θὰ περισφίγγωσιν αὐτὸν πανταχόθεν, ὡς τὸν Λαοκόοντα καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐλπίδος;

Τὸ πρῶτον ἔχων τὸ εὐτύχημα νὰ ὀμιλῶ πρὸ ἡμᾶς, κηρύττω ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ τούτου Θρόνου τὸ κήρυγμα τῆς ἐλπίδος καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν τῆς πίστεως εἰς μίαν αὐρίον καλυτέραν. Κηρύττω μεθ' ὑμῶν Χριστόν, Θεὸν ἀληθινόν, σωτηρίαν καὶ χαράν, κατὰ τὴν ἀψευδῆ αὐτοῦ ἐπαγγελίαν. Ὡ γλυκεία του Σωτῆρος φωνή! Πῶς νὰ μὴν Σὲ κηρύξωμεν σήμερον πρὸ παντὸς δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν;

Ἐντὸς τῆς νοσταλγίας ἑνὸς κόσμου καλυτέρου βυθίζομαι εἰς τὸ ὑπερφυῆς μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁμολογουμένως ἡ σοφία τῶν σοφῶν ἀπωλέσθη καὶ ἡ σύνεσις τῶν συνετῶν ἔχει ἀθετηθῆ. Τίς σοφός τοῦ κόσμου τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ τὸ σχέδιον τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου; Ἀνυψῶ τὰ βλέμματά μου πρὸς τὸν Χριστόν, ὅπως εἶναι ἐκεῖ ἐνθρονισμένος ἐν συνοδίᾳ τῆς Παναγίας καὶ λοιπῶν Ἀγίων, καὶ τὸν προσκυνῶ. Ὅποια δύναμις, Χριστιανοί! Σταματᾶ τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας, ἵνα ἀνοίξῃ νέαν. Σβύνει τὴν μέθην τῶν παθῶν καὶ ἐμπνέει τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς δημιουργίας. Συγχωρεῖ τοὺς πονεμένους καὶ ἀμαρτωλοὺς, ὅσοι ἠγάπησαν πολὺ. Τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐμβλέπει εἰς τὰ παιδιά. Εὐλογεῖ τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸν γάμον. Ταπεινοὶ ὑπερηφάνους καὶ τοὺς ταπεινοὺς ὑψώνει. Ἐξευτελίζει τὴν ἀξίαν τοῦ χρυσοῦ. Ἐνθρονίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀναγνωρίζων ἀπόλυτον ἰσχὺν μόνον εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἀλλὰ καὶ διδάσκει. Ἀναπτύσσει πρωτοφανῆ χριστιανικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν διὰ τῶν Ἀποστόλων, τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ ὅλης τῆς σειρᾶς τῶν Μεγάλων Πατέρων καὶ Οἰκουμενικῶν Διδασκάλων. Συντάσσει νέον Δίκαιον, κώδικα πρωτότυπον σχέσεων ἀτόμων καὶ κοινωνιῶν, ἀκατανόητον ἄνευ τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως Αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ πᾶσι σκορπίζει τὴν ἀγάπην. Ὡ ναί! τὴν ἀγάπην. Τί ταύτης πολυτιμότερον ἐν τῷ κόσμῳ; Καὶ πόθεν ἀλλαχόθεν θὰ διεχέετο ἀφθονωτέρα καὶ τόσον χειμαρρῶδης; Ἀτενίζοντες πρὸς τὸν Χριστόν δὲν δοκιμάζετε ὡς δρόσον Ἀερμῶν εἰρήνην, ἀνάπαυσιν ψυχῆς, νέκρωσιν παθῶν, ἀνακαινισμόν ζωῆς, διότι ἐδώρησεν εἰς ἡμᾶς τὴν κοινὴν γλώσσαν τῆς ἀγάπης, τὸ κοινὸν αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας, τὴν κοινὴν ἔννοιαν τοῦ πόνου, τῆς θυσίας καὶ τοῦ θανάτου, διὰ τοῦ ὁποῦ καλούμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ὑπαρξιν ἡμῶν ἐν τῇ αἰωνιότητι καὶ τῇ ἀθανασίᾳ.

Ἴδου διατὶ πιστεύομεν ὅτι μόνον διὰ τῆς Θρησκείας οἱ ἄνθρωποι θὰ εἰρηνεύσωσιν ἐν ἑαυτοῖς καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἀφθιτον καὶ ἀσύγκριτον κάλλος καὶ μεγαλεῖον τῆς εἰρήνης! Ποῦ καὶ πῶς κρύπτεται διὰ πολλοὺς τό τόσον εὐκόλον μυστικόν σου; Πῶς χάνεται ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰς πολλὰ χριστιανικὰ κράτη; Ἀλλ' εἴμεθα πεπεισμένοι, ὅτι αἱ κοινωνίαι καὶ οἱ λαοὶ θὰ εὕρωσιν ἐν τῇ Θρησκείᾳ τὸ κέντρον τῆς συμφιλίωσεως, τῆς συνδιαλλαγῆς, τῆς συνεργασίας, τῆς γενικῆς εὐτυχίας. Λυπούμεθα μόνον, ὅτι τώρα τρέχουσιν πρὸς ἄλλας διευθύνσεις. Ἀλλὰ δὲν σημαίνει. Θὰ ἤρχετο ἐνωρίτερον τὸ ἀγαθὸν τῆς εἰρήνης. Ἀλλὰ δὲν

θὰ ἀργήση. Διότι πρέπει νὰ πιστεύω μὲν, ὅτι ὑπὸ τὸν «κατατεμαχισμόν τῆς ἐπιφανείας ἀντιστοιχεῖ μία οὐράνιος ἐνότης, τὸν ὕμνον τῶν Ἀγγέλων τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ θὰ ψάλωσι καὶ οἱ ἄνθρωποι μίαν ἡμέραν καὶ τὴν ἀρμονίαν τῶν ἡλιακῶν συστημάτων θὰ εὗρη καὶ τὸ βασανιζόμενον Γένος τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοὺς ὁποίους Θεὸς ἐγεννήθη, ἀπέθανε καὶ ἀνέστη».

Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ διατὶ ἐνόμισα νὰ ἔλθω καὶ νὰ συμπορευθῶ ὑμῖν. Νὰ νικήσωμεν μαζὺ τὴν ζωὴν. Καὶ θρίαμβος τῆς ζωῆς, λέγει ὁ Μπέρξον, εἶναι ἡ δημιουργία. Εἰδοποιούμεθα περὶ τούτου ἀπὸ ἀσφαλὲς σημεῖον, τὴν χαράν. Ὅμως δημιουργία δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ἄνευ πίστεως, μελέτης, προσευχῆς καὶ συνεχῶν προσπαθειῶν. «Ἐπὶ μιᾶς ἀκροπόλεως οἱ ἄνθρωποι ἀνήγειραν ποτὲ Ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης, πιστεύοντες νὰ ἔχωσιν αὐτὴν τοιουτοτρόπως πάντοτε μεθ' ἑαυτῶν. Ἐμαθον ὅμως μίαν ἡμέραν ὅτι ἡ νίκη δὲν δένεται καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι κομμένα τὰ πτερὰ τῆς».

Ἐκ τούτου ἐξάγεται ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχωμεν ἰδεώδη, ἀπαιτεῖται καὶ χριστιανικὴ θέλησις χαλύβδινη πρὸς πραγμάτωσιν αὐτῶν. Ἴνα ἐμφανίσωμεν τὴν ὠραιότητα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἀπαιτεῖται πίστις καὶ δημιουργία διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅλων τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων ἡμῶν καὶ μέσων.

Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο χρειάζεται ὅπως πάντες οἱ παράγοντες εἶναι ἀφοσιωμένοι καὶ συνεργάται εὐλικρινεῖς. Ἀπαιτεῖται ὅπως οἱ προϊστάμενοι πανταχοῦ εἶναι ἄνθρωποι οἵτινες κατανοοῦσι καὶ κατανοοῦντες ἐκτιμῶσι, καὶ ἐκτιμῶντες ἀγαπῶσιν, ὀδηγοῦσιν, ἐμπνέουσι καὶ οἰκοδομοῦσιν.

Μὲ τοιαύτας διαθέσεις εὐρίσκομαι ἐν μέσῳ ὑμῶν, ἀδελφοί. Καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς οὐ καθ' ὑπερβολὴν λόγου ἢ σοφίας, ὡς μηδὲν ἔχων κατ' ἄνθρωπον νὰ καυχηθῶ, ἀλλ' ὡς δοῦλος καὶ γὰρ Χριστοῦ καὶ οἰκονόμος Θεοῦ μυστηρίων. Μόνος, ὡς βλέπετε, ἐμπιστευόμενος πρὸς ὑμᾶς ἀπολύτως, καὶ ὑμᾶς, κληρικούς καὶ λαϊκοὺς ἔχων καὶ ἀδελφούς καὶ φίλους καὶ συνεργάτας ἐν τῷ ἀμπελῶνι Κυρίου. Θὰ συνεργασθῶμεν. Βλέπω τοῦτο ἐμφανῶς εἰς τὴν ὑποδοχὴν, εἰς τὴν παρεμβολὴν ταύτην μέχρι τῶν κερμάτων τοῦ θυσιαστηρίου, εἰς τὰς τόσας ἐκδηλώσεις αἰσθημάτων θεσπεσιῶν ἅτινα μυροβολοῦσιν ὡς ἐν ἔκρι ἐκπληκτικῶ πανταχόθεν, ἐκ τοῦ ἐγγύς καὶ ἐκ τοῦ μακρῶν. Πῶς τώρα νὰ εὐχαριστήσω ὑμᾶς; Ποίοις λόγοις νὰ ἐκφράσω ὑμῖν τὰς δεούσας εὐχαριστίας, Ἄγιε Χαλκηδόνας, καὶ πρὸς ὑμᾶς τοὺς προσφωνήσαντας μὲ χθὲς καὶ σήμερον καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον, ὅστις ἔχει μὲ βαθύτατα συγκινήσει; Ἀλλὰ καὶ τίني μέσῳ θὰ ἠδυνάμην ποτὲ νὰ συγχαρῶ ὑμᾶς, δι' ὅσην ἀνθηρότητα ἐμφανίζετε ἐνταῦθα; Περικλείομεν ἐντὸς ἡμῶν ὀλόκληρον τὴν Ὁρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν μὲ ὅλην τὴν μακραίωνα παράδοσιν καὶ ἱστορίαν αὐτῆς, τὸν πολιτισμόν, τὴν ἄμαυρη αὐτῆς δόξαν. Ὅθεν ἂς φέρωμεν, ἀδελφοί, πρὸς τὴν καὶ σήμερον λησμονημένην ἀνθρωπίνην ψυχὴν τὸ μήνυμα τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἄς δημιουργήσωμεν ἓνα Νεοπατερισμόν, ὡς βίωσιν καθημερινήν.

Διὸ καὶ ἀπευθύνω πρὸς πάντας ἀνεξαιρέτως, τοὺς Ἁγιωτάτους Ὁρθοδόξους Πατριάρχας καὶ Ἀρχιεπισκόπους, τὸν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμόν μετ' εὐλαβείας βαθυτάτης, ἀλλὰ καὶ διαβεβαιώσεως κατηγορηματικῆς, ὅτι ἐν τῇ ἱερᾷ αὐτῶν προσπαθείᾳ πρὸς περιφρούρησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ διατήρησιν τῶν ἠθικῶν τῆς ζωῆς εὐρίσκομαι παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῶν, ταπεινὸς συνέκδημος καὶ συνεργάτης.

Μηδὲν διακρινόμενος, ἀπευθύνω ὡσαύτως μετ' ἀπεράντου σεβασμοῦ ἀδελφικὸν ἐν Χριστῷ ἀσπασμόν καὶ πρὸς τοὺς σεπτοὺς ἀρχηγούς τῶν ἄλλων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς σεβασμίας Ρώμης, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας τῆς Ἐπισκοπελιανῆς καὶ τῶν λοιπῶν Προτεσταντικῶν, χεῖρα ὀρέγων καὶ αὐτοῖς εἰς συνεργασίαν ἀπέναντι τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Κοινωνίας κινδύνων.

Εὐτυχίαν δοκιμάζω μὴ διακρινόμενος καὶ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ Θρησκευάματα. Διὸ καὶ θερμότατα χαιρετῶ τοὺς Μουσουλμάνους ἀδελφούς τῆς κοινῆς ἀγαπητῆς πατρίδος Τουρκίας. Χαίρω ἐπὶ τῇ ἰδρύσει Μουσουλμανικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἐν τῇ Πόλει ἡμῶν ταύτῃ καὶ εὐχομαι πλήρη ἐπιτυχίαν εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς.

Ἀλλὰ καὶ εὐρύτερον ἀκόμη χαίρω διὰ τὰς προόδους τῆς χώρας ἡμῶν εἰς τὰ τόσα στάδια τῆς Κρατικῆς καὶ ἀτομικῆς ζωῆς, ὑπὸ τὴν ὑπέροχον πνοὴν τοῦ μεγάλου ἀναμορφωτοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ Ἀτατούρκ, τοῦ νῦν Ἐντιμοτάτου Προέδρου Ἰσμέτ Ἰνονου καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Χαίρετίζω τὰς Ἀρχὰς τῆς Πόλεως ἡμῶν καὶ τὸν Λαόν. Εἴμεθα δύο λαοὶ συζῶντες ἐπὶ αἰῶνας. Εἴμεθα ὑπὲρ τῆς ἐξυψώσεως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου διὰ προόδου ἐξελικτικῆς, ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀλλ' ὑπερηφανευόμεθα ἰδιαζόντως ἐπὶ τῇ ἀποφάσει τῆς Χώρας ἀπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος καὶ μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀκεραιότητος αὐτῆς. Ἐπικαλούμεθα τὴν χάριν τοῦ οἰκτίρμονος Θεοῦ ἐπὶ πάντα τὰ δεινοπαθοῦντα Ἔθνη καὶ σκληροὺς διεξάγοντα τοιοῦτους ἀγῶνας, ὧν τὸ τέλος εὐχόμεθα ταχὺ μετὰ πλήρους εἰρηνεύσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐσωτερικῆς.

Τὴν εἰρήνην τοῦ Κυρίου ἐπικαλούμενοι ἐπὶ πάντας τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἄτομα ἐπὶ μέρους, ἐξαιτούμεθα πλούσιον τό ἔλεος Αὐτοῦ καὶ πᾶσαν εὐλογίαν ἐπὶ πάντας ὑμᾶς. Ἀμήν».

16. Ιστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἐπιστολὴ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως μὲ θέμα τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Θεολογικοῦ Συνεδρίου ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ Ἡμερολογίου.

Αριθ. 1830
 1853

ἘΑδύται 21/1730 Μαρίνου 1993
 V. L.

Ἐπὶ
 τῷ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλ. καὶ
 Δημοσ. Ἐκπαιδεύσεως
 Ἐπιτελεσθῆναι

Τῶν ἐπισημοῦν ἡμῶν ἡμερολογίου ἡμερῶν
 τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου
 τῆς Ἑλλάδος ἐπισημοῦν ἡμῶν ἡμερολογίου
 τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος
 ἐπισημοῦν ἡμῶν ἡμερολογίου τῶν ἀποφάσεων
 τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος ἐπισημοῦν ἡμῶν
 ἡμερολογίου τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου
 τῆς Ἑλλάδος ἐπισημοῦν ἡμῶν ἡμερολογίου τῶν
 ἀποφάσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος

Ο Δ. Βαφειάδης
 Γεν. Αἰτιολογίας

Τῶν ἐπισημοῦν ἡμῶν ἡμερολογίου τῶν ἀποφάσεων
 τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος ἐπισημοῦν ἡμῶν
 ἡμερολογίου τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου
 τῆς Ἑλλάδος ἐπισημοῦν ἡμῶν ἡμερολογίου τῶν
 ἀποφάσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος

1853

πρωτοκατασχευήσας τοῦ ἀπὸ πρῶτου
 αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐγγενῶς
 ἀποκαταστήσας ἐπὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ
 + Ἰωάννην Λουκάρον, Ἡρακλῆον
 + Ἰωάννην Ἐυδελφῆον
 + τὸν Ἐυφροσύνην Ἀρchiepiscopus.
 Ἐκ τῆς ἁγίας

17. Ὑπ' ἀριθμ. 54 ἀπὸ 16.2.1968 Ἐγκύκλιο Πατριαρχικὸ Γράμμα πρὸς πάσας τὰς Πατριαρχικὰς καὶ Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας

«Ἀπὸ τῶν ἐκθέσεων τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ καθ' ἡμᾶς Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου παρὰ τῆ ἐν τῷ ἐν Γενεύῃ Ὁρθοδόξῳ Κέντρῳ ἀπὸ τῆς ἡ' μέχρι τῆς ιε' τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου συνελθούσῃ Δ' Πανορθοδόξῳ Διασκέψει ἰδίᾳ τὲ καὶ συνοδικῶς μετὰ μεγίστης χαρᾶς ἐπληροφορήθημεν περὶ τῶν κατὰ τὴν Διάσκεψιν ταύτην, καὶ μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν εὐγνώμονι τῷ Δομήτορι τῆς Ἐκκλησίας καρδία ἐδοξάσαμεν τὸ πανάγιον Αὐτοῦ Ὄνομα, ὅτι καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ δαψιλῇ ἐξέχεε τὴν χάριν καὶ τὴν εὐλογίαν Αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Ἁγίαν Αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ἐν οἷς, μετὰ φόβου Θεοῦ, βαθυτάτου αἰσθήματος εὐθύνης, ζήλου, ἐπιμελείας καὶ συνέσεως, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ ὁμοφωνίας, οἱ ἀποτελέσαντες τὴν Διάσκεψιν ταύτην ἄξιοι ἐκπρόσωποι τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπειργάσαντο εἰς ἐντελεστέραν ἐκτέλεσιν τῆς πανορθοδόξως ἀνατεθείσης αὐτοῖς σπουδαίας ἐντολῆς.

Ὅντως δὲ μεγίστης σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τῆς καθόλου Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας ἐστὶ τὸ ἐπιτελεσθὲν ἔργον ὑπὸ τῆς Δ' ταύτης Πανορθοδόξου Διασκέψεως, πανορθοδόξως καὶ μετ' ἄκρας εὐστοχίας διαγραφάσης τὴν βαθμιαίαν πορείαν πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Σύνοδον, εἰς ρύθμισιν καὶ λύσιν τῶν ἀπασχολούντων τὴν Ἐκκλησίαν προβλημάτων καὶ ζητημάτων, ἀλλὰ καὶ διαχαραξάσης κοινὴν πανορθόδοξον κατεύθυνσιν καὶ πρόγραμμα ἐν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὰς σχέσεις τῆς καθ' ἡμᾶς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰς Ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας. Τὸ αἰσίως πραγματωθὲν εὐλογημένον τοῦτο ἔργον κοινόν ἐστὶ τῆς Ὁρθοδοξίας ἐπίτευγμα καὶ κτῆμα.

Χαρὰ οὖν καὶ ἀγάπη βαθυτάτη συγχαίρομεν τῇ Ὑμετέρᾳ ποθεινοτάτῃ ἡμῖν Μακαριότητι καὶ τῇ κατ' Αὐτὴν Ἁγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ ἀφ' Ὑμῶν πολυτίμῳ συμβολῇ, καὶ ἐγκαρδίως εὐχαριστοῦμεν ἐπὶ τῇ ἀξίᾳ Ἀντιπροσωπείᾳ Ὑμῶν παρὰ τῇ Διασκέψει ταύτῃ, μεγάλως συντελεσάσῃ εἰς εὐόδωσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς.

Καὶ ἤδη ἐνώπιον τῆς καθόλου Ἁγίας ἡμῶν Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρόκειται σαφῶς καὶ ἐπιμελῶς διαγεγραμμένον ὑψίστης σπουδαιότητος καὶ μεγάλης εὐθύνης ἐκκλησιαστικὸν ἔργον, οὗτινος τὴν περαιτέρω κατεύθυνσιν καὶ πραγματοποίησιν καὶ ὀλοκλήρωσιν καλούμεθα ἅπαντες οἱ θεόθεν τὰς ποιμαντικὰς εὐθύναι ἀναδειγμένοι ἵνα ὁμοψύχως, συντόνως καὶ συνεπῶς, μάλιστα δὲ καὶ ἐν βαθυτάτῃ πίστει, ὅτι μένει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁδηγὸς καὶ φωτιστὴς ἡμῶν ὁ Παράκλητος, ἐπεξεργασθῶμεν, εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ σωτηρίαν τοῦ πιστεύοντος λαοῦ.

Ἐπὶ τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου τούτου τῆς Δ' ἐν Γενεύῃ Πανορθοδόξου Διασκέψεως προβαίνοντες, ἐπεδοκιμάσαμεν μὲν, ἐξ ἀποφάσεως τῆς περὶ ἡμᾶς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπάσας τὰς κατ' αὐτὴν ληφθείσας ἀποφάσεις, καὶ προσεπικυρώσαμεν τὰ ὑπὸ τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἀντιπροσωπειῶν μονογραφηθέντα Πρακτικὰ αὐτῆς, ἅτινα καί, πολυγραφηθέντα ἤδη, ἀποστέλλομεν εἰς διπλοῦν καὶ δι' ἰδιαίτερου ταχυδρομικοῦ δέματος τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι, διὰ τὰ κατ' Αὐτὴν, εἰς ἐκτέλεσιν δὲ τῶν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τούτοις διαλαμβανομένων ὁμοφώνων ἀποφάσεων:

α) Εἰσηγούμεθα τὴν σύστασιν μιᾶς ἐπὶ τούτῳ Προπαρασκευαστικῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς κατ' Ανατολὰς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, ἐξ' ἑνὸς ἀντιπροσώπου Ἱεράρχου καὶ ἐν γένει Κληρικοῦ, ἐξ ἑκάστης ἐπὶ μέρος Ἐκκλησίας, ἔχοντος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἓνα σύμβουλον, μετὰ τῆς παρακλήσεως ὅπως ὀρισθῇ ὑπὸ τῆς καθ' Ὑμᾶς Ἐκκλησίας ὁ τὲ ἀντιπρόσωπος καὶ ὁ σύμβουλος αὐτοῦ.

β) Γνωρίζομεν Ὑμῖν, ὅτι εὐχαρίστως μέλλομεν συστήσαι Γραφεῖον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἔργου τῆς ὡς ἄνω Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ ὅλου προπαρασκευαστικοῦ τῆς Συνόδου (ἔργου), στεγάζομεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐν Γενεῦῃ Ὁρθοδόξῳ Κέντρῳ, πληροφοροῦσαι τε σχετικῶς τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα εὐθύς ὡς ἤθελεν ὀρισθῆ ὁ ἐν αὐτῷ Γραμματεὺς.

γ) Πληροφοροῦμεν Ὑμᾶς, ὅτι ἤδη ἀνεθέμεθα ἀρμοδίους καθηγηταῖς τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Θεολογικῆς ἐν Χάλκῃ Σχολῆς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὑπευθύνως ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας ἀναληφθέντος εἰς προετοιμασίαν πρώτου θέματος περὶ «τῶν Πηγῶν τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως», μέλλομεν δὲ ἀναθέσθαι καὶ τῶν λοιπῶν πέντε θεμάτων τὴν κατάλληλον προετοιμασίαν ἀρμοδίους τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας θεολόγοις, καὶ παρακαλοῦμεν Ὑμᾶς ὅπως ληφθῆ ἡ δέουσα πρόνοια πρὸς προετοιμασίαν, ἐντὸς ἑξαμήνου ἀπὸ τῆς λήψεως τοῦ παρόντος, τῶν ὑπὸ τῆς καθ' Ὑμᾶς Ἐκκλησίας, ταυτοχρόνως δὲ καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας, κεχωρισμένως, εἰς ἐπεξεργασίαν ἀναληφθέντος τετάρτου θέματος: «Κωλύματα γάμου. Μελέτη τῆς σημερινῆς πράξεως ἐν ταῖς κατὰ τόπους Ἐκκλησίαις ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἀκολουθουμένης ὑπὸ τούτων Ἐκκλησιαστικῆς διαδικασίας, καὶ ἐξασφάλις ὁμοιομόρφου, εἰ δυνατόν, ὡς πρὸς τὰ ἄνωθι, πράξεως ἐν τῇ καθόλου Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ», καὶ πέμπτου θέματος: «Ἡμερολογιακὸν ζήτημα, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν περὶ Πασχαλίου ἀπόφασιν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καὶ ἐξεύρεσις τρόπου πρὸς ἀποκατάστασιν συμπράξεως μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ».

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰ προπαρασκευαστικά τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου.

Περὶ δὲ τῶν δεόντων ἐφεξῆς γενέσθαι ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν διαλόγων μετὰ τῶν Ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν προκειμένου:

α) Γνωρίζομεν τῇ Ὑμετέρᾳ σεβασμίᾳ Μακαριότητι, ὅτι συνεχισθῆσονται, κατὰ τὰ ἐν τῇ Δ' Πανορθόξῳ Διασκέψει ἀποφασισθέντα, αἱ τε μεταξύ τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπαφαὶ καὶ ἐκδηλώσεις ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, πρὸς τελικὴν ὑπερπήδησιν τῶν ὑφισταμένων δυσχερειῶν, δι' ἓνα καρποφόρον θεολογικὸν ἢ θεωρητικὸν Διάλογον, καὶ ἡ περαιτέρω συστηματικὴ ἀπὸ μέρους τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν προπαρασκευὴ τοῦ Διαλόγου τούτου, γινομένη παρ' ἐκάστη Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῶν καταλληλοτέρων μέσων καὶ μεθόδων θεολογικῆς μελέτης καὶ δι' ἀνταλλαγῆς ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν μεταξύ ἀλλήλων τῶν πορισμάτων τῶν μελετῶν αὐτῶν, ὡς καὶ πάσης ἄλλης σχετικῆς πληροφορίας.

β) Παρακαλοῦμεν ὅπως, εἰς ἀνασυγκρότησιν τῶν ἤδη ὑπαρχουσῶν δύο Διορθόξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀγγλικανικῆς καὶ Παλαιοκαθολικῆς, ὀνομασθῶσι καὶ ὑπὸ τῆς καθ' Ὑμᾶς Ἐκκλησίας ἀνὰ δύο ἀντιπρόσωποι αὐτῆς, κατὰ προτίμησιν εἰδικοί θεολόγοι, ἵνα τὸ ταχύτερον συνεχισθῆ τὸ ἔργον αὐτῶν.

γ) Εἰσηγούμεθα τὴν σύστασιν εἰδικῆς Διορθόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς μελέτην καὶ προετοιμασίαν ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν διάλογον μετὰ τῶν Μεταχαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν, παρακαλοῦντες ὅπως ὀρισθῶσι καὶ διὰ τὴν Ἐπιτροπὴν ταύτην δύο ἀντιπρόσωποι τῆς καθ' Ὑμᾶς Ἐκκλησίας, κατὰ προτίμησιν καὶ πάλιν εἰδικοί θεολόγοι, πρὸς συγκρότησιν τοῦ σώματος τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἔναρξιν ὡς οἶον τάχιον τοῦ ἔργου αὐτῆς.

Εὐνόητον ὅτι τὰ ἀφορώντα εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς συγκλήσεως τῶν τριῶν τούτων Διορθόξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν ρυθμισθῆσονται διὰ συνεννοήσεως εὐθύς ἅμα τῇ συγκεντρώσει τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν ἐκάστη ἀντιπροσώπων τῶν

κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, ἡ δὲ διαδικασία τῆς ἐφεξῆς λειτουργίας αὐτῶν ἀκολουθήσει τὰ ὑπὸ τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως διαγραφέντα.

δ) Ἐπίσης εἰσηγούμεθα, ὅπως καὶ διὰ τῶν παρ' Ὑμῖν καταλλήλων θεολόγων μελετηθῶσι τὰ προβλήματα τὰ ἐμπίπτοντα εἰς τὸ θέμα τῶν σχέσεων μετὰ τῶν Λουθηρανῶν, ἵνα ἐν καιρῷ, κατὰ τὰ πανορθόξως ἀποφασισθέντα, γένηται σκέψις περὶ διαλόγου καὶ μετὰ τῆς Ὁμολογίας ταύτης.

Τέλος, καὶ περὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς καθ' ἡμᾶς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν προκειμένου, μέλλομεν μὲν ποιήσασθαι ἀνάλογον τῷ πνεύματι τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως σύστασιν τῷ Γενικῷ Γραμματεῖ τοῦ Συμβουλίου τούτου, σημειοῦμεν ὅμως τὴν ὑπὸ τῆς Διασκέψεως ταύτης ὑποδειχθεῖσαν ἀνάγκην περὶ τῆς καταλλήλου μορφώσεως καὶ ἐξειδικεύσεως ὀρθοδόξων στελεχῶν, κατεχόντων τὰ ζητήματα τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ δυναμένων συμβάλλεσθαι ἀπὸ ἀπόψεως Ὁρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὸ ἔργον καὶ τὴν καλὴν κατεύθυνσιν αὐτῆς.

Ἐπὶ τούτοις, ἐπιδηλοῦντες ὅτι μέλλομεν ἐνεργῆσαι τὸ προσῆκον πρὸς συγκέντρωσιν καὶ ἀποστολὴν πάντων τῶν ὑπὸ τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως συζητηθέντων στοιχείων εἰς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῶν Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, καὶ ὅτι, ἐν τῷ πνεύματι τῶν ἀποφάσεων τῆς Διασκέψεως ταύτης, μέλλομεν ποιήσασθαι τὰς προσηκούσας συστάσεις τῇ Παγκοσμίῳ Λουθηρανικῇ Ὁμοσπονδίᾳ, ἐπευχόμεθα ὅπως ὁ Κύριος εὐλογῆσιν τὸ τῇ ἡμῶν εὐθύνη ἐμπεπιστευμένον καθόλου ἅγιον τοῦτο ἔργον τῆς ἐποικοδομῆς τῆς Ἁγίας Αὐτοῦ Ἐκκλησίας, καὶ περιπτυσσόμενοι Αὐτὴν καὶ αὐθις ἐν φιλήματι ἀγίῳ, διατελοῦμεν μετ' ἀγάπης ἀδελφικῆς καὶ ἐξειδιασμένης τιμῆς.

+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀθηναγόρας

18. Ιστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱεραῶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ὁρισμὸς τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθίμου καὶ τοῦ Ἐλλογιμωτάτου Καθηγητῆ κ. Θεοδώρου Ζήση ὡς ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Διορθόδοξη προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπῇ τῆς Δ' Πανορθόδοξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
 ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 14 (115 21)

ΑΡΙΘ. { πρωτ. 2337
 Διεκπ. 1256

ΔΙΣ 107
 Δ' 8-10-90

ΑΘΗΝΑΙ ΤΗ. 30-10-90
 Θ Ε Μ Α :

Παναγιώτατε καὶ θειότατε Ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὴ Πατριάρχα, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητέ ἀδελφέ καὶ συλλειτουργέ τῆς ἡμῶν Μητροπόλεως κύριε Δημήτριε, τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Μετά πολλοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐγεγόμεθα κάτοχοι τῶν ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 140/15.3.90 καὶ 612/6.9.90 Τιμίων Γραμμάτων τῆς Ὑμετέρας λίαν ἀγαπητῆς ἡμῖν θειοτάτης Παναγιότητος, ὡς ἴδον, Ὑμεῖς ἐν τῇ εὐθύνη καὶ μερίμνῃ Ὑμῶν τῆς προωθήσεως τῶν διορθοδόξων θεμάτων καὶ οὐ τοῦ λίαν σοβαροῦ θέματος τῆς συγκλήσεως τῆς Δ' Πανορθόδοξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως καὶ τῆς προετοιμασίας αὐτοῦ, ἀνακοινοῦτε ἡμῖν Ὑμετέραν ἀπόφασιν διὰ τὴν σύγκλησιν, τῆς Διορθοδόξου προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ἐπικαιροῦ θέματος τῆς "Ὁρθόδοξου Διασποράς" ἀπὸ 10ης ἕως 17ης Νοεμβρίου ἐ.ε, ἐν τῷ καθ' ἑμῶν πατριαρχικῷ κέντρῳ, ἐν Σαμπεζύ Γενεύης, γνωρίζομεν Ὑμῖν ὅτι συνοδικῆ ἀποφάσει ὠρίσθη, ὅπως τὴν Ἁγιωτάτην Ἐκκλησίαν ἡμῶν ἐν τῇ ὡς εἴρηται Διορθοδόξῃ Ἐπιτροπῇ ἐκπροσωπήσῃ ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθίμος καὶ ὁ Ἐλλογιμώτατος Καθηγητῆς κ. Θεόδωρος Ζήσης, ἐν τῇ ἰδιότητι τοῦ συμβούλου τοῦ ὡς εἴρηται ἐκπροσώπου ἡμῶν.

Ἐπὶ δέ τούτοις, εὐχόμενοι ἐπιτυχίαν εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ὡς ἄνω Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, ἐπ' ἀγαθῇ τῆς διορθοδόξου ἐνότητος καὶ εὐκλείᾳ τῆς ἁγιωτάτης ἀνά τὴν οἰκουμένην ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ κατασπαζόμενοι αἰθῆς τὴν Ὑμετέραν ζεπτὴν κορυφὴν μετὰ τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης, διατελοῦμεν.

Handwritten signatures and text:
 Θεόδωρος Ζήσης
 Ἀνθίμος
 Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ
 Δ' Πανορθόδοξου Προσυνοδικῆς Διασκέψεως

19. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Τηλεγράφημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Β' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως.

«Ἱερώτατον Μητροπολίτην Χαλκηδόνος Μελίτωνα
Πρόεδρον Β' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως.

Συγχαίροντες αἰσία ἐνάρξει ἐργασιῶν ὑμῶν ἐπικαλούμεθα χειρα-
γωγίαν Παρακλήτου πρὸς πλήρη εὐόδωσιν αὐτῶν εἰς δόξαν Τρια-
δικοῦ Θεοῦ, στερέωσιν Ὁρθοδοξίας καὶ σωτηρίαν πιστῶν.

Πατριάρχης Δημήτριος

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 5ῃ Σεπτεμβρίου 1982»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΠΗΓΕΣ

- Α. ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
Α' Πανορθόδοξος διάσκεψη (Ρόδος 1961, Κείμενα – Πρακτικά), Κωνσταντινούπολη 1967.
- Αρχείο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
«Ἀπάντησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ του Γ'», *Νέα Σιῶν* 2 (1905) 395-397.
- «Ἐγγραφα Συνοδικὰ καὶ Πατριαρχικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ Ζητήματος (1853-1873)», ἐν Κωνσταντινουπόλει 1908, στό Ἄ. Ἀγγελόπουλου, *Ὁ κόσμος τῆς Ὀρθοδοξίας στὰ Βαλκάνια σήμερα*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1995.
- Ἐκθεση Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, «Ἡ ἀνάδειξις ἀγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ», *Ὀρθοδοξία* 6 (1931), 281-285.
- Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Πρακτικά – Κείμενα τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως (Chambésy, 1968).
- Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Πρὸς τὴν Μεγάλην Σύνοδον 1, Εἰσηγήσεις τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἕξ θεμάτων τοῦ πρώτου σταδίου, Ὀρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου CHAMBESY Γενεύης, 1971.
- Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Πρώτη Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις (Πρακτικά — Κείμενα), Chambésy Γενεύης 1976.
- Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, «Β' Προσυνοδική Πανορθόδοξος Διάσκεψις — Πρακτικά-Κείμενα» (3-12 Σεπτεμβρίου 1982), Σαμπεζύ Γενεύης 1985.
- Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου» (15-23 Φεβρουαρίου 1986), Ὀρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Chambésy Γενεύης.
- Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Σχέσεις τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰς Ὁμοδόξους καὶ Ἐτεροδόξους Ἐκκλησίας καὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν», Πρακτικά τῆς ΙΓ' Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1959.
- «Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», στό: Ἄ. Ἀγγελόπουλου, Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καὶ ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 202.
- Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὀδυνηρᾶς καταστάσεως, Κωνσταντινούπολις 1906 (ἀνατύπωση 1993), εἰσαγωγή, ἐπιμέλεια Ἄ. Ἀγγελόπουλου.
- Πανηγυρικός τόμος ἑορτασμοῦ τῆς 1.900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Ἑλλάδα (ἐπιμέλεια Ἄμ. Ἀλιβιζάτου), ἐν Ἀθῆναις 1953.
- «Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις περὶ τῆς Διοικήσεως τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν», στό: Κ. Βαβούσκου, Ἡ νομοκανονικὴ ὑπόστασις τῶν Νέων Χωρῶν, Θεσσαλονίκη 1973.

Πρακτικά και αποφάσεις του ἑν Κωνσταντινουπόλει Πανορθοδόξου Συνεδρίου (10 Μαΐου – 8 Ἰουνίου 1923), ἑν Κωνσταντινουπόλει 1923.

Πρακτικά τῆς Προκαταρκτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἁγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς συνελθούσης ἑν τῇ ἑν Ἁγίῳ Ὁρει Ἱερά Μεγίστῃ Μονῇ Βατοπεδίου (8-23 Ἰουνίου 1930), ἑν Κωνσταντινουπόλει 1930.

Αἱ Συνοδικαί Ἐγκύκλιοι τόμος Γ': 1957-1967.

Αἱ Συνοδικαί Ἐγκύκλιοι τόμος Δ': 1968-1971.

Αἱ Συνοδικαί Ἐγκύκλιοι τόμος Ε': 1972-1981.

Αἱ Συνοδικαί Ἐγκύκλιοι τόμος ΣΤ': 1982-1995

«Τόμος Αὐτοκεφαλίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», στό: Ἄ. Αγγελόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῶν Νέων Χρόνων*, Θεσσαλονίκη 1982.

Β. ΔΕΛΤΙΑ ΤΥΠΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΑ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝΤΑ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

«Ἔορτασμός τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας» (Συνοδικές Ἔργασίες ΙΣΕΕ 2002).

«Ἐγκύκλιος περὶ Ἡμερολογίου» (2389-16/4/1926), *Ἐκκλησία* 17-18 (1926) 129-132.

«Περὶ τῆς ΙΔ' Πανορθοδόξου Συνδιάσκεψης γιὰ τίς Αἱρέσεις» (Συνοδικές Ἔργασίες ΙΣΕΕ 25/10/2002).

«Περὶ τῆς ὁλοκληρώσεως τῶν ἐργασιῶν τῆς ΙΔ' Πανορθοδόξου Συνδιασκέψεως γιὰ τίς Αἱρέσεις» (Συνοδικές Ἔργασίες ΙΣΕΕ 1/11/2002).

«Περὶ τῆς ΙΕ' Πανορθοδόξου Συνδιασκέψεως γιὰ θέματα αἱρέσεων καί παραθρησκείας» (Συνοδικές Ἔργασίες ΙΣΕΕ 2003).

«Περὶ τῆς τελετῆς ἐγκαινίων τοῦ ἀνακαινισμένου κτιρίου τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου» (8/10/2004).

«Περὶ τῶν ἐπιθέσεων σέ Ὁρθοδόξους Ναούς στή Νότιο Ἀλβανία» (1/10/2004).

«Περὶ τῆς ΙΖ' Πανορθοδόξου Συνδιασκέψεως στό Προκόπι Εὐβοίας» (Συνοδικές Ἔργασίες ΙΣΕΕ 2005).

«Οὐδεμία ἀναγνώριση ὑπό τῆς Ι. Σ. γιὰ τήν αὐτοαποκαλούμενη Συρο-Ρωσική Ὁρθόδοξη Καθολική Ἐκκλησία» (Συνοδικές Ἔργασίες ΙΣΕΕ 2006)

«ΙΘ' Πανορθόδοξη Συνδιάσκεψη γιὰ θέματα αἱρέσεων καί παραθρησκείας» (Συνοδικές Ἔργασίες ΙΣΕΕ 2007).

Καταστατικός Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (27/31-5-1977). Νόμος 590/1977.

Καταστατικός Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, Νόμος 4149, 10/16-3-1961.

«Λήξη τῆς Κ' Πανορθοδόξου Συνδιάσκεψης» (Συνοδικές Ἔργασίες ΙΣΕΕ 2008).

Γ. Πατερικά Ὑπομνήματα

Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, *Ἐπιστολή Ἀμφιλοχίῳ χειροτονηθέντι ἐπισκόπῳ*, PG 32, 161-176.

Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατά Αἱρέσεων*, PG 41, 29 - 388-404.

Εὐσεβίου τοῦ Παμφύλου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* III, PG 20, 213-302.

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Εἰς Ψαλμόν ΡΜΘ'*, PG 55, 493 - 494.

Δ. Λοιπές Πηγές

Κοραῖ Ἀ., *Ἀπαντα τά πρωτότυπα ἔργα (ἀνεστύλωσε καί ἐνέκρινε Γ. Βαλέτας)*, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, τ. Α1, ἐκδ. Δωρικός, Ἀθήνα 1964.

ΦΕΚ Α 1/1952.

ΦΕΚ Α 267/1968.

ΦΕΚ Α 266/1973.

ΦΕΚ Α 111/1975.

ΦΕΚ Α 23/1986.

II. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Αγγελόπουλου Α., «Η Σερβική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», *Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη 1968, σσ. 231-295.
- «Ὁ ἑλληνισμός τῆς Δοϊράνης καί ὁ Ἐπίσκοπος Πολυανῆς Φώτιος Παγιώτας», *ΕΕΘΣΠΘ* 25 (1980) 451-536.
- «Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῶν Νέων Χωρῶν», *ΕΕΘΣΠΘ* 25 (1982) παράρτημα 28.
- *Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῶν Νέων Χωρῶν (1912-1928)*, Θεσσαλονίκη 1982.
- *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία. Ἱστορία τῶν Δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (εἰκοστός αἰώνας)*, Θεσσαλονίκη 1984, 1991.
- «Ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν περίοδο ἀπό τό 1923 ἕως σήμερα», *Χαριστεῖον Σεραφεῖμ Τίκα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 553-611.
- «Μακεδονικό Ζήτημα – Ἡ ἐκκλησιαστική, ἱστορικοκανονική ἄποψη ἀπό τό 1944 κι ἐδῶ», *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια* 1/2/1987, σ. 6.
- *Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας*, Θεσσαλονίκη 1991.
- *Ἀκαδημαϊκοί διάλογοι*, Θεσσαλονίκη 1991.
- *Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τήν ἐπαρχίαν Πολυανῆς (1870-1912)*, Θεσσαλονίκη 1932.
- *Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας στά Βαλκάνια σήμερα (1992)*, τ. Β'. «Ἡ ἑτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ, κατά τά «ἔγγραφα Πατριαρχικά καί Συνοδικά περί τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος 1852-1873»», Θεσσαλονίκη 1995.
- «Σερβική Ἐκκλησία», *Θ.Η.Ε.*11 (1967), 66-88.
- Ἀγουρίδη Σ., «Ἀθανασίου τοῦ Παρίου», *Ἐκκλησία* 1 (1/1/1964) 18-83.
- (ἐποπτ.), *Πρακτικά του Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας Ἀθῆναι 12-29 Αὐγούστου 1976*, Ἀθῆναι 1980.
- *Ὁρθοδοξία καί Ἑλληνικότητα. Βαλκάνια καί Ὁρθοδοξία*, Ἀθήνα 1993.
- «Τό ἐκκλησιαστικό μας πρόβλημα», *Κρατική Ἐξουσία καί Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1995, σσ. 105-107.
- «Ἡ Ἀποστολή τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων μέσα σέ μιά διωκόμενη Ἐκκλησία», *ΔΒΜ* 17 (Ἰαν.-Ἰούν. 1998) 5-36.
- «Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας καί ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Καθ' ὁδόν* 15 (1999) 13.
- «Οἱ λαϊκοί στήν Ἐκκλησία», ἐφημ. *Ἐλευθεροτυπία*, 15/7/2000.
- Αἱ Συνοδικοί Ἐγκύκλιοι*, τ. Β' (1934-1956), Ἀθήνα 1956.
- «Ἀπόψεις ἀπό τήν ζωή τῆς ρουμανικῆς Ἐκκλησίας», *Ἀνάπλασις*, Ὀκτώβριος 1964.
- Alexeyiev B. A., *Ἀνταπάτες καί Δόγματα*, μτφρ. Ὑλγα Πατρουνόβα, Moscow 1991.
- *Ἀκυρώνεται ἡ «ἔφοδος τῶν οὐρανῶν»;*, *Κριτικά ἄρθρα γιά τήν ἱστορία καταπολεμήσεως τῆς θρησκείας στήν ΕΣΣΔ*, μτφρ. Ὑλγα Πατρουνόβα, Moscow 1992.
- *Ἀκαδημαϊκοί περίπατοι*.
- *Τό ψυχorroάγημα τοῦ κακοῦ. Τό τέλος τοῦ εἰρηνικοῦ σχεδίου*, μτφρ. Ὑλγα Πατρουνόβα, Moscow 1995.
- *Ἀκανθώδης δρόμος πρὸς ζωντανό διάλογο*, μτφρ. Ὑλγα Πατρουνόβα, Moscow 1999.

- Alivisatos H. S., "The Greek Orthodox Church's unbroken continuation with the undivided Church", *The Church Quarterly Review* 236 (1934), 261-275.
- Αλιβιζάτου Α. Σ., «Τό ἐν Ἀθήναις θεολογικόν συνέδριον», *Ἐκκλησία* 14 (1936) 41-44.
- «Τό δυνατόν τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου», *ΕΕΘΣΠΑ* (1936-1937) 37-50.
- «Τρόπος θετικῆς συνεννοήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὡς πρός τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐπί γενικωτέρων καί ἐπειγούσης φύσεως ζητημάτων (π.χ. ἡμερολογίου, γάμου τῶν κληρικῶν, νηστείας κ.λπ.) ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου», *ΕΕΘΣΠΑ* (1936-1937) 51-55.
- «Ἐκκλησία, Πολιτεία καί ἔθνος ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου», *ΕΕΘΣΠΑ* (1936-1937) 68-97.
- *Πανηγυρικός τόμος ἑορτασμοῦ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Ἑλλάδα*, Ἀθήναι, 1953.
- «Περί τῆς ἐνότητος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ», *Πανηγυρικός Τόμος ἑορτασμοῦ τῆς 600ῆς ἑπετείου τοῦ Θανάτου τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης 1359-1959*, Θεσσαλονίκη 1960, σσ. 157-178.
- Αναγνωστοπούλου Β., «Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ ἐνότης τῆς Ὁρθοδοξίας κατά τόν 20ό αἰώνα», *Ἐκκλησία – Θεολογία* 2 (1981) 913-959.
- Αναστασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, «Μιά Ἐκκλησία σέ μακροχρόνιο πολύτροπο διωγμό», *ΕΕΘΣΑΠΘ6* (1966), σσ. 27-48
- «Παράδοση καί ὄραμα εἰρηνικῆς συννπαρξέως τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων στήν Ἀλβανία», *ΠΑΑ* 68 (1993) σσ. 492-511.
- Αναστασίου Ι., «Ἡ ἀνάπτυξις τῶν σχέσεων Ὁρθοδόξων καί Ἀντιχαλκηδονίων κατά τήν περίοδον τῆς Πατριαρχείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα», *Ἀθηναγόρας ὁ Α΄ Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὁ Ἡπειρώτης*, Ἰωάννινα 1975.
- «Ἡ διοίκηση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», *ΘΣ* 1 (1988) 91 κ. ἐξ.
- «Ἡ συμμετοχή τῶν λαϊκῶν στή διοίκηση τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», *Ἀφιέρωμα εἰς τόν Κ. Βαβούσκον*, τ. Γ', Θεσσαλονίκη, 1989-1992.
- Αναστασοπούλου Γ., *Ἀλβανοὶ Ὁρθόδοξοι καί Ἕλληνες τῆς Ἀλβανίας καί ὁ ρόλος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας*, Ἀθήνα 2008.
- Ἀνδρεόπουλου Μιχ. Χ., *Σχέσεις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας στήν Ἑλλάδα κατά τήν ἑπταετία (1967-1974)*, Θεσσαλονίκη 2016. δ.δ.
- Ἀντωνιάδου Α., «Μετέωρο βῆμα πρός τό Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν. Τό χρονικό τῆς συμμετοχῆς τῶν Ὁρθοδόξων, οἱ «δυτικίζοντες» αἰρετικοί καί τό μέλλον τοῦ θεσμοῦ», *Τό Βῆμα* 28 Μαΐου 2006, σ. Α47.
- Ἀντωνίου, Ἐπισκόπου Πλοεστίου, «Καθολικότης καί ἔθνικισμός», *Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας*, Ἀθήναι 1980, σσ. 489-519.
- Βαβούσκου Κ., «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κατά τό νέον σύνταγμα καί τόν Καταστατικόν αὐτῆς Χάρτην», *Ἀρμενόπουλος* 32 (1977) 197-207.
- «Ἐκκλησιαστικάί σχέσεις Σέρβων καί Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τόν 19ο αἰ.», *Συνεργασία Ἑλλήνων καί Σέρβων 1804-1830*, *Πρακτικά 1ου Ἑλληνοσερβικοῦ Συμποσίου*, Θεσσαλονίκη 1979.
- «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς διασπορᾶς», *Ἐνία Ἰακώβω*, Ἀρχιεπισκόπῳ Β. καί Ν. Ἀμερικῆς, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 265-282.
- *Ἐγχειρίδιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη 1964.
- «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καί αἱ σχέσεις τῆς πρός τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον», *Χαριστήριον. Σύμμεικτα πρός τιμήν Γεωργίου Παπαχατζῆ*, Ἀθήνα – Κομοτηνή 1989, σσ. 597-607.

- «Τό βουλγαρικόν ἐκκλησιαστικόν σχίσμα καί οἱ ἐκκλησιαστικά ρυθμίσεις εἰς τόν χῶρον τῆς Ὁρθοδοξίας», *ANALEΣ*, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 1213-1225.
- Βαληνδρᾶ Νικοδήμου, Μητρ. Πατρῶν, «Ἐκκλησία καί ἔθνος ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ», *Θεολογία* 54/3 (1983), 417-424.
- Βαλιάνου Θεοδ., *Ἱστορία τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1851.
- Βάνου Π., *Ἡ στάση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν: ἱστορική καί θεολογική προσέγγιση ἀπό Ὁρθόδοξη ἄποψη*, δ.δ., Θεσσαλονίκη 1997.
- Βαρέλλα Ε. Α., *Διορθόδοξοι καί οἰκουμενικά σχέσεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν Κ' αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1994.
- *Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερα — Διορθόδοξος διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τόν Κ' αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1996.
- Βαρθολομαίου Ἀρχοντῶνη, Μητροπολίτου Φιλαδελφείας (νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου), «Ἀναγνώρισις ἀγίων ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἀθηναγόρου», στοῖ Ι. Ἀναστασίου (ἐπ.), *Ἀθηναγόρας α', ὁ Ἡπειρώτης*, Ἰωάννινα Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν 1975, 203-212.
- *Περί τήν κωδικοποίησιν τῶν Ἱερῶν Κανόνων καί τῶν κανονικῶν διατάξεων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1970.
- «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῷ Συντάγματι τῆς Ἑλλάδος καί ἐν τῷ Καταστατικῷ χάρτι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», *Μνήμη Μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου*, ἐν Ἀθῆναις 1984.
- «Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὡς ἐκφραστής τῆς κανονικῆς συνειδήσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΠ 1* (1990) 11-28.
- «Διορθόδοξοι σχέσεις, ἐνεστῶσα κατάστασις καί προοπτικά», *ΑΝΑΔΡΟΜΗ*, Τιμητικόν ἀφιέρωμα εἰς τόν Ἀρχιεπίσκοπον πρ. Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἰακώβου Βαβανάτσον, Μέγαρο 1992, σσ. 73-87.
- Βαρνάβα (Τζωρτζάτου) Μητροπολίτου Κίτρους, *Περί τήν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ νομοθετηθέντος ὁρίου ἡλικίας τῶν Ἀρχιερέων*, Ἀθῆναι 1967.
- *Ἡ καταστατική νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό συστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου*, Ἀθῆναι 1967.
- *Περιστατική Ἀκολουθία καί προσφώνησις ἐπὶ τῇ ἐλεύσει εἰς Κατερίνην ἐκπροσώπων τῶν ἀνά τήν οἰκουμένην Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί θεολογικῶν Σχολῶν*, Κατερίνη 1971.
- *Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων*, Ἀθῆναι 1972.
- *Ἡ δικονομία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας, μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως*, Ἀθῆναι 1973.
- *Τό ἐν τῷ παρόντι χρέος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν*, Ἀθῆναι 1974.
- *Ἡ αὐτοκέφαλος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας καί οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως αὐτῆς*, ἐν Ἀθῆναις 1975.
- *Ἡ εἰς τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑπαγωγή τῶν ἐν διασπορᾷ Ἑλληνικῶν Ἐκκλησιῶν καί ἀνάκλησις αὐτῆς*, Ἀθήνα 1977.
- *Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1977.
- *Ἡ δικονομία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας, μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως*, Ἀθῆναι 1978.
- «Περί τὰς συγχρόνους ἐκκλησιαστικὰς ἑλληνοβουλγαρικὰς σχέσεις», *Ἐκκλησία* 57 (1980) 334.
- «Ἡ Ὁρθοδοξία καί ἡμεῖς», *Ἐκκλησία* 58 (1981) 129-133.

- *Ἀξιολόγησις τῆς Β' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως*, Ἀθήνα 1982.
- «Ματιές στήν θρησκευτική πορεία τῆς Ἀθήνας», *Νέα Ἑστία* 1379 (1984) 30-33.
- Βασιλειάδη Π., *Ἡ Ὁρθοδοξία στό σταυροδρόμι*, Θεσσαλονίκη 1992.
- «Διορθόδοξη διάσκεψη μέ θέμα: Ὁρθόδοξη λειτουργική ἀναγέννηση καί ἡ ὁρατή ἐνότητα», *Καθ' ὁδόν* 16 (2000) 89-98.
- Βασιλειάδου Ἀναστασία Π., *Ἡ συμμετοχή τῶν Ὁρθοδόξων στό Π.Σ.Ε. ὑπό τὸ φῶς τῶν ἀποφάσεων τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς – τὸ ἱστορικό καί ἡ θεματολογία τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ συμμετοχή τῶν Ὁρθοδόξων στό Π.Σ.Ε.*, Θεσσαλονίκη 2015. δ.δ.
- Βενέζη Η., *Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Δαμασκηνός*, Ἀθήνα 1981.
- Βενιζέλου Ε., *Οἱ σχέσεις κράτους καί Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 2000.
- Βιτάλη Φ., *Ἡ ἐν Ἑλλάδι δρᾶσις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν*, ἐν Ἀθήναις 1963.
- Βλάχου Α., *Μιά φορά καί ἕναν καιρό ἕνας διπλωμάτης*, τ. Α'-Ε', Ἀθήνα 1985-1999.
- Βλάχου Ι., «Ἡ ὑπέρβαση τοῦ ἐθνικισμοῦ καί ἡ τοπική σύνοδος τοῦ 1872 γιὰ τὸν φυλετισμό», *Παράδοση* 9 (Ἰαν.-Μάρτ. 1994) 49-50.
- *Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος*, Ἰ. Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, Λεβαδεία 2002.
- Γαβριήλ, Καθηγουμένου τῆς Ἰ. Μονῆς Ἁγίου Διονυσίου Ἁγίου Ὁρους, «Ἡ αἰχμαλωσία», *Φωνὴ τῆς Χαλκιδικῆς*, 31/1/1971.
- Γαλίτη Γ., *Intercommunio*, Ἀθῆναι 1966.
- Γερμανοῦ, Μητρ. Ἡλείας, «Ἡ ἐν Βελιγραδίῳ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», *Ἐκκλησία* 19 (1/10/1966) 543-557.
- Γερμανοῦ Μητρ. Σάρδεων, «*Τὸ ρωσικόν Πατριαρχεῖον*», *Ὁρθοδοξία* 20 (1945) σσ. 27-34.
- Γερμανοῦ Σελευκείας, «Ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καί τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖο», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 31 (1920), σσ. 459-461.
- Γεωργιάδου Κ. Τ., *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον – Ἡ τελευταία εἰκοσαετία*, Ἀθῆναι 1970.
- Γιανναρᾶ Χ., «Ἡ ἀπόφαση De Oecumenismo καί ὁ ἐθνικισμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας», *Σύνορο* 38 (1966) 98-107.
- *Τίμοι μέ τὴν Ὁρθοδοξία*, Ἀθῆναι 1968.
- *Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἠθους*, Ἀθήνα 1970.
- *Ὁρθοδοξία καί Δύση. Ἡ Θεολογία στήν Ἑλλάδα σήμερα*, Ἀθήνα 1979.
- «Ἐθνος, Λαός, Ἐκκλησία», *Σύναξη* 48 (1993) 17-20.
- *Ἀλήθεια καί ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1997.
- *Πολιτιστικὴ διπλωματία*, Ἀθήνα 2001.
- Γιάνναρου Γ., «Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς ἀπαιτεῖ πλήρη διαχωρισμὸ Ἐκκλησίας καί Κράτους», *Αὐγή*, 28/4/1988.
- Γιαννόπουλου Μ. Ἀντωνίου, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων Πανορθοδόξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα – Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγείᾳ*, Θεσσαλονίκη 1975.
- Γιαννουλάτου Ἀ., «Προοπτικαὶ καί θεολογικαὶ προϋποθέσεις τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου Ἀθηνῶν», *Ἐκκλησία* 48 (1 Ἰουλίου 1971) 349-352.
- *Παγκοσμιότητα καί Ὁρθοδοξία*, Ἀθήνα 2000.
- «Σχέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας μέ τίς ἄλλες θρησκείες», *Ζωντανὴ Ὁρθοδοξία στὸν Σύγχρονο Κόσμο*, 2001.
- Γιούλτση Β., «Θρησκευτικὸς Φονταμενταλισμὸς καί δυνατότητες ὑπερβάσεως», *Σύνδεσμος Κρητῶν θεολόγων*, 1997, σ. 134 ἐξ.
- Γλαβίνα Α., *Ἡ Ὁρθόδοξη Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας*, Θεσσαλονίκη 1993.

- «Ἡ Ὁρθοδοξία στὴν Ἀλβανία σήμερα», *Καθ' Ὁδόν* 1 (1992) 97-106.
- Γόννη Δημ., *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας*, Ἀθῆναι 1995.
- «Ἡ Βουλγαρική Ἐκκλησία στό σταυροδρόμι τῶν ἐξελίξεων. Προβλήματα καί προοπτικές», *Σύναξη* τ. 40, Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 1991, σσ. 71-82.
- «Ἡ Ὁρθοδοξία στὴ Βουλγαρία» ἔξοδος, τ. 11 σσ. 24-31.
- «Ἡ Ὁρθοδοξία στὴν Ἀνατολική Εὐρώπη δεινοπαθοῦσα καί ἀναγεννωμένη» *Κοινωνία* 35 (1992), σσ. 20-48.
- *Τὸ πατριαρχικό ζήτημα στὴν Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας*, Ἀθῆναι 1992.
- «Ἡ Ὁρθοδοξία τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου στὴ νέα τάξη πραγμάτων», *Νέα Ἐστία* (Χριστούγεννα 1994) σσ. 66-79.
- *Ἱστορία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καί Σερβίας*, Ἐκδ. Παρουσία, Ἀθήνα 1999.
- «Σέρβοι καί Κοσσυφοπέδιο-Ἡ ἱστορική μνήμη», *Ἀνάπλασις* Μάϊος -Ἰούνιος 1999 σσ. 83-85.
- Γουνελᾶ Σ., «Τὸ αὐτονόητο τῆς Ὁρθοδοξίας, οἱ ἐθνικές ἐκκλησίες καί τὸ ἄκρφοσ ὀφθαλμῶ», *Σύναξη* 48 (1993) 21-36.
- «Ἡ κρίση τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπιστροφή στὶς ἐλληνικές ρίζες ἢ πορεία στὰ ἔσχατα;», *ἀνάπτυπο ἀπὸ τὸ Σύναξη* 48 (Ὀκτ. – Δεκ. 1993), Ἀθήνα 1993.
- Garaudy R., *L' alternative*, Paris, 1972.
- Greek Parliament, "Orthodoxy and the new European reality", *Minutes*, Athens 1994, 220-226.
- Γρηγοριάδη Σ., *Ἱστορία τῆς δικτατορίας 1967-1974*, τ. Α': *Ἐπιβολή καί ἀκμή*, Ἀθῆναι 1975.
- Γριτσόπουλου Τ. Α., «Ἀλβανία», *Θ.Η.Ε.* 2 (1963) 20-27.
- «Ὀυγγροβλαχίας Μητρόπολις», *Θ.Η.Ε.* 9 (1966) 998-1001.
- Dakin D., *Ἡ ἐνοποίηση τῆς Ἑλλάδος (1770-1923)*, μτφρ. Α. Ξανθόπουλου, Ἀθήνα 1982.
- Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), *Μητρ. Ἑλβετίας, Θεολογικοὶ Διάλογοι – Μία Ὁρθόδοξος Προοπτική*, Θεσσαλονίκη 1986.
- «Ὁ πρῶτος καί ἡ δικαιοδοσία του», *ΑΝΑΔΡΟΜΗ* (Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον πρ. Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Ἰάκωβον Βαβανάτσον), *Μέγαρα* 1991, σσ. 359-367.
- «Ὁρθόδοξος διασπορά. Εἰσήγησις εἰς τὴν Διορθόδοξο Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ (1990)», *Ὁρθοδοξία καί κόσμος*, Κατερίνη 1993, 299-334.
- *Λόγος Διαλόγου (ἡ Ὁρθοδοξία ἐνώπιον τῆς τρίτης χιλιετίας)*, Ἀθήνα 1997.
- Δαφνῆ Γ., *Ἡ Ἑλλάς μετὰ δύο πολέμων (1923-1940). Ἡ ἄνοδος τοῦ Ἀντιβενιζελισμοῦ*, Ἀθήνα 1974.
- Δελῆ Δ., «Ὁρθόδοξο κίνημα καί χριστιανομαρξιστικὸς διάλογος – Σημεῖα ἀντιλεγόμενα», *Σημάδια* 9/2/1984, 27-31.
- Δεληδήμου Ε., «Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συμπόσιον Θεσσαλονίκης», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 55 (1972) 508-514.
- Δεληκωνσταντῆ Κ., *Ἡ παιδεία ὡς πολιτισμὸς τοῦ προσώπου*, Ἀθήνα 2009.
- Δεληκωστόπουλου Ι., *Ἡ Ὁρθοδοξία σήμερα*, Ἀθῆναι 1969.
- Διαμαντοῦρου Ν., «Ἐθνικισμὸς», *ΕΕΕ* 22 (1999) 139-140.
- Διγκαβέ Κ., *Ἀλμανάκ*, Θεσσαλονίκη 1999.
- Δημητρίου, Πατρ. Κων/πόλεως, «Ἐκθεσις πρὸς τὴν Α.Θ.Μ. τὸν πάπαν καί Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας καί πάσης Ἀφρικῆς Νικόλαον περὶ τῆς Α' Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΝΘ'* (1977) 471-523.

- Dimitrov I., «Υπότροφοι τῶν Ἐκκλησιῶν, τό μέλλον τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων», στό *Συμπόσιον Πνευματικόν ἐπί χρυσῶ ἰωβηλαίῳ ἱερωσύνης τοῦ Μητροπολίτη Πατρῶν Νικοδήμου*, Ἀθῆναι 1989, 635-645.
- «Διορθόδοξον Θεολογικόν Συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ», *ΕΕΘΣΠΘ* 19 (1973) 527-535 καί 19 (1974) [εἰδικό ἀφιέρωμα].
- «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Σαμπεζύ, 15-23 Φεβρουαρίου 1986): Ἀνακοινωθέν», *Texts and Studies*, τ. I - V (1987) 33-34.
- Ε.Δ.Σ.Ο, *Ἐνημερωτικό Δελτίο* 1/1999.
- *Ἐνημερωτικό Δελτίο* 2/2000.
- Εἰρηναίου (Παπαμιχαήλ), Μητρ. Σάμου, «Τό νόημα τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παραδόσεως» (Ἀθῆναι 1956), *Μελετήματα Διάφορα*, τ. Α', Ἀθῆναι 1960, 303-332.
- «Ἀπό τά θέματα τοῦ χριστιανικοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἄμστερδαμ» (Ἀθῆναι 1948), *Μελετήματα Διάφορα*, τ. Α', Ἀθῆναι 1960, σσ. 7-64.
- «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἑλληνική Ἐκκλησία καί τό Οἰκουμενικόν Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν» (Ἀθῆναι 1952), *Μελετήματα Διάφορα*, τ. Α', Ἀθῆναι 1960, σσ. 121-149.
- «Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολική Ἐκκλησία καί αἱ ξένοι προπαγάνδαι», *Μελετήματα Διάφορα*, τ. Α', Ἀθῆναι 1960, σσ. 167-179.
- «Οἱ βασιλεῖς φορεῖς τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παραδόσεως», *Ἐκκλησία* (1957), 232.
- «Ἡ Πανορθόδοξος διάσκεψις τῆς Ρόδου», *Ἐκκλησία* 20 (15/10/1961) 370-372.
- *Μελετήματα Διάφορα*, Ἀθῆναι, τ. Α' (1960) - Ε' (1962).
- «Εἰρηνικά Γράμματα», *Πάνταινος* 12 (Ἰανουάριος – Μάρτιος 1997), 60-62.
- Ἐκθεση Καθηγητῶν Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν – Θεσσαλονίκης, *Ἡ μικρά βίβλος τῶν Βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων εἰς Ἀν. Μακεδονίαν καί Θράκη, 1941-1944*, Ἀθῆναι 1945.
- Εὐθυμίου Γ., *Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος*, Ἀθῆναι 1957.
- «Ἐπίσκεψη τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας στό Συμβούλιο Ἐπικρατείας», *Πάνταινος* 3 (Ἀπρίλιος – Ἰούνιος 1994), 20.
- «Ἐπίσκεψη τῆς Α.Θ.Μ. τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καί πάσης Ἀφρικῆς κ. Παρθενίου Γ' στό ἐλεγκτικό Συνέδριον Ἑλλάδος τήν Παρασκευή 11 Νοεμβρίου 1994», *Πάνταινος* 4 (Οκτώβριος – Δεκέμβριος 1994), 30.
- Ζαμπέλιου Σ., *Βυζαντιναί μελέται: Περί πηγῶν Νεοελληνικῆς ἐθνότητος*, Ἀθῆναι 1857.
- Zander L., «The Ecumenical Movement and the Orthodox Church», *The Ecumenical Review* 1 (1948), 267-276.
- Ζαχαριάδη Ν., «Ἡ Ὁρθοδοξία», *Ριζοσπάστης* 9/9/1945, ἀναδημ. πέρ. Ἄρδην 27 (2000) 8-9.
- Ζηζιούλα Ι. Δ. (Ἐπισκόπου Περγάμου), «Ἱερουσαλήμ – Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», *Θ.Η.Ε.* 6 (1965) 830-843.
- «Ἑλληνισμός καί Χριστιανισμός. Ἡ συνάντησις τῶν δύο κόσμων», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. ΣΤ' (2014), σσ. 532-556.
- *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστίᾳ καί τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Ἀθήνα 2009.
- Ζήση Θ., «Β' Συνέδριον Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν», *Κληρονομία* 9 (1977) 516-520.
- «Ἡ Ἑλλαδική Θεολογία», *Ξενία Ἰακώβω Ἀρχιεπισκόπῳ Β. καί Ν. Ἀμερικῆς*, Θεσσαλονίκη 1985, 456-478.

- Η «Ὄρθοδοξία» τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Μονοφυσιτῶν, Θεσσαλονίκη 1994.
- Ὄρθοδοξία καί Ἑλληνισμός. Νέα αἰχμαλωσία καί ἀντίσταση, Θεσσαλονίκη 1995.
- Οὐνία. Ἡ καταδίκη καί ἡ ἀθώωση, Θεσσαλονίκη 2002.
- Ζουράρι Κ., «Χαιρετισμός στό 5ο Πανελλήνιο Θεολογικό Συνέδριο», *Μισγάγκεια ἀπερινόητη*, Ἀθήνα 1984, 191-192.
- Ἡλιοῦ Φ., *Ἰδεολογικές χρήσεις τοῦ Κοραϊσμοῦ στόν 20όν αἰῶνα*, Ἀθήνα 1989.
- «Ἐθνοκεντρισμός καί ἐσωστρέφεια: καταφύγιο μιᾶς ἀνασφαλοῦς κοινωνίας», *Κυριακάτικη Ἀγγή* (5/6/1994), 15.
- «Ἡ εἰς Ἀθήνας ἔλευσις τοῦ Μακ. Πατριάρχου Μόσχας κ. Ἀλεξίου», *Ἐκκλησία* 1 (1 Ἰανουαρίου 1961), 7-13.
- «Ἡ ἐνθρόνιση τῆς Α.Θ.Μ. τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κ.κ. Πέτρου τοῦ Ζ'», *Πάνταινος* 12 (Ἰανουάριος – Μάρτιος 1997), 20-41· «Τό ἐπίσημο γεῦμα», 42-48.
- «Ἡ ἐνθρόνιση τοῦ νέου Πατριάρχου στό Κάϊρο», *Πάνταινος* 12 (Ἰανουάριος – Μάρτιος 1997), 49-59.
- «Ἡ ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χριστοδούλου στό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας», *Πάνταινος* 25 (Ἰανουάριος 1999), 4-31· *Πάνταινος* 26 (Φεβρουάριος – Μάρτιος 1999), 83-101.
- «Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Μόσχας κ. Ποιμένος εἰς Ἀθήνας (17/6/1992 – 26/6/1992)», *Ἐκκλησία* 12 (1/15 Ἰουλίου 1992),
- «Ἡ Ὄρθοδοξία στή νέα εὐρωπαϊκή πραγματικότητα», *Ἀγιορείτικα τετράδια* 9 (1994) 9-12.
- «Ἡ Ὄρθοδοξία στή νέα εὐρωπαϊκή πραγματικότητα», *Πρακτικά Συνεδρίου Ἱερᾶς Μονῆς Ὁρμύλιας Χαλκιδικῆς*, Ἀθήνα 1994.
- Ἡρακλεΐδη Α., «Ὁ νεοορθόδοξος ἐθνικός λόγος: δαιμονοποίηση Δύσης καί Τουρκίας», *Κυριακάτικη Ἀγγή* (4/2/2001), 24.
- Θεοδώρου Α., «Ὁ Ὄρθόδοξος Θεολόγος ἔναντι τοῦ Οἰκουμενισμοῦ», *Ὁ Σωτήρ*, Ἀθήνα, Μάρτιος 1973, 14.
- Θεοδώρου Ε. Δ., «Ἡ πατρὶς στά πλαίσια τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ», *Θεολογία* 67/3 (1996), 385-401.
- *Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως*, ἐν Ἀθήναις 1965.
- Θεοτοκά Ν., «Ἐκκλησία καί ἔθνος, σχέση φτιαγμένη ἀπό τό κράτος», *Κυριακάτικη Ἀγγή* (28/10/2000).
- Ἰακώβου (Βαβανάτσου) ἐπισκόπου Χριστουπόλεως, *Γενική ἐπισκόπηση τῆς πνευματικῆς καί κοινωνικῆς δράσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν*, Ἀθήναι 1936.
- Ἰ. Μ. Γρηγορίου, *Εἶναι οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι Ὄρθόδοξοι*, 1996.
- Ἰωαννίδη Β. Χ., «Ἡ Ἑλληνική Ὄρθόδοξος Ἐκκλησία Ἀμερικῆς ὡς μέλος τοῦ Ἐθνικοῦ Συνδέσμου Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἀμερικῇ», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* (1955), 53-56.
- «Τό ἐν Ρόδῳ συνέδριον τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (19-28 Αὐγούστου 1959)», *Ἐκκλησία* 36 (1959), 312-314, 343-346, 375-376, 390-392, 409-410, 426-427, 444-446.
- Ἰωαννίδη Κ., *Ἡ Ὄρθοδοξία σήμερα*, τ. Α', Λευκωσία 1992.
- Ἰωαννίδη Φ. Σ., «Οἰκουμενικότητα - Ἐθνικισμός», *Καθ' ὁδόν* 2 (1992) 87-88.
- Ἰωάννου (Σακελλαρίου), Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Θερμοπυλῶν, *Ἡ Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Πεντέλης*, *Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος* 2018, Ἀθήνα 2018, 12-14.
- Janachvili D., «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Γεωργίας», Tiflis 1866.
- Josseliani P., S. «Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας», Peterburg 1843.

- Καλαϊτζίδη Π., «Ὁρθόδοξος Φονταμενταλισμός», *Ἐλευθεροτυπία* (21/10/2000), 17.
- Καλλινίκου (Δελικανῆς) Μητρο. Κυζίκου, «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία Ἰβηρίας», *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια* 46 (1922), 480-481.
- Καλογήρου Ι., «Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ σύγχρονος οἰκουμενικὴ κίνησις» (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδ. *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*), Θεσσαλονίκη 1951.
- «Οἱ παλαιοκαθολικοὶ καὶ ἡ σύγχρονος οἰκουμενικὴ κίνησις», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* (1959), 195-196.
- «Ἡ ἐν Ρόδῳ συνέλευσις τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (19-27 Αὐγούστου)», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 42 (1959) 323-332, 43 (1960) 134-147.
- «Ἡ ἐνότις ἐν τῇ οἰκουμενικότητι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τὰς θεμελιώδεις ἐκκλησιολογικὰς ἀρχάς», *Πανηγυρικός τόμος ἑορτασμοῦ τῆς 600ῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης 1359-1959*, Θεσσαλονίκη 1960.
- «Ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ εἰς βᾶρος αὐτῆς προσηλυτισμός», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* (1963), σ. 53.
- «Ἡ Ὁρθόδοξος Διασπορά κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», *Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη 1968, 167-170.
- «Ἐγχειρήματα καὶ ἐπιτεύγματα ἐκ τῆς οἰκουμενικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Ἀθηναγόρου», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 55 (1972).
- «Ἡ ἔννοια τῆς Οἰκουμενικότητος τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐθνικὰς αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας», *ΕΕΘΣΠΘ* 19 (1974) 180-249.
- «Ὁ ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Θεσσαλονίκης προσδιοριζόμενος οἰκουμενικός χαρακτήρας τῆς ἱεραποστολῆς τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου», *Πρακτικά Συμποσίου – ἑορταστικὴς ἐκδηλώσεις πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, τῶν φωτιστῶν τῶν Σλάβων, 10-15 Μαΐου 1985*, Θεσσαλονίκη 1986.
- Καντιώτου Αυγουστίνου, (Μητρο. Φλωρίνης), *Ἀπολογισμὸς μιᾶς τετραετίας* (25 Ἰουνίου 1967 – 25 Ἰουνίου 1971), Ἀθῆναι 1971.
- Καραγιάννη Γ., *Ἐκκλησία καὶ κράτος 1833-1997. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῶν σχέσεών τους*, Ἀθήνα 1997.
- Καραγεωργούδη Ἐμμ., *Ὁ Μελέτιος Μεταξάκης ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν*, Θεσσαλονίκη 2008.
- Καραϊσαρίδη Κων., *Τὰ ἰδιάζοντα λειτουργικὰ στοιχεῖα στὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ρουμανίας*, Κατερίνη 1995.
- Καραμανλῆ Κ., *Ἀρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα*, Κ. Σβολόπουλου (ἐπιμ.), Ἴδρυμα Κ. Καραμανλῆ – Ἀθήνα, τ. Α' (2005) - Β' (2005).
- Καραπατάκη Γ., «Ἡ Γεωργιανὴ Ἐκκλησία. Τὸ Αὐτοκέφαλον καὶ ἡ αὐτοπροαγωγή αὐτῆς εἰς Πατριαρχεῖον», *Ἐκκλησιαστικός Φάρος* (1921) 349-381, 475-489.
- Καργάκου Ι. Σ., *Γιὰ μιὰ δημοκρατίαν εὐθύνης*, Ἀθήνα 2001.
- Καργάκου Ι. Σ. – Χ. Λαζαρίδη – Π. Ἡφαιστου, *Ὁ βασιλιάς εἶναι γυμνός: Κριτικὴ στή Συμβατικὴ Σοφία τῆς Ἐξωτερικῆς μας Πολιτικῆς*, Ἀθήνα 1997.
- Καρμύρη Ι. Ν., «Ἡ Πανορθόδοξος Προσύννοδος καὶ τὰ θέματα αὐτῆς», *Ἐκκλησία* (1951), 208.
- *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. Β', Ἀθῆναι 1960.
- «Α' Διάσκεψις τῆς Προπαρασκευαστικῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς» Ἐκκλησία

- (1971), 645-647, 666-668. *Ἐκκλησία* (1972) 25-28, 74-76, 183-185, 239-241, 272-274, 486-489, 566-568, 625. *Ἐκκλησία* (1973) 38-39, 132-133, 180-181, 245-246, 308-309, 350-351.
- «Α' Πανορθόδοξη συνάντηση στη Ρόδο», *Θεολογία* 32 (1961) 497-536, *Ἐκκλησία* 38 (1961) 369-370.
- «Προσφώνησις πρὸς τὰ μέλη τῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου κατὰ τὸ πρὸς τιμὴν αὐτῶν δοθέν ὑπὸ τῆς Σχολῆς δεῖπνον τῆς 3ης Ὀκτωβρίου 1961», *Ἐκκλησία* 20 (15/10/1961) 372-374.
- *Ἡ Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου*, Ἀθήνα 1961.
- «Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου», *Ἐκκλησία* 41 (1964) 588-590, 607-611, 633-638.
- *Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου*, Ἀθῆναι 1964.
- «Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου», *Ἐκκλησία* 19 (1/10/1966) 557-563, *Ἐκκλησία* 20 (15/10/1966) 576-585, *Ἐκκλησία* 21 (1/11/1966) 619-628.
- «Ἡ Δ' Γενική Συνέλευσις τοῦ Π.Σ.Ε. εἰς τὴν Οὐψάλα», *Ἐκκλησία* (1968) 361-362.
- «Ἡ Ε' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», *Ἐκκλησία* 13-14 (1/15 Ἰουλίου 1968) 308-311, *Ἐκκλησία* 15-16 (1/15 Αὐγούστου 1968) 357-362, *Ἐκκλησία* 19 (1/10/1968) 462-466.
- *Δογματικῆς Τμῆμα Ε': Ἐκκλησιολογία*, Ἀθῆναι 1973.
- «Καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας καὶ Ἐθνικισμός», *Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας: Ἀθῆναι 19-29 Αὐγούστου 1976*, Ἀθήνα 1980, 457-488.
- *Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός*, Ἀθήνα 1939.
- Kartaschoff A., «Τὸ τῆς ἐκκλητικῆς δικαίωμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν πράξι», *Ὁρθοδοξία* 23 (1948) 279-298.
- Καρυάμη Σωτ. Ἀθανασίου, Πρωτοπρ., *Τὰ Δημοσιεύματα τῶν φιλοβενιζελικῶν Ἀθηναϊκῶν ἡμερησίων ἐφημερίδων γιὰ τὸν Ἀθηνῶν Μελέτιο Μεταξάκη (1918-1920)*, Ἀθήνα 2018.
- Κυρίλλου (Κατερέλου) Ἐπισκόπου Ἀβύδου, *Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Κρήτης, Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ οἱ Ἐτερόδοξοι*, ἔκδ. Ἐλίκρανον, Ἀθήνα 2017.
- *Ὁ Θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὸ Πηδάλιο καὶ τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας*, ἔκδ. Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, Κωνσταντινούπολη 2019.
- Κατοῦ Δ. Ν., «Ἡμερολόγιον», *Θ.Η.Ε.* 6 (1965) 46-49.
- Καψάνη Γ., «Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ Ὁρθοδοξία στὰ Βαλκάνια», *Βαλκάνια καὶ Ὁρθοδοξία*, Ἀθήνα 1993.
- Κεραμόπουλου Α., *Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες*, Ἀθῆναι 1945.
- Κιτσικὴ Δ., *Ἡ Τρίτη ἰδεολογία καὶ ἡ Ὁρθοδοξία*, Ἀθήνα 1998.
- Clement O., «Ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς»: *Συνομιλώντας μὲ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Βαρθολομαῖο Α'*, Ἀθήνα 1997.
- Kohn H., *Nationalism: Its Meaning and History*, 1965.
- Κοινότης Τσαριτσάνης, *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων*, Πρακτικὰ Συνεδρίου (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Ἀθῆναι 1998.
- Κόκκινου Δ., *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*, τ. Α', Ἀθήνα 1957.
- Κοκοσαλάκη Ν., *Ὁρθοδοξία καὶ Πολιτικὴ. Μαθήματα γιὰ τὸ Ἀνοικτὸ Πανεπιστήμιον*, Πάτρα: ΕΑΠ 2002.
- «The political significance of popular religion in Greece», *Extrait des Archives de Sciences Sociales des Religions* 64/1 (1987) 39-48.
- Κονιδάρη Γ. Ι., «Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος, 1930-1935 καὶ 1945», *ΕΕΘΣΠΘ* 1 (1953) 87-196.
- «Ἀλεξάνδρεια – Νεωτάτη περίοδος», *Θ.Η.Ε.* 2 (1963) 57-75.
- «Ἀντιόχεια», *Θ.Η.Ε.* 2 (1963) 877-908.

- «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καί τῷ παρόντι – τὰ προβλήματα αὐτῆς», *Ὁ κόσμος τῆς Ὀρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη 1968, 19-43.
- *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1972.
- «Ἡ ἔνωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐπτανήσου μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, Ἡ ἔνωση τῆς Ἐπτανήσου μέ τήν Ἑλλάδα, 1864 – 2004», *Πρακτικά ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου*, τ. Α', Ἀθήνα 2005, 393-401 [Προδημοσίευση: *Νομοκανονικά* 2 (2004), 11-21].
- Κοτσώνη Ἰερωνύμου (πρ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), *Ἡ κανονική ἄποψις περί τῆς ἐπικοινωνίας μετά τῶν ἑτεροδόξων (Intercommunio)*, Ἀθήναι 1957.
- *Τό δράμα ἑνός Ἀρχιεπισκόπου*, Ἀθήνα 1975.
- Κουκουσᾶ Διον. Βασιλείου, *Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ἀμερική – Ἀνασκόπηση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κοινωνικοῦ Βίου μέσα ἀπό τίς πηγές*, Θεσσαλονίκη 2014.
- Κούλογλου Σ., *Στά ἴχνη τοῦ τρίτου Δρόμου*, Ἀθήνα 1986.
- Κουρίλα - Λαυριώτη Εὐλογίου (Μητροπολίτου Κορυτσᾶς), *Πατριαρχική ἱστορία: τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, ἀγών ὑπέρ τῶν προνομίων - θέσις. Τό αὐτοκέφαλον τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἡ πολιτειακρατία-ἄρσις*, 1951.
- «Ἀλβανική Ἐκκλησία», *ΧΘΗ*, τ.1 σσ. 731-741.
- Κωνσταντέλου Δ., «Ἡ Ὀρθόδοξος Διασπορά, κανονολογική καί ἐκκλησιαστική ἄποψις», *Ἀναφορά εἰς μνήμην Σάρδεων Μαξίμου*, τ. Γ', Γενεύη 1989, 259-271.
- Κωνσταντινίδη Ἐμ. Ι., *Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία κατά τήν ἐπαναστατικήν καί τήν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος μεταβατικήν ἐποχήν: 1821-1833*, ἐν Ἀθήναις 1970.
- Κωνσταντινίδη Ι., «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν κατά τήν 35ετίαν 1923-1957», ἀνάτυπο ἀπό τό *Ἐκκλησία* 3 (1961).
- Κωνσταντινίδη Χ. Ι., «Χρυσόστομος Α' Παπαδόπουλος», *Θ.Η.Ε.*12 (1968), 417-420.
- Κωνσταντινίδη Μ., *Πολιτικές μαρτυρίες γιά τό χρονικό ἑνός δράματος*, Ἀθήνα 2001.
- Corneanu N., *The Romanian Church in Northwestern Romania under the Horthy Scourge*, Bucharest 1986.
- Λιάκου Α., «Νεοορθοδοξία ἢ νεοφασισμός», *Τό Βῆμα* (15/5/1994) 36.
- Λιάνη – Παπανδρέου Δ., «Ὁ θρησκευτικός ἱμπεριαλισμός ἐναντίον τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ ἐπίθεση κατά τοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Τά Νέα* (14/4/1994) 5.
- Λιάντα Γ. Μ., *Διορθόδοξος Διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί ἡ συμβολή τῶν δύο Ἐκκλησιῶν στούς διμερεῖς θεολογικούς διαλόγους μέ τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία καί τήν Ἐκκλησία τῶν Παλαιοκαθολικῶν*, Θεσσαλονίκη 2005.
- Λίποβατς Θ., «Ὁ κ. Χριστόδουλος καί τό ἐθνο-θρησκευτικολαϊκιστικό σύνδρομο», *Ὁ Πολίτης* 57/23 (1998) 19-20.
- Λυμούρη Γ., «Ὀρθόδοξοι τοποθετήσεις ἐναντι τῶν ἀπόψεων ὑπέρ τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν», *Ἡ θέσις τῆς γυναικός ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ καί τὰ περί χειροτονίας τῶν γυναικῶν (Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον, Ρόδος 30 Ὀκτωβρίου – 7 Νοεμβρίου 1988)*, Κατερίνη 1994.
- Λώλη Σ. Δ., *Ὀρθόδοξος Ἀνατολική Ἐκκλησία καί Οἰκουμενική Κίνησις*, Ἀθήναι 1952.
- «Una Sancta», *Ἐκκλησία* (1956) 322.
- Μαλούχου Γ., *Ἐγώ, ὁ Ἰάκωβος*, Ἀθήνα 2002.
- Μαμαλάκη Ι. Π., *Τό Ἅγιον Ὄρος (Ἄθως) διά μέσου τῶν αἰώνων*, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33, Θεσσαλονίκη 1971.
- Μανιά Ν. Δ., *Ἱστορικά δεδομένα διά τό Σχίσμα τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1964.
- Μανιάτη Γ., «Τό νεορθόδοξο ρεῦμα», *Ριζοσπάστης* (1/9/1983).

- Μανίκα Κ., «Διάλογος Ὁρθοδόξου καὶ Ρκαθολικῆς Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 1 (1991) 163-176, *Θεολογία* 2 (1991) 378-396, *Θεολογία* 3 (1991) 478-501.
- Μανίκα Κ., *Ἡ διαμόρφωση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 2008.
- Μανίκα Κ., *Τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν περίοδο 1827-1852*, Ἀθήνα 2011.
- Μανιτάκη Α., «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μεταξύ δημόσιας καὶ ιδιωτικῆς σφαιρας», *Καθ' ὁδόν* 16 (2000) 35-48.
- Μαντζαρίδη Γ., *Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1994.
- Μαξίμου Ε' (Βαπορτζῆ) Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, «Ἐνθρονιστήριος λόγος», *Ὁρθοδοξία* 21 (1956) 2-7.
- Μαξίμου (Τσαούση) Μητρο. Σάρδεων, *Τὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ – Ἱστορικοκανονικὴ Μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1992.
- «Ἡ Ἐκκλησία Γεωργίας (Ἰβηρίας) καὶ τὸ αὐτοκέφαλον αὐτῆς», *Θεολογία*, τ. 3-4, Ἰούλιος-Δεκέμβριος, ἔτος 1965, σσ. 353-372, 529-548 καὶ τ. 1 Ἰανουάριος-Μάρτιος, ἔτος 1966, σσ. 5-13.
- Μάππα Σ., *Ὁρθοδοξία καὶ ἐξουσία στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία*, Ἀθήνα 1997.
- Μαρκεζίνη Β. Σπ., *Πολιτικὴ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, Σύγχρονος Ἑλλάς, Περίοδος Πρώτη (1920-1936), τ. Δ'*, Ἀθήνα 1978.
- Μαρτζέλου Γ. Δ., «Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος Ὁρθοδόξων καὶ μὴ Χαλκηδονίων», *Καθ' Ὁδόν* 5 (1993) 51-60.
- *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σημασία της*, Θεσσαλονίκη 1999.
- *Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μέ τίς μὴ Χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς, Ὁρθόδοξο Δόγμα καὶ θεολογικὸς προβληματισμός*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 2000.
- Μαστρογιαννόπουλου Η., «Ὁρθόδοξοι πνευματικαὶ προϋποθέσεις διὰ τόν οἰκουμενικόν διάλογον», *Ἐκκλησία* (1969) 178-179, 198-200.
- Ματάλα Π., *Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία: Οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσης*, Ἡράκλειο 2002.
- Ματσούκα Ν. Α., «Συμβολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὸν χῶρον τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», *ΕΕΘΣΠΘ* 24 (ἀνάτυπο), Θεσσαλονίκη 1979.
- *Μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων*, Θεσσαλονίκη 1992.
- *Θεολογία, Κτισιολογία, Ἐκκλησιολογία κατὰ τόν Μ. Ἀθανάσιον: σημεῖα πατερικῆς καὶ οἰκουμενικῆς θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2001.
- Μεθοδίου (Φούγια) πρ. Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας, «Ἐκκλησία Κατακομβῶν», *Πάνταινος* 46 (1955), σσ. 493-495.
- «Ἡ Ὁρθοδοξία ἐν Διασπορᾷ», *Πάνταινος* 13 (1953) 249-251.
- «Ἡ Σερβικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», *Πάνταινος* 14 (1954) 361-364.
- *Θεολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ μελέται – Συλλογὴ δημοσιευμάτων*, Ἀθῆναι, τ. 8 (1985), τ. 10 (1987).
- *Τὸ «Ἀυτοκέφαλον» ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ Οὐκρανίας*, Ἀλεξάνδρεια 1955.
- Μελετίου (Καλαμαρᾶ) Μητροπολίτου Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης, «Ἡ Β' Προσυνδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψη», *Ἐκκλησία* 59 (1982) 461-464, 527-529.
- Μενεβίσογλου Παύλου Ἀρχιμ., *Τὸ ἅγιον Μύρον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1972.
- Μεταλληνοῦ Γ. Δ., *Ἑλλαδικοῦ αὐτοκεφάλου παραλειπόμενα (Μελέτη ἱστοριοφιλολογικῆ)*, Ἀθῆναι 1983, ⁽²⁾1989.
- *Οἱ Ἕλληνες στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία*, Ἀθήνα 1988.

- *Παράδοση και αλλοτρίωση*, Αθήνα 1988.
- «Από τήν ρωμαϊκή οίκουμενικότητα στόν ἔθνικιστικό πατριωτισμό», *Ἐξοδος* 11 (1988), 38-40.
- Μιτσιδίη Α., «Κύπρος – Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», *Θ.Η.Ε.* 7 (1965) 1126-1138.
- Μιχαήλ Γ. Ι., «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σέ ὅλο τόν κόσμο, Ἐκκλησιαστικές Εἰδήσεις – Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος», *Πάνταινος* 30 (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1999), 422.
- Μιχαηλίδη Μ., «Υπό τό φῶς τῆς ἀλήθειας. Ὁ καθηγητής Κ. Μουρατίδης κατά τήν ἑπταετιάν», *Ὁρθόδοξος Τύπος* 221 (1/15 Νοεμβρίου 1974).
- Μιχαήλωφ Α., «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας», *Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη 1968, 91-103.
- Μιχαλᾶ Τάσου, «Πολωνία. Ὁρθόδοξο ὁδοιπορικό», Αθήνα 1985. Ἀντωνοπούλου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Ἀργολίδος, «Ὁδοιπορικό στήν Πολωνία», Ναύπλιον 2018.
- Μοράρου Ε., «Ἡ ἀναβίωση τῆς Οὐνίας στήν Τρανσυλβανία. Ὁρθόδοξη ἱστορική θεώρηση», *Οὐνία, χθές καί σήμερα*, Αθήνα 1992, 123-146.
- Μοσκόφ Κ., «Ἡ συνάντηση μέ τό καθόλου», *Δοκίμια*, τ. Α', Αθήνα 1979.
- *Ἡ πράξη καί ἡ σιωπή. Τά ὄρια τοῦ ἔρωτα καί τά ὄρια τῆς Ἱστορίας*, Αθήνα 1983.
- «Ἡ ἑλληνικότητα δίχως μεταφυσική, Λαϊκισμός ἢ πρωτοπορία», *Δοκίμια*, τ. Γ', Αθήνα 1985.
- Μουρατίδης Κ. Δ., «Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφρασις τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος καί τῆς συνοδικότητος», *Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθόδοξου Θεολογίας* (Ἀθῆναι 12-19 Αὐγούστου 1976), Αθῆναι 1980, 152-175.
- Μουστάκη Β., «Βουλγαρική Ἐκκλησία», *Θ.Η.Ε.* 3 (1963) 993-1016.
- Μπαλάνου Δ. Σ., *Εἶναι ἀναγκαῖα καί σκόπιμος ἡ σύγκλησις οἰκουμενικῆς συνόδου*; Αθῆναι 1925.
- «Τό πρόβλημα τῆς συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου», *ΕΕΘΣΠΑ* (1936-1937) 130-135.
- «Ἐκκλησία καί ἔθνος» (ἀνάτυπο ἀπό τά *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, ἔτος 1938).
- Μπασιοῦδη Γ., «Μιά πτυχή ἀπό τό σύγχρονο ἐκκλησιολογικό προβληματισμό: Τό αὐτοκέφαλο καί ὁ τρόπος ἀνακηρύξεώς του», *Καθ' ὁδόν* 10 (1995) 100-101.
- Μπέγζου Μ., «Ἐθνικισμός: ὁ ἐχθρός του Ἐθνους», *Καθ' ὁδόν* 2 (1992) 18-26.
- *Ὁρθοδοξία ἢ μισαλλοδοξία*; Αθῆναι 1996.
- Berki F. F., *Ὁργάνωσις τῆς ἐν Οὐγγαρία Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας*, ἐν Ἀθήναις 1942.
- *Orthodoxy in Hungary*, Θεσσαλονίκη 1964.
- *Ἡ ἐν Οὐγγαρία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία*, Θεσσαλονίκη 1964.
- «Οὐγγαρία», *Θ.Η.Ε.* 9 (1966) 990-998.
- Μπιλάλη Σ. Σ., *Ἡ οἰκουμενική ἀποστολή τῆς Ὁρθοδοξίας*, Αθῆναι 1970.
- *Ὁρθοδοξία καί Παπισμός*, τ. Α', Αθῆναι 1969.
- Μποζοβίτη Σ., *Τά αἰώνια σύνορα τῆς Ὁρθοδοξίας καί οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι*, 1999.
- Μπόνη Κ., «Ὁ ἐν Σόφια τῆς Βουλγαρίας ἐπίσημος ἑορτασμός ἐπί τῇ 1110ῃ ἐπετείῳ τῆς κοιμήσεως τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου», *Ἐκκλησία* 16-17 (1969).
- *Σκέψεις ἐπί συγχρόνων ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων*, Αθήνα 1972.
- «Διορθόδοξα, διεκκλησιαστικά καί παγκόσμια προβλήματα», *Ἐκκλησία* 49 (1972) 197.
- «Διορθόδοξα διεκκλησιαστικά καί παγκόσμια προβλήματα. ΙΔ'. Τά Συμπεράσματα», *Ἐκκλησία* (1972) 27-28, 105-107, 171-172, 265-276, 275-276. *Ἐκκλησία* (1973), 325-327, 463-464.

- «Ἐκκλησίαι Ἑλλάδος καί Σικελίας», *Ἐκκλησία* (1973), 540-544.
- Μπουγάτσου Ν., «Ἐκκλησιαστική διοίκηση καί λαϊκοί: Ἄλλοτε καί τώρα», *Καθ' ὁδόν* 10 (1995) 75 - 84.
- Μπούμη Π., *Οἱ ἐπεμβάσεις τῆς Πολιτείας στήν Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1995.
- Μπρατσιώτη Π. Ι., «Περί τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν καί γνωρισμάτων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *ΕΕΘΣΠΑ* (1936-1937) 136-149.
- «Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί Οἰκουμενική Κίνησις», *Ἐκκλησία*(1952) 197-201.
- «Ὁ Σάμου Εἰρηναῖος καί τό Π.Σ.Ε.», *Ἐκκλησία*(1/10/1963), 476-479.
- Βρια Ι. – Π. Βασιλειάδη, *Ὁρθόδοξη χριστιανική μαρτυρία*, Κατερίνη 1989.
- Μυγδάλη Κ. Α., «Σκέψεις γιά τό Ἅγιον Ὄρος», *Τά Νέα* (14/8/1991) 6.
- «Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ Ἄθω», *Ἡ Καθημερινή* (10 Ἰουλίου 1992)18.
- *Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας: Προβλήματα καί προοπτικές στή μεταπολεμική Ἑλλάδα*, Θεσσαλονίκη 2004.
- Μωραϊτάκη Κ., «Ἡ σύγχρονος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας», *Ἐκκλησία* 33 (1956) 20-22, 55-58.
- Νανάκη Α. Σ., *Ἐκκλησία, γένος, ἑλληνισμός*, Κατερίνη 1993.
- Νανάκη Α. Σ., *Ἡ χρεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί ἡ ἐκλογή τοῦ Μελετίου Μεταξάκη 1918-1922*, Θεσσαλονίκη 1983 (δ.δ.)
- Νέλλα Π., «Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Σύναξη* 76 (2000) 26-4 Νησιώτη Ν. Α., «Ἡ ὑπηρεσία τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας εἰς τάς διορθοδόξους ἐκκλησιαστικές σχέσεις σήμερα» (Ὁμιλία γιά τά 150 χρόνια ἀπό τήν παλιγγενεσία στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 3/5/1971), *Ἐκκλησία* (1971), 594-601.
- «Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις», *Ὁρθόδοξος Παρουσία* 1 (1964) 189-195.
- «Ἡ ὑπηρεσία τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας εἰς τάς διορθοδόξους ἐκκλησιαστικές σχέσεις», *Ἐκκλησία* 49 (1971) 591-596.
- Νικόδημος (Γκατζιρούλη) πρ. Μητρ. Ἀττικῆς καί Μεγαρίδος, *Τεράννημος Κοτσώνης ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀποστολικῶν Ὁραματισμῶν*, Ἀθήνα 1990.
- Νικολαΐδη Α. Β., *Θέματα Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, Ἀθήνα 1982.
- Νινίκα Σόλωνος *Ἡ ἐκκλησία τῆς Ρωσίας καί ἡ περестρόϊκα*, Ἀθήνα 1990.
- *Μορφάι τῆς ρωσικῆς Ὁρθοδοξίας*, Ἀθῆναι 1962.
- *Ἡ θρησκεία εἰς τήν Ρωσίαν*, Ἀθῆναι 1968.
- *Ἡ Ἐκκλησία εἰς τήν σύγχρονον Ρουμανίαν*, Ἀθῆναι 1968.
- *Οἱ Ὁρθόδοξοι ἀδελφοί μας τοῦ Βορρά*, Ἀθήνα 1986.
- Novak G. & F. F. Berki, «Τσεχοσλοβακία», *Θ.Η.Ε.*11 (1967) 877-885.
- Οἰκονομίδη Δ., «Ρουμανική Ἐκκλησία», *Θ.Η.Ε.* 10 (1960) 836-853.
- «Ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἀντιοχείας εἰς τό Φανάρι καί τήν Ἀθήνα», *Πάνταινος* 8-10 (Αὐγουστος - Ὀκτώβριος 1981), 170-171.
- «Ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐπεσκέφθη τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον», *Πάνταινος* 8-10 (Αὐγουστος - Ὀκτώβριος 1981), 171-172.
- «Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης», *Θ.Η.Ε.* 12 (1968) 873-877.
- Οἰκονόμου Ἐλένης, *Ἡ Ὁρθόδοξία στήν Πολωνία στόν σύντομο 20ό αἰ. (1918-1989)*, Θεσσαλονίκη 2009.
- «*Παῖσιον Χιλανδαρινοῦ, Σλαβοβουλγαρική ἱστορία*», Θεσσαλονίκη 2009.
- «*Ἀλέξανδρος Νέφσκυ. Ὁ ἥρωας τῆς Ἁγίας Ρωσίας*», Θεσσαλονίκη 2009.
- Οἰκονόμου Φωτίου, «*Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας*», Ἀθήνα 1988.

- «Ο Πάπας καί Πατριάρχης Αλεξανδρείας κ.κ. Πέτρος στήν ένθρόνιση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών καί πάσης Ελλάδος κ. Χριστοδούλου», *Πάνταινος* 19 (Ιούνιος 1998), 196-200.
- «Ο Προκαθήμενος τής Έλλαδικής Έκκλησίας Αρχιεπίσκοπος Αθηνών καί πάσης Ελλάδος κυρός Σεραφείμ έξεδήμησε εις Κύριον τήν 10η Απριλίου 1998», *Πάνταινος* 18 (Μάιος 1998), 139-141.
- Osipov A., «Ο Οικουμενισμός τής Όρθοδοξίας», *Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Όρθοδόξου Θεολογίας (Αθήναι 12-19 Αύγουστου 1976)*, Αθήναι 1980, 521-538.
- Παίδαρου Γεωργ., «Αναστάσιος Αρχιεπίσκοπος Τιράνων καί πάσης Αλβανίας. Η προσωπικότητα καί τό έργο του», Αθήναι 2002
- Racurariu M., *Istoria Bisericii Orthodoxe Romane*, τ. 1-3, Bucuresti 1981.
- Παλαμήδη Ι., *Τά δικαιώματα τών λαϊκών εις την έκλογήν τών ποιμένων τής Έκκλησίας (άπάντησις εις επίκρισιν θέσεων του π. Έπιφανίου Θεοδωροπούλου)*, Αθήνα 1991.
- Παναγιωτάκου Ι. Παν., «Άθως – Όργάνωσις τής Μοναχικής Πολιτείας», *Θ.Η.Ε.* 1 (1962), 889-920.
- Παντελεήμονος Β' (Χρυσοφάκη), *Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, Οικουμενικά, Θεσσαλονίκη* 1959.
- Παντελεήμονος (Ροδοπούλου), *Μητρ. Τυρολόης καί Σερεντίου, «Όρθόδοξος διασπορά από έκκλησιολογικής καί κανονικής άπόψεως», Τιμητικόν Αφιέρωμα εις τόν Μητροπολίτην Κίτρος Βαρνάβα*, Αθήναι 1980, 321-333.
- Πανώτη Α., *Η Όρθοδοξία καί αί Αρχαίαι Ανατολικαί Έκκλησίαι*, Αθήναι 1965.
- Papaderos A., "Orthodoxe Akademie von Kreta", *Ökumene Lexikon*, Frankfurt/M 1987, 32-33.
- Παπαδερού Α. Κ., *ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ. Πρώτη Δεκαετία (1968 - 1977)*, Γωνιά Χανίων 1980.
- «Η Όρθόδοξος Ακαδημία Κρήτης» (άνάπτυπο από: *Διάλογοι Καταλλαγής*, τ. 1968-70), Γωνιά Κισάμου Χανίων, 1981.
- *Οικουμενισμός*, Γωνιά Χανίων Κρήτης, 1984.
- Παπαδόπουλου Μ. Αντωνίου, *Η Έκκλησία τής Ελλάδος έναντι θεμάτων Πανορθόδοξου ένδιαφέροντος κατά τόν Εικοστό αιώνα –Διατριβή επί ύφηγεσία*, Θεσσαλονίκη 1975.
- «Η Έκκλησία τής Ελλάδος έναντι θεμάτων πανορθόδοξου ένδιαφέροντος», *ΕΕΘΣΠΘ* 19 (1975), Παράρτημα 17.
- «Η Βουλγαρική Όρθόδοξος Έκκλησία καί αί διορθόδοξοι σχέσεις (άπό τής δημιουργίας του Βουλγαρικού σχίσματος μέχρι σήμερα)», *ΕΕΘΣΠΘ* 20 (1975) 169-229.
- «Η Όρθόδοξη διασπορά ως ένδοορθόδοξο πρόβλημα», *Ξενία Ιακώβω, Αρχιεπισκόπω Β. καί Ν. Αμερικής*, Θεσσαλονίκη 1985, 502-513.
- *Μαρτυρία καί διακονία τής Όρθοδοξίας σήμερα*, Θεσσαλονίκη 1991.
- *Κείμενα διορθόδοξων καί διαχριστιανικών σχέσεων*, Θεσσαλονίκη 1991.
- «Η συμβολή του Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γενναδίου στις διορθόδοξες καί διαχριστιανικές σχέσεις καί στήν καταπολέμηση τών ξένων θρησκευτικών προπαγανδών», *Ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος Αλεξιάδης (1912-1951)*, Κέντρο Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης 1992, 61-71.
- Παπαδόπουλου Σ. Γ., *Συμβολή εις τήν θεολογίαν τής ένότητος*, Αθήναι 1970.
- *Όρθοδόξων πορεία προς τό 2000*, New Books & Magazines Ltd 2000.

- Χρυσοστόμου Α' (Παπαδόπουλου) Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920.
- *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1951.
- *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας (865-1938)*, Ἀθήναι 1957.
- «Εἰσήγηση τοῦ Αρχιεπισκόπου ὡς προέδρου τῆς νομοπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς», *Τά Πεπραγμένα ἀπὸ 16/2/1962 μέχρι 14/7/1963*, Ἀθήνα 1963.
- *Τά Πεπραγμένα*, Ἀθήναι 1964.
- *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, ἐν Ἀθήναις 1972.
- Παπαδοπούλου Χρυσ., «Ἡ Ὁρθόδοξος Ρωσικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὴν νέαν αὐτῆς ὀργάνωσιν», Ἀλεξάνδρεια 1922.
- Παπαθανασίου Χ. Κ., *Διορθόδοξα καὶ διεκκλησιαστικά θέματα*, Κατερίνη 2000.
- Παπαμιχαήλ Γρηγ., «Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων», ἐν Ἀθήναις 1950.
- «Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων», Ἀθήναι 1951.
- Ἀρχιμ. Χριστοδούλου Κ. (Παρασκευαΐδης), *Μελέτιος ὁ Πηγᾶς*, Ἀθήναι 1971.
- *Ἱστορικὴ καὶ Κανονικὴ θεώρησις τοῦ Παλαισημερολογητικοῦ ζητήματος κατὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθήναι 1982 (Ψηφιακὴ ἔκδοσις στὴν ἱστοσελίδα «Μυριοβιβλος» <http://www.myriobiblos.gr/books/book1/index.html>, τελευταία ἀνάκτησις 17.7.2019). δ.δ.
- *Ἀπὸ χῶμα καὶ οὐρανό*, Ἀθήνα ⁽³⁾1999.
- Παπαχρυσάνθου Διονυσία, *Ὁ Ἀθωνικὸς Μοναχισμὸς, Ἀρχές καὶ Ὁργάνωσις*, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1992.
- Παρθένιου Γ' (Κοϊνίδης), Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, «Ἡ μία Ὁρθοδοξία», *Ἀνάλεκτα* 9 (1960) 55-71.
- Ratinot J., «Οἱ Ἠνωμένοι Ρωμαιοκαθολικοί», *Θ.Η.Ε.* 10 (1960) 894-901.
- Πατσαβός Η., «Τὸ ὀρθόδοξο κανονικὸ δικαίωμα ἐν τῇ διασπορᾷ, θεωρία καὶ πράξις», *Ἀναφορὰ εἰς μνήμην Σάρδεων Μαξίμου*, τ. Δ', Γενεύη 1989, 211-226.
- Παῦλου (Μαντοβάνης) Μητρ. Κυρηναίας, «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Ἀντιχαλκηδόνιου», *Ὁρθόδοξος Τύπος* (19/9/1999).
- Πετρίδη Π., *Ἐξουσία καὶ παραεξουσία στὴν Ἑλλάδα (1957-1967). Ἀπόρρητα ντοκουμέντα*, Ἀθήνα 2000.
- Πετριτάκη Ι., «Τὸ ἔνδικον μέσον τῆς Β' ἐκκλήτου ἐνώπιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ νέος Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», *ΑΚΕΔ* 32 (1977) 3-9
- Πετροπούλου Γεωργ.-Ριζοπούλου Παν., *Ἡ ἄγνωστη ὀρθόδοξη Πολωνία*, Θεσσαλονίκη 2009.
- Πέτρου Ι., «Ἡ πολυπολιτισμικότητα ὡς κοινωνικὸ γεγονός καὶ κοινωνικὸ αἶτημα», *Καθ' ὁδόν* 16 (2000) 5-17.
- «Ἐξυγχερονος κόσμος' ἀντὶ Ἀνατολή καὶ Δύση», *Ἀναλόγιον* 1 (2001) 76.
- Πρακτικὰ Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθόδοξου Θεολογίας (Ἀθήναι 12-19 Αὐγούστου 1976)*, ἐποπτ. Σ. Ἀγουρίδου, Ἀθήναι 1980.
- Πρακτικὰ τοῦ Ζ' Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου*, Ἀθήνα 1991.
- Πυρουνάκη Γ., «Υπάρχει διάλογος μέσα στὴν Ἐκκλησία;» *Ἀντί* 342 (27/3/1987) 11.
- Ράφτη Ε., «Ὁ Οἰκουμενικὸς Θρόνος ὡς Θεσμός Δικαίου», *Κληρονομία* 16 (1984) 5-129.
- Ριβέλλι Μάρκο Αουρέλιο, *Ὁ Αρχιεπίσκοπος τῆς Γενοκτονίας*, Ἀθήνα 2000.
- Richard L.-A., *La Nation sans la Religion? Le défi des ancrages au Québec*, Laval 2009.
- Ρούσου Β. — Π. Γαλιατσάτου, «Τί ἀπέγιναν οἱ νεορθόδοξοι. Νεορθόδοξοι κατὰ παγκοσμιοποιήσεως», *Τά Νέα* (28/4/2000).

- Χρυσοστόμου (Σαββάτου) Μητροπολίτου Μεσσηνίας, *Η πορεία τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν – Ἀξιολόγηση, προβλήματα, προοπτικές*, Ἀθήνα 2018.
- Sait E. M., *Political Institutions: A Preface*, New York 1938.
- Σαχπελίδη Σ. Δ. (Ἀρχιμ.), *Τό Ἀντοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος*, Θεσσαλονίκη 1966, 1972.
- Σημάτη Π., *Διαχριστιανικοὶ καὶ διαθρησκευτικοὶ διάλογοι — Στιγμές καὶ σταθμοί*, Ἀθήνα 2003.
- Σίλα (Κοσκινᾶ), Ἐπισκόπου Νέας Ἱερσέης, «Ἡ ἐξάρτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς», *Χαριστήρια εἰς τόν Μητροπολίτην Γέροντος Χαλκηδόνας Μελίτωνα*, Θεσσαλονίκη 1977, 511-517.
- Σιώτη Μάρκου Α., «Βασίλειος Ἰωαννίδης», *Θ.Η.Ε.* 7 (1965), 56-60.
- Schleicher Ch. P., «Ἐθνικισμός», *ΛΚΕUNESCO* 1 (1972) 196-198.
- Schmemmann A., «Τό πρόβλημα τῆς ἐν τῷ κόσμῳ παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ συνειδήσει», *Πρακτικά Δευτέρου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας* (Ἀθῆναι 12-19 Ἀυγούστου 1976), Ἀθῆναι 1980, 232-247.
- Σουλογιάννη Θ. Ε., *Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων στήν Αἴγυπτο*, Ἀθήνα 1999.
- Σπεράντζα Θ. Κ., «Ὁ Ἀθηνῶν Δωρόθεος», *Ἐκκλησία* 16 (1957).
- Στάθη Γ., «Ἐκκλησίαι Ἑλλάδος καὶ Συκελίας», *Ἐκκλησία* (1974) 67-68.
- Σταθοκώστα Β. Η., *Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τό Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν (1948-1961) μέ βάση τό ἀρχεδιακόνικόν ὑλικόν τοῦ Π.Σ.Ε.*, Θεσσαλονίκη 1999, δ. δ.
- «Οἰκουμενική δεκαετία τοῦ Π.Σ.Ε. Οἱ Ἐκκλησίες ἀλληλέγγυες μέ τίς γυναῖκες. Μιά ὀρθόδοξη προσέγγιση», *Καθ' ὁδόν* 9 (1994) 47-55.
- Σταυρίδη Β. Θ., «Περί τό Συνέδριον τῆς Ὁρθοδόξου Νεολαίας (Κηφισία 1956)», *Ὁρθοδοξία* 31 (1956) 477-482.
- «Ἡ Ὁρθόδοξος Νεολαία καὶ ἡ Οἰκουμενική Κίνησις», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 39 (1956) 349-409.
- «Πολωνίας, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», *Θ.Η.Ε.* 10 (1960) 541-546.
- «Ἀλεξάνδρεια – Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», *Θ.Η.Ε.* 2 (1963) 48-57.
- «Ἡ Συνέλευσις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν», *Κληρονομία* 6 (1974) 212.
- «Ὁρθόδοξος Διασπορά», *Ἐκκλησία – Θεολογία* 1 (1980) 141-196.
- «Ἡ Οἰκουμενική διάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας», *Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Ὁρθοδόξου Θεολογίας* (Ἀθῆναι 12-19 Ἀυγούστου 1976), Ἀθῆναι 1980, 539-556.
- *Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως*, Θεσσαλονίκη 1984.
- *Ὁ Συνοδικός Θεσμός εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον*, Θεσσαλονίκη 1986.
- «Ὁρθοδοξία καὶ Διασπορά – ἐνεστῶσα κατάστασις καὶ κανονική θέσις τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς», *Texts and Studies*, τ. V-I (1987) 181-217.
- *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1453 - σήμερον)*, Θεσσαλονίκη 1989.
- *Συνοπτική Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Θεσσαλονίκη 1991.
- Στεφανίδου Β. Κ. (Ἀρχιμ.), *Λόγος Πανηγυρικός ἐπὶ τῇ 1.600τῇ ἐπετειῷ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (3/5/1925)*, Ἀθῆναι 1926.
- Στράγκα Θ., *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν, 1817-1967*, Ἀθῆναι, τ. Β' (1970), τ. Γ' (1970), τ. Δ' (1972).
- Sulzbach W., *National Consciousness*, Washington: American Council of Public Affairs 1943.
- Sumner W. G., *Folkways*, Boston 1906.

- Σωμαράκη Σ. (Αρχιμ.), *Ἡ ἡμιαντόνομος Ἐκκλησία τῆς Κρήτης καὶ ἡ Νομοκανονικὴ θεωρία τῶν θεσμῶν, τῆς ὀργάνωσης καὶ τῶν σχέσεων μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία*, Κατερίνη 2013.
- Ταρνανίδη Ἰωάν., «Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς «περὶ τρίτης Ρώμης» θεωρίας», *Καθ' ὁδόν* 1 (Ἰανουάριος - Ἀπρίλιος 1992), 89-96.
- *Ἱστορία τῶν Σλαβικῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν*, τ. Α': *Ἱστορία τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1988.
- *Ἱστορία τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1996.
- *Ἡ διαμόρφωση τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας (864-1235)*, Θεσσαλονίκη 1976.
- *Ἱστορία τῆς σερβικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1985.
- *Στὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1992.
- *Πτυχεὲς τῆς σλαβικῆς Ὀρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη 1992.
- *Οἱ «κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβηνοί». Ἱστορικὴ πορεία καὶ σύγχρονα προβλήματα προσαρμογῆς*, Θεσσαλονίκη, 2001.
- TachiaosAnthony-EmilN., "The Greek Monk Maximus Trivolis between Eastern and Western Religious Tradition", *Studi Slavistici* VII (2010) 327-337.
- «Ἡ ἐπίδραση τοῦ βυζαντινοῦ ἡσυχασμοῦ στὴ Ρωσία». Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 615-622.
- «Οἱ Ἑλληνες Μητροπολίτες στό κράτος τοῦ Κιέβου», *Κληρονομία* 29 (1997), σσ. 313-337.
- *Ἡ κατὰ τὸν β' αἰ. γενομένη ἀπόπειρα διασπάσεως τῆς διοικητικῆς ἐνότητος τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1960.
- *Ὁ Μητροπολίτης Ρωσίας Κυπριανὸς Τσάμπλακ*, Θεσσαλονίκη 1961.
- *Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου*, Θεσσαλονίκη 2009.
- *Βυζάντιο καὶ Ρωσία*, Θεσσαλονίκη 2016.
- *Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ θεμελιωτὲς τῆς ἀρχαίας σλαβικῆς γραμματείας*, Θεσσαλονίκη 1992.
- Τζουμέρκα Π., *Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Κίτρου Βαρνάβα Τζωρτζάτου ((1985) στὴν πρόοδο τῶν Διορθοδόξων σχέσεων στὴν Χερσόνησο τοῦ Αἴμου*, Κατερίνη 2003.
- Τιμοθέου (Τριβιζᾶ), Μητρ. Κερκύρας, Παξῶν καὶ Διαποντίων Νήσων, «Ὁ εἰδικὸς ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, εἰς Ἀν. Εὐρώπην καὶ Ὑπερκαυκασίαν ὑπὸ τὴν προοπτικὴν τῶν σημερινῶν ἐξελίξεων», *Ἐκκλησία* 72 (1995) 444-446, 484-486, 537-540.
- Τομάσοβιτς Μίρκο, «Ὁ Σερβικὸς λαὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία του», *Σύναξη* 40 (1991), σσ. 83-84.
- «Τὸ Α' Πατρολογικὸ Συνέδριον στὴν Αἴγυπτο», *Πάνταινος* 2 (Ἰανουάριος - Μάρτιος 1994), 32.
- Τρεμπέλα Π. Ν., «Ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν τῆς ἐν Aarhus Διασκέψεως», *Ἐκκλησία* 1 (1/1/1966) 22-24.
- «Ἡ ἐν Βελιγραδίῳ Πανορθόδοξος Διάσκεψις», *Ἐκκλησία* 20 (15/10/1966) 572-575, *Ἐκκλησία* 21 (1/11/1966) 615-619, *Ἐκκλησία* 22 (15/11/1966) 663-667, *Ἐκκλησία* 23 (1/12/1966) 698-701, *Ἐκκλησία* 24 (15/12/1966) 729-732.
- *Ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τῶν θεολογικῶν διαλόγων ἡμῶν ἐπίσημα ἔγγραφα*, Αθήναι 1972.
- Treltsch E., *The Social Teaching of the Christian Churches* (1911), τ. 1, London, 1931.
- Τρίτου Μιχ., *Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Φινλανδίας*, Ἐκδ. Τέρτιος, Θεσσαλονίκη 2009

- Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος. *Ο Ιεράρχης τῆς αὐτοθυσίας καί τῆς βαλκανικῆς συναδέλφωσης*, Ἰωάννινα 2008.
- *Τό μαρτύριο καί ἡ μαρτυρία τοῦ Αρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωάννου*, Ἀντίτυπο ἀπό τήν ἐπιστημονική ἐπετηρίδα «Βελλᾶ», Ἰωάννινα 2008.
- *Οἱ Πατριάρχες τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας. Ἡ θρησκευτική, ἐθνική καί κοινωνική τους προσφορά*. Ἐκδ. Αφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
- *Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στή Βαλκάνια σήμερα*, Ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 2003.
- *Νεώτερες ἐξελίξεις στή σχισματική Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων*, Ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004.
- *Ἡ Ἐκκλησία στό Ἀνατολικό Ἰλλυρικό καί τήν Ἀλβανία*, Θεσσαλονίκη 1999.
- *Ἡ σημερινή κατάσταση τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας*, Ἰωάννινα 1999.
- *Ἡ «Μακεδονική» Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων*, Ἰωάννινα 1999.
- *Ἱστορική διήγησις περί Γεωργίου τοῦ Καστριώτου τοῦ ἐπονομαθέντος Σκενδέρμπεη, συγγραφείσα ὑπό τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις καισαροβασιλικοῦ ὑποπροξένου κ. Ἰουλίου Πίσκου, συλλέγοντος αὐτήν ἐκ διαφόρων θετικῶν πηγῶν ἐντύπων καί χειρογράφων, εὑρισκομένων μάλιστα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν διασήμων πόλεων Βενετίας, Μεδιολάνων, Μαντούης, Βολωνίας, ἀλλά καί ἀλλαχοῦ*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2009.
- Στάϊκου Θ. Μ., *Ὁ Μητροπολίτης Ἀμασειᾶς Γερμανός Καραβαγγέλης ὡς ἔξαρχος Κεντρῶας Εὐρώπης*, Θεσσαλονίκη 1999. (δ.δ.)
- Τρωιάνου, Σ., *Ὁργάνωση τῶν Ἐκκλησιῶν καί διεθνεῖς σχέσεις*, Ἀθήνα - Κομοτηνή 1983.
- Τσέτση Γ. Πρωτοπρ. *Ἡ συμβολή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν ἵδρυση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν*, Κατερίνη 1988.
- *Οἰκουμενικός θρόνος καί Οἰκουμένη*, Κατερίνη 1989.
- «Ὁ Οἰκουμενισμός ὡς ποιμαντικό πρόβλημα», *Ἐκκλησία* 1 (1/15 Ἰανουάριος 1997) 38.
- «Ἡ περί τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν ἀντίληψη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», *Καθ' ὁδόν* 14 (1998) 11 - 18.
- «Μητροπολίτης Πριγκηποννήσων Δωρόθεος ὁ Φαναριώτης», *Μνήμες τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς* 6 (2001) 433-451.
- «Ἡ Ὁρθόδοξη συμμετοχή στό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν», *Ἀναλόγιον* 1 (2001) 80 - 94.
- Τσιρώνη Ἀθ. Θ., *Ὁ πολιτικός λόγος καί ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1912-1940)* Θεσσαλονίκη 2007. δ.δ.
- Τσιτσιγκου Σ. Κ., «Ἡ Παπική μαρτυρία γιά τό «Μακεδονικό» καί τό μαρτύριο τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς στήν provincia Macedonia», *Πανευβοϊκόν Βῆμα* (23/7/1992).
- *Ὁ Χριστιανισμός ἐν ὄψει τῆς τρίτης χιλιετίας*, Χαλκίδα 1999.
- «Ἡ εἰκόνα τῆς Ὁρθοδοξίας σήμερα», *Κοινωνία* 1 (2007) 9-24 καί 2 (2007) 140-151.
- Τσομπανίδη Σ. Χ., «*Λειτουργία μετά τήν Λειτουργία*». *Ἡ συμβολή τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας καί Θεολογίας στήν κοινή χριστιανική μαρτυρία γιά δικαιοσύνη, εἰρήνην καί ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας*, Θεσσαλονίκη 1996, δ. δ.
- Τσούγκα Κ., «Ἡ ρουμανική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», *Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη 1968, 194-227.
- Φειδᾶ Ἰω. Βλ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Ἀθήναι, τ. Α' ⁽³⁾2002, Β' ⁽²⁾1998, Γ' (2014).
- *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῆς Ρωσίας, Ἀπό τήν ἵδρυσή της μέχρι σήμερα*, Ἀθήνα⁽⁵⁾2005.

- *Ἡ Αγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος (Ὁρθόδοξος Ἀκαδημία Κρήτης, 16-27 Ἰουνίου 2016)*, Ἀπὸ τὴν ἄκριτη ἀμφισβήτηση στὴν ὁμόφωνη ἀποδοχή, Ἀθήναι 2017.
- Βλ. Ι. Φειδᾶ, «Ἡ Ρωσικὴ Πολιτικὴ καὶ τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» στὸ Κοινότης Τσαριτσάνης, *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων*, Πρακτικὰ Συνεδρίου (Τσαριτσάνη 25 Μαΐου 1996), Ἀθήναι 1998, σσ. 19-31.
- «Κριτήρια ἐρμηνευτικῆς τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», *Χαριστεῖον Σεραφεῖμ Τίκα, Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 1984, 531-552.
- *Ὁ θεσμὸς τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν*, Ἀθήναι, τ. Ι (1969), ΙΙ (1970), ΙΙΙ (2012).
- «Ρωσικὴ Ἐκκλησία», *Θ.Η.Ε.* 10 (1960) 976-1086.
- «*Τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας*», Ἀθήνα 1980.
- «*Ἡ πρώτη ἐν Ρωσίᾳ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία καὶ αἱ ρωσικαὶ πηγαί*», Ἀθήναι 1966.
- Finley G., *Ἱστορία τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα*, Τάσος Βουρνάς (πρ., επ., σχ.) - Μίλτος Γαρίδης (μτφρ.), Ἀθήνα 1958.
- Fletcher W. C., *The Russian Orthodox Church Underground 1917-1970*, Oxford University Press, London 1971.
- Florovsky G., *Puti Russkogo Bogosloviya (Ways of Russian Theology)*, Paris 1937.
- Φούγια Μεθοδίου Ἀρχιεπ. Θυατείρων καὶ Μ. Βρετανίας, «Ἡ Ὁρθοδοξία ἐν Διασπορᾷ», *Πάνταινος* 13 (1953) 249-251.
- «Ἡ σερβικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», *Πάνταινος* 46 (1955) 361-364.
- «Ἐκκλησία Κατακομβῶν», *Πάνταινος* 46 (1955) 493-495.
- *Τὸ «Αὐτοκέφαλον» ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ Οὐκρανίας*, Ἀλεξάνδρεια 1955.
- «*Α' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις*», *Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ μελέται — Συλλογὴ δημοσιευμάτων* 8 (1985) 313-359.
- «*Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν δυτικῇ καὶ κεντρῶα Εὐρώπῃ — Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία*», *Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων* 10 (1987) 17-126.
- «Ἡ Ρουμανικὴ Ἐκκλησία», *Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων* 10 (1987) 127-128.
- «Ἡ Γεωργιανὴ Ἐκκλησία», *Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων* 10 (1987) 129-130.
- «Ἡ Οὐκρανικὴ Ἐκκλησία», *Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων* 10 (1987) 130-137.
- «*Αἱ Ἐκκλησιαὶ Ἑσθονίας, Λεττονίας, Σερβίας, Πολωνίας καὶ Βουλγαρίας*», *Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων* 10 (1987) 137-140.
- «Ἡ Ὁρθόδοξος Διασπορὰ ἐξ ἐπόψεως κανονικῆς», *Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων* 10 (1987) 153-196.
- «*Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν Διασπορᾷ*», *Θεολογικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ Μελέται — Συλλογὴ Δημοσιευμάτων* 10 (1987) 166-196.
- Φραγκίστα Χ., «*Τὸ ἀμετάθετον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*», *Διεθνεῖς Σχέσεις* 7 (1964/5) 37.
- Frazer Ch. A., *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία 1821-1852*, Ἀθήνα 2005.
- Φρατσέα Η., «*Ρουμανικὴ Ἐκκλησία*», *ΥΔΡΙΑ* 46 (1988).
- «*Ἡ Ὁρθοδοξία στὴ Ρουμανία*», ἐκδ. Μήνυμα, Ἀθήνα 1993, σσ. 153-196.
- Heiler F., «*Katholizität und Nationalität*», *Die Hochkirche* 14 (1932).
- Χαμουδόπουλου Μ., «*Τὸ ἐν Ἀθήναις συνέδριον τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας*», *Ἐκκλησία* 14 (1936) 385-415.
- Χαραλαμπίδη Κ., «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας», *Θ.Η.Ε.* 5 (1964) 619-648.

- Hastings A., *The Construction of Nationhood, Ethnicity, Religion and Nationalisms*, Cambridge University Press, 1997.
- Χατζηκυριάκου Σ. Δ., *Ο Τρίτος Δρόμος — Γιά ένα καινούργιο Κόσμο*, Αθήνα 1965.
- Χατζηφώτη Ι. Μ., *Αλεξάνδρεια, Οί δύο Αιώνες του Νεότερου Έλληνισμού (19ος – 20ος)*, Αθήνα 1999.
- «Η Καθολική διείσδυση σέ Βαλκάνια – Ανατολική Εὐρώπη», *Αντί* 487 (21/2/1992).
- «Η Ποιμαντορική Έπίσκεψη τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου στήν Κρήτη (9-23 Νοεμβρίου 1992)», *Ἐκκλησία* 18 (1992), 706-713.
- «Χρονικόν ἐπισήμου ἐπισκέψεως τῆς Α.Θ.Μ. τοῦ Πάπα καί Πατριάρχου Αλεξανδρείας καί πάσης Ἀφρικῆς κ. Παρθενίου εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος (27.1 – 1.2.1989)», *Ἐκκλησία* 3 (15 Φεβρουαρίου 1989), 87-126.
- Χιωτέλη Κ., «Η θέση τῆς γυναίκα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», *Σύναξη* 36 (1990) 34-38.
- «Η συμμετοχή τῆς γυναίκα στή ζωή καί στό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας», *Καθ' ὁδόν* 9 (1994) 113-122.
- Χολέβα Κ., *Ἐλληνισμοῦ ἐνόρασις. Η ἐθνική αὐτογνωσία ὡς πλαίσιο ἐξωτερικῆς πολιτικῆς στόν 21ο αἰώνα*, Αθήνα 1997.
- Χολέβα Κ., «Η ἐπίσκεψις τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας κ. Ἰγνατίου Δ' εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος», *Ἐκκλησία* 9 (Οκτώβριος 2004), 761-768.
- Χρήστου Κ. Παν., *Τό Ἅγιον Ὄρος. Ἀθωνική Πολιτεία: Ἱστορία, Τέχνη, Ζωή*, Αθήνα 1987.
- Χρῦσανθου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, *Τό Βουλγαρικόν Σχίσμα*, Αθήνα 1945.
- Χρῦσαυγῆ π. Ἰωάννου, *Βαρθολομαῖος, Ἀποστολή καί Ὅραμα*, Αθήνα 2018.
- Χρῦσοστόμου (Κωνσταντινίδου) Μητρ. Μύρων, «Ἀξιολογήσεις καί Προοπτικά τοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας καί τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Β')», *Θεολογία* 2 (1980) 222-247.
- «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας (Σαμπεζύ, 15-23 Φεβρουαρίου 1986): Ἐναρκτήριος Ὁμιλία», *Texts and Studies*, τ. V-I (1987) 17-27.
- «Διορθόδοξος Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας (Σαμπεζύ, 15-23 Φεβρουαρίου 1986): Ὁμιλία ἐπί τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν», *Texts and Studies*, τ. V-I (1987) 29-31.
- Χρῦσοστόμου — Γερασίμου (Ζαφείρη), Μητρ. Περιστερίου, «Η νομιμότης τῆς ἀντικανονικότητος», *ΕΠΕΘΧ*, τ. Α', Αθήνα 1987, 379-396.
- «Πρός ἐπανένωσιν τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν μὴ Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν μετὰ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 1-2 (1990) 7-72.
- Χρῦσοχοῦ Α., *Η κατοχή ἐν Μακεδονία, ἡ δράσις τῆς Βουλγαρικῆς προπαγάνδας*, τ. Α' -Β', Θεσσαλονίκη 1950.

III. ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Γραφεῖα τῶν Ἀντιπροσωπειῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς (https://ec.europa.eu/greece/home_el (τελ. ἀνάκτηση 21.8.2019)).

Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Παρακολουθήσεως Εὐρωπαϊκῶν Θεμάτων (<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/europeanaffairs.htm> (τελ. ἀνάκτηση 12.8.2019)).

Ἐνωσιακός Τελωνειακός Κώδικας - Ὁδηγία 2008R0450,

<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2008/450/2013-06-19> (τελ. ἀνάκτηση 3.5.2020).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στην Ελλάδα (<http://www.europarl.europa.eu/greece/el/>) (τελ. ανάκτηση 21.8.2019).

Όργάνωση «Άποστολή» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (<http://mkoapostoli.com/>) (τελ. ανάκτηση 21.8.2019).

Συνοδική Ἐπιτροπή Κοινωνικῆς Προνοίας καὶ Εὐποιΐας (<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/welfare/welfare.htm>) (τελ. ανάκτηση 21.8.2019).

Unesco – Mount Athos, <http://whc.unesco.org/en/list/454> (τελ. ανάκτηση 3.5.2020).

ⁱ Από 15-21 Ιανουαρίου τοῦ 1971 συνήλθαν, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αἰθιοπίας Haile Selassie (1892–1975), οἱ προκαθήμενοι τῶν Ἀρχαίων Ανατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἀποφάσισαν τὴν ἐκπόνηση μιᾶς νέας μελέτης ὅσον ἀφορᾷ στὴ χριστολογικὴ διδασκαλία (*Ἐκκλησία* (1971), 31). Τὸ ἴδιο ἔτος συνέρχεται ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Π.Σ.Ε. στὴν Addis Abeba, μὲ κύριο θέμα τὴν ἄρση τῶν ἀναθεμάτων καὶ τὴν ἀνακήρυξη τῶν Ἁγίων. Ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς μετεῖχαν ὁ Μητροπολίτης Ἀττικῆς Νικόδημος καὶ ὁ Καθηγητὴς Σάββας Ἀγουρίδης. Ἡ συζήτηση ὑπῆρξε ἐποικοδομητικὴ, ἐφ' ὅσον καὶ ἀπ' τὶς δύο πλευρὲς ἐπικράτησε ἡ συνείδηση γιὰ ταυτότητα ὡς πρὸς τὴ δογματικὴ διδασκαλία (*Ἐκκλησία*(1971), 151-153). Ἐξάλλου, ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἰερώνυμος ἐπισκέφθηκε τὴν Αἰθιοπία, τονίζοντας στὸν σχετικὸ λόγο του ὅτι ἡ διαφωνία γιὰ τὴ θεανθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ ὀφείλεται στὴ διαφορετικὴ γλωσσικὴ διατύπωση ἀνάμεσα στοὺς Ἀλεξανδρινούς καὶ τοὺς Ἀντιοχειανούς θεολόγους τοῦ 5ου αἰώνα μ.Χ. (πρβλ. Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σημασία της*, Θεσσαλονίκη 1999). Τὴν ἴδια ἄποψη ἐξέφρασε καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας (βλ. Ι. Ἀναστασίου, «Ἡ ἀνάπτυξις τῶν σχέσεων Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων κατὰ τὴν περίοδον τῆς Πατριαρχείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα», *Ἀθηναγόρας ὁ Α΄ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ὁ Ἡπειρώτης*, Ἰωάννινα 1975, σ. 297).